

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN SEÇME ESERLERİNDE BİZANS-
OSMANLI DOĞUSU İMGESİ**

DOKTORA TEZİ

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

KASIM 2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN SEÇME ESERLERİNDE BİZANS-
OSMANLI DOĞUSU İMGESİ**

DOKTORA TEZİ

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan İNAN

KASIM 2016

TRABZON

ONAY

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU tarafından hazırlanan *Jakob Philipp Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi* adlı bu çalışma 09/12/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kenan İNAN (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Prof. Dr. Nedim İPEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

14.11.2016

ÖNSÖZ

19. yüzyılın ilk yarısı Hıristiyan Avrupa ve Ortodoks-Müslüman Doğu dünyası arasında çatışmanın ve birleşmenin olduğu önemli bir dönemdir. Bu tez çalışmasında Fallmerayer'in yaşadığı bu dönem dikkate alınarak onun tarih anlayışının oluşumu, Doğu'ya bakışı ve Roma mirasına dair görüşleri analiz edilmeye çalışılmış ve eserlerinden seçilen örneklerle Alman ekolünde Bizans ve Osmanlı'ya yönelik oluşturulan oryantalist imgeler incelenmek istenmiştir. Müellif kalemiyle bu dönemde Doğu-Batı dünyası arasındaki kopukluğu ve iki tarafın birbirine ihtiyacını tarihi argümanlara dayandırarak oryantalist birikime katkı yapmıştır. Bu katkı da Avrupamerkezci söylemle sonraki yüzyıllara taşınacak bir Doğu imajı çizmiştir. Bu bakımdan tez çalışması günümüz Avrupası'nda Ortodoks ve İslam dünyasına dair var olan olumlu ve olumsuz imgelere Fallmerayer'in ne ölçüde katkı yaptığını ölçmeyi de amaçlamıştır.

Tez çalışmamda ilgi ve desteğini benden esirgemeyen bilimsel temeller ışığında beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Kenan İNAN'a, tez konusunun belirlenmesinde ve içeriğinin planlanmasında yönlendirici olan hocam müteveffa Prof. Dr. Günther LOTTES'e teşekkürlerimi sunarım. Tezin yazım aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA'ya ve Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK'e, tez çalışmasının başından beri engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım hocam Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ ile tez savunma sınavımda yer alan sayın hocalarım Prof. Dr. Besim ÖZCAN ve Prof. Dr. Nedim İPEK'e katkılarından dolayı müteşekkirim. Çalışmanın literatür eksiklerini yurt dışındaki kütüphanelerden tamamlayan yüksek lisans öğrencimiz Gamze ALDEMİR'e, Arş. Gör. İlhami Tekin CİNEMRE'ye, literatür konusunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Michael GRÜNBART'a ve tez sürecinde benden desteğini esirgemeyen pek çok değerli arkadaşım yanı sıra Yrd. Doç. Dr. Badegül CAN EMİR'e ve Arş. Gör. Engin Çağdaş BULUT'a, tüm eğitim hayatım boyunca bana maddi ve manevi destek olan sevgili aileme ve eşim Şener ALİYAZICIOĞLU'na da teşekkürü borç bilirim. Doktora sürecinde maddi desteklerinden faydalandığım Almanya hükümet bursu DAAD'ye ve KTÜ BAP Hızlı Destek birimine müteşekkirim.

Kasım, 2016

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-15

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 18-19. YÜZYIL GENEL HATLARIYLA AVRUPA-OSMANLI TARİHİ ve AVRUPA'DA YAKIN DOĞU ÇALIŞMALARI	16-96
1.1. 18-19. Yüzyıl Genel Hatlarıyla Avrupa-Osmanlı Tarihi	16
1.1.1. 18-19. Yüzyıl Avrupa Tarihine Genel Bir Bakış	16
1.1.1.1. Almanya'nın Birleşmesi	23
1.1.1.2. Filhellenizm.....	39
1.1.2. 18-19. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Genel Bir Bakış.....	42
1.1.2.1. Osmanlı-Rus Mücadelesi	46
1.2. Avrupa'da Yakın Doğu Çalışmaları	52
1.2.1. Doğu'nun Tanımı ve Doğu-Batı Ayrımı.....	52
1.2.2. Oryantalizm ve Avrupamerkezci Tarihyazımı.....	58
1.2.3. Avrupa'da Bizans Tarihi Araştırmaları.....	65
1.2.4. Avrupa'da Yakın Doğu Çalışmaları.....	72
1.2.5. Alman Ekolünde Yakın Doğu Çalışmaları	83

İKİNCİ BÖLÜM

2. JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN YAŞAMI, ESERLERİ VE TARİH ANLAYIŞI.....	97-173
2.1 Jakob Philipp Fallmerayer'in Yaşamı ve Seyahatleri.....	97

2.1.1. Fallmerayer'in İlk Yılları	97
2.1.2. Brixen.....	98
2.1.3. Salzburg	99
2.1.4. Landshut.....	101
2.1.5. Fallmerayer'in Askerlik Hayatı.....	106
2.1.6. Fallmerayer'in Akademik Hayatı (Augsburg ve Landshut Yılları)	108
2.1.7. Jakob Philipp Fallmerayer'in Doğu Seyahatleri	112
2.1.7.1. Birinci Doğu Seyahati	112
2.1.7.2. İkinci Doğu Seyahati	117
2.1.7.3. Üçüncü Doğu Seyahati.....	121
2.1.8. Fallmerayer'in Politik Yaşamı	124
2.1.9. Augsburger Allgemeine Zeitung'daki Çalışmaları	128
2.1.10. Son Yılları ve Ölümü	131
2.2. Jakob Philipp Fallmerayer'in Eserleri ve Eserlerinin Altyapısı	135
2.2.1. Tarih Çalışmaları.....	136
2.2.2. Seyahat Yazmaları	141
2.2.3. Politik Yazıları	144
2.2.4. Eserlerinde Kullandığı Kaynaklar.....	150
2.2.5. Eserlerinin Dili, Üslubu ve Terminolojisi.....	153
2.3. Jakob Philip Fallmerayer'in Tarih Anlayışı.....	156
2.3.1. Evrensel Tarih Anlayışı ve Tarihin Çağlara Ayrımı	158
2.3.2. Tarih Felsefesi.....	163
2.3.3. Edward Gibbon ve Fallmerayer	167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN SEÇME ESERLERİNDE BİZANS-OSMANLI DOĞUSU İMGESİ

174-268

3.1. Fallmerayer'e Göre Bizans-Osmanlı Doğusu.....	174
3.1.1. Doğu ve Batı'nın Sınırları.....	174
3.1.2. Fallmerayer'in Grek-Slav Tezi ve Filhellenizm Akımına Tepkisi	180
3.1.3. Fallmerayer'in Osmanlı ve Rusya'yı <i>Bizanslaştırması</i>	191
3.1.4. 19. Yüzyıl Dünya Düzeninde Rusya ve Osmanlı'nın Rolü	197

3.1.5. Almanya'nın Birleşmesi.....	208
3.2. Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi.....	217
3.2.1. Bizans-Osmanlı Doğusunda Yönetim Anlayışı	217
3.2.2. Doğu'da Askeri Yapı	231
3.2.3. Doğu'da Günlük Yaşam ve Sosyal İlişkiler.....	235
3.3. Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Din Algısı ve Doğu-Batı Karşıtlığı	251
3.3.1. Ortodoksluk.....	251
3.3.2. İslamiyet.....	256
3.3.3. Katoliklik	260
3.3.4. Doğu-Batı (Konstantinopolis-Roma) Karşılaştırması.....	263
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER	269
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	274
EKLER.....	306
ÖZGEÇMİŞ.....	312

ÖZET

Jakob Philipp Fallmerayer 19. yüzyılda Bavyera’da yaşamış zamanının politik ve kültürel meselelerinde söz sahibi olmuş önemli bir tarihçi, politikacı ve oryantalisttir. Askerlikten politikaya, Doğu seyahatlerinden tarih profesörlüğüne, gazetecilikten sürgüne, renkli bir hayat süren Fallmerayer ortaçağ Bizans tarihi ve Osmanlı siyasi-kültürel tarihi üzerine sayısız eser vermiştir. Grekçe, Latince ve modern Avrupa dillerinin yanında Türkçe, Arapça, Farsça, Süryanice gibi Doğu dillerini bilmesi ve Doğu kaynaklarını kullanarak Bizans-Osmanlı *Doğusunu* Avrupa’ya tanıtması kaleminin gerçekçiliğini ve eserlerindeki konuların çeşitliliğini artırmıştır. 19. yüzyılda ve sonrasında Avrupa’da oluşturulan “Doğu”, “Bizans”, “Türk”, “Yunan”, “Ortodoks”, “Müslüman” gibi imgelere Fallmerayer de eserleriyle olumlu ve olumsuz katkılar da bulunmuştur.

Bu tez çalışmasında Fallmerayer’in yaşadığı dönem olan 18. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa’nın ve Osmanlı’nın siyasi, sosyal atmosferi ve döneme hâkim olan fikir hareketleri hakkında tafsilatlı bilgi verilmiştir. Avrupa’da ve Alman ekolünde oryantalizm çalışmaları ve Avrupa zihninde değişen Doğu algısı incelenmiştir. Fallmerayer’in hayatı, Doğu seyahatleri, eserleri ve tarih anlayışı ele alınarak Alman oryantalist Fallmerayer’in Doğu ve Batı tanımı, Grek-Slav tezi, Osmanlı ve Rusya’ya dair görüşleri, Alman Sorunu’na dair iddiaları ele alınmıştır. Fallmerayer’in eserlerinden seçilen örneklerle Bizans-Osmanlı Doğusuna yönelik oluşturduğu Doğu algısı örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Fallmerayer’in eserlerinde oluşturduğu Bizans-Osmanlı Doğusu’nun yönetim sistemi, *kilise-devlet* anlayışı, despotizmi, Bizans uyusukluğu, tembelliği, kadınsılığı, korkaklığı, Ortodoks ve Müslümanların bilim, sanat, estetik ve felsefe alanlarındaki geriliği gibi imgeler değerlendirilmiştir. Fallmerayer’in Doğu-Batı karşılaştırmasının örneklerine de tez çalışmasında yer verilmiştir. Bu çalışmanın ana kaynaklarını Fallmerayer’in monografî, seyahat notları, gazete ve dergi makaleleri, günlüğü ve meslektaşlarıyla olan mektuplaşmaları gibi yazınsal dokümanlar oluşturmaktadır. İkincil literatürü ise Almanya ve Avusturya’da olmak üzere tarihçi ve edebiyatçı gibi bilim adamlarının araştırma eserleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Fallmerayer, Oryantalizm, Tarihyazıcılığı, Doğu İmgesi

ABSTRACT

J. Ph. Fallmerayer was a prominent historian, politician and orientalist who had been an authority on the political and cultural matters of his time. Spending a colourful life from military to politics, from travelling to the East to being a history professor, and from journalism to being exiled, Fallmerayer contributed numerous works of art on Byzantine and Ottoman political-cultural history. Knowing Eastern languages such as Turkish, Arabic, Persian and Syriac in addition to Greek, Latin and modern European languages and introducing the Byzantine-Ottoman Empire to Europe by using Eastern sources increased the realism and the variety of subjects in his works of art. Fallmerayer also contributed with the help of his works of art positively and negatively to the images like “East”, “Byzantine”, “Turk”, “Orthodox”, and “Muslim” formed in the 19th century and after.

In this work is given information on the political, social atmosphere and, the dominant movements of thought of the Europe and the Ottomans from the end of 18th century to the mid of 19th century when Fallmerayer lived are introduced. And also, the orientalism studies in the schools of Europe and German and the change of the perception of East in the European mind are examined. In the second chapter, the life of Fallmerayer, his travels to the East, his works of art and, his understanding of history are presented in detail. In addition, Fallmerayer’s definition of the East and the West, Greek-Slavic thesis, the views regarding the Ottoman and Russia and the claims about the German problems are handled. In the last two main parts of the third chapter, the perception of the East Byzantine-Ottoman is tried to be presented with the examples taken from Fallmerayer’s works of art. The images in Fallmerayer’s works of art like the system of government of the East Byzantine-Ottoman; church-state understanding; despotism; the Byzantine drowsiness, laziness, femininity, and cowardliness; and the lag of Orthodox and Muslims in the fields of science, art, aesthetics and philosophy are considered. The main sources of the current study consist of literary works including Fallmerayer’s monography, travel journals, newspaper and magazine articles, diary and letters with his colleagues. The secondary literature includes the research works of scholars like historian and writers in Germany and Austria.

Key words: Fallmerayer, Orientalism, Historiography, Perception of the East

KISALTMALAR LİSTESİ

ADB	: Allgemeine Deutsche Biographie
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale/madde
a.g.t.	: adı geçen tez
AHR	: American Historical Review
AZ	: Allgemeine Zeitung
AAZ	: Augsburger Allgemeine Zeitung
Bknz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BSB	: Bayerische Staatsbibliothek München
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DM	: Deutsches Museum: Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben
DMG	: Deutsche Morgenländische Gesellschaft
Ed.	: Editör/Editörler
FdO	: Fundgruben des Orients
GA	: Gelehrte Anzeigen
GHI	: German Historical Institute
GW	: Gesammelte Werke
GSR	: German Studies Review
HZ	: Historische Zeitschrift

JAOS	: Journal of the American Oriental Society
JHI	: Journal of the History of Ideas
JPF	: Jakob Philipp Fallmerayer
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NDB	: Neue Deutsche Biographie
NDH	: Neue Deutsche Hefte
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SBB	: Staatsbibliothek zu Berlin
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
StAN	: Staatsarchiv Nürnberg
TLMF	: Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum
WI	: Die Welt des Islam
WZ	: Wiener Zeitung
vd.	: ve devamı/ve diğerleri
TB	: Tagebücher
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKY	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YTY	: Yeni Türkiye Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
ZDMG	: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

GİRİŞ

Konu, Amaç ve Kapsam

Alman oryantalist *Jakob Philipp Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi* başlıklı bu tez çalışması 19. yüzyılın başından 1860'lara kadar hem Avrupa merkezli hem de Doğu Sorunu odaklı tarih ve politika konulu yazılar kaleme alan Fallmerayer'in Batı bilincinde oluşturmaya çalıştığı Bizans-Osmanlı Doğusu algısını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de çok fazla tanınmayan Fallmerayer yapılan kısmî çalışmalar neticesinde "Türk sempaticizmi" olarak resmedilmiştir. 19. yüzyılda yaşamış bir Alman milliyetçisinin Türkiye'de yanlış tanınması bizi bu çalışmayı hazırlamaya iten esas nedenlerden biridir. Bununla beraber Fallmerayer'in Batı Avrupa'yı özellikle de Latin-Cermen Avrupa'yı kimliklendirme ve tarih içinde konumlandırma adına yapmış olduğu "Batı" tanımı karşısında; antik Greklerden Bizans'a, Osmanlı ve Rusya'ya yönelik Müslüman-Ortodoks-Slav dünyasını kapsayan "Doğu" tanımı ve Fallmerayer'in zihnindeki Doğu'ya yönelik tezlerin, iddiaların ve görüşlerin şimdiye kadar Türkiye'de detaylı bir şekilde incelenmemesi bu tezin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada "Bizans-Osmanlı Doğusu" tabirini kullanmamızın nedenini açıklamakta fayda vardır. Fallmerayer üzerine çalıştığı Doğu sahasına farklı isimler vermiştir. Bizans, Osmanlı, Ortodoks dünyası, Bizans ve Osmanlı'nın Balkanlar'daki toprakları için İliya üçgeni ya da İliya kıtası veya yarımadası şeklinde ve yorum yaptığı sahanın sınırlarını her defasında farklı çizmiştir. Schmitt'e göre Fallmerayer Bizans-Osmanlı Doğu'sunu yönetim ve toplum sistemi sayesinde Batı'dan keskin bir biçimde ayırmış ve bu bölgedeki kültürel birliğin Doğu'yu oluşturduğunu savunmuştur.¹ Schmitt'in bu tanımlaması büyük ölçüde doğru olmakla birlikte eksik yanları vardır. Bu çalışmada "Bizans-Osmanlı Doğusu" tabirinin kullanılmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi Fallmerayer'in Doğu tanımıyla ilgilidir. Alman oryantalist Doğu'nun sınırlarını din temelli olarak çizmiştir. İslamiyet'i Ortodoksluğun devamı olarak görmüş, Doğu dünyasını "Anadolu Kilisesi" adı altında Ortodoks-Müslüman bir coğrafya olarak

¹ Oliver Jens Schmitt, "Ist Fallmerayer der Begründer der historischen Südosteuropaforschung?", **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, Ed. C. Märkl ve P. Schreiner, München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 96.

betimlemiştir. Osmanlı Devleti’ni de Bizans’ın devamı olarak tahayyül etmiştir. İkinci neden ise Fallmerayer’in kendisini bir Bizans tarihçisi olarak tanımlamasına rağmen eserlerinin ve makalelerin büyük bir kısmının Osmanlı tarihi üzerine yoğunlaşmasıdır. Müellifin Osmanlı döneminde Doğu’ya dair yaptığı anlatımlarda Bizans şehir ve coğrafi isimlerinin Grekçelerini kullanması yanında Osmanlı sultanlarını Bizans unvanlarıyla betimlemesi ve de Bizans-Osmanlı tarihini bir bütün olarak görmesi bizi “Bizans-Osmanlı Doğusu” terimini kullanmaya sevk etmiştir. Bu konu tez çalışmasının III. Bölümünde daha detaylı bir biçimde incelenecektir.

Bu doktora tezi üç ana bölümden oluşmaktadır. İngiliz tarihçi Edward Hallett Carr’ın “Tarihçi, tarih yazmaya başlamadan önce, tarihin ürünüdür... Tarihten önce tarihçiyi inceleyiniz. Tarihçiyi incelemeyen önce, onun tarihi ve toplumsal çevresini inceleyiniz. Tarihçi bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür”² yorumundan hareketle tezin I. Bölümünde Fallmerayer’in yaşadığı dönemde Avrupa’nın ve Osmanlı’nın siyasi, sosyal ve kültürel durumu ele alınmıştır. Tezin bu kısmında Fallmerayer’in yaşadığı çevre ve aldığı eğitimle tarih anlayışını şekillendiren siyasi ve sosyal olayların dışında döneme hakim olan ideolojiler ve fikir akımları da sorgulanmıştır. I. Bölümün ikinci ana başlığı altında Batı Avrupa’da Yakın Doğu üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ve oryantalizmin Avrupa ve Almanya’da kurumsallaşması incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken konu; zaman ve mekân bağlamında sınırlandırılmıştır. Dünya Doğu ve Batı şeklinde iki genel kutba ayrılmasına rağmen hem Doğu hem de Batı kendi içinde de bölümlere ayrılmıştır. Guénon, Doğu’yu Çin uygarlığı tarafından temsil edilen Uzak Doğu; Hint uygarlığı tarafından temsil edilen Orta Doğu ve İslam uygarlığı tarafından temsil edilen Yakın Doğu şeklinde sınıflandırmıştır. Bunların içinde Yakın Doğu ona göre Doğu ve Batı arasında orta bir yoldur.³ Fallmerayer de esasında bu üç Doğu ayrımı içinde kendisine göre sadece Ortodoksluğun ve İslamiyet’in hâkim olduğu coğrafyayı araştırma ve inceleme alanı olarak görmüştür. Bu nedenle tez çalışmasında Yakın Doğu tabiri kullanılmıştır. Yakın Doğu coğrafyası içinde de özellikle Fallmerayer’in Anadolu ve Balkanlar üzerine yaptığı yorumlardan oluşturduğu imgelere ağırlık verilmiştir. I. Bölümün ikinci ana başlığı altında oryantalizmin ortaya çıkışı ve Almanya’da tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Ancak oryantalizm de sahası gibi

² Edward Hallett Carr, **Tarih Nedir?** (Ocak-Mart 1961’de Cambridge Üniversitesinde Verilmiş George Macaulay Trevelyan Konferansları, Richard J. Evans’ın Giriş Yazısı, R. W. Davies’in, E. H. Carr’ın İkinci Baskı Notları Hakkındaki Sonsözüyle), (Çev. M. G. Gürtürk), İstanbul: İletişim yay., 2011, s. 92, 97.

³ René Guénon, **Modern Dünyanın Bunahımı**, (Çev. Nabi Avcı), İstanbul: Ağaç yay., 1991, s. 32.

geniş bir kavramdır. Bu çalışmada Alman oryantalizminin sadece bir kolu incelenmiştir. Alman oryantalizmi esasında iki ana kaynaktan beslenmektedir. Kutsal Topraklarda ve Osmanlı sınırı boyunca Kutsal Roma İmparatorluğu'nun (Habsburglar) İslamiyet'in etkinliğinin arttığı dönemde birbirleriyle mücadelesi bunlardan birinci kaynaktır. İkincisi ise Avrupa'ya Sanskritçe metinlerin varmasıyla oluşan "Oryantal Rönesans" olarak Avrupa literatürüne geçen Avrupa tefekküründeki devrimdir. Esasında Hıristiyan-Müslüman mücadelesi şeklinde görülen ilk durumda 11. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Almanya Orta Doğu'ya dinsel, kültürel ve politik açılardan müdahale etmekle birlikte Alman oryantalistler bir dizi edebi metinleri de kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Kutsal Roma ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki askeri çekişme süresince Almanya'da Türklere ve İslamiyet'e yönelik olumsuz bir imge oluşturulmuştur. İkincisinde ise 1770'de Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperron'un *Avesta*'yı tercüme etmesi Sanskritçe'nin keşfedilmesine ve Hindo-Avrupa filolojisi disiplini ile Almanya'nın kültürel kökeninin milliyetçi araştırması arasında gelişen bağlantılar ortaya konulmuştur. Avrupa'nın Hindistan ve Orta Asya kültürlerine ve antik dünyaya ilgisi Anquetil-Duperron'un ve Sir William Jones'in çalışmalarıyla hızlanmış, Herder'le birlikte bu çalışmalar zirveye ulaşmıştır. Geç 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başında dili, ırkı, kültürü ve tarihiyle Alman düşüncesi antik Alman anayurdunu Orta Asya bölgelerinde aramıştır. Bu düşünceden hareketle linguist Heinrich Julius von Klaproth 1808'de Doğu Kafkasya'da gerçekleştirdiği etnografi saha çalışmaları sonucunda ("Indo-European" yerine milliyetçi ilgiyle) "Indo-Cermen" terimini literatüre kazandırmıştır.⁴ Sonuç itibariyle bu tez çalışmasının konusu Alman oryantalizminin birinci kaynağı yani Müslüman Doğu'ya yönelik yapılmış olan çalışmaları ve kurumsallaşmayı incelenmiştir.

Tezin II. Bölümünde Fallmerayer'in yaşamı, Doğu seyahatleri, eserleri ve son olarak tarih anlayışı detaylı bir incelemeye tabii tutulmuştur. Müellifin yaşamı konu edinilirken Fallmerayer'in Doğu'ya yönelişinin sebepleri, hedeflediği kariyer planları, aldığı eğitim, dil çalışmaları, ordudaki faaliyetleri ve askeri yaşantısının fikir dünyasına etkileri, öğretmenliği ve akademisyenliği gibi hayatına dair pek çok konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Alman oryantalist çağının fikir akımlarına ve düşünce yapısına aykırı ve karşıt iddialar da bulunmuş hatta dönem dönem kariyerini tehlikeye sokmuştur. Fallmerayer'in karşılaştığı tepkiler ve eleştiriler karşısında aldığı tutum ve kararları,

⁴ Jeniffer Jenkins, "German Orientalism: Introduction", *Comparative Studies of South Asia, Afrika and Middle East*, 24-2 (2004), s. 98, 99.

yaşamındaki dönüm noktaları gibi hususlar da bu bölüm içinde ele alınan konular arasındadır. Bu bölümde müellifin Doğu seyahatleri hakkında tafsilatlı bilgi verilmiş ve tezin sonuna Fallmerayer'in Doğu seyahatlerini gösteren bir harita eklenmiştir. Yine Fallmerayer'in tarih anlayışının nasıl geliştiği, tarihi olaylara bakışında ve tarihyazımında hangi faktörlerin rol oynadığı bununla beraber kendisinden öncekilerden ne ölçüde etkilendiği ve kendisinden sonrakilere ne bıraktığı bu bölümün konuları arasındadır. Tez çalışmasının II. Bölümünde aynı zamanda Fallmerayer'in incelediğimiz eserleri hakkında da tafsilatlı bilgiler verilmiştir. Bu eserler tez çalışmasının ana kaynaklarını da oluşturmaktadır.

Tezin III. ve son bölümünde Fallmerayer'in seçme eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğu'su imgesi incelenmiştir. Bu bölümün ilk ana başlığı altında Alman oryantalist Doğu ve Batı tanımı ele alınmıştır. Alman oryantalist Doğu veya Avrupa tarihine, politikasına dair kaleme aldığı pek çok yazısında dünyanın iki kutba ayrılmışlığını vurgulamış, hatta fikirlerini ve görüşlerini bu ayırım üzerinden kurgulamıştır. Batı Avrupa'nın kökenini Katolik Roma'ya dayandıran müellif Doğu Roma'yı Bizanslaştırarak ya da diğer bir tabirle ötekileştirerek Roma'nın mirası meselesini gündeme getirmiştir. Bu bölümde Fallmerayer'in Doğu ve Batı Roma arasındaki benzerlikleri inkâr etmesinin hatta Bizans'a yönelik yersiz, haksız ve temelsiz görüşlerinin de örnekleri verilmiştir. Roma'nın mirası meselesi Alman tarihyazımında yer edinmiş önemli bir konudur. Antikçağda ortaya çıkan "Roma'nın sonsuzluğu" (Roma aeterna) fikri Roma şehrinin ve onun gücünün hiçbir şey tarafından yıkılamayacağı inancından beslenmiştir. Ancak Roma İmparatorluğu MS 476 yılında barbar saldırıları sonucunda yıkılmış ve onun mirasına rakipleri sahip çıkmıştır. Yeni Roma (Roma nova) veya İkinci Roma (Roma secunda) ortaçağ Avrupası'nda Roma'nın rakipleri tarafından kullanılan isimler olmuştur. Bu rakip şehirlerin en önemlisi kuşkusuz Konstantinopolis'tir. Ortaçağ kroniklerinde Batı Avrupa'da Aachen, Tournai, Reims, Trier, Milan ve Pavai gibi şehirlerin de kendilerini "ikinci Roma" olarak gördükleri araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. MS 395'te Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı şeklinde ikiye ayrıldığında Roma politik açıdan *caput mundi* (dünyanın merkezi) ve *rerum domina* (baskın güç) olma iddiasından vazgeçmişse de insanların kafasında *aurea Roma* (altın Roma) olarak yaşamaya devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Bizans imparatorları kendilerini Basileus (βασιλεύς) olarak tanımlamışlar ve Roma'nın elinde bulundurduğu tüm hak ve özellikleri Konstantinopolis'e aktarmışlardır. 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu hızlı bir şekilde

yıkılırken Bizans İmparatorluğu'ndaki halk kendilerini Roma'nın hukuki mirasçısı ve başkentleri Konstantinopolis'i de *urbs regia* (saltanat şehri) ve Yeni Roma olarak görmüşlerdir.⁵

Avrupa'da ise 8. yüzyılın sonunda Frankların kralı Şarlman (768-814)'ın bugünkü Fransa, Almanya, İtalya ve Balkan topraklarının bir kısmının tek başına hâkimi olmasından sonra Papa III. Leo (795-816)'nun elinden taç giymesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Şarlman'ın Roma'da 800 yılında papanın elinden taç giymesi iki açıdan büyük önem taşımaktadır. Öncelikle Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yaklaşık üç yüz yıldır Avrupa'da hiçbir kral bu kadar büyük bir toprak parçasını tek başına yönetememiştir. Şarlman Roma imparatoru unvanıyla bir nevi yeniden Roma İmparatorluğu'nu kurmuştur. İkinci olarak bu girişim kilise ve devletin birbirine bağlanmasının örneğini oluşturmuştur. Sonradan ortaçağda papalar kimin daha yüksek gücü elde edeceğine dair imparatorlarla şiddetli bir mücadeleye girmişler de papalık Şarlman'la birlikte büyük bir kişinin yani kralın savunucusu olmuştur. Her halükarda Şarlman'ın Roma imparatoru olarak taçlandırılması onun gücünü ve yaklaşık üç yüz yıl sonra Romalı, Hıristiyan ve Cermenik unsurlarının bir sembolü olmuştur. Bazı Batılı araştırmacılara göre bu oluşum aynı zamanda Avrupa medeniyetinin kuruluşunu oluşturmuştur.⁶ Batılı araştırmacılar Şarlman'ın Kutsal Roma imparatoru unvanını kullanmasını *imparatorluk* ideolojisinin Doğu Roma'dan Franklara geçtiği şeklinde yorumlamışlardır (*Translatio Imperio*). Bu unvan geçişiyle birlikte Roma İmparatorluğu'nun hiç yok olmadığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Şarlman'ın ölümünden sonra kurduğu imparatorluk iddiasını halefleri çok güçlü bir şekilde savunamamışlardır. Ancak I. Otto ordusuyla birlikte Roma'ya yürümüş ve Roma imparatoru olarak 962'de papanın elinden taç giymiştir. Böylece Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu da kurulmuştur. İmparatorluk özellikle 1157 ve 1263 yılları arasında kimliğini oluşturabilmiştir. Bu dönemde *Sacrum Imperium* (Kutsal İmparatorluk) düşüncesi *Imperium Romanum* (Roma İmparatorluğu) düşüncesiyle birleşmiş ve *Sacrum Imperium Romanum* (Kutsal Roma İmparatorluğu) oluşmuştur. Bu isim imparatorluğa ilahi doğasını ve başkenti Roma'yı vererek Roma İmparatorluğu'nun devamı olduğu fikrini ifade etmiştir. Bu isimdeki üçüncü unsur ise Almanların üstünlüğüne vurgu yapmıştır.

⁵ William Hammer, "The Concept of the New or Second Rome in the Middle Ages", *Speculum*, 19-1, (1944), s. 51, 52.

⁶ Jacson J. Spielvogel, *Western Civilization: A Brief History*, Boston: Wadsworth, 2010, s. 157.

Kutsal Roma İmparatorluğu Napolyon tarafından 6 Ağustos 1806'da son bulmuştur.⁷ Bazı araştırmacılar Napolyon'un Kutsal Roma İmparatorluğu'nun varisi olduğunu iddia ederken bir kısım araştırmacı da 1871'de Bismarck önderliğinde kurulan Alman İmparatorluğu'nu Roma'nın varisi görmüştür.

Roma'nın mirasına sahip çıkma iddiasında olan bir diğer devlet ise Rusya'dır. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun ortadan kalkması, yüzyıllardır Üçüncü Roma olduğu iddiasında bulunan Moskova'nın önünü açmış ve böylece Rusya ebedi Roma topraklarının doğal varisi haline gelmiştir. Moskova Roma mirasına Ortodoksluk üzerinden yani 1453'te yıkılan Bizans'ın varisi olduğu iddiasıyla sahip çıkmıştır. Moskova'nın Bizans'ın halefi olduğu düşüncesi ilk defa II. Vasiliev (1425-1462)'in hükümlerinde zamanında gündeme gelmiştir. 1439'da Floransa Konsili ile Bizans Kilisesi, Latin Kilisesiyle *birliği* (union) kabul etmiştir. Böylece yüzyıllardır devam eden Doğu ve Batı Kilisesi şeklindeki ayırım sona ermiştir. Ancak Latinlerin düşmanı olan Moskova'nın büyük dükü II. Vasiliev bu *birliği* tanımamıştır. 1448'de toplanan bir kilise konsilinde Rus kilisesi özerkliğini ilan etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra, 1453'te Konstantinopolis'in Türklerin eline geçmesi Rus rahip ve devlet yöneticileri tarafından Doğu-Batı Kiliselerinin birleşmesinin cezası olarak yorumlanmıştır. 16. yüzyılın başında, 1520'lerde Pskovlu rahip Philotheus döneminin Rus idarecilerine çeşitli mektuplar yazarak Moskova'nın "Üçüncü-Roma"⁸ olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Philotheus "Ortodoks inancındaki tüm halklar tek bir imparatorun çatısı altında bir araya gelmelidir. Tüm evrende bütün Hristiyanların sadece bir imparatoru olmalıdır... İki Roma da düştü, üçüncüsü (Moskova) ayakta kalacak ve dördüncü bir Roma olmayacak" sloganıyla görüşlerini yaymıştır. Philotheus'a göre Roma ve Konstantinopolis inançlarından ayrıldıkları için yok olmuşlardır. Dünyanın sonunun yaklaştığını, dördüncü bir Roma'nın olmayacağını iddia eden Philotheus'un düşüncesi temelini dini kaygılardan almıştır. Yani Philotheus'un bu görüşü yaymadaki esas gayesi toplumun inancını koruma çabasıdır. Ancak Rus çarları bu düşünceyi dünya

⁷ Klaus Herbers, Helmut Neuhaus, **Das Heilige Römische Reich: Schauplätze einer Tausendjährigen Geschichte (843-1806)**, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2006, s. 2, 3, 289; Jacques Le Goff, **Avrupa'nın Doğusu**, (Çev. Timuçin Binder), İstanbul: Literatür yay., 2008, s. 47; Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven) Ankara: Doğu-Batı yay., 2015, s. 56.

⁸ Moskova'nın kendisini Üçüncü-Roma olarak tanıtmamasının bir başka nedeni ise Hristiyanlıktaki teslis inancıdır. Bu inanca göre her mukaddes şeyin "üç" olması gerekir. Rus çarları Roma ve Konstantinopolis'ten sonra Moskova'yı Üçüncü-Roma olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla "Moskova-Üçüncü Roma" sıfatıyla kendisinden önceki her iki Roma gibi dünyaya hakim olacaktır. Bu amaçla Moskova Rusya'sı Bizans'ın halefi olarak İstanbul'u zapt etmeyi hedeflemektedir. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara: TTK yay., 2011, s. 3.

hâkimiyeti için bir ideolojiye dönüştürmüşlerdir. Büyük İvan olarak bilinen III. İvan (1462-1505)'ın Bizans prensesi Sofya Paleolog⁹ ile evlendirilmesi üzerine, Moskova çevrelerinde, Moskova'nın Bizans'a halef olacağı görüşü geliştirilmeğe başlanmıştır. Bu görüş daha sonra "Moskova-Üçüncü Roma" tarzında tamamıyla siyasi bir akide haline getirilmiştir. Özellikle Korkunç İvan olarak bilinen IV. İvan (1547-1584) bu dini doktrini ulusal bir ideolojiye dönüştürmüştür. 1547'de Bizans geleneklerine göre taç giyen ve çar unvanını kullanan IV. İvan Balkanlar ve Kafkasya'ya yönelik Rusya'nın dış politikasını Hıristiyan unsurlar üzerinden yürütmeyi hedeflemiştir.¹⁰ Rusya'nın bu iddiasının ilk hedeflerinden biri de Alman topraklarıdır.

Fallmerayer'in doğup büyüdüğü, fikirlerinin oluştuğu dönemde Avrupa'da Fransız İhtilali meydana gelmiş, Napolyon'un ihtilal fikirlerini yayan savaşları sonucunda Avrupa siyasi coğrafyasında ve devletler düzeninde çok önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri de Napolyon'un Prusya'yı yenmesi sonucunda, Prusya kralının Roma-Cermen İmparatorluğu tacından çekilmesi ve böylece bu imparatorluğun varlığının sona ermesidir. Bu olayla birlikte Roma-Cermen İmparatorluğu bünyesinde bir birlik görüntüsü sergileyen bin üç yüzün üzerindeki Alman prensliğinin üzerindeki birleştirici şemsiye kalkmış ve bugünkü adıyla Almanya artık "kağıt üstünde bir devlete" dönüşmüştür. Böylece Alman idealizmi Alman birliğini oluşturacak ideolojinin arayışına girmiştir. Kant, Herder, Fichte, Schelling, Hegel çizgisinde ilerleyen Alman idealist felsefesi milliyetçi ve devletçi bir ideoloji oluşturmuştur. Bu siyasi ideolojik iklimde yetişen Fallmerayer bir yandan Alman milliyetçiliğine bağlanırken diğer yandan, Alman siyasi geleneğine bağlı bir Roma ideolojisi oluşturma işine girişmiştir. Bu girişim Büyük Roma'dan Roma-Cermen İmparatorluğu'na tek bir Roma İmparatorluğu olduğu iddiası üzerine kurulmaktadır ve bu gelenek aynı zamanda mevcut Batı Avrupa'yı oluşturmaktadır. Bunun karşısında ise Antik Greklerle hiç alakası olmadığını iddia ettiği Bizans İmparatorluğu vardır. Ona göre Bizans İmparatorluğu'nun antik Greklerle hiçbir

⁹ İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra Bizans hanedan mensuplarının pekçoğu İtalya'ya kaçmışlardır. Paplık tarafından Sofya Paleolog'un Moskova'ya izdivaç amacıyla gönderilmesinin amacı Roma kilisesi'nin Moskova'yı kendi nüfuzu altına almak ve kiliseler arasındaki ayrılığı sonlandırmaktır. Hans Pfeffermann, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, Çev ve Yay. Haz. Kemal Beydilli, İstanbul: Yitik Hestine yay., 2013, s. 108.

¹⁰ Alexander Bitis, **Russia and the Eastern Question: Army, Government and Society (1815-1833)**, Oxford: 2006, s. 18; Peter J. S. Duncan, **Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After**, New York: Routledge, 2000, s. 12; İlyya Kozyrev, **Moskau-Das dritte Rom: Eine politische Theorie mit ihren Auswirkungen auf die Identität der Russen und die russische Politik**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011, Universität Vechta, s. 10, 11; Kurat, a.g.e., s. 2.

bağlantısı yoktur. Bizans Slavlaşmış Ortodoks bir imparatorluktur. Fallmerayer'in antik Greklerle Bizans'ı farklılaştırması oldukça anlamlıdır. Zira Batı Avrupa kendisini Yunan-Roma ve Hıristiyanlığın oluşturduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla Bizans'ı Roma tarihinin ve mevcut Avrupa'nın dışına atmak için hiçbir zaman Avrupalı olarak görülmeyen Slavlığa dâhil edilmesi gerekmektedir. Aksi halde Fallmerayer'in Grek-Rus-Osmanlı Doğusu ve Katolik-Latin Cermen Batı diyalektiği çökecektir. Aslında onun Grek ya da Slav tezi böylesi bir ideolojik tutumdan kaynaklanmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın büyük bir güç olması Osmanlı Devleti'ni ve Avrupa'yı tehdit etmesi dönemin entelektüellerini ve devlet adamlarını harekete geçirmiştir. Rusya'nın doğrudan Bizans'ın dolaylı olarak da Roma'nın mirasına sahip çıkması bir kısım Avrupalı tarihçinin dikkatini çekmiş, tarihçiler Rus tehdidine karşı devlet adamlarını ve toplumu uyarılmışlardır. Fallmerayer eserlerinde Rusya'nın Avrupa'yı özellikle de "Avrupa'nın merkezi" olarak gördüğü Almanya'yı sadece askeri yönden tehdit etmesini değil aynı zamanda Roma'nın mirasına sahip çıkarak tarihi bir argümanla dışarda bırakmasını da eleştirmiştir. Tez çalışmasının bu bölümünde Fallmerayer'in Roma mirasına sahip çıkan Rusya'nın Almanya'yı tehdit etmesine ve Alman prenslerinin de kendi çıkarları uğruna Rusya'yı desteklemesine yönelik tutumu örneklerle ortaya konulmuştur.

Tez çalışmasında III. Bölümün ilk ana başlığı altında ayrıca Fallmerayer'in parçalanmış Almanya ile ilgili görüşleri analiz edilmiş, müellifin vardığı sonuçlara ulaşmasının sebepleri irdelenmiştir. Yaşamı boyunca savunduğu Grek-Slav tezi ve Filhellenizm karşıtı tavrı, antik Greklere ve modern Yunanlılara yönelik olumsuz ve düşmanca imgeleri de bu kısımda ele alınmıştır. Hayatı boyunca en büyük emeli Almanların bir devlet çatısı altında birleşmesi olan Fallmerayer, güçlü bir Fransa ve Rusya arasında sıkışan Alman halklarının geleceği için kaygılanmış ve bu kaygısını da hemen hemen her yazısında kalemine yansıtmıştır. Bir moralist ve siyaset bilimci tavrıyla Alman okuyucusuna Alman ırkının diğer Avrupa ve Asya ırklarından farklı ve üstün olduğunu anlatmış, Avrupa'nın kaderini üstün nitelikli Almanların belirleyeceğine olan inancını okuyucusunu aşılama çabasına çalışmıştır.

III. Bölümün ikinci alt başlığında Fallmerayer'in Bizans-Osmanlı Doğu'suna dair oluşturduğu olumlu ve olumsuz imgeler irdelenmiştir. Bu kısımda Fallmerayer'in seyahat notları ve kişisel görüşlerini paylaştığı günlüğü, mektupları gibi kaynaklara ağırlık

verilmiştir. Bu bölümde sadece Fallmerayer'in Doğu'ya bakışı analiz edilmemiş aynı zamanda onun Doğu ve Batı arasındaki karşılaştırmalarına da kısmen yer verilmiştir. Özellikle Fallmerayer'in Doğu-Batı arasında en keskin ayrımı gördüğü “Yönetim Anlayışı” başlığı altında Latin Batı'yı Doğu'dan ayıran belirgin özelliklerin üzerinde durulmuştur. Yine Alman oryantalistin görüşleri kendisinden önce ve çağında Osmanlı Devleti'ne ve Yunanistan'a seyahat eden Batılıların yorumlarıyla da karşılaştırılmıştır. III. Bölümün son ana başlığında Fallmerayer'in dine ve din kurumlarına yönelik yorumları, Ortodoksluk ve İslamiyet üzerine oluşturduğu imgeler incelenmiştir.

Yöntem

Tezin I. ve II. Bölümünde Fallmerayer'in yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve düşünsel ortamı incelenmiş, yaşamı ve eserleri analiz edilmiştir. Yani III. Bölümün alt yapısı oluşturulmuştur. I. ve II. Bölümlerde genel olarak ikincil literatür kullanılmış, başlıklar dahilinde genel bilgiler yanında bazı çıkarımlarda ve yorumlarda bulunulmuştur. III. Bölümde ise Fallmerayer'in kaleme aldığı eserlerin orijinal nüshalarında Doğu dünyasına dair dikkat çeken imgeler kısa metinler halinde seçilerek söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu bağlamda burada kullanılan yöntem hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. İmge kelimesinin TDK sözlüğündeki ilk anlamı “Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya” şeklindedir. İkinci anlamı ise “Genel görünüş, izlenim, imaj” olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Ulağlı'nın “İmgeler, sadece yazarların veya sanatçıların kendi iç dünyalarını yansıtan araç değil, aynı zamanda onların içinde yaşadıkları toplumun ve dönemin genel eğilimlerini gösteren sistemli yapılardır”¹² yorumundan hareketle Fallmerayer'in yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak bir Bizans, Osmanlı ve Rus imgesi ortaya koymaya çalıştığını iddia edebiliriz. Tezin III. Bölümünde söylem analizi yöntemiyle Fallmerayer'in oluşturmaya çalıştığı Doğu imgeleri incelenmiştir. Ulağlı'nın “Toplumlar birbirlerini algılama ve kimliklendirme aşamasında, siyasal ve tarihsel olguların etkilerinde kalırlar. Bu etki, öteki olarak gördüğü, diğer bir kültürü veya ulusu tanımlarken, bir ötekilik stratejisi ve ideolojisi oluşturur” der ve devamında “Ötekileştirme süreci milli bilinç ve ideoloji ile şekillenmeye başlar. İdeoloji ve milli bilinç ile oluşan bu imgelere *siyasal imgeler* denir”¹³ tanımlamasını yapar. Açıkçası bu çalışmada belirlenen imgeler de Ulağlı'nın tanımıyla *siyasal imgeler* kapsamına

¹¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57a089d818af22.19328960 (14.09.2016)

¹² Serhat Ulağlı, **İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş**, Ankara: Sinemis, 2006, s. 9.

¹³ Ulağlı, a.g.e., s. 65.

girmektedir. Oryantalist metinlerde Doğu imgeleri gerçek bilgilerden çok Batılı öznenin kişisel dünyasına ait düşüncelerinin ifadesidir. Bu nedenle bu tarz imgeler bir kültüre yani Batı kültürüne girdikten sonra toplum tarafından kabullenilir ve bir metinden diğerine alıntılama yoluyla yeniden üretilir ve pekişerek kültürel bir tortu haline gelir.¹⁴ Bu çalışmada bir taraftan Fallmerayer'in kendisinden önceki oryantalistlerin çağına miras bıraktığı imgeler ele alınmaya çalışılırken diğer taraftan da kendisinin Doğu coğrafyasına, bu coğrafya üzerindeki dinlere, halklara, kurumlara vb. yönelik oluşturmaya çalıştığı imgeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada oryantalist, filozof, tarihçi, edebiyatçı gibi bilim adamlarının isimlerinin ilk geçtikleri yerlerde parantez içinde doğum ve ölüm tarihleri verilmiş, dikkat çeken isimlerin kısa biyografileri, görüşleri ve başlıca eserleri açıklamalı dipnotlarla sunulmuştur. Yine kral, sultan veya imparator gibi yöneticilerin isimlerinin ilk geçtiği yerde saltanatta kaldıkları tarih aralığı parantez içinde belirtilmiştir. Bununla beraber okuyucunun işini kolaylaştırmak adına tez çalışmasının ekler bölümünde çalışma kapsamında adı geçen önemli yöneticiler, tarihçiler, seyyahlar, filozoflar ve bilim adamlarının yönetim yıllarını ve doğum ile ölüm tarihlerini gösteren kronolojik listeler sunulmuştur. III. Bölümde Fallmerayer'in eserlerinden yapılan doğrudan alıntılarda gerekli görülen açıklamalar ise köşeli parantezlerle verilmiştir.

Fallmerayer Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Literatürdeki Sorunlar

Fallmerayer ve tarih yazıcılığı, eserleri üzerine ölümünün ardından Avrupa'da özellikle Almanya ve Avusturya'da çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Fallmerayer'e yönelik yapılan çalışmaların sayısında ciddi bir azalma görülmektedir. Kuşkusuz bunun nedeni Fallmerayer'in Alman ırkçılığı yaptığına dair iddialardır. Dünyada ve Türkiye'de Fallmerayer üzerine yapılan çalışmalarla ilgili bilgi vermeden önce Fallmerayer'le ilgili ana kaynaklar, arşivler ve kütüphaneler hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. 1861'de Alman müellif öldüğünde ardında çok sayıda yazılı doküman bırakmıştır. Bunların büyük bir kısmı monografi eserleri ve bu eserleri oluşturan kaynaklarla birlikte gazete makalelerinin ilk şekilleri gibi çalışmalardır. Diğer yazınsal dokümanlarını ise özel mektuplar ve günlüğü gibi kişisel notları oluşturmaktadır. Fallmerayer'in hükümet kurumlarıyla resmi yazışmaları da bu arşivlerin içerisinde.

¹⁴ Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, "Giriş: Dünya Nasıl "Dünya" Oldu?", **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, Der. F. Keyman, M. Mutman, M. Yeğenoğlu, İstanbul: İletişim yay., 1999, s. 9.

Fallmerayer’le ilgili en kapsamlı arşiv Almanya’nın Nürnberg şehrinde bulunan *Staatsarchiv Nürnberg* (StAN)’dir. Onun yaşamına, Doğu seyahatlerine, hükümet yetkilileriyle yazışmalarına ve meslektaşlarıyla olan yazışmalarına dair çok sayıdaki belge bu arşivdedir. Fallmerayer’in el yazması günlüğü ve onunla ilgili çok sayıdaki belge de *Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum Innsbruck, Bibliothek* (TLMF)’dedir. Münih’te *Staatsarchiv* (StAM) ve *Universitätsarchiv* (UAM)’de de Fallmerayer’le ilgili resmi dokümanlar mevcuttur. Bavyera’da uzun yıllar yaşamış Münih milletvekili olarak Frankfurt Parlamentosuna giren Fallmerayer’in hükümet yetkilileriyle yazışmaları ve yaşamına dair pek çok belge de *Archiv der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* (Archiv BAdW), *Bayerisches Hauptarchiv München* (BHStA) ve de *Bayerische Staatsbibliothek München* (BSB)’dedir. Zikredilen arşivlerin dışında Fallmerayer’in bazı mektuplaşmaları da Almanya da kişisel arşivlerdedir.¹⁵

Fallmerayer’in Bavyera arşivlerindeki dokümanları Daniel Drašček ve Siegfried Wagner tarafından *Jakob Philipp Fallmerayer im Räderwerk der bayerischen Verwaltung* başlıklı bir çalışmada 1993’te yayımlanmıştır. Bu tez çalışmasında arşiv belgelerinin büyük bir kısmı için bu eserden faydalanılmıştır. Dipnotlarda belgelerin orijinal numaraları ve buldukları arşivlerin isimleri verilmiştir. Bununla beraber Drašček ve Wagner’in eserinin de künyesi sayfa numaralarıyla beraber dipnotlarda belirtilmiştir. Fallmerayer’in meslektaşlarıyla ve hükümet yetkilileriyle olan mektuplaşmalarının orijinalleri yukarıda saydığımız arşivlerde dağınık haldedir. Ancak mektuplaşmaların büyük bir kısmı Franz Babinger, Hans Hintermaier, Arnulf Kollautz, Wilhelm Krag, Herbert Seidler, Eugen Thurner gibi araştırmacılar tarafından çeşitli makalelerde tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır.¹⁶ Bu tez çalışmasında Fallmerayer’in mektuplarından faydalanıldığında

¹⁵ Jakob Philipp Fallmerayer’in yaşamı, eserleri, hükümet ve meslektaşlarıyla ilgili yazışmaları gibi çeşitli arşiv dokümanlarıyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Thomas Leeb, **Jakob Philipp Fallmerayer: Publizist und Politiker zwischen Revolution und Reaktion (1835-1861)**, München: C.H.Beck’sche Verlagsbuchhandlung, 1996, sa. xi-xxiii; 1900 ve 2011 yılları arasında Fallmerayer hakkında yapılan çalışmaların listesi için bkz. Michael Grünbart, **Jakob Philipp Fallmerayer, Bibliographie der Sekundärliteratur 1900-2011**, Wien 2011.

¹⁶ Fallmerayer’in mektuplarının tıpkıbasımını için bkz. Franz Babinger, “Fallmerayeriana: Ungedruckte Briefe des Fragmentisten”, **Das Bayerland**, 31-23, (1920), sa. 369-373; Franz Babinger, “Fragmentistenbriefe: Aus meiner Fallmerayer-Mappe”, **Der Schlern**, 2-9, 10, (1921) sa. 177-190; Franz Babinger, “Fragmentistenbriefe”, **Euphorion**, 26, (1925), sa. 270-277; Hans Hintermaier, “Fallmerayers Briefe an Anselm Prugger von Pruggheim und Valentin Forer”, **Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum**, 31, (1951), sa. 279-288; Hans Hintermaier, “Aus Jakob Philipp Fallmerayers Soldatenzeit: Sein Briefwechsel mit seinem Salzburger Bekannten Heinrich Hepperger”, **Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde**, 93, (1953), sa. 120-131; Hans Hintermaier, “In der Garnison zu Lindau: Briefe um Jakob Philipp Fallmerayers Militärzeit”, **Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum**, 1954/34, sa. 57-68; Arnulf Kollautz, “Jakob Philipp Fallmerayers Briefwechsel mit Karl Benedikt Hase und

dipnotta mektubun tarihi verildikten sonra bu mektuplara ulaşılan makaleler de tam künyeleriyle verilmiştir.

İkinci bölümde Fallmerayer'in Almanya'da yayımlanan birtakım gazete ve dergilerle olan münasebetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Fallmerayer'in politik yazılarının büyük bir kısmı bu gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Burada kısaca Fallmerayer'in yayın yaptığı gazete ve dergilerin isimlerini yayın yaptığı yıl veya yıl aralığı içinde belirtmek faydalı olacaktır. Fallmerayer kariyerindeki zirveye kuşkusuz *Doğu'dan Fragmanlar*'ın yayımlanmasıyla ulaşmıştır. Bu eserindeki makalelerin büyük bir kısmı yaşadığı dönemde Bavyera'da tirajı çok yüksek *Allgemeine Zeitung*'da (1835, 1839-1861) yayımlanmıştır. Bu gazetenin haricinde Fallmerayer *Deutsches Museum: Zeitschrift für Kunst, Literatur und öffentliches Leben* (1851-1855), *Die Donau* (1855-1856), *Gelehrte Anzeigen* (1835-1847, 1855), *Augsburger Postzeitung* (1851), *Blätter für literarische Unterhaltung* (1851), *Deutsche Monatsschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben* (1850-1851), *Neue Innsbrucker Zeitung* (1850-1852) gibi gazete ve dergilerde de yazılar yayımlamıştır. Bu dergi ve gazeteler Almanya ve Avusturya'nın pek çok arşivinde bulunmaktadır. Aynı zamanda burada ismi verilen gazetelerin ve dergilerin büyük bir kısmı Avusturya Milli Kütüphanesinin (Österreichische Nationalbibliothek) Tarihi Gazeteler ve Dergiler (Historische Zeitungen und Zeitschriften) sayfasında online olarak erişime açıktır.¹⁷ Tez çalışmasında Fallmerayer'in gazete makalelerinin büyük bir kısmı Georg Martin Thomas'ın 1861'de derlediği *Gesammelte Werke* adlı çalışmasından kullanılmıştır. Bu eserde mevcut olmayan yazılara ise orijinal gazetelerden ulaşılmıştır.

Orstedt über die Geschichte des Kaisertums von Trapezunt: Ein Beitrag zur Vorgeschichte der graeco-slavischen Frage", **Südost-Forschungen**, 18-2, (1959), sa. 281-350; Arnulf Kollautz, "Briefe aus Jakob Philipp Fallmerayers Lindauer und Augsburger Zeit: Aus dem Nachlassherausgegeben", **Der Schlern**, 50, (1976), sa. 265-283; Arnulf Kollautz, "Jakob Philipp Fallmerayer an den Fürstbischof Bernhard Galura von Brixen: Brief vom 2. März 1835 bezüglich der Wiedererstattung von ab 1804 nach München extradierten Urkunden des Fürstbistums", **Der Schlern**, 57-2, (1983), sa. 92-97; Arnulf Kollautz, "Der Briefwechsel Jakob Philipp Fallmerayers mit Silvestre de Sacy zur Geschichte des Kaisertums von Trapezunt und Fallmerayers Bericht an die Dänische Akademie der Wissenschaften über seine Vorarbeiten zur trapezuntinischen Geschichte", **Südost-Forschungen**, (1992), 51, sa. 269-282; Wilhelm Krag, "Über Fallmerayers Ansbacher Nachlass", **Der Schlern**, 2/9-10, (1921), sa. 162-176; Herbert Seidler, "Fallmerayerbriefe aus Innsbruck und Wien", **Der Sciliar**, 2/9-10, (1938), sa. 117-122; George Martin Thomas, "König Max II von Baiern und Fallmerayer über die deutsche Frage 1848", **Die Gegenwart: Wochenschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben**, No: 43, Band II, (16 November 1872), s. 305, 306; Michael Grünbart, „Der traurige und lange Winter...“ – Zwei Briefe aus dem letzten Lebensjahr Fallmerayers“, **Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennemoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**, Ed. Ellen Hastaba & Siegfried de Rachewiltz, Innsbruck 2009, sa. 357-366. Buradaki makalelerin haricinde yukarıda zikrettiğimiz Daniel Drašček ve Siegfried Wagner, **Jakob Philipp Fallmerayer im Räderwerk der bayerischen Verwaltung**, München: Tuduv, 1993 adlı eserde de Fallmerayer'in bir kısım mektupları mevcuttur.

¹⁷ Web sayfası için bkz. <http://anno.onb.ac.at/>

Fallmerayer ile ilgili üzerinde durmamız gereken bir diğer literatür türü ise onun çağdaşları tarafından kaleme alınan yazıdır. Grek-Slav tezinden dolayı sıklıkla Fallmerayer ile tartışmalara giren Friedrich Thiersch yaşamını anlattığı eserinde (Yay. Haz. Heinrich Thiersch, *Friedrich Thiersch's Leben*, Bd. 2: 1830-1860, Leipzig und Heidelberg: C. F. Winter'sche Verlagshandlung, 1866) Fallmerayer'e de yer ayırmıştır. Fallmerayer'in çağdaşı J. Chyrsotomus Mitterutzner, *Fragmente aus dem Leben des Fragmentisten (Jakob Philipp Fallmerayer)*, (Brixen, 1887) adlı eseriyle arkadaşı Fallmerayer'i anlatmıştır. Fallmerayer'in hem çağdaşı hem de yakın arkadaşı olan Georg Martin Thomas *Gesammelte Werke*'nin birinci cildinde "Zur Lebensgeschichte Fallmerayers" başlığı altında Alman oryantalistin hayatı hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Friedrich Hebbel, *Friedrich Hebbel's sämmtliche Werke: Elfter Band (Charakteristiken-Kritiken)*, (Hamburg: Hoffman und Campe, 1867) adlı eserinde 154-162 sayfa aralığında Fallmerayer'e yer vermiştir. *ADB*'de "Fallmerayer" maddesini yazan Ludwig Steub da yine onun akranları ve arkadaşları arasındadır.

Fallmerayer üzerine yapılmış ikincil literatürde karşımıza çıkan en önemli eser Herbert Seidler'in *Jakob Philipp Fallmerayers geistige Entwicklung: ein Beitrag zur deutschen Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts* adlı çalışmadır. Seidler eserinde Fallmerayer'i yaşadığı dönemin şartları ve fikir hareketleri içinde ele almış ve değerlendirmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Bavyera'yı siyasi, sosyal, ekonomik, eğitim sistemi açısından değerlendirmiş bu ortama göre Fallmerayer'in zihin dünyasını keşfetmeye çalışmıştır. Seidler'in bu eseri dışında Fallmerayer üzerine pek fazla çalışması yoktur. Seidler'den sonra Thomas Leeb'in *Jakob Philipp Fallmerayer: Publizist und Politiker zwischen Revolution und Reaktion (1835-1861)* adlı eseri Fallmerayer'i pek çok yönden ele alarak inceleyen bir çalışmadır. Ellen Hastaba *Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), Annäherungen an seine Biographie* adlı çalışmasında Fallmerayer'in yaşamını arşiv belgelerinin orijinallerini metin içinde vererek incelemiştir. Hastaba eserde çok fazla yorumda bulunmadan Fallmerayer'in hayat hikayesini kaynaklar ışığında vermiştir. Eugen Thurner'in Fallmerayer üzerine çok sayıda çalışması vardır. Burada Thurner'in Fallmerayer'in politik yaşantısını inceleme konusu yaptığı *Jakob Philipp Fallmerayers Krisenjahre 1846 bis 1854: Auf Grund der Briefe an Joseph und Anna Streiter in Bozen* adlı eserini zikretmek yeterlidir. Bu isimlerin haricinde Gustav Auernheimer, Franz Babinger, Hans Feigl, Franz Dölger, Michael Grünbart, Hans Hintermaier, Armin Hohlweg, Arnulf Kollautz, Klaus Kreiser, Reinhard Lauer gibi pek

çok Alman araştırmacı Fallmerayer üzerine çalışmıştır. 2011 yılında Münih'te *Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert* başlıklı bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa Almanya ve Avusturya'dan çeşitli alanlarda bilim adamları katılmış pek çok yönden Fallmerayer'i tartışmışlardır. Konferans metinleri 2013 yılında C. Märkl ve P. Schreiner'in editörlüğünde yayımlanmıştır.

Fallmerayer hakkında ikincil literatür nicelik açısından oldukça hacimlidir. Ancak bunların büyük bir kısmı Fallmerayer ile ilgili belge, doküman ve mektupların tıpkıbasımından ibarettir. Almanya ve Avusturya'da Fallmerayer ve eserleri üzerine tarih ve edebiyat bölümlerinde çeşitli Doktora çalışmaları da yapılmıştır. Bu tez çalışmalarında Fallmerayer'in yaşamı, düşünce dünyası ve eserleri daha detaylı incelenmiştir. Almanya'da ilk defa Fallmerayer üzerine yapılan doktora çalışması Ewald Sablotny'nin *Jacob Philipp Fallmerayer und die orientalische Frage* başlıklı doktora tezidir (Jena 1924). Bu tezin bizim çalışmamız açısından önemi Fallmerayer'in Doğu'ya bakışını, algılayışını ele alan yegane eser olmasıdır. Ancak bu çalışmada Sablotny Fallmerayer'in sadece Mehmed Ali Paşa İsyanı, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile mücadelesi, Kırım Savaşı'nın önemi ve Yunanistan'ın durumu gibi politik konuları ele almıştır. Oysa yazar çalışmasında Fallmerayer'in Doğu'yu kendisine araştırma konusu yaparken aslında Latin-Cermen Avrupa'yı incelemesini göz ardı etmiştir. İkinci olarak Hans Otto Eberl *Jakob Ph. Fallmerayers Schriften in ihrer Bedeutung für die historische Erkenntnis des graekoslavischen Kulturkreises* (Berlin 1930) başlıklı doktora çalışmasıyla müellifin eserlerinde Grek-Slav kültür dairesindeki tarihi malumatları incelemiştir. Eberl tezinde Fallmerayer'in eserlerini konuları açısından sınıflandırarak yol gösterici olmuştur. Elisabeth Antonopoulos'un *J. Ph. Fallmerayer: Eine Untersuchung der Fragmente aus dem Orient*, (Wien 1948) başlıklı doktora çalışması isminden de anlaşılacağı üzere *Doğu'dan Fragmanların* bir incelemesidir. Antonopoulos bu çalışmasında *Fragmanlara* sadece tarihi bir metin olarak bakmamış aynı zamanda eseri dilbilimsel açıdan da incelemiştir. Fallmerayer'i dilbilimsel açıdan inceleyen bir başka doktora çalışması ise Paul H. Appel, *Fallmerayers Sprachstil* (Erlangen 1951) adlı tezidir. Yayımlandığı günden itibaren dikkat çeken *Fragmanları* Brigitta Stachel de incelemiştir. *Aufbau und Stilmittel in Jakob Philipp Fallmerayers „Fragmente aus dem Orient“: ein Beitrag zur Literatur der Restaurationszeit*, (Wien 1971) adlı doktora çalışmasıyla *Fragmanların* edebi yapısını ve Fallmerayer'in belagat tarzını incelemiştir. Klaus Steinmair *Jakob Philipp Fallmerayers*

„Historische Kunst“, *Geschichtswerke als literarische Kunstwerke* adlı doktora çalışmasında (Wien 1976) Fallmerayer’in tarihçiliğini incelemiştir.

İkincil literatüre baktığımızda özellikle Almanya ve Avusturya’da Alman dilinde kitaplar, tezler ve makaleler kaleme alındığını görmekteyiz. Fallmerayer’le ilgili İngilizce veya başka bir Avrupa dilinde de pek fazla yayın mevcut değildir. Almanya ve Avusturya dışında Fallmerayer üzerine en fazla yayının Rusya ve Yunanistan’da bu ülkelerden sonra ise Balkan ülkelerinde yapıldığını görmekteyiz. Bunun nedeni kuşkusuz Fallmerayer’in Grek-Slav tezinden ve Balkan haklarına yönelik araştırmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu ülkelerde yapılan çalışmalarda Fallmerayer’in iddia ve görüşlerinden dolayı kendisini çürütmeye yönelik oluşturulmuştur. Türkiye’de Fallmerayer’in iki eseri Türkçe’ye tercüme edilmiştir. İlk olarak *Doğu’dan Fragmanlar* 2002 yılında Hüseyin Salihoğlu’nun çevirisinden İmge Kitabevinden çıkmıştır. Ancak bu eserin 1845 baskısındaki “Önsöz” ve “Aynoroz ya da Kutsal Dağ Athos 1 ve 2” başlığıyla yayımlanan iki makale Türkçe tercüme eserde mevcut değildir. İkinci olarak *Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi* 2011 yılında TTK tarafından yayımlanmıştır. Bunların dışında Fallmerayer’in özellikle *Doğu’dan Fragmanlar* adlı eserinden faydalanarak birtakım bildiri ve makaleler kaleme alınmıştır.¹⁸ Yazılarının büyük bir kısmını Anadolu, Balkanlar, Arap dünyası ve Rusya’ya ayıran Fallmerayer’in ülkemizde incelenmemesi de büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

¹⁸ Nevide Dellal, “Jakob Philip Fallmerayer’in ‘Doğu’dan Fragmanlar Adlı Yapıtında Türkler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, 2003, No: 236, sa. 50-58; Nevide Dellal, “Jakob Philip Fallmerayer’in ‘Doğu’dan Fragmanlar’ (Fragmente aus dem Orient) Adlı Yapıtında Türk İmgesi”, **III. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu**, (14-20.05.2016), Eskişehir; Mustafa Aydın, “Alman Seyyah J. P. Fallmerayerê Göre 1840’lı Yıllarda Giresun”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1998, No: 113, sa. 159-166; Feridun Mustafa Emecen, “Clavijo’dan Fallmerayer’e Giresun’da Seyyahlar (1404-1840)”, **Giresun Kültür Sempozyumu**, (30-31.05.1998), Giresun.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 18-19. YÜZYIL GENEL HATLARIYLA AVRUPA-OSMANLI TARİHİ ve AVRUPA'DA YAKIN DOĞU ÇALIŞMALARI

1.1. 18-19. Yüzyıl Genel Hatlarıyla Avrupa-Osmanlı Tarihi

1.1.1. 18-19. Yüzyıl Avrupa Tarihine Genel Bir Bakış

Avrupa'da dini karakterde yapılan son savaş olarak bilinen Otuz Yıl Savaşları (1618-1648)'ndan sonra imzalanan Vestfalya Antlaşması ile Fransa Avrupa'nın en güçlü devleti olarak tarih sahnesine çıkmıştır. XIV. Louis (1643-1715) ile birlikte 18. yüzyıl Fransa'nın yüzyılı (siècle française) haline gelmiş ve bu üstünlük 1815'te Napolyon Bonapart (1804-1814/15)'ın düşüşüne kadar devam etmiştir. XIV. Louis döneminde eski Avusturya-Fransa mücadelesi yerini 18. yüzyıldan itibaren bir Fransa-İngiltere mücadelesine bırakmıştır. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763)'nda İngiltere Fransa'yı Hindistan'daki kolonilerinde yenmiş ve bu savaşın sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması'yla dört büyük Avrupa devleti (İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz) dünyaya kendi istedikleri düzeni vermişlerdir. Bu düzene göre 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ile Fransa arasındaki üstünlük mücadelesi İngiltere'nin lehine dönmüştür. İngiltere ve Fransa arasında bu gelişmeler olurken Orta Avrupa'da 1740-1748 yılları arasında Avusturya Veraset Savaşları yaşanmıştır. Bu savaşlar Avusturya ve Prusya arasında Orta Avrupa'da toprak ve askeri güç üstünlüğü kurmak amacıyla yapılmıştır. Veraset Savaşları sonunda imzalanan Aix-la-Chapelle Barışı ile Silezya bölgesi Prusya'ya verilmiş, böylece Prusya Avrupa'da hesaba katılması gereken önemli bir güç haline gelmiştir. Fransa'nın uzun 18. yüzyılı boyunca monarşinin aşırılıkları, savaş ve saray harcamaları için toplanan verginin yükü toplumu bunalıma sürüklemiş, toplumun farklı kesimlerinin baskısıyla 1789 Mayısında parlamento toplanmıştır. Halk anayasa ile monarşinin sınırlandırılması, vergilerin düzenlenmesi, basın özgürlüğü gibi haklar talep edince Kurucu Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni yayınlamak zorunda kalmıştır. Fransa'da liberallerin başarısı

Avrupa'daki diğer devletleri harekete geçirmiştir.¹⁹ Kendilerini tehdit eden Fransız İhtilali'ne karşı monarşiyi yeniden güçlendirmek isteyen Avrupalı güçler Fransa'ya ve Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlere cephe almışlardır.

Avrupa tarihinde 1792 ve 1815 yılları arasını kapsayan İhtilal Savaşları dönemi Fransa ve diğer Avrupa devletleri arasındaki dış politikayı ve askeri gelişmeleri yansıtan bir dizi koalisyon savaşıyla şekillenmiştir. Birinci Koalisyon Savaşı (1792-1797) Fransa'da yeniden monarşinin kurulması amacıyla Avusturya ve Prusya gibi büyük güçlerin birleşmesiyle başlamıştır. Daha sonra bu ittifaka 1793'te İngiltere de katılmıştır. Ancak İngiltere bu savaşa sadece finansal anlamda destek olmuştur. Daha sonra savaşa İspanya, Portekiz, Hollanda, Sardunya-Piyemont, Toskana ve 1795'te Rusya katılmıştır. Fransa rakipleri karşısında başarı kazanınca 5 Nisan 1795'te Prusya Fransa ile Basel Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşma neticesinde Prusya Ren nehrinin sol tarafında kalan toprakları Fransa'ya vermek zorunda kalmıştır. Bu sırada İspanya da savaştan çekilmiş, Hollanda, Batavya Cumhuriyeti olarak Fransa'nın bir vassalı olmuştur. Avusturya Fransa'ya karşı savaşa devam etmişse de Fransız orduları karşısında yenilmiş, 17 Ekim 1797'de Campo Formio Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Fransa'ya Kuzey İtalya'yı, Ren nehrinin sol kısmını, Avusturya Hollanda'sını vermek zorunda kalmıştır. Böylece Birinci Koalisyon Savaşı Fransa'nın zaferiyle sonuçlanmıştır.²⁰

İkinci Koalisyon Savaşı (1798-1802) Napolyon'un Mısır seferiyle başlamıştır. Napolyon İngiltere'nin kolonisi Hindistan ile bağlantısını kesmek ve Akdeniz'deki İngiliz üstünlüğüne son vermek amacıyla Mısır seferini düzenlemiştir. Ancak Napolyon'un Mısır seferinden tek beklentisi bu değildir. Fransa bu hamlesiyle kendi ekonomik ve politik etkisini Kuzey Afrika ve Ön Asya devletleri içinde yaymak istemiştir. Fransa'nın Mısır'a saldırması üzerine İngiltere yeni bir koalisyon oluşturmaya karar vermiştir. İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'dan oluşan müttefik güçler karşısında Fransa ilk olarak Hollanda'ya çıkan İngiliz-Rus ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bu sırada Avusturya Rusya ile işbirliği yaparak Fransa'nın Kuzey İtalya'daki topraklarına girmiştir. Bunun üzerine

¹⁹ Bkz. Merry E. Wiesner-Hanks, **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789**, (Çev. Hamit Çalışkan), İstanbul, TİBKY, 2009, s. 437 vd.; Norman Davies, **Avrupa Tarihi: Doğu'dan Batı'ya Buz Çağı'ndan Soğuk Savaş'a Urallar'dan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması**, (Çev. Burcu Çığman ve diğerleri), Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s. 661 vd.; J. M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2010, s. 348 vd. Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Yayınevi, 2012, s. 144 vd.

²⁰ Wolfgang von Hippel ve Bernhard Stier, **Europa zwischen Reform und Revolution 1800-1850**, Band 7, Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2012, s. 41, 42; Erich Zöllner, **Geschichte Österreichs: von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Oldenbourg, Verlag für Geschichte und Politik, 1990, s. 331.

Napolyon ordunun başına geçerek Güney Almanya'ya yönelmiş ve Avusturya ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır. 9 Şubat 1801'de imzalanan Lunéville Barış Antlaşması'yla daha önce imzalanan Compo Formio Barış Antlaşması yeniden tasdik edilmiştir. Avusturya'nın barış yapmasıyla Rusya Fransa yanlısı bir politika takip etmeye başlamıştır. Böylece Fransa'nın tek rakibi İngiltere kalmıştır. İngiltere tek başına mücadeleye devam edemeyince Fransa ile 27 Mart 1802'de Amiens Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre İngiltere Fransa'nın Avrupa'da ele geçirdiği toprakları onaylamış, Fransa da Mısır'dan geri çekilmiştir.²¹ İkinci Koalisyon Savaşı da genel olarak Fransa'nın zaferiyle sonuçlanmıştır.

Fransa tahtına oturduğu günden beri Napolyon'un amacı Orta Avrupa'da önemli bir güç faktörü ve potansiyel bir tehlike olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaktır. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ortadan kaldırılınca uzun zamandır Fransa'nın takip ettiği politika başarıya ulaşmış olacaktır. Napolyon'un politikası *divide ut regnes* (böl ve yönet) her haliyle kendini bu dönemde Orta Avrupa'da göstermiştir. Orta Avrupa'da bölünme genel anlamda üç bölgeden oluşmuştur: Kuzey'de Prusya, Fransa'nın kontrolünde Ren Konfederasyonu ve son olarak Güneydoğu'da Avusturya.²² İkinci Koalisyon Savaşından bir süre sonra 1804'te Napolyon Bonapart'ın Fransız senatosu tarafından imparator ilan edilmesinden sonra ülkede cumhuriyet kurumları yavaş yavaş kaldırılmış, imparatorluk yönetimi için çalışmalara başlanmıştır. Napolyon'un hızlı yükselişi ve Avrupa'yı tehdit etmesi İngiltere, Avusturya ve Prusya'yı bir araya getirmiştir. Fransa'ya karşı oluşturulan Üçüncü Koalisyon Savaşının (1803-1805) en büyük kaybını Avusturya yaşamıştır. Avusturya 26 Ağustos 1805'de imzaladığı Presburg Barış Antlaşmasıyla Venedik ve Dalmaçya'daki topraklarından çekilmiştir. Napolyon bu toprakları Fransa'nın müttefiki olan Alman prenslerine verdikten sonra 1806'da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu yıkmıştır. Avusturya dışındaki diğer Alman devletlerinden oluşan Ren Konfederasyonu'nu kurmuş ve bunu bir ittifakla kendine bağlamıştır.²³

²¹ Hippel, Stier, a.g.e., s. 43; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul: Filiz kitabevi, 2000, s. 22; Zöllner, a.g.e., s. 333, 334.

²² Jacques Le Rider, "Napoleons Konzepte für die Neugestaltung des Alten Reichs bis 1806", **Das Heilige Römische Reich und sein Ende 1806: Zäsur in der deutschen und europäischen Geschichte**, Ed. P. C. Hartmann ve diğerleri, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2006, s. 68.

²³ Hans Joachim Hahn, **The 1848 Revolutions in German-speaking Europe**, New York: Routledge, 2013, s. 1; Uçarol, a.g.e., s. 20 vd.

Napolyon Fransız İmparatorluğu'nun koruması altında on altı özerk Alman devletinden oluşan Ren Konfederasyonunu (Rheinbund) kurduğunda Prusya'yı bu yeni Fransız yönetimindeki uydunun dışında bırakmıştır. Ren Konfederasyonuna ek olarak Napolyon'un Berlin'in önderliğinde bir Kuzey Alman Konfederasyonu kurma vaadi ise boşa çıkmıştır. Fransız karşıtları ve savaş taraftarları Prusya kralı Friedrich Wilhelm (1797-1840)'i Fransa'ya karşı savaşa ikna etmişlerdir. 14 Ekim 1806'da Prusya, Fransa'ya saldırmıştır. Böylece Dördüncü Koalisyon Savaşı (1806-1807) başlamıştır. Jena ve Auerstedt'da yapılan savaşlarda Prusya ordusu büyük bir hezimete uğramıştır. Napolyon Berlin'e girmiş ve 1812'ye kadar Prusya Fransa'ya bağlanmıştır. Bu sırada Prusya Fransa'ya karşı Rusya ile bir ittifak yapmıştır. 1-8 Şubat 1807'de Prusya ordusundan kalan bir kısım asker Ruslara Eylau Savaşı'nda yardım etmişse de olumlu bir netice alınamamış, 14 Haziranda Rusya ile Fransa arasında gerçekleşen Friedland Savaşı'nda Rusya yenilmiş, Fransa ile barış görüşmeleri başlamıştır. 7 Temmuz 1807'de Rus Çarı I. Aleksandr (1801-1825) ve Napolyon arasında Tilsit Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya, Napolyon'un kıta ablukası sistemine dahil olacaktır. Yani İngiliz gemilerini limanlarına sokmayacaktır. Buna karşılık ise Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açtığında Fransa onu destekleyecektir.²⁴

Napolyon Tilsit Antlaşması'yla Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ancak bu ilişkiler Rusya'nın antlaşma şartlarına uymaması nedeniyle bozulmuştur. İngiltere'ye uygulanan ticaret ablukası Rusya'nın çıkarlarını zedeleyince Çar Aleksandr Rus limanlarını İngiliz gemilerine açmıştır. Bu durumu ihtilaf sebebi kabul eden Napolyon 1812'de Moskova üzerine sefere çıkmıştır. Ağır kış şartları ve tifüs salgını neticesinde Fransız ordusunun büyük bir kısmı hezimete uğramıştır. Fransız ordusunun dağılmasını fırsat bilen Prusya Mart 1813'te Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Avusturya ise yeni bir savaş hazırlığına girmesine rağmen yenilgi riskini göze alamamış ve ilk başta tarafsız kalmıştır. Buna karşılık Napolyon yarım milyon Fransız askerinden oluşan bir ordu kurmuştur. 1813'ün Mayısında Leipzig yakınlarında Lutzen'de ve Bautzen'de Prusya'ya karşı bir zafer kazanmıştır. Ağustos ayında Prusya'nın yanında Avusturya da savaşa katılmıştır. Bu esnada Napolyon tamamıyla düşman ordular tarafından sarılmıştır. Güneyden Avusturya, doğudan Rusya, kuzeyden Prusya ve İsveç orduları Fransa ile savaş halindedir. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 26-27 Ağustosta Dresden'de Alman birlikleri karşısında

²⁴ Michael L. Leggiere, "From Berlin to Leipzig: Napoleon's Gamble in North Germany, 1813", **The Journal of Military History**, 67-1, (2003), s. 42; Hippel, Stier, a.g.e., s. 48.

Napolyon büyük bir başarı sağlamıştır. Bu atağa karşılık müttefik devletler Fransız ordusunu Leipzig’de sıkıştırmış ve yenmiştir. Napolyon Fransa’ya çekilince Ren Konfederasyonu ve Vestfalya Krallığı dağılmış, 1814’ün Martında savaş sonlanmış ve 6 Nisan 1814’te Napolyon Fransa tahtından çekilmiştir.²⁵

Napolyon tahttan feragat edince Elba Adası’na sürgün edilmiştir. Ancak bu sürgün uzun sürmemiş, Viyana Kongresi toplandığı sırada Napolyon Elba’dan kaçarak Paris’e gitmiş ve yeniden Fransa tahtına geçmiştir. Bu durum karşısında Avrupalı güçler Yedinci Koalisyon Savaşını ilan etmişlerdir. 18 Haziran 1815’de İngiltere ve Prusya orduları Waterloo Savaşında Napolyon’u büyük bir yenilgiye uğratmış ve savaşın ardından Paris Antlaşması (20 Kasım 1815) imzalanmıştır. Bununla Fransa 1790 sınırlarına çekilmek zorunda kalmıştır. Napolyon’un tahttan çekilmesinden sonra XVIII. Louis (1814-1824) Fransız tahtına geçmiştir. Böylece Fransa’da meşruti krallık yeniden kurulmuştur. Napolyon bertaraf edildikten sonra Metternich ve Castlereagh’ın önderliğinde Viyana Kongresi (1814-1815) gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede mevcut devletlerin sınırları kutsaldır, dokunulamaz ve her devlet kutsal sınırlarının içinde istediği gibi hareket etmekte, istediği rejimi uygulamakta serbesttir anlayışı kabul edilmiştir. Viyana Kongresinde alınan kararlara göre Ren’in batısındaki topraklar Prusya’ya verilmiştir. Böylece Prusya Avrupa’nın ortasında güçlenerek doğuda Rusya ve batıda Fransa’ya karşı denge oluşturabilecektir. Sayıları 39’a indirilen ve Avusturya ile Prusya’yı da içeren Alman devletleri, gevşek bir Alman Konfederasyonu biçiminde örgütlenmiştir. Eski düzeni savunan Metternich Alman milliyetçilerinin tek bir Almanya çağrısını duymamıştır. Viyana Kongresi’yle kurulan bu yeni statüyü korumak adına Avusturya, Prusya, Rusya ve daha sonra Fransa’nın da katılımıyla Dörtlü İttifak diğer bir ismiyle Kutsal İttifak sistemi oluşturulmuştur.²⁶ Viyana Kongresine müteakip Aix-la-Chapelle (1818), Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822)’de olmak üzere dört toplantı daha düzenlenmiştir. 1815 ve 1824 yılları arasında yapılan bu düzenlemelerle Metternich Avrupa uyumunu devam ettirmiştir. Ancak 1824’ten sonra Metternich’in Avrupa uyumu sürecindeki üstünlüğü sönmeye başlamıştır.²⁷

²⁵ John A. Smoot, **The Bismarck Plan: German Unification and the Balance of Power**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 34-36; Sander, a.g.e., s. 174.

²⁶ Uçarol, a.g.e., s. 28, 113; Sander, a.g.e., s. 179, 180.

²⁷ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, (Çev. Savaş Akur), Ankara: Dost Kitabevi, 2010, s. 50.

Viyana Kongresi ve akabinde kurulan Kutsal İttifak, Fransız İhtilaliyle özgürlük düşüncelerini geniş ölçüde benimsemiş olan Avrupa toplumlarının otoriteye karşı tepki göstermelerine neden olmuştur. 1820'lerden sonra yönetime karşı güçlenmeye başlayan liberal tepki, 1830 yılında aniden patlak vererek bütün Avrupa'yı sarsmıştır. Viyana statüsünün egemen kılınmak istendiği 1815-1830 yılları arasında, Fransız İhtilali ve savaşların getirdiği bir sonuç olarak Avrupa'da birçok ülke anayasa ile yönetilmekteydi. Başta bulunan hükümdarlar bu anayasayı kaldırmak ya da hiç olmazsa sınırlarını daraltmak isterken, liberaller de anayasanın tam olarak uygulanmasını ve sınırlarının daha da genişletilmesini istiyorlardı. Bu uğurda her iki taraf olanca gücüyle çalışıyordu. Özellikle Almanya'da bilim ve felsefede görülen gelişme, başta Fransa olmak üzere Avrupa'da hemen her ülkede liberalizmin kökleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak mutlakiyete karşı tepki 1830'da önce Fransa'dan başlamak üzere, birçok yerde ihtilallerle ortaya çıkmıştı. X. Charles (1824-1830)'ın Fransa tahtına geçmesi ve uyguladığı sıkıyönetim Fransa'da liberallerin tepkisine neden olmuştur. X. Charles'ın bir taraftan monarşiyi güçlendirmeye yönelik dini ve kiliseyi koruyucu bir siyaset takip ederken diğer taraftan yönetimden liberalleri uzaklaştırması 1830 İhtilaline yol açmıştır. Liberallerin tepkisiyle X. Charles tahtan feragat etmiş, yerine ihtilale sempatisi olan liberal fikirleri destekleyen Louis Philippe (1830-1848) kral seçilmiştir. Fransa'dan sonra Belçika'da da bu tarz hareketler başarılı sonuçlar doğurmuşsa da Metternich'in etkisiyle Almanya ve İtalya'da liberaller çok etkin olamamıştır.²⁸ 1830 Temmuzundaki Paris olayları Avrupa'yı liberal bir Batı ile konservatif bir Doğu olarak ikiye ayırmıştır. İngiltere ve Fransa liberal Batı tarafındayken, Rusya, Avusturya ve Prusya konservatif Doğu'yu temsil etmişlerdir. 1815'te Rusya, Avusturya ve Prusya'nın işbirliğiyle zaten bir Kutsal İttifak kurulmuştu. Kutsal İttifak Hıristiyanlığın ve eski düzenin savunucusuydu.²⁹

1830 ve 1848 devrimleri arasında Avusturya, Rusya ve Prusya birlikte hareket ederek liberal muhalefete karşı önlemler almışlardır. Ancak bu ülkeler için liberalizmi topraklarından söküp atmak kolay olmamıştır. Bu süre zarfında Orta ve Doğu Avrupa'da sosyal ve ekonomik yaşamda büyük bir değişimin yaşanması halkın liberalizme daha da sıkı sarılmasını sağlamıştır. Nüfusun artmasına ek olarak tarım ve zanaatta yeni teknolojilerin kullanılması insan iş gücünün azalmasına neden olmuştur. Daha etkili bir

²⁸ Uçarol, a.g.e., s. 117- 120.

²⁹ Heinrich August Winkler, **Der lange Weg nach Westen: Deutsche Geschichte vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik**, München: Verlag C.H. Beck oHG, 2002, s. 79.

tarımın gelişmesi, gelişmiş bir ticaret ağı ve büyüyen bir endüstri sektörü eski düzenin yerini almaya başlamıştır. Bu yapısal değişikliklere düzen toplumundan mülk sahibi sivil topluma yavaş yavaş ilerleyen bir hareket eşlik etmiştir.³⁰ Tarım, endüstri ve ticarete görülen bu değişimler halkın hükümetten beklentisini değiştirmiş ve toplumu yeniden ihtilale sürüklemiştir.

1848'de Paris'te patlak veren devrim Almanca konuşan halkları da büyük ölçüde etkilemiştir. Artık Orta Avrupa'da isyanlar başlamıştır. Küçük Alman devletleri yardım için Prusya ile Avusturya'ya yönelmişlerdir. Fakat onlar da kendi sorunlarıyla meşgul oldukları için Alman devletlerine yardımcı olamamışlardır. Alman devletleri yardım alamayınca basın özgürlüğünü ilan ederek, liberal muhalifleri bakanlıklara atayarak, kurucu meclislerin toplanacağı vaadinde bulunarak 1848 ayaklanmalarını bastırabilmişlerdir. Habsburg İmparatorluğu'nda ise durum daha kötüdür. Budapeşte'de Macaristan'ın özgürlüğü için girişimler yapılırken Viyana'da ard arda isyanlar patlak vermiştir. Kısa bir süre içinde Viyana'daki gösterilere öğrenci ve işçi grupları da katılmıştır. Hükümet Viyana'daki gösterileri engellemek için ilk başta askeri müdahalede bulunmuştur. Askeri müdahaleyle sonuç alamayınca reform yapmaya karar vermiştir. Reformların önündeki engel Avusturya Şansölyesi Metternich azledilerek işe başlanmıştır. Metternich'in görevden alınması liberalleri sevindirmiştir. Avusturya'da bu gelişmeler yaşanırken Prusya'da da gösteriler devam ettirmiştir. Prusya da Avusturya gibi ilk başta gösterileri bastırmak için askeri güç kullanmışsa da daha sonra geniş bir özgürlükler listesiyle birlikte, bir kurucu meclisin toplanacağını ilan ederek isyanları bastırmıştır. Dört hafta içinde Fransa, Almanya, İtalya ve Habsburg İmparatorluğu içindeki siyasal durum değişmiştir. Fransa'da bir cumhuriyet vardır; Habsburg İmparatorluğu artık Macaristan'ı ve kuzey İtalya'yı denetlemiyor, Viyana'daki egemenliğini zorlukla sürdürüyordu; Prusya kralı başkentindeki isyanlar nedeniyle küçük düşürülmüştü; küçük Alman ve İtalyan devletlerinin çoğu, yeni anayasalar çıkaracaklarına dair söz vermiş ve yeni bakanlar atamıştır. Basın-yayın, toplanma, dernek ve konuşma özgürlükleri genellikle elde edilmiştir.³¹

Avrupa'yı dalga dalga saran 1848/49 siyasal ve ekonomik krizleri yönetici sınıflara iki temel şey öğretmişti. Bunlardan birincisi, artık uyruklar yurttaşlık bilincini ediniyorlar

³⁰ Jonathan Sperber, **The European Revolutions 1848-1851**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 258.

³¹ John Breuilly, "1848 Devrimleri", **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek, 1560-1991**, Der. David Parker, (Çev. Kemal İnal), Ankara: Dost Kitabevi, 2003, s. 145, 146.

ve iktidarı ilahi kökenlere sahip mutlak güç olarak görmüyorlardı. Krallıklar devrilebiliyor ve yerine yetkelerini halktan alan ulusal siyasal rejimler kurulabiliyordu. 19. yüzyılın ortasında bile hala din ve dinsel kurumlar toplumsal yaşamdaki etkilerini artırarak sürdürüyordu. Hıristiyanlık Avrupalı olmanın ve devletlerarası sistem içinde yer almanın ön koşuluydu. Kendilerini tek ve tüm Hıristiyan ulusun bir parçası kabul eden dinsel unsurların birliğini kurmayı amaçlayan Kutsal İttifak, Avrupa uygarlığının Hıristiyan temellerine vurgu yapma anlayışının sonucuydu. Kutsallık, Aydınlanmanın akılcılığına, kuşkuculuğa ve zaten imansız olan Müslüman Osmanlı'ya karşı Avrupalı yöneticilerin meşruiyetlerini sağlıyordu.³²

1.1.1.1. Almanya'nın Birleşmesi

Konum olarak Avrupa'nın tam ortasında yer alan Almanya'nın 19. yüzyılın sonuna kadar büyük bir güç olamamasının birkaç nedeni vardır. Almanya'nın doğal bir merkezi olmadığı gibi tabii sınırları da yoktur. Her taraftan küçük dağlarla ve nehirlerle çevrilmiş olan Almanya tarih boyunca komşu devletlerin saldırılarına ve etraftaki fikir hareketlerine açık kalmıştır. Almanya'nın sınırları ancak 1871'de Bismarck'ın önderliğinde çizilebilmiştir. Aslında 16. yüzyılın başlarında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu bölgesel bir devlet olmaktan çıkarmak için I. Maximilian (1493-1519) ve V. Karl (1519-1556)'ın birtakım girişimleri olmuştur. Ancak bu erken girişimler Reformasyon ve Reformasyon karşıtı hareketler tarafından sekteye uğratılmıştır.³³ 16. yüzyıla damgasını vuran mezhep savaşları 1555'de Augsburg Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla bir son bulmuştur. Bu barış antlaşması halkın din hürriyetini "*cuius regio, eius religio*" (hükümdarın dini, ülkenin dini) parolasıyla uygulamaya koymuştur. Bu anlayışa göre her kim hükümdarın dinini gönülden kabul etmiyorsa topraklarını terk ederek göç etmek zorunda kalacaktır. Sadece özgür imparatorluk şehirleri Katolikleri ve Protestanları kendi inançlarıyla kabul edecektir. Açıkçası bu şekilde dini inançlarla toprakların bölünmesi yeniçağın hükümdarlık modelini oluşturmuştur. Bu yönetim şekli yaklaşık bir yüzyıl sonra Vestfalya Antlaşmasıyla tamamen uygulanmıştır.³⁴ 17. yüzyılın ilk yarısında yaşanan mezhep savaşları tüm Avrupa ülkelerinde acı sonla bitmişse de Almanya'da bu tarz

³² Recep Boztemur, "Avrupa'nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı", **Doğu Batı: Avrupa**, 14, (2001), s. 63.

³³ Hagen Schulze, "German Unification in the Context of European History", **GSR: German Identity**, 15, (1992), s. 9.

³⁴ Claus Leggewie, "Religionen und Globalisierung", **Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa**, Ed. C. Augustin ve diğ., Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006, s. 328.

çatışmalar hiçbir zaman tam olarak sonuçlanmamıştır. Her bölgede ikamet eden yerel birimler kendi hükümlerine bağlı olmak ve mezhepsel inançlarını devam ettirmek zorundaydılar. Yine bölgesel hükümler de kendi gelecekleri için istikrarlarını korumalıydılar. Bu parçalı yapı Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun temel prensibi olarak devam etmiştir. İmparatorluk kendi hükümet enstitülerini kuramamıştır. İdari görevleri bölgeler ve imparatorluk şehirleri üstlenmiştir. 1648'de Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda imzalanan Vestfalya Antlaşması ile prensler bağımsızlar (Libertäten) olarak uluslararası yönetim haklarını garanti altına almışlardır. 1648'den sonra imparatorluğun yapısı Avrupa'nın uluslararası hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak algılanmıştır. Almanya'nın politik kuruluşları ve Alman iç politikasının temel meseleleri tüm Avrupa güçlerinin meselesi haline gelmiştir.³⁵

Vestfalya Barışı siyasi bir birim olarak Alman devletçiklerinin sayısını 300'e çıkartmıştır. Ancak bu devletçiklerin her birinin onayı ile Almanya savaşa, barışa ve vergi gelirlerine karar verebilmektedir. Böylece Almanya, ömrü çoktan tükenmiş olan feodal bir karışıklığın içine itilmiştir. Oysa 18. yüzyılda İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi Batı Avrupa'daki güçler ulusal devletlerini kurmuşlardır. Bu Avrupa devletleri mutlakiyetçi monarşi yönetimiyle güçlenmişlerdir. Bundan sonra Batı Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını izleyen serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır. 19. yüzyılın başında Napolyon Bonapart 1806'da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu yıktığında bu devletçiklerin sayısını altmışa düşürmüş, Ren Konfederasyonu'nu oluşturmuştur. 1815 Viyana Kongresi ile gevşek bir Alman Konfederasyonu oluşturularak bu sayı otuz dokuza düşürülmüştür. Yeni oluşturulan bu Alman Konfederasyonu'nun içinde Avusturya ve Prusya'nın özel bir yeri vardır. Her ikisi de diğer Alman devletlerine göre daha güçlüdür ve konfederasyon içinde ve dışında topraklara sahiptir. Almanya'nın küçük devletçiklerden oluşan feodal yapısı sadece ekonomik ve sosyal gelişimine engel olmamış aynı zamanda ortak bir ulusal kimliğin oluşmasını ve Alman birliği ihtimalini de uzun süre engellemiştir. 19. yüzyılın son çeyreğine doğru Almanya ve İtalya ulus devlet olabilmiş bu yüzden de Avrupa tarihine *gecikmiş ulus devlet* (die verspätete Nation) olarak

³⁵ Schulze, a.g.m., s. 9.

geçmişlerdir.³⁶

1871’de Almanya’nın birleşmesine giden süreçte yaşanan siyasi ve askeri olayların yanı sıra döneme hâkim olan fikir akımlarının payı da büyüktür. Fransız İhtilali’nin Almanca konuşulan ülkelerdeki en önemli etkisi kuşkusuz ulusçuluk ve liberalizm akımlarının Almanlar arasında geniş ölçüde yayılması olmuştur. Bu akımların yanı sıra 18. yüzyılın sonundan itibaren Alman romantizmi Orta Avrupa’da yaşayan Alman halkını milli bir devlet kurma yolunda etkilemiştir. Napolyon’un Almanya’yı işgali ise Alman milliyetçiliğinin Fransız karşıtı bir renk almasına neden olmuştur. Bu akımlar 1848 İhtilallerini etkilemiş 1848 İhtilalleri de ileride görüleceği gibi Almanya’nın birleşmesine giden yolu açacaktır.³⁷ 1848 İhtilalleri bilinçli toplumların kendi geleceklerini kendilerinin saptaması anlamındaki ulusçuluğun Avrupa sahnesindeki en etkili güç olduğunu göstermiştir. Ayrıca ulusçuluk bu yönüyle liberalizmin mantıksal bir sonucu olmuş, onunla atbaşı beraber gitmiştir.³⁸ Liberal düşünceye göre, kendileri özgür ve başka uluslarında özgürlüğüne saygılı olan tüm uluslar, kendi ulusal değer ve refahlarını geliştirmek durumundadırlar. İşte bu milliyetçi güç, ulusun çeşitli bölümlerini birbirinden ayrı tutan hükümetleri, kapsamlı ulus-devletin kurulabilmesi için yıkacak (Prusya’nın Cermen Konfederasyonunu yıkıp Alman ulusal birliğini kurmasında olduğu gibi) ya da kapsamlı hanedanlık devletlerini, daha küçük ve dar ulus-devletlerinin kurulması yolunda zorlayacaktır (Macaristan’ın Avusturya İmparatorluğundan bağımsızlığını alma mücadelesinde olduğu gibi). 1848 devrimleri Metternich’in simgelediği “eski düzeni” alaşağı etmiştir.³⁹

³⁶ Claudia Mareike Katrin Schwabe, **Romanticism, Orientalism, and National Identity: German Literary Fairy Tales, 1795-1848**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2012, s. 116; Daniel König, **Patriotismus in Deutschland**, Hamburg: Diplomica Verlag GmbH, 2012, s. 12; Sander, a.g.e., s. 100; Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler**, s. 102, 103.

³⁷ Hahn, **The 1848 Revolutions**, s. 1.

³⁸ Liberalizmin tarihsel kökeni 17. yüzyılın İngiliz İhtilaline ve Bilim Devrimine dayanır. Liberaller insanın yüzyıllık eski gelenekleri nedeniyle kaderci bir anlayışa sahip olunmaması gerektiğine ve tüm güçlü monarkların keyfi eylemleriyle insanın gelişimini engelleyemeyeceğine inanıyorlardı. Liberal ideolojinin ana ilkesi tüm insanların devredilemez haklara sahip olmasıydı (bu fikir ilk defa Amerikan Bağımsızlığı Deklarasyonunda yayınlandı). Liberal bir yönetimde hükümetin tüm amacı azami ölçüde bir hukuk sistemi kurmak ve kanun önünde tüm insanların eşitlik hakkını muhafaza etmek olmalıydı. Yine liberaller, yönetici sınıf ile halkların birlikte ikamet etmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Ancak bu şekilde hükümet insanların ihtiyaçlarını görebilirdi. Fransız İhtilali modern milliyetçiliğin doğmasında da önemli bir dönüm noktasıdır. İhtilal siyaset felsefesine iki yeni kavram katmıştır: bunlardan birincisi, laik devlet kendisinden daha yüksek bir otoriteyi tanıyamaz ve buna bağlı olarak kilisenin devleti meşrulaştırmasının kabul edilemez olduğu ilkesidir. İkincisi, ulus eşit haklara sahip vatandaşlardan oluşur anlayışıdır. Genel olarak liberalizm milliyetçilikle el ele ilerlemiştir. William Carr, **The Origins of the Wars of German Unification**, Ed. Harry Hearder, London and New York: Routledge, 1999, s. 1, 2.

³⁹ Sander, a.g.e., s. 189, 190.

Alman halkı Fransız İhtilali'ni ve ihtilal ile birlikte Avrupa'da yayılan ulusçuluk ve liberalizm gibi fikir akımlarını büyük bir hevesle onaylamıştır. Ancak özgür ve eşit vatandaşlar arasındaki kardeşlik ve barışçı yoldaşlığın ideali Paris'ten gelen haberlerle uzlaşmamıştır. Devrim, teröre dönmüştür. Aydınlanmayla ilgili olarak çeşitli değerler adına geniş katliamların yaşanması Alman vatandaşları tarafından bir felaket olarak görülmüştür. Ama yine de *ulus, birdir ve bölünemez* (nation une et indivisible) örneği ihtilal savaşları süresince imparatorluğun güçsüzlüğünün tüm boyutunu deneyimleyen eğitilmiş Almanlar üzerinde derin bir etki yapmıştır. Ancak Fransız ordularının Alman sınırını geçerek Alsace bölgesinde ve Ren nehrinin sol kısmında kalan topraklarda hak iddia etmesi mevcut durumu değiştirmiştir. 1806'da Napolyon tarafından Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun yıkılması ve aynı yıl içinde Berlin'in işgal edilerek Prusya ordusunun dağıtılması Almanlar arasında Fransızlara karşı kin ve nefret duygularının yayılmasına sebep olmuştur. Ren Konfederasyonu (Rheinbund 1806-1813)'nin ilk yıllarında bazı Fransız karşıtı Alman yazarlar kendi vatandaşlarını askeri müdahaleye karşı koymak için uyarıcı yayınlar yapmışlardır. Özellikle 1806 ve 1808 yılları arasında Alman entelektüelleri Fransa'ya karşı halkın harekete geçmesi için özel bir çaba harcamışlardır.⁴⁰

Almanya'da Fransız karşıtı milliyetçiliğin doğmasında ve yeşermesindeki en önemli isimlerden biri kuşkusuz Johann Gottfried Herder'dir.⁴¹ Herder milleti inceleyen ve milletin ulusal kültüründe değer ve anlam bulan ferdiyetçiliği savunan ilk sosyal bilimcidir.

⁴⁰ Sivio Vietta, "Ansätze zu einer europäischen Kulturwissenschaft: der weltbürgerlich liberale Kunstbegriff der Frühromantik", **"Von Deutschen überhaupt" Mentalitätswandel zwischen aufklärerischem Kosmopolitismus und Nationalismus**, Ed. S. Suin de Boutermard, Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 2009, s. 69; Schwabe, a.g.t., s. 117; Hagen Schulze, **The Course of German Nationalism from Frederick the Great to Bismarck, 1763-1867**, (Çev. Sarah Hanbury-Tenison), New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1991, s. 49.

⁴¹ Johann Gottfried Herder (1744-1803) Doğu Prusya'nın Mohrunge kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası öğretmen olan Herder maddi sıkıntılar içinde büyümüştür. Yaşamının ilk yıllarından itibaren aile içinde dini bir eğitim alan Herder daha sonra Mohrunge devlet okuluna giderek Latince gramer, kısmen Grekçe, başlangıç seviyesinde İbranice öğrenmiştir. 17 yaşındayken Königsberg Üniversite'sine yazılarak, Kant'ın öğrencisi olmuştur. 1764'te *Königsbergische Zeitung*'da Johann Georg Hamann'ın yardımıyla şiirlerini ve derlemelerini yayımlamıştır. Böylece Hamann ile arkadaş olmuştur. Onun desteği ile Riga'ya giderek orada kilise okulunda çalışmaya başlamıştır. Riga'da bulunduğu yıllarda Hamann'ın tavsiyesiyle ilk çalışması olan *Yeni Alman Edebiyatı Üzerine Fragmanlar (Fragmente über die neuere deutsche Literatur, 1766/67)* adlı üç ciltlik eserini yayımlamıştır. Herder 1769 yılı itibarıyla dünyayı gezmeye karar vermiş, Kuzey ülkelerini dolaşarak Paris'e gitmiştir. Bir süre burada ikamet ettikten sonra Strazburg'a giden Herder burada Goethe ile tanışmıştır. Herder genç şair Goethe'ye yeni edebiyat anlayışını öğretmiştir. Ayrıca İngiliz edebiyatının Fransız edebiyatından çok daha üstün olduğunu vurgulayan Herder Fransız karşıtı tavrını ve Alman milliyetçiliğini Goethe'ye de aşılamıştır. Ancak Goethe üzerindeki bu etki çok uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra Goethe kozmopolit dünya görüşünü benimsemiştir. Strazburg'dan sonra Herder 1776'da Weimar'a gitmiş, burada Protestan Kilisesi baş yöneticisi ve şehir kilisesi başrahibi olarak görevi yapmıştır. Alman klasik edebiyatının başkenti olan Weimar'da Herder son yıllarını klasisizme karşı mücadele vererek geçirmiştir. Acar Sevim, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2008, s. 221 vd.; Rudolf Haym, "Herder, Johann Gottfried", **ADB**, C. 12, 1880, s. 55 vd.

Herder eserlerinde Alman vatandaşlarını Fransızlara öykünmemeleri ve kendi dilleri ve kültürlerini geliştirmeleri konusunda uyarmıştır. Hatta o Almanya’da milliyetçilik (Nationalism) terimini kullanan ilk isimdir. Ancak Herder politik bir milliyetçilikten ziyade kültürel milliyetçilik kavramı üzerinden fikirlerini dile getirmiştir. Alman halklar üzerinde politik bir birlik ya da hükümranlılığı değil Alman ulusunun tinsel, dilsel ve estetik oluşumunun yaşam bulmasını önermiştir. Herder bir halkçıdır ve halkların kendi kültürel yolunu belirleyebilmesi ve belirlemesi gerektiğine inanmıştır.⁴² Bağımsız bir devleti olmasa da bir halk topluluğu kendi kültürel birikimiyle milli bir hareket geliştirir ve özerklik yolunda adımlar atarsa Herder’in milliyetçilik anlayışı gerçekleşmiş olurdu. Almanya’da Herder sayesinde devletten önce ve devletin üzerinde var olan bir halk fikri ortaya çıkmıştır. Ona göre Almanların sahip olduğu en önemli hazine dildir. Devleti halk üzerinde kurmak onu insan soyunun doğal düzeniyle uyumlu hale getirmek anlamını taşıyordu. Alman birliği daha sonra bu fikirler üzerine gerçekleşecekti. Herder’e göre tarihten gelen bir beraberlik içinde bulunan ve bağımsız bir dile sahip insan grubu; bir halkın önemli özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu özelliklere sahip bir topluluk Herder açısından bir devletin doğal ve organik temelini oluşturur.⁴³ 18. yüzyılın sonundan itibaren Herder’in de etkisiyle Almanya’da Fransız karşıtı motifler eğitilmiş orta sınıf içinde hızla yayılmıştır. Halk⁴⁴ ve dil Alman ulusunun devlet olabilmesi için tek ve son araç olarak keşfedilmiştir. Thomas Abbt, Friedrich Carl von Moser, Johann Jacob Buhlau ve Justus Moser gibi aydın kişiler ulusçuluk kavramını öncelikle Amerika ya da Fransız İhtilalinde olduğu gibi halkın büyük bir kısmının geleceği ve huzurunu temin edecek bir devlet olarak anlamışlardır. Yani ilk başta onların milliyetçiliği Herder’in kültür milliyetçiliğinin aksine bir devlet milliyetçiliği şeklindedir. Bununla beraber, bu kavram saldırgan bir Fransız milliyetçiliği ile karşı karşıya geldiğinde Herder’in dil üzerine temellenen sosyal ferdiyetçilik hususundaki düşünceleri kuvvetli bir biçimde büyümüştür.⁴⁵

Bir Alman ulusal devleti kurma düşüncesinin fikir babaları Johann Gottlieb Fichte⁴⁶

⁴² Alan Patten, “‘The Most Natural State’: Herder and Nationalism”, **History of Political Thought**, XXXI-4, (2010), s. 657, 658.

⁴³ Sevim, a.g.e., s. 14, 23, 25.

⁴⁴ Alman dilinde millet (Nation) daha çok siyasi olarak örgütlenmiş, halk (Volk) ise biyolojik, kültürel ve dil bakımından başkalarından ayrılmış topluluk anlamını taşımaktadır. Sevim, a.g.e., s. 32.

⁴⁵ Schulze, a.g.e., s. 49, 50.

⁴⁶ Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) Kant sonrası döneme damgasına vuran Prusyalı filozoftur. Filoloji ve hukuk felsefesi yanında teoloji çalışmalarına ağırlık veren Fichte üniversite eğitimine Jena’da başlamış daha sonra 1781’de Leipzig’e giderek eğitimine burada devam etmiştir. Ancak maddi sıkıntılardan dolayı

ve Friedrich Ludwig Jahn'dır.⁴⁷ Fichte'nin *Alman Ulusuna Nutuklar (Reden an die deutsche Nation, 1808)* adlı eseri I. Dünya Savaşı'na kadar Alman halkı üzerinde etkisini devam ettirmiştir. Fichte Almanya ve Fransa'nın ayrı kültürlerine yoğunlaşmış ve kültür konusunda Almanya'nın üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Alman kültürünü (Kultur) milliyetçilikle eş anlamlı gören Fichte, bu kelimeyi aynı zamanda Fransızca medeniyet (Zivilization) kavramına karşıt olarak kullanmıştır. Fichte *Alman Ulusuna Nutuklar* adlı eserinde eğitim politikalarında bir reform yapılması için çağrıda bulunmuştur. Ona göre tüm Almanları millet olarak ancak ulusal bir eğitim sistemiyle (Deutsche Nationalerziehung) birbirine bağlamak mümkün olacaktır. Fichte'ye göre Almanlar diğer Avrupa halklarına nazaran bu tarz bir eğitim sistemine daha uygundur. Çünkü Almanlar yüzyıllardır başka bir yere göç etmeden aynı coğrafyada yaşamışlar ve yabancı etkilerin karışımı olmadan ana dillerinin "sadeliğini" korumuş yerli bir halktan oluşuyorlardı. Almanlar yaşayan dil gelenekleri ve yok olmamış etnik kökenlerinden dolayı sözde üstün bir kültüre sahiptirler ve bu yüzden kendilerini kültür milleti (Kulturnation) olarak diğer Avrupa milletlerinden özellikle de Fransızlardan ayırırlar. Bunun nedeni ise Almanların hala atalarıyla aynı orijinal dili konuşmalarıdır. Oysa Latince dil ailesine üye Fransızca

egitimine ara vererek bir süre özel öğretmenlik yapmak zorunda kalmıştır. 1791'de Kant'ı yakından tanımak ve ondan ders almak için Königsberg'e giden Fichte burada Kant'ın rasyonalizmin nasıl ortaya çıkacağına dair sorunu üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu konu hakkında Fichte bir makale kaleme alıp Kant'a göndermiştir. Fichte'nin çalışması Kant tarafından beğenilmiş ve kısa süre sonra yayımlanmıştır. Bu makaleyle Fichte ismini bilim dünyasına duyurmuştur. 1794'te Jena Üniversitesinde felsefe profesörlüğü kadrosuna girmiştir. 1794'ten 1799'a kadar beş yıl Jena'da felsefi gelişimi üzerine önemli çalışmalar hazırlayan Fichte ateist düşüncelerinden dolayı işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1799'da Jena'dan ayrıldıktan sonra Berlin'e gitmiştir. Burada Schlegel kardeşler ve teolog Schleiermacher ile görüşmelerde bulunmuştur. 1805 yazında Erlangen Üniversitesinde çalışan Fichte 1806 yılında Napolyon işgallerinden dolayı *Alman Ulusuna Nutuklar* adlı ünlü eserini kaleme almıştır. 1810 yılında kurulan Berlin Üniversitesi'nin rektörü olarak atanmıştır. Ancak buradaki sürtüşmelerden dolayı 1812'de bu görevinden istifa etmiştir. 2 yıl sonra da ölmüştür. Bknz. K. Fischer, "Fichte, Johann Gottlieb", **ADB**, C. 6, 1877, s. 761 vd; Hermann Zeltner, "Fichte, Johann Gottlieb", **NDB**, C. 5, 1961, s. 122-125.

⁴⁷ Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) West-Priegnitz bölgesinde Lanz köyünde doğmuştur. Doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Lanz köyü üç Alman devletçığının (Prusya, Hannover ve Mecklenburg) sınırında bulunmaktadır. Almanya'nın bu parçalanmışlığı onun fikir dünyasını küçüklüğünden beri şekillendirmiştir. 13 yaşına kadar babasının yanında eğitim almış, daha sonra üç yıl boyunca Salzwedel'de ve bir buçuk yıl da Berlin'deki Grauen Kloster'de öğrenim görmüştür. 1795'te buradaki eğitimi bitmeden okuldan ayrılmış, 1796'dan sonra Halle, Frankfurt/Oder, Greifswald ve Göttingen Üniversitelerinde teoloji, tarih ve Almanca bilgisi eğitimi almıştır. Mecklenburg'da bir süre özel öğretmenlik yaptıktan sonra 1800'de farklı bir isimle yayın hayatına başlamıştır. 1806'daki Napolyon'un Prusya'yı işgaline karşı oluşturulan Prusya ordusuna katılmıştır. Sonraki yıl Alman halkının ana yurt özlemini dile getirdiği klasik eseri *Deutsches Volksthum*'u yazmış ve 1810'da bu eseri yayımlamıştır. Daha sonra III. Friedrich Wilhelm'in davetiyle Berlin'e gitmiş ve orada lise öğretmenliği yapmaya başlamıştır. 1811'de Berlin'de ilk Alman spor salonunu (Turnplatz) kurmuştur. 1813'te ise Napolyon'a karşı yürütülen savaşta Prusya ordusunda yer aldıktan sonra 1814'te Berlin'e dönmüş ve öğretmenlik hayatına devam etmiştir. Bundan sonra da ard arda önemli eserlerini yayımlamıştır. 1848'de Frankfurt Parlamentosu'na seçilmiş, 1852'de Freiburg'da 74 yaşındayken ölmüştür. Bknz. Eduard Ferdinand Angerstein, "Jahn, Friedrich Ludwig", **ADB**, C. 13, 1881, s. 262 vd.; Horst Ueberhorst, "Jahn, Friedrich Ludwig", **NDB**, C. 10, 1974, 301-303.

sadeliğini koruyamamıştır.⁴⁸ Bu tartışma ile Fichte sadece Alman halkının üstünlüğünü iddia etmemiş, aynı zamanda tarihte ve beşeriyette Almanların görevlerini de izah etmiştir. 1805 ve 1806'da Napolyon'a karşı yapılan savaşlarda Fichte'ye göre, Almanların "ne için savaştığı açık değildir"; ama şimdi Fichte ve *Nutukları* sayesinde "Alman ruhu ortaya çıkacak" ve "Almanlar bu ruh sayesinde hedeflerindeki dünya hâkimiyetine sahip olabileceklerdi."⁴⁹

Fransa ulusal birliğe sahipti ve 18. yüzyıl uygarlığının temsilcisiydi. Dolayısıyla, Almanlar da ulusal birliklerini kuralmalı ve kendi ulusal değerlerini egemen kılmalıydı. Bu bağlamda Fichte'nin düşünceleri Fransız karşıtı Alman milliyetçiliğinin başlangıç noktasını oluşturmaya da önemli ölçüde onu geliştirmiştir.⁵⁰ Fichte'nin *Nutuklar*'ının yanı sıra Friedrich Ludwig Jahn'ın 1810 yılında yayımladığı *Alman Folkloru (Das deutsche Volksthum)* ve 1817/18'de Berlin'de verdiği *Alman Folkloru Üzerine (Über das deutsche Volkstum)* adlı ders Alman ulusseverliğinin temel eserlerindedir.⁵¹ İlk defa folklor terimini literatüre sokan Jahn'a göre folklor bir halkın yaşam belirtisinin toplamıdır. Etnik bağ ve aynı bakış açısı sayesinde folklorun şekillendiğini belirten Jahn onun dilde, gelenekte, sanatta ve politikada ifadesini bulduğunu ve tarih boyunca geliştiğini ifade etmiştir.⁵² Fichte ve Jahn'ın dışında dönemin entelektüelleri ve şairleri Fransız nefretine karşı ana yurt (Fatherland), halk (Volk) ve millet (Nation) gibi motiflerin yoğun şekilde işlendiği metinlerle Alman halkını bilinçlendirmişlerdir.⁵³

Ulusçuluk ve liberalizm akımlarının etkisiyle 18. yüzyılın sonunda yeni Alman hümanistleri arasında ferdiyetçiliğin insanın özgürlüğü adına sağlam bir güç yaratığına inanılırken aynı ferdiyetçiliğin insanın yeniden boyun eğmesi için temel bir araç olduğu düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Bu ferdiyetçilik Alman idealist felsefesinde manevi bir güç olarak milletlerin kendi varlıklarının bilincinde olan insanları da yaratmıştır. İnsanların ferdiyetçiliğinin farkındalığı halkların bireyselliğinin farkındalığına dönüşmüştür. Romantik akım içinde organik teoriye göre insanın kendini geliştirme hakkı toplumun kendini geliştirme hakkına dönüşmüştür. İnsanlar bağlı oldukları etnik gruplardan ziyade

⁴⁸ Schwabe, a.g.t., s. 118.

⁴⁹ Klaus Vondung, **The Apocalypse in Germany**, (Çev. Stephen D. Eicks), Columbia: University of Missouri Press, 2000, s. 139.

⁵⁰ Sander, a.g.e., s. 190-192.

⁵¹ König, a.g.e., s. 13.

⁵² Tomáš Kasper, "Der völkische Diskurs im Deutschen Turnverband in der Tschechoslowakei", **Hundert Jahre studeten-deutsche Geschichte: Eine völkische Bewegung in drei Staaten**, Ed. H. H. Hahn, Frankfurt am Main: Peter Lang DmbH, 2007, s. 174.

⁵³ Schulze, a.g.e., s. 51.

tamamen daha az insaniyetliğinin ve kendilerinin bilincindeydiler; milletlerin haklarından ziyade insanların haklarıyla daha az ilgiliydiler; milli kültürün erdem ve değerlerinden ziyade insanların değer ve haysiyetinin daha az farkındaydılar. İnsanların bağımsızlığı için araştırma milletlerin bağımsızlığı için araştırmanın gölgesinde kalmıştır.⁵⁴

Ulusçuluk ve liberalizme ek olarak 1800'lerden sonra Romantizm Alman milliyetçiliğinin atağa geçmesinde etkili olan diğer bir fikir akımıdır. Alman milliyetçiliğinin özelliği, yaşamın, doğanın ve tarihin bir yorumu olması ve felsefi bir karakter kazanmasıdır. Batılı araştırmacılar 18. yüzyılın sonunda Aydınlanmanın (Aufklärung) sonunu Alman Romantizminin doğuşuna bağlarlar. Bunun nedeni birkaç şekilde açıklanmıştır: öncelikle Aydınlanmanın akılcılığı, Romantizmin estetiği ile yer değiştirmiştir. İkinci olarak Romantikler Aydınlanmanın ferdiyetçiliğini eleştirip onun yerine bireyi bir millete tabi etmenin ideal bir millet yaratmak için daha uygun olduğunu savunmuşlardır. Son olarak Romantizm esasında muhafazakâr bir ideolojidir. Yani bu ideoloji kilise ve devletin ayrılması, dini tolerans ve bireyin özgürlüğü gibi Aydınlanmanın liberal değerleriyle çatışmaktadır. Özellikle 1830 ve 1840'lı yıllarda Romantizmi Aydınlanmaya karşı bir tepki olarak gören Alman liberaller ve Hegelciler bu akıma sırt çevirmişlerdir. Ancak 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde hatta 1920 ve 1930'lu yıllarda Alman ulusçuları ve muhafazakârları Aydınlanma karşıtı olarak Romantizmi kucaklamışlardır. Aydınlanma Fransa'dan ithal yabancı bir ideolojidir ve Alman ruhunun da düşmanı olarak, Romantizm taraftarları için yanlış bir seçimdir. Romantizmi faşist ideolojiye temel olarak gören liberaller ve Marksistler daima ona saldırmışlardır. Alman Romantizmi aslında modern bir Alman ulusal devleti için bir program geliştirmemiş, ancak Alman zekasının özelliği üzerine yaptığı vurguyla Alman benzersizliğinin doğmasına yardımcı olmuştur.⁵⁵

Alman Romantizmi pek çok Alman entelektüeli tarafından benimsenmiştir. Alman Romantikleri halkın sarılacağı yegane gücün dilleri olduğuna inanmışlardır. Herder, dili ulusal kimliğin bir ifadesi olarak görmüştür. Ona göre her millet düşüncelerine uygun olarak konuşur ve konuştuğu gibi düşünür. Herder Hint edebiyatının da etkisiyle Almanlar üzerinde Doğu'dan gelen kültürel etki üzerine yoğunlaşır. Herder'le başlayan Alman dilinin filolojik araştırmaları kendisinden sonraki araştırmacılar tarafından daha da

⁵⁴ Otto Pflanze, "Nationalism in Europe, 1848-1871", *The Review of Politics*, 28-2, (1966), s. 130.

⁵⁵ Frederick C. Beiser, *The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism*, Cambridge: Harvard University Press, 2013, s. 43, 44; Hans Kohn, "Romanticism and the Rise of German Nationalism", *The Review of Politics*, 12-04, (1950), s. 443.

geliştirilmiştir. Sir William Jones Hint-Aryan dili Sanskritçe ve Almancayı da içeren Avrupa dilleri arasında yapısal benzerlikleri ilk defa derinlemesine incelemiştir. Erken dönem romantiklerden Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel⁵⁶ Herder'in ve Jones'in düşüncelerini genişletmiştir.⁵⁷ Friedrich Schlegel *Hintlilerin Dili ve Bilgeliği Üzerine* (*Über die Sprache und Weisheit der Indier*, 1808) adlı eserinde kıta Avrupa'sına Sanskrit dili Grekçe, Latince ve Almancayla benzerlik gösterdiğine dair görüşünü tanıtmıştır. Eserin genelinde Hint medeniyetinin Avrupa'ya geçtiğini vurgulayan Schlegel gibi erken dönem Romantikleri için Hindistan, Almanya'daki edebi ve kültürel canlanma yolunda ümit verici bir kaynaktır Grek ve Roma'yla başlayan medeniyet tarihine alternatif bir rotanın cazibesi arttığı için Alman milliyetçiliği Hint merkezli olarak gelişmiştir.⁵⁸ 1849'da kurulan ZDMG de Hindistan konularına ağırlık verilmiştir. Almanlar Hindistan'da sömürge sahibi olmamalarına rağmen Ari köklerini buldukları Hindistan'a karşı özel bir ilgi geliştirmişlerdir. Alman üniversitelerinde Sanskrit dili ve bu dilin diğer Hint-Ari dillerle bağının araştırılması üzerine 19. yüzyılın başından beri ağırlık verilmiştir. Hint Brahmanlar Ari olanı Ari olmayandan ayırt etmişler ve bu ayrımı uygar olan ve olmayanla eşitlemişlerdir. Irwin'e göre Alman oryantalistlerce ilk sırada benimsenen bu izlek modern Avrupa ırkçılığını besleyen kanallardan biridir.⁵⁹

Cemil Meriç Alman filozofların ve edebiyatçıların Hint hayranlığını şu şekilde eleştirmiştir: “Latin zekasının sürekli zaferleri ile yaralanan Cermen gururu Asya'da kendini bulduğu içindir ki oryantalizm o ülkede dinleştirdi. Herder (1774-1803)'in Ortaçağ göklere çıkarışı, on sekizinci yüzyılın akılcı felsefesini batırmak, Fransa'nın kültür

⁵⁶ Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel (1772-1829) Hannover'da doğmuştur. 1790'da Göttingen'de hukuk eğitimine başlayan Schlegel aynı zamanda antik diller üzerine dersler de almaya başlamıştır. 1791'de Leipzig'e giderek felsefe ve tarih dersleri almıştır. 1792'de Novalis olarak bilinem Alman edebiyatçısı Friedrich von Hardenberg (1772-1801) ile tanışmıştır. 1794'te maddi sıkıntılardan dolayı okuldan ayrılarak Dresden'e gitmiş, orada kendisini Grek edebiyatına adanmıştır. 1796'da kardeşinin yanına Jena'ya gitmiş ve orada Fichte, Goethe, Herder, Schiller ve Wieland gibi Alman filozoflarıyla tanışmıştır. 1798'den itibaren kardeşiyle birlikte erken dönem Romantik akımının yayını olan *Athenäum* 'u yayınlamaya başlamıştır. Ancak 1800'de romantik akım dağılınca bu dergi yayın hayatına ara vermiştir. Schlegel de 1802'de Paris'e gitmiş, orada *Europa* adında bir dergi yayınlamaya başlamıştır. 1804'te Köln'e giderek burada edebiyat bilimi ve felsefe dersleri vermiştir. 1808'de ünlü eseri *Über die Sprache und Weisheit der Indier* yayınlamıştır. 1811'de *Über die neuere Geschichte*, 1815'te *Geschichte der alten und neuen Literatur*'ü yayınlamıştır. 1812/13'te *Deutsche Museum* adlı dergiyi yayın hayatına sokmuştur. 1814'te Viyana Kongresi için anayasa taslağı hazırlamıştır. *Concordia* dergisiyle Viyanalı romantikleri bir araya getirmiştir. Ancak bu dergideki muhafazakâr çizgisinden dolayı 1828'te Schlegel ve kardeşi August Wilhelm'in arası açılmıştır. 1829'da Dresden'de çalışmalarını sürdürdüğü bir dönemde ölmüştür. Bknz. Jure Zovko, “Schlegel, Carl Wilhelm Friedrich von”, *NDB*, C. 23, 2007, s. 40 vd.

⁵⁷ Schwabe, a.g.t., s. 119.

⁵⁸ Chen Tzoref-Ashkenazi, “India and the Identity of Europe: The Case of Friedrich Schlegel”, *JHI*, 67-4, (2006), s. 714, 716

⁵⁹ Robert Irwin, *Oryantalizm ve Düşmanları*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: YKY, 2008, s. 151.

hegemonyasını sarsmak içindir.” Meriç’e göre Almanlar arasındaki Fransız karşıtlığı Alman entelektüellerini yeni bir kaynak olarak Hindistan’a yönlendirmiştir. Meriç sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “Hind’in keşfi, Cermen ırkına tarihini genişletmek, yeni bir mitoloji kurmak, klasik edebiyatın dar çerçevesini yıkmak ve Latin zekâsından öç almak fırsatını veriyordu. Alman milliyetçiliği sırtını Himalaya’ya dayayarak şahlandı.”⁶⁰

Alman entelektüellerinin ulusal birliklerini kurma aşamasında ve sonrasında yürüttükleri Fransız karşıtlığı politikası onların Batı medeniyetine yönelik bakış açılarını da etkilemiştir. 18. yüzyılın ve 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen Atlantik devrimleri bir Batı medeniyeti fikrini ortaya çıkartmıştır. Bu Batı medeniyeti demokratik değişim geçiren ve geçirmeyen milletler şeklinde Avrupa-Atlantik dünyasında bir ideolojik hizipleşme yaratmıştır. Bu hizipleşme içinde Alman entelektüelleri kendilerine gelebilecek en büyük tehlike olarak gördükleri Rusya’ya karşı zayıf ve etkisiz demokratik yönetimle bağdaştırılan “Batı” ile tanımlanma eğiliminde değillerdir. Batı ile Doğu kaynakları arasında bağdaştırıcı bir rol oynayan Almanya’nın Batı medeniyetine ve demokrasisine soğuk bakışı onun coğrafi konumuyla alakalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Almanların hâkim olduğu Orta Avrupa savunmasız bir bölgedir. Doğu’da hızla güçlenen Rusya’ya karşı demokrasi yerine daha güçlü bir yönetim şekli devletin akıbeti için uygun olacaktır. Alman liberalleri Rusya’nın “Doğu” despotizmine saldırılarına rağmen Almanya’nın “Batı Medeniyeti”nin bir parçası olduğu fikrini benimsememişlerdir. 20. yüzyılın başında Alman entelektüelleri İngiltere ve Fransa üzerindeki Alman üstünlüğünü kanıtlamak ve I. Dünya Savaşı’nı gerekçe göstermek için “1914 fikirlerini”, “1789 fikirleriyle” ve “Alman kültürünü”, “Batı Medeniyetiyle” karşılaştırmaya devam etmişlerdir. Örneğin Thomas Mann, Batı medeniyeti (Zivilisation), toplum (Gesellschaft), politika (Politik), oy hakkı (Stimmrecht) ve literatüre (Literatur) karşı Alman kültürünü (Kultur), tinini (Geist), ruhunu (Seele), özgürlüğünü (Freiheit) ve sanatını (Kunst) karşılaştırmıştır. Pek çok Almanya’ya göre “Batı demokrasisi” Alman değerleriyle çelişmektedir. “Batı materyalizmine” ve “Doğu despotizmine” kısmen izin veren *özel bir yol (Sonderweg)*⁶¹ takip eden Almanya fikri Alman ulusal kimliğinin önemli bir parçası olmuştur. Alman sorunu İngiltere’de, Fransa’da ve Amerika’da da yakından takip edilmiştir. Oradaki entelektüeller “Batı’yı” tanımlamak

⁶⁰ Cemil Meriç, **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1979, s. 291, 292.

⁶¹ „Ayrı yol“ anlamına gelen bu kavram II. Dünya Savaşından sonra Almanya’nın demokratik temeller üzerine yeniden inşası için izlenmesi gereken yolu gösteren tarih anlayışı olarak kullanılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Ernst Breisach, **Tarihyazımı**, (Çev. Hülya Kocaoluk), İstanbul: YKY, 2009, s. 475-477.

için Almanya'yı negatif bir folyo olarak kullanmışlardır. 1834'lerde İngiltere dış işleri bakanı Lord Palmerston (1784-1865) Avusturya, Prusya ve Rusya'dan oluşan monarşi devletlerinin kutsal ittifakına karşı Büyük Britanya, Fransa, İspanya ve Portekiz'den oluşan meşruti devletleri bir araya getirmiştir. İngiltere'nin önderliğindeki bu ittifak Avrupa'daki liberal hükümetleri savunma eğilimindedir. İlk kez için Avrupa'da, liberal olmayan "Doğu" ile liberal "Batı" karşı karşıya gelmiştir. Ancak Doğu ittifakı karşısındaki Batı ittifakı kalıcı bir politik etki sağlayamamıştır. Demokratik Batı için uluslararası ilişkilerde dengeyi kurmak ancak güçlü bir düşman imgesiyle mümkün olmaktadır. 20. yüzyılın başında Alman İmparatorluğu'nun genişleme politikası Batı Avrupa'ya bu düşman imgesini vermiştir.⁶²

Ulusçuluk, liberalizm, Alman romantizmi ve Fransız karşıtlığı gibi fikir akımlarının ve eğilimlerinin etkisiyle Alman halkı Paris'te yaşanan 1830 ve 1848 İhtilallerini benimsemiştir. Özellikle ilk aşamada başarılı olan 1848 İhtilalleriyle tüm Alman devletçiklerinden toplanan temsilci delegeler Frankfurt Ulusal Meclisinde⁶³ bir araya gelmişlerdir. Alman ulusal kimliği ve birliği sorunu Frankfurt Ulusal Meclisinin önündeki en önemli meselelerden biridir. Frankfurt Ulusal Meclisindeki milletvekilleri Alman milli devletinin sınırlarında Danimarka ve Polonyalıların milli çıkarlarıyla ilişkilerini belirlemekle de uğraşmışlardır. Temsilciler Almanya'nın birleşmesi hususunda görüşlerini sunmuşlardır. Bu bağlamda gündeme gelen iki önemli görüş vardır. Birincisi Avusturya ve Habsburgları içeren "Büyük Almanya Çözümü" (die grossdeutsche Lösung), diğeri ise Avusturya'nın dışarıda bırakıldığı Prusya'nın önderliğinde "Küçük Almanya Çözümü" (die kleindeutsche Lösung)'dür.⁶⁴

Küçük Almanya Çözümü'nde Prusya'nın önderliğinde Almanya'nın birleştirilmesi planlanmıştır. 19. yüzyılın Prusyası yalnızca Poznan bölgesinde Polonyalı bir azınlığa sahiptir. Çoğunluğu Alman halkından oluşan Prusya ortak bir kültür, dil ve mezhebe

⁶² Jasper M. Trautsch, "The Invention of the "West", **Bulletion of the GHI**, 53, (2013), s. 94, 95.

⁶³ Meclis tüm Almanya için liberal bir anayasa hazırlamak ve ulusal bir hükümet seçmek için 18 Mayıs 1848'de Mainz'de toplanmıştır. Meclis liberal Almanların ve entelektüellerin en önemli isimlerinin oluşturduğu 585 delegeden oluşmaktadır. Ludwig Uhland ve Theodor Vischer gibi şairler Ernst Moritz Arndt ve Friedrich Ludwig Jahn gibi liberalizm savaşının liderleri bu meclistedir. Friedrich Christoph Dahlmann, Johann Gustav Droysen ve Georg Gottfried Gervinus gibi tarihçilerin yanı sıra Wilhelm Emanuel Freiherr von Ketteler gibi sosyal kuramcılar da mecliste yer almışlardır. Meclisteki delegelerin dörtte üçü akademisyenlerden oluşmaktadır. 19. yüzyılın ortasında eğitilmiş sınıf ulusal birlik fikrinin şampiyonları olarak durmaktadır. Schulze, a.g.e., s. 71. Çalışmamızın merkezindeki Fallmerayer de bu meclisin delegelerinden biridir. Fallmerayer meclisteki faaliyetlerinde dair detaylı bilgi çalışmamın II. Bölümünde verilecektir.

⁶⁴ Peter H. Merkl, **German Unification in the European Context**, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2010, s. 32, 33.

mensup kişilerden oluşmaktadır. Prusya'nın modernleşme çizgisini Ren bölgesi-Ruhr-Berlin-Saksonya-Silezya vardır. Avusturya ise çok dilli, çok etnikli ve çok dinli bir toplumu yönetmektedir. Prusya kuzeydoğu ve batıya yani sanayi alt yapısına sahip Ruhr ve Silezya'ya yönelirken Büyük Almanya Çözümü'nün liderliğini yürütecek Avusturya güneydoğu ve doğuya yani Macaristan içlerine, Balkanlar'ın kuzeyine ve güneydoğuya İtalya'ya doğru genişleme amacındadır. Avusturya'nın 19. yüzyıl uygarlığını kuracağı alan ise Bohemya-Viyana-Budapeşte arasında olacaktı. Avusturya için ulusal gelişmenin yolu Almanlardan, Çeklerden, Macarlardan ve İtalyanlar ile çeşitli Balkan halklarından oluşan imparatorluğu bütünleştirmekten geçiyordu. Ya da I. Dünya Savaşı'nın sonunda olduğu gibi bu çok-etnikli ve çok-dinli imparatorluğun küçük ulusal devletlere ayrıştırılması gerekmektedir. Küçük Almanya Çözümünde Prusya'nın yönetici sınıfının ve halkının büyük bir kısmı Protestan'dı. Bu planı destekleyen pek çok liberal de zaten Protestan'dı ve kuzey Almanya'da Prusya'nın önderliğinde Protestan bir devlet kurma eğilimindeydi. Büyük Almanya Çözümünde ise Avusturya'nın önderliğinde Katolik bir Alman İmparatorluğu kurma hayalleri vardı.⁶⁵ Büyük Almanya hayali gerçek olduğunda Alman kültürü Güneydoğu Avrupa'ya yayılmış olacaktı. Bu planla Alman dili, kültürü, geleneği Tuna boyunca Karadeniz'e kadar Doğu Avrupa'da hâkim olacaktı. Böylece Almanya dünya lideri konumuna gelecekti. Bu düşünceleri savunanlar Martöncesi (Vormärz) liberallerin bir kısmıydı.⁶⁶

Frankfurt Parlamentosundaki milletvekillerinin pek çoğunun kafasındaki Küçük Almanya Habsburg monarşisinin dağılmasıyla neticelenecekti. Parlamentosundaki bir kısım milletvekili Büyük Almanya Çözümünü istemediklerini bu çözümün uygulanmasının imkansızlığıyla açıklamışlardır. Belirtildiği gibi Küçük Almanya Çözümünde Prusya'nın liderliğinde ve Avusturya'nın dışarıda bırakıldığı milli bir Alman devleti planlanmıştır ve Frankfurt Ulusal Meclisi Küçük Almanya'dan yana oy kullanmıştır.⁶⁷ Bu amaçla 3 Nisan 1849'da Paul Kilisesi Parlamentosundan bir kısım delege IV. Friedrich Wilhelm (1840-1861)'in huzuruna giderek ona Almanya İmparatorluğu'nun tacını sunmuştur. Wilhelm bu teklifi nazikçe geri çevirmiştir. Çünkü o, devrimden nefret ediyor, parlamenter çoğunluğun kararlarına da saygı duymuyordu. Habsburglar'ın daha eskiye dayanan imparatorluk iddialarını ise hiçe sayıyordu. Böyle bir teklifi geri çevirmesinin esas nedeni Avusturya ile

⁶⁵ Sperber, a.g.e., s. 96; Boztemur, "Avrupa'nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı", s. 60.

⁶⁶ Winkler, a.g.e., s. 119.

⁶⁷ Winkler, a.g.e., s. 117.

bir savaşa girmekten çekinmesiydi.⁶⁸

19. yüzyılın sonunda Avrupa güç dengesini, Prusya'nın güçlenmesi ve Alman ulusal devlet mefhumu tehdit etmiştir. Alman ulusal devleti uluslararası arenada tehdit konumuna gelince bu harekete karşı Avrupa'nın sempatisi kaybolmuştur. 1848 devriminde Alman milliyetçiliği 1815 Avrupa düzenini tehdit eder konuma gelmiştir. Londra, Petersburg ve Paris'teki kabineler Paul Kilisesi Meclisindeki tartışmaları Avrupa güç dengesinin kutsal prensiplerine karşı açık bir başkaldırısı olarak yorumlamıştır. Fransız elçiler Alman eyaletlerindeki prenslerin varlıklarını devam ettirmeleri için garantiler vermişlerdir. İngiliz savaş gemileri Alman kıyılarında görünmüş ve Rus orduları Prusya sınırı boyunca harekete geçmiştir. Üç büyük gücün yaptığı müdahale tehdidi halkların hükümlerliliği ve Alman ulusal devletinin kurulmasına yönelik ilk girişim olan 1848 Devriminin başarısızlığa uğramasında önemli bir yer tutmuştur.⁶⁹

Almanya'yı birleştiren Otto von Bismarck 1847'den beri siyasetin içinde önemli bir devlet adamıdır. 1848 İhtilallerini ilk başta yadsımış olsa da daha sonra milliyetçilik fikrinin güçlü bir Almanya'yı yaratacağına dair inancı gelişmiştir. Özellikle 1850 sonrasında Bismarck'ın siyasi hayatında Alman milliyetçilerine bakışı değişmiştir. O, 1850'lerde Alman Bundestag'ındaki (Alman Federal Meclisi) delegeliği sırasında kurulacak yeni Alman devletinde büyük payı almak için Avusturya'ya karşı savaşması gerektiğinde Prusya'nın büyük bir güce ihtiyacı olacağını fark etmiştir. Bismarck büyük güç olarak ilk başta Fransa ve Rusya'ya yönelmiştir. Ancak 1858'de en makbul müttefikin Alman milliyetçiliği olduğunu fark etmiştir. 1848 İhtilali ve sonraki on yıldaki tepki hüsrarla sonuçlanmıştır. Liberaller ulusal birlik ülküsünü tamamlayacak Prusya monarşisini yüreklendirmek ümidiyle halk egemenliği prensibinden kendi rızalarıyla feragat ettiklerini göstermişlerdir. Bismarck hızlı bir biçimde bu avantajın farkına varmıştır. Bismarck'ın arzuladığı gibi Prusya devletinin gücü genişlediğinde barışçıl yollarla başarılı olmazsa Alman milliyetçiliği Avusturya'ya karşı bir savaşı haklı göstermek gibi ahlaki bir meseleyi çözecektir. Ahlaki canlılık ile zafer kazanılacak ve sonunda merkezci kuvvet o zaman ortaya çıkacak olan yeni Alman devletini pekiştirecektir. 1862'de Bismarck resmi görevi başbakanlığa geldiğinde Prusya monarşisini Alman milliyetçiliği ile kimliklendirdi. Askeri reformlar meselesinde Prusya Landtag'ıyla (Eyalet Meclisi) olan münakaşada kral I. Wilhelm tarihi kararını vermişti.

⁶⁸ Schulze, a.g.e., s. 76.

⁶⁹ Schulze, a.g.m., s. 11.

Prusya'da mutlak monarşi kurulmuştu ve aristokrat sınıfı yönetimdeki yerlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu kadere izin verebilmek için Bismarck monarşik yönetimin kitleleriyle iş birliği için bir vasıtaya ihtiyaç duymuştu. Bismarck monarşik himaye altında kurulu bir oy hakkı tarafından ve liberallerin elinden ulusal ülkünün sancaklarının zorla alınmasıyla bunun gerçekleşebileceğini ön görüyordu.⁷⁰

Frankfurt meclisinde Avusturya ve Prusya arasındaki ilişkiler 1848 İhtilali öncesinde oldukça iyi idi. Çünkü Prusya Avusturya'nın üstünlüğünü koşulsuz olarak kabul ediyordu. Devrimden sonra ilişkiler ciddi bir biçimde değişmişti. Viyana Alman Konfederasyonu içinde Avusturya'nın gücü ve etkisini genişletme konusunda kararlıydı. Bu dönem Avusturya'nın dış politikadaki hedefi zaten kendi önderliğinde Almanya'yı birleştirmek ve Orta Avrupa'da büyük bir Alman İmparatorluğu kurmaktı. Diğer taraftan Konfederasyon içinde Berlin de Viyana'yı kendine rakip görüyor, birleşmiş bir Almanya'nın başkenti olmak istiyordu. Prusya Kuzey Almanya'da askeri ve ekonomik liderliği elinde tutuyordu. Böyle bir süreçte Bismarck'ın Frankfurt Kurultayına Prusya'yı temsilen atanması onun hayallerini gerçekleştirmişti. Bismarck Frankfurt'a geldiğinde Prusya'nın Alman birliğine müdahale etmesi gerektiğini anlamıştı. O, Orta Avrupa'da iki büyük gücün yan yana olmayacağını da farkındaydı. Ancak Avusturya'yı kışkırtmaması gerektiğini iyi biliyordu. Bismarck Avusturya'nın Prusya'yı zayıflatmak için Fransa, Rusya, Prusyalı liberallerle ya da güney Almanlarıyla bir ittifak yapabilme ihtimalini düşünmüştü. Bismarck önceden gördüğü bu ihtimale karşı Avrupa düzeninde Prusya'nın çıkarlarına göre hareket etmesi gerektiğini iyi biliyordu. Prusya Main Nehri'nin kuzeyindeki bölgelerde hak iddia etmeye çalışırken Avusturya'nın bu duruma müdahale etmesinden çekiniyordu. Sonuç olarak Prusya'nın Avusturya'ya karşı politikası muhalefet ve riayet arasında değişiyordu. Prusya'nın haklarını gözeten Bismarck Avusturya'ya karşı Rusya ve Fransa ile işbirliği konusunda Prusya hükümetini ikna etmeye çalışıyordu. Böyle bir ittifakla Avusturya Almanya'nın dışına itilmiş olacaktı. Prusya gümrük birliği, demiryolu ağı, posta ve banka antlaşmaları ile güney Alman devletleriyle yaptığı ticaret alanındaki işbirliği sayesinde ekonomik yönden güçlenmişti. Ekonomik ve askeri yönden güçlenen Prusya'yı Bismarck Almanya'nın merkezi yapmayı umuyordu.⁷¹ Prusya'nın iktisadi yapısı 1815 ve 1848 yılları arasında düzenli bir biçimde iyileşti ve 1850 ve 1860'lı

⁷⁰ Otto Pflanze, "Bismarck and German Nationalism", *AHR*, 60-3, (1955), s. 550, 551.

⁷¹ George O. Kent, *Bismarck and His Times*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978, s. 23, 24.

yıllara gelindiğinde Prusya Avrupa kıtasındaki ilk sanayi devrimini gerçekleştirmişti.⁷²

Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu 1806 ve 1813'de Napolyon'a, 1848'de ihtilalcilere, 1864'te Danimarka, 1866'da Avusturya ve 1870'te Fransa'ya karşı yapılan savaşların neticesinde gerçekleşmiştir. Bu savaşlar Almanların bireysel özgürlükleri ve ferdi sorumluluklarını azaltırken, onları ulusal birliğe ve tüm ulusun özgürlüğüne yöneltmiştir.⁷³ Prusya Alman irredentalası⁷⁴ olarak görülen Schleswig-Holstein meselesine 1864'te müdahale etmiştir. Almanların çoğunlukta yaşadığı bu bölgede o dönemde Danimarka'nın hakimiyeti mevcuttur. Prusya'daki milliyetçilerin çağrısıyla Prusya Avusturya'yı da yanına alarak Danimarka'ya savaş açmıştır. Başarıya ulaşılan savaşın sonunda Schleswig-Holstein'in Avusturya ve Prusya sınırlarına dahil edildiği kabul edilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Prusya Kuzey Almanya'nın hâkimi olarak bu bölgelerin doğrudan ve sadece kendisine verilmesi gerektiğini dile getirmesi Prusya ile Avusturya'nın arasını açmıştır. Yine 1865 yılı içerisinde Prusya Gümrük Birliğinden Avusturya'yı çıkartarak Avusturya üzerinde ekonomik bir zafer kazanmıştır. Bu tarih itibariyle iki devlet güç ve kaynak yarışında birbirinin boğazını sıkmadan önce Bismarck Prusya'nın çıkarları uğruna Avusturya ile arasındaki ilişkileri bozmak üzere saldırıya geçmiştir. Bismarck'ın dış politikada izlediği bu saldırgan tutumdaki amacı aslında Almanya'yı birleştirmek değil sadece Prusya'yı daha da güçlü kılmaktır. 1866'ya gelindiğinde Avusturya'nın Holstein üzerindeki haklarından feragat etmemesini sebep olarak gören Prusya Avusturya'ya saldırmış ve Königgrätz'da yapılan savaşta Avusturya ordusu yenilmiştir. Prusya'nın Avusturya'ya saldırmasındaki esas amaç Avusturya'yı Konfederasyonun dışına çıkartmaktır. 1866'daki Avusturya-Prusya arasında yapılan Sadova Savaşı'yla Alman birliği kurulmaya başlamıştır. Bu savaştan sonra liberal muhalefetin çoğu Bismarck ile barış yapmıştır: Avusturya üzerindeki zafer Kuzey Alman Konfederasyonun kurulmasını sağlamıştır. Bu yeni federal devletin kurulmasıyla Bismarck en azından liberallerin milli umutlarını yerine getirmek yolunda ilerlemiştir. 1870'de Bismarck İspanya tahtına kimin geçeceği sorunu üzerinde hak iddia ederek Hohenzoller'in adayını desteklemiştir. Bu

⁷² Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler**, s. 103.

⁷³ H. J. Hahn, **German Thought and Culture: From the Holy Roman Empire to the Present Day**, Manchester, New York, 1995, s. 154.

⁷⁴ Irredantizm kelime olarak esasında 19. yüzyıl sonunda İtalyan bir politik hareketi tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak bu kelime daha sonra ortak bir politik görünümün genel bir etiketi haline gelmiştir. İtalyanca *Italia irredenta* (tamamlanmamış İtalya) sloganından türeyen bu kelimeyle yerli İtalyanların kaldığı toprakları İtalya'nın kontrol etmesi ve komşularına kaptırdıkları yerleri almak amacıyla kullanılmıştır. Kelime daha sonra politik bir kavrama dönüşmüş ve dünyada yaygın bir şekilde kullanılmıştır. David Robertson, **The Routledge Dictionary of Politics**, New York: Routledge, 2004, s. 250, 251.

durum Fransa'yı kızdırmıştır. Fransa Bismarck'ın bu hamlesini artık Prusya'nın da Avrupa'da büyük bir güç olma iddiası olarak yorumlamıştır. Kamuoyunun da kıskırtmasıyla Fransa Kralı III. Napolyon (1852-1870) Prusya'ya savaş açmıştır. Güney Alman devletçiklerinin (Baden, Württemberg ve Bavyera) Fransa'yla yapılan savaşta Prusya'yı desteklemeleri onların sonunda Kuzey Alman Konfederasyonuna eklenmelerini garanti altına almıştır ve böylece Küçük Almanya kurulmuştur. Bu birleşmenin sonunda Fransa'yla yapılan Sedan Savaşı'nda Prusya Fransa'yı yenmiş ve 18 Ocak 1871'de Versay Sarayında I. Wilhelm taç giyerek Alman İmparatorluğu kurulmuştur.⁷⁵

Bismarck'ın milliyetçiliği bir ulus milliyetçiliğinden ziyade devlet milliyetçiliğidir. Bismarck tek bir yönetim altında tüm Almanları birleştirme girişiminde bulunmamıştır. Örneğin Avusturya'daki Almanları Alman birliğinin dışında tutmuştur. Fakat ona göre Orta Avrupa'daki halklar tarih ve coğrafya açısından Almanya'ya aittir. Fransa ile giriştiği savaşta Fransızların Almanlardan fazla olduğu Alsace-Lorraine bölgesini almasındaki başlıca amacı ise kültürel ya da ırksal birlikten ziyade ülkenin askeri güvenliğini sağlamaktır. Polonya'ya yönelik politikasına bakıldığında milliyetçi fanatikliğe değil daha çok devletin ihtiyaçlarına yöneliktir. Dış ilişkilerde Bismarck Avrupa'da güç dengesini korumuştur. Bismarck'ın Avrupa üzerinde egemenlik kurma ya da Almanya'yı dünya gücü haline getirme gibi bir amacı yoktur.⁷⁶ Almanya'nın birleşmesi hususundaki Bismarck'ın Prusya merkezli planı Habsburg monarşinin ne olacağı sorununu ortaya çıkartmıştır. Bir nevi Avusturya'nın geleceği, Prusya Almanya'sına bağlıdır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki yüksek seviyeli memurların çoğu ve yönetici hanedan kültürel açıdan Alman'dır. Yine imparatorluğun uyrukları içinde en fazla nüfusu Almanlar oluşturmaktadır. Avusturya Alman Konfederasyonunun bir üyesidir. Gerçekten de Frankfurt am Main'deki Konfederasyon toplantısına Avusturya temsilcisi başkanlık yapmıştır. Bununla birlikte Habsburg uyruklarının yaklaşık yüzde 80 gibi büyük bir kısmı Almanlardan oluşmuyordu ve tüm imparatorluğun Alman birliğine dahil edilmesi ileride büyük bir sorun yaratacaktır.⁷⁷ Ancak Hitlerin önderliğinde gerçekleştirilen Büyük Almanya hayali ise uzun süreli olmamıştır.

1871'de Alman İmparatorluğu kurulduğunda Almanya içindeki Avusturya'nın

⁷⁵ Lynn Abrams, **Bismarck and the German Empire 1871-1918**, London and New York: Routledge, 2006, s. 10, 11; Andreas Dorpalen, "The Unification of Germany in East German Perspective", **AHR**, 73-4, (1968), s. 1070; Carr, **The Origins of the Wars of German Unification**, s. 207, 208.

⁷⁶ Pflanze, "Bismarck and German Nationalism", s. 549.

⁷⁷ Sperber, a.g.e., s. 95.

müttefikleri, Katolikler ve Avrupalı gelenekçiler yanında yenilen Fransa, Büyük Britanya ve diğer Avrupalı komşuları gibi pek çok kesim rahatsız olmuştur. Çünkü Avrupa'nın jeopolitik merkezinde güçlü ve hâkim bir Almanya komşularının işine gelmiyordu.⁷⁸

1.1.1.2. Filhellenizm

19. yüzyılın ilk yarısının siyasi, sosyal ve fikirsel haritası çizilmeye çalışırken üzerinde durulması gereken bir konu da dönemin Avrupası'na damga vuran Filhellenizm akımıdır. Filhellenizm (Φιλέλλην) eski Grekçe bir kelime olup "Yunan sever" anlamına gelmektedir. Terim ilk olarak Greklere karşı minnet duygusunu göstermek amacıyla Pers kralları gibi yabancı devlet adamları tarafından kullanılmıştır. Hellen (Ἕλλην) kelimesi bir anlam değişimi geçirdiği için bu kelime ortaçağda kullanılmamıştır. Birinci yüzyılda Hıristiyan kilisesi kendi kilisesine bağlı olmayanları ifşa edince ve Yahudi olmayanlarla (Heiden/Gentiles) savaşınca Roma İmparatorluğu'nda iki grup, Yahudiler ve "Hellenlerin tanrıları" yani *eski Tanrılar* taraftarları karşı karşıya gelmişlerdir. Bu bağlamda Hellen terimi sadece Doğu Akdeniz havzasında Grek ve Bizans topraklarında ikamet eden, dil, kültür ve tarih bakımından ortak bir geçmişe sahip halklar için değil ayrıca *eski Tanrıları* savunan inatçı ve geri kimseleri betimlemek için de kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun tebaası kendilerini tanımlamak için ise Eski Grekçe Röméi (Ῥωμαῖοι) yani Romalı terimini kullanmışlardır.⁷⁹ Hellen ismi ilk başta sadece kuzey Yunanistan'ı göstermek için kullanılmışsa da zamanla tüm Yunanistan'ı betimlemiştir. Greklerin Perslerle yani barbarlarla savaşması karşısında bu tabir yeni bir anlam kazanmıştır. 'Barbar' teriminin karşıtı olarak 'Hellen' tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Doğu-Batı karşılaştırmasında Avrupa'nın karşısına Asya'nın yerleştirilmesi gibi barbarların karşısına da Hellenler yerleştirilmiştir.⁸⁰

19. yüzyılın başlarında Avrupa'ya nüfuz eden Filhellenizm akımı Romantik akım içinde değerlendirilir. Filhellenizm akımına ilgi duyan pek çok Alman romantikten biri olan Friedrich Schiller'e göre Filhellenizm demek güzelliğe tapınan, modern dünyanın

⁷⁸ Merkl, a.g.e., s. 33.

⁷⁹ Paul Speck, "Schlecht geordnete Gedanken zum Philhellenismus", **Der Philhellenismus in der westeuropäischen Literatur 1780-1830**, Ed. Alfred Noe, Amsterdam, Atlanta: Radopi, 1994, s. 1.

⁸⁰ Patrizia Kern, **Zwischen Erweiterung und Ideologisierung: Der Begriff "Europa" in der Antike und seine Rezeption im 20. Jahrhundert**, Hamburg: Diplomica Verlag GmbH, 2014, s. 51; Julius Jüthner, **Hellenen und Barbaren: Aus der Geschichte des Nationalbewußtseins**, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1923, s. 5. 586

çirkin düzeninden ve sınırlandırmalarından bağımsız güzel bir hayat yaşayan anlamına gelmektedir.⁸¹ Modern Yunanlıların antik Greklerle biyolojik ve kültürel yönden aynı nesilden geldiğine inanan Filhellenistler Greklerin bir bütün olarak Batı medeniyetinin temellerini attıklarını iddia etmişlerdir. 19. yüzyılda bu terim daha çok Avrupa'daki büyük güçler tarafından Osmanlı yönetimindeki Yunanlıların isyanına destek vermeleri anlamında kullanılmıştır. Para, askeri malzeme ve insan gücü şeklinde olduğu gibi moral anlamında da Batılı güçler Yunanlılara destek olmuşlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa resminde, edebi eserlerinde müzik çalışmalarında Hellen temaları merkezdedir.⁸² Sosyolog Cemil Meriç Avrupa'nın Yunan hayranlığını şiddetle eleştirmiştir. Ona göre, 19. yüzyılda Türk düşmanları Filhellenizm bayrağı altında toplanmış ve Yunan'ı yüceltirken Osmanlı'yı husumetle aşağılamışlardır. Avrupa'da Filhellenizm akımı İngilizle Rus'u, Alman'la Fransız'ı kaynaştırmıştır.⁸³

Rum isyanı Avrupa'da özellikle de Almanya'da büyük yankı uyandırmıştır. Almanya'da yaşayan pek çok kişi Napolyon'a karşı yapılan bağımsızlık savaşlarında yıprandıktan sonra daha fazla özerklik, özgürlük ve yönetime katılma hakkı istemişlerdir. Bu isteklerini de kendi tarihlerine benzettikleri Yunanlıların bağımsızlık mücadelesini örnek göstererek dile getirmişlerdir. Filolog ve yazar Carl Jakob Ludwig Iken (1798-1841) "Biz Almanlar Greklerde kendi resmimizi görüyoruz ve Fransız egemenliğine boyun eğdiğimiz bilinçsiz ve karanlık zamanı düşünüyoruz" diyerek Rum isyanına destek vermiş ve bu destekle tarihte yaptıkları hataları telafi etmeye çalışmışlardır. Balkan yarımadasındaki Rum isyanı pek çok Alman için politik rahatsızlıklarını ve eleştirilerini dolaylı olarak dile getirme yolunda bir araçtır. Hâkim olan sansür ve zulümden dolayı muhalefet Filhellenizm hareketi önderliğinde özgürlük için savaşan Yunanlıları ve onların bağımsızlık iddialarını desteklemişlerdir. Yunanlıların mücadelesini kendi mücadeleleri olarak görmüşlerdir.⁸⁴

Almanlar arasında Filhellenizm akımı daha Napolyon ordularının Kutsal Roma İmparatorluğu'nun entelektüel dünyasını kasıp kavurmasından önce başlamıştır. Almanya'da 1790 ve 1840 yılları arasında Filhellenizm akımı en yoğun taraftar bulduğu

⁸¹ Suzanne L. Marchand, **Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970**, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2003, s. 4.

⁸² K. E. Fleming, "Philhellenism", **Encyclopedia of the Romantic Era 1760-1850**, Ed. C. J. Murray, New York, London: Taylor&Francis Books, 2004, s. 872.

⁸³ Cemil Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, İstanbul: İletişim yay. 1996, s. 10.

⁸⁴ Anne-Rose Meyer, "Vormärz und Philhellenismus – eine Einführung", **Vormärz und Philhellenismus**, Ed. A. R. Meyer, Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2013, s. 16.

dönemdir. Alman Filhellenizmi özellikle özgür düşünceli Protestanlar, orta sınıf ve yüksek orta sınıf ile eğitilmiş kesim tarafından savunulmuştur. Onlara göre Grekler güzelliği, dostluğu, laikliği, sadeliği, akılcı söylemi, ciddiliği, bireysel özgürlüğü, meritokrasiyi,⁸⁵ birliği, idealizmi, nostaljiyi ve saflık gibi değerleri ifade eder. Yunan meselesinde diğer Avrupa destekleri gibi Alman Filhellenistleri de rejim değişikliğine ve hatta Yunanistan’da bir müdafaaya saygı duymuşlardır. Alman filolog Friedrich Thiersch (1784-1860) ve Bavyera kralı I. Ludwig (1824-1848) Yunanistan’ı “Avrupa özgürlüğünün bir köşe taşı ve Doğu’daki Hıristiyanların koruyucusu olarak” görmüşlerdir. Yine her ikisi Yunanlıların askeri başarısını kaçınılmaz surette ve hemen Asya boyunca yayılacak olan aydınlanmayla kültürel bir Grek Rönesans’ını takip edeceğine inanmışlardır. 1829’da Rum isyanının başarıya ulaşması Thiersch için bir ihtilaldir.⁸⁶ Gelecekte yeni kurulan Yunanistan’ın kralı olacak Otto’nun babası Bavyera kralı I. Ludwig Rumlara büyük destek vermiştir. Mültecileri desteklemiş, Grek çalışmalarını özendirerek Münih’i Yunan severlerin bir merkezi haline getirmiştir.⁸⁷ Alman devletçikleri içinde Rum isyanını destekleyen vakıfların sayısı ise yine en fazla Bavyera bölgesindedir. Metternich’in baskısını hissettirdiği Avusturya ve Prusya’da sırasıyla 186 ve 135 vakıf varken Bavyera’da bu sayı 3,541 Württemberg’de 487 idi.⁸⁸

Metternich Rum isyanının başarısından hiçbir zaman hoşnut olmamıştır. Ona göre bu isyan hareketi salgın hastalık gibi bir şeydir. Çünkü Metternich’in Avrupa’da kurduğu düzeni tehdit etmiştir.⁸⁹ Fallmerayer de Almanya’da özellikle de Bavyera bölgesindeki Filhellenist propagandaya tepki göstermiştir. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında daha detaylı bir şekilde belirtileceği üzere Fallmerayer ve başta Thiersch olmak üzere döneminin Filhellenistleri arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Fallmerayer’in Filhellenizm karşıtı düşünceleri ve iddialarından dolayı sansüre uğramıştır. Avrupa’da özellikle de Almanya’da Rum isyanının başarıya ulaşmasının üç önemli sonucu olmuştur.

⁸⁵ Kişilerin bireysel üstünlüğüne ve liyakata dayanan yönetim biçimi

⁸⁶ Suzanne Marchand, “What the Greek Model Can, and Cannot, do for the Modern State: the German Perspective”, **The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, & The Uses of the Past (1797-1896)**, Ed. R. Beaton, D. Ricks, Farnham: Ashgate, 2009, s. 34, 35; Jürgen Kilian, “Die Philhellenen Friedrich Thiersch und Jakob Philipp Fallmerayer – zwei Gegenspieler im Streit um die ‘Entstehung der heutigen Griechen’”, **Vormärz und Philhellenismus**, Ed. Anne-Rose Meyer, Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2013, s. 23 vd.

⁸⁷ Virginia Penn, “Philhellenism in Europe, 1821-1828”, **The Slavonic and East European Review**, 16-48, (1938), s. 642.

⁸⁸ Marchand, “German Perspective”, s. 35.

⁸⁹ Curt Erler, **Der Philhellenismus in Deutschland 1821-1829: Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung im 19. Jahrhundert**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1906, s. 4.

Birincisi Türklerin Avrupa'dan atılmasına dair bir düşünce gelişmiş ve önemli bir aşama teşkil etmiştir. İkincisi Kutsal İttifak bozulmuştur. Buna bağlı olarak üçüncüsü de Yunan bağımsızlığı Avrupa'daki özellikle de Almanya'daki kamuoyunu canlandırmıştır.⁹⁰

19. yüzyılın ortalarına doğru Filhellenistler Yunanları hayal ettikleri gibi bulamamışlardır. Yunanistan'a gittiklerinde atalarına benzemeyen bir halk ile karşılaşmışlardır. Yunanistan'a giden Filhellenistler çağdaş Yunanlıların Doğulu karakteristik özellikler taşıdıklarını görmüşler ve bunun nedenini ise Türklerin "bozucu etkisine" bağlamışlardır. Gördükleri Yunanlılarla idealize ettikleri Yunanlılar arasındaki fark, onları büyük bir hayal kırıklığına dahi uğratmıştır. Ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Filhellenistler Yunanlıları Türklerin elinden kurtararak, antikitenin yüce idealleriyle donanmış Yunanlar olarak yeniden diriltme hülyasına kapılmışlardır.⁹¹

1.1.2. 18-19. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Genel Bir Bakış

1571'de Osmanlı donanmasının İnebahtı'da Haçlı donanmasına yenilmesi Avrupa'nın Osmanlı'ya bakışını ve Doğu siyasetini büyük ölçüde değiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yenilebilir olduğunu fark eden Avrupa artık daha fazla savunma siyaseti izlemeyecek, bundan sonra saldırıya geçecektir. 16. yüzyılın sonlarında başlayan Osmanlı-İran (1578-1590) ve Osmanlı-Avusturya savaşlarında (1593-1606) Osmanlı orduları başarılar elde etmişse de sonuç uzun vadeli olmamıştır. 1603-1618 ve 1623-1639 Osmanlı-İran Savaşları devleti büyük ölçüde yıpratmıştır. Osmanlı Devleti özellikle Avusturya ile girdiği savaşta tüfekli piyadelerin önemini kavramıştır. Bu yüzden, devlet yöneticileri tımarlı sipahiler yerine piyade askeri niteliğindeki kapıkulu askerlerine önem vermeye başlamıştır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Amerikan gümüşünün Osmanlı piyasasına girmesi Osmanlı Devleti'nin mali durumunu olumsuz yönde etkilemiştir. 1580'lerden sonra yaşanan enflasyonlar fiyat artışına, bu durum da toplum içinde huzursuzluklara ve isyanlara sebep olmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısında Köprülüler döneminde (1656-1683) Balkanlar'da yeni topraklar elde edilmişse de yüzyılın sonuna doğru 1683'te Viyana'da yaşanan hezimetle askeri bozgunlar silsilesi başlamıştır. Bu süreç ancak 1798'de Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali ile son bulmuştur. 1683 kuşatmasından sonra Osmanlı

⁹⁰ Erler, a.g.t., s. 7.

⁹¹ Birgül Koçak Oksev, "Yunan Mitinden Yansıyan Türk İmgesi: 19. Yüzyıl Avrupası'nda Oryantalizm ve Hellenseverliğin İttifakı", **Doğu Batı: Mit ve Masallar**, 18-71, (2014-15), s. 132, 133.

Devleti'nin en önemli kalelerinden Belgrad düşmüştür. Osmanlı Devleti, 1690'da Belgrad'ı geri almışsa da 1691'de Salankamen'i kaybetmiştir. 1689'da Rusya, Kırım'a saldırmış, altı yıl sonra da hayati önemdeki Azak limanını ele geçirmiştir. Habsburg kumandanı Savoia prensi Eugene, Osmanlı ordusunu 1697'de Zenta'da bir başka yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi üzerine 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile bir Osmanlı hükümdarı ilk kez yenildiğini ve toprak kaybettiğini kabul etmiştir. Karlofça Antlaşması'yla birlikte sultan Macaristan'ın tamamını, Erdel, Hırvatistan ve Slovenya'yı Habsburglara teslim ederken, Dalmaçya, Mora ve bazı Ege adalarını Venedik'e; Podolya ve Güney Ukrayna'yı Lehistan'a vermiştir. Rusya ise Azak'ı ve Dinyester ırmağının kuzeyindeki bölgeleri geri almak için 1700'e kadar Osmanlı Devleti ile savaşmıştır.⁹²

Karlofça Antlaşması'ndan bir süre sonra Venedik ve Avusturya birleşerek Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. 1715-1718 tarihleri arasında yaşanan savaşta Osmanlı Devleti Timaşvar bölgesini kaybetmiş ve Petervaradin'de ciddi bir yenilgiye uğramıştır. Yine bu savaşta Belgrad düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı yenilgiler sonucunda 1718'de Avusturya'nın topraklarını genişlettiği Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Pasarofça Antlaşması'yla da önemli toprakların kaybedilmesi Osmanlı devlet erkânı arasında moral bozukluğuna neden olmuştur. Bu yenilgiler neticesinde devlet adamları ve aydınlar Avrupa'nın üstünlüğü altında yatan nedenleri düşünmeye başlamış, dönemin aydınları Osmanlı Devleti'nin, Avrupa savaş ve silah teknolojisini takip etmesi durumunda kısa sürede toparlanacağı sonucuna varmışlardır. Bu amaçla 18. yüzyılın başında gerçekleştiren küçük çaplı ıslahat hareketleri çağın gereklerine yardımcı olamasa da 19. yüzyıl yenilikleri için bir altyapı oluşturmuştur. Lale Devri olarak bilinen 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan 1730'da patlak veren Patrona Halil isyanına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti Avrupa'yı bir model olarak almış ve Avrupa'ya yönelik barışçı bir siyaset takip etmiştir. 1718 Pasarofça Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti Banat'ı (ve bir kez daha Belgrad'ı), Sırbistan'ın hemen hemen yarısını ve Eflak'ı kaybetmiştir. Doğu cephesinde de benzer başarısızlıklar gösteren Osmanlı kuvvetleri, 1723 ile 1736 yılları arasında İran'la yapılan bir dizi savaşta Azerbaycan'ı ve İran-Osmanlı sınırındaki toprakların bir kısmını kaybetmiştir. Tam on yıl sonra 1746'da Osmanlı Devleti ile İran

⁹² Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", **Osmanlı Devleti Tarihi**, 1. Cilt, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza gazetecilik yay., 1999, s. 45 vd.; Karlofça Antlaşmasının şartları ve detayları için bkz. Rifa'at A. Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", **JAOS**, 87-4, (1967), s. 498 vd.; Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1700-1922**, İstanbul: İletişim yay., 2004, s. 77.

arasındaki savaş sona ermiştir. 1774'te Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması 18. yüzyılda uğranılan kayıpların boyutunu gözler önüne sermiştir. 1768-1774 yılları arasında gerçekleştirilen Osmanlı-Rus Savaşında Rusların Ege Denizi'nde Çeşme yakınlarındaki Osmanlı donanmasını yok etmesi Osmanlı deniz gücüne büyük bir darbe vurmuştur. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı sultanı ile Kırım hanı arasındaki bağ kopmuştur. Bu antlaşmayla artık Kırım hanları resmen sultanın himayesinden çıkmışlardır. Bu yeni statüyle Osmanlı Devleti Kırım hanının askeri desteğinden yoksun kalmıştır ve Karadeniz'in tek hâkimi olma sıfatını yitirmiştir. Ardından da Kuzey Karadeniz kıyılarını kaybetmiştir. Rusya ise hem İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi inşa etme, hem de orada ibadet edenleri kendi himayesi altına alma hakkını elde etmiştir. Bu maddeye binaen Osmanlı sultanı da Kırım Müslümanlarının halifesi olarak tanımıştır. Ancak Rusya'ya verilen bu küçük taviz Rusya'nın daha sonraları Ortodoks Osmanlı tebaasının tamamı adına müdahale etme hakkına sahip olduğu iddiasının gerekçesini oluşturacaktır. Dolayısıyla 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı dünyasında daha sonra meydana gelen iç ve uluslararası olayların şekillenmesinde hayati bir rol oynadığı açıktır. 1787-1792 arasındaki bir diğer Osmanlı-Rus savaşını sona erdiren Yaş Antlaşması'yla da Rusların Gürcistan'ı aldığı kabul edilmiştir. Ayrıca 1774 antlaşmasıyla himaye ve destekten yoksun kalan Kırım Hanlığı da bu antlaşmayla resmen Çarlık Rusya'sı tarafından ilhak edilmiştir.⁹³

I. Abdülhamid (1774-1789) Osmanlı sultanı olduğunda devletin içine düştüğü sıkıntılı durumu görmüş ve bu durumu düzeltmek için ıslahatlar yapmaya karar vermiştir. Askeri reformların aciliyetinin farkında olan I. Abdülhamid ilk olarak Fransa'dan uzman askerler getirterek Topçu ve Lağımcı ocaklarının ıslahına çalışmıştır. Ruslarla olası bir savaş için Boğazlar'da, Rumeli'de ve Kafkaslar'da tahkimata önem vermiştir. 1770'te Çeşme'de Ruslar tarafından yakılan Osmanlı donanmasını yeniden inşa ettirmiştir.⁹⁴ I. Abdülhamid'den sonra Osmanlı tahtına geçen III. Selim (1789-1807) saltanatı boyunca reform yanlısı bir siyaset takip etmiştir. Osmanlı askeri gücünün iyileştirilmesi için Nizam-ı Cedid olarak bilinen reform hareketlerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. III. Selim'in hedefinde Yeniçeri Ocağını kaldırmak vardır. Ancak bunu yapabilmesi için özellikle

⁹³ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası – Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya – (1606-1774), **Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi**, C. 2, Ed. Mustafa Bıyıklı, İstanbul: Gökkuşbu yay., 2008, s. 46 ; Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", s. 59 vd.; Quataert, a.g.e., s. 78.

⁹⁴ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti Tarihi**, 1. Cilt, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza gazetecilik yay., 1999, s. 66, 67.

düzenli ve talimli bir ordu kurması gerekmiştir. III. Selim yeniçerilerin isyanından çekindiği için yeni orduyu Bostancı Ocağına bağlı olarak Levend Çiftliğinde kurmuştur. Kısa sürede bu orduyu geliştirerek istediği sayıya ulaşırsa da Yeniçerilerin isyanı ordunun dağılmasına ve III. Selim'in tahttan indirilmesine sebep olmuştur.⁹⁵ III. Selim'den sonra Sultan IV. Mustafa kısa bir süreliğine Osmanlı yönetimini devralmış, ondan sonra II. Mahmud (1808-1839) reform yanlısı bir yönetici olarak Osmanlı tahtına geçmiştir. II. Mahmud'un Sadrazam Bayraktar Mustafa Paşa ile ilk icraatı Nizam-ı Cedid ordusunu Sekban-ı Cedid adıyla yeniden kurmak olmuştur. Ancak yeniçeriler böyle bir ordunun kurulmasına tahammül edemeyerek isyan etmiş hatta Mustafa Paşa'nın ölümüne sebep olmuşlardır. II. Mahmud ise zorlukla saltanatta kalabilmiştir. Uzun bir süre orduyla ilgili reform hayallerini erteleyen II. Mahmud ancak 1826'da muhalefetle birlikte Yeniçeri Ocağını kaldırabilmiştir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kuran Osmanlı sultanı ordunun talimi için İngiltere ve Prusya'dan uzmanlar getirtmiştir. II. Mahmud'un reform hareketi orduyla sınırlı değildir. Donanma, yönetim, sosyal hayatla birlikte özellikle eğitim alanında önemli ıslahatlar gerçekleştirmiştir.⁹⁶

II. Mahmud'dan sonra Osmanlı tahtına Sultan Abdülmecid (1839-1861) geçmiştir. Bu dönemde Sırp ve Yunan isyanları, Mısır olayları Osmanlı yöneticilerine ülkede düzeni sağlamak için sadece askeri reformların yeterli olmadığını göstermiştir. Hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa 1839 yılı Kasım ayının başında Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı olarak bilinen bu Hatt-ı Hümayun bir iç hareketin ifadesidir. Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki şahsi haklar açısından eşitlik sağlayacak bir toplum düzeni kurulmasını amaçlamaktaydı. Daha sonra 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'yla da Osmanlı azınlıklarına ilave haklar verilmiştir. Aslında Islahat Fermanı daha çok dış baskıyı kaldırmak için ilan edilmiştir.⁹⁷ Islahat Fermanı Paris Barış Antlaşması'yla Avrupa devletlerine duyurulmuştur. Bu fermanla Fransız Devrimi ile Avrupa'ya yayılan eşitlik ilkesi, sınırlı bir biçimde de olsa, ilk kez Osmanlı Devleti'nin siyasal yaşantısı içine girmiştir. Islahat Fermanı dış kaynaklı olup Kırım Savaşı'nda bağlaşıkların isteklerini karşılamak üzere hazırlanmıştır. Belge, Tanzimat Fermanı'ndaki temel haklar güvencesine

⁹⁵ Sipahi Çataltepe, "III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", **Osmanlı: C. 9, Düşünce**, Ed. Güler Eren, Ankara: YTY, 1999, s. 241 vd.

⁹⁶ Zahra Zakai, "Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları", **Osmanlı: C. 9, Düşünce**, Ed. Güler Eren, Ankara: YTY, 1999, s. 250 vd.

⁹⁷ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim yay., 2004, s. 28, 117,

eşitlik esasını da eklemekte ve 20 noktada Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında eşitlik sağlamayı amaçlamaktadır.⁹⁸

1.1.2.1. Osmanlı-Rus Mücadelesi

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya, Boğazlar meselesini kendi lehine çevirmek için Avusturya ile işbirliği arayışına girmiştir. Bu amaçla II. Katerina (1762-1796) ve Avusturya imparatoru II. Jozef (1765-1790) Lehistan ve Osmanlı topraklarını paylaşma hazırlığına başlamıştır. 1781 yılında II. Jozef ile II. Katerina arasında bir ittifak kurulmuştur. Bu ittifaka göre, Osmanlı Devleti'ne karşı açılacak bir savaşta, iki taraf birbirine yardım edecektir. 1782'de iki hükümdar yeniden bir araya gelerek Osmanlı Devleti'yle girişilen bir savaşta mağlubiyet karşısında Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı hususunda bir antlaşma yapmıştır. Literatüre "Grek Projesi" olarak geçen bu plana göre Rus çariçesi II. Katerina öncelikle Kırım'ı istemektedir. Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya ilhakıyla Rus ticaret gemilerinin serbest geçiş hakkından faydalanarak Ege Denizi'nde adalarda yaşayan Rumlara ve Karadağlılara sürekli silah ve mühimmat taşıyabileceklerdir. Rumların isyana teşvik ve tahrik edilmesi ve Rusların Kafkasya tarafından da Osmanlı Devleti için tehlikeli olmaya başlaması bir Osmanlı-Rus savaşını kaçınılmaz hale getirecektir.⁹⁹

Kırım Hanı Şahin Giray, halkının isteklerini hiçe sayarak Rus çariçesi II. Katerina'ya yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma Kırım'daki Müslüman halkı rahatsız etmiş, halkın isyan etmesine neden olmuştur. Kırım'daki Müslümanların isyanı karşısında Şahin Giray kaçmış, yerine halk tarafından Bahadır Giray getirilmiştir. Osmanlı Devleti de Bahadır Giray'ın hanlığını tasdik etmiştir. Bu arada Rusya, Avusturya ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'yle imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarını hiçe sayarak Kırım'ı ilhak etmiş (1783), Bahadır Giray'ı hapsederek Şahin Giray'ı yeniden Kırım hanı yapmıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ Sander, a.g.e., s. 311.

⁹⁹ Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, C. 12, Ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: YTY, 2002, s. 533.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, 1. Bölüm, Karlofça Anlaşmasından XVII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Ankara, TTK yay., 2011, s. 488, 489; Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 68; Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası – Küçük Kaynarca'dan Tazminata – (1174-

Kırım'ın kaybedilmesi İstanbul'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Sadrazam Koca Yusuf Paşa Prusya ve İngiltere'nin telkinleriyle Rusya'ya savaş açmaya karar vermiştir. Aynı zamanda Rusya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumu fark etmiş sınır boylarındaki meseleleri bahane ederek savaş hazırlığı yapmıştır. 19 Ağustos 1787'de Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Bu tarihten altı ay sonra ise Avusturya, Rusya ile müttefik olduğunu iddia ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. III. Selim 1789'da Rusya ve Avusturya Savaşları devam ederken tahta çıkmıştır. Savaş esnasında Rusya Eflak-Boğdan'ı işgal ederken, Avusturya kuvvetleri Sırbistan ve Bosna'da büyük başarılar kazanmış, hatta Belgrad'ı ele geçirmiştir (8 Ekim 1789). 31 Ocak 1790'da Osmanlı Devleti, Prusya ile ittifak yaparak Avusturya'yı iki düşman arasına sıkıştırmayı başarmıştır. Bu sırada Fransız İhtilalinin patlak vermesi Avrupa'da huzursuzluğa yol açmıştır. Osmanlı Devleti Prusya ile girdiği ittifak sayesinde Avusturya ile barış yapmış ve bu barışa göre Osmanlı Devleti savaş öncesi sınırlarına ulaşmıştır. Bu, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan son savaştır. Daha sonra Avusturya Balkanlar'daki Rus tehlikesini görecektir. Rusya Osmanlı Devleti ile giriştiği savaşa başarılar elde ederek devam etmiştir. Osmanlı sultanı III. Selim ise Rusya'yı yenemeyeceğini anlayınca 10 Ocak 1792'de Yaş Antlaşması'nı imzalamış ve Kırım'ın tamamen Osmanlı hâkimiyetinden çıktığını onaylamıştır.¹⁰¹

Ruslar Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kışkırtmışlardır. Bu amaçla Osmanlı toprakları üzerinde birtakım cemiyetler kurulmuştur. Hellen davasını amaç edinen ilk cemiyet Filiki Eteryası 1814'te Odesa'da kurulmuştur. Rus çarının himayesinde faaliyet gösteren bu cemiyet Bizans'ı tekrar canlandırmak için halkı isyana teşvik etmiştir. Kısa sürede Osmanlı topraklarında pek çok şube açan bu cemiyet imparatorluk içinde önemli destekçiler bulmuştur. Bir süre sonra Eflak ve Mora'da isyanlar patlak vermiştir. 1815 Viyana Kongresi'nden güçlü çıkan Rusya, Yunanlılar arasında ulusçu duyguları olabildiğince kışkırtmış, 1821'de Mora'da çıkan ayaklanmada başrolü oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını sürdüren İngiltere Avrupa'daki Filhellenizm akımından dolayı Rum isyanını desteklemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti Yunanlıların ayaklanmasını, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa (1805-1848)'nin yardımıyla bastırmayı başarmışsa da gerek İngiltere'nin 1825 yılında taraflar

1839)", **Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi**, C. 2, Ed. Mustafa Bıyıklı, İstanbul: Gökkuşbu yay., 2008, s. 86.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, 1. Bölüm**, s. 500 vd.; Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 71, 72.

arasında ateşin kesilmesi için Osmanlı Devleti'ne verdiği ulti­matom ve gerekse 1827 yılında bir İngiliz-Rus-Fransız ortak donanmasının Osmanlı donanmasını Navarin'de yakması, Osmanlı Devleti'nin asilere karşı sürdürdüğü savaşın hızını kesmiştir. Bunların yanında 1828 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, Rum isyanının başarıya ulaşmasında önemli bir unsur olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve 1829 Edirne Antlaşması ile biten savaş devletin parçalanmasında önemli bir aşama oluşturur.¹⁰²

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa müstakil bir devlet kurmak istemiştir. Fransa'dan yardım alan Mehmed Ali Paşa Mısır'da bir taraftan ekonomiyi düzeltirken, diğer taraftan çağdaş ölçülerde bir ordu ve donanma kurmuştur. Kısa sürede güçlenen Mehmed Ali Paşa sınırlarını genişleterek bağımsız bir devlet kurmak için Suriye ve Anadolu'da ilerlemeye başlamıştır. Mısır kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında Osmanlı kuvvetleri üst üste yenilgiler yaşamıştır. Konya'da Osmanlı ordusunun yenilgisi (12 Aralık 1832) Mısır kuvvetlerine İstanbul yolunu açmıştır. Mehmed Ali Paşa'nın askeri hareketi karşısında İstanbul düşme, hatta Osmanlı hanedanı değişme tehlikesi ile ciddi olarak karşı karşıya gelmiştir. Fransa'nın Mehmed Ali Paşa'yı desteklemesi ve İngiltere'nin beklenen ilgiyi göstermemesi üzerine II. Mahmud, Çar I. Nikola'nın yardımını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Rus filosu Boğaz'a girerek Beykoz'a asker çıkartmıştır (5 Nisan 1833). Rusya'nın işe müdahalesi, İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiş ve sonunda Mısır kuvvetlerinin daha fazla ilerlemeleri önlenmiştir. Mehmed Ali Paşa'yla 14 Mayıs 1833'te Kütahya'da bir "uzlaşma"ya varılarak, Mısır, Girit, Şam, Cidde ve Adana onun idaresine verilmiştir. Mehmed Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı Hünkâr İskelesi Antlaşmasına göre (8 Temmuz 1833) iki ülke savaşta ve barışta müttefik olacak ve tehlike durumunda Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı Rusya dışındaki devletlere kapalı tutacaktır. Bu madde ile Çar I. Nikola Rus donanmasının Boğazlar'dan geçiş hakkını almıştır. Rusya, İstanbul ve Boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlama hususunda artık bir mani görememiştir. Ancak bu madde Avrupalı güçleri kızdırmıştır. Avusturya Başvekili Prens Metternich'in araya girmesiyle Rusya'nın elde ettiği bu avantaj ayrı bir anlaşma yapılarak paylaşılmıştır.¹⁰³ 1839 Haziran ayında Mısır valisi Mehmed Ali Paşa ve II. Mahmud arasında devam eden mütareke hali silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Nizip'te Osmanlı ordusunu tekrar yenen (24 Haziran 1839) Mısır kuvvetlerine Anadolu yolları İstanbul'a kadar yeniden açılmıştır. Bu haber İstanbul'a

¹⁰² Sander, a.g.e., s. 299; Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 85.

¹⁰³ Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 88; Kurat, a.g.e., s. 62.

ulaştığında II. Mahmud ölmüş, yerine I. Abdülmecid geçmiştir. Tam bu sırada Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa tarafından Osmanlı donanması İskenderiye'ye götürülerek Mehmed Ali Paşa'ya teslim edilmiştir. Osmanlı ordusunun yenilgisi, Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması'nın gereklerini yerine getirmesini icap etmiştir. Böyle bir gelişmeye meydan veremeyen İngiltere ise Mehmed Ali Paşa'yı tazyik altında tutmuştur. Büyük güçlerin de etkisiyle (Prusya, Rusya, Avusturya, Fransa) Londra'da düzenlenen toplantıda (12 Temmuz 1840) baskı altına alınan Mehmed Ali Paşa çaresiz bir şekilde Mısır valiliğinin irsen kendisinde kalmasıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Mısır meselesinin çözülmesi beraberinde Boğazlar Meselesini getirmiştir. Sekiz yıllık vadesi dolan Hünkar İskelesi Antlaşması yenilenemeyeceği gerçeğinden hareketle Londra'da Boğazların hukuki statüsünü yeniden belirleyen bir antlaşmaya imza atılmıştır (13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Mukavelenamesi). Boğazların barış zamanında tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı olduğu genel bir kaide olarak kabul ve teyit edilmiştir. Bu antlaşmaya göre İstanbul ve Çanakkale boğazları bütün devletlerin harp gemilerine kapalı kalacaktır. Şayet Osmanlı Devleti savaşa girerse, onun menfaatlerine uygun olarak istediği devletin savaş gemilerine Boğazları açık tutacaktır. Rusların Boğazlar üzerindeki ayrıcalığı böylece kaldırılmış oldu. Çar I. Nikola bu durumdan yine de memnundur. Çünkü netice itibarıyla Fransa'nın son yıllarda Yakın Doğu'daki imtiyazlı durumuna son verilmiş ve İngiltere ile Rusya arasında bir yakınlaşma olmuştur.¹⁰⁴

Fransa'da ortaya çıkan ihtilalden etkilenen Macarların 1848'de Avusturya'ya karşı ayaklanması, bir süre için Avrupa'nın siyasi durumunu değiştirmiştir. Avusturya'nın yardımına koşan Rus kuvvetlerinin önünden kaçan birçok Macar milliyetçisi Osmanlı ülkesine sığınmıştır. İki devletin mültecilerin kendilerine teslim edilmesi konusunda Osmanlı hükümetine baskı yapmasına rağmen Bab-ı Ali'nin boyun eğmemesi, Avrupa'da Osmanlı lehinde bir havanın doğmasına ve İngiltere ile Fransa'nın dostluğunu kazanmasına zemin hazırlamıştır. Mülteciler meselesi Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir krize dönüşmüştür. Bu arada Kudüs ve çevresinde bulunan Kutsal Yerler'in muhafazası için 1850'de Katolik kilisesinin haklarını genişleten III. Napolyon ile Rus Çarı Nikola arasında bir gerginlik yaşanmıştır. Aslında Rusya, Fransa ile Kutsal Yerler için savaşa girmek istememiştir. Bu sorunu diplomatik yollarla aşmaya çalışmıştır. Ama yine de Küçük Kaynarca Antlaşması'na istinaden Kutsal Yerler meselesinin kendi lehine

¹⁰⁴ Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 93, 94; Kurat, a.g.e., s. 65.

çözülmesini istemiştir. 1852’de Katoliklerin desteği ile iktidara gelen III. Napolyon’un Fransa’nın eski haklarına dayanarak Kamame Kilisesi’nin tamiri ve anahtarlarının Katoliklere verilmesini istemesi ile başlayan mücadele, uluslararası bir gerginliğe zemin hazırlamıştır. Hem Rusya, hem de Fransa Bab-ı Ali’yi ağır baskılar altında bırakmıştır. Hükümet Ortodoks ve Latinlerin kutsal yerlerdeki haklarını belirlemek için bir komisyon kurmuştur. Bu sırada 28 Şubat 1843’te Rus elçisi Prens A. Sergeyeviç Mençikov olağanüstü yetkilerle İstanbul’a gelmiş ve Osmanlı hükümetinden yapılması imkansız isteklerde bulunmuştur. Bu isteklerin karşılanmaması üzerine Rus askerleri Prut nehrini geçerek Eflak ve Boğdan’ı işgal etmiştir. Rusya’nın Memleketeyn’i işgali Osmanlı Devleti’nde büyük tepkiye sebep olmuştur. Bu işgal girişimine karşılık 4 Ekim 1853’te Osmanlı Devleti Rusya’ya savaş açtığını ilan etmiştir. Kırım Savaşı’nın patlak vermesi Rusya için Kutsal Yerler meselesindeki diplomatik bir başarısızlık olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁵

Temmuz 1853’te Memleketeyn’i işgal eden Rusya karşısında Osmanlı tarafında yer alan İngiltere ve Fransa da Kırım Savaşı’na girmişti (23 Mart 1854). Esas cephesini Kırım’da bulmuş olan bu savaş, büyük bir Avrupa savaşı olup, Osmanlı, İngiltere ve Fransa’nın zaferiyle sonuçlanmıştır. Kırım Savaşı’nın sonunda barış görüşmeleri için Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Sardunya ve Rusya’nın yanı sıra Avusturya ve Prusya temsilcileri 25 Şubat 1856’da Paris’te toplanmıştır. Osmanlı Devleti ilk defa uluslararası kongreye katılan devletlerle eşit haklara sahip olarak davet edilmiştir. Bu arada Bab-ı Ali kongreye katılan devletleri etkilemek için 18 Şubat günü, gayrimüslimlere yeni hak ve imtiyazlar bahşeden Islahat Fermanını ilan etmiştir. Kırım Savaşı’ndan en karlı İngiltere çıkmıştır. Büyük güçler Karadeniz’de savaşırken İngiltere, Hindistan Türk Babür Devletini yıkarak buranın zenginliklerini ülkesine taşımıştır. Aynı zamanda Karadeniz’de güçlenen ve Akdeniz’e inmeye çalışan Rusya’ya büyük bir darbe vurulmuştur. İngiltere Osmanlı’ya yaptığı yardımlarla ülkeyi ekonomik yönden kendine bağlamıştır. Fransa Kırım Savaşı’ndan pek fazla faydalanamamıştır. Avusturya ise savaş sırasında takip ettiği dirayetsiz politikası ile hem Rusya’yı kızdırmış hem de müttefiklerini gücendirmiştir. Bu politikasının cezasını ise İtalyan ve Alman birliklerinin kurulmasını önlemek için yaptığı harplerde yalnız kalarak ödemiştir. Prusya ise savaşın başından sonuna kadar takip ettiği

¹⁰⁵ Besim Özcan, “Kırım Savaşı (1853-1856)”, **Osmanlı: Siyaset**, C. 2, Ed. Güler Eren, Ankara: YTY, 1999, s. 97, 98; David Schimmelpenninck van der Oye, “Russian Foreign Policy: 1815-1917”, **The Cambridge History of Russia, Volume II: Imperial Russia, 1689-1917**, Ed. D. Lieven, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 560.

tarafsızlık politikasıyla savaşanların takdirini kazanmıştır. Bu savaştan en zararlı çıkan devlet Rusya'dır. Rusya'nın Balkanlarda ve Karadeniz'deki hâkimiyeti büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Böylece Rusya da yüzünü Asya'ya çevirmiştir. Osmanlı Devleti bu savaşta toprak kaybetmemişse de siyasi fayda da sağlayamamıştır. Anlaşmanın 7. maddesi Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın büyük devletleri arasına sokmuş ve devletin toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin garantisi altına alınmıştır.¹⁰⁶

18 Şubat 1856'da Islahat Fermanıyla gayrimüslim tebaaya verilen vatandaşlık hakları sayesinde Rusya'nın her fırsatta bu durumu istismar etmesi önlenmiştir. Paris Antlaşması'yla Karadeniz'in silahsız ve tarafsız bir hale getirilmesi de bu yönden gelebilecek bir Rus saldırısını imkansız kılmıştır. Memleketeyn hakkında verilen garantiler daha sonra milli birliğini kuracak olan bu topraklara Rusya'nın saldırısını engellemiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altına alınırken Avrupa hukukundan istifade etmesi sağlanmıştır. Ancak kısa süre sonra Paris Antlaşması geçerliliğini yitirecektir. Çünkü bu antlaşmanın garantör devleti olan Fransa, Prusya ordusu karşısında büyük bir yenilgiye uğratılmıştır (1870-71). Fransa'nın ağır bir şekilde yenilgiye uğraması Avrupa'da devletlerarası dengeleri tamamen değiştirmiştir. Bu gelişme üzerine Rusya uzun zamandır beklediği fırsatı yakalamıştır. Karadeniz'in tarafsızlığıyla ilgili hükmü yürürlükten kaldırdığını ilan etmiştir. Bu husus Londra'da yapılan bir toplantıda ilgili taraflarca kabul edilmiştir (13 Mart 1871). Böylece, Rusya, Karadeniz istikametinde tekrar silahlanmak ve Kırım Savaşı'nda uğradığı yenilginin intikamını almak için yeni bir harbe hazırlanmak imkanını elde etmiştir.¹⁰⁷

Genel olarak Rusya'nın 1856'ya kadar Osmanlı Devleti'ne yönelik yürüttüğü dış politikaya bakıldığında üç unsurun etken olduğu görülmektedir: 1. Rusya'nın Akdeniz'de belirli noktalara sahip olma isteği (Dardanel sorunu), 2. Osmanlı hâkimiyeti altındaki ve Osmanlı topraklarındaki Slav halklarının üzerinde mümkün olduğu kadarıyla kontrol sağlamak (Panortodoksluk ve Panslavizm), 3. Filistin'deki Kutsal devletçikler üzerinde hamilik sağlamak. Bu üç sorun 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti ile Rusya'yı sürekli karşı karşıya getirmişti.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 96-98; Özcan, a.g.m., s. 107, 108.

¹⁰⁷ Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan", s. 96-98.

¹⁰⁸ Abdul-Raouf Sinno, "Pan-Slavismus und Pan-Orthodoxie als Instrumente der russischen Politik im Osmanischen Reich", *WI*, 38, (1988), s. 539, 540.

1.2. Avrupa’da Yakın Doğu Çalışmaları

1.2.1. Doğu’nun Tanımı ve Doğu-Batı Ayrımı

Doğu kelimesi Alman dilinde ‘Orient’, ‘Osten’ ve ‘Morgen’ kelimeleri kullanılarak karşılanır. Almancaya Latince’den harfi harfine geçen ‘Morgen’ ve ‘Morgenland’ terimleri 20. yüzyıla kadar ‘Orient’ kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bu terimin Alman literatürüne kazandırılmasında Martin Luther’in İncil tercümesinin payı büyüktür. Luther, İncil tercümesinde istikrarlı bir biçimde Doğu yönü için “Güneşin Doğuşu” (Sonnen aufgang) ya da kısaltılmış şekliyle “doğuş” (aufgang) terimlerini kullanmıştır. Eski Ahit’te Doğu terimi *güneşin doğduğu yöndeki diyarları* tasvir etmek amacıyla kullanılırken, İbranice metinde bu kelime *kādām*, Grekçe metinde ise *anatolae* kelimeleriyle karşılanmıştır. Ancak sonraki yüzyıllarda Hıristiyanlığın kültür ve din merkezinin Batı’ya taşınması sonucunda Doğu’nun sahası biraz daha Batı’ya kaymıştır. Böylece Luther bu terimi sadece kutsal toprakları kapsayacak şekilde değil Doğu Kilisesinin coğrafi sınırlarını da içine alacak şekilde kullanmıştır. Batı dillerinde yön isimlerini bu tarz betimlemenin nedeni Hristiyanlıktaki resim geleneğinden kaynaklanmaktadır. Erken dönem Hıristiyan resimlerinde güneşin doğuşu, yani Doğu, Mesih’in dirilmesinin kinayesi olarak ve ölüm gecesinden sonraki paskalya sabahının göstergesi olarak okunmuştur. 15. yüzyıla kadar Doğu, haritalarda sayfanın üst kısmına resmedilmiştir. Yine ölümden sonra dirilme ve kıyamet günü de sayfa başında yerini almıştır. 15. yüzyılda Batlamyus’un *Coğrafya*’sının yeniden yayımlanmasıyla harita ve resim geleneğinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu eser içindeki haritayı esas alan Avrupa, Doğu’yu ait olduğu yere yani sayfanın sağ kısmına resmetmiştir.¹⁰⁹

Almancada kullanılan Orient terimi Latince “Oriens” kelimesinden gelmekte olup, *doğmak, yükselmek* anlamındaki Latince “oriri” fiilinden türemiştir. Akdeniz’in doğu kıyısındaki sahillere ve adalara uzun bir süre Fransızca “Levant”¹¹⁰ denilmiştir. Bu kelime

¹⁰⁹ Andrea Polaschegg, **Der andere Orientalismus: Regeln deutsch-morgendlandischer Imagination im 19. Jahrhundert**, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005, s. 64-69.

¹¹⁰ Fransızcada, uzun zaman boyunca Doğu coğrafyasını betimlemek için “Levant” sözcüğü kullanılmıştır. Ancak 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu’nun kullandığı Anglosakson kavramlar “Levant” sözcüğünün yerini almış, bölge için Yakın ya da Ortadoğu kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni Batılılara göre tam bir durgunluk ve çöküş içinde olan Doğu toplumlarını “Levant” (güneşin doğduğu taraf) olarak adlandırılmayacağı gerçeğidir. Eğer Doğu güneşin doğduğu taraf olarak adlandırılıyorsa bu durumda zıddının “Batan” olması gerekir ki bu, imparatorlukların güçlerinin en yüksek noktalarına ulaştıkları 19.

le soleil levant şeklinde güneşin yükselişi anlamına gelir. Doğu¹¹¹ için bu kelimeler kullanılırken Batı için Latince güneşin battığı ve yok olduğu yer anlamındaki “Occidens” kelimesi kullanılmıştır. Bu terim gök kubbenin Batı yarısını belirtir ve güneşin batışı anlamındaki “occidere” fiilinden gelir. “Morgendland” a karşılık olarak Almancada güneşin battığı ülke anlamında “Abendland” terimi kullanılmıştır.¹¹²

Abendland kavramı Luther’in Morgendland kavramına karşılık olarak 16. yüzyıl içinde şekillenmiştir. Bu kavram ilk başta sadece coğrafi bir bölgeyi tanımlasa da Romantizm akımıyla birlikte Batı Avrupa halklarını içine alacak şekilde kültür birliğini temsil etmeye de başlamıştır. Coğrafi açıdan bakıldığında terim, Hristiyanlığın bir kısmını içine alacak şekilde Latin Batı-Avrupa’yı kastetmiştir. İçerik açısından ise bu terim Cermen prenslikleri ve Roma kilisesinin oluşturduğu kültür birliği anlamına gelmektedir. Bizans İmparatorluğu’nun yıkılışıyla birlikte Batı (Abendland), Hristiyan Doğu (Morgendland) karşıtı anlamını kaybetmiştir. Böylece Abendland terimi yerine yavaş yavaş “Avrupa” terimi kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Hümanizmle birlikte Avrupa teriminin metinlerde daha sık kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir.¹¹³ Bununla birlikte Avrupa ismi ilk defa Batı’nın Osmanlı Türkleri tarafından ciddi bir şekilde tehdit edildiği zaman hümanist Floransalı Pierfrancesco Giambullari tarafından 1566’da yayımlanan *Storia dell’Europa* adlı eserinde kullanılmıştır.¹¹⁴ Kısaca Hümanizmle birlikte “Batı”, “Avrupa” anlamını kazanmıştır. Avrupa ise Hristiyan Avrupa olarak tahayyül edilmiştir: Öncelikle Katolik Avrupa daha sonra ise Protestan Avrupa. Bizans Hristiyanları asırlar boyunca Avrupa’yı İslam ve Arap saldırılarından korumalarına rağmen Avrupa veya

yüzyıl Avrupa’sının çöküş korkusunu mutlaka arttıracak bir düşüncedir. Georges Corm, **Avrupa ve Batı Miti: Bir Tarihin İnşası**, Ankara: İletişim yay., 2011, s. 44.

¹¹¹ Doğu ve Batı’nın güneşin hareketine göre adlandırılması Arapça ve Türkçe’de de Latince’de olduğu gibidir. Ancak Arapçada bu kelimenin farklı anlamları da mevcuttur. Arapça *garb* kelimesi “karanlık yer, yabancı diyar” anlamına gelmekte hatta *garb* kelimesinden türeyen *garib* kelimesi yabancı, yadırganan kişi olarak bir *öteki* anlamı taşımaktadır. Arapça *garb* kelimesiyle anlaşıldığı gibi Doğu, Batı’yı daima yabancılaştırmış ve farklılaştırmıştır. Helga Schnabl, **Wahrnehmung orientalische Fremde: Österreichische Reisende begegnen dem osmanischen Reich (1800-1850)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Wien, 1993, s. 26.

¹¹² Daniel Booth, **An Analytical Dictionary of the English Language**, London: Simpkin, Marshall and Co., 1836, s. 213, 214.

¹¹³ Armin Hohlweg, “Byzanz und der Westen: Politische, ideologische, administrative und kulturelle Aspekte”, **Byzanz und seine Nachbarn**, ed. A. Hohlweg, München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1996, s. 90.

¹¹⁴ Peter Burke, **Avrupa’da Rönesans: Merkezler ve Çeperler**, (Çev. Uygur Abacı), İstanbul: Literatür yay., 2003, s. 213.

Hıristiyan Avrupa sınırları içine Ortodoksluk ve Bizans Hıristiyanlığı dahil edilmemiştir.¹¹⁵

Avrupa'nın Doğu ve Batı şeklinde iki kutba ayrılması düşüncesi ise 18. yüzyılda gündeme gelmiştir. Rönesans'tan Aydınlanma çağına, Avrupa'nın kültür ve finans merkezleri önemli ölçüde yer değiştirmiştir. Roma, Floransa ve Venedik şehirleri ticaret ve bilimdeki önemlerini Paris, Londra ve Amsterdam gibi büyük kentlere bırakmışlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde Voltaire'nin Paris'i, Machiavelli'nin 16. yüzyıldaki Floransa'sının yerini almıştır. Fransız filozof Voltaire *güneyden kuzeye* yerine *batıdan doğuya* bakış açısını kıta içinde yayan kişidir. Voltaire bu dönüşümü yaparak Avrupa'nın kavramsal açıdan yön değiştirmesine neden olmuştur. Artık Aydınlanmanın yeni merkezleri Rönesans'ın eski merkezlerinin yerini almıştır. Bununla beraber barbarlığı ve geriliği ifade eden Kuzey, doğal olarak Doğu ile yer değiştirmiştir. Sonuç olarak Aydınlanma, Batı ve Doğu Avrupa'yı birlikte icat etmiştir.¹¹⁶ Todorova'ya göre bu yeni bölünme mekânsal olmakla birlikte Aydınlanma döneminde yeşermekte olan evrim ve ilerleme inanışlarına göre yeniden şekillenmiştir. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle Avrupa ekonomik anlamda büyük bir ilerleme yaşamıştır. Bu dönemde Batı'ya göre, Doğu ise geri kalmışlık içinde, ileri toplumsal ilişkilerden ve gelişmiş kapitalist Batı'nın başlıca kurumlarından yoksun görünmektedir. Bu anlamda Doğu, Batı Aydınlanmasının etkilemediği irrasyonel ve boş inançlara dayalı kültürlerle özdeşleştirilmiştir. Böylece, Doğu ile Batı arasındaki ilişki yeni bir anlam kazanmıştır: Geçmişten geleceğe doğru akıp giden zaman yalnızca bir devinim değil, basitten karmaşığa, gerilikten gelişmişe, ilkelden kültürlüye doğru bir evrimdir. Bu durumda gelişimsel yönüyle zaman ögesi önem kazanmıştır. Doğu artık gelinen yön olarak geçmişte kalmıştır.¹¹⁷

Pratik manada Doğu-Batı karşıtlığı ilk kez Roma İmparatorluğu'nun idari anlamda parçalanmasıyla yaşanmıştır. Roma barışı döneminde Roma şehrinin siyasi ağırlığına karşın, Ege havzasının iktisadi ve kültürel yönden gelişmesi imparatorluğun bölünmesine ve bölünmenin Doğu ve Batı Roma şeklinde idari olarak kurumsallaşmasına neden olmuştur. Bu bölünmede nihai aşamada siyasi ve kültürel bir parçalanmayla sonuçlanmıştır. Bölünme Hıristiyanlığın kendi içindeki siyasi bir kırılma ve aynı zamanda

¹¹⁵ Michael Curtis, **Orientalism and Islam: European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 2.

¹¹⁶ Larry Wolff, **Investing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment**, Stanford, California: Stanford Uni. Press, 1994, s. 5.

¹¹⁷ Maria Todorova, **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek**, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul: İletişim yay., 2013, s. 43, 44; Hentsch, a.g.e., 2008, s. 118.

Hıristiyan âleminin içindeki ruhani iktidarın çatallaşması, bölünmesi ve böylece Doğu-Batı karşıtlığının billurlaşması olarak belirginleşmiştir. Bu bölünmeden sonra Latin Katolik Avrupa kendi içine kapanma dönemine girmiştir. Avrupa ancak Haçlı Seferleriyle kabuğunu kırmıştır. Bizans ve İslam topraklarına uzun bir zaman sürecinde sekiz büyük askeri sefer yapan Haçlı ordularıyla birlikte Avrupa toplumları ilk kez sistematik bir biçimde *ötekinin* kültürü ve zenginlikleriyle tanışmıştır.¹¹⁸

Edward Said, Doğu ve Batı arasındaki sınırın ve kutuplaşmanın antikçağa dayandığını belirtse de Thierry Hentsch bugünkü anlamda Doğu-Batı sınırının oluşumunu yüzyıllar sonrasına, Haçlı Seferlerine dayandırmıştır.¹¹⁹ Said ile aynı görüşte olan araştırmacılar Persler ve Grekler arasındaki büyük mücadeleyi Doğu ve Batı'nın oluşumunu ortaya çıkaran unsur olarak belirtmişlerdir. MÖ 479'da Perslerin yenilgisiyle bir Doğu fenomeni olan 'despotizm' karşısında bugünkü Batı medeniyetinin idealleri ve enstitülerinin dayanağı olarak görülen Grekler zafer kazanmışlardır. Grek-Pers Savaşlarını Doğu ve Batı arasında bir ayrılma olarak görmeyen araştırmacılar ise MÖ 479 zaferinin politik bir bölünmeye neden olmadığı üzerine durmuşlardır. Bu yenilginin Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan ticareti etkilemediğini, Pers İmparatorluğu ile Grek şehir devletleri arasında savaş öncesine göre daha yoğun bir şekilde ticarete devam edildiğini vurgulamışlardır.¹²⁰ Diğer taraftan antikçağdan itibaren Greklerle Persler arasında olmak üzere Doğu-Batı zıtlığını Grek filozofların da dile getirmesi, Aydınlanma dönemi entelektüellerinin sarıldıkları bir başka dayanaktır. Aristoteles *Politika*'sında Doğuluları köleliğe daha uygun insanlar olarak betimlemiştir. Ortaçağ Hıristiyan ve Avrupa kimliği bu düşüncüyü benimseyerek daha da kuvvetlendirmiştir. Montesquieu ise Aristoteles'in düşüncelerini benimseyerek Avrupa'nın "özgürlük için olağanüstü yeteneği" ile Asya'nın "köleliğe yatkın ruhunu" karşılaştırmıştır.¹²¹ 11. yüzyıla gelindiğinde Haçlı Seferleri çağrısı altında Avrupa'nın farklı milletlerinden oluşan büyük ordular Bizans üzerinden Doğu'ya gitmişlerdir. Doğu'da kitlesel olarak ilk defa Arap, Türk, Pers ve hatta Bizanslılarla karşılaşan Haçlıların Doğu ve Batı'nın ayrılması ya da sınırlarının çizilmesi hususunda çok daha belirgin bir rol oynadığı kanaatindeyiz. Bu bağlamda Hentsch'in görüşü daha makul görünmektedir.

¹¹⁸ Alim Arlı, **Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, İstanbul: Küre yay., 2014, s. 17.

¹¹⁹ Hentsch, a.g.e., s. 49.

¹²⁰ Thomas W. Gallant, "Europe and the Mediterranean: A Reassessment", **Europe and Asia beyond East and West**, Ed. Gerard Delanty, London: Routledge, 2006, s. 123, 124.

¹²¹ Jack Goody, **Batı'daki Doğu**, (Çev. B. M. Angılı, İ. M. Bezgin), Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 13.

Doğu ve Batı karşıtlığı, anlaşıldığı üzere, ilk zamanlar kültürel yönden Hıristiyanlığın içinde Bizans'a yönelik Katolikler ve Ortodokslar arasında yaşanmıştır. Yani Avrupa'nın kendisini dışarıdaki dünyadan ayırarak orijinal bir kimlik oluşturması sürecinin ilk *ötekisi* Ortodoksluk'tur. Le Goff'a göre ortaçağda Batı'nın Doğu'dan farklı olduğu duygusu günden güne güçlenmiştir. Ona göre Yunan, Bizans dünyasına ait olup Roma İmparatorluğu'nun ardında bıraktığı Yunan-Latin karşıtlığının bir sonucudur ve ortaçağ dünyası Hıristiyanlığın Roma Katolik ve Yunan Ortodoks türleri arasındaki farkı vurgulayarak bu karşıtlığı keskinleştirmiştir. İki grup arasındaki düşmanlık ise en kesin ifadesini 1204'te Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilmesiyle bulmuştur. Batı'da düşman imgesi olarak Bizans ortaya çıkmıştır. Bu düşman imgesinin oluşmasında çeşitli nedenler vardır: Bizans ibadet dilinin Latince değil de Grekçe olması, Bizans'ın Roma piskoposunu reddetmesi ve kendisini tüm Hıristiyanların hamisi sayması gibi nedenler iki kilise arasındaki düşmanlığı pekiştirmiştir.¹²² Bu düşmanlık 8. yüzyıldan sonra ise Hıristiyanlık ve İslamiyet karşıtlığına dönüşmüştür. 7. yüzyılın sonundan 1571 İnebahtı Savaşına kadar İslam, Avrupa Hıristiyanlığına egemen olmuş ve onu tehdit etmiştir. İslam'ın Roma'ya üstün gelmesi, Roma'yı gölgede bırakması, geçmişte ve günümüzde hiçbir Avrupalının zihninden silinmemiştir.¹²³ Hıristiyanların ve Müslümanların arasındaki çatışmalar iki din arasındaki farklılıklardan ziyade benzerliklerden kaynaklanmıştır. Ortaçağ boyunca Müslümanlar İspanya ve Sicilya'da Hıristiyanlarla karşılaşmış ve buralarda anlamlı tartışmalar yürütmüşlerdir. Çünkü her iki din tarihsel gelişmeleri bakımından birbirleriyle bağlantılıdır ve kendilerine yükledikleri misyon hemen hemen aynıdır. Bu kadar birbirini anlayan ve birbirine benzeyen iki din arasında ihtilaf çıkması da kaçınılmazdır.¹²⁴ İslamiyet 18. yüzyıla kadar Avrupa'yı sadece Akdeniz'de görüldüğü gibi askeri yönden değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi yönden de tehdit etmiştir. Bu tehdit Avrupa'daki oryantalist yazında açık bir şekilde kendisini göstermiştir.¹²⁵

Doğu ve Batı'nın din ekseninde ayrılması 21. yüzyılda da gündemini koruyan bir meseledir. Tarih boyunca ortaya çıkan büyük medeniyetlerin, ilahi dinler çevresinde şekillendiğini iddia eden S. Huntington dünyada yaşayan altı veya sekiz ayrı medeniyetten bahsetmektedir. Batı'nın ve Batı medeniyetinin sınırlarını dinsel temelde arayan

¹²² Le Goff, a.g.e., s. 10, 30.

¹²³ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları**, (Çev. Berna Ülner), İstanbul: Metis yay., 2010, s. 84.

¹²⁴ Bernard Lewis, Buntzie Ellis Churchill, **Tarih Notları: Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları**, (Çev. Çağdaş Sümer), Ankara: Arkadaş yay., 2014, s. 260, 261.

¹²⁵ Goody, **Tarih Hırsızlığı**, s. 72.

Huntington Avrupa'yı önce Katolik daha sonra Katolik-Protestan olarak betimlemiş ve onu Ortodokslardan ya da Müslümanlardan ayırmıştır. İki medeniyet arasındaki sınır ona göre 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun bölünmesine kadar geriye gider ve 10. yüzyılda Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun kurulmasıyla daha da pekişir. Huntington'a göre Avrupa, Batı Hıristiyanlığının bittiği, İslam'ın ve Ortodoksluğun başladığı coğrafyada son bulur. Hıristiyan inancını Roma'dan alan halklar ile Konstantinopolis'ten alan halkların farklı medeniyetleri oluşturduğuna inanır.¹²⁶ Huntington'un iddiasına göre başta Rusya olmak üzere Slav unsurlar da Batı medeniyeti dairesi içinde yer almaz. Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere Avrupa kendi kimliğini oluştururken daima kendisine *öteki* olarak bir imge yaratmıştır. 17. yüzyılda çoğu Protestan İngiliz açısından İslam toprakları uzaklardaydı ve haklarında pek az şey biliniyordu. Onlar için daha yakında olan, bir Fransız ya da Katolik “öteki”ydi.¹²⁷ Aynı dönemde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ve Katolikler için ise Ortodoks Hıristiyanlığı ve daha sonra İslamiyet bir “öteki”ydi.

Antikçağ Yunanistan'ını Batı olarak kabul edip, aynı coğrafyada yaşamış Bizans İmparatorluğu'nu Doğu gören pek çok yazardan biri olan V. V. Barthold'a göre coğrafi konumlarından dolayı Doğu'dan haberdar olan ilk Avrupalı millet Yunanlılardır.¹²⁸ Yukarıda Filhellenizm başlıklı kısımda belirtildiği gibi pek çok Batılı oryantalist Yunanistan'ı Batı yani Avrupa sınırları içine dahil etmiştir. Ancak zamanla Ortodoklaşan Yunanlılar Ege Denizi'nin karşı tarafına Asya demişlerdir. Tarihi süreçte Anadolu'nun ötesinde daha uzaktaki Asya'nın varlığının farkına varan Yunanlılar Anadolu için Küçük Asya (Asia Minor) tanımını kullanmışlardır. Benzer durum Avrupa'nın Doğu'yu betimlemesinde de karşımıza çıkmaktadır. Keşif seferleriyle birlikte Avrupalılar Asya'nın bilinmedik köşelerini ortaya çıkarmışlardır.¹²⁹ Bu bölgeleri Avrupalılar ortaya çıkardıklarına göre buraları kendilerine göre yani Avrupamerkezci bir yaklaşımla “Yakın” ve “Orta” Doğu şeklinde betimleyebilmişlerdir. Fiziki manada Avrupa'dan bakıldığında Doğu (Morgendland, Osten), Akdeniz'in Doğu sahillerinden başlayıp Anadolu ve Mısır coğrafyasını içeren ve devamında Arap Yarımadası, İran ve Pakistan'ı içine alan bir

¹²⁶ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, İstanbul: Okuyan Us yay., 2011, s. 231-233.

¹²⁷ Irwin, a.g.e., s. 292.

¹²⁸ Vasili Viladimirviç Barthold, **Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm**, (Çev. Kaya Bayraktar, Ayşe Meral), İstanbul: Küre yay., 2004, s. 79.

¹²⁹ Bernard Lewis, “Oryantalizm Sorunu”, (Çev. Ferit Burak Aydar), **Oryantalizm: Tartışma Metinleri**, Ed. Aytaç Yıldız, Ankara: Doğu-Batı yay., 2007, s. 222.

bölgedir. Bu arada Hindistan ve komşuları Çin ve Japonya Uzak Doğu'nun sınırları içine dahil edilmiştir. Kültürel anlamda olduğu gibi etnografik anlamda da Kuzey Afrika, Libya, Tunus Cezayir, Fas, Doğu sahasına aittir. Hatta son saydığımız ülke Batı yarım kürede, Cezayir ve Tunus ise Avusturya kadar dünya haritasının batısında yer almasına rağmen Avrupamerkezci anlayışla buralar Doğu olarak betimlenmiştir. Böyle bir ayırımın sebebi kuşkusuz ırk ve din esaslarına dayanmaktadır.¹³⁰ 18. ve 19. yüzyıllarda “Doğu” genelde Asya'dan çok Yakındoğu'ya ve Osmanlı Kuzey Afrikası'na işaret etmiştir.¹³¹ Tez çalışmasının girişinde de belirtildiği gibi Avrupamerkezci anlayışla oluşturulan Doğu tanımları içinde çalışmanın sınırları açısından araştırma konusu olarak Yakın Doğu bölgesi seçilmiştir.

1.2.2. Oryantalizm ve Avrupamerkezci Tarihyazını

Oryantalist terimi 1683'te “Doğu ve Yunan Kilisesinin bir üyesi” anlamında kullanılmıştır. İngiltere'de 1779'da, Fransa'da 1799'da ilk kez kullanılan bu terim yüzyıllar içinde değişerek “Doğu dilleri ve edebiyatıyla uğraşan kişi” anlamına gelmiştir. Oryantalizm ise Fransız akademi sözlüğüne 1838'de girmiştir. Tarihi süreçte bu kelimeler farklı anlamlardan geçerek bugünkü manalarını kazanmıştır. Çağımızda oryantalist ve oryantizm terimlerinin olumlu ve olumsuz olmak üzere pek çok tanımı mevcuttur. Olumlu anlamıyla oryantizm akademik bir merakla Doğu-Batı olmak üzere iki ayrı kültür dünyası arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma sahasıdır. Bu manada Batılı oryantalistler yabancı bir kültür olarak tanımak amacıyla Doğu'yu incelerken objektif bilimin esasları doğrultusunda bilgi ve söylem ürettiklerini savunmuşlardır.¹³² Olumsuz anlamıyla oryantizmi kavramlaştıran ilk isim olmasa da kuşkusuz en önemli isim olan Edward Said, ünlü yapıtı *Orientalism*'de bu terimi üç şekilde tanımlamıştır:

Şarkiyatçılık en kolay kabul gören nitelemeye göre, akademik bir şeydir; bu etiket birtakım akademik kuruluşlarda hala kullanılıyor. İster özel ister genel yönleriyle uğraşın – antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmez – Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş de Şarkiyatçılıktır.

¹³⁰ Franz Sauer, “Orient und Okzident – Gegensatz oder Einheit?”, **Orient und Okzident in Vergangenheit und Gegenwart**, Ed. F. Sauer, Graz: Karl-Franzenz-Universität zu Graz, 1959, s. 14.

¹³¹ Irwin, a.g.e., s. 163.

¹³² Yücel Bulut, **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi**, İstanbul: Yöneliş yay., 2002, s. 15-18; Maxime Rodinson, **Batıyı Büyüleyen İslam**, (Çev. Cemil Meriç), İstanbul: Pınar yay., 1983, s. 62.

Şarkiyat, “Şark” ile (çoğu zaman) “Garp” arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünce biçimidir.

Şarkiyatçılık, Şark’la – Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırmak, onu betimleyerek, öğretmek, oraya yerleşerek, onu yöneterek – uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.¹³³

Said, oryantalizmi sadece doğu dillerini ve halklarını inceleyen bir bilim dalı olarak değil aynı zamanda bir düşünce sistemi olarak görme noktasında yalnız değildir. Onunla aynı düşüncede olan Batılı araştırmacıların sayısı az değildir.¹³⁴ Yukarıda belirtilen Said’in üçüncü tanımına göre ilk iki tanımı oryantalizmi akademik ve kısmen masum bir araştırma alanı olarak gösterse de eserinin ilerleyen sayfalarında dile getirdiği oryantalizmin muhtevası bu sahada çalışanlar için acımasız ifadeler içermektedir. Ona göre,

Şarkiyatçılık, kültür, araştırmalar ya da kurumlar tarafından edilgen yansıtılan, salt siyasal bir konu ya da alan değildir; Şark hakkında yazılanlardan oluşmuş geniş, sınırları belirsiz bir metinler yığını da değildir; “Şark” dünyasını baskı altında tutmaya yarayan, çirkin bir “Batı” emperyalizmi tezgahının temsilcisi, ifadesi de değildir. Daha çok, jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine dağılımıdır; yalnızca temel, coğrafi bir ayrımın değil, araştırmaya dayalı buluş, filolojik yeniden yapılandırma, psikolojik çözümlenme, manzara betimi ile sosyolojik betimleme gibi araçlarla Şarkiyatçılık tarafından yaratılıp kalıcı kılınan bir “çıkarcı” öbeğinin de işlenip inceltilmesidir; düpedüz farklı bir dünyaya yönelik, belirli bir anlama, kimi durumda denetleme, değiştirme, hatta şekillendirme istencinin ya da niyetinin dile getirilişi olmaktan öte, bu istencin, niyetin ta kendisidir; tüm bunların ötesinde, kesinlikle doğal halindeki siyasal iktidarla doğrudan, karşılıklı bir ilişki içinde olmayan, çeşitli iktidar türleriyle gelgitli bir alışverişte üretilip var olan, bir yere kadar, siyasal iktidarla, düşünsel iktidarla, kültürel iktidarla, ahlaki iktidarla alışverişinde biçimlenen bir söylemdir. Aslında benim gerçek savım şu: Şarkiyatçılık modern siyasal-düşünsel kültürün sadece temsilcisi değil, önemli bir boyutudur ve bu biçimiyle Şark’tan çok “bizim” dünyamızla ilgilidir.¹³⁵

Said’in oryantalizme ve oryantalistlere yüklediği anlam pek çok Avrupalı ve Amerikalı yazar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin büyük bir kısmı eserin akademik bir söylemden ziyade bir polemik üzerine kurulması, İngiliz ve Fransız kaynaklarına ağırlık verilip Alman ve Rus kaynaklarının ihmal edilmesi ve Said’in Doğu tanımının yanlışlığı üzerine yoğunlaşmıştır.¹³⁶ Avrupa’da ve Amerika’da Said’in eseri büyük yankı uyandırmış, Batılı araştırmacıların eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu bağlamda Said’i en çok eleştiren isimlerin başında Bernard Lewis gelir. Lewis’e göre oryantalizm akademik bir disiplin olarak Batı Avrupa’da Rönesans’tan beri vardır. Çünkü Avrupa en eski tarihlerden itibaren Doğu’daki komşularına bazen korkuyla, bazen açgözlülükle,

¹³³ Said, a.g.e., s. 12, 13.

¹³⁴ Bknz. Jörn Thielmann, “Orientalismus und Okzidentalismus”, “Orient” versus “Okzident”? **Zum Verhältnis von Kultur und Raum in einer globalisierten Welt**, Ed. G. Glazse ve J. Thielmann, Mainz: Geographisches Institut der Universität Mainz, 2006, s. 19.

¹³⁵ Said, a.g.e., s. 21, 22.

¹³⁶ Said’in eserine yönelik eleştiriler için bknz. Irwin, a.g.e., özellikle son bölüm; Ahmet Ulvi Türkbağ, “Şark’a Dair: Miladın 24. Yılında Şarkiyatçılık”, **Doğu-Batı: Oryantalizm I**, 20, (2002), s. 211 vd.

bazen merakla, bazen de endişeyle bakmıştır ve doğal olarak onları her yönüyle incelemiştir. Ona göre eski çağdan itibaren Doğu-Batı arasındaki ilişki, fetih ve yeniden fetih, saldırı ve karşı saldırı şeklinde gelişmiştir. Böyle bir durumda Avrupa'nın yanı başındaki Doğu tabii ki onun araştırma sahası olmuştur. Lewis, Said'i oryantizmi bir bilim dalı olmaktan çıkarttığı ve oryantistleri emperyalistlerin ajanı ve aracı olarak gördüğü için şiddetle eleştirmiştir. Ona göre Said'in ünlü eseri bilimsellikten uzak, yanlış ifadelerle doludur.¹³⁷

Said'in öne sürdüğü gibi, Doğu'yu belgeleme girişimiyle, Batı kendini belgelemiştir. Viktorya çağı İngiltere'sinin gezi yazıları, gezginlerin kişisel özelliklerini yansıtmaktaysa da, esas olarak miras alınmış görüşlerin bir özetidir. Sonuçta politik bir yapı tarafından desteklenen ve o yapıyı destekleyen bir Doğu imajı yaratmışlardır. Bu politik yapının, kendini oluşturma sürecindeki ideolojisinden "egemen kültür" olarak söz edilebilir. Bu tüm gezginlerin doğuyu yanlış anlattığı anlamına gelmiyorsa da yanlış anlatanların Doğu'ya ait Batı'daki genel kanıyı, egemen düşüncüyü oluşturmakta yeterli rol oynadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, gezi yazılarıyla dile getirilen, imparatorluğa esaret veren bir doğruluktu.¹³⁸

Oryantalizm, pek çok araştırmacı tarafından bir bilim dalı, söylem tarzı (discourse), siyasi ideoloji ya da dünya görüşü olarak değerlendirilir. Bu tanımlamalarla birlikte, oryantizmin temelini "biz-onlar" zıtlığına dayandıran araştırmacılar da mevcuttur. Onlara göre oryantizim, kendini Batı denilen bir siyasi-kültürel oluşuma ait hisseden Avrupa'nın Doğu olarak betimlediği bir oluşumun öğeleri hakkında konuşmasıdır. Bu bağlamda Doğu kavramının, Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren geliştirilen söylemden üretilen yapı olduğu vurgulanmaktadır. Böyle bir düalizmin kökeninde, Avrupa'nın siyasi açıdan Doğu ile uzlaşamaz olduğu gerçeğinin aranması gerekir.¹³⁹

Doğu'yu öteki olarak kendisinin karşısında gören Batı, 17. yüzyılın ortalarından itibaren Aydınlanma çağıyla birlikte onu politik, sosyal ve ekonomik açıdan nitelemek amacıyla birtakım anahtar kavramlar (Montesquieu'nün despotizmi gibi) belirlemeye başlamıştır. 19. yüzyılın Avrupa düşünce sistemine bakıldığında Batı'ya ters gelen ne varsa Doğu'da artık mevcuttur. Bu noktada Doğu özellikle de Akdenizli Doğu ve İslam, Batı'nın

¹³⁷ Lewis, "Oryantalizm Sorunu", s. 221-223.

¹³⁸ Rana Kabbani, **Avrupa'nın Doğu İmajı**, (Çev. Serpil Tuncer), İstanbul: Bağlam yay., 1993, s. 19.

¹³⁹ Oliver Kontny, "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", **Doğu-Batı: Oryantalizm I**, 20, (2002), s. 122.

oluşumu ve bilinci için bir mihenk taşı olmuştur. Avrupa dünyayı, ya da başka bir deyişle Doğu'yu keşfederken aslında kendisini keşfetmiş ve tamamlamıştır. Doğu modernliğin her bakımdan tam karşısı haline gelirken, Avrupa felsefesi bugün Batı düşüncesine egemen olan dünyaya ve geleceğine ilişkin etnik-merkezci bir bakış açısıyla Batı Asya'nın büyük antik uygarlıklarını kendi evrensel tarihine katmıştır.¹⁴⁰ Örneğin, 19. yüzyılda sömürgeci Avrupa kendini antik Greklerin mirasçısı olarak görmüştür. Coğrafi açıdan Doğu olarak gördükleri Yunan topraklarındaki antik medeniyeti sahiplenirken aynı coğrafyadaki İslam medeniyetini durağanlıkla suçlayarak tarih dışına itmişlerdir. Bu yüzyıl içinde Batı'nın üstünlüğünün vurgulandığı Doğu imajı Doğulular tarafından da kısmen kabul edilmiştir. Batı dünyasının siyasal ve ekonomik açıdan dünya egemenliğini ele geçirmesine paralel olarak ve yeni konumunun bir sonucu olarak, kendisini, dünya tarihinin doğal gelişiminin nihai halkası ve tarihin amacı olarak tanıtmış ve bu yeni Batılı bilinç Batı dışı halklara dayatılmıştır.¹⁴¹ 18. yüzyıla kadar oryantalizmin uğraş alanı kendinden farklı bir 'öteki' yaratmak ve öteki kültürünü öğrenmek olmuştur. Ancak 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batı 'ötekine' karşı 'uygarlaştırıcı' bir misyon yüklenmiştir. Böylece oryantalizm Batı'nın üstünlüğünü vurgulamak, bu üstünlüğün dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmasının gerekli olduğuna diğerlerini inandırmak için Doğu'nun farklılıklarını ortaya dökmenin, bu farklılıkları incelemenin ve Doğu'nun zenginliklerini edinebilmenin ideolojisi haline gelmiştir.¹⁴²

Batılılar tarafından Batı'nın yükselişi, genellikle Avrupa dışında bulunmayan bir akılcılığa sahip olmasına bağlanır. Bu düşünce iki şekilde gelişmiştir. İlkinde klasik hümanist gelenek kendisini Yunan akılcılığının ve Yunanların buluşu olan "mantık" kavramının doğal varisi olarak görür. İkincisinde Rönesans, Reform veya çoğunlukla Aydınlanma üzerinde yoğunlaşmış olan akılcılığın özel biçimleri ve modern dünya ile birlikte ortaya çıktığı varsayılan ekonomik ve düşünsel gelişmelerde Batı'nın başı çekmesini sağlayan sebepler olarak görmüştür.¹⁴³ 15. ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa'nın geçirdiği siyasal, ekonomik ve sosyal gelişim Avrupamerkezci düşüncenin de filizlenip tarihyazımını etkisi altına aldığı bir dönem olarak kabul edilir. Avrupamerkezcilik, batılı ve demokratik oldukları düşünülen antik Greklere, oradan Roma İmparatorluğu'na ve son olarak Avrupa'nın ve Amerika'nın büyük başkentlerine ulaşan tarihsel bir süreci takip

¹⁴⁰ Hentsch, a.g.e., s. 16, 17, 171.

¹⁴¹ Bulut, a.g.e., s. 99, 123.

¹⁴² Recep Boztemur, "Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm", **Doğu Batı: Oryantalizm I**, 20, (2002), s. 139.

¹⁴³ Goody, **Batıdaki Doğu**, s. 23.

eder. Bu düşünce sadece Avrupalı bir millete ait değildir. Tarihin içinde oluşup şekillenen Avrupamerkezcilik Batı uygarlığının kendi kendine gelişen, diğer uygarlıklardan etkilenmeden yüksek bir seviyeye ulaştığını iddia eden bir düşüncedir. Bu düşüncenin oluşumunun ilk basamağını ise coğrafi keşifler oluşturur. Keşif seferleri modernliğin ve Avrupa sömürgeci ilerlemesinin küresel bir boyut kazanmasının başlangıcıdır.¹⁴⁴ Kökenleri Rönesans'tan geriye uzanmayan Avrupamerkezcilik özellikle 19. yüzyılda yaygınlık kazanmış modern dünyanın kültür ve ideolojisinin bir boyutunu oluşturmuştur.¹⁴⁵

Batılı araştırmacılar Avrupa'nın oluşumunu açıklarken üç unsura dikkat çeker: Grek düşüncesi, Roma kanunu-yönetimi ve Hıristiyanlık. Bu tanımlama 19. yüzyılda şekillenmesine rağmen Avrupamerkezci tarih yazımına bağlı kalan ve kalmayan yazarlar tarafından bu üç unsura çeşitli eklemeler yapılmıştır. Thomas Arnold ve Edward Freeman dördüncü bir unsur olarak Cermen halk kültürünün Avrupa'nın oluşumunda rol oynadığını iddia etmişlerdir. Freeman'a göre Grek düşüncesi, Cermen (Aryan) kültürü ve Hıristiyanlık, Roma tarihine akarak, Roma kurumlarında gelişerek şekil almış ve sırayla sonraki devletlere geçmiştir. Yani yukarıda bahsi geçen üç unsura ek olarak Cermen halk kültürü de Roma potasında eriyerek Avrupa'nın ve kültürünün birliğini oluşturmuştur.¹⁴⁶ Samir Amin Avrupa'nın oluşum sürecini açıklarken Grek düşüncesi ve Hıristiyanlığa ek olarak iki unsurdan daha bahseder. Bunlardan birincisi Avrupa'nın, kültürel birliğini oluştururken etnik-merkezci bir yaklaşım sergilediği varsayımıdır.¹⁴⁷ Goody ise Amin ile aynı fikirde olup Avrupamerkezciliğin ve oryantalizmin alt türünü oluşturan etnik-merkezçiliğin yalnızca Avrupa'ya özgü bir özellik olmadığı kanaatindedir. Ona göre tüm insan toplulukları, kısmen üyelerinin kişisel ve toplumsal kimliklerinin bir koşulu olan etnik-merkezçiliği belirli bir ölçüde sergiler. Yahudiler dinsel nedenlerden dolayı kendilerini diğer milletlerden ayırırken, Romalılar başkente ve uygarlığa yakınlığa öncelik vererek kendilerini çağdaşlarından farklı tutmuşlardır. Avrupalıların 19. yüzyıldaki başarıları sayesinde kendilerini en üst seviyede görerek dışarıda kalan milletleri ötekileştirmişlerdir.¹⁴⁸ Amin'in Avrupa'nın oluşumunda dikkat çektiği dördüncü unsur ise Avrupa tarafından Yakın ve Uzak Doğu'nun kısmen ırkçı, kısmen de dinleri değişmez

¹⁴⁴ Fatma Berikan ve Ahmet Şimşek, "Tarih Yazımında Avrupamerkezçiliğin İzleri", **Türkiye'de Tarih Yazımı**, Ed. V. Engin, A. Şimşek, İstanbul: Yeditepe yay., 2011, s. 303, 305.

¹⁴⁵ Samir Amin, **Avrupamerkezçilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, (Çev. Mehmet Sert), İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2007, s. 15.

¹⁴⁶ M. E. Yapp, "Europe in the Turkish Mirror", **Past&Present, The Cultural and Political Construction of Europe**, 137, (1992), s. 135.

¹⁴⁷ Amin, a.g.e., s. 112.

¹⁴⁸ Goody, **Tarih Hırsızlığı**, s. 5, 6.

temeller üzerine oturtan tamamen simetrik bir kurguda birleştirildiği gerçeğidir. Avrupa kendine has egemen kültür bakış açısıyla oluşturduğu “Batı” biçimi karşısına keyfi ve ihtiyaçlarına göre şekillendirdiği bir “Doğu” ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁹ Görüldüğü üzere, Avrupalı araştırmacılar Avrupa’nın oluşumunda Hristiyanlık ve antik Yunan etkileri konusunda hemfikirdirler. Antik Yunan’ın modern Avrupa’yı yarattığını iddia eden Avrupa, kendi kültüründe iyi olan her şeyin kökenini antik Yunana bağlamıştır. Bu konuda Avrupa’da en ileri noktaya giden millet ise kuşkusuz Almanlardır. Alman tarihçi Burkhardt’ın, Yunanistan ile Almanya arasında “mistik bir evlilik” bulunduğunu iddia etmesi bu durumun en tipik örneklerinden biridir.¹⁵⁰ Strauss’un “Almanlar özellikle edebiyatlarının ve kültürlerinin klasik döneminde, kendilerini Yunanlılara olduğu kadar dünyanın başka hiçbir milletine yakından bağlı hissetmemişlerdir”¹⁵¹ yorumu da dikkat çekicidir.

Huntington eseri *Medeniyetler Çatışması*’nda Hristiyan Avrupa’nın ayrı bir medeniyet olarak doğmasını siyasi ve kültürel yönden atağa geçtiği 11. ve 13. yüzyıllara bağlamıştır. Ona göre Avrupa medeniyet düzeyi açısından 8. ve 9. yüzyıllarda Çin’in, 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar İslam’ın, yine 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Bizans’ın pek çok yönden gerisinde kalmıştır. Huntington 11. ve 13. yüzyıllar arasında Macaristan, Polonya, İskandinavya ve Baltık sahil şeridinin Batı Hristiyanlığını ve Roma hukukunu kabul etmesini Batı medeniyetinin sınırlarını çizdiğini göstermiştir.¹⁵²

Gofmann’a göre son dört yüz yıldır kendisini siyasal, düşünsel ve coğrafi bakımdan dünyanın merkezinde gören Batı Avrupa sanat, edebiyat, din, devlet yönetimi ve teknolojiyi daima kendi değer yargılarına ve ölçütlerine göre değerlendirmiştir. Batı’daki akademik kurumlar ve basın, kendisi gibi olmayan toplumlara üstten bakarak diğer toplumları yargılamıştır.¹⁵³ Batı’nın değiştiği yani geliştiği varsayılarak Batı toplumlarına dünya tarihi yazılırken ayrıcalıklı bir konum verilmiştir. Avrupamerkezci tarih anlayışı Batıyı “tarihsel uluslar”ın alanı, Doğuyu ise bir “tarihsiz halklar” öbeği olarak görmüştür. Dolayısı ile bütün sınıflandırma, soyutlama ve kronolojiler sadece Avrupa’nın kendi geçmişi getirip yığıldığı somut malzemeler ve yine sırf Batı toplumlarının belleğinde iz

¹⁴⁹ Amin, a.g.e., s. 111, 112.

¹⁵⁰ Goody, **Tarih Hırsızlığı**, s. 44.

¹⁵¹ Johann Strauss, “Alman Seyyahlarda “Türk ve Rum/Yunan” Tasvirleri”, **I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**, 28.X-1.XI.1985, Eskişehir 1987, s. 243.

¹⁵² Huntington, a.g.e., s. 61.

¹⁵³ Gofmann, a.g.e., s. 20.

bırakmış dönüm noktaları etrafında dönüyordu.¹⁵⁴ Doğu değişmeyen, dolayısıyla gelişmeyen bir yapı olarak tarih dışına itilmiştir. Batı karşısında Doğu değişmiyorsa ya da toplumsal değişime kapalıysa, dışarıdan yani Batı'dan bir müdahale kaçınılmaz olmaktadır. Böylece oryantalist düşünce, Doğu toplumlarının gelecekteki gelişmeleri uğruna Batı tarafından Doğu'ya dış müdahalelere meşru bir ortam hazırlamaktadır.¹⁵⁵ Gerek zamanın gerekse de mekânın hali hazırdaki boyutları Batı tarafından belirlenmiştir. Bunun nedeni, tüm dünyaya yayılmanın, coğrafyanın yanı sıra zamansal çerçeveyi de verecek saat bilincine ve haritalara gereksinim duymasındır.¹⁵⁶

Osmanlı Devleti gibi Batı karşısında yenilgi yaşamış Doğu'nun, geri kalmışlığını sadece askeri, iktisadi, siyasi düzenlemelerdeki eksiklikte aramak yanlış olur. Doğu'nun Batı karşısında geri kalmışlığının bir nedenini de Batı'nın kavram dünyasında arayan İslamoğlu bu kavram dünyasının merkezinde Batı Avrupa'yı görür. Ona göre Avrupa dünya tarihindeki egemenlik konumunu tanımlayıp, bu egemenliği meşrulaştırmaya yönelik bir söylem üretmektedir. Said'in belirttiği gibi bu söylem de oryantalizmdir. Felsefi kökeni Hegel'e dayanan bu söylem, Avrupa/Avrupa-dışı veya Batı/Doğu ikilemine dayanır. Burada Batı, dinamizmi (yani kapitalizmi), akılcılığı (yani dini dogmadan arınmışlığı), liberal demokratik yönetim sistemini temsil ederken aynı zamanda eşsiz erdemlerle kutsanmış olarak hayal edilmiştir. Batı akılcı, çalışkan, üretken, fedakâr, tutumlu, dürüst, otoriter ve olgun, gelişmiş, becerikli, hareketli, bağımsız, gelişime açıktı. Özellikle Doğu'ysa Batı'nın karşısındaki *öteki* olarak akılcı olmayan, keyfi, tembel, üretmeyen, tahammüllü, cazip olduğu kadar egzotik ve karmaşık, despot, bozulmuş, çocuksu ve olgunlaşmamış, geri kalmış, pasif, bağımlı, durağan ve değişmeyendi. Bu kavram tanımlamasında Batı bir dizi gelişmeci özelliklerle anılırken, Doğu yokluklarla bütünleştirilmişti. Batı veya Doğu'ya birer kimlik sunan bu ikilemin hem Avrupa tarih yazımında hem de Avrupa dışı bölgelerin tarih yazımlarında kendini farklı biçimlerde gösterdiğine inanan İslamoğlu, Osmanlı ve Avrupa tarihinin karşılaştırılarak, özel mülkiyete karşı devlet mülkiyetini, despotik siyasi rejimlere karşı liberal anayasal rejimleri gösteren Avrupamerkezci tarihyazımını eleştirmektedir. Ona göre Osmanlı ve Avrupa tarihini farklı dinamikler oluşturmuştur. Bu dinamikleri anlamadan da her iki tarih anlaşılır. Bu nedenle bu tarz karşılaştırmalı tarihler araçsal bir anlayış taşıdığı için

¹⁵⁴ Berikan ve Şimşek, a.g.m., s. 307.

¹⁵⁵ Boztemur, "Doğu Sorunu ve Oryantalizm", s. 145.

¹⁵⁶ Goody, **Tarih Hırsızlığı**, s. 16.

objektif olamaz.¹⁵⁷ Oryantalizmi ve oryantalist bakış açısını Avrupamerkezci bakış açısından ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu yüzden Batı yazımını incelerken metinler her iki bakış açısına göre analiz edilmelidir.

1.2.3. Avrupa’da Bizans Tarihi Araştırmaları

Rönesans akımıyla birlikte insan, insan yaşamı ve insana dair düşünceler antik kaynaklara dayanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İnsanı, düşüncesinin merkezine yerleştiren hümanizm dar manada antik literatürü filolojik açıdan incelemek anlamına gelir. Geniş anlamıyla ise modern insanın yeni hayat anlayışını ve duygusunu dile getiren bir akımdır. Bu yeni hayat duygusu da dinden bağımsız bir kültür kurmak, insan ve dünya ile ilgili bir felsefe yaratmak ve kültür bilimlerinin doğal bir sistemini temellendirmek istemektedir. Rönesans’la birlikte yani 15. yüzyılın ortalarından itibaren “insanın varlığının anlamı ve bu dünya içindeki yeri” bir problem olmuşsa da ancak 18. yüzyılda bu sorun en geniş ölçüsü ile ele alınmış ve bu soruya verilen yanıtların, bu yanıtlara temel olan düşüncelerin Batı dünyasının kültür yapısı üzerinde çok keskin etkileri olmuştur.¹⁵⁸ Nihayetinde Avrupa’da Bizans’a yönelik araştırmalar Hümanizmle başlamış, Aydınlanma ile atağa geçmiştir.

Rönesans’la birlikte antikçağın klasik metinleri yeniden keşfedilmiştir. Goody “Her durağan toplum onu yeniden harekete geçirecek bir tür uyanışa gerek duyar ve bu önceki bir çağa (Avrupa örneğinde bu antikçağdır) yönelmeyi ya da başka türlü bir açılımı gerektirebilir”¹⁵⁹ diyerek Rönesans’ın temelinde yatan ihtiyacı göstermiştir. Antikçağın klasik metinleri, Avrupalıları yalnız geçmişe bağlamamış, kendi dönemlerinde yaşanan olaylara yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Antikçağda olduğu gibi Grek Yarımadası bir kez daha Doğu’daki büyük bir hükümdarın kalabalık ordularınca istila edilmiştir. Yeni bilim anlayışının yepyeni perspektifi çerçevesinde, Avrupa’nın Yunanlılara sahip çıkması İslamiyet ile Hıristiyanlık âlemi arasındaki mücadelenin bir uzantısı değildir. Daha eski bir mücadelenin, Avrupa’ya ait özgür Hellas’ın bir Asya *tiranına* ve *barbar sürülerine* karşı

¹⁵⁷ Huri İslamoğlu, **Neden Avrupa Tarihi?**, der. Huri İslamoğlu, İstanbul: İletişim yay., 1997, s. 10, 14; John M. Hobson, **Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri**, çev. Esra Ermert, İstanbul: YKY, 2007, s. 23.

¹⁵⁸ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013, s. 167, 289.

¹⁵⁹ Jack Goody, **Rönesanslar**, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: TİB yay., 2015, s. 9.

savunma mücadelesidir. Bu anlayış uzun bir dönem boyunca Avrupalıların Doğu Akdeniz'deki olaylara ilişkin anlayışlarını etkilemeye devam etmiştir.¹⁶⁰

Rönesans'la birlikte antikçağa karşı duyulan özlemi gidermek için Grek metinlerine yönelik Avrupalıları Bizans'ı araştırmaya sürüklemiştir. Bu anlamda Bizans'la ilgilenen ilk millet İtalyanlardır. İtalyanların Bizans ile ilgilenmesinde Türklerin Batı'ya doğru ilerleyişi karşısında Batı'dan yardım talep etmek için 1439'da Ferrara ve Floransa'ya giden Ortodoks bir heyet etkili olmuştur. Ortodoks heyet Floransa'da Cosimo de Medici tarafından ağırlandı. Medici, Platon hakkında bilgi veren bu heyetten önemli ölçüde etkilenerek Platon Akademisini kurmuştur. Bu akademide Strabon gibi önemli antik Grek dönemi filozofları Avrupa'ya tanıtılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya giden Bizanslı bilim adamları burada antik Grek kaynaklarını tercüme ederek yorumlamışlardır. Bu dönemde Bizanslı bilim adamlarıyla İtalyan hümanistlerin işbirliği sadece Rönesans'ın canlanmasına neden olmamış, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı siyaset geliştirmesine de yardımcı olmuştur. Avrupalı bilim adamları Grek tarihini ve kültürünü kullanarak hümanizme, seküler bilime ulaşmıştır. Yani Rönesans'a giden hareketin büyük bir kısmı Doğu'dan kısmen de din ağırlıklı kültürden kaynaklanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren önemli bir inceleme alanı haline gelen Bizans, Avrupa'da önemli bir bilim dalının yani Bizantinistlikten ortaya çıkmasını sağlamıştır. Grek filolojisini ilk olarak Batı'da bir bilim sahası haline getirenler Manuel Chrysoloras (1355-1415), Ioannes Argyropulos (1415-1487), Basilios Bessarion (1403-1472) gibi Bizanslılar olmuştur. Avrupa'da uzun süre Bizans Hıristiyanlığını sapkınlık olarak gören araştırmacılar Bizans kaynaklarını inceledikçe yanlışlıklarını görmüşler ve bu imparatorluğun araştırılması gerektiğini anlamışlardır. Alman tarihçi Hieronymus Wolf (1516-1580), Ioannes Zonaras'ın kroniğini, Niketas Khoniates'in tarihini ve Nikophoros Gregoras'ın tarihinin bir kısmını yayınlayarak Bizans tarih araştırmalarının babası olmuştur. Wolf, Bizans tarihini, tarihin özel bir alanı olarak görmüş ve uzun süre kafasında bir *Corpus byzantinae historiae* fikri taşımıştır. 16. yüzyıldan sonra Türklere karşı mücadele sorunu, Katolik kilisesinin birleşme gayretleri ve Protestan çevrelerde Roma düşmanlığı, Bizans'a karşı duyulan sempati Batılı araştırmacıları Bizans'ı incelemeye itmiştir. Batının özellikle 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı hümanistleri Bizans'ın tarih ve hukuk kaynaklarını incelemişlerdir. Wilhelm Holzmann, David Hoeschel ve Johannes Löwenklav gibi bilginler Wolf'un başlattığı

¹⁶⁰ Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay., 1996, s. 47.

çalışmaları devam ettirmişlerdir. Grek kaynaklarının Latinceye tercümesi şeklinde olan bu çalışmalar 17. yüzyılın ortalarında Fransa’da Bizans tarihine yönelik ilginin yoğunlaşmasını önemli ölçüde artırmıştır. XIV. Louis ve Colbert’in himayesinde Louvre matbaası Bizans tarihçilerinden büyük bir seriyi yayımlamaya girişmiştir. 1645’te Ioannes Kantakuzenos’un eseri, 1685’te Konstantinos Porphyrogennotos’un eseri bu seri içinde yayımlanmıştır. Bu başlangıç çalışmalarının yanında Bizans tarihlerinden oluşan büyük bir Corpus fikri hayata geçirilmiştir. Corpus’a müteakip Bizans kaynaklarının Venedik neşri ve Bonn neşri de yayımlanmıştır. 1670’li yıllardan itibaren Bizans tarihlerini Ducange (1610-1688) yayımlamaya başlamıştır. Ducange Bizans tarihi incelemelerinin asıl kurucusu ve aynı zamanda Bizans sahasında şimdiye kadar faaliyet gösteren en büyük ve en zengin bilgi sahibi kişilerden biridir. Onunla birlikte 17. yüzyıl boyunca Bizans çalışmalarının sayısında önemli bir artış yaşanmıştır.¹⁶¹

Din, rahip sınıfının gücü ve monarşinin varlığı gibi konuların sorgulandığı 18. yüzyılda Fransa’daki entelektüel havada büyük bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim nedeniyle Batı’nın özellikle de Fransa’nın Bizans’a bakışı değişmiştir. 1734’te Montesquieu *Romalıların Yükselişi ve Çöküşü* adlı eserinde “isyanların, fesatlıkların ve sadakatsizliklerin bir silsilesi” olarak betimlediği Bizans’ı, ordusunun gücünden dolayı kınamış ve aşırı lükse düşkünlükle suçlamıştır. Montesquieu’nun Hıristiyan karşıtı tutumu eserin tamamına yayılmıştır ve onun bu tutumunu kendisinden sonra Voltaire temsil etmiştir. Voltaire Bizans’ı “belagat ve kehanetlerle dolu ancak hiçbir şey içermeyen değersiz bir koleksiyon” olarak görmüş ve yine onu insan aklının yüz karası olarak nitelemiştir.¹⁶² Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’da Bizans’ı itibarsızlaştırma girişimleri had safhaya ulaşmıştır. Karl Marx’a göre Bizans “en kötü devlet”dir. 19. yüzyılda Marx gibi Avrupalı filozofların bu tarz olumsuz imge geliştirmelerinin nedenleri dönemin politik ve sosyal gelişimleriyle ilişkilidir. Örneğin, Fransız İhtilalinden hemen önce *Histoire du Bas-Empire* adlı eserinde Charles Le Beau Bizans imparatorlarını kötü kalitede kişiler olarak yorumlamıştır. Aslında Le Beau eserinde Fransız mutlakiyetçiliğini hedef almıştır. Le Beau için asıl problem iyi bir kralın hastalıklı bir devleti koruyup koruyamayacağı ve onu muhtemel bir çöküşten kurtarıp

¹⁶¹ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara: TTK yay., 1995, s. 1-3; Nancy Bisaha, **Creating East and West: Renaissance Humanists and the Ottoman Turks**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004, s. 94; Jack Goody, **Tarih Hırsızlığı**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: TİBKY, 2012, s. 281.

¹⁶² A. A. Vasiliev, **History of the Byzantine Empire 324-1453**, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952, s. 6.

kurtaramayacağı gerçeğidir. O, her ne kadar Bizans üzerine eserler kaleme almışsa da eleştirdiği nokta Fransa'dır. Edward Gibbon *Roma'nın Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi* adlı eserinde Le Beau'un çizgisini takip etmiştir. Gibbon'a göre Bizans sadece kötü mutlakiyetçi imparatorlar tarafından yönetildiği için değil, aynı zamanda Hıristiyanlaştığı için de tüm devletler içinde en kötüsüdür. George Finlay ile Bizans'a bakış yeni bir boyut kazanmıştır. Yedi ciltlik eserinde Finlay, Grek tarihini, Rum isyanını ve Pan-Hellenizmi desteklemiştir. 19. yüzyılın ortasından sonra ulusal tarihyazımının ön plana çıkmasıyla bilim adamları Bizans'ı gittikçe artan bir biçimde daha pozitif bir şekilde betimlemeye başlamışlardır. Bu bilim adamları arasında Karl Krumbacher, John Bagnell Bury, Charles Diehl ve Vasilij Vasil'evskij ön plana çıkanlar olarak sayılabilir.¹⁶³

Antikçağ ve Bizans tarihi üzerine yapılan bu araştırmalar Avrupa düşünce sistemine önemli katkılar sağlamıştır. 17. yüzyıla kadar klasik metinlerin Avrupa dillerine tercümesiyle yeniçağ Avrupa'sı, tarih üzerine düşünmeye ve yazmaya başlamıştır.¹⁶⁴ Antik toplumların edebi ve tarihi metinleri modern politikalar için Aydınlanma filozofları tarafından bir karşılaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Machiavelli'nin *Discourses on Livy*'si çağdaş dünyada benzer fenomenler üzerine yargılar çizmek için Grek ve Roma'nın tarihsel deneyiminin kullanımının erken bir örneği olmuştur. Ona göre Yunanistan'da olduğu gibi Avrupa'da da siyasi bölünmüşlük büyük bilim insanlarının ve filozofların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle 16. yüzyıl bilim insanları antikçağa dönmeyi ve Hellen mirasına sahip çıkmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Montesquieu ise Machiavelli ile başlayan bu geleneğin son temsilcilerinden biridir. Montesquieu bu bağlamda Sparta ve Atinalıları Avrupa toplumunun meselelerini tartışmak için kullanmıştır. Ancak bu atılımla klasik metinlerin tercümesi sadece toplumun pratik uygulamalarını geliştirecek verileri ortaya çıkarmamıştır. Aynı zamanda hümanist bilim adamları için yeni araştırma sahalarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Sadece dil bilerek metinlerin tercümesi yetersiz kalınca bu dönemdeki olayları, kurumları ve onların

¹⁶³ Aleksandr Petrovich Kazhdan, Giles Constable, **People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies**, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, Center for Byzantine Studies, 1982, s. 10, 11.

¹⁶⁴ Kostas Vlassopoulos, "Acquiring (a) historicity: Greek History, temporalities and Eurocentrism in the Sattelzeit (1750-1850)", **The Western Time of Ancient History: Historiographical Encounters with the Greek and Roman Pasts**, Ed. A. Lianeri, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 158.

arka planını öğrenme gereği hissedilmiş ve yavaş yavaş Bizanstinistik bir bilim dalı olarak Avrupa'daki üniversitelerde yerini almıştır.¹⁶⁵

Bizans tarihi çalışmalarına dair ilk süreli yayın Almanya'da Karl Krumbacher tarafından 1892'de *Byzantinische Zeitschrift* adlı derginin kurulmasıyla yayın hayatına başlamıştır. 1914'e kadar yirmi iki sayı çıkaran dergi I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yayın hayatına ara vermiş daha sonra Franz Dölger'in editörlüğünde yeniden yayımlanmaya devam etmiştir. 1894'te Rus Bilimler Akademisi V. G. Vasilievsky ve V. E. Regel'in editörlüğünde *Vizantiysky Vremennik* (Bizans Yıllıkları) adı altında bir dergi yayımlanmaya başlamıştır. 1909'da Atina'da Bizans Cemiyetinin önderliğinde *Byzantis* adlı dergi yayın hayatına başlamıştır. 1920'de N. A. Bess Berlin'de *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* adlı dergiyi yayın hayatına sokmuştur. 1924 ila 1950 yılları arasında 20 cilt halinde *Annual of the Society of Byzantine Studies* Atina'da yayımlanmıştır.¹⁶⁶ Böylece 20. yüzyılda Bizans pek çok yönüyle önemli bir araştırma sahası haline gelmiştir.

Antik Hellen ve Bizans tarihine yönelik Avrupa'da bu çalışmalar yapılırken Batı dünyasında Doğu Roma'ya bakış ve algı da tarihi süreç içinde değişime uğramıştır. Örneğin, "Bizans İmparatorluğu" terimi tarihçilerin bir icadıdır ve İmparatorluk dönemi boyunca bu terim hiç kullanılmamıştır. İmparatorluğun Grekçe ismi *Basileia ton Rhomaion* "Romalıların İmparatorluğu" (Latincesi, *Imperium Romanorum*) resmi olmayacak şekilde *Rhomania* ya da *Rhomaí* diye de adlandırılmıştır. "Byzantine" kelimesi daha önce Konstantinapolis'in merkezi olan Byzantium'dan gelir. "Bizans" teriminin kullanımı ilk defa olarak Batı Avrupa'da 1557'de Alman tarihçi Hieronymus Wolf'un Bizans kaynaklarının bir koleksiyonu olan *Corpus Historiæ Byzantinæ* çalışmasında geçmiştir. Wolf'un bu terimi kullanmasındaki amaç antik Grek yazarlarından ortaçağ Grek yazarlarını farklılaştırmaktır. 1648'de yayımlanan *Byzantine du Louvre* (*Corpus Scriptorum Historiæ Byzantinæ*) ve 1680'de yayımlanan Du Cange'nin *Historia Byzantina*'sıyla Montesquieu gibi Fransız yazarlar arasında da Bizans teriminin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Bizans teriminin ortaya çıkışı yine de birdenbire olmamıştır. Louis Cousin 1672-1674 tarihleri arasında Bizans İmparatorluğu'nun tarihini yayımlarken eserine *Konstantinopolis Tarihi* (Histoire de Constantinople) adını vermiştir.

¹⁶⁵ Vlassopoulos, a.g.m., s. 162, 163; Thierry Hentsch. **Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Metis yay., 2008, s. 107, 108.

¹⁶⁶ Vasiliev, a.g.e., s. 39, 40.

Modern Yunancanın ortaya çıkışıyla birlikte Bizans terimi Batı dünyasında yaygın bir kullanım elde etmiştir. Bu dönemden önce *Yunan (Grek)* terimi İmparatorluğu belirtmek için kullanılmıştır ki bunun içinde Bizans'ın halefi olan Osmanlı İmparatorluğunu da kapsamıştır. Batı'da Greklerin İmparatorluğu teriminin kullanımıyla (Latince *Imperium Graecorum*) Bizans İmparatorluğu ima edilmiştir, ayrıca imparatorluğun Roma İmparatorluğu olma hakkının da bir reddi anlamına gelmektedir. Roma mirasına Bizans'ın sahip çıkma iddialarına 800 yılında Kutsal Roma Cermen İmparatoru olarak en azından Şarlman'ın taç giyme töreni zamanından beri Batı'da etkin bir şekilde itiraz edilmiştir. Papa ya da Batılı yöneticiler her ne zaman Bizans İmparatorlarını ima eden Roma ismini kullanmak isteseler onlar *Imperator Romanorum*'un yerine Batılılar tarafından sadece Şarlman ve onun haleflerine atfedilen bir unvan olarak *Imperator Romanicæ* terimini tercih etmişlerdir. Buna karşın Fars, İslam ve Slav dünyasında Bizans İmparatorluğu'nun Roma kimliği genellikle kabul edilmiştir ve Batılı iddialar genellikle göz ardı edilmiştir.¹⁶⁷ Akıl Çağında Lebeau 1757 ve 1786 yılları arasında 27 cilt halinde Roma İmparatorluğu'nun inkıraz dönemini *Histoire du Bas-Empire* başlığı altında yayımlamıştır. “Bas-Empire”, “Aşağı İmparatorluk” anlamına gelmektedir. “Bizans” ve “Bizans İmparatorluğu” terimleri İngiltere’de de geniş ölçüde kullanılmıştır. George Finlay 1857’de *716’dan 1057’ye Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi* başlığı altında eserini yayımlamıştır.¹⁶⁸ 19. yüzyıla kadar Batı yazınında Bizans İmparatorluğu isimlendirilirken dahi aşağılanmıştır. Konstantinopolis’in Roma’nın mirasına sahip çıkmasına karşı çıkan Batılılar Bizans’ı ötekileştirerek Avrupa tarihi dışına itmişlerdir.

Bizans ortaçağı için yapılan aşağılama ve hüremetsizliğin kökeni Aydınlanmaya ve 18. yüzyılın önde gelen entellektüelleri tarafından ifade edilen güçlü bir anti-Bizans eğilimine dayanır. Voltaire ve Montesquieu Doğu Roma İmparatorluğu’nu saray entrikaları, teolojik karışıklıklar ve dini fanatizmle dolu bir dünya olarak görmüşlerdir. Voltaire, Bizans tarihini “insan zihninin bir utancı”, “değersiz bir koleksiyon ki o hitabet ve mucizelerden başka hiçbir şey içermez” olarak betimlemiştir. Montesquieu için Bizans İmparatorluğu’nun tarihi “ihtilal, isyan ve alçaklıklar örgüsü”dür. Tarihçi Gibbon için Bizans Roma’nın saf bozulmuşluğunu temsil eder. Ona göre Bizans tarihi “zayıflığın ve

¹⁶⁷ Markus Völkel, “Von Augsburg nach Paris, von Oporin zu Cramoisy, die reichsstädtische Byzantinistik und die europäische Respublica litteraria in der Frühen Neuzeit”, **Humanismus und Renaissance in Augsburg, Kulturgeschichte einer Stadt zwischen Spätmittelalter und Dreißigjährigem Krieg**, Ed. G. Michael Müller, Berlin&New York: de Gruyter, 2010, s. 293-294; John H. Rosser, **Historical Dictionary of Byzantium**, Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, 2012, s. 2.

¹⁶⁸ Rosser, a.g.e., s. s. 2.

ihanetin sıkıcı ve yeksenak bir hikayesi” dir. Runciman’a göre ise, Gibbon’un iddiaları onun 18. yüzyıl standartlarına çok yabancı bir medeniyet için doğuştan gelen nefreti yansıtır. Gibbon’un görüşleri Batı Avrupa’da muazzam bir etki yaratmış, kendisinden sonraki tarih araştırmalarını şekillendirmiştir. Hatta çalışmanın İkinci Bölümünde değinileceğe üzere bu yönüyle Gibbon Fallmerayer’i dahi etkilemiştir. Bununla beraber Aydınlanmanın, Bizans’a olumsuz yaklaşımları aydınlanmacıların tarih bağlamlarında incelenebilir; (bu yaklaşımlar) Batı Avrupalılar tarafından ortaçağda kabul edilen, hem Ortodoks Hristiyanlığına hem de Bizans İmparatorluğu halkına karşı görüşlerin doğal bir sonucudur. Dini farklılıklar ve rekabet özellikle Konstantinopolis’in 1204’te Latinler tarafından işgaliyle Katolik Batı ile Ortodoks Doğu arasında derin bir uçurum yaratmıştır.¹⁶⁹

Batı’nın özellikle İngilizce konuşulan ülkelerin de Bizans’a karşı “önyargılı” olduğunu söylenebilir. Bizans’a karşı takınılan bu tavrın kökenleri ortaçağa dayanır. Bu önyargıdaki birinci etken şüphe, güvensizlik ve Bizanslılar ile Bizans İmparatorluğu’nu kibirli, yalancı ve “yanlış” Hristiyanlar olarak görme eğilimiyle ortaya çıkmıştır. İkinci olarak Bizanslıların kendi kültürlerini daha ileri görmeleri ve tanrının seçilmiş gerçek halkı olduklarını kabul etmeleri nedeniyle kendilerini diğerlerinden üstün sayma eğilimleridir. Batı’nın Bizans’a karşı olan önyargısında belki de en önemli sebep Haçlı seferleriyle başlayan karşılaşmada Bizans’ın Batı’ya karşı takındığı tavidir. Batılı güçler Haçlı seferleriyle Anadolu’ya geldiklerinde Bizans’ın şüpheli, soğuk tavrıyla karşılaşmışlardır. Batı, Bizans’ın bu tavrını düşmanca bulmuş, 1204’te IV. Haçlı Seferinde Bizans başkentinin Latinler tarafından işgaliyle iki taraf arasındaki tavır daha da keskinleşmiştir. Ortaçağa ve ortaçağ kilisesine düşman olan Aydınlanma düşünceleri manastır hayatının, mucizelerin ve teşkilatlanmış kilisenin büyük rol sahibi olduğu Bizans İmparatorluğu’nu doğal olarak pek hoş karşılamamıştır. Bizans geleneği daha sonraki zamanlarda önce Türklerle daha sonra da Batı’nın en büyük düşmanı olarak görünen Rusya’yla özdeşleşmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Effie F. Athanassopoulos, “Medieval Archaeology in Greece: A Historical Overview”, **Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece, Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory**, Ed. W. R. Caraher ve diğerleri, Hampshire&Burlington: Ashgate, 2008, s. 17.

¹⁷⁰ Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), İstanbul: YKY, 2008, s. 11-12.

1.2.4. Avrupa'da Yakın Doğu Çalışmaları

Müslüman orduların 7. yüzyıl başlarında Doğu Akdeniz'deki Hristiyan topraklarına yönelik ilk saldırılarından Türk ordularının 1683'te ikinci ve son kez Viyana surları önünden geri çekilmesine kadar geçen sürede yani yaklaşık bin yıl boyunca Hristiyan alemi İslamiyet'in sürekli yakın tehdidi altında yaşamıştır. İlk İslami yayılma büyük ölçüde Hristiyanların zararına gelişmiştir. Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika bütünüyle Hristiyan ülkelerdir ve bunlar halifelerin yönetimi altına girmeden önce Hristiyan Roma İmparatorluğu'nun eyaletleridir ya da başka Hristiyan hükümdarlara bağlıdır. 8. yüzyılın ilk yıllarında başlayan ve Müslüman ilerleyişinin birinci dalgasını oluşturan bu fetih hareketi kısa bir süre içinde İspanya, Portekiz, Güney İtalya ve hatta Fransa'nın bazı kesimlerine kadar uzanmıştır. Batı Avrupa topraklarındaki son Müslüman devletin yenilgiye uğratılıp yok edildiği 1492'ye değin de etkisi sürmüştür.¹⁷¹ Avrupa'da İslam dünyasına yönelik oryantalist çalışmaların başlamasında Mısır ve Suriye gibi Doğu Hristiyanlarının topraklarının Müslümanlar tarafından fethedilmesi etkili olmuştur. Doğu Hristiyanları kendi dinlerini İslam'a karşı savunmak için İslamiyet hakkında bilgi toplamaya başlamışlardır. Doğu Hristiyanları ile Müslümanlar arasında bu gelişmeler yaşanırken Arapların 711'de İspanya'yı fethetmeleri Avrupa'da Müslümanlara karşı ilginin artmasında sebep olmuştur. Hristiyan din adamları Avrupa içlerine sızmaya çalışan İslamiyet'i Hristiyanlığın sapkın bir mezhebi olarak topluma yansıtma neticesinde İslamiyet'e ve Müslümanlara karşı yanlış bilgiler Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. Doğu'ya ilgi, Müslümanların Endülüs'te güçlerini kaybetmeleriyle yani 11. ve 12. yüzyıllarda yeniden ivme kazanmıştır. 1085'te Toledo'nun düşmesinin ardından Müslümanlar tarafından Arapça yazılan eserler Kurtuba'dan getirilerek Toledo'da bizzat kilise yönetiminin gözetiminde tercüme edilmiştir. Böylece 12. yüzyılın başlarında İslamiyet ve Müslümanlar hakkında daha doğru bilgiler Avrupa'ya ulaşmaya başlamıştır. 1120 yılında İngiliz tarihçi Wilhelm von Malmesbury tarafından yazılan bir eserde Müslümanların ilk defa monoteist olduklarına dair bilgiler sunulmuştur. Yine Müslümanların kutsal kitabı Kur'an ilk defa 1143 yılında Robert von Ketton tarafından el yazması şeklinde Latinceye tercüme edilmiştir. Batıda kaleme alınmış ilk kelam tarihi eseri sayılabilecek "Über die Mohammadanische Sekte" (Muhammedi Mezhepler Hakkında) adlı çalışma 13. yüzyılın sonlarına doğru Petrus Paschasius tarafından el yazması şeklinde

¹⁷¹ Lewis, *Çatışan Kültürler*, s. 5.

kaleme alınmıştır.¹⁷² 11. ve 12. yüzyıllarda Batı'da Arapça tercüme faaliyetlerinin hızlanmasının bir başka nedeni ise İslam'ın ilmi mirasına karşı duyulan ilgidir. Yunan klasiklerinin Arapça tercümeleri ve İbni Sina gibi büyük İslam filozoflarının eserleri Avrupalıların ilgisini çekmiştir.¹⁷³

Müslümanların Avrupa'ya ilerleyişinin ikinci dalgasını Rusya ve Doğu Avrupa'nın büyük bölümü üzerinde egemenlik kurmuş olan Altınordu Moğollarının İslam dinini kabul etmesi ve Moskova ile öteki Rus prensliklerini Müslüman bir efendinin hükümdarlığını tanımak zorunda bırakmasıyla doğu Avrupa'daki Müslüman etkisi oluşturmuştur. Bu durum Hıristiyanların bir yeniden fetih hareketine girişmesine ve Müslümanlaşmış Tatarların Rusya'dan çekilmesine yol açan uzun ve amansız bir mücadeleyle son bulmuştur. Üçüncü dalganın başını çeken Selçuklu ve ardından Osmanlı Türkleri, Bizans İmparatorluğu'ndan Anadolu'yu aldıktan sonra Avrupa'ya geçmişler ve Balkan Yarımadasında kudretli bir imparatorluk kurmuşlardır. Bu ilerleme sürecinde Türk orduları Konstantinopolis'i ele geçirmiş ve Viyana'yı iki kez kuşatmış, Berberi korsanların gemileri denizdeki cihadı Britanya Adalarına ve hatta bir keresinde İzlanda'ya kadar taşımışlardır. İki din ve iki uygarlık arasındaki ilişkilerde gerçek dönüm noktası, İkinci Viyana kuşatması ve yenilgiye uğrayan Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi olmuştur. Avrupa'ya yönelik bin yıllık Müslüman tehdidi, askeri ve dini olmak üzere iki yönlü, yani fethe ve din değiştirmeye dönük bir tehdittir.¹⁷⁴

İslamiyet'in hızlı yayılışıyla birlikte İber yarımadası fethedilmiş Bizans İmparatorluğu çatırdamaya başlamıştır. Her ne kadar 732'de Karl Martell'in önderliğinde Avrupa'nın göbeğinde Frank ordusu Endülüs Emevilerini Puvatya (Poitiers) Savaşında yenilgiye uğratmışsa da İslam, uzun bir süre daha Avrupa'yı tehdit etmiştir. Bir kısım Batılı Puvatya Savaşı'nın Avrupa tarihi için çok önemli olduğuna inanmıştır. Onlara göre bu zafer Hıristiyanlığın İslam karşısındaki hem gerçek hem mitsel zaferini temsil etmektedir. Daha sonra gerçekleştirilen Haçlı Seferlerindeki yenilgilerle birlikte Batı dünyasında Müslümanlara yönelik çalışmalar daha da önem ve anlam kazanmaya başlamıştır. Katolik Kilisesi hem Haçlı Seferleri sırasında hem de sonrasında 'Doğu' olarak işaretlenen ötekinin tanımlanmasının önderi konumundadır. Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde bile Doğu'nun tanımlanması Hıristiyan geleneğinin etkisinde

¹⁷² Özcan Taşcı, **Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam: Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma**, Ankara, Sentez yay., 2013, s. 9-11.

¹⁷³ Rodinson, a.g.e., s. 24.

¹⁷⁴ Lewis, **Çatışan Kültürler**, s. 5, 6.

kalmıştır. Haçlı Seferleri'nden sonra 14. yüzyılda oryantalist çalışmaların fiili olarak yine Kilise öncülüğünde Raimundus Lullus'un önderliğinde 1312'de toplanan Vienne Konsilinin¹⁷⁵ aldığı kararlarla başlamıştır. Bu konsilde Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanque şehirlerinde Arap, Grek, Süryani ve İbrani dillerinde bir seri kürsü kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶ Oryantalist araştırmaları destekleyecek kaynağı ve merakı olan hamilerin çoğu din adamıdır. Bilfiil araştırma yapanların çoğu da aynı şekilde din adamıdır. Kurtuluş – kişinin kendi ruhunun ve başkalarınınkinin kurtulması – bu çağın temel meselesidir. Bilginler ancak Kitabı Mukaddes ve bir olasılıkla İbranice ve Süryanice üstüne çalıştıktan sonra Arapça çalışmaya başlamışlardır. Bu üç Sami dilinin incelenmesi din bilimin ekili bir parçası olarak görülmüştür.¹⁷⁷ Bu arada Rubruck, Carpini ve Marco Polo gibi Doğu'ya seyahat eden misyoner ve tüccarların vasıtasıyla ortaçağda Doğu'dan birtakım haberler Batıya aktarılmıştır. Böylece akademik çalışmaların yanında bireysel girişimler de Doğu çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Ancak yine de Doğu'yu öğrenme girişimleri 14. yüzyılın ikinci yarısı boyunca ve 15. yüzyılın ilk on yılında oldukça zayıftır.¹⁷⁸

Türklerin 1453'te İstanbul'u ele geçirmesi Doğu Hıristiyan alemine öldürücü bir darbe indirmiştir ve Batı için büyük bir tehdit yaratmıştır. İstanbul fethedildiğinde İtalyan hümanistler Türkleri “en insan olmayan barbarlar (immanes barbari) ve inancın en vahşi düşmanları” olarak yorumlamıştır. Yine Papa II. Pius İstanbul'un düşüşünü Homeros'un ikinci kez ölümü ve Platon'un ikinci kez yok oluşu olarak yorumlamış¹⁷⁹ ve “şimdi gerçekten Avrupa'da yani kendi evimizde saldırıya uğradık” demiştir.¹⁸⁰ 1478'e gelindiğinde Yunan, Arnavut, Romen ve Güney Slav toprakları Türklerin yönetimine geçmiştir ve Türk akıncı güçleri Venedik'in dış mahallelerine kadar ulaşmıştır. Osmanlı Devleti 1480'de Otranto'yu alarak İtalya'da bir dayanak noktası elde etmiştir. Avrupa'nın güneydoğusundaki Müslüman tehdidi sürmüştür ve hatta daha da büyümüştür; ancak iki yüzyıl sonra, Türklerin Viyana önlerinden son geri çekilişiyle bu tehdit ortadan kalkmıştır.¹⁸¹ 1529'da Kanuni Sultan Süleyman döneminde Viyana ilk kez kuşatılınca

¹⁷⁵ Fransa'nın Vienna şehrinde toplandığı için Vienna Konsülü adını alan bu toplantı Türkçe eserlerin çoğuna Viyana Konsülü şeklinde yanlış tercüme edilmiş, pek çok araştırmacı da bu yanlış şekli aynen kullanmıştır.

¹⁷⁶ Thielmann, a.g.m., s. 19; Arlı, a.g.e., s. 18; Le Goff, a.g.e., s. 31.

¹⁷⁷ Irwin, a.g.e., s. 90.

¹⁷⁸ Nathaniel Schmidt, “Early Oriental Studies in Europe and the Work of the American Oriental Society, 1842-1922”, *JAOS*, 43, (1923), s. 3.

¹⁷⁹ Bisaha, a.g.e., s. 2.

¹⁸⁰ Burke, a.g.e., s. 231.

¹⁸¹ Lewis, *Çatışan Kültürler*, s. 16, 17.

Batı'da Doğu'ya yönelik çalışmalar daha da önem kazanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'yle yakın ilişkilerinden dolayı 16. yüzyılın başlarından itibaren Fransa'da Türk tarihi ve Türkoloji çalışmaları devlet desteğiyle başlamıştır. Fransa kralı I. François (1515-1547) tarafından ittifak amacıyla Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilen elçilik heyeti içinde ünlü filolog ve oryantalist Guillaume Postel (1510-1581) de bulunmaktadır. Postel'in çalışmalarıyla Fransa'da Osmanlı tarihi çalışmalarını başlatmak mümkündür. 1699 ve 1700 yıllarında sırasıyla İstanbul ve Paris'te açılan École des jeunes de langues (Dil Oğlanları Okulu) ve 1773 yılında Collège Royal bünyesinde Farsça ve Türkçe kürsüleri kurulmuştur. Fransa'daki bu kurumsallaşma dilbilim önceliklidir. Osmanlıyla yakın ilişkiler neticesinde devlet Türkçe bilen diplomatlara ve memurlara ihtiyaç duymuştur.¹⁸²

16. yüzyıl itibariyle Avrupalı elçiler Divan-ı Hümayun'a gelip burada diplomatik meseleler görüşmüş, ülkelerine dönerken de Doğu'ya ait el yazmalarını yanlarında götürüp, Avrupa dillerine tercüme ettirmişlerdir. Böylece 1600'lerde Doğu'ya yönelik yeni bir akademik söylem ortaya çıkmıştır. Özellikle İslamiyet'i araştırmaya ve anlamaya yönelik bu söylem için 1599'da Leiden'de, 1631'de Cambridge'de ve 1635'te Oxford'da Arapça kürsüleri kurulmuştur. Ama bu dönemde Arap dili çalışmaları yine ilahiyat fakültelerinin çatısı altına sıkıştırıldığı için Arapça bağımsız bir bilim dalı olamamıştır. Yine bu dönemde Avrupa'da Hümanizmin ve Aydınlanmanın etkisiyle birlikte bilimsel çalışmalar kurumsallaşmıştır. 1603'de Roma'da Academia dei Lincei, 1663'de Paris'te Académie des inscriptions et belles lettres, 1700'de Berlin, 1724'te Petrograd, 1739'da Stockholm, 1742'de Kopenhag, 1750'de Göttingen, 1754'te Erfurt, 1755'de Mannheim, 1759'da Münih, 1757'de Turin'de bilimsel çalışmalar amacıyla akademiler ve enstitüler kurulmuştur.¹⁸³ 18. yüzyıl boyunca Doğu çalışmaları bu kurumların içinde kısmen de olsa yerlerini almıştır.

1683'te İkinci Viyana kuşatması ile Avrupa'da İslamiyet'e yönelik daha akılcı araştırmalar başlamıştır. 1697'de Bartholomé d'Herbelot (1625-1695) yayınladığı *Bibliothèque orientale* (Doğu Kütüphanesi) adlı eserinde İslam kültür ve tarihine dair kapsamlı bir ansiklopedi ortaya koymuştur. Bu eserde Türkçe ve Arapça kaynaklardan yapılan belli ilavelerin dışında Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn* adlı eserinin tercümesi de

¹⁸² Burak Onaran, "Fransız Osmanlı Tarihi Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: Dünyada Türk Tarihçiliği**, C. 8, S. 15, 2010, s. 304, 305.

¹⁸³ Thielmann, a.g.m., s. 20; Schmidt, a.g.m., s. 9, 10.

mevcuttur. 18. yüzyılın başında Antoine Galland (1646-1715) tarafından *Bin Bir Gece Masalları* Avrupa'ya aktarılmıştır. Kısa sürede bu masallar Avrupalı okuyucu tarafından sevilerek okunmuş ve Doğu'ya yönelik merak daha da artmıştır. 18. yüzyılda *Kur'an* yeniden tercüme edilerek İslamiyet'e ve peygamberine yönelik araştırmalar da hızlanmıştır.¹⁸⁴ D'Herbelot ve Galland'ın Doğu çalışmalarına getirdiği yenilik bahsi geçen eserlerin Fransızca olarak yayımlanması olmuştur. 17. yüzyılın sonuna kadar Latince bilginlik dili olarak varlığını korumuştur. Bu dönemden sonra yerel diller akademik söylemde yerlerini alabilmişlerdir. D'Herbelot ve Galland eserlerini halkın büyük çoğunluğunun anlayacağı bir dilde yazması Avrupa'da Doğu'ya bakışı büyük ölçüde etkilemiştir. D'Herbelot'un ansiklopedisi 20. yüzyılın *Encyclopaedia of Islam*'ın bir ön versiyonu olarak görülmüştür.¹⁸⁵ Batı'nın Doğu'yu sistematik olarak incelemeye başlaması ve bu nedenle cemiyetler kurması ise ancak bir sonraki yüzyıla kalmıştır. 1795'te Paris'te École spéciale des langues orientales vivantes (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) kurulmuştur. Silvestre de Sacy¹⁸⁶ ise bu okulda Arapça kürsüsünün kurucusu olarak 19. yüzyıl ve hatta 20. yüzyılda Avrupa'da Doğu üzerine çalışanlara rehber olmuştur. Paris'te 1821'de

¹⁸⁴ Thielmann, a.g.m., s. 20; İsmail Çoşkun, "Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkiyatçılık", **Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu, 9-10 Aralık 2006**, Ed. Lütfi Sunar, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007, s. 167.

¹⁸⁵ Irwin, a.g.e., s. 117.

¹⁸⁶ A. I. Silvestre de Sacy (1758-1838) Paris'te doğmuş çağına damgasını vurmuş önemli bir oryantalisttir. İbranice, Süryanice, Aramice, Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenimine kendini adan Sacy aynı zamanda École de Droit'de hukuk eğitimi almıştır. 1780'de ilk tercüme eseri olarak Süryanice bir elyazmasını yayımlamıştır. Bundan üç yıl sonra İslam'dan önce Arapların tarihini anlatan ilk monografi tarzındaki eserini yayımlamıştır. 1789'dan itibaren Doğu üzerine özellikle İran, Sasani tarihi üzerine yoğunlaşmış ve bu alanda kaleme aldığı çalışmalarda orijinal kaynakları kullanmıştır. Bu sırada Paris'te École Spéciale des Langues Orientales Vivantes (Şark Dilleri Okulu)'de Arapça öğretmenliği yapmaya devam etmiştir. O dönem Fransa'daki rejim değişikliğine uyum sağlayamadığı için işinden olmuştur. Bunun üzerine çeviri faaliyetlerine hız vermiş ve 1797'de Mısırlı tarihçi Al Makrizi'nin eserlerini tercüme etmiştir. Daha sonra Sacy 1804'de ilan edilen Fransız İmparatorluğu'nu da tam olarak desteklememesine rağmen bu yönetime kısa sürede uyum sağlamıştır. 1806'da İran üzerine çalışmalarıyla Fransa'daki kolejde profesör olmuştur. 1798'den 1801'e kadar Napolyon'un Mısır işgali sırasında oradan getirilen dokümanları tercüme etmesi dolayısıyla kendisine Napolyon tarafından şövalye unvanı verilmiştir. Sacy 1800'den 1830'a yani ölümüne kadar devletin Araplarla ilişkilerinde danıştığı bir uzman olmuştur. Devlet kademesinde Doğu üzerine yaptığı hizmetlerle önemli bir konuma gelmesine rağmen Sacy hiç bir zaman Doğu'ya bir seyahat gerçekleştirmemiştir. 1810'da Arap grameri üzerine önemli bir eser kaleme almıştır. 1814'ten 1830'a kadar, Bourbon hanedanı döneminde, Sacy Kraliyet meclisinin önemli bir üyesi olmuştur. 1816'da *Kelile ve Dimme*'yi Fransızcaya tercüme etmiştir. 1819'da Feridüddin-i Attâr'ın *Pendnamesi*'ni Fransızcaya çevirmiştir. 1822'ye geldiğinde Sacy ve Jean-Pierre Abel-Rémusat Société Asiatique'yi kurmuştur. 1832'de Sacy seçkinler sınıfına yükselmiş (Chambre des Pairs) ve bu dönemden sonra Doğu çalışmalarına aralıksız devam ederek Fransız ve Alman meslektaşlarıyla görüşmelerini sürdürmüştür. Bknz. Nora Lafi, „A. I. Silvestre de Sacy“, **Orientalist Writers**, Ed. C. Fitzpatrick, D. A. Tunstall, Detroit ve diğer.: Gale, 2012, s. 254-260. Edward Said'in de belirttiği gibi "19. yüzyılda Avrupa'daki başlıca Arap dili ve edebiyatı mütehassısları düşünsel yetkelerini ona dayandırıyorlardı. Fransa'daki, İspanya'daki, Norveç'teki, İsveç'teki, Danimarka'daki özellikle de Almanya'daki üniversiteler, akademiler, onun etkisiyle, onun çalışmalarının sağladığı antolojik tablo aracılığıyla kendini yetiştirmiş öğrencilerle doluydu", a.g.e., s. 140. Bu çalışmanın esas konusu olan Fallmerayer de bu öğrenciler arasındadır.

Silvestre de Sacy, Alman Heinrich Julius Klaproth, sinolog ve kütüphaneci Jean-Pierre Abel Rémusat ve diğer Fransız oryantalistlerin teşvikiyle Société Asiatique kurulmuştur. Fransız bilim adamları için önemli bir buluşma noktası haline gelen Société Asiatique 1824'ten sonra *Journal Asiatique* adında bir dergi yayınlamaya başlamıştır. 1823'te Londra'da yapılan bir toplantıyla Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland kurulmuş, on yıl sonra 1833'te *Journal of the Royal Asiatic Society*'yi çıkarmaya başlamıştır. American Oriental Society ise 1842'de Boston'da kurulmuştur. *Journal of American Oriental Society* isimli dergi de 1843'ten beri yayın hayatına devam etmektedir. 2 Ekim 1845'te Darmstadt'ta Alman filolog ve öğretmenlerin sekiz toplantısından sonra Deutsche Morgenländische Gesellschaft (DGM) kurulmuştur. 1847'den itibaren Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG) yayınlanmaya başlamıştır. Böylece Fransa, İngiltere ve Amerika'dan sonra Almanya'da da oryantalist ilgililer için özel bir cemiyet kurulmuştur.¹⁸⁷ Bu cemiyet kendisine Paris'teki Société Asiatique'i örnek almıştır. DGM'ye sadece Almanlar değil yabancılar da üye olabilmişlerdir. 1845 yılında 54 üyesi olan DGM 1914 yılına gelindiğinde üye sayısını 442'ye yükseltmiştir. 1845-1914 yılları arasında, 1,556 kişi cemiyete üye olmuştur. Bunlardan yaklaşık % 40'ı üniversitelerde öğretim görevlisi ve kabaca yarısı ise şarkiyat çalışmalarının en azından bir dalıyla ilgilidir. Profesyonel akademisyen şarkiyatçıların cemiyet üzerindeki hâkimiyetlerinin giderek artmasına rağmen, amatörlerin katkısı yadsınmayacak derecededir.¹⁸⁸

Görüldüğü gibi 19. yüzyıl gelişmeleri yani Avrupa'nın Doğu'ya genişlemesi Batı ve Doğu arasındaki ilişkilere kazandırdığı boyut Avrupa'da birbiri ardına Doğu çalışmaları enstitüleri kurulmasına neden olmuştur. Doğu ve özellikle İslam araştırmaları imparatorluk projelerinin bağımsız bir sahası olarak kurulmuştur. Hatta bu enstitülerdeki çalışmalar ne kadar masum görünse de imparatorluk ideolojisini destekleyecek türdedir.¹⁸⁹

19. yüzyılın ilk yarısında kurulan bu derneklerde başta Sacy ve William Wright olmak üzere pek çok bilim adamı Doğu dilleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Lane'nin *Arapça-İngilizce Sözlüğü*, Redhouse'un *Türkçe-İngilizce Sözlüğü* bu döneme ait oryantalist

¹⁸⁷ Ursula Wokoeck, **German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945**, London and New York: Routledge, 2009, s. 87; Schmidt, a.g.m., s. 11; Sabine Mangold, **Eine "weltbürgerliche Wissenschaft" – Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert**, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004, s. 176; Thielmann, a.g.m., s. 20.

¹⁸⁸ Herzog, a.g.m., s. 83.

¹⁸⁹ Ulrike Freitag, "The Critique of Orientalism", **Companion to Historiography**, Ed. M. Bentley, London and New York: Routledge, 1997, s. 622.

çalışmalarıdır. Yine bu kurumlar içinde bilim adamları Avrupa kütüphanelerindeki Doğulu el yazmalarını ve İslam dünyasına ait ilahiyat, tarih, edebiyat, hukuk eserlerinin kataloglarını hazırlamışlar ve gerekli gördükleri eserleri Avrupa dillerine tercüme etmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Avrupa'nın Doğu'ya bakışını etkileyen esas unsur emperyalizm olmuştur. Batı Avrupa ekonomik, askeri, kültürel açıdan tarihinin zirvesini yaşarken Osmanlı Doğusu ard arda yaşadığı askeri yenilgilerle geri dönüşü olmayan bir çöküntü devresine girmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise Batı ile Doğu arasında var olan mesafenin boyutları giderilemez olmuştur. Avrupamerkezciliğin zirveye çıktığı bu dönemde Batı, Doğu'yu kendi ölçütleriyle değerlendirmiş ve yargılamıştır.¹⁹⁰

Avrupa'da oryantalistik ile ilgili kurumsal gelişmeler bahsedilen şekilde gerçekleşirken, düşünsel anlamda Avrupa için *öteki* olarak Doğu, Bizans, Osmanlı, Türk, Müslüman gibi imgeler de birtakım değişimlerden geçerek şekillenmiştir. 11. ve 13. yüzyıllar arasında yapılan Haçlı Seferlerinden dolayı Avrupa için *öteki* her ne kadar İslam olarak görünse de bu, Batı için yeterli bir tanım değildir. Avrupa'nın kültürel bakışı içinde Bizans da İslam kadar bir *ötekidir*. Bizans teknik olarak Avrupalı ve Hıristiyan olsa da Ortodoks ve Latin kilisesi arasındaki bölünme, beraberinde kültürel farklılığı ve Müslümanlara karşı olduğu gibi Bizans'a karşı da düşmanlığı getirmiştir. Akdeniz havzasının etrafında gelişen Bizans ve İslam uygarlıkları antikçağlardan beri Avrupa için hem en yakın hem de en çok mücadele edilen bir *ötekidir*. Kısmen olumlu imgeler içerse de *öteki*, Avrupa için daima kendisinin zıddı durumundadır.¹⁹¹

Bizans gücü ve coğrafi konumuyla Hıristiyanlığın ve İslam'ın sınırları arasında Hıristiyan dünyasının koruyucusu konumundadır. Bununla birlikte Bizans, Latin dünyasıyla her zaman iyi ilişkiler içinde olmamıştır. Pek çok yönden kendini Latin dünyasının dışında gören Bizans'ın kendisini Roma'nın devamı olarak görmesi özellikle Roma Cermen imparatorlarını ve Latinleri kızdırmaktadır. Ancak Grek ve Latinler arasındaki düşmanlığın esas nedeni dinidir. 1054'te Latin ve Grek kilisesi arasındaki ayrılıktan dolayı Bizans hizipçi ve kafir olarak görülmüştür. Pek çok Avrupalı için Bizans, İran gibi yabancı, egzotik ve çürümüş olarak tanımlanmıştır.¹⁹² Haçlı Seferleri, ticaret, kutsal toprakları ziyaret, savaş ya da dini misyonlarla Batı'dan Doğu'ya giden Avrupalılar doğal olarak Bizans toprakları üzerinden geçmişlerdir. Haçlı Seferleri sürecinde yazılan

¹⁹⁰ Bulut, a.g.e., s. 118, 123.

¹⁹¹ Hentsch, a.g.e., s. 82-86; Bisaha, a.g.e., s. 95.

¹⁹² Bisaha, a.g.e., s. 95, 96.

kroniklerde Bizans sarayı, mimarisi, merasimleri ve zarif gelenekleri Avrupalı okuyucuya Konstantinopolis'in zenginliği ve bolluğu olarak yansıtılmıştır. Bu tarz olumlu imgelerin yanı sıra aynı döneme ait kroniklerde Bizans yöneticilerine ve halkına yönelik olumsuz imgeler de mevcuttur. Özellikle mezhep farklılığından kaynaklanan bu olumsuz imgeler toplumun ahlaksal açıdan bozuk olduğu hususunda hemfikirdir. Bizanslılar düzenbaz, kadınsı, yalancı ve güvenilmeyen kişiler olarak Avrupa kroniklerinde yerlerini almıştır.¹⁹³

Osmanlı Devleti'nin kurulmasının ardından Sultan II. Murad (1421-1451) ve halefleri kısa süre içinde sınırlarını genişleterek devleti güçlü bir imparatorluk haline getirmiştir. Özellikle 1453'te İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu son bulmuş Osmanlı Devleti yönetim, ekonomi ve politik açıdan en yüksek seviyesine ulaşarak Hıristiyan Batı dünyasının klasik bir rakibi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hızla Avrupa içlerine doğru ilerlemesi karşısında Türk kelimesi Avrupa'da tecavüz, ölüm ve yıkım anlamlarına gelmeye başlamıştır. Batı'da "Türkün geçtiği yerden artık bir daha ot büyümez" gibi klasik deyimlerle halkın bilinçaltı şekillendirilmiştir.¹⁹⁴ Avrupa'da Türk'ü, Osmanlı'yı ve Müslüman'ı birbiriyle özdeşleştirerek bir imge haline getiren ilk millet, ticari ve siyasi ilişkiler yönünden Osmanlı Devleti'ne yakınlıklarından dolayı İtalyan'lardır. Türkleri barbar olarak gören İtalyanlar kaleme aldıkları eserlerle modern oryantalizmin temellerini atmışlardır. Osmanlı Devleti'ni bir dünya gücü olarak gören Fransa'da ise Türkler inançsız, barbar, lanetlenmiş gibi sıfatlarla anılmıştır. Aynı şekilde İngiliz ve Alman yazınında Türklere yönelik olumsuz imgeler had safhada iken Türklerin şeytan olduğu düşüncesi dahi dile getirilmiştir.¹⁹⁵

16. yüzyıldan itibaren Batı yazınındaki bu olumsuz imgeler inandırıcılığını yitirmiştir. Ama yine de 17. yüzyılın sonuna kadar Batı'da Türklere karşı duyulan merakın kaynağında korku etken olmuştur.¹⁹⁶ Giderek artan seyahatnamelerin iletği yeni bilgiler Osmanlılar hakkında yerleşik kanılar ve önyargıları değiştirmeye başlamıştır. Ancak bu olumsuz imgeler ve önyargılar tamamen yok olmamıştır. 16. yüzyıldan itibaren olumlu ve olumsuz imgeler birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı toplumu, kültürü, yönetim yapısı, askeri sistemi Batılıların en çok ilgisini çeken konular arasındadır. Batılı yazarlar ve

¹⁹³ Ihor Ševčenko, "Perceptions of Byzantium", **Perceptions of Byzantium and Its Neighbors (843-1261)**, Ed. Olenka Z. Pevny, New York: The Metropolitan Museum of Art Yale University Press, 2000, s. 2-4.

¹⁹⁴ Hans Joachim Kießling, "Die Türken und das Abendland: Vorstellung und Wirklichkeit", **Der Remter, Blätter Ostdeutscher Bessinnung**, 4, (1956), s. 52.

¹⁹⁵ Özbaran, a.g.e., s. 71-77.

¹⁹⁶ Irwin, a.g.e., s. 113.

gezinler Osmanlı toplumuyla kendi toplumları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmayı adeta kendilerine görev edinmişlerdir. Onlar Avrupa halklarını Osmanlı hakkında bilgilendirirken bir yandan okuyucuya Osmanlıların ihtişamından, kuvvetinden, birlik beraberliğinden, devlet düzeninin etkinliğinden, dini hoşgöründen, tebaanın ve askerlerin sadakatinden bahsetmişlerdir. Diğer yandan ise Osmanlıların barbar, imansız, zalim ve tiran olduğu konusunda topluma yanlış bilgi aktarmışlardır.¹⁹⁷ Çırakman'ın dikkati çektiği üzere 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın Doğu imgesinde Türkler hakkında tutarsız, rastlantısal ve çelişkili yargılarda bulunulmuş olsa da, Avrupalıların veya Hıristiyanların Osmanlılardan üstün olduğuna dair herhangi bir iddia dile getirilmemiştir. Ona göre, Avrupa, Osmanlı'nın gücü karşısında kendi zayıflığını, bölünmüşlüğünü, düzensizliğini ve Doğu'nun tehdidi altında güvensiz bir ortamda bulunduğunu görmüştür.¹⁹⁸

Avrupa gerçekten de tarih boyunca kendi içinde bir uyum gösterememiştir. Köylüler ve soylular, soylular ve hükümdarlar, hükümdarlar ve din adamları, hükümdarlar ve papalar, papalar ve Kutsal Roma imparatorları daima birbirleriyle mücadele içinde olmuşlardır. Bu mücadeleden dolayı kıtanın gerçek bir homojen yapıya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Osmanlı Devleti ise klasik döneminde Avrupalı çiftçilere, zanaatkârlara ve askerlere oldukça çekici gelmiştir. Avrupa'daki çiftçilerden acımasızca vergi alınması 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başında pek çok çiftçinin Osmanlı Devleti'ne göç etmesine neden olmuştur. Avrupa'nın aksine Osmanlı Devleti sınırları içinde vergiler açıkça belirlenmiş, çiftçilerin hakları devlet tarafından korunmuş ve ekinler gelip geçen ordular tarafından harap edilmemiştir. Hepsinden önemlisi ise Osmanlı Devlet sistemi içerisinde sosyal sınıf atlama olanağı vardır. 1453 ve 1623 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde hizmet veren 48 vezirden 33'ü Müslümanlığa dönmüş Hıristiyan olması bu durumun en dikkat çekici örneğidir.¹⁹⁹

Yeniçağla birlikte Avrupalılar İslamiyet'i "evrensel tehdit" olarak görmüşler ve yeni bir Avrupalı kimliğinin yaratılmasında "tek gerçek imanın koruyucusu" fikrinin kıtayı birbirine kenetlemek için en önemli unsur olduğunu fark etmişlerdir. Kendisini "Hıristiyan dünyası" olarak adlandıran Avrupa, yaratılan Avrupalı kimliğinin ilk kademesini

¹⁹⁷ Çırakman, "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi", **Doğu Batı: Oryantalizm I**, 20, (2002), s. 197.

¹⁹⁸ Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", **Doğu Batı: Avrupa**, 14, (2001), s. 33.

¹⁹⁹ Margret Spohn, **Her Şey Türk İşi: Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (Ön) Yargıları**, (Çev. Leyla Serdaroğlu), İstanbul 1996, s. 26; Hobson, a.g.e., s. 116.

oluşturmuştur. Ortadoğu menşeli bir din olan Hıristiyanlığı sahiplenen Avrupa, kendisinin Hıristiyanlıkla özdeşleştirilmesi için elinden gelen gayreti de göstermiştir.²⁰⁰ Avrupa’da Katolik kilisesinin gücünün sarsılması üzerine, kilise toplumun dikkatini dışa yani Türk sorununa çekmiştir. Protestan ve Katolikler ortak düşman olarak Türklere karşı savaşacak ve Türkler üzerinde kazanılan başarılar abartılarak Avrupa’da yayılacaktır. Böylece kilise içindeki ayrılık ortak bir düşmana yönelerek Avrupa’daki iç karışıklık ortadan kaldırılacaktır. Avrupa’da asiller ve din adamları, sınıf toplumu için oluşan tehlikeyi gördüklerinden Türklerin asırlar boyunca Batı’nın ezeli düşmanı oldukları fikrini topluma farklı yollarla yaymaya çalışmışlardır. Özellikle kendi çıkarlarını korumak için Roma Katolik kilisesi olumsuz, bozuk bir Türk imajı oluşturulmasına destek vermiştir. Kilise içindeki ayrılıklardan dolayı din adamları güç kaybını önlemek adına inananların Türklere karşı savaşta birleşmesi gerektiği yönünde bir politika geliştirmiştir. Bu güç politikası doğrultusunda bir propaganda eylemi başlatılmış ve bu eylem kamu yaşamının bütün alanlarına yayılmıştır.²⁰¹ Örneğin IV. Pius 1571’de İnebahtı Savaşı için Türklere karşı dualar okunmasını emretmiştir. Ona göre Türklerin Batı’yı tehdit etmesi Hıristiyanların kendi suçudur. Hıristiyan âleminin günahkâr yaşam biçimi, dualarını ihmal etmeleri tanrının öfkelenmesine ve onları Türkler vasıtasıyla cezalandırmasına neden olmuştur. Ancak Türkler karşısında birlik oluşturabilen Hıristiyanlık bu zulme bir son verebilirdi. Bu tarz “siyasal, dinsel ve sosyal birlik” istemi 16. yüzyılın bütün vaazlarında, dualarında ve çağrılarında vardır. 1686’da 89 Alman kentinde Türkler hakkında 117 farklı dua belirlenmiş olması propaganda amaçlı vaazların önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Yine 19. yüzyılda yaşamış Yunan şair Konstantin Kavafis, *Barbarları Beklerken*’de Türkleri kastederek “Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?/ Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza” demesi dış bir tehlike karşısında duyulan korkuyla birleşen halkın daha kolay denetlenebilir ve yönetilebilir olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.²⁰²

18. yüzyıl itibariyle Avrupalıların Osmanlı Doğu’suna yönelik algısı büyük ölçüde değişmiştir. Osmanlı Devleti’nin 1683’te Viyana yenilgisinden sonra Orta Avrupa’daki gücü önemli ölçüde azalmış ve Avrupa’da süregelen Osmanlı tehdidi algısı değişmiştir. Ancak dikkati çeken nokta Avrupa’da eğitim seviyesi düşük kişilerin Türklere karşı

²⁰⁰ Hobson, a.g.e., s. 119, 121.

²⁰¹ Spohn, a.g.e., s. 28, 53.

²⁰² Spohn, a.g.e., s. 32, 33; Giovanni Ricci, **Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa’sında Korku, Nefret ve Sevgi**, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Kitap yayınevi, 2005, s. 14.

bakışının kolay kolay değişmediği gerçeğidir. Yine toplumun hiçbir kesiminde din farklılığından kaynaklanan imgeler tamamen yok olmamıştır. 1683'ten sonra "Türk tehlikesi"ne yönelik algı sabit bir şekilde azalsa da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türklere yönelik algılar farklı kriterlere dayandırılarak büyük ölçüde aşağılayıcı ve küçük düşürücü bir biçim almıştır. Bu algının nedeni Osmanlı-Avrupa güç dengesindeki büyük değişimdir. Yine Avrupa'nın yeni ticari ortaklıklar kurması, yeni yollar keşfetmesi ile Osmanlı Devleti'nin stratejik öneminin azalması Avrupa'nın Doğu'ya bakışını etkilemiştir. Bu dönemde "ilerleme" ve "medeniyet" gibi kavramların ortaya çıkışı Avrupa'nın kendisini Doğu'dan farklı görmesine ve Doğu'yu aşağılamasına da neden olmuştur.²⁰³

17. ve 18. yüzyıllarla birlikte Doğu'ya bakışta yeni bir akım ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni ansiklopedi külliyatını hazırlayan ve Doğu kaynaklarını bir araya getiren D'Herbelot'un *Bibliothèque orientale* (1697) adlı çalışması ve *1001 Gece Masalları*'nın Antoine Galland tarafından (1704-1717) Fransızcaya, Bohse-Talander (1730) tarafından Almancaya çevrilmesiyle Doğu, Avrupa'da farklı bir yönüyle ön plana çıkmıştır. Moda, resim ve dekoratif sanatlarda yeni bir akım olarak Romantizm gelişmiştir. Romantizm akımının kökeni Fransız kraliyet sarayına dayansa da Alman sanat ve literatürü bu akımdan oldukça etkilenmiş ve Romantik oryantlizmin bir nevi temsilcisi olmuştur.²⁰⁴ Romantik oryantlizm genel geçerlerden, ideallerden ve sembollerden, Avrupa'nın perspektifinden üretilmiştir ve o öncelikle içseldir, uluslararası, kültürel, dinsel ve politik bir sevda değildir. Romantiklerin çabaları devlet himayesinin yeni tarzlarının ortaya çıkmasıyla desteklenmiş, bu desteklerin çoğu Avrupa'nın Doğu'ya diplomatik, ekonomik ve politik etkisinin gelişmesiyle olmuştur.²⁰⁵ Romantikler Doğuyu neo-klasiklerden çok farklı, rasyonel olmayan, düşsel özgürlüğü, şehveti ve kaderciliği içinde son derece renkli bir şekilde algılamışlardır. Doğu onlara bir dizi puslu hayal oluşturmuştur, kahramanlarının gezinebileceği, bulanık bir kara parçası görüntüsü yaratmıştır. Romantiklerin Doğu'su yüceltilen bir yerleşim alanıdır: gerçek Doğu ile hiçbir ilişkisi yoktur.²⁰⁶ Romantiklerin ebedi ve değişmez bir Doğu'su vardır. Bu Doğu Jale Parla'ya göre değişmezliğini karşıtlıklara borçludur. Doğu her şeyden önce bir tezatlar ülkesidir. Orada en korkunç suçlarla en arı masumiyet, en affetmez tabularla en çıldırtıcı duygusallık ve yasak zevkler,

²⁰³ Douglas Reynolds, **Turkey, Greece, and the Borders of Europe: Images of Nations in the West German Press 1950-1975**, Berlin: Fran&Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2013, s. 58; Rodinson, a.g.e., s. 22.

²⁰⁴ Todd Kontje, **German Orientalisms**, Michigan: The University of Michigan Press, 2004, s. 61.

²⁰⁵ Wokoock, a.g.e., s. 90.

²⁰⁶ Kabbani, a.g.e., s. 42.

efendilikle kölelik, kişiliklerde yoğun çelişkiler birlikte bulunur. Romantikler bir yandan sayılan bu öğelerle bir Doğu miti ya da Doğu yaratırken, bir yandan da bu düşü yaşantıya dönüştürmeye çabalamaktan geri durmamışlardır.²⁰⁷ Romantiklerin kafasındaki Doğu ile gerçek Doğu arasında büyük bir fark vardır.

19. yüzyıla gelindiğinde Müslüman Doğu'yu yenilmiş bir düşman olarak gören Avrupa, emperyalizm ve sömürgeciliğin de etkisiyle ona bakmıştır. Rodinson'a göre 19. yüzyıl Avrupa'sında Doğu'ya bakışta üç unsur dikkat çekmektedir: 1) Çıkarıcı ve emperyalist batıcılık: bu batıcılık öteki medeniyetleri küçümser, 2) Romantik egzotizm: büyü bir doğuya hayrandır, Doğu'nun sefaleti arttıkça daha da cazipleşir, 3) Uzmanlaşmış bilgelik: Avrupa'da eski çağların incelenmesine ve sınıflandırılmasına yönelik tutum. Ona göre 19. yüzyıl Doğu'ya bakışın karakterini oluşturan bu üç unsur birbiriyle çatışıyor gibi görünse de aslında Avrupa'nın Doğu'yu anlamasında birbirini tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.²⁰⁸

1.2.5. Alman Ekolünde Yakın Doğu Çalışmaları

Yukarıdaki başlık altında genel olarak Avrupa'da Müslüman Doğu'ya yönelik oryantalist çalışmaları, kurumları ve Doğu imgesinin gelişimi anlatılmıştır. Çalışmamızın odağında Alman bir oryantalistin bulunması Alman tarihyazımında ve Alman halkları arasında Doğu'ya yönelik yapılan çalışmaların daha detaylı incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Haçlı Seferleri'yle başlayan süreçte Hıristiyan Almanların Müslüman Türklere karşı ilgileri artmış, onlara yönelik düşünceleri yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. 15. yüzyılla birlikte Türklerin Batı'ya doğru hızla ilerlemesi Doğulu düşmanlar olarak onları Almanlar arasında tanıtmıştır. Osmanlı Devleti'nin fetih hareketlerine paralel olarak Alman halklar arasında Türklere olan ilgi artmış ve Türk tarihine ait yayınların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. 1500'lü yıllarda milli kimliğini oluşturmaya başlayan Almanlar için Roma düşmanlığı korku ve tiksiniyle birlikte Türklere dönmüştür. 1522'de Rodos'un fethi, 1526'da Mohaç Savaşı, 1529'da I. Viyana kuşatması, 1571'de İnebahtı Savaşı, 1594-1598 yılları arasında Avusturya-Osmanlı savaşları

²⁰⁷ Jale Parla, **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul: İletişim yay., 2005, s. 25.

²⁰⁸ Rodinson, a.g.e., s. 58.

sebebiyle 16. yüzyıl boyunca Türkler Alman literatüründe önemli bir yer tutmuşlardır.²⁰⁹ 16. yüzyıl boyunca Avrupa'da Türk ilerlemesi “yaklaşan kıyametin bir belirtisi” olarak yorumlanmış, Türk tehdidi “tanrının gazabı” olarak açıklanmıştır.²¹⁰

1683'te Batı'ya doğru Türk ilerleyişinin durdurulması, Avrupa'da Aydınlanmış ampirizmin ve Rasyonalizmin kazanması, dünya işlerinde kilisenin tekelciliğinin zayıflaması, Avrupa düşünce sisteminin sekülerleşmesine neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler Doğu'yla ilişkide daha iyi bir ufuk açmıştır.²¹¹ Türklerin Viyana kapılarından geri dönmesine kadar Fransa ve Almanya'da Türklere ait kitapların sayısı diğer Doğu halklarına ait eserlerin sayısından fazladır. Çünkü bu dönemde Orta Avrupalıların coğrafi ilgi alanı trans-Atlantik'ten ziyade trans-Avrasya'dır. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Asya'ya dair Almanların bilgisi Doğu'ya giden seyyahlar vasıtasıyla artmış ve bu bilgiler Alman kültürünü pek çok yönden etkilemiştir. 16. yüzyılın başlarından itibaren parti ve turnuvalarda Türk kostümleri Almanlar arasında popüler olurken, 1700'lerden sonra Doğu'yla bağlantı sayesinde Almanlar Doğu'dan gelen çay, kahve, porselen gibi metalarla tanışmışlardır. Almanlar Doğu'nun egzotikliğinden etkilenmiş olmalarına rağmen çoğu, Doğu'ya yönelik negatif düşüncelere sahiptir. Bu imgeler özellikle Doğu despotizmi, şiddet, şehvet düşkünlüğü ve düzenbazlık konuları etrafında tekrar tekrar şekillenmiştir.²¹²

Avrupa kıtasının güney kıyıları 16. yüzyıldan beri Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olduğu için 18. ve 19. yüzyıllarda Alman prensliklerinden her kim Doğu'ya seyahat ederse Türk imparatorluğuna seyahat etmiş oluyordu. Bu dönemde Bosna, Sırbistan, Eflak ya da Moldovya Avrupa için Arabistan Yarımadası kadar Doğu idi. O zamanlar Batı'dan bakıldığında Viyana'nın hemen ötesi Doğu-Batı arasındaki sınır olarak görülüyordu. Aslında 18. ve 19. yüzyıllarda sadece Balkan Yarımadası'nı içine alacak şekilde Doğu Avrupa, Doğu dünyasının karakteristik özelliklerine sahip değildir. Aynı zamanda bu dönemde kıtanın güney-batısı, İspanya ya da Sicilya'ya gidenler Doğu seyahati

²⁰⁹ Carl Göllner, **Tvrca: Die europäischen Türckendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band MDI-MDL, Berlin: Editura Academie, Akademie-Verlag, Bvcvresti, 1961, s. 7.

²¹⁰ Ute Monika Schwob, “15. ve 16. Yüzyılın Almanca Eserlerinde Türk İmajı: Basmakalıp Düşüncelerin Oluşumuna Dair”, **I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri (28.X-1.XI.1985)**, Eskişehir: 1987, s. 186.

²¹¹ Ludwig Amman, **Östliche Spiegel: Ansichten vom Orient im Zeitalter seiner Entdeckung durch den deutschen Leser 1800-1850**, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1989, s. 14.

²¹² Kontje, a.g.e., s. 34, 35.

gerçekleştirdiklerini söylüyorlardı.²¹³ Herder İspanya'yı "Asya'nın Avrupası" olarak adlandırmıştı. Ona göre İspanya "büyülü ülke"dir.²¹⁴ 19. yüzyıl Avusturya'sı için "Doğu" tabiri Müslüman Türklerin yaşadığı bir Türk imparatorluğunun hâkimiyet sahası anlamına gelmekteydi.²¹⁵

Alman literatüründeki Doğu imgeleri kısmen diplomatlar, tüccarlar ve seyyahlar vasıtasıyla kısmen de çeşitli vesilelerle Doğu'ya giden Almanlar aracılığıyla gelişmiştir. Özellikle savaş esiri olarak Osmanlı topraklarına giden Almanlar ülkelerine geri döndüklerinde Türkler arasında geçirdikleri zamanı ve anılarını kaleme almışlardır. Bu eserler yeniçağ Almanya'sında toplumun bilincini büyük ölçüde etkilemiştir. Niğbolu Savaşı'nda esir düşen Alman Hans Schiltberger'in 1394-1427 yılları arasını kapsayan Doğu seyahati 1473'de Ulm'de yayımlanmış ilk savaş esiri seyahatnamesidir. 15. ve 16. yüzyılların en sevilen eserlerinin başında yer alan *Hans Schiltberger'in Seyahatnamesi* Türklere ilişkin Hıristiyanlığın düşmanı, öldürücü, yakıcı-yıkıcı ve soyguncu gibi imgeleri pekiştirmekle birlikte, Hıristiyan dünyasının dışında kalan yerlerin tümünü "dinsizler, inançsızlar ülkesi" olarak adlandıran genellemeler içermiştir.²¹⁶ Schiltberger'in Müslüman Osmanlı'ya kafir gözüyle bakmasında kuşkusuz kendisinin koyu bir Katolik olmasının etkisi büyüktür.

Osmanlı Devleti'ne gelmiş daha sonra da Avrupa'ya dönerek anılarını kaleme almış ikinci bir Alman savaş esiri ise Macaristanlı Georg'dur. 1438 yılında oldukça küçük bir yaşta Sebeş-Mühlbach kuşatması sırasında Türklerin eline esir düşen Georg yirmi yılı aşkın bir süre esir olarak Anadolu'da farklı kişilerin yanında yaşamıştır. Türklerin yaşam dünyasına dair bilgisini derinlemesine genişletirken Türkler arasındaki çok eşliliği, günlük ritüelleri, ibadet biçimlerini, dervişlerin danslarını, camilerin mimarilerini, Hıristiyan kölelerin sefaletini gibi pek çok konuyu eserinde resmetmiştir.²¹⁷ Georg'un eseri reformasyon öncesi Türklere ait Avrupa'da en çok bilinen çalışmadır. Bu esere Martin Luther'in önemli katkıları olmuştur. Martin Luther'in esere ilgi göstermesinin nedeni

²¹³ Polaschegg, a.g.e., s. 70-73.

²¹⁴ Schwabe, a.g.t., s. 35.

²¹⁵ Lewis, **Çatışan Kültürler**, s. 34.

²¹⁶ Franz Babinger, "Die türkischen Studien in Europa bis zum Auftreten Josef von Hammer-Purgstall", **WI**, 7/3-4, (1919), s. 104; Onur Bilge Kula, **Batı Edebiyatında Oryantalizm I**, İstanbul: TİKY, 2011, s. 33.

²¹⁷ Leyla Çoşan, "Georgius de Hungaria ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmelerine Bir Bakış", **Semahat Yüksel Armağan Kitabı**, Ed. Cemal Yıldız ve diğerleri, Ankara: Pegem Akademi, 2009, s. 199; Thomas Kaufmann, **Der Anfang der Reformation: Studien zur Kontextualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung**, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 2012, s. 107.

kuşkusuz 1529’da Sultan Süleyman’ın Viyana kapılarına dayanması bu dönemde Türk korkusunun tekrar güncellik kazanmasıdır.²¹⁸

1526 yılında Mohaç Savaşı’nda Türkler tarafından esir edilerek Anadolu’ya getirilen Macar asıllı Barholomäus Georgi de hatıralarını kaleme alan bir başka Alman esir seyyahdır. Yaklaşık on üç yılını İstanbul, Anadolu ve Trakya’da geçiren Georgi Türk toplumunu yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Türkleri vahşi, ahlaksız ve kana susamış kâfirler olarak betimleyen Georgi, onları günahkâr, kanunlara boyun eğmeyen, estetik öngörülerini geliştirmemiş kişiler olarak tanımlamıştır. Georgi’nin üzerinde durduğu önemli bir diğer husus ise Osmanlı yönetiminde Hıristiyan çocukların ailelerinden alınarak devletin askeri ve idari sistemi içinde kullanılmasıdır. Kısa sürede Avrupa’da popüler olan Georgi’nin eseri ayrıca Türklerin dinsel törenleri, askeri, tarımsal faaliyetleri ve Türk yönetimi altındaki Hıristiyanların durumları hakkında da bilgi vermektedir.²¹⁹ Alman savaş esirleri eserlerini genelde Latince ve Almanca yazmış olmalarına rağmen eserlerin fazlasıyla ilgi çekmeleri zamanla bu eserlerin başka Avrupa dillerine tercüme edilmesine neden olmuştur.

Alman yazınında Türklere yönelik olumlu ve kalıcı imgeler ilk defa Habsburg imparatorluk elçisi Ogier Ghislain de Busbecq (1522-1592)’in *Turcicae legationes epistolae quatuor* (1589) adlı eserinde oluşturulmuştur. Devşirme sistemine dahil olan kimselerin devlet memurluğunda istedikleri yere gelebileceklerini detaylı bir şekilde anlatan Busbecq Avrupa’daki sistemle Osmanlı Devleti’ndekini karşılaştırarak Osmanlı’daki sistemi övgüye layık bulmuştur.²²⁰ Bisaha, Busbecq’in Osmanlı’ya yönelik bu şekilde olumlu imgelerle yaklaşmasının sebebini onun hümanist bir eğitimden gelmesine bağlar. Ancak bu olumlu imgeler üzerinde daha önemli bir faktörü ise Busbecq’in Osmanlı Devleti’ni ziyaret etmekteki rolü olarak görür. Busbecq Osmanlı ziyaretini Avusturya adına ateşkes ve barış görüşmek için yapmıştır. *Türk Mektupları* adlı eseriyle tanınan Busbecq Osmanlı Devleti’nin askeri sistemi, sosyal eşitlikteki Türk

²¹⁸ Çoşan, a.g.m., s. 201; A. B. Palmer, “Fr. Georgius de Hungaria, O. P., and the *Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum*”, *Bulletin of the John Rylands Library*, 34, (1951), s. 44, 56; Kaufmann, a.g.e., s. 44.

²¹⁹ Kenneth M. Setton, *Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1992, s. 29, 30; Yapp, a.g.m., s. 148.

²²⁰ Yapp, a.g.m., s. 148.

hassasiyeti, seyyahlara gösterilen misafirperverlik ve fakirleri korumalarını detaylı bir şekilde eserlerinde betimlemiştir.²²¹

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu 16. ve 17. yüzyıllar boyunca mevcut barışı sürdürmek veya yeni antlaşmalar yapmak için Osmanlı Devleti'ne sürekli elçilik heyetleri göndermiştir. Bu elçilik heyetleri içindeki memurlar Osmanlı başkentine geldiklerinde devlet kademelerindeki ve toplum içindeki gözlemlerini hatıralar şeklinde yazmışlardır. Örneğin Busbecq'in elçilik heyetiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne gelen Hans Dernschwam Anadolu'da bulunduğu süreci konu edinen bir günce yayımlamıştır. Dernschwam, Busbecq'le Sultan Süleyman'la görüşmek için Amasya'ya doğru yola çıkan heyet içinde yer almıştır. Bu heyet Kastamonu, Pursak, Ankara, Çorum Elvan Çelebi ve Amasya yolu üzerinden geçmiştir. Bu vesileyle Dernschwam eserinde Anadolu'nun manzarasını, köylerin ve küçük şehirlerin yapısının ilginç tasvirlerini verebilmiştir.²²²

II. Maximilan (1564-1576)'ın II. Selim'e gönderdiği bir elçilik heyeti içinde bulunan papaz Stefan Gerlach da İstanbul'da bulunduğu beş yıllık zaman zarfını *Türkiye Günlüğü* ismiyle yayımlamıştır.²²³ Gerlach'dan sonra Osmanlı Devleti'ne gelen bir diğer önemli elçilik memuru Salomon Schweigger'dir. Schweibenli bir Protestan papaz olan Schweigger eserinde İstanbul'dan ayrıntılarıyla söz etmiştir. 1577-1581 yılları arasında üç yıl kaldığı İstanbul'da Avusturya elçiliğinde görev yapan Salomon Schweigger *Türk Sultanının Sarayında (Zum Hofe des türkischen Sultans)* başlığıyla Türklere ilişkin izlenim ve değerlendirmelerini yayımlamıştır.²²⁴ Tebly'e göre İstanbul'un mucizelerini tanımak için Schweigger'in beyanları en güvenilir olanlardır. Busbecq İstanbul'da sadece Boğaz'ın cazibesine kapılmışken Schweigger o dönemde İstanbul'da görülmeye değer ne varsa ziyaret etme gereği duymuştur.²²⁵ Schweigger'in seyahatnamesi Alman halkları arasında Türklere ilişkin oluşturulan olumsuz imgelerde önemli bir rol oynamıştır. Ona göre, "Türk" sözcüğü "yıkıcı" anlamına gelmektedir, daha doğrusu "vahşi, yırtıcı ve acımasız" demektir. Ayrıca bir atasözüne göre, Osmanlı'nın ayak bastığı yerde ot bitmez, fidan yeşermemiş... Eğer Türklerin saldırısına uğrama korkusu olmasaydı, Hıristiyan devletler

²²¹ Bisaha, a.g.e., s. 180.

²²² İlber Ortaylı, "Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27-4, (1972), s. 137, 138.

²²³ Yaron Ben-Nach ve Giacomo Sabani "Three German Travellers on Istanbul Jews", *Journal of Modern Jewish Studies*, 12-1, (2013), s. 37.

²²⁴ Kula, *Oryantalizm I*, s. 266, 267; Nejat Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahat-Nâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 17/18, C. 13, (1963), s. 125.

²²⁵ Karl Tebly, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, (Çev. Selçuk Ünlü), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1988, s. 180.

kendilerini öyle güvende hissederlerdi ki artık hiçbir şeyden çekinmezler ve birbiriyle çatışarak kan dökerlerdi... Demek ki Türkler bize birbirimizle iyi geçinmeyi öğretiyorlar.²²⁶ Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi Schweigger'in eseri Almanlara Türkler karşısında birlik çağrısında bulunmaktadır.

Yeniçağda Alman halkının Doğu'yu tanınması aynı zamanda Osmanlı kroniklerinin ve tarihlerinin Batı dillerine tercüme edilmesiyle de gerçekleşmiştir. Yeniçağ Avrupa'sında İncil çalışmaları oldukça popülerdir. Bu nedenle pek çok ilahiyatçı kutsal topraklara seyahat düzenlemiştir. Avusturyalı Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (ö. 1596) da bu seyyahlardan biridir. Leopoldsdorf, Kutsal Mezara yaptığı seyahatten dönerken Anadolu'da Osmanlı tarihçisi Muhittin Mehmet'in (ö. 1550) Türkçe el yazmasını beraberinde Avrupa'ya götürüp Kral I. Ferdinand (1556-1564)'a hediye etmiştir. Kral bu el yazmasını saray tercümanı Johannes Gaudier'e tercüme ettirmiştir. Ancak bu tercüme otuz yedi yıl gibi uzun bir süre dikkat çekmemiştir. Hans Löwenklav (1541-1594) ve Macar asıllı Istvan Stephanus söz konusu bu Almanca tercümeyi Osmanlıca aslından faydalanarak *Annales Sultanorum Othmanidarum* adıyla Latince olarak Frankfurt'ta yayımlamıştır. Bu tercüme eser Osmanlı tarihini 1550'ye kadar anlatmıştır. Ancak Hans Löwenklav İstanbul'a yapmış olduğu seyahatin notlarını da ekleyerek bu eseri 1588'e kadar uzatmıştır. Hans Löwenklav 1584'te İstanbul'da bulunduğu sırada Osmanlı tarihiyle ilgili bilgileri diğer Osmanlı müelliflerinden toplamış, özellikle de Aşıkpaşazade'nin tarihinden faydalanarak 1590'da *Pandectes historiae Turcicae ad illustrandos Annales*'i yayımlamıştır. Löwenklav böylece Almanya'da Türkiye tarihi çalışmalarının kurucusu olmuştur.²²⁷ Löwenklav daha sonra Anonim'in bir başka nüshasıyla Neşri tarihinin büyük bir kısmını bir arada Latince *Historiae Muslumanae Turcorum de monumentis ipsorum exciptae libri XVIII* (Frankfurt 1590) adlı eserde Avrupa literatürüne kazandırmıştır.²²⁸

Yeniçağda Almanya'da bu tarz seyahatname ve çevirilerin yanı sıra Türklere karşı gazeteler, broşürler, fermanlar, sanat eserleri, madalyonlar yoluyla yapılan propagandalar ön plandadır. 15. yüzyılın sonunda Almanca *Yeni Gazete* (Alm. *Neuen Zeitung*, İtl. *Avviso*, Fr. *Avis*) ismiyle birkaç küçük sayfadan oluşan Doğu'da yaşanan önemli olaylar hakkında

²²⁶ Salomon Schweigger, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, (Çev. S. Türkis Noyan), Yay. Haz. Heidi Stein, İstanbul: Kitap yayınevi, 2004, s. 157, 158.

²²⁷ Babinger, "Die türkischen Studien", s. 107, 108; Kula, **Oryantalizm I**, s. 53, 54.

²²⁸ Halil İnalçık, "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", **Doğu-Batı: Oryantalizm**, 20, (2002), s. 28; Victor L. Ménage, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", **Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel ve Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 90, 91.

bilgi veren küçük bir gazete yayın hayatına başlamıştır. 16. yüzyıl boyunca basılan bu gazetede Türklere karşı yapılan savaşlardan haberler verilmiştir ve gazete tanımadıkları Türklerin gelenek, görenek ve günlük hayatlarına dair önemli malumat içermiştir. 16. yüzyıl boyunca Türklerle ilgili yazılan her şey Batı’da büyük bir ilgiyle okunmuştur.²²⁹

Yakınçağ ile birlikte Almanya’da Doğuyla ilgili bilgiler artık devlet himayesindeki enstitü ve kurumlar vasıtasıyla entelektüel bir çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Seyahatname ve günce yazını dışında kitaplar, gazete ve dergi makaleleri Alman okuyucusu için Doğu sahasına yönelik büyük merak ve ilgi uyandırmıştır. Bilim adamları, seyyahlar ve şairler doğu sahasına yönelerek eğitim seviyesi yüksek bir kesim için çeşitli şekillerde Alman halkına bilgi aktarmışlardır. 19. yüzyıl içinde Almanya’da Doğuyla ilgili yayımlanan eserlerin sayısına bakıldığında dikkat çeken bir artış göze çarpmaktadır. Cotta’nın *Morgenblatt für gebildete Stände* adlı dergisi bu hususta önemli bir yer tutar. Hammer Purgstall (1774-1856) ve bir kısım amatör araştırmacı tarafından kurulan *Fundgruben des Orientes* 1809’da Almanca, Fransızca ve Arapça olmak üzere üç dilde yayın hayatına başlamıştır. *Fundgruben des Orientes* Almanca konuşulan bir ülkede teolojiden ayrılarak yapılmış Doğu’yla ilgilenen ilk süreli yayın organıdır. Bu dergide özellikle tercüme çalışmaları yapılmaktadır. Amman’ın yapmış olduğu istatistiğe göre 19. yüzyılın yirmili yıllarında oryantalist edebiyatta bir artış yaşanmıştır. Yine 19. yüzyılın kırklı yıllarında bu alanda ikinci bir artış yaşanmıştır. Ancak ilkinden farklı olarak bu ikinci artış seyahatname türü eserler şeklinde olmuştur. Tartışmasız olarak o zamana kadar Fransız ve İngiliz seyyahlar sahaya tam olarak hâkimdir. Bunun nedeni ise kuşkusuz Fransız ve İngilizlerin 17. yüzyıldan beri Doğu’da koloniler kurmuş olmalarıdır.²³⁰

Almanya’da bilimsel açıdan Doğu çalışmalarının başlamasında Avrupa’nın pek çok yerinde olduğu gibi Silvestre de Sacy etkili olmuştur. Sacy döneminde Paris Avrupalı oryantalistlerin merkezi olmuştur. Sacy’nin Alman oryantalizmine katkısı ve etkisi büyüktür. Onun etkisi Almanya’da 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. Georg Wilhelm Freytag,²³¹ Gustav Flügel²³² ve Heinrich Leberrecht Fleischer²³³ Sacy’nin Alman

²²⁹ Göllner, a.g.e., s. 6, 7.

²³⁰ Amman, a.g.e., s. 3-5; Wokoeck, a.g.e., s. 92; Kemal Beydilli, “Josepp von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orientis (Şark Hazineleri) Dergisi”, **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal’a Armağan**, Cilt: 1: Tarih, İstanbul: Ülke yay., 2014, s. 157.

²³¹ Georg Wilhelm Friedrich Freytag (1788-1861) Lüneburg’da doğmuştur. Göttingen’de teoloji ve oryantalist filoloji eğitimi aldıktan sonra öğretmen olarak orada kalmıştır. Bir süre Königsberg’de kütüphane memuru olarak çalıştıktan sonra 1815’te Paris’e gitmiştir. 1819’dan sonra Bonn’a gitmiş ve orada öğretmen ve yazar olarak çalışmıştır. Arapça çalışanlar için hazırladığı bir sözlük ile ilk eserlerini vermeye başlamıştır.

öğrencileri arasında ön plana çıkanlardır. 1830'lardan sonra Alman oryantalist çalışmalarının ana akımını Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın kurucularından olan Heinrich Leberecht Fleischer'in kurduğu Leipzig Okulu yürütmüştür. Fleischer, Sacy'yi tüm oryantalistlerin babası ve prensi olarak tanımlamış ve onun yolunda gitmiştir. Bu isimlerden Gustav Flügel 1834'te yayımladığı bir makalesinde oryantalist çalışmaların artık teolojiye yardımcı bilim dalı olarak yürütülmemesi gerektiğini, kendine has bir bilim dalı olarak ele alınması gerektiğini belirtmiş ve böylece Almanya'da modern oryantalizmin temelleri atılmaya başlanmıştır.²³⁴ Daha önce belirtildiği üzere Avrupa'da Doğu araştırmaları teoloji fakülteleri bünyesinde yürütülmüştür. Bu fakültelerde öğrenciler Sami dillerini öğrenerek klasik metinleri okuyup yorumlamaya çalışmışlardır. Doğu araştırmaları ancak 19. yüzyılda farklı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Almanya'da Doğu araştırmaları teolojinin kılıfından sıyrılarak akademik anlamda kurumsallaşırken filoloji çalışmaları da ön plana çıkmaya başlamıştır. Klasik filoloji alanında uzmanlaşan Friedrich Rückert (1788-1866) dilbilimi ve edebiyat sahasında önemli eserler ortaya koymuştur.²³⁵

Büyük üniversitelerin hepsinde Doğu dilleri öğretildiği için 17. yüzyıldan beri Almanya'da bu dilleri bilen uzmanlar bulunmaktadır. Ancak bu dönemde Doğu dillerinden anlaşılan Sami dilleridir. Sami dillerinin yanında Grekçe uzmanları da üniversitelerde bulunmaktadır. Bu dillere ait çalışmalar ilahiyatçı ya da ilahiyat eğitimi kökeninden gelen uzmanlar tarafından yürütülmüştür. Bu hocaların görevi kutsal metinleri yorumlamakla

1819'da *Selecta ex Historia Halebi*, 1828-1852 arasında *Hamasae*, 1832'de *Darstellung der arabischen Verkunst*, 1838-1843 arasında *Arabum proverbia*, 1861'de *Einleitung in das Studium der arabischen Sprache* adlı eserlerini yayımlamıştır. Philipp Wolff, "Freytag, Georg Wilhelm Fredrich", **ADB**, C. 7, 1878, s. 373, 374.

²³² Gustav Leberecht Flügel (1802-1870) 1821'den 1824'e kadar Leipzig'de teoloji ve oryantalizm çalışmıştır. 1829-1830'da Paris'te Sacy'nin yanında Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri almıştı. 1832'de Meißen'da kraliyet okulunda profesör olmuştur. 1851-1854 yılları arasında Viyana'daki devlet kütüphanesinde Arapça, Farsça ve Türkçe elyazmalarının kataloğunu hazırlamıştır. Onun başlıca eseri Evliya Çelebi'nin bibliyografik ve ansiklopedik sözlüğüdür. Bu eseri yedi cilt şeklinde Latince olarak yayımlanmıştır. Johann W. Fück, "Flügel, Gustav Leberecht", **NDB**, C. 5, 1961, s. 260, 261.

²³³ Heinrich Leberecht Fleischer (1801-1888) Leipzig'de din bilimi öğrenimi gördükten sonra 1824 yılında Sacy'nin yanına gitmiş burada kendini Doğu çalışmalarına adanmıştır. 1835'ten 1888'e kadar Dresden ve Leipzig'de Arapça, Farsça ve Türkçe dersler vermiştir. Ortaçağın iki büyük Kur'an yorumcusu olan Zemahşeri ve Beyzavi'yi yayına hazırlamıştır. Fleischer DMG'nin de kurucuları arasındadır. Fleischer Sacy'nin en önemli öğrencilerinden biridir. Paris'ten Almanya'ya dönünce Fleischer de Caspari, Dietrici, Goldziher, Hartmann, Sachau, Rosen gibi sonraki kuşak oryantalistleri yetiştirmiştir. Irwin, a.g.e., s. 156.

²³⁴ Baber Johansen, "Politics and Scholarship: The Development of Islamic Studies in the Federal Republic of Germany", **Middle East Studies, International Perspectives on the State of the Art**, Ed. Tareq Y. Ismael, New York: Praeger, 1990, s. 77; Mangold, a.g.e., s. 41; Taşçı, a.g.e., s. 19.

²³⁵ Christoph Herzog, "Almanca Konuşulan Ülkelerde Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmalarının Gelişimi Üzerine Notlar", (Çev. Faruk Yaslıçimen), **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi: Dünyada Türk Tarihçiliği**, C. 8, Sayı 15, 2010, s. 79.

ilgilidir. İlahiyata bu bağlılık 17. ve 18. yüzyıllarda yapılan oryantalist çalışmalarına nadiren bilimsel bir değer katabilmiştir.²³⁶ 1800'lerde Doğu çalışmaları teoloji çalışmalarına bağlı olarak başlamışsa da Almanya'da Doğu çalışmalarının başlangıcı 15. yüzyıla kadar geri gitmektedir. 16. yüzyılda Almanya'da Doğu çalışmaları Reformasyonla atağa geçmiştir. Katolik üniversitelerde Doğu dilleri üzerine çalışmalar ihmal edilirken, Protestan üniversitelerinde bu çalışmaların üzerine özellikle durulmuştur.²³⁷ Aydınlanmış bürokratların desteği sayesinde pek çok Alman Protestan bilim adamı dayatılan disiplinden kaçınmışlardır. Doğu çalışma merkezleri Protestan liberal teologların güçlü oldukları yerlerde yani Göttingen, Bonn, Berlin, Tübingen'den çıkmıştır. Oysa Katolik mezhebinin etkilerinin yoğun şekilde hissedildiği Münih, Viyana ve Köln'den bu tarz çalışmalar çıkmamıştır. Almanya'da Doğu çalışmalarının gelişimi liberal Protestan girişimleriyle beraber devam etmiş ve İncil çalışmaları böylelikle bilimsellik kazanmıştır.²³⁸

19. yüzyıl başlarında Almanya'da oryantalistik çalışmalar bağımsız bir araştırma sahası olarak hızlanmıştır. Diplomatlar Doğu'ya gittiklerinde oradaki eserleri Avrupa'ya taşımışlardır. Bu noktada önemli iki Alman vardır: Prusya tarafından İstanbul'a gönderilen diplomat Heinrich Friedrich von Diez²³⁹ ve Viyana'dan İstanbul'a giden elçilik memuru Joseph von Hammer-Purgstall. Özellikle Purgstall Doğu dillerine vakıf olmakla pek çok eseri şahsi kütüphanesine almış, daha sonra da Avrupa'ya taşımıştır.²⁴⁰ Berlin ve Viyana arasındaki şarkiyat kutbu olma yarışı iki devlet arasındaki siyasi rekabetten etkilenmiştir. Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm (1840-1861) dönemin havasına uygun olarak bir prestij konusu olan oryantalizm çalışmalarına özel bir önem vermiştir. Bunun için üniversiteleri desteklemiş ve Doğu yazmalarının satın alınmasına bütçe ayırmıştır. Ancak köklü bir Osmanlı dünyası, dolayısıyla şarkiyat birikimine sahip olan Viyana karşısında Berlin'in

²³⁶ Carl Brockelmann, "Die morgendländischen Studien in Deutschland", *ZDMG*, 76, (1922), s. 3.

²³⁷ Mangold, a.g.e., s. 29.

²³⁸ Suzanne L. Marchand, **German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 57, 58.

²³⁹ Prusyalı oryantalist Friedrich von Diez (1751-1817) Halle'de hukuk eğitimi almıştır. Üniversite eğitiminden sonra bir süre Magdeburg'da öğretmen olarak çalışan Diez Prusya kralı II. Friedrich'ten Doğu'ya uzun bir seyahat için talepte bulunmuştur. Kral II. Friedrich Diez'in bu teklifini uygun bularak onu İstanbul elçiliğine atamıştır. 25 yıl kendini oryantalistik çalışmalara adayan Diez dönemin önde gelen Alman edebiyatçılarından Goethe ile yazmıştır. Diez 17000 ciltten oluşan kütüphanesi, 835 el yazması ve para koleksiyonunu Prusya Devlet Kütüphanesine bağışlamıştır. Johann Albrecht Freiherr von Reischwitz, "Diez, Heinrich Friedrich von", *NDB*, C. 3, 1957, s. 712. Friedrich von Diez'in *Denkwürdigkeiten von Asien in Küsten und Wissenschaften* (Asya'nın İlginç Sanat ve Bilim Ürünleri) adlı eseri İstanbul'da bulunduğu sürede doğunun bilimi, örfü, âdeti, dini hakkında malumat içerir. Eserine Türklere ve Türk imajına kilisenin olumsuz imajından ziyade siyasetin akılsal yönüyle yaklaşmıştır. Erkan Zengin, "Türk-Alman İlişkilerinde Türk İmajını Meydana Getiren Olgular ve Eserlere Yansıması", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11-1, 2013, s. 51.

²⁴⁰ Mangold, a.g.e., s. 43, 44.

pek fazla şansı bulunmamaktadır.²⁴¹ Viyana’da Türkiyat çalışmaları Almanya’nın geri kalan taraflarına kıyasla daha farklıdır. Habsburg İmparatorluğu’nun başkentinde Türkçeye karşı doğal bir siyasi ilgi duyulmaktadır. Bunun neticesinde, Türkçe öğreniminin kurumsallaşması erken bir dönemde başlamıştır. Johann Baptist Podestà, 1674-1677 yılları arasında Viyana Üniversitesinde Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri vermiştir.²⁴² Maria Theresa (1740-1780) Viyana’da Osmanlı diplomatik servisine eleman yetiştirmek için 1754’te Doğu Akademisini kurmuştur. Çünkü bu dönemde himayeci devletler seyyahların Doğu’ya gitmesine destek olmuşlardır. Zaten bu akademide Doğu dilleri ve kültürü öğretilmekten ziyade daha çok Doğu’nun adabı-ı muâşeretine yönelik eğitim verilmiştir. Çünkü akademinin asıl amacı Doğu’ya gidecek elçi ve memur yetiştirmektir. Bu amaçla kurulmasına rağmen akademi çok zayıf kalmıştır. En parlak öğrencisi Hammer Purgstall’dır.²⁴³ Oryantalizm alanında 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyıl başlarındaki Alman egemenliği bir ölçüde Almanya’da çok sayıda üniversite bulunmasından kaynaklanmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında her Alman kralının bir üniversite kurma gereği duyduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴ 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan süreçte Hammer Purgstall’tan başlayarak Rosenthal, Prokesch, Fallmerayer, Paul Wittek, Theoder Menzel, Franz Taeschner, Franz Babinger vb. Almanya-Avusturya ekolüne mensup önemli bilim adamları İslami Doğu’yu diğer bir tabirle Bizans-Osmanlı Doğusunu çalışarak bu alanda önemli eserler kaleme almışlardır.

Çalışmamız açısından yukarıda zikrettiğimiz isimlerden ikisi hakkında kısaca bilgi vermeyi sonraki bölümlerin anlaşılabilirliği için uygun buluyoruz. Bavyera-Avusturya kültür sahasında oryantalist çalışmalar hususunda birbirini tamamlayan üç önemli düşünür vardır: Joseph von Hammer Purgstall, Prokesch von Osten ve Fallmerayer. Üç alim 19. yüzyılda Batı dünyasından Doğu dünyasına farklı yönlerden giriş yapmışlardır. Hammer bir bilim adamı ve tercüman olarak Doğu kaynaklarını Batı’ya tanıtmıştır. Prokesch diplomat ve politik yazar olarak Yakın Doğu’nun durumunu analiz etmiştir. Fallmerayer ise Doğunun tarihinin ve halk kültürünün temellerinin araştırmacısı olarak tanınmıştır. Purgstall meslek hayatına Levant’ta dragoman olarak başlamıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça bilen Hammer Levant’tan Avrupa’ya dönünce Avusturya dış işlerinde görevlendirilmiştir. 1807’den sonra Viyana’ya yerleşerek Doğu ile ilgili eserler kaleme

²⁴¹ Beydilli, “Hammer-Purgstall”, s. 142, 143.

²⁴² Herzog, a.g.m., s. 101.

²⁴³ Wokoeck, a.g.e., s. 90; Marchand, **German Orientalism**, s. 56.

²⁴⁴ Irwin, a.g.e., s. 157.

almaya başlamıştır. Hammer de çağın diğer oryantalistleri gibi Fransız oryantalist de Sacy ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Sacy Doğu'ya hiç ayak basmamasına karşın kuşkusuz oryantalist çalışmalarının öncüsüdür. Hammer ise Doğu'yu bilen biri olmasına karşın üretken ve özensiz bir yazar olarak tanınmıştır. Akademik bir eğitim almayan Hammer'in en önemli eseri olan on ciltlik *Osmanlı Tarihi* uzmanlara göre Türkçe ve Yunanca kaynakların eleştiriden uzak bir derlemesi, kronolojik bir düzenidir.²⁴⁵

1795'te Graz'da doğan Prokesch (1795-1876) 1824'ten 1830'a kadar Doğu Akdeniz'de Avusturya deniz filosunda memur olarak çalışmıştır. Bu dönemde Klemens Prens von Metternich, Prokesch'ten Doğu'dan yani İstanbul'dan Nil Nehrine kadar olan coğrafi bölgenin askeri ve politik durumu hakkında düzenli bir şekilde bilgi almıştır. 1831 ve 1832 yıllarında Prokesch, Metternich tarafından özel bir görevle Papalık Devletine sonra da Mısır'a gönderilmiştir. Bir yıl sonra ise Kayser I. Franz ismiyle ilk Avusturya elçisi olarak Atina'ya gönderilmiştir. Orada 14 yıl Avusturya'nın çıkarlarını gözetken Prokesch bu dönemde *Allgemeine Zeitung*'a Yunan Krallığı hakkında haberler yazmıştır. Prokesch von Osten'in Atina'daki evi 1835 ve 1848 yılları arasında önemli seyyahların, şairler ve müzisyenlerin buluşma noktası olmuştur. 4 Marttan 12 Nisana kadar Atina'da kalan Fallmerayer on kez Prokesch'i ziyaret etmiştir. İkili arasında Grek-Slav sorunu üzerine uzun uzun münakaşalar gerçekleşmiştir. Ancak Fallmerayer'in Grek tezinden dolayı Atina'da çok hoş karşılanmadığını belirtmek gerekir.²⁴⁶ Almanya'da Doğu çalışmaları için önemli olan üçüncü isim Fallmerayer ise çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

19. yüzyılın oryantalizm çalışmalarıyla ilgili gündeme getirilmesi gereken bir diğer husus ise Almanya'da oryantalizm çalışmalarının Fransa'dan ve oradan gelen Romantizm akımından önemli ölçüde etkilendiği gerçeğidir. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra sanatçılar kendi toplumlarında bulamadıkları huzuru ve yeniliği Doğu'ya yaptıkları uzak seyahatlerde aramışlardır. Bu dönemde Batı'nın Doğu'ya yönelik bu romantik egzotik seyahat girişimleriyle birlikte Avrupa kendisini Doğu'da tanıştığı başka uygarlıklarla kıyaslayarak tarihini temellendirmiştir. Artık Doğu, Avrupa için yalnızca bir ayna değildir. Doğu, onunla birleşerek Hellen öncesi Antikçağını Avrupa evrenselliğinin hizmetine sokan

²⁴⁵ Irwin, a.g.e., s. 154.

²⁴⁶ Daniel Bertsch, "„Allen Parteien zu mißfallen ist viel leichter als allen genehm zu seyn" Jakob Philipp Fallmerayer und Anton Prokesch von Osten", **Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennemoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**, Ed. Ellen Hastaba ve Siegfried de Rachewiltz, Innsbruck: Haymonverlag, 2009, s. 261.

bir tarih felsefesi içinde tutarlılık ve süreklilik arayan Batılı bir uygarlığın vazgeçilmez tamamlayıcısıdır.²⁴⁷

Başta Hammer-Purgstall olmak üzere Johann Gottfried Eichhorn (1753-1827) ve Johann Gottfried Ludwig Kosegarten (1792-1860)'ın çevirileri sayesinde 19. yüzyılda Alman şairlerin kaleme aldığı edebi eserlerin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Sadece Alman romantizminin etkisiyle değil Goethe sayesinde de Doğu şiiri Avrupa'da tüm halkların dikkatini çekmiştir. Romantikler arayışlarında esasında şiir, din ve estetik tarafından yönetilen bir dünyaya yani Doğu'ya yönelmişlerdir. Romantik akım içinde yaşamın değerleri ve güzelliği uğruna şiire önemli bir yer verilmiştir. Çünkü Romantiklere göre farklı kültür ve geleneklerden gelirse de şiirsel ifadeler tüm insanlık tarafından kavranılabilmektedir. Bu nedenle Türkçe, Arapça ve Farsçadan yapılan şiir çevirileri hemen Alman şairler tarafından benimsenmiştir.²⁴⁸

1830'lardan itibaren ise Almanya'da Doğu çalışmaları klasik filolojinin paradigması altına girmiştir. Oryantalizm, çağın önde gelen Alman tarihçisi Leopold von Ranke'nin²⁴⁹ görüşlerinde farklı bir şekil bulmuştur. Ranke İslam'ı *öteki* olarak düşünen ilk kişidir. Ranke Doğu Sorunu'na yönelik, Avrupa özellikle de Cermen ve Roman halklarının oluşturduğu medeni Avrupa'nın barbar Osmanlı İmparatorluğu'nu kontrol etmek zorunda olduğunu iddia etmiştir. Ranke "Doğu Sorunu" üzerine modern terminolojide kullanılan tarihsel ve politik 'uzman danışman' olmuştur.²⁵⁰

²⁴⁷ Bulut, a.g.e., s. 110, 111.

²⁴⁸ Johansen, a.g.m., s. 76.

²⁴⁹ Leopold von Ranke (1795-1886) Almanya'nın Thüringen yakınlarında Wiehe şehrinde dünyaya gelmiştir. Ranke aydın Protestan bir aile içinde büyümüştür. 1807 ila 1814 yılları arasında Donndorf'ta manastır okuluna ve Pforta'da kraliyet okuluna gittikten sonra 1817'ye kadar Leipzig'de klasik filoloji ve Protestan öğretisi üzerine dersler almıştır. 1817'de Thukydides üzerine bir denemeyle doktorasını yapmıştır. 1818'de Berlin'de eskiçağ dilleri ve tarihi üzerine sınava girmiş ve başarılı olmuştur. Sonra da Frankfurt/Oder'da öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Ranke 1824'te yayınladığı *Roma ve Alman Halklarının Tarihi* (Geschichten der romanischen und germanischen Völker) ve bu esere ek olarak yayınladığı *Yeni Tarih Yazıcısı Üzerine Eleştiri* (Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber) adlı eserlerle akademik kariyerine giriş yapmıştır. 1834'te Berlin Üniversitesine tarih profesörü olarak atanmıştır. 1831'de Prusya hükümeti Ranke'yi yeni kurulan *Historisch-politischen Zeitschrift*'e (Tarih ve Politika Dergisi) atamıştır. 1834-1836 yıllarında üç cilt halinde yayınladığı *Papaların Tarihi* (Geschichte der Päpste) adlı eseriyle tarih yazıcılığında bir çığır açmıştır. Bavyera Kralı II. Maximilian Ranke'yi Berlin Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarından beri tanımaktadır. Alman tarihinin kaynaklarının edisyon kritiğinin yapması amacıyla II. Maximilian Ranke'yi Bavyera Bilimler Akademisinin başkanı olarak atamıştır. Ulrich Muhlack, "Ranke, Franz Leopold von", *NDB*, C. 21, 2003, s. 140, 141. Ranke 90 yıllık yaşama 60 adet kitap sığdırmıştır. Modern tarihin kurucusu olarak görünen Ranke tarihi, üniversite tabanlı, arşivi kullanan modern bir akademik disipline dönüştürmüştür. Ona göre tarihi olayları anlamak için birincil kaynaklara daha fazla yoğunlaşılması gerekmektedir. Mark T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler, Tarih Yazıcılığına Giriş*, (Çev. E. S. Özcan), Ankara: Birleşik yay., 2011, s. 64.

²⁵⁰ Freitag, a.g.m., s. 631; Irwin a.g.e., s. 160.

Almanların Doğuyla münasebetleri okyanus ötesi ticaret ve koloni faaliyetleriyle gerçekleşmemiş, kendi sabit olmayan sınırlarında güçlü milletler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Genel olarak Almanların kurduğu enstitülerle Avrupa'nın emperyalist politikalarının Doğu çalışmaları üzerindeki etkisi oldukça aşikârdır. Ancak Almanya İngiltere ve Fransa gibi bu dönemde Doğu'ya koloni kurmadan oryantalizm çalışmalarında uluslararası lider konumuna gelmiştir. Tüm bunlar Almanya'nın antik Yakın Doğu'da kendini filolojik çalışmalara adanması sonucu gerçekleşmiştir. Marchand'a göre İngiliz ve Hollandalılar bugün sömürgeciliklerinin meyvelerini yerken, Almanlar yaptıkları *bilimi* (*Wissenschaftlichkeit*) artırmakla kazanç sağlamışlardır. Gerçekten de Almanlar Doğu'dan getirdikleri yeni elyazmalarıyla bilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Almanların oryantalist metinlere ulaşmasının başarısında kuşkusuz Doğu'da yeni elçilikler kurmalarının, daha fazla seyyah, misyoner ve tüccarı Doğu'ya göndermelerinin etkisi olduğu gibi, Bavyera kraliyet soyundan gelen Otto'nun yeni kurulan Yunanistan'a prens olarak gitmesi ve Prusyalı komutanların Osmanlı Devleti'ne ve Japonya'ya gönderilmesi önemli rol oynamıştır.²⁵¹

Almanya'nın Hindistan'daki, Doğu Akdeniz'deki, Kuzey Afrika'daki İngiliz-Fransız varlığına denk bir Doğu deneyimi olmaması onların Fransız ve İngilizlere göre Doğu çalışmaları hususunda eksik olduğu anlamına gelmez. Doğu, Alman literatüründe şiirlere, fantezilere, romanlara konu olmuştur. Said'e göre Alman oryantalizminin, İngiliz-Fransız, sonraları da Amerikan oryantalizmiyle ortaklık gösteren yanı, Batı kültürü çerçevesinde Doğu üzerinde kurulan bir tür düşünsel yetke olmasıdır.²⁵² Alman oryantalizmi koloniyal güçlerin uygulamalarından ziyade profesyonel metin çalışmalarına ağırlık verildiği bir alan olmuştur. Alman oryantalistleri doğrudan bir "milli çıkarları" olmamasından dolayı Doğu'da koloni ve yönetici konumunda değillerdir. Yine Said'e göre Alman oryantalizmi bilimsel ve klasik bir oryantalizmdir. Jenkins, Said'in oryantalizm tanımını kapsam açısından geniş, tarihsel açıdan ise spesifik bulur. Said'in oryantalizm tanımı, Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu'ya egemen olmakta, Doğu'yu yeniden yapılandırmakta, Doğu üzerinde

²⁵¹ Marchand, **German Orientalism**, s. 28, 103, 104.

²⁵² Said, a.g.e., s. 28, 29.

yetke kurmakta kullanılan bir batı biçemi şeklindedir.²⁵³ Said bu tanımla birlikte İngiliz ve Fransız modeli bir koloni imparatorluğu yaratılmasını ve sürdürülmesini betimlemiştir.²⁵⁴

²⁵³ Said, a.g.e., s. 13; Jeniffer Jenkins, "German Orientalism: Introduction", **Comparative Studies of South Asia, Afrika and Middle East**, 24-2 (2004), s. 98.

²⁵⁴ Jenkins, a.g.m., s. 97.

İKİNCİ BÖLÜM

2. JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN YAŞAMI, ESERLERİ VE TARİH ANLAYIŞI

2.1. Jakob Philipp Fallmerayer'in Yaşamı ve Seyahatleri

2.1.1. Fallmerayer'in İlk Yılları

Jakob Philipp Fallmerayer²⁵⁵ 10 Aralık 1790'da Tirol'de Brixen yakınlarında Tschötsch adlı kasabada, köylü bir aile olan Johann ve Maria çiftinin on çocuğundan²⁵⁶ dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Yedi yaşındayken Tschötscher köy okuluna gitmeye başlayan Fallmerayer burada okuma yazma gibi ilk eğitim becerilerini öğrenirken aynı zamanda aile geçimine katkıda bulunmak için çobanlık yapmıştır. 1801'de Fallmerayer ailesiyle Brixen'e göç etmiş, 1809'da ise eğitimine devam etmek için Salzburg'a gitmiştir. Böylece Fallmerayer eğitimi ve kariyeri için ilk defa ailesinden ayrılmıştır.²⁵⁷ Ancak daha sonraki yaşantısında ailesiyle bağlantısını hiç koparmayan Fallmerayer her fırsatta bir daha uzun süre kalmasının mümkün olmadığı topraklara Tschötsch'e gitmiştir. Fallmerayer eserlerinde ve günlüğünde memleketine ve oradaki anılarına sık sık atıf yapmıştır. Alman oryantalist Güney Tirol'ü, bölgenin doğal güzelliklerini hiçbir zaman unutmamasına ve bölgenin doğasına karşı büyük bir sevgi beslemesine rağmen yöre halkını daima kendisine yabancı bulmuştur.²⁵⁸ Onun karakter özelliği olan aşırı tutumluluğu ve sosyal çalkantılara,

²⁵⁵ Fallmerayer ismi Brixen'de batı dağlarının yakınındaki Valmarei adlı çiftlikten gelmektedir. Önceleri Romalıların mülkü olan burası eski dilde Val Maria olarak adlandırılmıştır. Muhtemelen Fallmerayer isminin ilk şekli de Valmareier'dir. Ludwig Steub, **Herbsttage in Tirol**, München: Carl Merhoff's Verlag, 1867, s. 39.

²⁵⁶ Fallmerayer'in yaşamını anlatan çalışmalar onun kardeşlerinin sayısı konusunda ihtilaflıdır. Ludwig Steub ve Hans Feigl gibi Fallmerayer üzerine titiz araştırma yapan müellifler onun on iki kardeş olduğunu iddia ederken Thomas Leeb, Herbert Seidler Fallmerayer'in on kardeş olduğunu savunmuşlardır. Kaynak için sonraki dipnota bkz.

²⁵⁷ Leeb, a.g.e., s. 7; Herbert Seidler, **Jakob Philipp Fallmerayers geistige Entwicklung: Ein Beitrag zur deutschen Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts**, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1947, s. 11.

²⁵⁸ Paul Marsoner, „Jakob Philipp Fallmerayer und das andere Tirol: Zu seinem 120. Todestag“, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 55, (1981), s. 260.

fiziksel ve psikolojik savunmasızlık gibi toplumsal dışlanmışlıklara karşı potansiyel endişeleri, daha çocukluğundaki tecrübeleriyle oluşmuştur.²⁵⁹

2.1.2. Brixen

1801'de Fallmerayer Brixen'e geldikten sonra Brixen Halk Okuluna yazılmıştır. Burada Cizvit geleneğine göre dini bir eğitim almıştır. 1784'ten beri eğitim veren okulda Avusturya öğretim planına uygun olarak beş sınıf basamağı vardı. 1805'in sonunda Pressburg Antlaşması ile Tirol şehri Bavyera'ya ilhak olunca Bavyera eğitim yasası Brixen'de uygulamaya geçmiş ve Fallmerayer'in eğitimi iki yıl daha uzamıştır. Yeni yasa ile birlikte eğitim sisteminde önemli değişiklikler olmasına rağmen Brixen Halk Okulu Hümanist-Katolik çizgisinden hiç ayrılmamıştır. Fallmerayer Brixen'de Grek dili ve edebiyatı, Latin dili ve edebiyatı, Alman dili ve edebiyatı, din ve gelenek, genel tarih ve coğrafya, Fransız dili ve edebiyatı, doğa tarihi gibi özellikle beşeri bilimler üzerine dersler almıştır. Fallmerayer aldığı bu derslerin hepsini sınıf birincisi olarak vermiş ve 1809'da Brixen Halk Okulu'ndan mezun olmuştur.²⁶⁰

Brixen'de geçirdiği yıllarda kısa sürede parlayan Fallmerayer'i öğretmenleri hemen fark etmiştir. Latince öğretmeni Anton Rainer, Fallmerayer ile yakından ilgilenmiş onu beşeri bilimler ve dil çalışmaları konusunda teşvik etmiştir. Brixen'deki okul yıllarında tarihi Latince kitaplara özellikle de sezarların savaş hikayelerine merak salan Fallmerayer kutsal kitaptan hikayeler okuyup, tarih ve coğrafya çalışmıştır. Brixen'deki Grekçe profesörü Anselm Prugger Fallmerayer'in düşünce dünyasında önemli bir rol oynamıştır. Prugger'den Grekçe ve retorik dersleri alan Alman oryantalist onun sayesinde antik ve klasik yazarları tanımış ve klasikleri okumaya başlamıştır.²⁶¹ Yenilikçi ve özgür düşünce anlayışına sahip olan Prugger Fallmerayer'i o dönemde hakim olan sorgusuz kabullenme, dinin üstünlüğü gibi anlayışlara karşı uyarmış, ona bağımsız düşünmeyi öğretmiştir. Fallmerayer 1809 yılının ilk yarısında Prof. Wörther'den felsefe dersleri almaya başlamıştır. Bu dersler de Fallmerayer'in liberal düşünce dünyasına girmesinde etkili olmuştur. Daha sonra Salzburg'a giden Fallmerayer'e benzer bir etki dönemin Kant

²⁵⁹ Leeb, a.g.e., s. 9.

²⁶⁰ Leeb, a.g.e., s. 10; Johannes Chrysostomus Mitterutzner, **Fragmente aus dem Leben des Fragmentisten (Jakob Philipp Fallmerayer)**, Brixen: Auf dem Umschlage, 1887, s. 6.

²⁶¹ Elen Hastaba, **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Annäherungen an seine Biographie**, Innsbruck: Haymon Verlag, 2009, s. 34.

felsefesi yorumlarıyla ön plana çıkan pedagog, filozof ve teolog Ignaz Thanner (1770-1856) tarafından yapılmıştır. Liberal dünya görüşünü Fallmerayer'e aşıl原因an bu kişiler Brixen'deki okul yıllarından itibaren her dönemde Fallmerayer'in çevresinde olmuşlardır. Fallmerayer'in Fransız Aydınlanmasını, özellikle de hocalarının tavsiyesiyle Voltaire'i, derinlemesine çalışması onun bu alandaki düşüncelerini pekiştirmesine yardımcı olmuştur.²⁶² Brixen'de geçirdiği yıllara dönük olarak Fallmerayer, kişiliğinin özgürlük düşüncesiyle gelişmesine ve aldığı Katolik eğitimin resmi zorlamaları arasındaki ahenksizliğe vurgu yapmıştır.²⁶³ Fallmerayer'in ilk eğitim yıllarındaki bu ahenksizliği, din ve özgür düşünce arasındaki git gelleri ileriye dönük yaşantısını, fikirlerini ve eserlerini etkilemiştir.

2.1.3. Salzburg

1809'un sonbaharında Fallmerayer Tirol bağımsızlık savaşının karmaşık yılları sırasında Brixen'den ayrılmış ve aynı yılın Nisanından beri Bavyera ve Fransız ordularının işgali altında olup, 28 Şubat 1810'da Bavyera ile Fransa arasında imzalanan Paris Antlaşmasına göre ayrılan üniversite şehri Salzburg'a gitmiştir. Orada Benediktin Tarikatının esaslarına göre yönetilen yüksekokulun İlahiyat Fakültesinde 1809 Kasımından 1811'in Ağustosuna kadar teoloji ve felsefe eğitimi almıştır. Fallmerayer bu dönemde, yani yirmi yaşındayken, papaz olmak için kendini ilahiyat eğitimine adanmıştır. Öncelikli kararı kariyer niyetine de uygun olarak kilise akademisinde fikri bir eğitim almaktır. Fallmerayer'in ufkunu genişletmek için gittiği Salzburg, planları için oldukça elverişlidir. O, Brixen'deki öğrenciliği sırasında Katolik kilisesinin yenilenmesi sayesinde özgür düşünce dünyasıyla iletişime geçmiş ve memleketinin geniş bir bölümüne hâkim olan tinsel²⁶⁴ hareketsizliğe karşı mücadele etmiştir.²⁶⁵ Salzburg'un fikirsel havası ise içten gerilimlidir. Burası klasik Avusturya düzenini hiçbir zaman kaybetmese de 1772'den beri Salzburg'da Başpiskopos Hieronymus Coloredo (1732-1812) Almanya'nın fikri yaşantısını

²⁶² Hans Hintermaier, "Fallmerayers Briefe an Anselm Prugger von Pruggheim und Valentin Forer", **Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum**, 31, (1951), s. 280, 281; Hastaba, a.g.e., s. 35.

²⁶³ Leeb, a.g.e., s. 11.

²⁶⁴ Almanca *geist* kelimesi zihin, tin, anlam, akıl, zekâ, an, beyin, ruh, hayalet gibi anlamlarla Türkçeye tercüme edilebilmektedir. Bknz. Karl Steuerwald, **Almanca-Türkçe Sözlük**, İstanbul: ABC Kitabevi, 1998, s. 244. Fallmerayer'in yaşamını, eserlerini anlatacağımız bu bölümde *geist* kelimesini genelde zihinsel ve tinsel anlamda kullanmaktayız.

²⁶⁵ Arnulf Kollautz, „Jakob Philipp Fallmerayer: Briefe aus seiner Lindauer und Augsburger Zeit. Aus dem Nachlaß“, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 50, (1976), s. 267; Leeb, a.g.e., s. 11, 12.

güçlü bir şekilde cesaretlendirmeye başlamıştır. Colorado kilise, hukuk ve devlet tarihinin kaynak kritiği doktrini sayesinde başarılı olacağı bir eğitim sistemi reformu gerçekleştirmiştir. Fallmerayer bu sayede teoloji öğrencisi olarak Sami dilleri çalışmalarına katılmıştır. Böylece onun tarih bilimine duyduğu gerçek sevgi ortaya çıkmıştır.²⁶⁶

Fallmerayer'in entelektüel gelişimi Salzburg'dayken zirveye ulaşmıştır. Sürekli edebiyatla uğraşmış, yeni diller öğrenmiş, tarih, coğrafya ve arkeoloji üzerine dersler almıştır. Teoloji ve filoloji profesörü Alois Sandbichler (1751-1820)'den Grekçe ve Latince, Benediktin babası hukukçu ve tarihçi Judas Thaddäus Zauner (1750-1815)'den edebiyat tarihi ve dünya tarihi dersleri, 1810'dan beri Salzburg Üniversitesinin yöneticisi olan Ignaz Thanner'den de felsefe dersleri, Benediktin Wagner'den Matematik ve Fizik dersleri almıştır. Fallmerayer 1810'da Salzburg'da aldığı dersleri başarıyla tamamlayınca Kremsmünster manastırına girmek için aday olabilmıştır. Fallmerayer'in bu kararının sebebi kuşkusuz gözden uzakta bir yerde kendini tamamen bilim çalışmalarına adanma isteğidir. Bu dönemde Fallmerayer politikadan uzak durmuş, sadece bilimsel faaliyetlere önem vermiştir. Ancak gerekli olan kabulü Bavyera yönetiminden alamadığı için Kremsmünster'e gidememiştir. Açıkçası Fallmerayer'in Kremsmünster'e gitmek istemesindeki amaç yani teoloji okuma isteği, liberalizme sempatisi olduğunu göstermemektedir. Fallmerayer bilimden ve çalışmaktan zevk alıyordu. Onun için teoloji sadece din değildi aynı zamanda ilmi bir gereklilikti. Fallmerayer yaşam şeklinin tipik bir örneği olarak tam bir kuramcı idi. Bu yüzden Kremsmünster'e gitmek istiyordu. Bu girişimi başarısız olunca Salzburg'a geri dönmüş ve orada kendini yeniden İncil çalışmalarına adanmıştır. Tüm doğu dillerini öğrenmeye hevesle sarılmıştır. Üç yıllık üniversite hayatı Fallmerayer'e yeni entelektüel deneyimler kazandırmışsa da beraberinde maddi sorunlar ve geleceğe yönelik ciddi planların yapılması gerekliliğini de getirmiştir. Bu amaçla 1811'de Fallmerayer diplomat olma yolunda Doğu Dilleri Çalışmaları Akademisine girmek için Viyana'ya gitmek istemiştir. Ancak Fallmerayer'in bu girişimi de başarısız olmuştur. Bavyera'da yaşayan Fallmerayer için Avusturya'ya giriş mümkün olmamış ve Salzburg'da kalmak zorunda kalmıştır.²⁶⁷ Fallmerayer'in üniversite yıllarında böyle mühim iki karar vermesi ve her ikisinde de başarısız olması oldukça ilginçtir. Onun ilk kararında politik olmasa da, ikinci kararında bakış açısını Doğu'ya yönelttiği aşikârdır. Doğu dünyasının varlığına karşı Fallmerayer, orta ve batı Avrupa açısından iki mühim

²⁶⁶ Seidler, a.g.e., s. 14; Leeb, a.g.e., s. 11, 12.

²⁶⁷ Hastaba, a.g.e., s. 35, 36; Marsoner, a.g.m., s. 260, 261.

şehir görmüştür: Bunlardan birincisi Kremsmünster'dir. İkincisi Viyana'dır. Erken ortaçağda Kremsmünster'den gelen istilacı Slavların Avusturya'da Tuna nehri civarındaki ülkelerde durdurulmasıyla Hıristiyanlığın Doğu'ya yayılması sona ermiştir. İkincisi yani Viyana ise 1683'te son bir kez Doğu'nun varlığı tarafından tehdit edilmiştir.²⁶⁸

Salzburg'da özellikle Kant felsefesinden etkilenen Fallmerayer'in liberal dünya görüşü o zamanlar aydınlanmacı Fransız felsefesinden özellikle de Voltaire ve Bayle üzerine yaptığı okumalardan etkilenmiştir.²⁶⁹ Üç yıllık üniversite hayatını bitirdikten sonra Fallmerayer 1812'nin Kasımında hukuk eğitimi almak için Landshut'a Ludwig Maximilian Üniversitesine gitmeye karar vermiştir.²⁷⁰

2.1.4. Landshut

Fallmerayer eğitimin yoğun olduğu bir dünyadan gelmiştir: Tschötsch-Brixen-Salzburg. Bu dünyanın ana unsuru, yaşadığı bölgede kök salan halkbilim (folklor), Katolik ruh ve hümanistlik eğitim disiplindir. Aslında Fallmerayer yaşadığı bölgenin fikirsel havasından memnun değildir. O, bu kültür sahasından Landshut'a gittiğinde orada son derece karışık bir fikirsel saha ile karşılaşmıştır. Landshut Üniversitesi 1800 yılında Ingolstadt'tan taşınmıştı ve bu dönemde Johann Michael Sailer'in²⁷¹ önderliğinde Johann Nepomuk Ringseis²⁷² ve veliaht prens Ludwig'in de içinde olduğu öğrencilerden oluşan bir

²⁶⁸ Seidler, a.g.e., s. 13, 15.

²⁶⁹ Georg Niebling, "Zu Jakob Philipp Fallmerayer-Leben und Werk", **Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte**, 23, (1971), s. 355.

²⁷⁰ Leeb, a.g.e., s. 14.

²⁷¹ Johann Michael Sailer (1751-1832) Yukarı Bavyera'da Areising'de doğmuştur. Münih Cizvit Lisesindeki eğitiminin ardından Ingolstadt'ta teoloji eğitimi almıştır. 1775'de papaz olarak görevlendirilmiştir. 1777'de Ingolstadt'ta akademik kariyerine özel hoca olarak başlamıştır. 1780'de bu işlerinin yanında dogmatik alanında ikinci dereceden profesör olmuştur. 1783'de Augsburg'a giden Sailer *Katolikler İçin Okuma ve Dua* adlı kitabını yayımlamıştır ve bu eser ona ahlak ve pastoral teoloji konusunda Dillingen'de 1784'te bir profesörlük kazandırmıştır. Burada yaklaşık on yıl geçirdikten sonra rakiplerinin icraatları nedeniyle 1799'da Ingolstadt Üniversitesine geçmiştir. 1800'de Ingolstadt Üniversitesi Landshut Üniversitesinin yerine geçmiştir. Sailer Landshut'a geçince eğitim sistemi üzerine ana eserini yayımlamıştır. Bu arada veliaht prens Ludwig (1786-1868) Sailer'in öğrencisi olmuştur. 1821'de veliaht prens Ludwig, Sailer'i Regensburg papazlar meclisine atamıştır ve o 1829'da piskopos olarak görevine devam etmiştir. Sailer Aydınlanmadan Romantik akıma geçiş sürecini ve zamanının modern felsefi fikir akımlarını tecrübe etmiştir. Bu dönemde Aydınlanma ile birlikte Katolik kilisesine yönelik ağır eleştiriler karşısında Sailer, Hıristiyan inancını ve temel prensiplerini savunmuştur. Sailer papalığın önderliğini tasdik etmiş ve devlete karşı kilisenin özgürlüğünü ve haklarını savunmuştur. Katolik inancında bir nevi bir aydınlanma için uğraş vermiştir. Aslında başarısız olduğu da söylenemez. Zamanında pek çok kişiyi kiliseye dönmeye ikna etmiştir. Hubert Wolf, "Sailer, Johann Michael von", **NDB**, C. 22, 2005, s. 356, 357.

²⁷² Johann Nepomuk von Ringseis (1785-1880) Landshut'ta tıp eğitimi almış ve burada Landshut Romantik akımından etkilenmiş dönemin önemli bir doktoru ve filozofudur. Uzun süre devlet kurumlarında çalışmış ve aynı zamanda Bavyera Bilimler Akademisinin de daimi üyesi olan Ringseis ve Fallmerayer arasındaki

grup tarafından temsil edilen Katolik-Romantik yenilenme hareketinin etkisi altında bulunmaktadır. Ayrıca Bavyera'nın atama politikası kasıtsız olarak üniversiteye Aydınlanmanın baskısını yöneltmektedir.²⁷³

1812'nin sonunda Fallmerayer Landshut'a gittiğinde Bavyera'nın tinsel durumu anlaşılırsa Fallmerayer'in yeni karşılaştığı bu çevrenin onun üzerindeki etkileri de kolaylıkla anlaşılabilir. Napolyon'un Alman devletçiklerini yapılandırması ve Maximilian von Montgelaş'ın²⁷⁴ iç politikadaki reformları gibi politik meselelerin yanında zihinsel canlılığın renkli karşıtlığı bu dönemin kültürel hayatına damgasını vurmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında Bavyera'nın tinsel yaşantısının odak noktasında Münih ve Landshut vardır.²⁷⁵ Landshut bölgesi Katolik mezhebindeki yenilenmeyi yaşamaktadır. Katolik mezhebindeki Reformasyon ise 1800'den 1812'ye kadar geçen süreçte yüksekokullardaki öğrenci hareketlerinden geçmektedir. Bu akıma damgasını vuran isimler ise Johann Michael Sailer, Johann Nepomuk Ringseis, Eduard von Schenk²⁷⁶ ve veliht prens Maximilian Ludwig'dir. Bilimsel çalışma ve öğrenme özgürlüğü olmamasına aldırmadan, Ingolstadt'da daha 1799'da yüksekokullar aydınlanmanın etkisi altına girmiştir. Ama Landshut bölgesinde bu akım önemli isimler tarafından güçlendirilmiştir. Ancak bunun için Montgelaş Bavyera'da çok geç kalmıştır. Sailer Aydınlanmayı tamamen başka bir yöne çekmiş 1802'de ise Schelling'in doğa felsefesi bölgenin fikir dünyasına nüfuz etmiştir. Feuerbach, Ast ve Savigny ile birlikte Alman İdealizmi atağa geçmiştir. Aydınlanmanın aksi tesiri özellikle 1807'den sonra Salat'ta kendini göstermiştir. Yüksekokulların haricinde Landshut'taki bu entelektüel havada profesörlerin etkinliği de vardır. Ayrıca Aydınlanma, öğrenci birliğinin davranışlarında fark edilebilir bir mayalanma ve hareketlenme yapmıştır.²⁷⁷ Fallmerayer'in Landshut'a gitmesiyle bilimsel çalışmaları teolojik bir kılıftan sıyrılmıştır. Onun fikir

münakaşa ve fikir ayrılıklarına ilerleyen sayfalarda değinilecektir. Daha fazla bilgi için bkz: Eberhard J. Wormer, "Ringseis, Johann Nepomuk von", **NDB**, C. 21, 2003, s. 636, 637.

²⁷³ Seidler, a.g.e., s. 19; Leeb, a.g.e., s. 15.

²⁷⁴ Maximilian Graf von Montgelaş (1759-1838) Münih'de doğmuştur. Köken olarak eski Savon'ludur. Ailesini kaybettikten sonra Montgelaş 1764'te Nancy'de büyükannesinin yanında okul hayatına başlamıştır. Daha sonra Straßburg'da eğitimine devam eden Montgelaş orada Fransız Aydınlanmasından etkilenmiştir. Karl Theoder (1724-1799)'ın ölümünden sonra Maximilian Joseph (1799-1806), Montgelaş'ı 1796'da politik danışmanı olarak atamış ve 1799'da Montgelaş Münih'e gitmiştir. 1799'da Münih'te Dış İşleri Bakanlığına atanmış ve 1817'ye kadar bu görevinde kalmıştır. Bu mesleki tecrübesinin yanında ekonomi bakanlığı da yapmıştır. Fransız aydınlanmasından etkilenen Montgelaş büyük ölçüde bu akımın getirdiği fikirleri uygulamaya çalışmıştır. Devlet ve hanedanın ayrılması gerektiği, aristokratlara verilen ayrıcalıkların kaldırılması gerektiği hususları üzerine özellikle durmuştur. Eberhard Weis, "Montgelaş, Maximilian Joseph", **NDB**, C. 18, 1997, s. 55-63.

²⁷⁵ Seidler, a.g.e., s. 15.

²⁷⁶ 1788-1841 Eduard von Schenk, (1788-1841): detaylı bilgi için bkz: Julius Elias, "Schenk, Eduard von", **ADB**, C. 31, 1890, s. 38.

²⁷⁷ Seidler, a.g.e., s. 15, 16.

dünyası üzerinde Aydınlanmanın etkileri günden güne artmış ve artık o politikaya karşı kayıtsız kalamamıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında Bavyera'daki fikir hayatı kültürel-politik yönden üç ayrı karşıt çiftten oluşmaktadır. İlk karşıt çifti *Aydınlanma* ve *Alman İdealizmi* oluşturur. Bavyera'da Aydınlanma, özellikle bakan Montgelas'ın politikası sonucu bölgeye girmiştir. Bu anlamda Montgelas, Fransız Devrimi ve Napolyon'un uyguladığı Fransız aydınlanması fikirlerinden esinlenmiştir. Aksi düşünce akımlarına rağmen Aydınlanma Bavyera'nın günlük hayatında uzun bir süre yaşamıştır. Eğitim sistemindeki reformla birlikte Bavyera'daki aydınlanma ruhu değişime uğramış ve gerekliliğe ve genel kültüre yönelik alan derslerinin artışı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle Montgelas'ın atadığı öğretim kadrosundan hiç kimse artık aydınlanmacı değildir. Yeni kadroyla Bavyera'ya artık Alman idealizmi hakim olmaya başlamıştır. Her şeyden önce Montgelas bu atamalarla klasik Alman geleneğini değil aksine Yeni-Hümanist ve Romantik akımı temsil etmeye başlamıştır. Bavyera'ya Yeni-Hümanizmin girişi özellikle Montgelas'ın atamaları sayesinde olmuştur: Montgelas 1804'te Friedrich Immanuel Niethammer (1766-1848)'i Würzburg'a atamış, 1808'de ise aynı ismi Bavyera öğretim planları için görevlendirmiştir. 1805'de Friedrich Ast Landshut'a, Grek geleneğinin methiyecisi Friedrich Jacobs Münih Lisesine, son olarak 1809'da Bavyera'nın Yeni-Hümanisti Friedrich Thiersch (1784-1860) Münih Lisesine atanmıştır. Böylece Aydınlanma Bavyera'da baltalanmıştır. Landshut'taki öğrenci hayatında ideal ruh, yani Alman idealizmi daha da belirgin olmuştur.²⁷⁸

İkinci karşıt zıtlık ise Bavyeralı olma bilinci yani *Bavyera milliyetçiliği* ve *Almanya'nın başka bir toprağından olma* etkisidir. Açıkçası Bavyera kökenli olma bilinci Karl Rottmanner (1783-1824) tarafından yukarı Bavyera şarkılarının yeniden yorumlanmasıyla Landshutlu gençleri harekete geçirmiş ve onlara Bavyeralı olma bilinci aşılacaktır. Keşişler için *Gazzete*'ye verdiği demeçlerde Ringseis'in şiirleri, politik-Bavyeralı bir duruş karakterize etmiştir. Bu yönelimin Katolik mezhebiyle bağlantısı Lorenz Westenrieder'i ortaya çıkarmıştır. Westenrieder için Aydınlanma sadece bir geçiştir. Westenrieder, Montgelas'ın temsil ettiği Aydınlanmadan ayrılmış ve ona tam bir düşman olmuştur. Bavyera kökenli bu hareket 19. yüzyılın başında "Kuzey Almanya" etkisine oldukça sert bir şekilde karşı koymuştur. "Kuzey Almanya" etkisi her şeyden önce kısmen "Bavyera" bakış açısına dayanmaktadır. Çünkü Yeni-Hümanizmi Bavyera ekolüne

²⁷⁸ Seidler, a.g.e., s. 16.

kazandıran Jena-Weimar bölgesinin çoğu temsilcisi orta Almanya'dan kısmen de Schwaben'den gelmiştir. Aynı zamanda Aydınlanma hareketi Montgelas'ın hükümrancılığı altındayken kendiliğinden yabancı kökenlidir; çünkü Montgelas Savoy²⁷⁹ kökeniyle Bavyera'ya daima yabancısıdır.²⁸⁰

Üçüncü karşıt çift ise *Napolyon'un uydusu olarak Bavyera ve özgür milliyetçi Bavyera*'dır. 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle Bavyera kökenli kimselerin ikamet ettiği bölge Napolyon'a bağlı Ren konfederasyonunun Fransız-Roma kültür dairesi etkisi altında Bavyera krallığı olarak geçmektedir. Bavyera'nın kültür sahasında yer alan bu yapısal değişime karşılık olarak ise milliyetçi özgürlük hareketinin başlangıcı durmuştur. Açıkçası özgürlük hareketi başlangıçta Alman idealizmini Bavyera'ya tanıtan başka kökenlerden gelen güçlere bağlıdır. Ancak daha sonra Bavyeralı güçler de özgürlük hareketine nüfuz etmişlerdir. Bu etkinin en önemli örneği Michael Sailer'dir. 1810'da Landshutlu bir grup milliyetçi öğrenci yönetim sistemine karşı koymuştur. Bu dönem Fallmerayer'in Landshut'ta bulunduğu döneme denk gelir.²⁸¹

19. yüzyılın ilk on yılında Bavyera'da geniş kitleleri etkileyecek olan Katolik bir canlanma yaşanmıştır. Bu Katolik canlanma manastır ve ruhban sınıfı içinde yaşamaya devam etmiştir ve köy halkından yararlanmıştır. Bavyera Katolikliği kuşkusuz Aydınlanma karşıtı olmasına rağmen kuzey Almanya Protestan akımına karşı Montgelas ve yönetim lehine durmuştur. Katolik Aydınlanması Schelling'in keşfinin yönelimiyle aynı döneme denk gelir ve felsefesinden güçlü bir teşvik alır. Katolik Aydınlanmasının en önemli isimlerinden biri 1799'dan 1821'e kadar Landshut'u etkileyen Michael Sailer'dir. Bavyera'nın Katolik Aydınlanması fikri Sailer ve onun öğrencileri Ringseis, Schenk ve Prens Ludwig'ten gelmiştir.²⁸² Sayılan isimler Fallmerayer'in Bavyera'da yaşadığı dönemde devlet ve üniversite kadrolarında önemli yerlerde görev yapmışlardır.

Herbert Seidler'in 19. yüzyılın ilk on yılında Bavyera bölgesi için çizdiği bu tablo Fallmerayer'in Landshut'ta geçirdiği dönemi tasavvur etmemizi kolaylaştıracaktır. Fallmerayer Kasım 1812'de o zamanlar Münih'ten sonra Bavyera'nın en önemli entelektüel merkezi olan Landshut'a hukuk eğitimi almak için gitmesi onun kraliyet bursu almasını sağlamıştır. Burada Roma hukuku ve özel Alman hukuku üzerine dersler almış,

²⁷⁹ Fransa Arpitan'da bir bölge.

²⁸⁰ Seidler, a.g.e., s. 17.

²⁸¹ Seidler, a.g.e., s. 17.

²⁸² Seidler, a.g.e., s. 18.

ancak çok kısa bir süre sonra hukuk alanında değil tarih ve dil alanında çalışması gerektiğini anlamıştır. İbranice, Keldanice ve Süryanice öğrenmeye devam etmiş, kendini tarih ve estetik çalışmalarına adanmıştır. Özellikle klasik yazarların eserlerini derinlemesine okumuştur.²⁸³

Landshut'ta üniversite yıllarında üç öğretmeni Fallmerayer'i birbirinden farklı doğrultudaki fikir akımlarıyla tanıştırmıştır. Tarih felsefesi yazarı ve hermönetik teorisyeni yeni hümanist Georg Anton Friedrich Ast (1778-1841), Fallmerayer'in düşünce dünyasında Landshutlu romantik akımına ve Alman idealizmine karşı bir ufuk açmıştır. Friedrich Ast 1798'ten 1805'e kadar Jena'da Fichte, Friedrich Schlegel ve Schelling'in öğrencisi olarak onlardan estetik dersleri almış ve 1805'ten sonra Landshut Üniversitesinde profesör olarak çalışmıştır. Pek çok bilim insanının belirttiği gibi "Ast yeni hümanizmin altın çağına aittir". Goethe döneminin tüm ruhunda olduğu gibi Ast da tarihi "insanlığın fikirlerinin karmaşıklığı" olarak yorumlamıştır. İnsan ve öğretmen olarak Ast, Landshut'ta öğrencileri üzerine önemli bir iz bırakmıştır. Fallmerayer'in zihinsel gelişimi de Ast sayesinde ilk ve tek kez bu dönemde Bavyera kökenli antik hümanist bir kültür sahası dışından, Weimar ve Jena'dan gelen akım ile tanışarak Alman idealizminin etkisi altına girmiştir. Fallmerayer, hocası Friedrich Ast'tan filoloji ve estetik üzerine dersler almıştır. Grekçesini onun sayesinde geliştiren Fallmerayer Ast'ın telkinleriyle Herodotos ve Platon'u öğrenmiştir. O, Ast ile arkadaşlığını uzun süre devam ettirmiştir. İkinci olarak Fallmerayer, Konrad Mannert (1756-1834)'den tarih dersleri almıştır. Fallmerayer ondan özellikle tarih araştırmalarının pragmatik ifadeleri olarak metot öğrenmiştir. Onun tarihe pragmatik yaklaşımı eserlerinin pek çoğunda göze çarpar. Bu arada Ast ve Mannert Landshut Üniversitesindeki profesörlükleri yanında aynı zamanda Bavyera Bilimler Akademisinin de daimi üyeleriydiler. Üçüncü olarak bu dönemde Fallmerayer, Sebastian Mall (1766-1836) ile Doğu dilleri üzerine (Keldanice, İbranice, Süryanice ve Arapça) çalışmıştır. Fallmerayer 1812 ve 1813 yılları arasında Mall'dan düzenli olarak dil dersleri almıştır. Aslında Sebastian Mall'ın amacı Yeni Ahit'in dili yardımıyla saf Hristiyanlığı, öğrencisi Fallmerayer'e öğretmektir. Ayrıca Mall ile yaptığı çalışmalar onun Landshut'un Katolik muhafazakâr kesimiyle az da olsa bağlantıya geçmesini sağlamıştır. Fallmerayer'in klasik ve Doğu dillerine ilgisi, tarih ve Doğu kültürüne merakı Salzburg ve Landshut'ta temellenmiştir. O Landshut'ta Aydınlanmanın etkisi altında kilise karşıtı bir duruş

²⁸³ Niebling, a.g.m., s. 355.

sergilemeye başlamıştır. Fallmerayer kendisini bu dönemde “devrimci, meşrutiyet karşıtı ve biraz da Voltaireci bir düşünce anlayışına” sahip olarak tarif etmiştir. Yine bu yıllarda dönemin politikasına karşı Fallmerayer’in ilgisi artmıştır.²⁸⁴

Landshut’ta kaldığı dönemde onun okumaları özellikle farklı dillerdeki klasiklere yönelmiştir. Grekçenin yanında bu dönemde İspanyolcasını geliştirmiş ve Cervantes’i okumuştur. Cervantes, Fallmerayer’i derinden etkilenmiştir. Cervantes’i okuduktan sonra yazılarında sık sık ona atıflar yapmıştır. Fallmerayer’in hayatının sonuna kadar klasik dillere ve literatüre karşı özel ilgisi devam etmiştir. Onun eserleri ve özellikle de günlüğü kısmen gerçekçi ilgileri açısından genel olarak dil ve yazım stili açısından bu okumalara bağlı olduğu anlaşılır. Aynı zamanda Fallmerayer’in tarihe ve Doğu kültürüne bakışı Landshut’ta geçirdiği zaman zarfında daha da derinleşmiştir. Fallmerayer’in daha sonraki gelişimi Yeni-Hümanizmin ruhuna neredeyse tamamen bağlı kaldığını gösterir. Fallmerayer Ast, Niethammer, Thiersch ile sonradan da mektuplaşmaya devam etmiştir. Aslında onun Landshut’takyen kimlerle görüştüğü tam olarak bilinmemektedir. Ama kesin olarak bilinen bir şey vardı ki, o da Sailer’in düşünce sahasıyla iletişim kurmadığıdır. Çünkü Fallmerayer’in liberalizme dönüşü Sailer’in etkisiyle çelişmektedir.²⁸⁵

2.1.5. Fallmerayer’in Askerlik Hayatı

Fallmerayer 1813’te Napolyon’a karşı bağımsız Almanya için savaşan Bavyera ordusuna girmiştir. Bu şaşkıncı kararın altında farklı nedenler vardır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz yaşadığı finansal problemdir. Bu dönemde “her şeyin babası” olan savaş fakir ve meraklı olan bir öğrenci için bulunan nadir imkanlardan bir tanesidir. Fallmerayer de bu imkânı kullanmaya karar vermiş ve böylece orduya katılmıştır.²⁸⁶

Orduda fiilen görev yapan Fallmerayer piyade bölüğünde yüzbaşı olarak Hanau’da ilk kritik mücadelesini oldukça cesur bir şekilde vermiştir. 1814’te Brienne, Bar ve Arcis sur Aube’deki kış mücadelesinde ve kısmen de buradaki sert çatışmalarda yer almıştır. Birinci Paris Barışından sonra bir yıl boyunca Fallmerayer Lindau ve Speier çevresinde Ren nehri kıyısında işgal müfrezesinde kalmıştır. Savaşın yeniden nüksettiği dönemde

²⁸⁴ Hannelore Putz, “Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861)”, **München leuchtet für die Wissenschaft, Berühmte Forscher und Gelehrte, Band 2**, Ed. U. Leutheusser ve H. Nöth, München: Allitera Verlag, 2008, s. 79-80; Hastaba, a.g.e., s. 36; Seidler, a.g.e., s. 19, 20; Marsoner, a.g.m., s. 260, 261.

²⁸⁵ Seidler, a.g.e., s. 20.

²⁸⁶ Marsoner, a.g.m., s. 260, 261.

Fallmerayer genel kurmaylığa yükselmiş; tek başına Alman ordusunun bir kısmını savaş alanına ilerletmiştir. 18 Haziran 1815'e gelindiğinde Waterloo Savaşı ani bir şekilde bitmiştir. Böylece Fallmerayer, Sperti kontu generali olarak Nancy ve Chalons sur Marne üzerinden gittiği Orleans'da asilzade bir malikane sahibiyile oldukça iyi ilişki kurduğu birkaç ay geçirme fırsatı yakalamıştır. İkinci Paris Barışından sonra Fallmerayer 1815 Kasımında Ren üzerinden müfrezeyle geri dönmüş ve Lindau garnizonuna gitmiştir.²⁸⁷

Bavyera ordusuna katılması Fallmerayer'in bilimsel çalışmalarını engellememiştir. O, Paris Milli Kütüphanesinde Grekçe ve Latince klasikler üzerine çalışmaya devam etmiştir. Paris'te Fransızca ve İspanyolcasını daha da geliştirme imkânı bulmuştur. Lindau garnizonunda geçirdiği zaman diliminde oradaki devlet kütüphanesini kullanmıştır. Garnizonda boş vakitlerinde modern Yunanca, Farsça ve Türkçe çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dönemde Doğu dünyasına ve Doğu'nun Batı dünyasıyla olan ilişkilerini araştırmaya yönelmiştir.²⁸⁸

Beş yıllık askeri yaşamı Fallmerayer'in karakterini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Her şeyden önce onun daha sonra yapacak olduğu politik analizlerin gerçekçi muhtevasının askerlik dönemindeki tecrübelerinin neticesinde gerçekleştiği söylenebilir. Bunun yanında bir yıl boyunca Fallmerayer bir generalin yanında emir subayı olarak kalmıştır. Bu bir yıllık süreçte Fransız sarayında bulunan Fallmerayer dil öğrenimine devam etmiş ve Fransız toplum yapısını yakinen tanıma fırsatı bulmuştur. Yine Paris'teki büyük kütüphaneleri keşfetmiş ve bilimsel çalışmalarını orada da sürdürmüştür.²⁸⁹ 1813'ten 1815'e kadar Fransız sahasında kaldığı müddetçe Fallmerayer kısmen Fransız aristokrat sınıfı ve bu sınıfın düşünce dünyasıyla irtibata geçmiştir. Bu durum Fransız Aydınlanmasına ve Liberalizmine olan eğilimini daha da güçlendirmiştir. 30 Nisan 1818'de Fallmerayer resmi olarak ordudan ayrılarak Augsburg'a gitmiştir. Fallmerayer ordudan ayrıldıktan sonra profesyonel bilimsel kariyerine ve Doğu dilleri üzerine uzmanlaşmaya kendini adanmıştır.²⁹⁰

²⁸⁷ Jakob Philipp Fallmerayer, **GW, Erster Band: Neue Fragmente aus dem Orient**, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1861, George Martin Thomas'ın Önsözünden s. xvi-xvii.

²⁸⁸ Seidler, a.g.e., s. 21.

²⁸⁹ Marsoner, a.g.m., s. 261.

²⁹⁰ Leeb, a.g.e., s. 19, 20.

2.1.6. Fallmerayer'in Akademik Hayatı (Augsburg ve Landshut Yılları)

1818'den 1830'a kadar Fallmerayer'in öğretmen olarak çalıştığı süre zarfında tarih ve dil araştırmalarını genişletmesi, ilk eserlerini kaleme alması açısından onun hayatında önemli bir dönemdir. Fallmerayer dünya tarihi derslerinde verdiği seminerle kendi tarih anlayışının ilk ipuçlarını vermiş, hayatı boyunca işleyeceği tezleri, iddiaların temellerini de bu dönemde atmıştır. Onun bilim dünyasıyla tanışıp ismini duyurduğu 1818'den 1830'lara kadar geçen süreçte yazdığı eserleri ve dünya tarihi derslerinde işlediği konuları "Fallmerayer'in Eserleri ve Tarih Anlayışı" başlığı altında irdelenecektir.

28 Aralık 1817'de Fallmerayer, Augsburg Lisesinde bir memuriyet için Münih İç İşleri Bakanlığına dilekçe göndermiştir.²⁹¹ Hükümet tarafından onun bu teklifi kabul edilmiş, Augsburg Lisesine atanmıştır. Fallmerayer Augsburg'da önemli isimlere öğretmenlik yapmıştır. Bunlardan bir tanesi sonradan Münih Üniversitesinde Doğu edebiyatı profesörü olacak Marcus Joseph Müller'dir. Fallmerayer sonraki yıllarda Müller ile bağlantısını kesmemiş, arkadaşlığını devam ettirmiştir. Hatta Fallmerayer'in cenazesinde mezarının başında Prof. J. Müller, onun için uzun ve anlamlı bir konuşma yapmıştır.²⁹² İkinci isim ise daha sonra Fransız tahtına III. Napolyon adıyla geçecek Charles Louis Napolyon'dur.²⁹³

Fallmerayer Augsburg Lisesindeki çalışmalarından arta kalan zamanını Lindau'da askerlik görevini yaparken başladığı bazı antik müelliflerin eserlerini okumaya devam ederek geçirmiştir. Buradayken Brixen ve Salzburg'da ders aldığı öğretmenlerinden Forer, Ast, Sandbichler, askerdeki ahabplarından Lechner ve Haggenmüller ile mektuplaşmıştır. Bu mektuplaşmaların dili Almanca, Latince, Grekçe ve İtalyanca'dır. Leeb'e göre Fallmerayer'in bu mektuplaşmaları daha sonra kaleme alacağı gazete makaleleri için bir hazırlık mahiyeti taşımıştır. Üniversite yıllarından itibaren özgür düşünce akımı Fallmerayer'i etkilemiş, Augsburg'da geçirdiği dönemde ise bu düşünce akımı Fallmerayer'in yaşantısında doruk noktasına ulaşmıştır. Landshut'tayken Sailer'in fikirlerine uzak durarak Katolik kilisesinin ve onun savunucularının iddialarına karşı

²⁹¹ Dietz-Rüdiger Moser, "Ein Leben für Bayern: Jakob Philipp Fallmerayer wollte 'den geistigen Kredit des bayerischen Volkes nach Kräften mehren und erhöhen", **Jakob Philipp Fallmerayer: Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. E. Thurner, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 91.

²⁹² Konuşma metni için bkz: Beilage zu Nr. 124 der **AZ** (4 Mai 1861).

²⁹³ Marsoner, a.g.m., s. 261; Leeb, a.g.e., s. 22.

potansiyel bir nefret gösteren Fallmerayer artık Augsburg'dayken Katolik kilisesine karşı açıktan bir düşmanlık beslemeye başlamıştır.²⁹⁴

1821'de Fallmerayer Augsburg Lisesinden ayrılarak Landshut'a gitmiş oradaki lisede ilk sınıflara din, Latince, Grekçe, Almanca, coğrafya ve matematik dersleri vermeye başlamıştır. 1824'ten sonra aynı lisede son sınıflara ders vermeye başlayan Fallmerayer 20 Kasım 1826'da Landshut Üniversitesi'nin Münih'e, Münih Lisesinin de Landshut'a taşınmasıyla birlikte dünya tarihi ve filoloji profesörü olarak yeni kurulan Landshut Lisesine atanmıştır. Fallmerayer 1831'in Ağustosundan itibaren görevini arkadaşı Johann Baptist Haggenmüller'e devredene kadar bu görevde kalmıştır.²⁹⁵

1818-1830 yılları arasında Fallmerayer'in genel gelişim yönü öncelikle yeni çalışma alanları ve öğretmenliğidir. Öğretmenlik mesleği Fallmerayer'in bakış açısına iki bakımdan genişlik kazandırmıştır. Bunlardan birincisi özellikle Landshut yıllarında genel eğitim vesilesiyle her alandan ders vermesidir. Ancak Landshut'ta son yıllarındayken dil derslerini kapsayacak şekilde daha sınırlı dersler de vermiştir. İkinci olarak bu yıllarda Fallmerayer'in çevresi önemli ölçüde genişlemiştir. Öğrencileriyle olan ilişkisi ve daha sonra bu ilişkiyi kesmemesi ona farklı bakış açıları getirmiştir.²⁹⁶

Fallmerayer Landshut'ta lisede genel ve milli tarihin yanında Latince ve Grekçe dersleri vermiştir. Küçük bir sapmadan sonra o asıl kendi sahasına yani tarih ve dil çalışmalarına dönmüş ve bu alanda kendisini daha da geliştirmiştir. Bu dönemde Trabzon ve Mora tarihi eserlerini kaleme almıştır. Doğu dünyasına ve Rusya'ya karşı olan ilgisi bu dönemde artmıştır.²⁹⁷ Burada kaldığı süreçte Kopenhag'daki Danimarka Bilimler Akademisi tarafından 1823'ün Şubatında Trabzon'un tam olarak bilinmeyen Büyük Komnenos tarihini aydınlatacak tarihi bir yarışma düzenlemiştir. Başarılı olacak çalışma 40 Danimarka dukası değerinde bir madalya ile onurlandırılarak ödüllendirilecektir. Fallmerayer Doğu dillerini bilmesi sayesinde bu yarışma için hazırlıklara başlamış ve Trabzon tarihinin karanlıkta kalmış bölümlerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Mart ayında Fallmerayer bu bakir sahaya el atmış ve Kasıma kadar Münih ve Landshut'daki kütüphanelerde Trabzon'un tarihini araştırmaya başlamıştır. 1824'ün Haziranında Viyana'ya seyahat etmiş ve burada Kraliyet Kütüphanesinde Trabzon tarihi için Türkçe,

²⁹⁴ Leeb, a.g.e., s. 23.

²⁹⁵ Werner Ebermeier, **Die Geschichte des Hans-Carossa-Gymnasiums Landshut: 1629-2004**, München: Herbert Utz Verlag, 2004, s. 60, 61; Mitterrutzner, a.g.e., s. 9.

²⁹⁶ Seidler, a.g.e., s. 22.

²⁹⁷ Seidler, a.g.e., s. 22.

Arapça ve Farsça kronikler üzerinde araştırmalar yapmıştır. Viyana’da iki haftalık ikameti sırasında Viyana Devlet Kütüphanesinde Hoca Saadeddin’in kroniğini ve Katip Çelebi’nin tarih eserini görme fırsatı bulmuştur.²⁹⁸ Fallmerayer bu çalışması esnasında Paris’teki ünlü Bizans tarihçilerinden Karl Benedikt Hase²⁹⁹ ve Silvester de Sacy³⁰⁰ ile yine Bonn’daki Niebuhr ile çalıştığı dönem üzerine yazışma fırsatı bulmuştur.³⁰¹

Öğretmenlik mesleğiyle uğraştığı yıllar sadece Fallmerayer’in zihinsel gelişimi için önemli değildir aynı zamanda Bavyera’da yaşanan siyasi-kültürel olaylar da onun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır: 1817 Bavyera Anlaşması ve 1818 Din Fermanı sonraki ultramontanizminin³⁰² yükselişe geçişi için önemli etmenlerdir. 1825’de I. Ludwig kraliyet tahtına geçmiştir. Bu dönemde Romantik Katolik akım, Yeni-Hümanizm ve politik liberalizm Kral I. Ludwig’de birleşmiştir. Kraliyet özgüveni dönemin politik akımlarını çevrelemiştir. Tüm partiler I. Ludwig’in lütfu için birbirleriyle mücadele etmiştir. Ludwig’in yönetime geçmesiyle birlikte Katolikler ve liberaller arasında keskin bir ayrılık olmuştur. Katolikler yüksekokullarda faaliyetlerini sürdürürken liberaller basın yayın yoluyla oldukça geniş bir sahada kendilerini göstermişlerdir. Schenk’in 1828’de İç İşleri Bakanlığına atanmasıyla Katoliklerin yükselişi başlamıştır. Schenkle Landshutlu akım Bavyera’nın eğitim sistemine nüfuz etmiştir. 1829’da bağımsız medyaya karşı yapılan Hormayr’in kanun taslağı ise sonraki bir adımdır. Paris’in Temmuz devrimi ve Münih’teki öğrenci karışıklıkları 1830’da kralı tamamen konservatif-mutlak geçişe sevk etmiştir.

²⁹⁸ Hastaba, a.g.e., s. 39.

²⁹⁹ Karl Benedikt Hase (1780-1864) Naumburg yakınlarında Sulza’da dünyaya gelmiştir. Weimar’da lise eğitimini tamamladıktan sonra 1798’den sonar Jena ve Helmstädt’ta teoloji çalışmalarına kendini adanmıştır. Bu alanda belli bir süre çalıştıktan sonar klasik dillerde kariyer yapmaya karar vermiş ve bu alanda çalışmaya başlamıştır. 1801’de Paris’e giden Hase burada orduya katılmak istemiştir. Ancak tam bu dönemde şans eseri Kraliyet Sarayında dolaşırken Atap emirlerinden Yusuf ile tanışmıştır. Onunla Arapça konuşmuştur. Bu genç Alman alim dil bilgisi sayesinde Yunan heyetinde tercüman olarak çalışmıştır. Hase bundan böyle Grekçe çalışmalarına hız vermiş ve 1805’de İmparatorluk kütüphanesinin el yazmaları bölümünde tercüme çalışmalarına başlamıştır. Öncelikli çalışmaları Bizans kaynakları üzerinedir. 1816’da Doğu dilleri okulunda Grek paleografyası ve modern Grekçe profesörü olarak çalışmaya başlamıştır. 1824’te yazıt ve edebiyat akademisinin bir üyesi olmuştur. 1830’da Alman dili ve edebiyatı profesörü olmuştur. 1837’de bilimsel çalışmaları için Yunanistan’a 1839’da da Kuzey Afrika’ya seyahat etmiştir. Hase Bizans kaynakları üzerine geniş bilgisi sayesinde Almanya ve Fransa’da pek çok genç araştırmacı için önemli bir danışman olmuştur. Bu genç araştırmacılardan bir tanesi de Fallmerayer’dır. Bknz. Karl Ritter von Halm, „Hase, Karl Benedict“, **ADB**, C. 10, 1879, s. 725-727. Fallmerayer’in Karl Benedikt Hase ile mektuplaşmaları için bknz: Arnulf Kollautz, „Jakob Philipp Fallmerayers Briefwechsel mit Karl Benedikt Hase und Oerstedt über die Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der graeco-slawischen Frage“, **Südost-Forschungen**, 18, (1959), 281-350.

³⁰⁰ Fallmerayer’in Silvestre de Sacy ile mektuplaşmaları için bknz: Arnulf Kollautz, „Der Briefwechsel Jakob Philipp Fallmerayers mit Silvestre de Sacy zur Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt und Fallmerayers Bericht an die Dänische Akademie der Wissenschaften über seine Vorarbeiten zur trapezuntinischen Geschichte“, **Südost-Forschungen**, C. 51, 1992, s. 269-286.

³⁰¹ Mitterrutzner, a.g.e., s. 25.

³⁰² Papanın en büyük otorite olduğuna inanılan dini görüş.

Ayrıca liberallerin de bu dönemde güçlenmesi Schenk'in onları 1831'de uzaklaştırmasına neden olmuştur.³⁰³

Politik tansiyonun bu kadar yüksek olduğu bir dönemde birbirine zıt iki parti arasında geçiş mümkün değildir. Fallmerayer'in bu dönemde bir karar vermesi gerekmiştir. Fallmerayer Salzburg'dayken akademik bir duruş sergilemiştir. Akademik duruşu Landshut'ta ve özellikle askerlik zamanında daha da ilerlemiş ve politikaya ilgisiyle pekişmiştir. Şimdi ise yani Landshut'tayken vadesi gelen Katolik politik akımına karşı Fallmerayer tam bir muhaliftir. 1819'da Augsburg'dan yazdığı mektuplarda Katoliklerin hoşgörüsüzlüğünden şikayet etmiştir. Ama burada dikkat edilmesi gereken husus açıkçası Fallmerayer'in din karşıtı olmadığı, kilise karşıtı olduğudur.³⁰⁴

Orduda ve Landshut'taki yıllarında Fallmerayer'in politikaya ilgisi artmış, tarih bilinci gelişmiştir. O dönemler ultramontanizm zaferini kutluyordu, genç profesör politik-Katolik hareketin aleyhtarı olmuştur. Fallmerayer, kilisenin ve devletin kesin olarak ayrılması gerektiği düşüncesine bağlıdır ve patriği takip eden politik anlayışa tam anlamıyla karşıdır. O, Bavyeralıları ve Tirolüleri eleştirerek hanedanın keyfiyetini, despotizmini ve ahlaksızlığını dile getirmiştir. Bu anlamda Fallmerayer, kalpten bir demokrat ve reformcudur.³⁰⁵

Fallmerayer Trabzon tarihi eserinden sonra 1830'da *Ortaçağlarda Mora Yarımadasının Tarihi* adlı çalışmasının ilk kısmını yayımlamıştır (ikinci kısmı 1836'da yayımlanmıştır). Bu çalışmanın onun hayatında önemli bir yeri vardır. Rum isyanının büyük bir zaferle sonuçlandığı bir dönemde Fallmerayer bu eseriyle tüm Filhellenistleri kızdıracak iddiasını yani çağdaş Greklerin antik Hellenlerle bir akrabalığı olmadığı görüşünü dile getirmiştir. Bu iddiası yüzünden Fallmerayer sadece Thiersch ve Roß gibi alimlerden değil aynı zamanda Bavyera'da kendisi gibi liberal akımı destekleyen profesörlerden de büyük bir tepki almıştır. Kendisini bir anda onların karşısında bulmuştur. Hatta Fallmerayer'in 1828'de Münih Üniversitesine dünya tarihi kürsüsüne stajyer profesör olarak başvurusu bu sebepten dolayı kabul edilmemiştir. Kısacası Fallmerayer'in Grek-Slav tezi onun kariyerine mal olmuştur.³⁰⁶

³⁰³ Seidler, a.g.e., s. 22, 23.

³⁰⁴ Seidler, a.g.e., s. 23.

³⁰⁵ Hermann Reidt, **Vorwort, Jakob Philipp Fallmerayer: Fragmente aus dem Orient**, München 1963, s. 9.

³⁰⁶ Niebling, a.g.m., s. 357.

2.1.7. Jakob Philipp Fallmerayer'in Doğu Seyahatleri

Ludwig Amman'a göre 19. yüzyılın ilk yarısında ticari, diplomatik seyahatler ve seyahatname, edebiyat türü eserler yazmanın dışında Doğu'ya dört nedenden dolayı seyahat ediliyordu: Kutsal topraklara hac amacıyla, Doğu'ya karşı duyulan merak, sefahat giderme ve yeryüzü cennetinin bir türüne duyulan özlem. Fallmerayer'i Doğu'ya seyahate sürükleyen neden ise öncelikle yaptığı çalışmalara kaynak toplamak ve tarihini yazdığı toplumlari, coğrafyayı yakinen tanıma isteğidir.³⁰⁷ Müellif *Fragmanlar*'da Doğu'ya seyahat etmesinin sebebini şu şekilde açıklamıştır: "Farklı adetleri görmek için serüven hevesi, güzel manzaralara karşı doğuştan gelen hayranlık ve sevgi sadece ayakları yerden kesiyordu. Böyle bir ruh halinde insan ne dolap çeviren, ne yer avcısı, ne diplomat ne de dünya ıslahatçısıdır."³⁰⁸ Seyahat etmek Fallmerayer'in bir nevi yaşam şeklidir. O, Doğu'da ve Avrupa'da gerçekleştirdiği seyahatleri, gözlemleri ve çıkarımları okuyucusuyla paylaşmayı seviyordu.

2.1.7.1. Birinci Doğu Seyahati

Siyasi ve ideolojik çalkantılar içinde Landshut'ta daha uzun bir süre kalmak istemeyen Fallmerayer *tarihini yazacağı* Doğu ülkelerine seyahat etme olanağı aramıştır. Aynı dönemde Rus General Alexander Graf Ostermann-Tolstoy³⁰⁹ yapacak olduğu Doğu seyahati için kendisine eşlik edecek bir bilim adamı aramıştır. Ostermann öncelikle Friedrich Thiersch'e yapacak olduğu Doğu seyahatinde kendisine eşlik etmesi için teklif

³⁰⁷ Niebling, a.g.e., s. 61.

³⁰⁸ Jakob Philipp Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters: Zweiter Theil: Morea, durch innere Kriege zwischen Franken und Byzantiner verwüstet und von albanesischen Colonisten überschwemmt, wird endlich von der Türken erobert., von 1250-1500 nach Christus, Stuttgart**, Tübingen: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1836, s. 364.

³⁰⁹ Rusya'nın askeri tarihinde önemli bir sima olan Graf Alexander Ivanowitsch Ostermann-Tolstoy (1770-1856) 1787-1791 Osmanlı-Rus savaşına katılmış, Napolyon'a karşı olan koalisyon savaşlarında gösterdiği cesaretiyle ön plana çıkmıştır. 1807'de Preußisch-Eylau ve Guttstadt, 1812'de Vitebsk, Ostrovna ve Borodino'da Napolyon'un Rusya seferine karşı, 1813'de Bautzen ve Kulm'de savaşmıştır. Fallmerayer ile gerçekleştirdiği Doğu seyahatinden sonra 1837'ye kadar Floransa'da sonra da Cenevre'de yaşamıştır. Cenevre'de bulunduğu sürede Fallmerayer her yıl Tolstoy'u ziyaret etmiştir. Tolstoy öldüğünde Fallmerayer'e 2.500 gümüş ruble miras bırakmıştır. Reinhard Lauer, „Jakob Philipp Fallmerayer und Slawen“, **Jakob Philipp Fallmerayer; Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. Eugen Thurner, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 129. Fallmerayer ve Ostermann arasındaki münasebetler konusunda daha fazla bilgi için bkz. Claire-Jeanne Keller, "Jakob Philipp Fallmerayer als Reisebegleiter und Vertrauter des Grafen Alexander Iwanowitsch Ostermann-Tolstoi", **Für Freiheit, Wahrheit und Recht!** Joseph Ennemoser und Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49, Ed. E. Hastaba ve S. Rachewiltz, Innsbruck: Haymonverlag 2009, s. 229 vd.

sunmuş, ancak Thiersch bu teklifi nazikçe geri çevirmiştir. Çünkü bu dönemde onun Bavyera prensi Otto'nun Yunanistan tahtına adaylığına gidecek yolu kolaylaştırmak için yarı resmi bir misyon ile Yunanistan'a gitmesi gerekmiştir. Thiersch'ten aldığı ret cevabından sonra Ostermann kendisine rehber aramaya başlamıştır. Bu dönemde, Grek-Slav tezinden dolayı daha sonra Fallmerayer'in önemli bir rakibi olacak olan Doktor Ringseis'in aracılığıyla Fallmerayer 1831'de Graf Ostermann-Tolstoy ile Münih'te tanışmıştır. Fallmerayer, Ostermann ile yapacağı Doğu seyahatinin risklerinin farkındadır ama buna rağmen onunla bu seyahate çıkmayı kabul etmiştir. Kısa bir süre sonra seyahat için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Fallmerayer ve Ostermann 21 Ağustos 1831'de üç hizmetli, iki doktor ve bir yardımcıdan oluşan seyahat ekibiyle Münih'ten ayrılmıştır. Münih'ten Brixen'e geçen Fallmerayer ile Ostermann Eylül ayı başında İtalya'nın bir liman şehri olan Triest'ten Mısır'a doğru yola çıkmışlardır.³¹⁰

Fallmerayer'in Doğu seyahatinden tek beklentisi Yunan Yarımadasında yapacağı tarih araştırmalarıdır. Ancak oldukça dindar biri olan Ostermann ise Doğu'daki Kutsal Mezarı görmek niyetindedir. Otuz üç günlük deniz seyahatinin ardından oldukça yorgun bir şekilde İskenderiye'ye varan Fallmerayer buraya geldiğinde halkın geleneklerine, dinine ve Mısırlıların gelişimine büyük bir ilgi göstermiştir. Daha Kahire'ye giden yolda Fallmerayer Mısırlıların karakteristik tabiatı ve burada yaşayan insanların fakirliği ve güçsüzlüğü arasındaki bağlantıyı fark etmiştir. Fallmerayer ülkenin perişan durumunun sebebini “dine ve bu kaynaktan doğup gelişen gelenek ve göreneklere” bağlamıştır. 1832'nin yazında seyahat ekibi Filistin için yola çıkmadan önce Fallmerayer Doğu seyahatini bir on iki ay daha uzatmak için Kahire'den Landshut'a dilekçe göndermiştir. Onun bu davranışı yaptığı seyahatin bilimsel önemini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Fallmerayer'in arkadaşı ve amiri olan Müller, onun bu isteğini oldukça cazip bulmasına rağmen iç işleri bakanlığına ve krala onaylarını almak için birkaç talepte bulunması gerekmiştir. Ancak taleplerine olumlu cevap alınamamıştır, Fallmerayer de izin almaksızın Mısır'a seyahat etmişti. Bu arada Fallmerayer, Ostermann ile beraberdir. Seyahatlerine devam eden ikili Suriye'de önemli bir liman şehri olan Trablus-Şam'a varmıştır. Buradan kutsal şehir Kudüs'ü ziyaret etmişlerdir. Kudüs Fallmerayer üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Filistin'de Fallmerayer'in ilgisi özellikle coğrafyaya ve halkın yaşam biçimine kaymıştır. Buradaki araştırma gezileri esnasında Fallmerayer'in sağlığı

³¹⁰ Elisabeth Antonopoulos, **J. Ph. Fallmerayer: Eine Untersuchung der Fragmente aus dem Orient**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 1948, Wien, s. 9; Leeb, a.g.e., s. 65, 66; Keller, a.g.m., s. 232.

kötüleştirmiştir. O uzun bir süre iç işleri bakanlığından seyahatine devam etme konusunda onay almadığı için endişe içinde beklemiştir. Sonunda Fallmerayer maddi sıkıntıları göze almıştır. Aslında bu dönemde o Doğu seyahatini yarıda bırakıp Landshut'a geri dönmeyi dahi düşünmüştür. 1833'ün ilkbaharında İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan Fallmerayer yeniden çalışmaları için heveslenmiştir. İstanbul'dan sonra iki yıldır planlarını gerçekleştirmek istediği yere, yani Yunan Yarımadasına gidip orada daha önceki çalışmalarını genişletmek ve iddialarını temellendirmek için gerekli materyalleri toplamak istemiştir. Bu yüzden ikinci bir defa 1833'ün Temmuzunda seyahatini uzatmak için Bavyera yönetiminden izin istemiştir. Fakat bu izin isteğine ilk başta olumlu yanıt alamamıştır. Daha sonra 1833'ün Eylül ayında 1834'ün Mart sonuna kadar kendisine izin verilmiştir. 1833'ün Ağustosunda Fallmerayer ortaçağ Bizans kaynakları üzerine çalışmalarını hızlandırmıştır. 1833'ün Ekiminde seyahat ekibiyle Ege Denizi üzerinden Mora Yarımadası'na gitmiştir. Orada çalışma sahasında araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar sonunda topladığı materyaller ile Bavyera'ya dönmüştür. Yurda dönmeden önce Atina'daki yüksekokuldan iş teklifi almış, ancak bu teklifi geri çevirmiştir. Uzun ve yorucu bir seyahatin ardından bir an önce Bavyera'ya geri dönmek istemiştir. 1834'ün Şubatında Fallmerayer ve seyahat ekibi İtalya'ya girmeden önce Fallmerayer Attika ve Böotien'de Grek teorisini kanıtlamak için önemli deliller bulmuştur.³¹¹

Fallmerayer Doğu'ya yaptığı seyahatlerinde bilimsel faaliyetlerinden geri kalmamıştır. İlk Doğu seyahati üç yıl süren Fallmerayer neredeyse bir yıl boyunca Mısır ve Nubiya'da kalmıştır. Bu süre zarfında Rousseau, Bayle, Voltaire, Byron'u okuyacak zaman bulmuştur. 1832'nin Temmuz ortasında Mısır'dan ayrılarak Filistin, Suriye üzerinden Lübnan vadileri boyunca Kudüs, Antakya, Halep ve Şam'a gitmiş ve bir süre orada yaşamıştır. Yaşadığı bu şehirlerle ilgili önemli notlar toplamış ve daha sonra bunları makaleler şeklinde yayımlamıştır. Son olarak Kıbrıs ve Rodos'a geçmiş oradan da 1833'de İstanbul'a giderek Türkçesini geliştirmek için uzun bir süre orada kalmıştır. İstanbul'dan yola çıkarak Kiklad ve Atina'ya gitmiştir. Fallmerayer Yunan Yarımadasındayken buradaki yer isimlerini karşılaştırma ve daha sonra yayımlayacak olduğu Mora tarihinin ikinci cildi için materyal toplama fırsatı bulmuştur. 1834'te o bu uzun seyahatten yorgun bir şekilde yurduna geri dönmüştür.³¹²

³¹¹ Leeb, a.g.e., s. 66-69.

³¹² Antonopoulos, a.g.t., s. 10; Walter Kucher, „Jakob Philipp Fallmerayer: zum zweihundertsten Geburtstag des Fragmentisten“, *Südostdeutsche Vierteljahres Blätter*, 40, (1991), s. 50.

Fallmerayer'in Birinci Doğu seyahatinin en ilginç yanlarından biri kuşkusuz Rus bir generale yola çıkmasıdır. Her ne kadar onun Rus İmparatorluğu'nun Avrupa karşısındaki tehdidini 1840'larda dile getirmeye başlamışsa da daha Ostermann ile tanışmadan önce 1830'larda Fallmerayer Grek-Slav tezini ortaya atmıştır. Ancak üç yıl gibi uzun bir dönemi Doğu dünyasında birlikte geçiren iki arkadaşın Ostermann'ın ölümüne kadar Fallmerayer ile irtibatta olması da aralarındaki ilişkinin birbirlerinin siyasi görüşlerini çok etkilemediğini gösterir.³¹³

Fallmerayer yurda döndüğünde Landshut'taki profesörlük kadrosuna başkası atanmıştır. Bunun üzerine makul bir aylık karşılığında Münih'teki Bilimler Akademisinin tarih alanının düzenli bir üyesi olmuştur. Fallmerayer'in mantığı o zamanki Bavyera anlayışına çok uzak olduğu için üniversitede dünya tarihi dersi vermek üzere hükümetten onay almıştır. Münih'te ikamet ettiği sırada Fallmerayer İtalya, Fransa ve İsviçre'ye çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir.³¹⁴ O, Bavyera Bilimler Akademisi dışında, Viyana İmparatorluk Akademisine Budapeşte ve Agram³¹⁵ Kraliyet Akademisine de üye olmuştur.³¹⁶

Bavyera kralı I. Ludwig 1835 ilkbaharında Fallmerayer'in Münih Bilimler Akademisine daimi üyeliğini kabul etmişse de üniversitede öğrencilere tarih dersi vermesini ancak belirli sınırlandırmalarla onaylamıştır.³¹⁷ Tam bu sıralarda kralın ikinci oğlu Prens Otto "Hellenlerin Kralı" olarak Atina'ya gönderilmiştir. Böyle bir ortamda Fallmerayer'in seminer ve derslerinde Greklerle ilgili görüşlerini alenen beyan etmesi yasaklanmıştır.³¹⁸ Fallmerayer Münih Bilimler Akademisinin daimi üyesi olunca aynı zamanda bu organizasyonun bir yayın organı olan *Gelehrte Anzeigen*'de makaleler yayımlaya başlamıştır. Onun makaleleri bir taraftan oldukça beğeni toplarken diğer taraftan Grek-Slav tezinden dolayı sıkıntı yaşamıştır. Fallmerayer bu sırada Bavyera'daki bilim adamlarından, fikirlerini bu yayın organı yoluyla paylaştığı için tepki almıştır.

³¹³ Keller, a.g.m., s. 240.

³¹⁴ Rudolf Greinz, "Jakob Philipp Fallmerayer: zur 60. Wiederkehr seines Todestages (26. April 1861)", **Der Schlern, Südtiroler Halbmonatsschrift für Heimatkunde und Heimatpflege**, 9-10, (1921), s. 159.

³¹⁵ Zagreb.

³¹⁶ Friedrich Fetz, "Jakob Philipp Fallmerayer – ein Tiroler als Vorkämpfer der olympischen Idee", **Innsbrucker Universität-Almanach auf das Jahr Winterolympiade 1964: Auftrag des Akademischen Senates der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck**, Innsbruck: Selbstverlag des Univ. –Bundes, 1964, s. 33.

³¹⁷ Franz Babinger, **Der Akademiezweist um Jakob-Philipp Fallmerayer (1851)**, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1959, s. 14.

³¹⁸ Eugen Thurner, „Jakob Philipp Fallmerayer in seiner und in unserer Zeit“, **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. E. Thurner, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 12.

Fallmerayer ile *Gelehrte Anzeigen*'in editörü arasındaki gerginlik 1839'da en yüksek noktaya tırmanmıştır. Bu şartlar altında Fallmerayer yazılarını başka bir yayın organında yayınlama ihtiyacı duymuştur. Bu yayın organı da onun yirmi yıldan uzun bir süre çalışacak olduğu *Allgemeine Zeitung*'dur.³¹⁹ *Allgemeine Zeitung* güney Almanya'nın en önemli gazetesidir.³²⁰ Her iki yayın organı ile Fallmerayer'in ilişkileri ilerleyen sayfalarda daha detaylı olarak anlatılacaktır.

İlk Doğu seyahatinden bir yıl sonra Fallmerayer ile Ostermann 1835'de Bohemya'ya (Salzburg-Leipzig-Meißen-Kulm-Prag) bir seyahat düzenlemişlerdir. Fallmerayer bu seyahati esnasında hem Rusçasını geliştirmiş hem de o dönemde çalıştığı Slav tezi üzerine yer adlarıyla ilgili veriler toplamıştır. 1839'da İkinci Doğu seyahatinden önce Fallmerayer Ostermann ile birlikte Moskova'ya bir seyahat düzenlemeyi planlamıştır. Ancak bazı sorunlardan dolayı bu planını gerçekleştirememiştir.³²¹ Birinci ve İkinci Doğu seyahati arasında 1840'da Fallmerayer'in Tübingen'de Gottlieb Lukas Friedrich Tafel³²² ile sıkı dostluğu başlamıştır. Fallmerayer için Hase ve Niebuhr'un yanında Tafel ile olan bu arkadaşlığı Bizans tarihi araştırmaları alanında kendisi için bu döneme kadar olmayan bir biçimde ufuk açıcı olmuştur.³²³

³¹⁹ Antonopoulos, a.g.t., s. 23.

³²⁰ Herbert Seidler, "Jakob Philipp Fallmerayer", **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 36, (1962), s. 177.

³²¹ Lauer, "Jakob Philipp Fallmerayer und Slawen,,", s. 127, 128.

³²² Gottlieb Lukas Friedrich Tafel (1787-1860) Fallmerayer'in en yakın dostlarından biridir. İki dostun çalışmaları metot açısından birbirine oldukça benzemektedir. Tafel ilk olarak teoloji eğitimi almış, daha sonra klasik diller üzerine yoğunlaşmıştır. 1818'e gelindiğinde Tübingen Üniversitesinde eski çağ edebiyatı profesörü olarak çalışmaya başlamıştır. 1846'da buradaki mesaisini sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle bırakan Tafel Ulm şehrine giderek orada Bizans tarihi çalışmalarına devam etmiştir. Tafel ilk olarak antik dönem Grek şairlerinden Pindar üzerine çalışmıştır. Ancak daha sonra çalışma sahasını daha çok 12. yüzyıl Bizans tarihine yönelmiştir. Bizans tarihi çalışmaları için Tübingen ayrı bir önemlidir. Fallmerayer'in Grek-Slav tezi ve Rusya üzerine görüşleri Tafel'i her zaman heyecanlandırmıştır. İkili ancak 1840'da Fallmerayer İkinci Doğu seyahatine çıkmadan önce Tübingen'i ziyaret etmesiyle tanışabilmiştir. Bu tarihten sonra ikili arasında yakın bir arkadaşlık başlamıştır. Tafel Bavvera ve Prusya Bilimler Akademisinin üyesidir. Aynı zamanda Bizans tarihi araştırmalarının önemli bir ismi olan Th. Uspenskij'den de yaptığı çalışmalar dolayısıyla önemli iltifatlar almıştır. Armin Hohlweg, "Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt", **Jakob Philipp Fallmerayer: Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. E. Thurner, Innsbruck; Universitätsverlag, 1993, s. 49, 50.

³²³ Ewald Sablonty, **Jakob Philipp Fallmerayer und die orientalische Frage**, Jena 1924 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 25.

2.1.7.2. İkinci Doğu Seyahati

Fallmerayer'in İkinci Doğu seyahati 1840-1842 yılları arasına denk gelir. 8 Haziran 1840'da yola çıkan Fallmerayer Tuna boyunca Regensburg, Viyana, Budapeşte üzerinden Karadeniz sahiline varmıştır. Daha sonra Trabzon'a³²⁴ giden Fallmerayer yaklaşık iki ay burada ikamet ederek bölge tarihiyle ilgili eski kronikleri toplamış ve el yazmalarını kopyalamıştır. Fallmerayer yurda döndükten sonra Trabzon ve çevresinde topladığı bu kaynakları kaynakların orijinal dillerinde "*Original Fragmente, ChronikenInschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt*" adı altında iki cilt halinde 1843 ve 1844'te yayımlamıştır. Karadeniz'den sonra 26 Ekim 1840'da İstanbul'a giden Fallmerayer burada bir yıllık ikameti sürecinde Türkçesini geliştirmekle kalmamış, Doğu üzerine araştırmalarına derinlik kazandırmıştır. Fallmerayer'in bir yıl süren İstanbul ikameti ona Doğu'da büyük ün getirmiştir. İstanbul salonlarında pek çok diplomat ve elçiyle tanışıp, onlarla dönemin siyasetini tartışmıştır. Bir yıl boyunca gerek Türkçe çalışmaları gerekse Doğu'daki politik durumu gözlemlemesi Fallmerayer'e Doğu Sorunu konusunda yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Pera'da yüksek seviyeli diplomatlarla olan ilişkisi Fallmerayer'in *Allgemeine Zeitung*'da "Değişen Sahneler Üzerine" (über die wechselnden Szenen) adlı makale serisine yansımıştır. Fallmerayer Doğu seyahatlerinden edindiği tecrübeyle reform yanlısı yüksek rütbeli devlet adamlarından Reşid Paşa ve Âli Paşa'nın işbirliğiyle II. Mahmud ve Abdülmecid gibi aydınlanmacı yöneticilerin hâkimiyeti altında Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça uzun ömürlü olacağına inanmıştır. Avusturyalı devlet adamı Metternich'in politikası sayesinde Atina ve İstanbul'daki Avusturya diplomatları Fallmerayer'in buralardaki ikameti sırasında ona yardımcı olmuşlardır. Onlar sayesinde 1840/41 yılları arasında Fallmerayer İstanbul'da zamanını dolu dolu geçirmiştir.³²⁵

Fallmerayer 1841'in Ekiminde manastırda kaynak olarak kullanabilecek materyaller bulmak için Athos'a gitmiştir. 1841 Kasımında kutsal dağ Athos'dan ayrılmış

³²⁴ Fallmerayer'in Münih'ten Trabzon'a kadar olan seyahati sürecinde tuttuğu günlük notları için bkz. Hugo Hassinger, "Eine Donaureise im Vormärz: Nach dem Reisetagebuch des Orientalisten J. P. Fallmerayer über seine Ferienfahrt von München nach Trapezunt im Sommer 1840,," **Wissenschaftliches Jahrbuch der Ersten Donau-Dampf-Schiffahrts-Gesellschaft**, I. Band, Wien: Waldheim-Eberle A.G., 1938, s. 65-86.

³²⁵ Sablonty, a.g.t., s. 28; Kucher, a.g.m., s. 51; Klaus Kreiser, "Zu den bayerisch-türkischen Beziehungen zwischen 1825 und 1914", **After One Hundred Years: The 1910 Exhibition „Meisterwerk muhammedanischer Kunst“ Reconsidered**, Ed. A. Lermer ve A. Shalem, Leiden, Boston: Brill, 2010, s. 153, 154.

ve Selanik, Larisa üzerinden Atina'ya varmıştır.³²⁶ 28 Şubat 1842'de Atina'ya varan Fallmerayer eserlerinde şehrin 1833'ten bu yana çok değiştiğini vurgulamıştır. Fallmerayer ile Prokesch von Osten'in ilk münasebeti "Hatıralar" (Denkwürdigkeit) adlı makalesinin kritiği ile başlamıştır. 1833'de Prokesch, Mısır'dan Kral Otto ve Bavyeralı yöneticilerle görüşmek için Napflion'a doğru yola çıkmış ve İzmir'de mola vermiştir. Orada Fallmerayer ile ilk defa karşılaşmıştır. Fallmerayer ise bu dönemde Doğu seyahatinin neredeyse sonuna gelmiştir. Yurda dönüş yolundayken Fallmerayer de Prokesch gibi Kral Otto ve Bavyeralı devlet adamlarını Napflion'da ziyaret etmiştir. Fallmerayer 1842'de İkinci Doğu seyahati esnasında Prokesch ile Atina'da, üçüncü Doğu seyahatinde yani 1847'de ise yine Atina'da görüşmüştür. İki Doğu seyahati arasında 1846'da ise Prokesch'le Viyana'da görüşmüştür. Fallmerayer, Prokesch'i "sadece bilim adamı ve kitap kurdu değil, aynı zamanda dünyayı, insanoglunu, coğrafyayı ve sanatı iyi bilen biri" olarak betimlemiştir. İkinci Doğu seyahatinde Fallmerayer o zamanlar Selanik'teki Makedonya ve Tesalya'nın kraliyet konsolosu Hırvat asilzade Anton Mihanoviç'in yanında da bir süre kalmıştır. Fallmerayer burada geçirdiği zaman zarfında bölgede çalışan önemli diplomatlarla görüşmüştür.³²⁷

1842'nin yaz başında Fallmerayer yaklaşık iki yıl süren İkinci Doğu seyahatinden sonra Bavyera'ya dönmüştür ve öncelikle Güney Tirol'e gitmiştir. Orada önde gelen isimlerden piskopos Bernard Galura ile zamanın fikir akımları ve dini sorunları üzerine fikir alışverişinde bulunmuştur. Galura'nın altı ciltlik *Yeni Teoloji* adlı eseri üzerine tartışmaları olmuştur. Bu dönemde Fallmerayer Grekçe ve Latince öğretmeni Valentin Forrer ile hemen hemen her gün görüşmüştür. Bu görüşmelerden Fallmerayer'in ünlü eseri *Doğu'dan Fragmanlar*'ın yayımlanmasının fikri ortaya çıkmıştır. İki yıllık bir çalışmanın sonunda Fallmerayer bazı makaleleri kısaltarak bazılarını gözden geçirerek 1845'te *Fragmanları* kitap halinde yayımlamıştır.³²⁸ Fallmerayer makalelerinden düzenlediği kitabı, *Doğu'dan Fragmanları*, yayımlama uğraşı içinde olmasına rağmen bu dönemde Avrupa'da seyahat etmek için vakit bulmuştur. Innsbruck, Lindau gibi daha önce kısa süre

³²⁶ Veronika Bernard, "Trapezunt und der Berg Athos: Die Natur als Zufluchtsort vor der Zivilisation", **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. Eugen Thurner, Innsbruck: Universitätverlag Wagner, 1993, s. 40.

³²⁷ Lauer, "Jakob Philipp Fallmerayer und Slawen,, s. 127.

³²⁸ Arnulf Kolollautz, "Zur Biographie des Fürstbischofs Bernhard Galura von Brixen (1829-1856) und zu seinen Bemühungen um die nach München ausgelagerten Urkunden des Bistums durch J. Ph. Fallmerayer", **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 58, (1984), s. 550; Eugen Thurner, **Jahre der Vorbereitung: Jakob Philipp Fallmerayers Tätigkeiten nach der Rückkehr von der zweiten Orientreise 1842-1845**, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, s. 6, 7.

de olsa yaşadığı yerleri ziyaret etmiştir. 1843'te yakın arkadaşı Gottlieb Lukas Friedrich Tafel, Fallmerayer'e Tübingen Üniversitesi'nde çalışması için teklifte bulunmuştur. Ancak o bu teklifi kabul etmemiştir. Tübingen'den sonra Fallmerayer Augsburg'a giderek *Allgemeine Zeitung*'daki meslektaşı Gustav Eduard Kolb ile bir süre kalmıştır. Buradan sonra da 1843'ün 29 Eylülünde Münih'e geri dönmüştür. Münih'ten yola çıkan Fallmerayer Zurich üzerinden Genf'e gitmiştir. Orada 17 Haziran 1843'te Grafen Ostermann Tolstoy ile buluşmuş ve ikili uzun uzun eski anıları ve yeni fikirleri üzerine konuşmuştur. Fallmerayer 29 Haziranda Lozan'a gitmiştir. Lozan'dan Basel'e oradan Straßburg'a, sırasıyla Münster, Mannheim, Mainz, Köln, Amsterdam, Bremen, Hamburg ve Potsdam'a gitmiştir.³²⁹ Üçüncü Doğu seyahatine kadar Fallmerayer *Doğu'dan Fragmanların* yanında gazete makaleleri yayımlamaya devam etmiştir. Yine bu dönemde memleketine, İsviçre ve Avusturya'nın çeşitli şehirlerine seyahat etmiştir. Kuzey Avrupa'da Amsterdam, Hamburg ve Berlin'e de bu dönemde gitmiştir. Bu şehirler içinde Almanya'nın önemli ilim ve sanat şehri olan Berlin'in Fallmerayer için ayrı bir önemi vardır. Fallmerayer bir aydan uzun bir süre Berlin'de Alman filozof Friedrich Wilhelm Schelling'in evinde kalmış ve onunla tartışmalara katılmıştır.³³⁰

1845'te Fallmerayer *Fragmanları* yayımlandıktan sonra eser pek çok kesim tarafından beğeniyle okunmuştur. 1846 Nisanında Fallmerayer önceleri diplomat ve Meternich'in danışmanı olarak çalışan prens Moriz Dietrichstein tarafından Viyana'ya davet edilmiştir. *Doğu'dan Fragmanlar*'dan etkilenen Dietrichstein, Fallmerayer'i kişisel olarak tanımak istemiştir. Fallmerayer Viyana'ya gittiğinde daha önceden mektup yoluyla görüştüğü Hammer-Purgstall ve pek çok meslektaşıyla şahsen tanışma fırsatı bulmuştur.³³¹ Yine bu dönemde *Allgemeine Zeitung*'daki yazılarından dolayı Bavyera veliahdı II. Maximilian, Fallmerayer'i biliyordu. İç politika ve anayasa politikasında Fallmerayer sıklıkla liberal akımı desteklediği için pek çok kez Bavyera kralı I. Ludwig'in dikkatini üzerine çekmiştir. Bu yüzden Birinci Doğu seyahatinden döndükten sonra 1834'te sevilmeyen profesör Fallmerayer, kürsüsünden alınmış yerine bu göreve dikkate değer bir şekilde bir papaz tayin edilmiştir. 1840'lı yılların ortasında veliaht prens II. Maximilian babasının Fallmerayer'i kınaması hususuna oldukça sinirlenmiş, babasının aksine onu

³²⁹ Thurner, *Jahre der Vorbereitung*, s. 12-14.

³³⁰ Fallmerayer, *GW, Erster Band*, Thomas'ın Önsözünden s. xxxii.

³³¹ Julius Jung, "Fallmerayer in Wien 1846", *Euphorion: Zeitschrift für Literaturgeschichte*, 5, (1967), s. 529, 530; Siegfried W. De Rachewiltz, "Jakob Philipp Fallmerayers Besuch auf Schloss Tirol im Jahre 1846", *Tirol-Österreich-Italien: Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag*, Ed. K. Brandstätter ve J. Hörmann, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 2005, s. 544.

danışman olarak çevresinde görmek istemiştir. Veliadın çevresinde bu dönemde Prens Ludwig von Öttingen-Wallerstein ve Georg von Mauer gibi liberal politikacılar da vardır. Fallmerayer İkinci Doğu seyahatinden döndükten sonra Bavyera veliahdı ile yaklaşık beş buçuk yıl sürecek olan yakın bir arkadaşlık kurmuştur. Veliht II. Maximilan sanata ve bilime olan tutkusuyla Fallmerayer'in gazete makalelerini okumuş, onun eserlerindeki üstün edebi anlatıma hayran kalmıştır. Aslında Fallmerayer'in Trabzon ve Mora tarihi eserleriyle dile getirdiği Grek-Slav tezi hem Avrupa'da hem de Bavyera'daki Fil-Hellenistler arasında ona karşı düşmanlık uyandırmıştır. Bu arada II. Maximilan'ın genç kardeşi Otto, Yunan Krallığı'nın başındaydı ve orada her türlü zorlukla yüzleşmekteydi. Tüm bunlara rağmen II. Maximilan *Allgemeine Zeitung*'daki makalelerini okurken tarih felsefesine ve politik görüşlerine merak saldığı Fallmerayer'i daha da yakından tanımak istemiştir. Hatta etrafındakilerin muhalefetine karşın Fallmerayer'i 1843'ün Şubatında görüşmek üzere sarayına davet etmiştir. Fallmerayer de bu davete iştirak etmiştir. Veliht prens II. Maximilan ile kurduğı ilişkiyi geliştirmek için oldukça özenmiştir. Bir daha 1844'ün Kasım ve Aralığında Maximilan Fallmerayer'i Hohenschwangau'a davet etmiştir.³³² 7 Kasımda veliaht prens II. Maximilan, Fallmerayer'i Hohenschwangau'da iki haftalığına davet etmişse de Fallmerayer Hohenschwangau'ya gittiğinde iki hafta değil tam altı hafta kalmıştır. Fallmerayer ile Bavyera veliahdı II. Maximilan yakın arkadaş olmuşlardır.³³³ Fallmerayer ve Prens II. Maximilan arasında toplantılar genelde soru cevap diyalogları şeklinde geçmiştir.³³⁴ Üçüncü Doğu seyahati yani 1847'ye kadar olan süreç Fallmerayer'in yaşamında oldukça parlak bir dönemdir. Onun edebiyat alanındaki başarısı ve dış dünyayı bilmesi Bavyera tahtının veliahdı II. Maximilan ile arkadaşlık kurmasını sağlamıştır. Fallmerayer çok sık bir biçimde Hohenschwangau'da misafir olarak kalmıştır. Orada her şeyden önce veliahtla Doğu Sorunu, Yunanistan ve Türkiye'nin durumu ve geleceğı üzerine fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Ayrıca orada tarih felsefesi, ülke yönetme sanatı, kilise üzerine tartışmış ve Bavyera'nın iç politikası hakkında görüşmeler yapılmıştır.³³⁵

³³² Helmut Gritsch, "Jakob Philipp Fallmerayer und Maximilian II. von Bayern,, **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. Eugen Thurner, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 106-108.

³³³ Thurner, **Jahre der Vorbereitung**, s. 15; Theodor Weiß, "Zur Lebensgeschichte Jak. Phil. Fallmerayers", **ForschGBayern**, 14, (1906), s. 209.

³³⁴ Thurner, **Jahre der Vorbereitung**, s. 29.

³³⁵ Günter Henle, "Jakob Philipp Fallmerayers Beziehungen zu König Max II", **Das Bayerland, Illustrierte Wochenschrift für Bayerns Land und Volk**, 47-48 (1915), s. 415; Sablonty, a.g.t., s. 30; Putz, a.g.m., s. 87.

2.1.7.3. Üçüncü Doğu Seyahati

Bavyera veliahdının desteğiyle Fallmerayer 1847-48 yılları arasında Üçüncü Doğu seyahatini gerçekleştirmiştir. Fallmerayer 1847'de Üçüncü Doğu seyahatine çıktığında onun hedefinde Trabzon ve Kudüs şehri vardır. Her iki şehir de onun eserlerinde özellikle ilgilendiği ve üzerine makaleler yazdığı yerlerdir. Fallmerayer Doğu'ya giderken ilk durağı Atina'ydı. Venedik, Trirest üzerinden deniz yoluyla 24 Mayıs'ta Atina'ya vardığında burada yine eski arkadaşı ve meslektaşı Prokesch von Osten ve önemli şahıslarla görüşmüştür. Fallmerayer bu seyahati esnasında Atina'da sadece yönetimdekilerle değil aynı zamanda dönemin önemli âlimleriyle de görüşmüştür. Kuşkusuz Prokesch'in evi misafirlerinin politik sohbetlerine açıktır. Bu sohbetlerin ikisinde Fallmerayer Grek ve Bizans tarihi üzerine yazdığı eserleriyle ün yapmış İskoçyalı tarihçi George Finlay (1799-1875) ile karşılaşmış ve onunla ortak çalışma konuları hakkında tartışmalara girmiştir. Bu arada Finlay çalışmalarına devam etmek için 1823'ten beri düzenli olarak Atina'da ikamet etmektedir.³³⁶

Atina'dan sonra Fallmerayer İstanbul'a gitmiştir. Günlüğünde "son sefere oranla İstanbul bana daha da eskimiş ve yıkılmış gibi geliyor"³³⁷ dediği İstanbul'da dönemin Avusturya elçisi Graf Stürmer'in aracılığıyla Türk devlet adamlarıyla tanışma fırsatı bulmuştur. Sultan Abdülmecid'in Büyükdere'deki sarayında yaz aylarını geçirmiş ve Ağustosta Trabzon'a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Büyükdere'deki ikameti sırasında "Anadolu Seyahat Manzaraları" (Anatolischen Reisebilder) adlı makale serisini yazmıştır.³³⁸ İstanbul'dan sonra Trabzon'a geçmişti. Trabzon'da bir süre kaldıktan sonra Beyrut'a seyahat eden Fallmerayer, Beyrut yakınlarında Sur ve Nasıra bölgelerini at üstünde gezmiştir. Son olarak Kudüs'e varmıştır. Yaklaşık bir ay Kudüs'te kalmıştır. Kudüs'ten geri dönerken Fallmerayer Carmel Manastırında ve Akka'da beş gün geçirmiştir. Fallmerayer Üçüncü Doğu seyahatinde Kudüs'ün gezilecek yerlerine ve kutsal mevkilerinde çok zaman geçirmiştir. Şeria Nehrine ve Lut Gölüne geziler yapmıştır. Bu seyahatten dönüşte "Kutsal Kabir Kilisesi ve Lut Gölü Üzerine" adlı makalelerini ve

³³⁶ Michael Grünbart, "Eine flüchtige Begegnung-George Finlay und Jakob Philipp Fallmerayer in Athen 1847", *Österreichische Osthefte, Zeitschrift für Mittel-, Ost-, und Südosteuropaforschung*, 44/3-4 (2002) s. 668, 669.

³³⁷ Jakob Philipp Fallmerayer, *Schriften und Tagebücher, Band 2*, Ed. Hans Feigl ve Ernst Molden, München, Leipzig: George Müller, 1913, s. 314.

³³⁸ Haim Goren, "**Zieht hin und erforscht das Land**": die deutsche Palästinaforschung im 19. Jahrhundert, Göttingen: Wallstein Verlag, 2003, s. 141, 142.

Doğu'dan Yeni Fragmanlar (Neuen Fragmente aus dem Orient) adlı eserinin makalelerini üçüncü doğu seyahatinin ürünü olarak yayımlamıştır.³³⁹

Fallmerayer'in Üçüncü Doğu seyahati İstanbul'da geçirdiği dönem açısından oldukça mühimdir. Fallmerayer bu seyahati sırasında Osmanlı coğrafyasında Batı kültürünün elçisi gibi muamele görmüştür. Sultan Abdülmecid 1848'de Fallmerayer'in Türkiye raporlarına teşekkür mahiyetinde onu yüksek bir Nişanla ödüllendirmiştir. 1848 kışını İzmir'de geçiren Fallmerayer 20 Mart 1848'de Münih Üniversitesine dünya tarihi profesörü olarak atandığı haberini alınca Bavyera'ya dönmüştür.³⁴⁰ Fallmerayer'in Münih Üniversite'sine atanması oldukça ilginç bir şekilde gerçekleşmiştir. 11 Şubat 1847'de bakan Karl von Abel (1788-1859)'in işten çıkartılmasıyla kralın yeni bağımsız bir üniversite politikası oluşturmasının öne açılmıştır. Önceki on yıl içinde Kral I. Ludwig yönetici bakanlarının muhafazakâr öğretim programını uygulamıştır. Bu öğretim programının köşe taşı liselerde Katolik öğrenim mevzuatlarının uygulanmasıdır. Münih Üniversitesi yeni öğretim planının girişinde ve fakültelerin Katolik unsurlarını güçlendirme gibi hususlarda somut örneklerle önem taşımıştır. Beklenen bilim aydınlanması Abel'in Katolik-monark ideali amacıyla bazı önlemleri nedeniyle açıkçası uygulanamamıştır. Üniversitenin farklı alanlarındaki yüksek kaliteli Protestan âlimlerin üniversiteden ayrılması ve çok sayıda Katolik profesörün liberal akıma yönelmesi bu duruma neden olmuştur. Abel'in işten çıkarılmasından sonra kralın üniversite politikasında takip ettiği yeni yol şimdiye kadar izlediği yolun tam tersi olması açısından önemlidir. Artık öğretim kuralları değişmek zorundadır. Görres'in akımına bağlı olan tarihçi Konstantin Höfler, Abel'in görevden alınmasına karşı tepki göstermiştir. Bu muhalefetinin üzerine ise üniversiteden alınmıştır. Fallmerayer büyük bir ilgiyle öğretim politikasındaki değişimi takip etmiştir. Çünkü o Höfler'in yerine geçmek istiyordu. Şubatın sonunda yükseköğretim reformu hususunda üniversitelerin yeni organizasyonlarında ders vermek için yeni kişiler atanacağı yönünde söylentiler çıkmıştır. Böyle bir girişim Fallmerayer için bir fırsattır. 1847 Mart başında Fallmerayer, Görres ve ekibinin görevden alındığını duyduğunda üniversitede kendisi için bir kürsü şansı doğduğunu görmüştür. Gerçekçi bir kişilik olarak Fallmerayer beklentilerini abartmamıştır. Özellikle biliyordu ki *persona non grata* (istenmeyen kişi) olarak etken olan grupta daima ona izin verilmeyecektir. Fallmerayer'in Grek-Slav tezi onun üniversiteye kabul edilmesini daima engellemiştir.

³³⁹ Goren, a.g.e., s. 141, 142.

³⁴⁰ Kucher, a.g.m., s. 52, 53.

Höfler'in boş kalan kürsüsünü Caspa Zeuß doldurmuştur. Zeuß bir Protestan'dır ve politikadan uzak durmuştur. 1848'de sağlık problemlerinden dolayı bu görevinden ayrılmıştır. Bu atamayla birlikte I. Ludwig, Katoliklerle birlikte Münih'teki üniversite kadrolarında yer alma prensiplerine Abel'in getirdiği prensiplerden farklı olarak büyük bir değişim yapmıştır. Böylece üniversite çalışanları ideolojik değişimlerden korkmaya başlamıştır. Fallmerayer üniversitede hoca olamayınca üçüncü doğu seyahatine çıkmaya karar vermiştir. Fallmerayer'in Münih Üniversitesine tarih profesörü olarak atanması ancak 29 Ocak 1848'de Josep Görres'in ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Kral I. Ludwig'in Fallmerayer'i üniversiteye profesör olarak atamasının hem siyasi hem de onun tecrübesine dayalı nedenleri vardır. Politik nedenlere baktığımızda Ludwig'in üniversiteye atayacağı profesörün Katolik mezhebi karşıtı biri olması gerekmektedir. Çünkü Abel'in görevden alınmasından beri Katolik muhaliflerin hızla ötekileştirildiği görülmektedir. Fallmerayer 1844'ten itibaren I. Ludwig'in oğlu veliaht prens II. Maximilian ile görüşmektedir. Hatta onun politik danışmanlığını yapmaktadır. Yine Kral Ludwig Fallmerayer'in bu dönemde İzmir'de olduğunu yani Doğu seyahatinde olduğunu biliyordu. Doğu'nun tarihini bilen birisini üniversiteye ataması öğretim planı açısından iyi olacaktır.³⁴¹ Böylece 1848'de Fallmerayer Münih Üniversitesi tarih kürsüsüne profesör olarak atanmıştır.

Fallmerayer Üçüncü Doğu seyahatinden memleketine döndükten sonra Abdülmecid tarafından kendisine verilen nişan eline ulaşmıştır. Onun bu nişanı elde etmesinde kuşkusuz Avusturya elçisi Grafen Stürmer'in rolü büyüktür. Abdülmecid'in 1847'nin sonunda yabancı ülkelerin temsilcilerine verdiği "Büyükdere, Haydar Paşa'daki Diplomat Şöleni" (Das Diplomatengastmahl auf Haider-Pascha, Bujukdere)'ne Fallmerayer de Stürmer'in misafiri olarak davetlidir. "Asyalı lüksün donatılmışlığıyla, Avrupalı şıklığın düzeni ve harika disiplinin birbiriyle buluştuğu hızlı ve sakin bürokrat yemeğinin" kapsamında Grafen Stürmer "bazı yabancıları" sultana tanıtmıştır. Bu yabancıardan biri de Fallmerayer'dir. Bu bağlamda elçi Stürmer, misafiri Fallmerayer için bir Osmanlı nişanı ricasında bulunmuştur. Osmanlı devlet erkânı ve Stürmer arasında gerçekleşen yazışmalar neticesinde Fallmerayer'e nişan bahşedilmiştir. Osmanlı arşive belgesine göre Fallmerayer "Osmanlıların asayişçe farkını Avrupalılara göstermek üzere bir kitap yazacağından kendisinin teşvik-i zımında bir nişan-ı aliye" verilmesi uygun bulunmuştur.³⁴² Aslında bu olay Osmanlı ülkesini gezen bir alim için alışılmadık bir nezaket örneğidir. Osmanlı'nın

³⁴¹ Leeb, a.g.e., s. 132-136.

³⁴² BOA, İH, 2091.

büyük veziri Reşid Paşa Bavyera üniversitesinde profesör olan Fallmerayer'in Osmanlıyı ziyareti ve sultanın reform hareketleri hakkında bilgilendiğini 1848'in baharında sultana bildirmiştir. Avusturyalı elçi Grafen Stürmer Fallmerayer için bir nişan istemiştir. Ayrıca Fallmerayer'in Almanya'da çok yüksek bir üne sahip olduğunu da eklemiştir. Bu istek sultana sunulmuş ve 11 Nisan 1848'de Mustafa Reşid Paşa'nın 28 Nisan 1848'de veziriazamlıktan ayrılmasından kısa bir süre önce kabul edilmiştir. Berat 15 ve 24 Nisan arasındaki zaman diliminde tamamlanmıştır. II. Mahmud'a atfedilen ve Nişan-ı İftihar diye anılan bu berat Fransızca *Ordre de la Gloire* ile aynı derecededir. Bu nişan dördüncü "sınıf" ile eşleşir. Avusturyalı elçinin aracılığıyla bir yıl önce İstanbul'da ikamet eden Franz Liszt'e de aynı derecede bir nişan verilmiştir. Ünlü bir müzisyenden farklı olarak Fallmerayer'e politik nedenlerden dolayı yani Yunanistan ve Rusya'ya karşı Osmanlı yanlısı bir siyaset izlediği için bu nişan verildiği tahmin edilmektedir. Kreiser'e göre Osmanlı arşivlerindeki Bavyera temasıyla ilgilenenler için nadir dokümanların içinde Fallmerayer'in nişanı oldukça ilginçtir.³⁴³

2.1.8. Fallmerayer'in Politik Yaşamı

1848 yılı Fallmerayer için umut verici bir başlangıçtır. Fallmerayer 16 Mart 1848'de Üçüncü Doğu seyahati sırasında İzmir'deyken Joseph Görres'in ardılı olarak Münih Üniversitesine tarih profesörü olarak atandığı haberini almıştır. Kral I. Ludwig Maximilian'ın, Joseph Görres'in ölümünden sonra Fallmerayer'i Münih Üniversitesine tarih profesörü olarak atamıştır. Kral I. Ludwig Bavyera'daki Katolik politik akımın etkisiyle daima bu kürsüyü Fallmerayer'e verme konusuna şüpheyle yaklaşmıştır. Bu atama ile kral sıkı muhafazakâr Katolik akımdan liberal akıma döndüğünün işaretini vermiştir. Politik Katolik partisi için Fallmerayer'in Görres'in kürsüsüne atanması olağandışı bir hakaret olarak algılanmıştır.³⁴⁴ Fallmerayer yurda döndükten kısa bir süre sonra Kral I. Ludwig Maximilian ölmüş yerine veliyaht prens II. Maximilian 15 Nisan 1848'de Bavyera tahtına geçmiştir. II. Maximilian babasının aksine çok daha erken bir tarihte Fallmerayer ile dostluk ilişkisini geliştirmiştir. Hatta hükümranlılığı döneminde Fallmerayer'i bir nevi danışmanı olarak kullanmaya devam etmiştir.³⁴⁵

³⁴³ Kreiser, a.g.m., s. 153-155.

³⁴⁴ Putz, a.g.m., s. 87, 88.

³⁴⁵ Hubrich, a.g.m., s. 415.

1848'in Nisan ayının başından itibaren Münih'te iki politik parti Fallmerayer'in Frankfurt Parlamentosuna adaylığında ve seçiminde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu iki politik birlikten biri "Bauhofclub, Verein für Volkswohl" diğeri ise "Wahlcomité"dir. Münih'teki gruplar içinde Bauhofclub en liberal ve en geleneksel tipte olandır. Bu grubun üyeleri ve destekçileri toplumun her kesimindedir. Parlamento aracılığıyla Alman halkının politik haklarını genişletmeyi hedefleyen bu parti aynı zamanda tüm toplumsal sınıflar için yasal özgürlük ve çalışanların haklarını iyileştirmek için propaganda yürütmüştür. Wahlcomité ise sağ-liberaller tarafından kurulmuş ve Münih'in yüksek kabineden kimseleri tarafından desteklenmiştir. Bu parti Almanya'nın birleşmesi için uygun yönetim biçiminin anayasal monarşi olması gerektiğini savunmuştur. Fallmerayer 15 Nisan 1848'de Münih'e vardığında politikaya atılmak için önündeki yolda bu iki parti vardır. Aslında Fallmerayer ihtilalin gelişimiyle yakından ilgilenmesine rağmen yine de siyasete girme amacı içinde değildir. Zaten Münih Üniversitesine tarih profesörü olarak atanmıştır. 17 Nisanda yüksekokulun rektörü Thiersch, Fallmerayer'e Frankfurt Parlamentosuna aday olmasını önermiştir. Fallmerayer bu teklif karşısında şaşırılmıştı. 18 Nisanda Bauhofclub ve Wahlcomité Fallmerayer'e kendi partilerinden aday olması için teklif sunmuştur. Fallmerayer Doğu seyahatinden dolayı Bavyera'da ve Almanya'da ihtilalin sonuçlarını tecrübe etmemiş biri olarak bu teklif karşısında politikaya nasıl atılabilirdi? O, bu yıllarda akademik ve gazetecilik kariyerinin zirvesini yaşıyordu. *Doğu'dan Fragmanlar* yayımlandıktan sonra alim olarak ünü tüm Almanya ve Avusturya'da yayılmıştır. Ama bununla birlikte *Doğu'dan Fragmanlar*ın önsözünde de belirttiği gibi Fallmerayer Alman birliğinin ileri görüşlü bir reformcusu ve savunucusudur. Bu şart da Fallmerayer'in uygun bir aday olarak liberallerle meclise girmesi için bir neden teşkil ediyordu. Hatta Bauhofclub'te Fallmerayer'in iki yakın arkadaşı Karl Friedrich Neumann ve Marcus Joseph Müller vardır. Wahlcomité ise kralın politik danışmanlarına ve yakınındaki kimseler tarafından desteklenmiştir. Ancak Fallmerayer her iki partiden de aday olmamıştır. Bauhofclub ve Fallmerayer arasında aşılamaz fikir ayrılığı nedeniyle bu partiden gelen teklifi reddetmiştir. Bağımsız aday olarak Fallmerayer toplamda Münih'teki 42 seçim bölgesinden 35. seçim bölgesinin milletvekili olarak 28 Nisanda Frankfurt Alman Ulusal Meclisine girmiştir. Onun parlamentoya girişi 1848 devrim sürecinin ortalarına rastlar.³⁴⁶ Au, Haidhausen ve etrafındaki köylerden oluşan bölgelerden yani ikinci liberal Münih seçim bölgesinin milletvekili olarak seçilen Fallmerayer "solcu" olarak Frankfurt'a

³⁴⁶ Leeb, a.g.e., s. 188-193.

girmiştir. Parlamentoda da sol görüşte yer almıştır. Bununla beraber Fallmerayer asilzadelerle ilişkisini hiç kesmemiştir.³⁴⁷

Fallmerayer Frankfurt Parlamentosunda aradığını bulamamıştır. Kilise ve devlet işlerinin ayrılması üzerine yapılan büyük tartışmayı dikkatle takip etmiştir. “Paulkirche’nin³⁴⁸ gölgesinde” daha sonraki süreci alaycı tarzda yorumlamıştır. Bu dönemde onun hicivli dilinden dolayı *Allgemeine Zeitung*’un editörü Fallmerayer’e kilise şahıslarına yönelik olan ithamlarını yumuşatması konusunda ricada bulunmuştur. Frankfurt ve çevresindeki gelişmeler Fallmerayer’i çok ilgilendirmemiştir. Onun gündeminde o dönemde Viyana’daki isyanlar gibi problemler vardır. Bu dönemde eski dostu Johann Baptist Haggenmüller ile Fallmerayer Alman sorununun parlamento vasıtasıyla çözüleceğine inanmamışlardır. İkili prenslerin elindeki ticaret kanunlarının daha da kötüye gittiğinin farkındadır. Haggenmüller ve Fallmerayer halk bağımsızlığına sempati duyan liberallerdir. Ama her ikisi de otorite olmaksızın bir devlet düzeni olamayacağını farkındadır. 1848 yılı sonuna doğru Fallmerayer birinci Frankfurt Parlamentosunun tamamen başarısız olduğu konusunda emindir.³⁴⁹ Halkın yönetime tam desteğinde Fallmerayer merkez kuvvetin güçlü bir otoritesini desteklemiştir. Fallmerayer, Frankfurt’taki parlamentonun eylemlerine en başından beri büyük bir şüpheyle yaklaşmıştır. O Frankfurt Parlamentosundayken merkez komite de Slav sorunu konusunda görevlendirilmiştir. Ancak bu konuda söz almamıştır. Fallmerayer düzenli olarak parlamentodaki toplantılara katılıp oradaki meseleler ve süreçler hususunda iğneleyici yorumlarda bulunmuştur. Parlamentodaki olaylar, boş tartışmalar, herhangi bir sonuç alınmayan politik atılımlar onun için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Tüm bunlara rağmen Fallmerayer Frankfurt Parlamentosunun dağılmasından sonra Rumpf Parlamentosuna da katılmıştır.³⁵⁰ Fallmerayer Frankfurt Parlementosunda Alman Sorunu’yla da ilgilenmiş özellikle Bavyera kralı II. Ludwig Maximilian ile bu konuda çeşitli tartışmalara girmiştir. Bu tartışmalar ve Fallmerayer’in Almanya’nın birleşmesi hususundaki görüşleri III. Bölümde detaylı olarak incelenecektir.

³⁴⁷ Eugen Thurner, “Jakob Philipp Fallmerayer und die Deutsche Nationalversammlung, Frankfurt 1848/49,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 69, (1995), s. 668, 669.

³⁴⁸ Paul kilisesi.

³⁴⁹ Eugen Thurner, “Nationalversammlung,, s. 670, 671.

³⁵⁰ Eugen Thurner, „Jakob Philipp Fallmerayer, Schicksal und Leistung“, **Zwischen Siebzig und Achtzig: Studien zur deutschen Geistesgeschichte**, Ed. E. Thurner, Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 2005, s. 222, 223.

Fallmerayer parlamentodayken Bavyera kralıyla iletişimini kesmemiştir. Onun II. Maximilian'a uyarı tarzında yazdığı mektuplarından Habsburgların Doğu politikası anlaşılabilir. Fallmerayer, krala yazdığı bir mektupta "Avusturya, çar için Batı dünyasına açılan bir kapı" tabirini kullanmıştır. Bu cümleden anlaşılın o ki bir Avusturya-Almanya birliği o dönemde tehlike doğuracaktır. Yine Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı tutumu hususunda 1844'te *Allgemeine Zeitung*'da Fallmerayer'in yayınlanan on ikinci fragmanında da belirttiği gibi "Avusturya etkisi ve şanı Osmanlı yönetici sınıfı içinde etkindi, çünkü Avusturya gerçekten de Türkiye'nin yardımcısı ve yol göstericisiydi." 1844'te Fallmerayer bu tarz bir duruşu suçlamıyordu. Ama sonra yaklaşık 1850'lere doğru Osmanlı'ya karşı farklı bir politika sergilemiştir. Çünkü Osmanlı artık Rusya'ya karşı koyabilecek kadar güçlü değildir. Fallmerayer Kırım Savaşı'na kadar Osmanlı'ya yönelik her türlü desteği hoş karşılamış ve Osmanlı'daki her türlü yükselme ve reform eğiliminden hoşnut olmuştur.³⁵¹

Fallmerayer birinci Alman Parlamentosunun başarısızlığına şahit olmuştur. Ulusal meclisin politik başarısızlığına rağmen 3 Haziran 1849'da Stuttgart'a Rump Parlamentosuna da katılmıştır. Meclisin dağılmasından sonra o İsviçre'ye önce Weißbad'a sonra St. Gallen'e sürgün edilmiştir.³⁵² Fallmerayer parlamentoda sol kanatta olmasına rağmen Bavyera kralı II. Maximilian Fallmerayer ile bazı politik meseleler hakkında fikir alış verişinde bulunmuştur. Bu dönemde güven ilişkisi açıkçası berraktır. Bu ilişki Fallmerayer'in Stuttgart'a Rump Parlamentosuna gitmesiyle birdenbire değişmiştir. Böylece Fallmerayer Bavyera kralını hakir görmüştür. Württemberg yönetiminin zoruyla Rump Parlamento'sunun kapatılması üzerine Fallmerayer de İsviçre'ye sürgün edilmiştir.³⁵³ Münih Üniversitesindeki tarih profesörlüğünü bırakarak siyasete atılan Fallmerayer umduğunu bulamamıştır. Horst Rüdiger'e göre Fallmerayer Restorasyona ve 1848 İhtilaline karşı bir tepkinin kurbanıdır.³⁵⁴

³⁵¹ Herbert Seidler, "Fallmerayer und Österreich", *Südostdeutsches Archiv*, 1, (1958), s. 138.

³⁵² Eugen Thurner, "Joseph von Eötvös und Jakob Philipp Fallmerayer zur Sinngebung der Politik im 19. Jahrhunderts", *Dialog der Epochen Studien zur Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts*, Ed. Eduard Beutner, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1987, s. 65

³⁵³ Putz, a.g.m., s. 89.

³⁵⁴ Horst Rüdiger, "Der "geraderedende Plebejer" über Jacob Philipp Fallmerayers "Fragmente aus dem Orient", *Schweizer Monatshefte*, 56, (1976/1977), s. 411.

2.1.9. Augsburger Allgemeine Zeitung'daki Çalışmaları

Neuste Weltkunde başlığıyla yayın hayatına başlayan Allgemeine Zeitung, Alman basın hayatında ve devlet politikasının merkezinde yer alan en önemli gazetelerden biridir. Gazete yayın hayatına başladığı günden beri Almanca dil sahasındaki en güçlü yayın organıdır. Bu günlük gazete 1798'den itibaren Tübingen'de, sonra Stuttgart'ta ve 1803'ten sonra Ulm'da yayın hayatına devam etmiştir. 1804'te matbaası ve redaksiyonu Augsburg'a taşınmış ve ismi Augsburger Allgemeine Zeitung olmuştur. Gazetenin kurucusu Stuttgartlı girişimci Johann Friedrich Cotta (1764-1832)'dir. Cotta, Friedrich Schiller ve Goethe'nin işbirliğiyle dönemin ulusal ve uluslararası politikasını okuyucuya ulaştırmak amacıyla bu gazeteyi kurmuştur. Genel olarak gazete eğitim seviyesi yüksek bir kesime hitap etmektedir. Gazetenin politik tutumu büyük Almanya ve ılımlı liberalizme dönüktür. Gazete özellikle Avrupa'da güçlü işbirlikleri sayesinde dönemin siyasi kültürel olayları hakkında kapsamlı bilgiler vermesi açısından ismini duyurmuştur.³⁵⁵

Fallmerayer ve Augsburger Allgemeine Zeitung arasında ilişki Gustav Eduard Kolb (1798-1865)'un gazetede editör olduğu dönemde başlamıştır. Bu nedenle biraz Kolb'u tanımakta ve Fallmerayer'in Allgemeine Zeitung'la arasındaki ilişkiye göz atmakta fayda vardır. Kolb, Allgemeine Zeitung'da ilk olarak tercüman ve düzeltici olarak göreve başladıysa da kısa bir süre sonra editör olarak görevine devam etmiştir. 1837'den ölümüne yani 1865'e kadar gazetede önemli bir isim olan Kolb ile Fallmerayer arasında istikrarsız bir iletişim vardır.³⁵⁶ Gazetenin kurucusu Cotta her ne kadar gazetenin gelişimi için büyük emek harcamışsa da bu emek özellikle finansal bağlamda kalmıştır. 19. yüzyılın 30'lu ve 40'lı yıllarında Allgemeine Zeitung'da görev yapan Kolb sayesinde gazetenin içeriği büyük ölçüde değişmiş ve zenginleşmiştir. Kolb dönemi, gazetenin en başarılı olduğu dönemdir. Fallmerayer 1839'dan 1861'e kadar geçen süreçte yani yirmi yıldan uzun bir zaman diliminde bu gazeteye makaleler yazmıştır. Gazeteye çalışmaya başladığı dönem gazetenin trajininin en yüksek olduğu döneme denk gelir. Bu süreçte Fallmerayer'in gazetede iki yüzün üzerinde yayını olmuştur. Fallmerayer Allgemeine Zeitung'daki kariyerine 1839 yılında Halep şehri hakkındaki yazısıyla başlamıştır. Fallmerayer'in

³⁵⁵ Michaela Breil, *Die Augsburger "Allgemeine Zeitung" und die Pressepolitik Bayerns*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996, s. 1, 14; Thomas Leeb, "Jakob Philipp Fallmerayer und die „Allgemeine Zeitung“, *Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennesmoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1948/49*, Ed. Ellen Hastaba ve Siegfried de Rachewiltz, Innsbruck: Haymonverlag, 2009, s. 242.

³⁵⁶ Myra R. Jessen, "Fallmerayer und die Augsburger Allgemeine Zeitung I", *Modern Language Quarterly*, 11-3, (1950), s. 333.

yazıları Allgemeine Zeitung'da 1842'den 1847'ye kadar Doğu'nun "habercisi" ve "fragmentisi" olarak önemli bir yer tutmuştur. Ancak 1848 İhtilali ve sonrasında gelişen olaylardan dolayı 1848-1852 yılları arasında Fallmerayer'in yazılarının sayısı azalmıştır. 1853'te Kırım Savaşı dolayısıyla Doğu Sorununa karşı ilginin de artmasıyla Fallmerayer'in yazılarının önemi bir kez daha artmıştır. Gerçekten de Fallmerayer'in gazete makaleleri savaşları yorumlayan ve yargılayan bir politik yazı dizini değildir. Yazıları Doğu'nun kültür ve tarihini yüksek Alman nesriyle betimleyen makaleler şeklindedir. 1855'ten sonra Fallmerayer'in Allgemeine Zeitung'daki yazıları çağının politik konularından oldukça uzaktır. Hayatının son döneminde Fallmerayer gazetecilik kariyerini esas uğraş alanı olarak bilimsel revizyonlarla geçirmiştir.³⁵⁷

Fallmerayer ile Kolb farklı dünyalardan gelmişlerdir. Farklı mesleki gerekliliklerden ve Fallmerayer'in Kolb'a olan bağlılığından dolayı Kolb ve Fallmerayer başlangıçtan beri samimi bir arkadaşlık geliştirememiştir. Kolb, iyi geliri ve keyfi yetkileri olan, küçük profesyonel bir gazeteci gruba dahildir; buna karşın Fallmerayer yan meslek olarak gazetecilik yapan büyük bir gruba dahildir. Gazetenin politik çizgisi ve sansürden dolayı Kolb'un yayımcısına karşı sorumlulukları yanında Fallmerayer gibi çetin bir yazarı ikna etmenin problemleri de vardır. Çoğunlukla Fallmerayer'in makalelerinin geri çevrilmesiyle sonuçlanan farklı dönemlerde tekrar tekrar ortaya çıkan krizler, Kolb ve Fallmerayer'in yirmi yıllık ilişkisini özetlemesi açısından önemlidir. İlk yıllarda Fallmerayer ve Kolb arasındaki ilişki uyum içindedir. Fallmerayer'in çalışmaları Kolb tarafından büyük bir şerefle kabul edilmiş ve okur tarafından da beğenilmiştir. 1841'de yani Fallmerayer'in İkinci Doğu seyahati esnasında Osmanlı'daki ikameti sırasında ikili arasında ilk ahenksizlik ortaya çıkmıştır. 19 makalesinden 15'i yayımlandığı için Fallmerayer editörü eleştirmiş ve ikili arasındaki ilk ciddi gerginlik başlamıştır. Bir daha ancak 1842'de Fallmerayer'in Doğu seyahatinden dönmesinden sonra ikili arasında ilişki düzelmiştir. 1843-1847 arasında Kolb ve Fallmerayer arasında kilise ve devlet üzerine yazdığı yazılardan dolayı amansız bir münakaşa vuku bulmuştur. Kolb ile gittikçe kötüleşen ilişkisini Fallmerayer ancak yazılarını gazetenin eki olan Morgenblatt'ta yayımlayarak düzelterek ya da gazeteci olarak Fallmerayer Allgemeine Zeitung'un istediği gibi makalelerini yazacaktır. Kolb'un yazarına karşı sert tutumundan sadece "Fragmanlar" nasibini almamıştır. Çünkü bu dönemde Fragmanların düzenli olarak

³⁵⁷ Leeb, a.g.e., s. 85.

yayınlanması gazetenin tirajını artırmıştır. Fallmerayer 1847'de İkinci Doğu seyahati esnasında Allgemeine Zeitung için yazdığı makalelere Kolb kuşkuyla yaklaşmıştır ve pek çok makaleyi iptal etmiştir. Çünkü bu dönemde Fallmerayer'in Avrupalı büyük güçlerin Türk yanlısı bir politika izlemesi için verdiği tutkulu yaklaşım gazetenin çizgisine ters düşmüştür. Bunun ötesinde Fallmerayer'in Grek-Slav tezi Yunanistan'daki Bavyera kralına ve Greklere karşı polemiğinden dolayı yazıları Kolb tarafından inceleme altındadır. Böylece bir nevi etkisiz hale getirilen Fallmerayer sadece editörün politik tutumundan değil aynı zamanda Bavyera Hükümeti tarafından da sınırlandırılmış basın özgürlüğünden nasibini almıştır. Allgemeine Zeitung'da Doğu üzerine haber yapan tek isim Fallmerayer değildir. Fallmerayer ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış ünlü oryantalist Prokesch von Osten 1824'ten beri Doğu üzerine çeşitli yayın organlarında sayısız yayını ile ün yapmış önemli bir isimdir. Prokesch, Doğunun politikası, kültürü, tarihi, coğrafyası, üzerine 1831'den 1871'e kadar Allgemeine Zeitung'da makaleler yayımlamıştır. Fallmerayer ve Prokesch Doğu'yu iyi bilen kişiler olarak Almanca dil sahasındaki halka Doğu'dan haberler taşıyarak Allgemeine Zeitung'un ününü artırmıştır. 1846/47 yıllarında Prokesch, Allgemeine Zeitung'da 31 makale yayımlamıştır. Bu sırada gazetenin editörü Kolb Fallmerayer'in Doğuyla ilişkiler üzerine haberleri yerine tamamen Prokesch'in haberlerini yayımlamak istemiştir. Bu durum Fallmerayer ve Kolb arasındaki ilişkiyi daha da sarsmıştır.³⁵⁸

Fallmerayer İkinci Doğu Seyahatinde Balkanlar'da olduğu sırada Almanya'daki sansürü şu sözlerle eleştirmiştir:

Benim tabakamdaki diğer kişiler Almanya'da kalırken ve her gün sansürle, Türk muhalifleriyle ve kendi kibirleriyle koyu bir savaş halindeyken, ben huzurlu ve serbestçe Makedonya havasını soluyup, Bulgar rahibin sekiz gün süren St. Nicholas bayramını halkına kendine özgü samimiyetle nasıl anlattığımı dinliyordum.³⁵⁹

1848'den 1850'ye kadar yaşanan politik olaylar Fallmerayer ile Kolb arasındaki ilişkiyi daha da soğutmuştur. Bunun en önemli nedenleri kuşkusuz Paulkirche'deki milletvekilliği ve daha sonrasında Fallmerayer'in sürgünüdür. Fallmerayer'in kiliseye karşı olumsuz tavrı ve sivri dili sayesinde Kolb ile politik farklılığı bundan sonra aşılabilir gibi görünmektedir. Bu durumda Kolb'un önerisi ise artık daha fazla Fallmerayer'e müdahale etmemektir. 1850'den 1853'e kadar Fallmerayer ve Kolb arasındaki ilişkinin tekrardan başlaması her iki taraf için yine istikrarsızdır. Fallmerayer'in Bavyera yönetimine yönelik

³⁵⁸ Bertsch, a.g.m., s. 264, 265; Leeb, a.g.e., s. 89, 90.

³⁵⁹ Jakob Philipp Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, Stuttgart, Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag, 1845, s. 173.

eleştirel tutumu ikili arasındaki ilişkiyi çıkmaza sokmuştur. Ancak Kırım Savaşı'nın başlamasıyla Fallmerayer'in gazete için önemi artmıştır. Fallmerayer 1851'den 1858'e kadar Allgemeine Zeitung'a alternatif olarak *Donau* ve *Deutschen Museum* adlı yayın organlarında da makalelerini yayımlamıştır.³⁶⁰

Fallmerayer'in Allgemeine Zeitung'daki makalelerinin konusu genellikle Doğudan haberlerdir. Doğu'daki büyük güçler ve onlar arasındaki ilişkiler, Doğunun sosyal ve yönetim yapısı hakkında Almanya'daki okuyucuya ilginç haberler sunmuştur. Bunun yanı sıra Fallmerayer şehirlerin durumu hakkında da haberler yapmayı da sevmektedir. Doğudaki şehirleri tüm detaylarıyla gözlemlemiş, halkların gelenek ve göreneklerini genel olarak makalelerine konu edinmiştir.³⁶¹

Fallmerayer'in Allgemeine Zeitung'daki makalelerine en önemli muhalif Friedrich Thiersch'dir. Fallmerayer'in Grek-Slav tezine ve Doğu üzerine iddialarına karşın Filhellenist akımını içten destekleyen Thiersch ile Fallmerayer karşılıklı olarak birbirlerinin görüşlerini eleştirmeye yönelik Allgemeine Zeitung'da makaleler yayımlamıştır.³⁶²

2.1.10. Son Yılları ve Ölümü

İsviçre'ye sürgün edildikten sonra Fallmerayer 1849'un Eylülünde Münih Üniversitesi'ndeki profesörlüğünü de kaybetmiştir. 22 Ekim 1849'da Fallmerayer için resmi bir ilan çıkartılmış ve ancak 22 Aralık 1849'da affedilmiştir. Böylece Fallmerayer 1850'nin Nisanında Münih'e geri dönmüştür. Ancak kralla olan ilişkisi olumlu yönde bir daha gelişmemiştir. 1850 Nisanında sürgünden sonra Münih'e dönen Fallmerayer Eylül ayında Tirol'e gitmiştir. Tirol'den sonra Innsbruck'ta on iki gün kalan Fallmerayer burada tarihçi Rudolf Kink (1822-1864) ile görüşmüştür.³⁶³ Münih'e dönünce küçük bir pansiyona yerleşmiştir. Bu arada Bilimler Akademisi Fallmerayer'e sorunsuz bir şekilde çalışması

³⁶⁰ Leeb, a.g.e., s. 90-93.

³⁶¹ Paul Hoser ve Marianne Sammer, "Das Orientbild der deutschen Presse im 19. Jahrhundert am Beispiel der Berichterstattung Jakob Philipp Fallmerayers für die Augsburger "Allgemeine Zeitung" und ausgewählter Beiträge der "Gartenlaube"", **L'Orient dans la culture allemande aux XVIIIe et XIXe siècles, Actes du colloque organisé par le Centre d'Etudes Germaniques et Scandinaves (LIRA) de l'Université Nancy2 (9 et 10 décembre 2004)**, Ed. P. Alexandre ve S. Grimm-Hamen, Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 2007, s. 143.

³⁶² Bknz. Arnulf Kollautz, "Fallmerayer als Korrespondent der Allgemeine Zeitung", **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Ed. Eugen Thurner, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 20 vd.

³⁶³ Putz, a.g.m., s. 89.

kaydıyla tekrar eski görevini vermiştir. Ancak 1851’de Fallmerayer muhafazakârlarla neredeyse Akademiden kovulmasına neden olacak bir tartışmanın içine girmiştir.³⁶⁴ Bu tartışmanın içeriğine baktığımızda Fallmerayer’in dini kurumlara yönelik düşüncelerini hayatının son dönemine kadar değiştirmeden savunduğunu görüyoruz.

27 Kasım 1850’de üniversitede çalışan akademisyen Johann Nepomuk von Ringseis Bavyera Bilimler Akademisinde açık bir toplantıda liberalizmin ve dinsizliğin yayılmasına karşı sert bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma sırasında Ringseis, Akademi ve üniversitede modern, aydınlanmış bilimi destekleyenleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Onları solcu filozoflar olarak suçlamıştır. Kısacası Ringseis Aydınlanmayı destekleyen akademisyenleri Hıristiyanlığı ortadan kaldırıp yerine dinsizliği teşvik etmekle suçlamıştır. Onlara karşı Ringseis, Hıristiyanlığın değerlerinin dayandığı bir bilim önermiştir. Ringseis’in bu açıklamasından üç gün sonra Fallmerayer ona karşılık bir deneme yazmaya karar vermiştir. Aralık ayı ortasına kadar Fallmerayer bu konu üzerine çalışmış ve aralık ayı içinde yazdığı makaleyi liberal editör Heinrich Brockhaus’a *Blätter für literarische Unterhaltung* adlı dergide yayımlaması için göndermiştir. Fallmerayer bu yazı ile Katolik muhafazakârlara karşı bilinçli bir kışkırtma başlamıştır. Bu makalede “özgür araştırma ve özgürce konuşma hakkını” savunmuştur. Fallmerayer’e göre akademik bir enstitünün görevi ancak genel eğitimin arınması ve düzeltilmesiyle gerçekleşebilirdi. Fallmerayer’in Katolik muhafazakârlara yönelik sözlü ve yazılı saldırısı bir süre daha devam etmiştir. 1851 Ocak ayı ortalarında ultramontanistlerin partisi Fallmerayer’i karalama ve gözden düşürme propagandasına başlamıştır. Bu saldırgan karalama çalışmaları özellikle Akademi’de, muhafazakârların yayın organlarında ve üniversitede bilinçli olarak yürütülmüştür. Bu arada sadece kişisel olarak Fallmerayer değil tüm liberaller karalama politikasından nasibini almıştır. 22 Ocak 1851’de Ringseis Akademi’ye Fallmerayer’e yönelik bir şikayet dilekçesi vermiştir. Bu dilekçede Ringseis Fallmerayer’in sadece kendisine yönelik değil aynı zamanda Akademi’ye yönelik olarak da onur ve gurur kırıcı bir şekilde tutum takındığını savunmuştur. Bu şikâyet üzerine Akademi’de muhafazakârlar ve liberaller arasında gerginlik oluşmuştur. Şiddetli tartışmalara rağmen, özellikle de Akademi’deki önemli bir liberal olan Leonhard von Spengel’in³⁶⁵ savunmalarına rağmen,

³⁶⁴ Thurner, „Fallmerayer und seiner Zeit“, s. 223; Aloys Dreyer, “Fallmerayer und Ludwig Steub”, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtioler Landeskunde**, 2, (1921), s. 203.

³⁶⁵ Leonhard von Spengel (1803-1877) Münih’te doğdu. Erken yaşta dil derslerine başlayan Spengel Friedrich Thiersch’ten de dersler aldı. 1824’de eğitimi için Berlin’e giderek orada Boeckh ve Immanuel Bekker’dan dersler aldı. 1826’da filolog olarak Münih Lisesinde derslere girdi. 1827’den sonra Münih

yapılan oylamada 10 oya 8 oy ile Ringseis'in şikayeti kabul görmüştür. Böylece Fallmerayer kötü bir üne kavuşarak Akademi'den atılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Liberal kanat bu duruma tepkisiz kalmayarak ilk önce Schmeller ve Martius'un girişimiyle Akademi'nin başkanı Friedrich Thiersch'le bu yanlışlığın düzeltilmesi gerektiği hususunda görüşmüştür. Ancak bu görüşmeden bir sonuç alınamamıştır. Liberallerden Spengel ve Müller yeniden Akademi ile Fallmerayer'in uğradığı haksızlığa karşı müzakerelere girişmiştir. Bu arada Fallmerayer de Ringseis ve komisyon başkanına özrünü iletmiştir. Bu gelişmeler karşısında Fallmerayer'in durumu Akademi'de yeniden görüşülmüş ve Fallmerayer'in Akademi'deki çalışmalarına geri dönmesine karar verilmiştir. Ancak iki taraf arasında yaşanan bu münakaşa muhafazakârların yayın organlarında liberallere yönelik sert eleştiriler şeklinde devam etmiştir.³⁶⁶

I. Napolyon'un yükselişi ve III. Napolyon'un Avrupa politikasında etken olduğu dönem arasındaki yetmiş yıllık zaman diliminde Fallmerayer Aydınlanma, liberalizm, ihtilal, restorasyon, romantizm, muhafazakarlık, idealizm ve realizm gibi pek çok fikir akımından etkilenmişti. Fallmerayer çok yönlü ilgi alanlarıyla ve çok dilli bir eğitim hayatıyla çağına ve sonrasına damga vurmuş önemli bir yazar, tarihçi, oryantalist ve politikacıdır.³⁶⁷ Genç bir adam olarak Fallmerayer bağımsızlık savaşlarının nasyonalist patlamasını tecrübe etmiştir. Ancak sonraki dönemin tepkisi olarak değişken bir seyyah yaşantısı Fallmerayer'i politik bir şüpheciliğe itmiştir. Fallmerayer Doğu'nun mümkün olan tüm köşelerini ve peri masallarındaki diyarlarını gezmiştir. O dönemki dünyanın büyük bir kısmıyla iletişime geçtiği bu seyahatlerden daha sonraki fikirleri ve olaylara bakış açısı doğmuştur.³⁶⁸

Herbert Seidler Fallmerayer'in zihinsel yaşamını üç önemli unsurun şekillendirdiğini dile getirmiştir. Ona göre bunlardan birincisi Fallmerayer'in çalışma sahası, yani dil araştırmalarıdır. İkincisi Fallmerayer'in yaşam biçimi, yani askerlikten

Üniversitesinde kısmı zamanlı dersler verdi. 1841'den itibaren Bavyera Bilimler Akademisinin düzenli bir üyesi oldu. 1842'de Heidelberg Üniversitesinde profesör olarak dersler verdi. 1847'den sonra Münih'e dönerek Münih Üniversitesinin düzenli bir hocası oldu. Hayatının sonuna kadara burada yayın yapmaya devam etti. R. Hoche, "Spengel, Leonhard", *ADB*, C. 35, 1893, s. 115-117.

³⁶⁶ Leeb, a.g.e., s. 143- 155; Akademi'de yaşanan bu münakaşaların ve yayınların tam metni için bkz. Babinger, *Akademiezweist*, s. 7 vd.

³⁶⁷ Franz Hieronymus Riedl, "Jakob Philipp Fallmerayer", *Tausend Jahre Österreich, Eine biographische Chronik, Band 2: Vom Biedermeier bis zur Gründung der modernen Parteien*, Ed. Walter Pollak, Wien: Jugend und Volk, 1973, s. 23.

³⁶⁸ Weiß, a.g.m., s. 208.

siyasete oldukça renkli bir yaşam sürmesidir. Üçüncüsü ise Fallmerayer'in hayatını geçirdiği Bavyera sahasındaki çeşitli karşıtlıktaki fikir akımlarının oluşturduğu ortamdır.³⁶⁹

Fallmerayer inişli çıkışlı yaşamı boyunca Doğu'da ve Avrupa'da çok sayıda seyahat gerçekleştirmiştir. Renkli yaşantısında ailesiyle bağlantısını hiç koparmayan Fallmerayer her fırsatta doğduğu yer olan Tschötsch'e gitmiştir. Ancak bir daha uzun bir süre orada hiç yaşamamıştır. Fallmerayer eserlerinde ve kaleme aldığı notlarında memleketine ve orada geçirdiği anlarına sık sık atıf yapmıştır. Birinci Doğu seyahati esnasından kaleme aldığı şu satırlar Fallmerayer'in memleket hasretini betimlemesi açısından ilginçtir:

İlk bir gün ve ne hoş gök mavisi, Philae adasında görüş sahasının her köşesine ulaşan nehir, kayalıklar ve dağlar bu güzel iki gün bana 1798 ve 1799 yıllarında memleketimin dağlarında canı gönülden geçirdiğim yaz akşamlarını hatırlattı. O zamanlar bir çocuk olmama rağmen yine de her türlü açıklanamaz hasreti biliyor, bu hasretin en tatlı elemi çekiyordum. Kayalıkların uçlarına sarılmış çalılıklarla botanik bahçesi, armut ağaçları ve yeşil yapraklardaki akşam rüzgarının uğultusu, batmakta olan güneşin yarattığı uzun gölge, kırmızı kirazlar, Yahya'nın, Maria Heimsuchung'un (Tschötsch'deki koruyucu) ve kutsal Meryem'in göğe kabulü arifesini haber vermek için çalan çanının sesi daima geçen zaman içinde her biri kaybolmayan resimler gibi keyiflendirici. Dağın, taşın ve güneş ışığının olmadığı an benim için anlamlı değildir.³⁷⁰

Fallmerayer hayatı boyunca hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamıştır. Ancak Münih'in edebiyat salonlarındaki kadın dünyasında oldukça aktiftir. Son yıllarında Fallmerayer yeğeni Johann Fallmerayer ile irtibata geçerek onu oğlunun yerine koymuş ve ölümünden sonra az miktardaki mal varlığını ona bağışlamıştır.³⁷¹ Fallmerayer 26 Nisan 1861'de dünyaya gözlerini kapadığında arkasında maddi olarak Tirollü akrabalarına ancak küçük bir miktar bırakmıştır. Fallmerayer edebi mirasını ise yakın arkadaşı Georg Martin Thomas'a³⁷² bırakmıştır. Thomas kendi memleketi Ansbach'da Fallmerayer'in yazılarını bir bütün haline getirmiştir. Fallmerayer'in çeşitli kimselerle olan yaklaşık 200 mektuplaşması da Thomas'ın elinden geçmiştir.³⁷³

³⁶⁹ Seidler, a.g.e., 30

³⁷⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, Thomas'ın Önsözünden s. xii, xiv.

³⁷¹ Leeb, a.g.e., s. 8

³⁷² George Martin Thomas (1817-1887) Lukas Friedrich Tafel'dan sonra Fallmerayer'in her konuda en yakın dostudur. 1835'de üniversite eğitimi için Münih'e giden Thomas, 1837'de Leipzig'e giderek Gottfried Hermann'ın danışmanlığında doktora eğitimine başlamıştır ve 1839'da felsefe doktoru olmuştur. Daha sonra Bavyera Bilimler Akademisinin daimi bir üyesi olacak olan Thomas'ın en önemli çalışması kuşkusuz Tafel ile birlikte yaptığı "9. yüzyıldan 15. yüzyılın başına kadar Venedik Cumhuriyetinin Bizans ve Levant ile İlişkilerinin Ticari ve Diplomatik Tarihinin Dokümanları" adlı önemli çalışmadır. Hohlweg, "Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt", s. 51

³⁷³ Krag, a.g.m., s. 162.

Fallmerayer 26 Nisan 1861’de ölmüştür. 4 Mayıs 1861’de AZ’de “Fallmerayer’in Son Günleri” adlı anonim bir yazı onu şöyle tasvir etmektedir: “Fallmerayer tarih ve dil âlimliği yanında özellikle hiç gitmediği ülkelerin dahi coğrafyasını iyi bilmesiyle her alanda geniş ve zengin bilgi birikimine sahip muhteşem bir bilim adamıydı. Son günlerine kadar kendisini çalışmaya adanmıştı.”³⁷⁴ 20. yüzyılın ortalarında Theodor Heuss, “Fallmerayer’in ismi bugün tamamen unutulmuştur, edebiyat tarihçileri eserlerinde ona bir iki satır ayırır” diyerek Fallmerayer’in unutulmasını yadsımıştır.³⁷⁵

2.2. Jakob Philipp Fallmerayer’in Eserleri ve Eserlerinin Altyapısı

Fallmerayer’in yaşamı boyunca oluşturduğu eserlerin konu yelpazesinin temelinde dili, tarihi, kültürü, politikası ve coğrafyasıyla Doğu vardır. Özellikle Bizans İmparatorluğu, ortaçağ ve Hıristiyanlaşmış Yunanistan eserlerinin en temel konusu olarak ilk sırayı almıştır. İkinci olarak gerek sempati gerekse korku dolayısıyla Fallmerayer, Doğu kilisesinin mirasını üstlenmeye çalışan çağının Rusya’sına karşı ilgi duymuştur.³⁷⁶ Yunanistan ve Rusya bağlamında Doğu Sorunu’na yaklaşan Fallmerayer Osmanlı’ya üçüncü bir ilgi alanı olarak bakmıştır ve bu alanlarda eserler vücuda getirmiştir. Fallmerayer’in yazılı çalışmaları genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Her üç alanda Fallmerayer’in yaşamı boyunca entelektüel meşguliyetine paralellik göstermiştir. Bu başlıklardan birincisi onun daha sonraki performansının bir *prodromosi* olarak ön hazırlık mahiyetindeki *tarih* yazılarıdır (yani Trabzon ve Mora tarihi eserleri). İkinci olarak Anadolu ve Balkan yarımadası seyahati betimlemelerine ait makalelerden oluşan eseri *Doğu’dan Fragmanlar*’dır. Üçüncü kısım ise ancak G. M. Thomas tarafından Fallmerayer’in yaptığı araştırmaların ve yazıların *Toplu Eserleri (Gesammelte Werke)* adlı üç ciltlik eserinin ikinci ve üçüncü cildi ile dağınık halde bulunan bir kısım gazete ve dergi makalelerinden oluşan politik yazılarıdır. Sonuç olarak, tarih-seyahat-politika başlıkları altında Fallmerayer’in tüm yazıları sistemleştirilebilir.³⁷⁷ Ancak Fallmerayer’in yazınsal çalışmalarını tarih-seyahat ve politik yazılar şeklinde ayırmak beraberinde birtakım

³⁷⁴ Beilage zu Nr. 124 der **Allgemeine Zeitung** (4 Mai 1861).

³⁷⁵ Theodor Heuss, “Jakob Philipp Fallmerayer der ‘Fragmentist’”, **Schattenbeschwörung Rundfiguren der Geschichte**, Frankfurt, Hamburg: Herman Leins, 1954, s. 140.

³⁷⁶ Rüdiger, a.g.m., s. 415.

³⁷⁷ Hans Otto Eberl, **Jakob Ph. Fallmerayers Schriften in ihrer Bedeutung für die historische Erkenntnis des graeko-slavischen Kulturkreises**, Berlin: R. Steinbach, 1930, s. 25; Hans Hintermaier, „Fallmerayer in seiner Bedeutung für die Geschichtsforschung“, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 23 (1949), s. 484.

sorunları da getirir. Örneğin *Doğu'dan Fragmanlar* her ne kadar seyahatname türü bir eser olsa da aynı zamanda Fallmerayer'in politik düşüncelerini ve bazı tarihsel olayları da ihtiva etmektedir. Fallmerayer'in eserleri başlığı altında onun pek çok yazısına değinilecek olmakla birlikte ancak tezde kullanılacak eserler ve makaleler daha detaylı şekilde açıklanacaktır.

2.2.1. Tarih Çalışmaları

Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi (Die Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt): 19. yüzyılın ilk yirmili yıllarında “ortaçağın Grek Doğu İmparatorlukları”nın mevcudiyeti hakkında sadece Bizans kroniklerinden ve Türk yıllıklarından bir şeyler biliniyordu. İngiliz tarihçi Edward Gibbon “çok az bilinen kralları göz önüne alındığında Trabzon İmparatorluğu tarihini yazmak için hiçbir ümit olmadığını” iddia etmiştir. Dünya tarihinin bu alanındaki boşluğunu kapatmak için Mayıs 1822’de Kopenhag’da Danimarka Bilimler Akademisi bir yarışma düzenlemiştir. Bu yarışmada “1204’ten yani Trabzon İmparatorluğu’nun kuruluşundan 1461’de yıkılışına kadar Trabzon İmparatorluğu tarihine ait sikkelerin ve tarihi eserlerin yardımıyla dağınık halde bulunan bilgilerin bir araya toplanması ve sistemli bir şekilde düzenlenmesi” istenmiştir. 1823 Şubatında Fallmerayer’in bu ilandan haberi olmuştur. Bu tarihe kadar Fallmerayer kendisini Landshut’ta Grekçe ve doğu dillerini çalışmaya adanmıştır. Bundan böyle Fallmerayer geniş dil ve tarih bilgisi ile bu yarışmaya katılmaya karar vermiştir. Ancak bu konuda yapacağı araştırmalar için Landshut Üniversitesi Kütüphanesi yetersizdir. Bu durum Fallmerayer’i Paris, Göttingen, Viyana ve Venedik’teki bazı kütüphane ve arşivlerde çalışma yapmaya zorlamıştır. Özellikle Viyana İmparatorluk Kütüphanesinde Türkçe, Arapça ve Farsça kaynakları görme şansına malik olan Fallmerayer Venedik’te Kardinal Bessarion’un kütüphanesinde bulduğu Panaretos’un kroniğiyle Trabzon tarihini büyük ölçüde aydınlatmıştır. Fallmerayer’in araştırmaları onun, Bizans literatürü uzmanı Alman bilgin Karl Benedikt Hase, Fransız oryantalist Sylvestre de Sacy gibi konunun bazı uzmanlarıyla tanışmasına ve onlardan bilgi almasına, eserini kaleme alırken de sık sık adı geçen bilim adamlarıyla da yazışmasına vesile olmuştur. Fallmerayer 1827 Eylül ayında yaklaşık 3 yıl sonra Trabzon İmparatorluğu tarihini yayımlamıştır. Üççeyrek yılda yoğun bir çalışmanın ardından yayımlanan bu eserin ödül alma sebebi kuşkusuz Trabzon İmparatorluğu tarihiyle

ilgili karanlığı aydınlatması ve bu tarihi “açık” ve “düzenli” bir şekilde ortaya koymasındır.³⁷⁸

Fallmerayer Trabzon tarihinin niçin yazılması gerektiğini kitabın önsözünde şu sözlerle açıklamıştır:

I. Aleksios'dan sonra Trabzon tahtına kimin geçtiği, imparatorluk sarayı içerisinde neler meydana geldiği, hangi hayatlara, tembelliklere ve oyunlara bu bölgede sahip olunduğu ki bu bölgede mücadele edilip zaferler kazanılmış ya da yenilgilere uğranılmış, hangi aptalca şeyler yapıldığını bilmek gerçekten çok önemli bir kazanç değil midir? ...Batı memleketlerinde kralların hanedanların harp sahneleri akılsızlık, haksızlık ve sefaletin manzaralarını ihtiva eden dosyalar noksan mıdır ki, biz Kafkasya'da meçhul devletlerin viraneleri arasında birkaç tane taç sahibinin isimlerini tarihin ışığıyla aydınlatmak için araştırmalar yapmağa mecbur olmuş olalım.³⁷⁹

Fallmerayer için tüm çalışmaları içinde Trabzon tarihinin önemli bir yeri vardır. Trabzon tarihi Fallmerayer'in bağımsız çalışmalarının temelini teşkil eder ve sonraki çalışmalarının tohumu niteliğindedir. 1204-1461 yılları arası dönemin tarihini bu eserde ele alan Fallmerayer bu tarihler arasında Anadolu'da gelişen politik olayların pek çoğunun, Trabzon Komnenoslarıyla olan ilişkisini, Hristiyanlığın İslamiyet ile savaşını eserde tasvir etmiştir. Fallmerayer, Trabzon İmparatorluğu'nun Bizans politik sisteminden farklı olması ve Bizans İmparatorluğu'ndan daha sonra yıkılması üzerinde durarak, eserinde üstü kapalı olarak okuyucunun ilgisini o zamanın karışıklığının orta yerinde duran Hristiyan ve yeni bir güç olarak doğup Batıya, Viyana kapılarının önüne kadar ilerleyen İslam (Osmanlı) arasındaki Bizans toprakları üzerinde vuku bulan büyük mücadeleye çekmiştir. Müellif Trabzon'dan Bizans'ın politik sisteminin son parçası olarak bahsetmiştir. Fallmerayer'e göre Trabzon'un durumu sadece Bizans tarihinin sonu manasına gelmemiştir, ona göre Trabzon dünya tarihi gidişatının geçiş noktasıdır: ki Fallmerayer'e göre 1461'de orada bir çağ bitmiş öteki çağ başlamıştır.³⁸⁰ Yine bu çalışmasında Fallmerayer orta ve yeniçağın Yunan dünyasını Ortodoks Hristiyanlığının şekillendirdiğini ve antik Hellenlerin burada yaşayan halkla çok az bağlantısı olduğunu söyleyerek tarihe geçen iddiasının temellerini atmıştır. Trabzon tarihinin özelliği Karadeniz kıyıları ve Kolhis'deki Bizans siyasi yapısını temellendirme denemelerine dayanmasıdır. Kafkaslar ve Karadeniz'in etrafı Greklerin yurdu olarak gösterilirken Kafkaslar Batı dünyasına kültürün ilkel başlangıcını götüren kapı olarak gösterilmiştir. Trabzon İmparatorluğu'ndaki Yunanların telafi edilemez yozlaşmasıyla ilgili tezini *Ortaçağlarda Mora Yarımadası Tarihi* aldı kitabında Yunanların

³⁷⁸ Leeb, a.g.e., s. 29-32.

³⁷⁹ Jakob Philipp Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, München: Verlag von Anton Weber, 1827, s. ix, x.

³⁸⁰ Eberl, a.g.e., s. 26, 29.

antik dönemdeki Hellenlerle akraba olmadığını söyleyerek bilim alemine duyurmuştur.³⁸¹ *Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi* adlı eseri bizim çalışmamız açısından da oldukça önemlidir. Öncelikle eserin Fallmerayer'in ilk çalışması olması ve bu çalışmayı tamamen Avrupa'daki Viyana, Venedik, Paris'teki arşiv malzemelerini kullanarak şekillendirmesi eserin önemini artırmıştır. Aynı zamanda Fallmerayer tarih yazım anlayışını, Doğu üzerine düşüncelerini ve sonradan daha yüksek sesle ortaya atacağı iddiaların ipuçlarını dünya tarihi konseptinde bu eserde vermiştir. Eser ortaçağ Trabzon'u hakkında yazılan ilk eser olmasına rağmen Fallmerayer'in diğer çalışmalarıyla karşılaştırıldığında onların gölgesinde kalmıştır.

Emil Mika, Fallmerayer'in *Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi* adlı eserini "Alman Bizantolojisinin tohumunu oluşturan kitap" olarak yorumlamış ve eserden "hiç üzerine çalışılmamış bir sahada bir keşif olan eser dilinin güzelliği sayesinde şimdiye kadar cazibesini korumuştur" diye söz etmiştir. "Bizans-Osmanlı Doğu'sunda açığa çıkmamış büyük politik ve entelektüel problemleri Almanya ve tüm Batı Avrupa dünyasına bildiren eser" olarak bu çalışmayı övgüye layık görmüştür.³⁸²

Ortaçağlarda Mora Yarımadası'nın Tarihi: Bir Tarih Denemesi (Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters: Ein historischer Versuch): Fallmerayer, 1828'de yani Trabzon tarihini yayımladıktan hemen sonra Mora tarihini yazmak için çalışmalara başlamıştır. Mora tarihi Fallmerayer'in ikinci büyük tarih eseridir. Bu eserin birinci cildi Cotta yayınevinde 1830'da yayımlanmıştır. İkinci kısmı ise Fallmerayer'in Birinci Doğu seyahatinden hemen sonra yani Yunanistan'da araştırma yaptıktan sonra 1836'da yayımlanmıştır. Fallmerayer Grek-Slav tezini ilk defa bu eserin birinci cildinde dile getirmiştir. Bu dönemde Yunanistan, Avrupalı büyük güçlerin desteğiyle Osmanlı'ya karşı giriştiği mücadeleyi kazanmıştır. Yunanistan'ın başarısıyla Avrupa'da Filhellenizm akımı en yüksek noktaya ulaşmıştır. Fallmerayer iddialı eseri Mora tarihini tam da bu dönemde yayımlamıştır. Bu eseriyle Fallmerayer sadece halk nezdinde dışlanmamış aynı zamanda akademik çevresinden de büyük bir tepki toplamıştır. Almanya'nın Bavyera eyaleti Rum isyanına büyük destek vermiştir. Fallmerayer'in Grek-Slav tezini böyle bir ortamda ortaya atması onun kariyerine mal olmuştur.³⁸³

³⁸¹ Mika, a.g.e., s. 15.

³⁸² Emil Mika, **Jakob Phillip Fallmerayer: Byzanz und das Abendland, Ausgewählte Schriften**, Wien, 1943, s. 14

³⁸³ Niebling, a.g.m., s. 357; Thurner, **Zwischen Siebzig und Achtzig**, s. 201.

Fallmerayer bu iki ciltlik eserinde ortaya attığı Grek-Slav tezi ile antik dönemde yaşayan Hellenler ile modern Yunanların akraba olmadığını iddia etmiştir. Fallmerayer'e göre ortaçağlarda 9. ve 10. yüzyılda Bizans hâkimiyetindeki Yunan halkı Balkanlar'dan gelen halklarla yani Slavlar ve Arnavutlarla karışmıştır. Böylece Fallmerayer Yunanlarla antik Hellenlerin artık ırki yönden akraba olmadığını dile getirmiştir.³⁸⁴ Fallmerayer bu saptamasını tamamıyla ırk, dil ve gelenek-görenek farklılıklarına dayanarak yapmıştır. Mora tarihinin birinci cildi şu şekilde başlar:

Hellen ırkı Avrupa'da yok edildi. Bedenin güzelliği, ruhun ışığı, gelenek, sanat, hipodrom, şehir, köy, ihtişamlı sütunlar mabetlerin sayısı ve arılığı ve dahası ismi Grek kıtasının üzerinden silindi. İki kısımdan oluşan yeni ve farklı insan ırkının enkazı ve küfüyle yığılarak çift yönlü bir toprak teması bu antik halkın mezarını kapattı.³⁸⁵

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi Fallmerayer bu eseriyle antik dönemde yaşayan Hellenler ile modern Yunanlar arasında ortak bir bağın bulunmadığı iddiasını eserinin ilk sayfasında belli etmiştir. Fallmerayer Mora tarihinin birinci cildinde ortaya attığı Grek-Slav tezini 1836'da yayımladığı ikinci ciltle desteklerken önemli isimleri karşısına muhalif olarak almıştır.³⁸⁶ Fallmerayer'in Grek-Slav tezi ve kendisine yönelik oluşturulan muhalefet Üçüncü Bölümde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Fallmerayer bu eserinde sadece Grek-Slav tezini ortaya atmamış, aynı zamanda Doğu politikası üzerine görüşlerini eklemiştir. Tıpkı Trabzon tarihinde Fallmerayer Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yükselişinde olduğu gibi bu eserinde de Osmanlı askeri gücünün Avrupa'ya doğru ilerlemesi, İliya Yarımadası üzerindeki ülkelerin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesini de betimlemiştir.³⁸⁷ Fallmerayer Mora tarihinde, tarih anlayışını, geniş kaynak bilgisini tarihçi kişiliğiyle ortaya koymuştur. Oryantalist bağlamda Doğu-Batı arasındaki farklılığı yine bu eseriyle vurgulamıştır. Aydınlık ve karanlık arasındaki mücadele gibi Batı'nın ilerleyişi karşısında Doğu'nun yerinde saymasına sık sık atıf yapan Fallmerayer bu eseriyle Doğu'nun Konstantinopolis üzerinden Batı'nın ise Roma üzerinden temsil edildiğini ifade etmiştir.³⁸⁸ Fallmerayer'in önceki tarih çalışmalarında olduğu gibi Mora tarihinde de tarihini yazdığı halkların ve coğrafyanın ekonomik ve stratejik açıdan dikkate değer konularına ait önemli bilgilere de

³⁸⁴ Eberl, a.g.e., s. 29; Thurner, "Schicksal und Leistung,, s. 207.

³⁸⁵ Jakob Philipp Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters; Ein historischer Versuch, Erster Theil**, Stuttgart und Tübingen: 1830, s. iii.

³⁸⁶ Mitterrutzner, a.g.e., s. 26.

³⁸⁷ Eberl, a.g.e., s. 32.

³⁸⁸ Gerhard Schmolze, "Der Horizont des Fragmentisten vor 200 Jahren wurde Jakob Philipp Fallmerayer geboren", **Unser Bayern**, 39-12, (1990), s. 98.

yer vermiştir. Aslında ekonomi ve strateji Fallmerayer'in önem verdiği iki ilgi alanıdır ve sıklıkla bu konulara temas etmeye çalışmıştır. Ekonomiye yönelik ilgisi, onun geniş ölçüdeki sosyal ilgisinden; stratejiye yönelik ilgisi ise askeriyedeki geçmişinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tarihini yazdığı coğrafyanın stratejik konumuyla ilgili fazlasıyla detaylı bilgi vermiştir.³⁸⁹ Fallmerayer ilk defa Mora tarihinde yerleşim ve etnik yapıyı ortaya koymak için kanıt olarak Slav toponomisini kullanmıştır. O, bu eserde sadece yer isimlerinin Slavca köklerine işaret etmemiş, aynı zamanda akarsu, dağ ve nehir isimlerinin kelime kökenlerini de hesaba katmıştır. Bu kelimeleri Slavların yaşadığı başka yerlerdeki benzer ve aynı kelimelerle karşılaştırarak Grek-Slav tezini kanıtlamaya çalışmıştır.³⁹⁰ Fallmerayer'in politik ve dünya tarihine bakış açısını gösteren önemli bir eser olması açısından Mora tarihi yapılacak tez çalışması için de büyük önem taşır.

Fallmerayer tarih eserlerini uzun bir çalışmanın ürünü olarak ortaya koymuştur. O *Doğu'dan Fragmanlarında Bizans-Osmanlı Doğusu*'nun büyük bir kısmını gezmiş, bölgenin halklarını, kurumlarını ve yapısını bilen birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Oysa *Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi ve Ortaçağlarda Mora Yarımadası Tarihi* eserleri Avrupa'daki arşivlerde doğmuştur. Bu eserlerinde Fallmerayer tarihsel bölgenin (yani Osmanlı Doğusunun) atmosferini, siyasi şartlarını ve gücünü henüz hissetmemiştir. Nitekim Trabzon ve Mora tarihi eserleri daha sonra yazacağı eserlere göre daha kuramsaldır. Bavyera-Avusturya güneydoğusunun ideolojik radikalizmi Fallmerayer'i gözü pek yapmış, böylece Fallmerayer bu iddialı eserleri kaleme almıştır.³⁹¹

Fallmerayer yirmi altı yıl üyesi olduğu Münih Bilimler Akademisinde *Gelehrte Anzeigen*'deki yazılarının yanı sıra akademinin Bilimsel İncelemeler (akademische Abhandlungen) kısmında tarih çalışmaları içerikli eserler yayımlamıştır. Fallmerayer'in yayımladığı bu kitap bölümleri dört büyük ekte toplanmıştır. Bunlardan birincisi ve bizim için en önemlisi kuşkusuz *Trabzon Tarihinin Dokümanları*'dır (Dokumenten zur Geschichte von Trapezunt), ikincisi *Golgotha*³⁹² ve *Kutsal Mezara Dair Rapor* (Denkschrift über Golgatha und das Heilige Grab), üçüncüsü *Lut Gölü* (Tote Meer) üzerine bir çalışmadır. Bu serinin son kısmını iki ciltten oluşan *Yunanistan'da Arnavut Unsurlar*

³⁸⁹ Steinmaier, a.g.t., s. 49.

³⁹⁰ Peter Schreiner, "An den Anfängen einer Geschichtlichen Darstellung des Byzantinischen Reiches, Mit unedierten Scriptn Fallmerayers aus der Nachlass-Sammlung der Bayerischen Staatsbibliothek im Anhang", **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, Ed. C. Märkl ve P. Schreiner, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 43.

³⁹¹ Mika, a.g.e., s. 14.

³⁹² Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer.

(Das albanesische Element in Griechenland) adlı kısa çalışması oluşturmaktadır. Trabzon dokümanları dışında bahsi geçen diğer eserleri 1850'den sonra yayımlamıştır. Trabzon dokümanları iki cilt halinde 1844 ve 1845'te yayımlanmıştır.³⁹³ Fallmerayer'in tarih alanında yaptığı çalışmalar ortaçağ Bizans tarihi, Slavlar ve Balkan halklarının Yunan yarımadasını istilasını, Osmanlı Devleti'nin Doğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkması ve Balkanlar'da yayılması hususunda önemli malumatlar içerir. Bu konulardaki eserleri yanında Fallmerayer Avrupa ve Almanya'ya yönelik siyasi ve sosyal içerikli makaleler, dinler tarihi ve Filistin bölgesi üzerine eserler de yayımlamıştır.³⁹⁴

2.2.2. Seyahat Yazmaları

Doğu'dan Fragmanlar (Fragmente aus dem Orient): Doğu'dan Fragmanların vücut bulması üç aşamada oluşmuştur. İlk aşamayı Fallmerayer'in yaptığı seyahatler boyunca tuttuğu gezi günlüğü oluşturur. Seyahatleri esnasında ya da yurduna döndükten sonra Fallmerayer'in gazetede yayımladığı makale serisi ikinci aşamayı, bu makalelerin kitap halini alması da üçüncü aşamayı oluşturur. Onun seyahatlerinde tuttuğu günlüğü gazete makaleleri için bir şablon oluşturmuştur. Fallmerayer hakkında yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda onun günlüğünden bahsedilir. Fallmerayer'in günlüğü detaylı bir şekilde ilk olarak Herbert Seidler tarafından *Jakob Philipp Fallmerayers geistige Entwicklung* adlı eserinde kullanılmıştır. Fallmerayer'in günlüğü sınırlı parçalardan oluşacak şekilde Hans Feigl ve Ernst Molden tarafından 1913 yılında yayımlanmıştır.³⁹⁵ O, 1840'da başladığı iki yıllık oldukça ilginç İkinci Doğu seyahatinde antik Trabzon ve Kolhis diyarlarını, devamında "Doğu'nun Vatikanı" olan Aynoroz dağı ve Yunanistan'ı ziyaret etmiş ve sonrasında İstanbul'da yaklaşık bir yıl ikamet etmiştir. Bu seyahat notlarını içeren günlüğü *Fragmanların* oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.³⁹⁶ Fallmerayer *Doğu'dan Fragmanların* ilk sayfalarında İkinci Doğu seyahati için özenle günlük tuttuğunu ancak mütevazî kişiliğine uygun olarak bu günlüğü "boş ve anlamsız" bulduğunu da dile getirmiştir.³⁹⁷

³⁹³ Franz Tumlner, "Südtirol und Jakob Philipp Fallmerayer", *NDH*, 124, (1969), s. 10.

³⁹⁴ Leeb, a.g.e., s. 130.

³⁹⁵ Brigitta Stachel, *Aufbau und Stilmittel in Jakob Philipp Fallmerayers "Fragmente aus dem Orient" ein Beitrag zur Literatur des Restaurationszeit*, Wien 1971 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 1.

³⁹⁶ Mika, a.g.e., s. 18.

³⁹⁷ Jakob Philipp Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, Stuttgart, Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag, 1845, s. 21.

Fallmerayer öncelikle *Gelehrte Anzeigen* ve *Allgemeine Zeitung*'da seyahatlerinden edindiği bilgi birikimini ve gözlemlerini okuyucuyla paylaşmıştır. Bu makaleler yayımlandığı dönemde Alman toplumu tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Fallmerayer Birinci ve İkinci Doğu seyahati arasında *Allgemeine Zeitung*'da “Halep”, “Semilasso ve Mısırlı Fellahlar” ve “Aşağı Tuna Diyarlarına Bakış” adlı üç anonim makale yayımlamıştır. Fallmerayer İkinci Doğu seyahatinde Trabzon'dan 1840'ın Ağustosunda *Allgemeine Zeitung*'un editörü Kolb'a seyahatini anlatan ilk makaleyi göndermiştir. Bundan sonra Doğu'dan gönderdiği seyahat notlarını ve makalelerini kendi ismiyle *Allgemeine Zeitung*'da yayımlamaya başlamıştır. İkinci Doğu seyahati boyunca Fallmerayer'in makaleleri *Allgemeine Zeitung*'da yayımlanmıştır. Aslında bu makaleleri mektup şeklinde Augsburg'a göndermiştir.³⁹⁸ Augsburg'da editörün yazıları incelemesinden sonra Fallmerayer'in makaleleri gazetede basılmıştır. 1842 ve 1845 arasında *Allgemeine Zeitung*'a ya da adı geçen gazetenin ekine gönderdiği makalelerden Fallmerayer'in on beş tane makalesi yayımlanmıştır.³⁹⁹ Fallmerayer'in Doğu seyahatlerini yazdığı makaleleri kitap haline getirme fikri ise İkinci Doğu seyahatinden döndükten sonra eski Grekçe ve Latince öğretmeni Valentin Forer ile bir sohbetinde ortaya çıkmıştır. Seyahatten Münih'e döndükten sonra Brixen'e giden Fallmerayer burada bir araya geldiği hocası Forer'e *Allgemeine Zeitung*'un kendisine yönelik uyguladığı sansürden bahsedince, hocası Forer Fallmerayer'e yayımlamış olduğu makaleleri dikkatlice gözden geçirip birkaç yeni makale ekleyip, bu çalışmaları kitap halinde yayımlayabileceği yönünde bir fikir vermiştir. Hatta basılacak kitabın isim babası da Forer'di. Forer kitaba *Doğu'dan Fragmanlar* ismini vermiştir. Bu eserle Fallmerayer tarihçi, filolog, oryantalist gibi sıfatlarının yanına yeni bir tanesini daha eklemiştir: *Fragmentist*.⁴⁰⁰ 1845'de *Doğu'dan Fragmanlar* iki cilt halinde yayımlanmıştır. Birinci ciltte otuz yedi sayfa önsöz ve sekiz makale bulunmaktadır. İkinci cilt ise sekiz makaleden oluşmaktadır.⁴⁰¹ Fallmerayer seyahatine başladığı günden *Doğu'dan Fragmanlar*'ın yayımlanmasına kadar toplamda yetmiş beş makale yayımlamıştır. Bu yetmiş beş makalenin altmış bir tanesi *Allgemeine Zeitung*'da, dokuz tanesi *Gelehrte Anzeigen*'da, iki tanesi *Heidelberger Jahrbüchern*'de, iki tanesi *Historischen Klasse*'nin ekinde çıkmıştır, bir çalışması da el yazması şeklinde kalmıştır. Fallmerayer yetmiş beş makaleden on altı tanesini *Doğu'dan Fragmanlar* için

³⁹⁸ Antonopoulos, a.g.t., s. 24, 25.

³⁹⁹ Peter J. Brenner, *Der Reisebericht in der deutschen Literatur: Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte*, Tübingen: Walter de Gruyter, 1990, s. 357.

⁴⁰⁰ Gritsch, a.g.m., s. 109.

⁴⁰¹ Mitterrutzner, a.g.e., s. 27.

seçmiştir.⁴⁰² Biz bu çalışmada *Doğu'dan Fragmanların* 1845'te yayımlanan orijinal baskısını kullandık. Bu eser Türkçeye Hüseyin Salihoglu tarafından 2002'de çevrilmiş ve İmge yayınevi tarafından okuyucuyla buluşturulmuştur. Ancak eserin Türkçe tercümesinde orijinalinde olan iki bölümden oluşan “Aynoroz ya da Kutsal Dağ Athos I ve II” (Hagion-Oros oder der Heilige Berg Athos, erster Teil-Zweiter Teil) adlı makalelerle, otuz yedi sayfalık önsözü tercüme edilmemiştir. Eserin önsözü Fallmerayer'in politik düşüncelerini ifade etmesi açısından çalışmamız için önemlidir.

Fallmerayer'in *Doğu'dan Fragmanları* sadece hoş bir belagat sanatı eseri değildir, aynı zamanda politik-tarihsel çalışmaları içerisinde ustalık eseridir. Bizans'ın dünya tarihindeki önemi üzerine klasik bir tez olan *Doğu'dan Fragmanlar* Bizans ve kaderi, çağdaş Yunanların Slav kökenleri, yöneticilerin kötü yönlendirmeleri, bu yöneticilerin hakimiyeti altındaki halkların korkaklığı, tembelliği, hainliği ve Alman bilim adamlarının inatçılığı gibi beş tema etrafında toplanmıştır.⁴⁰³ “Bizans Monarşisinin ve Konstantinopolis Şehrinin Dünya Tarihindeki Önemi Üzerine” (Über die weltgeschichtliche Bedeutung der byzantinischen Monarchie und der Stadt Konstantinopel) adlı makale *Doğu'dan Fragmanların* çekirdeğidir. Bu makalede Fallmerayer Bizans'ın tarihsel görünüşüne önemli bir bakış açısı getirmiştir. Fallmerayer'in Bizans'a bakış açısının temelinde Roma ve Konstantinopolis arasındaki zıtlık yatar.⁴⁰⁴ Yine *Fragmanlarda* Fallmerayer gezdiği şehirlerin tarihine önem verir seyahat notlarında da şehirlerden bahsederken şehrin politik ve askeri anlamı ile tarihini çağında şehrin durumuyla bağlantılı kılarak vermiştir.⁴⁰⁵

Alman tarih yazımı ve dil betimlemeleri açısından eser yüksek ve güçlü bir biçim sergilemiştir. Hans Eberl'e göre Fallmerayer'in ana eseri *Doğu'dan Fragmanlardır*. İlk defa bu çalışmasıyla Fallmerayer olgunluk eserini genişlemesine ve derinlemesine vücuda getirmiştir. Ona göre *Fragmanlardan* önceki eserler çıraklık eseri olarak yorumlanmalıdır. *Doğu'dan Fragmanlardan* sonraki yazıları ise esas itibariyle *Fragmanlardan* türemiştir.⁴⁰⁶ Fallmerayer'in *Fragmanları* pek çok edebiyatçı ve tarihçi tarafından övgüye layık görülmüştür. Edebiyat tarihçisi Hebbel Fallmerayer'in *Fragmanlarını* şöyle betimlemiştir: “Fallmerayer edebiyatın altın kitabının sahibidir.”⁴⁰⁷ Ona göre “Fallmerayer edebiyatın çok

⁴⁰² Stachel, a.g.t., s. 29.

⁴⁰³ Schmolze, a.g.m., s. 97.

⁴⁰⁴ Eberl, a.g.t., s. 36.

⁴⁰⁵ Thurner, “unsere Zeit“, s. 222.

⁴⁰⁶ Eberl, a.g.e., s. 34, 35.

⁴⁰⁷ Riedrich Brandes, **Hebbels Werke, in vier Bänden, Nebst zwei Ergänzungsbänden: Hebbels Tagebücher**, Leipzig: Reclam, 1855, s. 549; Hebbel, a.g.e., s. 154.

az sayıdaki gerçekten etkileyici isimlerinden biridir.”⁴⁰⁸ Franz Dölger ise *Fragmanları* “Alman dil sanatının mücevheratıdır” şeklinde övgüye layık bulmuştur. Ünlü Alman şair Heinrich Heine (1797-1856) Fallmerayer’in eseri karşısında onu “yazabilen” kişi olarak betimler. Alman şair Karl Wolfskehl, Fallmerayer’i “19. yüzyılın gizliliği çerçevesinde en asil sözcü” olarak gösterir.⁴⁰⁹ Tüm saydığımız Alman edebiyatçıları Fallmerayer’in *Fragmanlarını* dil, anlatım ve betimleme yönünden eşsiz bir eser olarak görmüştür.

Doğu’dan Yeni Fragmanlar Toplu Eserler, 1. Cilt (Neue Fragmente aus dem Orient-Gesammelte Werke, Band 1): Bu eser 1861’de Fallmerayer’in ölümünden kısa bir süre sonra yakın arkadaşı Georg Martin Thomas’ın editörlüğünde üç ciltlik *Toplu Eserler (Gesammelte Werke)* dizisinin birinci cildi olarak yayımlanmıştır. Fallmerayer’in fragmanlar halinde yazdığı makalelerin toplamından oluşan eser Mısır, Suriye ve Filistin gibi Osmanlı sınırları içindeki İslam coğrafyasının durumu hususunda ve İslamiyet hakkında önemli malumatlar içerir. Yine bu eserde müellif “Konstantinopolis ve Çevresi”, “Anadolu Manzaraları”yla 19. yüzyıl Osmanlısının sadece siyasi yapısı değil aynı zamanda sık sık üzerinde durduğu Türk halkının dinamik gücü üzerine görüşlerini de okuyucuya sunmuştur. Bu eserin bizim açımızdan bir başka önemi ise Doğu Sorunu’na Mehmed Ali Paşa isyanı bağlamında bir bölüm ayırmasıdır. Bu eser de dil ve anlatım özellikleri bakımından 1845’te yayımladığı *Doğu’dan Fragmanlar* adlı eseriyle büyük bir benzerlik gösterir. Yakın Doğu’nun büyük bir kısmı ve birçok halkından bahsedilen bu eser içindeki metinler farklı zamanlarda farklı mekanlarda oluşturulmuştur.⁴¹⁰ *Doğu’dan Fragmanlar* içerik olarak her ne kadar tarih ve politika yazılarını kapsasa da esasında seyahatname türü bir çalışmadır. Seyahatname türü eserlerde okuyucu da seyyahla birlikte gezer ve onunla birlikte öğrenir. Fallmerayer’in renkli anlatımı çağında ve sonrasında seyahat notlarının büyük bir ilgiyle okunmasına vesile olmuştur.

2.2.3. Politik Yazıları

Fallmerayer’in yaşamını anlatırken belirttiğimiz gibi onun politikayla ilgilenmeye başlaması Landshut’ta üniversiteye gittiği yıllara denk gelir. Fallmerayer’in aktif olarak siyasete atılması ve politik içerikli yazılarının artması 1840’lı yıllar ve sonrasında tesadüf

⁴⁰⁸ Friedrich Hebbel, *Friedrich Hebbel’s sämtliche Werke, Elfter Band: Charakteristiken-Kritiken*, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1867, s. 155.

⁴⁰⁹ Rüdiger, a.g.m., s. 407, 408.

⁴¹⁰ **WZ**, 1861/251, s. 3901

eder. Doğunun tarihini incelerken çağının politik olaylarını ve tinsel ruhunu göz ardı etmeyen Fallmerayer politik yazılarını genelde çeşitli dergi, gazete ve gazete eklerinde makaleler şeklinde yayımlamıştır. Politik yazılar başlığı altında Fallmerayer'in 1840'lı yıllarda ve sonrasında kaleme aldığı çalışmaları kronolojik bir sırayla verilmeye çalışılacaktır.

Fallmerayer'in politik yazılarını belirtmeye geçmeden önce onun Doğu'ya ve Doğu Sorunu bakışına değinmekte fayda vardır. Fallmerayer Doğu'yu adım adım gezmiş, geniş doğu dilleri bilgisiyle oranın değişik renklerini görme fırsatı bulmuştur. Rum isyanının başarıya ulaşmasından sonra Alman prens Otto'nun ilk yönetim yıllarında Fallmerayer'in Yunanistan'da bulunması da göz önüne alındığında 19. yüzyılın siyasi teşekkülünde Doğu'yu pek çok yönden tanıdığı söylenebilir. Şahsi tecrübeleri nedeniyle onun sadece bir alim değil politik yazılarıyla dikkat çeken bir şahsiyet olduğu da aşikardır. Fallmerayer, Avrupalı büyük güçlerin gündemindeki Doğu Sorunu'na, Doğu'yu bilen birisi olarak eserlerinde dikkat çekmiştir.⁴¹¹ Doğu Sorunu'na eğilimi ise özellikle onun İkinci Doğu seyahati yıllarında önem kazanmıştır (1840). Yaklaşık üç yıllık oldukça ilginç bu seyahatinde Fallmerayer İstanbul'da bir yıl ikamet etmiş, bu süre zarfında Rumeli bölgesini gezerek, İstanbul ve Atina'da Avrupalı ve Osmanlı diplomatlar ve politikacılarla görüşmeler yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nun bilinmeyen mekanizmasını öğrenme fırsatı bulmuştur. 1840'tan 1842'ye kadarki dönemde Fallmerayer kişisel görüşlerinden yıllardır Avrupa politikasını ciddi şekilde meşgul eden Doğu Sorunu'nu, Rusya'nın sinsi hedeflerini öğrenmiştir. Avrupa'ya döndüğünde ise Rusya'ya karşı Avrupa'nın uyarılması ve savaşılması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir.⁴¹² Doğu'da büyüyen Rus tehlikesine karşı Fallmerayer Osmanlı'nın varlığını ve sürekliliğini savunmuştur. Fallmerayer, İstanbul'un politik gelişmeler üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteğinin hiçbir zaman yok olmayacağını, yine Rusya'nın düşman ve rakipleri tarafından durdurulamayacağını, eski Bizans Hıristiyan-kilise yaşantısının yok olamayacağını ve son olarak Türklerin Avrupalılaşması ya da kendilerini tek başlarına savunabilmelerinin imkansızlığını her fırsatta yazılarında vurgulamıştır.⁴¹³ Fallmerayer'in Doğu'yla ilgili kaleme aldığı politik makalelerin çoğunu yukarıda bahsedilen bu beş tema oluşturur. Bu konuların yanı sıra Fallmerayer aktif olarak siyasetle uğraştığı dönemde

⁴¹¹ Hohlweg, "Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt", s. 63

⁴¹² Mika, a.g.e., s. 18, 19.

⁴¹³ Seidler, a.g.e., s. 97.

Almanya ve Avrupa'nın politikasına merak salmış özellikle Almanya'nın birliğinin gerekliliği konusunda makaleler yazmıştır.

1841 yılı içinde Fallmerayer Doğu'yla ilgili *Allgemeine Zeitung*'da pek çok makale yayımlamıştır. “Osmanlı İmparatorluğu ve Mehmed Ali'nin Savunması” (Das osmanische Reich und Mehemed Alis Schutzredner), “İbrahim Paşanın Suriye'den Dönüşü” (İbrahim Pascha's Rückzug aus Syrien), “Suriye ve Mısır'daki Gelişmeler” (Die Dinge in Syrien und Aeypten), “Mehmed Ali'nin Mutavaatı” (Mehemed Alis Unterwerfung) bu makaleler içinde ön plana çıkanlar arasında sayılabilir. Fallmerayer'in 1845'te yayınladığı *Fragmanların* önsözü politik yazıları kapsamında değerlendirilir. “Almanya'nın şu an içinde bulunduğu durum, özellikle de ihtilal, din ve Rusya hakkında fragmantist ne düşünüyor?” başlığı altında otuz yedi sayfadan oluşan bu önsöz Fallmerayer'in daha Frankfurt Parlamentosuna gitmeden önce siyasi görüşlerini dile getirdiği önemli bir çalışmadır.

Fransız Aydınlanma felsefesinin yoğun bir şekilde etkisinde kalan Fallmerayer 1840 sonrası yayınladığı makalelerde daima din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde durmuştur. “Katolik Kilisesi ve Partizanları” (die katolische Kirche und ihre politischen Parteigänger) başlığı altında *Allgemeine Zeitung*'da bir makale serisi yayımlamıştır. Aynoroz Dağıyla ilgili fragmanında Fallmerayer dikkate değer uyarılarda bulunarak dünya meselelerine burnunu sokan kiliseye yönelik olumsuz görüşlerini dile getirmiştir. Fallmerayer'e göre Roma kilisesi dünya işlerine yani yönetime karışmıştır.⁴¹⁴ Fallmerayer'in kiliseye ve dine dair düşünceleri ilerleyen sayflarda daha detaylı irdelenecektir.

İkinci Doğu seyahatinden sonra Fallmerayer'in seyahat yazılarının içeriği büyük ölçüde değişmiştir. Fallmerayer yazılarında sadece gittiği ve gördüğü diyarların kendisi üzerinde bıraktığı izlenimi kaleme almamıştır. İstanbul'da Avrupalı diplomatlarla ve Türk politikacılarla uzun görüşmeler yapmış ve bu münasebetler onun yazılarına yansımıştır. Fallmerayer bu dönemde Batı'nın Osmanlı'ya yardım etmediği takdirde bu eski imparatorluğun yıkılacağı kanaatindedir. Fallmerayer reform için önemli adımlar atılması gerektiğine inanmış ve köklü bir yönetim anlayışına sahip olan Osmanlı'ya güvenmiştir. Fallmerayer Batılı büyük güçlerin planları doğrultusunda Osmanlı topraklarının parçalanmasına dair düşünceleri mantıklı bulmamıştır. Aksine Avrupalı güçlerin

⁴¹⁴ Leeb, a.g.e., s. 117.

Osmanlı'yı desteklemesi ve Rusya karşısında koruyucu bir kale konumuna getirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Fallmerayer'in yazılarında Doğu'nun durumu 1850'den itibaren Büyük Britanya'nın Doğu'ya bakışı ile güçlü bir paralelliğe sahiptir. Çünkü Türk-Rus mücadelesinde İngiltere Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Fallmerayer 1850'lerin başında Osmanlı-Rus savaşının kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür ki sadece dört yıl sonra 1854'te Kırım Savaşı patlak vermiştir. Kırım Savaşı'nın sonucu Avrupa'nın kaderini doğrudan etkilemiştir. Fallmerayer'e göre Rusya artık Avrupa'yla boy ölçüşecek kadar güçlenmiştir. Ortodoksluk ve akrabalık yoluyla Yunanistan ve Rusya arasındaki yakın ilişkiden dolayı Avrupa'nın Rusya'yı kabullenme ihtimali, Fallmerayer'i ciddi endişelere sürüklemiştir. Fallmerayer Avrupa'nın Doğu'daki meselelere Filhellenizm akımı nedeniyle kısıtlanmış şekilde bakması karşısında serzenişte bulunmuştur. Bu nedenle İngiltere ile güç savaşında olan Rusya'nın desteklenmesini "geride kalan Avrupa kıtası" için faydalı olacağını düşünenlere karşı Fallmerayer *Allgemeine Zeitung*'da "Rusya ya da İngiltere?" (Rußland oder England?) adlı makale serisini yayımlamıştır.⁴¹⁵

Fallmerayer Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da Rusya'ya karşı bir siper görevi üstlendiği ancak 19. yüzyılda iç zayıflığı ve parçalanmışlığı nedeniyle bu misyonu yürütemeyeceği kanaatindedir. Çünkü Avrupalılaşıma noktasında Osmanlı Devleti başarılı olamamıştır. 1850'de Fallmerayer Osmanlı Devleti'ni, Rus tehlikesine karşı desteklenmesi ve korunması gereken yegane araç olarak görmüştür. Fallmerayer bu yıllarda Rusya'nın ve halkının kendine has yapısını da ortaya çıkarmıştır. Ona göre Moskova'daki çar anlayışı papalık anlayışı ile aynıdır: "çar bir insan değildir....Roma'nın pontifexi gibi çar da bir fikirdir" anlayışıyla Rusya'ya bakmış ve Rusya'nın emellerinin fikirsel boyutunu gözler önüne sermiştir. Büyük ve güçlü Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Ancak diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal buhranları görebilmiştir. 1855'de Fallmerayer iki kısımdan oluşan "Almanya ve Doğu Sorunu" (Deutschland und die orientalische Frage) adlı makale serisini yayımlamıştır. Bu makale serisinde Türklerin, Avrupalı Hristiyan büyük devletlerin içinde kendilerine özel bir misyonları olduğu düşüncesini ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa yanlısı bir politika takip emesi gerektiği ve Avrupa'daki ilerlemeyi kendisine örnek alması gerektiğini bu makale serisinde vurgulamıştır. Fallmerayer Osmanlı Devleti'ndeki yenilenme ve

⁴¹⁵ Leeb, a.g.e., s. 116, 117.

reform hareketinin halktan ziyade devlet erkani içinde daha fazla hissedildiğini düşündüğünü ifade etmiştir.⁴¹⁶

Alman oryantalist çağının önemli bir politik meselesi olarak 1840'lerden sonra Alman Sorunu (die deutsche Frage) ile ilgilenmiştir. *Allgemeine Zeitung*'daki yazılarıyla Fallmerayer Almanya'nın uluslararası ilişkilerdeki rolü üzerine durmuş aynı zamanda iç politikayla ilgili makaleler de kaleme almıştır. *Fragmanların* önsözünde ve "Eisack-Makales"inde 1848 Devrimi öncesi Almanya'nın politik durumunu analiz etmiştir. Politik birlikten yana çabalayan Alman halkı ile küçük devletçikler olarak kalma konusunda ısrar eden Alman prensleri arasındaki zıtlık Fallmerayer'in bu makale serisinde gündeme gelmiştir. 1850'lerin başında Fallmerayer yeni bir makale serisinde Frankfurt Parlamentosu'nun başarısızlığını eleştirmiştir. 1848/49'da Almanların "istekli reform taraftarlarının ve silahlı isyanının" askeri baskısını Fallmerayer sadece devrim yolunda restorasyonun ön başarısı olarak değerlendirmiştir. Çünkü halkın isteği birlik ve özgürlük yönündedir ve Alman prensliklerinin "entelektüel hayata" yönelik bir "savaş ilanı" halkın bilim ve ilerleme hevesini söndürmeyecektir.⁴¹⁷ Kral II. Maximilian 5 ve 20 Aralık 1848 tarihlerinde Fallmerayer'e mektup yazarak Almanya'nın birliği ve bu konuda Bavyera'nın takip etmesi gereken politika hususunda Fallmerayer'e birtakım sorular yönelmiştir. Bu mektuplar da Fallmerayer'in politik yazıları bağlamında tez çalışmasında değerlendirilecektir. Fallmerayer'e göre halkı ilgilendiren meselelerde son zafer için her şeyden önce Almanya'nın dışarıdan yani Doğu'dan Rusya'dan ve Batı'dan patlamaya hazır Fransa'dan tehdit edilmesi belirleyici olacaktır. Her iki büyük gücün genişleme çabasını önlemek için Avrupa'nın ortasında sadece güçlü bir Almanya gereklidir. Fallmerayer 1853'ten itibaren Doğu'daki gelişmelerle tekrardan daha fazla ilgilenirse de sonraki yazılarında Almanya'nın siyasi birliği yönündeki eğilimini sıklıkla dile getirmiştir. Avrupa'nın çevresinde Fransa'nın ve Rusya'nın güç politikası doğrultusundaki çıkarlarının değişimi ve Almanya'daki ilişkinin stabilizesi Fallmerayer'in gündemine gelmiştir.⁴¹⁸

1853'te Fallmerayer *Allgemeine Zeitung*'da "Konstantinapolis ve Çevresi" (Konstantinopel und seine Umgebung) adlı bir makale serisi yayımlamıştır. 1855'te Fallmerayer "Doğu-Alman Sorunu" (die orientalische-deutsche Frage) adlı makale serisini Viyana'da *Donau* adlı gazetede yayımlamıştır. Daha sonra bu makaleler Georg Martin

⁴¹⁶ Seidler, a.g.e., s. 98, 99.

⁴¹⁷ Leeb, a.g.e., s. 121- 123.

⁴¹⁸ Leeb, a.g.e., s. 123.

Thomas tarafından *Gesammelte Werke*'nin ikinci cildinde “Almanya ve Doğu Sorunu I” (Deutschland und die orientalische Frage I) ismiyle yayımlanmıştır. Bu makale serisinde Fallmerayer dönemin Rusya’sını “tam anlamıyla askeri, güçlü ve tedirgin bir şekilde yönetilen devasa bir kışla” olarak tanımlamıştır.⁴¹⁹ 1855’te Fallmerayer *Donau* adlı gazetede önemli bir makale serisi daha yayımlamıştır. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Geleceği Üzerine I-V” (Über die Zukunft des osmanisches Reiches I-V) adlı makale serisi yine Thomas tarafından *Gesammelte Werke*'nin ikinci cildinde “Almanya ve Doğu Sorunu II” (Deutschland und die orientalische Frage II) başlığı altında yayımlanmıştır. Kırım Savaşı’nın patlak vermesinden kısa bir süre önce Fallmerayer *Allgemeine Zeitung*’da Doğu Sorunu’nu bir analizle dile getirmiştir. Rusya’nın Boğazlara yönelik “doğal” aç gözlülüğünü, Osmanlı Devleti’nin direnç gücüne ve özellikle İstanbul’un coğrafi ve politik önemini tekrardan okuyucunun dikkatine sunmuştur.⁴²⁰ Kırım Savaşı’nın bitiminden sonra Fallmerayer Doğuyla kurulan bu yeni ilişkileri son büyük makale serisinde değerlendirmiştir. Doğu-Batı çatışmasının gerçek kazananı olarak gördüğü Osmanlı Devleti “Hıristiyan-Avrupalı büyük güçlerin” yanında Rusya ile savaşmıştır. Yunanistan’ın konumuna bakıldığında Rusya, Osmanlı ve Batılı büyük güçlerden oluşan üç büyük gücün arasında kalmıştır. Fallmerayer politik makalelerinde konu edindiği düşüncelerinde istikrarlıdır. Osmanlı Devleti’nin reform çabalarına, Yunanistan’ın içeriden zayıf olduğuna ve Rusya’nın kırılmayan gücüne hemen hemen tüm yazılarında yer vermiştir.⁴²¹ Fallmerayer’in dağınık halde bulunan bu gazete makalelerinin pek çoğu *Gesammelte Werke*'nin ikinci cildinde *Politik ve Kültürel-Tarih Denemeleri (Politische und kulturhistorische Aufsätze – Gesammelte Werke, Band 2)* adı altında yayımlanmıştır.

Fallmerayer makalelerinin bir kısmını *Die Gartenlaube* adlı yayın organında okuyucuyla buluşturmuştur. 1853’te Leipzig’li gazeteci Ernst Keil tarafından haftalık olarak kurulan gazete genelde liberal yazarların makalelerini yayımladığı bir platformdur. Fallmerayer bu yayın organında özellikle Kırım Savaşı öncesi Osmanlı Devleti’nin durumu ve Osmanlı içindeki reform hareketleriyle ilgili makaleler yayımlamıştır.⁴²²

Fallmerayer 22 Mart 1835’de Münih Bilimler Akademisinin sürekli bir üyesi olunca bu kurumun önemli bir yayın organı olan *Gelehrte Anzeigen*’de yazmaya başlamıştır. Ancak *Allgemeine Zeitung*’da olduğu gibi Fallmerayer *Gelehrte Anzeigen*’nin

⁴¹⁹ Max von Brück, *Die Sphinx ist nicht tot*, Köln: Kiepenheuer&Witsch, 1936, s. 88.

⁴²⁰ Leeb, a.g.e., s. 117.

⁴²¹ Leeb, a.g.e., s. 117.

⁴²² Hoser ve Sammer, a.g.m., s. 149.

editörü ile de zaman zaman sorun yaşamıştır. Zira Fallmerayer'in polemik dolu ve hicivli karakteri etrafında ona yönelik hoşnutsuzluğu artırmıştır. 1838'in yazında ve 1839'un sonbaharında Fallmerayer'in yazılarından dolayı *Gelehrte Anzeigen* ile arasında bir ayrılık baş göstermiştir. Bundan böyle Fallmerayer seyahat notlarını ve politik makalelerini *Allgemeine Zeitung*'da yayımlamaya karar vermiştir. 1839'da *Gelehrte Anzeigen* ile aradaki bağlantıyı yeniden kurmuş ve bundan sonra bilimsel makalelerini burada yazmaya devam etmiştir. 1850'lerin başından itibaren Fallmerayer'in çalışmalarını ilmi ve politik olarak ayırıp bu şekilde iki ayrı yayın organında yayımlaması daha fazla mümkün olmamıştır. Fallmerayer'in politik açıdan radikalleşmesinde değişen politik durumdan dolayı *Allgemeine Zeitung* onun politik, *Gelehrte Anzeigen* ise akademik çalışmalarının yayımlandığı birer arena olmaktan çıkmıştır. 1851'de liberal editör Robert Prutz, *Deutsches Museum* adında kurduğu gazetede Fallmerayer sorun yaşamadan yazılarına devam etmiştir. Ancak 1856'da *Deutsches Museum*'un olumsuz tutumundan dolayı Fallmerayer bu gazeteyle çalışmayı da bırakmıştır. Bu dönemde *Gelehrte Anzeigen* ile yeni bir başlangıç yapmayı düşünmeyen Fallmerayer Kırım Savaşı başlamasıyla yeniden *Allgemeine Zeitung*'da makale yayımlamaya devam etmiştir.⁴²³

2.2.4. Eserlerinde Kullandığı Kaynaklar

Fallmerayer'in yaptığı okumalar büyük ölçüde onun entelektüel düşünce dünyasını, böylece de yazılarını etkilemiştir. Özellikle Roma ve Grek tarihi üzerine klasik okumalarının yanı sıra Fransız filozoflardan Voltaire ve Bayle okumaları Fallmerayer'in bilinçaltını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Yaptığı çalışmalar neticesinde Fallmerayer'in bilgisi özellikle Doğu dünyası, antik Grekler ve Romalılar üzerine genişlemiştir. Fallmerayer'in okumaları genelde Doğu'nun tarihi, coğrafyası ve politikası üzerinedir. Okumayı çok seven Fallmerayer bir kitabı bitirmeden başka bir kitaba başlamıştır. Kitap okuduğu kadar dergi ve gazete de okumuştur. Münih'te kaldığı dönemlerde hemen hemen her gün müzeye giderek orada yerli ve yabancı dergileri, gazeteleri takip etmiştir. Döneminin aydınlanmacı filozoflarından Schelling'i okumuştur. Fallmerayer felsefeye doğrudan bir ilgi duymamıştır. Ama felsefeye karşı da umarsız değildir. Her şeyden önce o 1833'te Ostermann ile birlikte Herder'i okuyup, Spinoza üzerine birlikte tartışmışlardır. 1843'te Fallmerayer Hegel'in *Tarih Felsefesini* okumaya başlamışsa da eser Fallmerayer'i

⁴²³ Leeb, a.g.e., s. 129, 130.

cezbetmediği için tamamlayamamıştır. Fallmerayer sadece Doğu'yu anlatan eserleri okumamış edebiyat ve şiir sanatına da merak salmıştır. Bu alanda özellikle Fransız edebiyatından etkilenen Fallmerayer, Voltaire'den ve Fransız şair Nicolas Boileau (1636-1711)'dan da önemli ölçüde etkilenmiş, Boileau'nun kafiye uyumlarını beğenmiştir. 1845'te Fallmerayer, Fransız yazar Eugène Sue (1804-1857)'nin "Paris Esrarı" adlı eserini büyük ilgiyle okumuştur. 1833 ve 1849'da Fallmerayer büyük bir içtenlikle İngiliz şair George Gordon Byron (1788-1824)'un şiirlerini okumaya başlamıştır. Klasik eserlerden *Odesa*'yı okuyan Fallmerayer klasik yazarlardan Thuykidides, Ksenophon, Plutarkhos, Theokritos, Aristofanes, Horatios, Vergilios, Juvenal, Tacitus, Seneca ve özellikle Sezari okumuştur. Tüm bu yazarlar Fallmerayer'in özellikle dilini melodik açıdan etkilemiştir. Fallmerayer kısmen de Goethe'den etkilenmiştir. Fallmerayer'in şiir ve edebi okumaları üç doğrultuda gerçekleşmiştir. Bunlardan birinci antik çağla ilgili eserler; ikincisi, Fransız aydınlanma edebiyatına yönelik çalışmalar; üçüncüsü ise hicivli yazılar şeklindedir.⁴²⁴

Fallmerayer'in kaleme aldığı eserlerin kaynaklarına baktığımızda tarih çalışmalarını yazarken önemli klasik eserleri kullandığı anlaşılmaktadır. Seyahat yazmalarını kaleme alırken ise sözlü kaynakları, seyahat ettiği bölgelerin yerli kaynaklarını ve bilgi birikimini kullanmıştır. Politik yazılarına baktığımızda yine Fallmerayer'in bilgi birikimi ve çağının güncel meseleleri makalelerinin kaynağını oluşturduğunu görmekteyiz.

Fallmerayer Trabzon tarihi eserini yazarken kullandığı kaynaklar, konunun ilgilileri için oldukça önemlidir. Yazar önsözünde uzun bir çalışmanın ürünü olan eseri için Venedik, Paris, Viyana kütüphanelerinden Grekçe, Türkçe, Farsça el yazmaları elde ettiğini belirtmiştir. Trabzon tarihinin literatür çalışmasını yaparken ve tarihini yazarken pek çok bilim adamından yardım aldığını da önsöze eklemiştir. Bu bilim adamları arasında en önemlilerinden biri olan Fransız Bizanstinist Paris kütüphanesinde memur Karl Benediktin Hase'e 1823-1829 yılları arasında beş farklı mektup yazmıştır. Bu mektuplarda Fallmerayer Hase'den bazı el yazmalarıyla ilgili bilgi istemiştir. Hase, Fallmerayer'e St. Eugenios'un Trabzon'a olan seyahatnamesinin tam bir kopyasını göndermiştir. Yine Fransız oryantalist ve dil bilimci Silvestre de Sacy, Trabzon tarihi için İranlı müellif Şerafeddin Ali Yazdi'nin orijinal metinlerini Fallmerayer'e göndermiştir. Venedik'teki San Marko Kütüphanesinde görevli Abbate Bettio, Bessarion'un ve Senator Recanati'nin el yazmalarını Fallmerayer'e göndermiştir. Bu el yazmaları içinde Fallmerayer, Trabzon

⁴²⁴ Seidler, a.g.e., s. 39-42.

sarayının kâtibi Mikhail Panaretos'un kroniğini keşfetmiş ve onu eseriyle bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu isimler dışında Fallmerayer Trabzon tarihi için ünlü Alman bizantolog Niebuhr'la da görüşmüştür.⁴²⁵ Hase gibi Almanya'da Bizantoloji biliminin kurucu Gottlieb Lukas Friedrich Tafel de Fallmerayer'in çalışmalarında onu desteklemiştir. Tafel ile Fallmerayer birbirlerini tanıdıktan sonra ilişkileri kısa süre içinde gelişmiştir. Tafel'in ölümüne kadar Fallmerayer ile mektuplaşmaları devam etmiştir. Fallmerayer Tafel'den 44 mektup almıştır ve bu mektuplar Fallmerayer'in Bizans tarihi çalışmaları için önemli kaynaklar arasında zikredilir. Fallmerayer derin bilgisiyle Tübingenli alimi Grek-Slav tezinde ikna etmeye çalışmıştır.⁴²⁶

Fallmerayer, Trabzon tarihiyle ilgili elindeki mevcut metinleri daha sonra iki cilt halinde yayımlamıştır. Bu eserlerin birinci cildinin önsözünde, Trabzon tarihini yazmanın zorluklarından bahsederken sadece yazılı metinlerden değil aynı zamanda döneme ait sikkeler, sanat eserleri, efsaneler, romanlardan faydalandığını da belirtmiştir. Yine Fallmerayer Tiflis'teki İber Kraliyetinin konağındaki, Konya'daki Selçuklu Sultanlığındaki, St. Georg, St. Johann ve Sümela'nın Panagia'sındaki toplamda üç manastırdaki, Kolhis'in sonsuz yeşil ormanlı sıradağlarının en yüksek bölgesindeki yarı Grekçe yarı Türkçe Khaldiya eyaletindeki dördüncü bir manastırdaki, Tirebolu ve Giresun şehirleri ve etrafındaki, Sinop şehrinin kale duvarlarındaki, kısmen Bizans'ın kilise el yazması literatüründeki, Aynoroz Kilisesi'nin sade koleksiyonlarındaki darmadağınık olan materyalleri elde etmiş ve Venedik, Cenova, Roma, Neapel ve Turin'in şehir arşivlerinde ve ticaret odalarında muhafaza edilmiş belgeleri ki bu belgeleri Levantın eski Ceneviz ve Venedik elçilik arşivlerinden temin edilmiştir. Ayrıca büyük Kahire ve İstanbul ve Tana, Soldaja ve Theodosia gibi İtalya'nın çeşitli bölgelerindeki asilzade sülalelerine ait materyalleri ve daha fazlasını kullanmıştır.⁴²⁷

Fallmerayer'in ikinci büyük monografi tarzındaki eseri Mora tarihidir. Mora tarihinin kaynaklarına baktığımızda Polybius, Procopius, Strabon, Agathias Apocrypha'nın Acta Apotolorum'u, Constantin Porphyrogenetos, Nilketas Khoniates, Akropolites, Pachymeres, Nicephorus Gregoras, Caesarea'lı Eusebius (260-340) gibi klasik Yunan kaynaklarını kullandığı görülmektedir. Son dönem Bizans kaynaklarına da bu eserde sıklıkla

⁴²⁵ Jakob Philipp Fallmerayer, **Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, München: Abhandlungen der Historischen Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd, III, Abt. III, 1843, s. 28; Krag, a.g.m., s. 163.

⁴²⁶ Krag, a.g.m., s. 163.

⁴²⁷ Fallmerayer, **Original-Fragmente**, Bd. III, Abt. II, s. 5.

atıf yapılmıştır. Fallmerayer eserin birinci cildinde *Mora Kroniğini* (Chronique de la Morée) ilk gerçek kaynak olarak görmüştür.⁴²⁸ Yine Mora tarihinde çağdaşları Hammer ve Zinkeisen'in eserlerine de atıf yapmıştır.

2.2.5. Eserlerinin Dili, Üslubu ve Terminolojisi

Fallmerayer'in dili ve terminolojisi üzerine oldukça mühim bir doktora çalışması yapan Klaus Steinmair, Fallmerayer'in çalışmalarını kaleme alırken yabancı ya da yabancı kökenli kelime kullanmasını üç nedene bağlamıştır: Steinmair'e göre bunlardan birincisi Fallmerayer'in fikirlerinin inandırıcılığını artırma düşüncesidir. Bu yöntemle özellikle kelimelerin tam anlamını kullanan Fallmerayer aynı zamanda kullandığı terminolojiyle okuyucuyu bilgilendirmeyi de hedeflemiştir. İkinci neden, yüksek seviyede bir dille düşüncelerini sergilemek ve dil bilgisindeki üstünlüğünü okuyucuya hissettirme düşüncesidir. Üçüncü neden ise, söylemindeki çeşitliliği artırma gereksinimidir. Birinci neden Fallmerayer'in bazen gerekmediği halde konu edindiği meselelerle ilgili filolojik, politik, coğrafi, stratejik kelimeler kullanmasına yol açmıştır. Fallmerayer Latince ve Grekçe kelimelerin yanında en çok Fransızca kelime kullanmıştır.⁴²⁹

Daha önce de belirtildiği gibi Fallmerayer'in yazınsal faaliyetleri tarih, seyahat ve politika konuları olarak üçe ayrılır. Dil ve üslup özellikleri de bu ayrıma göre doğal olarak farklılık gösterir. Örneğin, Fallmerayer'in *Trabzon* ve *Mora* tarihinin anlatım özelliği *Fragmanlardan* çok farklıdır. Okuyucu adı geçen iki monografi tarzındaki eseri okuduğunda Fallmerayer'in uzun süre araştırma yapıp bu eserleri yazdığını kolayca anlayabilir. Ancak *Fragmanları* okuyan kişi Fallmerayer'in eserinde anlattığı tarihe şahit olduğu izlenimine kapılabilir.⁴³⁰ Fallmerayer'in dil-üslup açısından en çok incelenen eseri de zaten *Doğu'dan Fragmanlar*'dır. *Doğu'dan Fragmanlarda* Fallmerayer bir paragraf ya da sayfa içinde çok sayıda sıfat kullanarak okuyucunun dikkatini çekecek bir üslupla yazmıştır. Fallmerayer'e göre bu tarz bir anlatım her zaman Almanlarının hoşuna gider. Fallmerayer'in Alman dilini çok iyi kullanması onun oryantalist düşünce ve fikirlerini Batılı okuyucuya empoze etmede önemli bir rol oynamıştır.⁴³¹ Fallmerayer daima okuyucunun isteğine uygun olarak yazarken aynı zamanda tarihe pragmatik yaklaşarak

⁴²⁸ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil*, s. 269.

⁴²⁹ Klaus Steinmair, *Jakob Philipp Fallmerayer "Historische Kunst", Geschichtswerke als literarische Kunstwerk*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Wien 1976, s. 179, 181.

⁴³⁰ Stachel, a.g.t., s. 68.

⁴³¹ Rüdiger, a.g.m., s. 414.

okuyucunun bir şeyler kazanmasını sağlamıştır. Müellif *Fragmanlarda* “Bu yolla insan sadece bugünün daha iyi anlaşılmasını ve birtakım şeyleri yakın gelecek için doğru şekilde önceden saptamak ister”⁴³² diyerek pragmatik tarih anlayışını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Öğretici tarih anlayışıyla yazarken sıkıcı yazmamaya da dikkat etmiştir.⁴³³ Fallmerayer betimlemede incelik, dilde zengin bir kelime hazinesi, cümle yapısında dolgunluk, konuşmada akıcılık ve sıfat kullanmaya yönelik eğilimiyle Avrupalı okuyucunun beğenisini daima kazanmıştır.⁴³⁴

Fallmerayer’in yazar-okuyucu ilişkisi edebiyat tarihçilerinin özellikle ilgisini çekmiş ve bu konu üzerine önemli tezler⁴³⁵ hazırlanmasına vesile olmuştur. *Fragmanlar* üzerine çalışan Stachel, Fallmerayer ile okuyucu arasında “gelişi güzel bir atmosferde bir konuşmanın” gerçekleştiğini iddia etmiştir. Appel ise Fallmerayer’in kesin bir problem üzerine politik durumun, bilimsel meselenin ve genel düşünce farklılıklarının ve benzer şekilde hadiselerin sanki canlı kişilerle konuşuyormuş gibi okuyucuya aktardığının altını çizmiştir. Appel’a göre bu diyalog tarzı Fallmerayer’in yazınında en çok kullandığı biçimdir. Yine Appel’a göre karşılıklı konuşma tekniği vasıtasıyla bir taraftan bir konu açıklanırken dramatik diyaloglarla okuyucuyu kolaylıkla etkilenebilir. Diğer taraftan bu tarz yazım sorular sorarak okuyucunun ilgisini canlı tutar. Böylece okuyucunun ilgisini çok çekmeyen konular daha canlı bir karaktere bürünmüş olurdu.⁴³⁶ Fallmerayer’in her fırsatta okuyucuyla iletişime geçmesi de okuyucu kitlesini etkileyen önemli bir unsurdur. İstanbul notlarında “açıkçası bugün Avrupa’da herkesin bildiği ve hissettiği gibi...” ya da “bugün artık hiç kimse bir şeylerden daha fazla yeni ve okuyan bir halka söylenmemiş daha ne sunabilir” gibi cümleler kullanmıştır. Bu tarz diyaloglarla müellif Avrupalı okuyucunun Doğu’yu gerek seyyah edebiyatından gerekse Doğu’yu anlatan genel eserlerden bildiğini göz ardı etmediğini hissettirmiştir.⁴³⁷

Dil sanatı açısından Fallmerayer çağının iki duruşunu birbirine bağlamıştır: bir taraftan güney Almanya ve Avusturya sahasında 19. yüzyıl boyunca yaygın bir şekilde hissedilecek olan dikkat çekici ve cazip cümle formlarıyla hümanist-barok geleneği, diğer taraftan 19. yüzyılın ilerlemeci-realistlerinin detaylara önem veren anlayışı. Fallmerayer bu

⁴³² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 309.

⁴³³ Steinmair, a.g.t., s. 185.

⁴³⁴ Richard Bechtle, **Wege nach Hellas: Studien zum Griechenlandbild deutscher Reisender**, Eßlingen: Bechtle Verlag, 1959, s. 84.

⁴³⁵ Bknz. Paul Herbert Appel, **Fallmerayers Sprachstil**, Erlangen, 1951 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

⁴³⁶ Steinmair, a.g.t., s. 66.

⁴³⁷ Schnabl, a.g.t., s. 80.

iki geleneği kendi yazınında birleştirerek zengin kelime hazinesi, tarihi olayların etkilerini ve yaşamını toplamayı seven, tecrübe dünyasının zenginliklerini ayrıntılarıyla okuyucuya ulaştırarak tüm hislerini ve ifade dünyasının içsel hareketliliğini canlı bir anlatımla veren cümle yapılarını kullanmıştır.⁴³⁸ Max von Brück, Fallmerayer'in dili için "Alexander von Humboldt ile başlamış Ferdinand Gregorovius ile devam eden gerçek bir coğrafya, folklor ve politik detayların anlatımında büyük Alman nesrinin müzikal ve ritmik bir siliyle yazmıştı" ifadesini kullanmıştır.⁴³⁹

Fallmerayer eserlerini kaleme alırken dolaylı ve dolaysız anlatım tekniklerini birlikte kullanmıştır. Ancak eserlerine bakıldığında ilk eserleri olan *Trabzon* ve *Mora* tarihinin birinci cildinde Fallmerayer dolaylı anlatım tekniğini daha fazla kullandığı açıkça fark edilmektedir. *Mora* tarihinin ikinci cildiyle birlikte Fallmerayer'in dolaysız anlatıma ağırlık verdiği göze çarpmaktadır. Onun böyle bir tutum sergilemesinde kuşkusuz ortaya attığı Grek-Slav tezinin, çağında bu tezden dolayı karşılaştığı tepkinin ve Birinci Doğu seyahatini gerçekleştirmesinin önemli bir payı vardır. Fallmerayer doğrudan anlatımı özellikle ayırt edici anlık eylemleri (örneğin karakteri ve aktörün duruşunu) vurgulamak için bir araç olarak kullanmıştır ve bu söylem tarzı Steinmair'a göre ikili bir işlev görür: bunlardan birincisinde doğrudan anlatım, eylemin nihai anını süreç içinde ortaya çıkarır. Böylece bu anlatım ilgili aktörün karakterini ve duruşunu açıkça gösterir. İlgili aktörün perspektifindeki gelişme, özellikle idareci ya da askeri lider olarak onun etkinliğini ya da etkisizliğini ve böylece onların yapısal gelişimindeki başarı ve başarısızlığı ortaya çıkarmak için yazara hizmet eder. Bu noktada bu girişim psikolojik ve karakteristik bir anlam verir. Bu anlam tarihsel gelişmenin nedenselliğini netleştirmek için yazarın çabasının önemini taşır. İkinci işlev; şekilsel açıdan betimlemede çoğunlukla ön plana çıkan noktaları konuşmayı biçimlendirerek göz önüne almasıdır. Böylece doğrudan anlatımdan dolayı bir eylemin ya da gelişmenin başlangıç ya da önemli noktasını belirleyicileştirir ve böylece belirsizlik ortadan kalkar. Fallmerayer'in doğrudan ve dolaylı anlatım yöntemleriyle tarihsel betimlemeyi hayata geçirme çabası aynı zamanda onun

⁴³⁸ Johann Holzner, "Jakob Philipp Fallmerayers viel gerühmte Darstellungskunst", "Für Freiheit, Wahrheit und Recht!" Joseph Ennemoser und Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49, Ed. E. Hastaba ve S. Rachewiltz, Innsbruck: Haymonverlag 2009, s. 304; Herbert Seidler, "Jakob Philipp Fallmerayer", s. 185.

⁴³⁹ Brück, a.g.e., s. 84.

bilim adamı, politikacı, ahlak bilimci ve dil sanatçısı olarak karakteristik özellikleriyle de büyük ölçüde uygunluk gösterir.⁴⁴⁰

Fallmerayer'in seyahat güncelerinde doğayla bütünlük içinde olması dikkat çeken başka bir husustur. Gördüğü coğrafyanın doğa betimlemeleri üzerine fazlasıyla okuyucuya bilgi aktarmaya dikkat etmiştir. Retorik üslubun yardımıyla birlikte çevredeki öğelerin dile getirilmesi Fallmerayer'in yazımını süslemiştir. Güncesinin her sayfası hava, coğrafya, atmosfer Fallmerayer'in doğasında ve mutluluğunda etkili olmuştur. Fallmerayer'in coğrafi betimlemelerinin değerlendirirken üç ana öğeye dikkat etmek gerekir. Hava ve coğrafyanın Fallmerayer'in ruh hali üzerindeki etkisi, farklı coğrafyalardaki tecrübelerin verdiği özel bir sanat ve son olarak güzel coğrafyanın tadını çıkartmak.⁴⁴¹

Alman oryantalist özel mektuplaşmalarında ve günlüğünde farklı bir yazım stili kullanmıştır. Almanca metnin içine Latince, Grekçe, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce deyimler eklemiş böylece kendine has karışık dilli bir yazım tarzı oluşturmuştur.⁴⁴² Son olarak bu başlık üzerinde durulması gereken başka bir konu ise Fallmerayer'in eserlerinde sıklıkla karşılaştırma yapmasıdır. Lauer'e göre Fallmerayer'in tasvirinde en dikkate değer karakteristik özelliği sabit bir biçimde karşılaştırmalar yapmasıdır. O geçmiş ve şimdinin, İslamiyet ile Hıristiyanlığın, Türkler ile Greklerin, Türkler ile Rusların, Türkler ile Almanların, Grekler ile Almanların, Almanlar ile Rusların dikkat çekici karşılaştırmasını yapmıştır.⁴⁴³ Lauer'in yapmış olduğu tespiti yerinde buluyoruz. Çünkü oryantalist metinler genelde bu tarz karşılaştırmalar üzerine kurulur.

2.3. Jakob Philip Fallmerayer'in Tarih Anlayışı

Fallmerayer'in tarih görüşünü tam olarak anlayabilmek için özellikle 19. yüzyıl Alman düşünce yapısını iyi analiz etmek gerekir. Alman edebiyat tarihçisi Josef Nadler 19. yüzyıl Almanya'sını dört düşünce sahasına ayırmıştır: 1) Arka planda katı, çar yanlısı Romantik-Doğu sahası; 2) Arka planda devrimci demokratik Fransa yanlısı (Fransa'dan devamlı sosyalist teşvikler Alman-Batı sahasına akmıştır); 3) İtalya üzerinden Katolik-

⁴⁴⁰ Steinmair, a.g.t., s. 149, 150.

⁴⁴¹ Stachel, a.g.t., s. 8, 9.

⁴⁴² Reinhard Lauer, "Fallmerayer als Schriftsteller", **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, Ed. C. Märkl ve P. Schreiner, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 24.

⁴⁴³ Lauer, "Fallmerayer als Schriftsteller", s. 31.

Bavyera Güney sahası (Aslında Roma kilisesi Almanya'yı her zaman bu sahadan dışlamaya çalışmıştır); 4) Yeni bir devletin ortaya çıkması aşamasında politik-tarihi güçten beslenen Saksonya-Kuzey sahası. Nadler'e göre Fallmerayer güneydeki Katolik-Bavyera kültür sahasından etkilenmiştir. Şüphesiz Fallmerayer'in Tirol'de doğması, çocukluğunu ve ilkokul yıllarını orada geçirmesi bu etkileşimde büyük rol oynamıştır. Zira Katolik düşünce yapısı ve dünya görüşü çerçevesinde büyümesi gibi yadsınamaz bir gerçek vardır. Ancak daha sonra aldığı eğitimin fikir dünyasında yarattığı etkinin bir sonucu olarak Fallmerayer bu görüşten kısmen uzaklaşmıştır. Bavyera düşünce sahasının felsefi mantalitesi kati surette Roma kaynaklarına dayanmaktadır ve Fallmerayer otuzlu yaşlarına kadar ciddi manada bu kaynaklardan beslenmiştir. Roma düşünce yapısı yanında Fransız fikir akımları da bu sahada etkili olmuştur. Özellikle Fransa'dan gelen Aydınlanma düşüncesi, Fallmerayer'in, dönemin politik olaylarına karşı duyarsız kalmamasına neden olmuştur. Yaşadığı dönemde oldukça popüler olan Filhellenizm akımı Fallmerayer'in fikir hayatında çok büyük bir rol oynamamıştır. Onun ulusal ve kültürel hayat üzerine fikirlerinde ve görüşlerinde tüm Bavyera-Avusturya akıl yürütme etkisi görülebilir. Bu sahanın, yani Bavyera-Avusturya sahasının Fallmerayer ile birlikte, çalışmalarıyla birbirini tamamlayan iki önemli oryantalisti daha vardır. Fallmerayer ile birlikte bu oryantalistler Batı dünyasından Doğu dünyasına farklı açılardan giriş yapmışlardır. Bunlardan birincisi, ilim adamı ve literatür taşıyıcı olarak Hammer-Purgstall; ikincisi, diplomat ve politik yazar olarak bilinen Prokesch von Osten'dir; Doğu dünyasının politik, tarih ve folklor araştırmacısı olan Fallmerayer'le Alman sahasındaki Osmanlı Doğusuna bakış tamamlanmıştır. Fallmerayer için Hammer çok önemli bir örnektir. Ancak ikisi arasında ayırt edici özellikler vardır. Hammer'e göre Doğu'nun durumu esas manada nazari ve estetikdir Fallmerayer'e göre ise ruhundan eylemine kadar politiktir. Her ikisi Doğu betimlemelerini bu esas unsurlar üzerinden geliştirmiştir.⁴⁴⁴

Fallmerayer'in tarih anlayışını ve yazımını geçmişin olduğu kadar kendi çağının olayları da belirlemiştir. 19. yüzyılın ilk yarısı kültürel akımlar arasında karışıklıkların yaşandığı bir dönemdir. 18. yüzyıldan itibaren iki önemli akım bu dönemi etkilemiştir. Bunlardan birincisi Aydınlanma'dır. Aydınlanma Avrupa'da bilimi ve düşünce yapısını derinlemesine etkisi altına almıştır. İnsan aklını ön plana çıkaran bu anlayış, dönemin politik görüşlerinin büyük bir bölümünü de şekillendirmiştir: Aydınlanma iddiaları Fransız

⁴⁴⁴ Seidler, a.g.e., s. 124, 125.

Devriminde politik ve pratik şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kurumsal olarak Aydınlanmanın amacı, bütün insanların özgürlüğe kavuşmasını sağlamaktır. Alman gençlerin düşüncelerini de sağlamlaştıran, bu akımla ideolojik ve politik liberalizm daha da güçlenmiştir. Almanya’da 18. yüzyıldan 19. yüzyıla taşınan diğer bir akım ise Alman idealizmidir. Alman idealizmiyle Almanya’da pek çok kurumda yenilenme çabası ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁵ Fallmerayer’in düşünce dünyasını tüm bu akımlar ve kültür sahaları etkilemiştir. Böylece Fallmerayer tarihe, siyasete ve kültüre yönelik kendi algılayışı doğrultusunda tanımlamalar ve fikirler geliştirmiştir. Sonuç olarak onun tarih ve politik yazınına çağının dünya sahnesinde gerçekleşen politik olaylar, Doğu’ya yapmış olduğu seyahatler, bu seyahatler esnasında Doğulu ve Avrupalı diplomatlarla görüşmeleri, ülkesinin birlik ve bağımsızlık için yaptığı girişimler şekillendirmiştir.⁴⁴⁶

2.3.1. Evrensel Tarih Anlayışı ve Tarihin Çağlara Ayrımı

Fallmerayer evrensel tarih anlayışını oluştururken iki öğretmeninden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunlardan ilki Landshutlu tarihçi C. W. Fr. Breyer (1771-1818), diğeri ise daha önce bahsettiğimiz Friedrich Ast’dır. Fallmerayer’in Ast’ın “Genel Hatlarıyla Dünya Tarihi” adlı çalışmasına dayanarak geliştirdiği evrensel tarih notlarının temelinde, evrensel tarihin vazifesi olarak yaratılıştan itibaren insan ırkının geçirmiş olduğu safhaların bilinmesi gereği yatar. Fallmerayer ders notlarını dünya tarihi, yer küre ve onun ihtilalleriyle başlatmış, dünya üzerinde canlı yaşamının oluşumuyla sürdürmüş, üçüncü kısımda insan ırkının çeşitliliği ve son olarak dördüncü kısımda da papazlar ve küçük, izole edilmiş, teokratik yönetimin hüküm sürdüğü topluluklar ve devletlerden oluşan kurumlar hususunda bilgi aktarmıştır. Birinci derste Fallmerayer ihtilal kavramı ile dünyanın oluşum tarihini kastetmiştir.⁴⁴⁷ Fallmerayer 1822/23’de “Ptolemoların hakimiyeti altında Mısırlıların politik ihtilalleri” (Die politische Revolution Ägyptens unter den Ptolemäern) adlı çalışmasında ilk defa “ihtilal” (Revolution) kelimesini kullanmış ve devamında pek

⁴⁴⁵ Seidler, a.g.e., s. 8; Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı, 1789-1848**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi yay., 2000, s. 30.

⁴⁴⁶ Franz Dölger, “Die Byzantinisten der Akademie Jacob Philipp Fallmerayer, Karl Krumbacher, August Heisenberg”, **Geist und Gestalt: Biographische Beiträge zur Geschichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften vornehmlich im zweiten Jahrhundert ihres Bestehens, Erster Band: Geisteswissenschaften**, München: C. H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung, s. 140.

⁴⁴⁷ Arnulf Kollautz, “Fallmerayers Antrittsvorlesung über Universalgeschichte, gehalten zu Landshut am 20. November 1826. Einleitung und Edition”, **Der Schlern, Zeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 52-3, (1978), s. 124.

çok çalışmasında bu terime yer vermiştir. Ancak bu kavrama bugünkü anlamıyla yaklaşmak doğru olmaz, çünkü o dönemde bu kavram farklı bir anlam taşımaktadır. Fallmerayer, bu kavramı her türlü tarihi gelişimin gerekli bir süreci olarak yorumlamıştır ve bu şekilde de kullanmıştır.⁴⁴⁸ Özellikle dünya üzerinde oluşan değişimlerden bahseden Fallmerayer, aynı zamanda dünya ırklarının Asya kökenli olduğunu da bu derslerinde ileri sürmüştür. Bu konuda ilk fikir beyan eden aslında o değildir. Fr. August Schlegel dünya tarihi dersinde aynı görüşü insan ırkının kökeninin Asya'dan çıktığı ancak Afrika'dan da çıkmış olabileceği ihtimali ile dile getirmiştir.⁴⁴⁹ Fallmerayer kültürün menşei konusundaki görüşünü ise daha ilk tarih çalışması olan Trabzon tarihi eserinde şöyle dile getirmiştir: “Yalnızca kültürün ilkel başlangıçlarının Batı memleketlerine Doğu'dan gelmiş olduğunu ve kültürü Avrupa'ya geçiren kapının Kafkasya'da bulunduğunu iddia etmekle yetineceğiz.”⁴⁵⁰ İlk tarih çalışmalarından itibaren kültür konusuna ehemmiyetle eğilen Fallmerayer için bu, yaşadığı çağın tarih yazımının karakteristik bir özelliğidir. Kant ve Herder'in etkisiyle 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Almanya'da savaşlar ve hükümdarların faaliyetlerini anlatan geleneksel politik tarih yazımından ahlak, hukuk, sanat ve din tarihlerini içeren bir kültür tarihçiliği gelişmiştir.⁴⁵¹ Fallmerayer de bu akımdan etkilenenler arasındadır. O, Doğu'nun sosyo-kültürel tarihini folklor bilimci ve moralist olarak değerlendirmiştir.

Fallmerayer'in evrensel tarih anlayışı, onun dış politikaya ve Doğu'ya bakışıyla paralellik gösterir. O, dünya tarihini çağlara ayırırken ırkları esas almıştır. Ona göre eskiçağda dünyaya önce Grekler, sonra Romalılar hâkim olmuştur. Ortaçağın başlangıcı ile dünya hâkimiyeti Cermenlerin eline geçmiştir. Yeniçağda ise eğer engel olunmazsa Slavlar yükselen bir güç olarak dünya hâkimiyetini ellerine alacaklardır.⁴⁵² Fallmerayer *Fragmanlarda* “... çünkü kader birini ilerletir ve diğerini durdurur” diyerek halkların dönem dönem yükselişe geçtiğinin altını çizmiştir.⁴⁵³ Yine politik yazılarında Slavların yani Rusya'nın yükselen gücüne şu şekilde dikkat çekmiştir:

Her şey çağın işaretini yanıltmıyorsa eğer Avrupa ve Asya'da gelecek Slavlara aittir; bu kitaların halkları bir hamlede beşinci bir dünya monarşisinin köleleri ve Almanca ve

⁴⁴⁸ Marsoner, a.g.m., s. 261.

⁴⁴⁹ Arnulf Kollautz, “Fallmerayers historisches und publizistisches Werk in Zustimmung, Widerspruch und Wirkung auf Zeitgenossen und Nachwelt,,” **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 64 (1990), s. 437.

⁴⁵⁰ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 2.

⁴⁵¹ Özlem, a.g.e., s. 99, 100.

⁴⁵² Speck, a.g.m., s. 4.

⁴⁵³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 262.

Latince konuşulan özgür ülkeler de yükselen Moskova İmparatorluğu'nun isteksiz eyaleti olacağı belli değildir. Avrupa'da ortak güç vasıtasıyla yabancı hakimiyetin esareti kırıldığından beri bir taraftan halkın kalbinde ana vatan bağımsızlığının aşkı ve gereksinimi çok derin ve çok sabit nüfuz etmişti, ancak diğer taraftan da böyle bir aşamada yabancı metaların adalet ve riayeti için soylularda bilinç güçlenmişti, dünya parçasının gücü, iradesi ve düzeniyle rahatsız etmek için, çok sayıdaki kuşak ortadan kalkmış görünüyor.⁴⁵⁴

Fallmerayer'in çağları ırklara göre ayırma eğilimi, Rusya'nın yükselişe geçerek Batı için büyük bir tehdit olacağını savunduğu tezinde kendini açıkça göstermiştir. Moskova'nın Roma'nın mirasına sahip çıktığı iddiası, Fallmerayer'in tarih felsefesiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Fallmerayer'e göre Doğu'da geçmiş ile gelecek arasındaki süreklilik halk ile değil, ancak Ortodoks kilisesiyle sağlanmıştır.⁴⁵⁵ Fallmerayer'in kiliseye yönelik düşünceleri ve Roma mirası üzerine iddiaları çalışmamızın ilerleyen sayfalarında detaylandırılacaktır. Bu arada Fallmerayer'in dünya tarihini sistemleştirme girişimi Batı Avrupa tarihyazıcılığında ortaçağdan 19. yüzyıla miras kalan bir geleneğinin tipik bir örneğidir. Hıristiyan tarih anlayışında başı ve sonu bulunan bir çizgisel tarih anlayışı içinde tarihin tamamına bir dünya tarihi ya da evrensel tarih olarak bakmıştır.⁴⁵⁶ Evrensel tarih dersleri ve çalışmaları da 19. yüzyılda önem kazanmıştır.

Fallmerayer'in tarihi çağlara ayırırken ırkları temel alması onu ırkçı bir tutum benimsemiş gibi gösterir. Ancak onun ırktan kastı halklardır.⁴⁵⁷ Zaten o da hemen her fırsatta tarih için iç dinamik olarak halkların önemine vurgu yapmıştır. O, çalışmalarında halklara önem vermiş ve halkı, tarihi süreç içinde anlamlı bir organizma olarak tanımlamıştır. Fallmerayer, "her halk özel, doğuştan gelen, ikna edilemez bir süreçle birlikte dünya üzerinde bir yer tutar" der ve politik açıdan güçlü olmayı ve birlik içinde olunmasını halkın gücü ve büyüklüğüne bağlar. Fallmerayer "politik ve dini birliğin geniş ve güçlü temeli olmaksızın bir milletin iç ve dış siyasette güçlü olmasının mümkün olmadığını" her fırsatta savunmuştur. Bir halkın şekillenmesinde ise o halkın yaşadığı coğrafya ve doğanın önemine inandığını belirten Fallmerayer, tarihini yazdığı halkları daha iyi tanıyıp, anlamak için Doğu'ya seyahat etmiştir.⁴⁵⁸ Fallmerayer'in savunduğu bu görüş Alman Tarih Okuluna yabancı değildir. Alman Tarih Okulu, bir halkı bir ulusu ele almak için en uygun modelin, bu halkı ve ulusu, tıpkı Herder gibi, bir organizma olarak görmek

⁴⁵⁴ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 3.

⁴⁵⁵ Eugen Thurner, "Der deutsche Philhellenismus und Jakob Philipp Fallmerayer", **Wort und Geschichte**, Innsbruck 1990, s. 267.

⁴⁵⁶ Özlem, a.g.e., s. 36.

⁴⁵⁷ 19. yüzyılda devletler tarihi yazımı açısından oldukça önemlidir. Yani her devleti, sürekli gelişen güçlerin bir bütünü olarak ve tek başına ele alan devletler tarihi. Bu nedenler tarihçiler için bu çağda halkın (Volk) tarihi önemli bir yer tutuyordu. Breisach, a.g.e., s. 283.

⁴⁵⁸ Seidler, a.g.e., s. 73.

olduğunu belirtir. Bu hususta önemli bir örnek olan Joseph Görres, her tarihsel ayrıntıda “tarihin organik karakterinin” görülebileceğini belirtir. Halk ya da ulus, kendi organik yapısına uygun belirli bir gelişme içindedir. Ona göre bu gelişmede, organizmayı oluşturan her öge öbür öğelerle çok yönlü bir karşılıklı etkileşim içindedir. Bu karşılıklı etkileşim içinde ise, organizmanın yaşamasını sağlayan, temel işlevlerini yerine getiren organ olarak devlet karşımıza çıkar. Yani devlet organizmanın üstünde ya da dışında bir yerde değildir; o da organizmanın içindedir.⁴⁵⁹

Çalışmamız açısından önemli olan başka bir nokta ise Fallmerayer’in tarih anlayışında Doğu’ya bakışı ve Doğu’nun kronolojisini oluşturmasıdır. Fallmerayer’in Doğu’ya karşı eğiliminde üç önemli etken vardır: Bunlardan ilki teolojik arka plan yani Reformasyon dönemindeki “saf kilise” (reinen Kirche) sorusu. İkincisi Bizans kaynaklı bir etmendir. Hümanizmle birlikte Bizans’a karşı artan ilgi özellikle güney Almanya merkezlidir. Son olarak üçüncüsü ise Viyana kapısında durduruluncaya kadar devamlı Batı’ya doğru ilerleyen Türklerin tarihine karşı artan ilgidir. Osmanlılar yüzyıllarca devam edecek şekilde dünya hâkimiyeti üzerinde hak iddia eden bir devlet kurmuştur ve cihan hakimiyeti iddiasını yıkılana kadar devam ettirmiştir. Hatta Avrupa’da insanların kafasında Osmanlı’nın bir devletten daha farklı bir duruşu vardır. Osmanlı, Ortodoks Bizans coğrafyası üzerine kurulmuş ve eski Bizans geleneğinin hakim olduğu coğrafyayı içine almıştır.⁴⁶⁰ Bu yönüyle Osmanlı Fallmerayer’in dikkatini çekmiş ve o, çalışmalarını özellikle Bizans-Osmanlı coğrafyası üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fallmerayer’e göre Doğu’nun önemli tarihi kronolojisi ise şöyledir:

1. Antik Hellenlerin yok olması; yeni Greklerin gelişimi.
2. Hıristiyan diyarların fethi; Doğu Hıristiyanlığının gelişimi.
3. Antik dönemden bu yana imparatorluğun devamı ve politik gelişimi; Başkent Konstantinopolis ile özel bir politik sistemin oluşumu.
4. Halkların karışımı; Doğu ve Batı arasında güçlü bir Doğu etkisiyle Grek-Slav kültür sahasının oluşumu.
5. Saldırı ve Osmanlı’nın zaferi; Rusya’nın Doğu politikası.

Tüm bu aşamalar, Bizans isminin altında çok yönlü bir tarihi birliği kapsamaktadır. Bu aşamaların her biri Fallmerayer’in evrensel tarih anlayışı içindedir. Fallmerayer’e göre “Bosporos’taki vahiyli Kudüs’üyle birlikte Konstantinopolis özgün bir şekilde tamamen

⁴⁵⁹ Özlem, s. 148, 149

⁴⁶⁰ Hohlweg, “Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt”, s. 48.

dünyanın ilk Hıristiyan şehridir.” Fallmerayer kendi döneminin en mühim meselesi olarak Moskova’nın Bizans Devleti’nin devamı olduğu iddiasını görmüştür. Ona göre bu iddia, Avrupa’nın geleceğini tehdit etmektedir. Moskova’nın bu iddiasına karşılık Fallmerayer, Anadolu Devleti iddiasını ortaya atmıştır.⁴⁶¹ Bu iddiasını açıklamak için İstanbul’un Türklerin hakimiyetine geçiş sürecini seçmiştir. Fallmerayer bu önemli süreci şöyle yorumlamıştır:

Tüm Osmanlı monarşi sahası, sadece Bizans olarak kalan yönetimin ve devlet teamülünün birlikleri ve Türk namıyla değil, aynı zamanda Konya Sarayıyla ve Bizans ve Trabzon imparatorluk sarayı yaşamıyla da karşılıklı birbirlerine nüfuz ettiler, hatta öyle ki Türk ve Bizans halkının yaşamı daha fazla birbirinden ayrılmadı. Doğu’nun bu yoğun bir biçimde birbirine karşı büyüyen ülke ve halk kitleleri Bizans imparatorluğuyla yok olmadı, onun yıldızı solmadı, devlet iddiası geçerliliğini yitirmedi.

Bu Bizans Devleti iddiası, Fallmerayer için imgesel bir varlık anlamına gelmemiştir, aksine tarihi oluşumda politik bir birlik anlamındadır. Bizans sahası üzerinde Osmanlı hâkimiyeti inşasının ortaya çıkması Fallmerayer’i Bizans’ın sadece dışarıdan başına gelen bir yıkım olarak değil aynı zamanda imparatorluğun içeriden yeniden kendini toparlaması olarak yorumlamasına neden olmuştur. 1453’ü Fallmerayer sadece İstanbul’da hanedan değişimi olarak yorumlamıştır. Fallmerayer bu tarihi kadercilikte tam anlamıyla bir doğa kanunu görmüştür.⁴⁶²

Döneminin diğer oryantalist çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, Fallmerayer’in tarih çalışmalarının önemi ve tarih alanına yaptığı hizmet, Almanya’da ilk defa Yakın Doğu’nun orta ve yeniçağını ciddiyle çalışmasından kaynaklanmaktadır. Fallmerayer, eserlerinde tüm Avrupa’nın politik ve tinsel gelişimi için Doğu tarihinin can alıcı önemini anlamıştır. O, dünya tarihi ekseninde Doğu’ya bakmış ve onu yeniden inşa etmiştir. 19. yüzyılda Avrupa biliminde yaşanan gelişmeler Bizans’ın devlet yönetiminde ve kültürel sahada gösterdiği başarıyı Avrupa’nın görmesini ve Bizans kültürünü kavramasını sağlamıştır. İşte bu noktada Fallmerayer Bizans sorununu derinlemesine ele alan ilk alimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fallmerayer’in çalışmalarının önemini artıran diğer bir husus ise geniş dil bilgisi yetisi sayesinde eserlerinin dayandığı çeşitli kaynakları derinlemesine çalışmasıdır.⁴⁶³

⁴⁶¹ Eberl, a.g.t., s. 38.

⁴⁶² Eberl, a.g.t., s. 39, 40.

⁴⁶³ Mika, a.g.e., s. 20, 21.

2.3.2. Tarih Felsefesi

Fallmerayer bugünü kavramak için geçmişle uğraşmıştır, ancak geçmişin izlerini ortaya çıkarmak için de zamanının önemli gelişmeleriyle ilgilenmiştir. Fallmerayer'e göre geçmiş ve bugünü ortaya çıkarmak karşılıklı olarak birbirini gerektirir. Bugünün gelişmeleri geçmişteki olayların ortaya çıkmasına yardımcı olur. Geçmişteki olayları bilmek ise bugünü, hakiki surette anlamamızı sağlar.⁴⁶⁴ Fallmerayer tarihe bu şekilde yaklaşmıştır. Hatta bu görüşünü mesleki yaşantısının ilk dönemlerinden itibaren savunmuştur. Landshut'ta dünya tarihi dersinde, tarih biliminin ne anlama geldiği sorusuna “geçmiş zamanın biçimi”, “gerçekliğin ışığı” ve “yaşamın öğretmeni” olarak karşılık vermişti. Fallmerayer “... geçmişte yaşayan halkların kaderinin incelenmesi, gelecek için bize yol gösterir” demiştir. Bu cevaptan da anlaşılacağı gibi o tarihi bilginin pratikte kullanımı üzerine durmuştur, yani tarihe pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.⁴⁶⁵

Fallmerayer'in çalışmalarında sıklıkla gerçekliğe olan düşkünlüğünü ve objektif olma çabasını da dile getirmiştir. Geçmiş bilen bir bilim adamı olarak Fallmerayer gelecek için, geçmiş gerektiği şekilde değerlendirip hüküm verilmesi gerektiğini iddia etmiştir. O, tarihinin görevini açıkçası bir yargıçlık makamı gibi görmüş ve sıklıkla “toplumlar nasıl ise onları öyle göstermeye” (die Menschen zu zeigen, wie sie sind) çalıştığını, yani objektif olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁶ Hatta bu görüşünü ilk eseri Trabzon tarihinin önsözünde tarihi tüm gerçekliği ve çıplaklığıyla sergilerken “kimse bize tarihten bir roman” yaptığımızı söylemesin şeklinde sert bir şekilde ifade etmiştir.⁴⁶⁷ Fallmerayer'in bu cesur tutumu tarih ve politika yazılarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Fallmerayer'in çağdaşı ve yakın arkadaşı Georg Martin Thomas'ın Fallmerayer'in objektif olmasını, tarihçi ve politikacı yönüne vurgu yaparak şu şekilde açıklamıştır: “Fallmerayer bugünü, nasıl ise öyle algılar; geçmiş, nasıl olmuşsa öyle şekillendirir; geleceğe ise nasıl olması gerekiyorsa öyle bir anlam verir.” Thomas'a göre Fallmerayer'in dikkate değer etkisi onun büyük tarihçiliğinde ve politikacı kişiliğinde yatar. Böylece Fallmerayer, “geçmişin güvenilir ve doğrucu bir şahidi, bugünün gözü pek ve belagat sanatını iyi bilen bir betimleyicisi, geleceğin zeki ve dürüst bir öğretçüsüdür. 15. yüzyılın bir Venediklisi ve 19. yüzyılın bir Britanyalı gibi

⁴⁶⁴ Stachel, a.g.t., s. 83, 84.

⁴⁶⁵ Steinmair, a.g.t., s. 26.

⁴⁶⁶ Steinmair, a.g.t., s. 45.

⁴⁶⁷ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. xi.

Fallmerayer, büyük milletlerin ve cihana hakim olmuş devletlerin tarihçisi ve politikacısıdır.”⁴⁶⁸

Tarih filozofu Ranke 1830’larda “tarihe, geçmişi yargılamak, gelecek çağların yararı için bugüne yol göstermek görevi verilmiştir” tanımına karşılık, “tarihin öyle yüce görevlere talip olamayacağını” belirtir. Tarihçinin görevinin tarihten ahlak dersi çıkarmak olmadığını, tarihi “aslında nasıl oldu” (Wie es eigentlich gewesen) ise öyle yazılması gerektiği şeklinde izah etmiş, bu iddiası da Alman, İngiliz ve Fransız tarihçiler tarafından destek görmüştür.⁴⁶⁹ Fallmerayer’in tarihe yaklaşımı Ranke’nin tarihe yüklediği anlama uyuşsa da temelde ikisi arasında önemli bir ayrım vardır: Yukarıda belirtildiği gibi Fallmerayer tarihe pragmatik yani öğretici bir yaklaşımla bakmıştır. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım onu objektiflikten uzaklaştırmıştır. Çünkü o, Alman halkının duymak ve hissetmek istediği şekilde yazmıştır. Bu tarz anlatım örnekleri üçüncü bölümde incelenecektir.

18. yüzyıl çağdaş tarihçiliğinin temelleri atılmaya başlandığında *Romalıların Büyüklüğünün, Yükselişinin ve Çöküşünün Nedenleri Üstüne Düşüncüler* adlı eserinde Montesquieu “Her krallığı yükselten, sürdüren ya da yıkan manevi ya da maddi genel nedenler vardır” ve “bütün olanlar bu nedenlerdir” demiştir. Birkaç yıl sonra Montesquieu *Yasaların Ruhu* adlı kitabında bu fikrini geliştirmiş ve genelleştirmiştir. Montesquieu’dan sonraki 19. ve 20. yüzyıl boyunca, tarihçiler ve tarih filozofları tarihi olayların nedenlerini ve bunları yöneten yasaları bularak insanlığın geçmiş deneyimlerini düzenlemekle uğraşma konusunda onun fikirlerinin etkisinde kalmışlardır.⁴⁷⁰ Fallmerayer de 19. yüzyılın tarih felsefesine uygun olarak tarih anlayışını şu şekilde ifade etmiştir: “Her kim tarih tezini, felsefi iddialarla desteklemez ve insanoğlu tininin değişmez yasalarından kendi sonuçlarını çıkarmaz ise o kişi ilmi bir istikrar ve canlılık yakalayamaz.” Fallmerayer bu görüşünü ortaya attığı dönemde tarih felsefesi Alman idealizmi ve pozitivizm akımları arasında en yüksek noktaya ulaşmıştır. Alman idealizminin kurucularından Fichte “özel tarih bilgisi peşindeki tarihçi olsa olsa bir ‘annalist’, bir aktarıcı ve bir olay toplayıcısıdır” demiştir. Onun için temelde ilk eserinden itibaren değişmeyen şey doğa kanunlarının acımasızlığıyla tarihsel kanunlardır. Fallmerayer de Mora tarihinin ikinci cildinde tarihi olaylar silsilesinin güçlü nedenselliğini bir kez daha göstermiştir. O, bu nedenselliği doğanın gidişatıyla

⁴⁶⁸ Fallmerayer, *Gesammelte Werke, Erster Band*, s. xxxiv. Thomas’ın önsözünden.

⁴⁶⁹ Gilderhus, a.g.e., s. 64; Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 24.

⁴⁷⁰ Carr, *Tarih Nedir?*, s. 146.

karşılaştırmış ve tarihi çiçek açma, olgunlaşma ve solma olarak örneklendirmiştir.⁴⁷¹ Bu durum, dil ve üslup özelliklerine baktığımızda Fallmerayer'in doğa olaylarına ve çevreye dair verdiği ayrıntılı malumatların nedenini açıklar. Onun doğaya bu kadar önem vermesi diğer taraftan onu, Mart öncesi tarih anlayışının gerçekçiliğinden uzaklaştırır ve Romantik akımın etkilerine sürükler.⁴⁷² Bir tarihçi olarak onun ayırıcı özelliği tarihi kanunların gücünün varlığına ve bunların değiştirilemezliğine inanmasıdır. İdealist dürtülerle natüralist görüşleri birleştiren Fallmerayer'e göre doğa kanunlarının geçerliliği tarihi kanunlarla belirlenebilir. Ona göre tarihsel gerçeklerin arkasında ya da tarihi güçlerde önemli fikirler kendilerini göstermişlerdir.⁴⁷³ Fallmerayer tarih kanunları ile doğa yasaları arasında sıkı bir bağlantı olduğuna inanmıştır. Tarihi gelişmenin kanunları onun için doğanın etkisi altındadır. O, Mora tarihinde "Doğanın bu kanunları sonsuzdur; tüm insanlık onlara tabiidir"⁴⁷⁴ demiştir. Fallmerayer tarihte yasallık ve nedensellik olduğuna inanırken Herder tarihini, betimleyici ve yorumlayıcı bir uğraş alanı olarak görmüştür.⁴⁷⁵

1839'larda Fallmerayer "Aşağı Tuna Diyarlarına Bakış" adlı makale serisinde dünya tarihinin anlaşılması ve kavranması için tarihe bir *süreç* olarak yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu *süreç* yüksek bir yoruma dayanmıştır. Ve tarihsel *sürecin* meselesi, karşı güçlerin mücadelesidir. Tarih, *süreç*tir demekle Fallmerayer öncelikle daima görünüşte derin meşruiyetlere dayanan ilişkinin değişimine vurgu yapmıştır.⁴⁷⁶ Fallmerayer, tarihi, diyalektik bir süreçte insanlığın özgürleşmesi ve medenileşmesini ortaya çıkaran dünyevi ve ulvi otorite arasındaki değişmez bir mücadele olarak görmüştür.⁴⁷⁷ Ona göre tarih güçlülerin zayıflara karşı girdiği mücadelenin doğal yasaları altında gelişmiştir. Belirtmek gerekir ki bu konu üzerine duran ilk kişi Fallmerayer değildir.⁴⁷⁸ Rousseau için insan, tabiatı gereği özgürdür. Fallmerayer için ise tam tersidir. Locke'dan Kant ve Schiller'e kadar aydınlanmacılar gibi Fallmerayer'e göre de özgürlük, gelişen bir sürecin ilk sonucudur.⁴⁷⁹ Bu süreç ise zıtlıkların mücadelesidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde üzerinde durulacağı gibi Fallmerayer Doğu ve Batı dünyası olarak ayırdığı evrenin sürekli bir mücadele içinde olduğunu eserlerinde ve politik

⁴⁷¹ Seidler, a.g.e., s. 67; Özlem, a.g.e., s. 112.

⁴⁷² Seidler, a.g.e., s. 73, 74.

⁴⁷³ Seidler, a.g.e., s. 123, 124.

⁴⁷⁴ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 75, 76.

⁴⁷⁵ Özlem, a.g.e., s. 82.

⁴⁷⁶ Seidler, a.g.e., s. 68.

⁴⁷⁷ Marsoner, a.g.m., s. 262.

⁴⁷⁸ Hohlweg, "Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt", s. 56.

⁴⁷⁹ Marsoner, a.g.m., s. 263.

yazılarında pek çok defa vurgulamıştır. Fallmerayer tarih felsefesinde zıtlıklar arasındaki mücadeleyi kurduğu gibi dünyayı da iki kutba ayırmış, bu iki kutbun mücadelesi olarak görmüştür. Ona göre dünyanın ayrımı Batı’da Roma, Doğu’da Bizans merkezlidir. Batı Avrupa’yı Katolik-Protestan Hıristiyanlık temsil ederken, Doğu’yu Ortodoksluk temsil etmiştir. Bu noktada Fallmerayer iki ayrı kültür sahasından bahsetmektedir: Roma-Cermen Batısı ve Grek-Slav Doğusu. Ona göre Batı kültürünün karakteristik özelliği ilerleme iken, Doğu kültürü yerinde sayan durağan bir yapıya sahiptir.⁴⁸⁰ Fallmerayer bu iddiasıyla Yunanistan’ı doğal olarak da beraberinde Türkiye’yi Avrupa’nın bir parçası olarak görmez, aynı şekilde Huntington da medeniyetler ayrımında Yunanistan’ı ve Türkiye’yi Avrupa’nın bir parçası olarak düşünmez. Bu konu üçüncü bölümde tartışılacaktır.

Aslında tarihi gelişimi zıtlıkların mücadelesi olarak gören ilk kişi Fallmerayer değildir. Herbert Spencer, evreni “bütünleşme” ve “farklılaşma” arasında “belirsiz, dağınık bir homojenlikten belirli bir heterojenliğe” doğru bir hareket içinde görür. Hegel ise insanlık tarihini bir birlik formundan birliksizlik evresine geçen ve daha yüksek düzeyde yeniden bütünleşen dairesel bir gelişim olarak ele alır. Saint-Simon uygarlıklar tarihini birbirini izleyen “organik” ve “kritik” dönemler dizisi olarak görür. MÖ 5. yüzyılda yaşamış Empedokles dünya üzerinde ampirik olarak gördüğümüz değişikliklerin sebebini, birbirini tamamlayan ve aynı zamanda birbirinin antitezi olan iki gücün med ve cezirine bağlar, ona göre “zıtlar olmadan ilerleme de olmaz.”⁴⁸¹

Fallmerayer’in tarih anlayışı, 19. yüzyıl entelektüel yaşantısında onun duruşunu açık bir şekilde gösterir. Buraya kadar bahsettiğimiz şekliyle onun tarih anlayışının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Fallmerayer’in yorumlarındaki cesaretinden dolayı tarih anlayışında açık bir şekilde Alman idealizminin özelliklerini görebiliyoruz. Alman idealizmi ona mutlak bir etki vermiştir. Onun tarih anlayışı zaman zaman tutarsızlık ve çelişkiler gösterir. Yani tarih anlayışının özü değişmez mutlak değildir. Bu değişkenliğin sebebini Seidler, Fallmerayer’in pek çok fikir hareketinden etkilenmesine bağlamıştır. Aydınlanmadan Liberalizme, İdealizmden Realizme hatta Muhafazakârlığa pek çok fikir akımı Fallmerayer’in fikir dünyasını etkilemiştir.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Gustav Auernheimer, “Fallmerayer, Huntington und die Diskussion um die neugriechische Identität”, **Südosteuropa: Zeitschrift für Gegenwartforschung**, 47/1-2, (1998), s. 4.

⁴⁸¹ Arnold Toynbee, **Tarih Bilinci**, İstanbul: Bateş yay., 1978, s. 95.

⁴⁸² Seidler, a.g.e., s. 123.

Bir tarihçi olarak Fallmerayer'in kendisinden önce gelenlerden, çağının fikir akımlarından ve önemli isimlerinden etkilendiğini belirtmiştik. Aynı zamanda Fallmerayer de kendisinden sonrakileri, tarih felsefesi açısından etkilemiştir. Örneğin, onun tarih teorisine göre insanoğlunun tüm gelişimi devlet, kilise ve insanlığın özgürlüğü arasında devam eden ihtilaftan oluşur. Bu görüş Jacob Burckhardt (1818-1897) tarafından kilise, devlet ve kültür biçiminde tekrar edilmiştir. Jan Huizinga (1872-1945), Karl Jaspers (1883-1969) ve Karl Löwith (1897-1973) tarih felsefesi üzerine çalışmalarında insanlığın kendi özgür iradesi ile karar verebilmesi için karşıt kuvvetler olarak devlet ve kilisenin tam da açık olarak belirlenmediği düşüncesini tekrar etmişlerdir. Fallmerayer'e göre halklar sadece dışarıdan güç kullanılarak değil aynı zamanda iç canlılığın sona ermesi nedeniyle de yok olmuşlardır. Bu düşünce ilk olarak Oswald Spengler tarafından kabul edilmiştir. Ancak Spengler bu düşünceyi sadece biyolojik bir süreç olarak ele almamıştır.⁴⁸³ Spengler'in aksine Fallmerayer iç canlılığın yok olmasının nedenini sadece biyolojik bir gelişimde görmemiştir aynı zamanda daha çok yanlış kararların toplamının sonucu olarak da görmüştür. Geleneksel ve politik değerlerin halkın kabiliyetsizliği yüzünden yok olduğuna inanmıştır. Fallmerayer'e göre halkların kaderi bu şekilde kendiliğinden oluşmuştur ve kabiliyetsiz olanlar ölmese de tarihin karanlıklarına gömülmüşlerdir. Fallmerayer'e göre bu durumun en önemli örneği Büyük İskender'in düşüşünden sonra Yunanistan'ın durumudur. O eski canlılığı yakalamak ve yeniden o parlak döneme geri dönmek için yapılan tüm girişimler beyhudedir. Fallmerayer antik dönem Grekleri ile modern Yunanların akraba olmadığını bu zemin üzerine oturtmuştur.⁴⁸⁴

2.3.3. Edward Gibbon ve Fallmerayer

İngiliz tarihçi Edward Gibbon (1737-1794) ile Fallmerayer'in karşılaştırılması çalışmamız açısından bazı noktalara ışık tutacaktır. Bizans için 17. yüzyılda uyanan ve özellikle Fransa'da zengin ürün veren kuvvetli ilgi, Aydınlanma devri rasyonalizminin etkisi ile Bizans araştırmalarının ilerlemesini teşvik etmemiştir. Akli ön plana alan Aydınlanma devri, insanlık tarihinin bütün ortaçağ devresini küçümseyerek, bu döneme tepeden bakmıştır. Aydınlanmacılar özellikle, muhafazakâr, dinine bağlı Bizans İmparatorluğu'nun ruhundan tiksinişmişlerdir. Onlara göre Bizans tarihi "değersiz bir hitabet

⁴⁸³ Thurner, „unsere Zeit“, s. 15.

⁴⁸⁴ Thurner, „userer Zeit“, s. 11, 12.

ve mucizeler koleksiyonu” (Voltaire), “ihtilal, isyan ve alçaklıklar örgüsü” (Montesquieu) olmaktan veya en müsait bir hükümle şanlı şerefli Roma tarihinin ezem verici bir sonundan başka bir şey değildir. İşte böylece Charles Lebeau’nun ve Edward Gibbon’un eserleri Bizans tarihini, Roma devletinin bin yıl süren inkıraz tarihi olarak tasvir etmektedirler; Gibbon bizzat eserinde “barbarlığın ve dinin zaferini” tasvir ettiğini söylemiştir.⁴⁸⁵

Roma İmparatorluğu’nun Gerileyişi ve Çöküşü adlı hacimli eseriyle tanınan Edward Gibbon’un Fallmerayer ile karşılaştırılmasına geçmeden önce kısaca yaşamı hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Gibbon yaşamının ilk döneminde İngiltere’de Oxford’da eğitim almıştır. Daha sonra Lozan’a büyükbabasının yanına giden Gibbon burada Fransızca öğrenmiş, büyükbabasının kütüphanesinde araştırmalar yapmıştır. İleri seviyede Fransızcası onun Montesquieu, Bayle, Voltaire gibi önemli Fransız yazarlarla tanışmasına ve onlardan etkilenmesine vesile olmuştur.⁴⁸⁶ Saydığımız Fransız yazarlar dışında Gibbon, D’Alembert, Spanheim Muratori, Leclerc, Leibniz gibi 17. ve 18. yüzyılın önemli isimlerini de iyi biliyordu ve ister istemez onların etkisi altında kalmıştı.⁴⁸⁷ Momigliano’ya göre, Gibbon’un temsil ettiği politik, ahlaki ve dini fikirler Voltaire’e dayanıyordu. Gibbon tarih yazmak için onun düşüncelerine ihtiyacı olduğunun farkındaydı. Bu noktada o, tarihsel materyali toplayıp, değiştirip tekrardan yaşanır hale getiren kişi olarak ön plana çıkmaktadır. 18. yüzyılın entelektüel görüşü gerçekten de çok geniştir. Avrupa ise bu görüş için çok küçüktür. Merak ve sempati Gibbon’u Avrupa dışı milletleri ve İslam’ı da içine alacak şekilde dinleri araştırmaya sürüklemiştir. Din ve hukuk çalışmaları Gibbon’da yeni bir anlam bulmuştur. Gibbon bilgiyi ve tasarımı bir araya getirmiş ve hayata geçirmiştir. Bu nedenle onun *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyişi ve Çöküşü* adlı eseri gerek bir başlangıç noktası, orta çağın tam ve parlak bir resmi, gerekse 18. yüzyıl mantalitesinin yegane oto portresidir.⁴⁸⁸ Daha bu noktada Fallmerayer de Gibbon’u örnek almıştır. Gibbon 18. yüzyılın siyasi, sosyal ve ideolojik ortamından geç antikçağa ve ortaçağa bakmıştır. Zamanının olaylarından yola çıkarak tarihi yorumlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi Fallmerayer de tarihe bu şekilde yaklaşmıştır.

⁴⁸⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 4.

⁴⁸⁶ J. P., “Gibbon, Edward”, **The Blackwell Dictionary of Historians**, Ed. John Cannon ve diğerleri, Oxford; Blackwell Reference, 1988, s. 157.

⁴⁸⁷ Arnaldo Momigliano, “Gibbon’s Contribution to Historical Method”, **Zeitschrift für Alte Geschichte**, 2-4, (1954), s. 452.

⁴⁸⁸ Momigliano, a.g.m., s. 458.

Gibbon'un *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü* adlı eseri Amerikan ve Fransız devrimleri arasındaki dönemde yayımlanmıştır. O, bu eserinde bilimsel tarihi ve bununla ulaştığı hayranlık uyandırıcı sonuçları belagat ve üslup güzelliğiyle bağdaştırmayı başarmıştır. Gibbon bu eserinde Roma'nın neden çöktüğü sorusu üzerinde durmuştur. Bu sorunun cevabını o, her devletin özünde onu güçlü kılan belli başlı erdemlerinin olduğu ve bu erdemlerin zaafa uğramasının çöküşe yol açtığı konusunda Montesquieu'nun görüşleriyle destekleyerek vermiştir. Aynı zamanda Gibbon özgürlük ile yaratıcılık ve hayatiyet arasında bir ilişki olduğuna derinden inanmıştır. O, verdiği bu hükümleri doğrulamak adına, geç dönem Roma tarihini en ince ayrıntılarına kadar ikincil kaynakları kullanarak incelemiştir. Gibbon'un konusu tüm basit gelişim kurumlarını bir kenara kaldırtacak nitelikteyse de kendisi, her yeniçağla birlikte, insan mutluluğunun, refahının, hatta insan erdemlerinin arttığı yolunda müphem bir duyguya sahiptir.⁴⁸⁹ Gibbon'a göre Roma İmparatorluğu'nun beşinci yüzyılda yıkımı sadece yer değişimidir. Bu yıkım, yönetim ve güç merkezinin Doğu'ya taşınması anlamına gelmektedir. Hatta Gibbon'un bu anlayışı eserinin isminden de anlaşılır. O eserine *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü* ismini verirken Bizans tarihinin tamamını anlatmıştır. Bu aynı zamanda Gibbon'un Batı Krallıkları gibi Bizans İmparatorluğunu da neden ayrıntılı bir şekilde yazması gerektiğini de açıklar.⁴⁹⁰ Aslında bu noktada Fallmerayer ile Gibbon birbirinden ayrılır. Gibbon her ne kadar Bizans'ı Roma'nın devamı olarak görmüşse de Fallmerayer aynı görüşte değildir. Çalışmanın III. Bölümünde detaylı bir şekilde belirtileceği gibi Fallmerayer Doğu ve Batı Roma'yı birbirinden uzaklaştırmak için özel bir çaba harcamış, Batı Avrupa'nın kökeni olarak gördüğü Roma mirasını Almanlara bağlamıştır. İki bilim adamının Bizans tarihine bakışı arasındaki en önemli fark bu noktadadır.

Gibbon ünlü eserinin daha birinci cildinde Hıristiyanlık konusunu belirgin bir ironiyle ele almış ve dikkatleri çekmiştir. Eser ilerledikçe Gibbon'un bu muazzam medeniyet dünyasının çöküşünü barbarlardan çok Hıristiyanlığa, dini bağınazlık ve darkafalılığa bağladığı daha iyi görülür. Hele Hıristiyan Bizans'ı hiç sevmemiştir. Gibbon'un sağlığında bu yaklaşımlar şiddetle tartışılmıştır. Ama bu tartışmalar genelde onun tarihçiliğinden kaynaklanmamıştır. Bu tartışmalar daha çok onun Hıristiyanlığa haksızlık yapıp yapmadığı bağlamında gerçekleşmiştir. Yine de, Gibbon'un Roma

⁴⁸⁹ Breisach, a.g.e., s. 279, 280.

⁴⁹⁰ Glen W. Bowersock, "The Vanishing Paradigm of the Fall of Rome", **Bulletin of the American Academy of Art and Sciences**, 49-8, (1996), s. 36.

İmparatorluğu bağlamında verdiği yargılar da Aydınlanma düşüncesi belirleyici olmuştur.⁴⁹¹

Gibbon'a göre 1453 yılında Bizans'ın düşüşüyle Roma'nın öyküsü sona ermiştir. Oysa belirttiğimiz gibi Fallmerayer 1453'ü Bizans'ın yıkılışı olarak görmemiş sadece Konstantinopolis'te bir hanedan değişimi olarak görmüştür. Aydınlanmacı tarihçiler, tarihi olayların açıklamasını yaparken eskiden olduğu gibi olayları tanrıların yönetmediğini, olayların merkezinde insanın olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bununla birlikte Aydınlanma tarihçileri yaptıkları işin ahlaki bir açıklama olduğu hususu üzerinde de durmuşlardır. Bu duruma örnek olarak Gibbon'un ünlü eserindeki aktörleri insan olmaktan çok ahlaki nitelikler olarak görmesi verilebilir. Tarihten alınacak nihai ders, Aydınlanmacıların belirttiği gibi hurafe, fanatizm ve dinsel inançtan uzak durmaktır. Tüm bunlar büyük ve iyi kalpli bir imparatorluğu çökerten ve eğer kökleri kazınmazsa ileride daha büyük tahribat yapabilecek tehlikeli güçlerdir. Tarih, ona göre, örnekler yoluyla öğreten felsefedir; insan doğası evrensel, değişmez ve tarih dışıdır.⁴⁹² Gibbon tarihe pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşmış ve eseriyle bir nevi çağını uyarmıştır. Fallmerayer de Gibbon'u bu yönüyle takip etmiştir.

Gibbon, tarihin itici gücünü insanın kendi usdışılığında bulur ve anlatısı, barbarlığın ve dinin zaferi dediği şeyi sergiler. Böylece Gibbon anlatısının başlangıcı, insan aklının mutlu bir dünyaya, Antonine dönemine egemen olduğu bir altın çağa uzanır. Collingwood'a göre geçmişteki bir altın çağ anlayışı Gibbon'a Aydınlanma tarihçileri arasında daha özel bir yer verir ve onu bir yandan öncellerine, Rönesans insancılara, bir yandan da ardıllarına, 18. yüzyıl sonundaki Romantiklerine benzetir.⁴⁹³

Gibbon'un tarih ilmine katkısı eserlerinin kaynakça açısından kalitesine dayanmamaktadır. O, öncelikle geç antik çağın büyük bir bilimsel betimlemesini yapmıştır. Doğrudan ya da dolaylı, bilerek ya da bilmeyerek bu dönemin meselelerini ayrıntılı olarak gündeme getirmiştir. Aynı zamanda Gibbon, Bizantinistik ve İslam ilmi konularında çağdaşlarına ve ardıllarına ciddi teşvik sağlamıştır. Gibbon'un tarihe katkısı şüphesiz geçmişle çağının bilimsel anlayışını başarılı bir sentezle birleştirmesinden kaynaklanmaktadır. O, antik dönem bilgeliğini ve felsefi düşüncesini hikayeci tarih anlayışıyla kaleme alırken diğer taraftan dünyevi ve kilise tarihinin ayrılması gerektiği

⁴⁹¹ Murat Belge, "Ortaçağ", **Doğu Batı: Avrupa**, 14, (2001), s. 79.

⁴⁹² Evans, a.g.e., s. 24.

⁴⁹³ Collingwood, a.g.e., s. 120, 121.

konusunu eserinde işlemiştir. Bu noktada Gibbon Fallmerayer'in önünde bir rehberdir. Fallmerayer Trabzon tarihinin önsözünde "Hıristiyan Yunanistan'da, Batı'da olduğu gibi, ahirete ait güç dünyevi olamadı, aksine kudret ahretleşti" diyerek dünyevi ve ilahi işlerin iç içe girmesini eleştirmiştir.⁴⁹⁴ Bizans'ın bir Hıristiyan imparatorluğu olduğu daha önceden de bilinmektedir. Bu algı ilk defa Caesarea'lı Eusebius tarafından Büyük Konstantin'in zamanında dile getirilmiştir. Ve bu düşünce, üstü örtülü bir biçimde hemen hemen her Bizanslı tarafından kabul edilmiştir. Bizans oldukça dindardır ve bu dünyayı asıl ebedi dünyaya giriş yapılacak yer olarak görmüştür. İmparator ise cennetteki tanrının yeryüzündeki gölgesidir.⁴⁹⁵ Gibbon ünlü eserinde Hümanizmden Aydınlanmaya alim geleneğini sürdürmüş, çağının çok yönlü entelektüel fikir akımlarının geçmişi ve bugünü arasında bağlayıcılık kurmuştur ve aynı zamanda modern tarih yazımı ve ilminin öncülüğünü yapmıştır.⁴⁹⁶

Gibbon'un ünlü eserindeki Hıristiyanlığa ve kurumlarına yönelik eleştirileri çağında kendisine sert saldırıların oluşmasına neden olmuştur. Bu tepki nedeniyle Gibbon "İngiliz okuyucularının Hıristiyanlığın adına ya da gölgesine bu denli bağlı olduklarını bilseydim, bana pek çok düşman kazandıran bu iki bölümü belki de yumuşatırdım" demiştir.⁴⁹⁷ Fallmerayer ise din ve kurumlarına yönelik yürüttüğü propaganda nedeniyle karşılaştığı tepkiler karşısında geri adım atmamış ve bu tepkisini hayatının her döneminde korumuştur. İki müellif arasındaki bu tutum farkının nedeninin ikisi arasında neredeyse bir seksen yıllık zaman farkı olması gerekir. Bu zaman zarfında Avrupa'da aydınlanmayla birlikte din adına önemli bir değişim gerçekleşmiştir.

Gibbon klasik anlatım geleneğine uygun olarak edebi bir üslupla yazmıştır. Roy Porter'e göre "Gibbon çoğu kez dipnotlardaki azarlayıcı tavrıyla,okur bu entelektüel sempozyumu dinlemeye ve katılmaya davet edilir."⁴⁹⁸ Yukarıda belirtildiği gibi Fallmerayer de eserlerini edebi bir üslupla ve diyaloglar şeklinde yazmıştır. Gibbon tarihini yazarken yazınına Fransızca, Almanca, İtalyanca, Yunanca ve Latince terimler sıkıştırmıştır. Başka dillerin kullanılması, ona göre, onun bilimselliğinin ve aydın

⁴⁹⁴Wilfried Nippel, "Edward Gibbon (1737-1794)", **Klassiker der Geschichtswissenschaft: Von Edward Gibbon bis Marc Bloch**, Ed. Lutz Raphael, München; Verlag C. H. Beck, 2006, s. 34; Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. xii, xiii.

⁴⁹⁵ Steven Runciman, "Gibbon and Byzantium", **Deдалus, Edward Gibbon and the Decline and Fall of the Roman Empire**, 105-3, (1976), s. 108.

⁴⁹⁶ Nippel, a.g.m., s. 35.

⁴⁹⁷ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, Cilt 1, (Çev. Asım Baltacıgil), Basım yeri ve tarihi yok, s. xv.

⁴⁹⁸ Evans, a.g.e., s. 112.

bilgeliliğinin kanıtıdır.⁴⁹⁹ Fallmerayer de tarih ve politik yazılarında bildiği yabancı dillerde özellikle de klasik dillerde alıntı yapmayı ya da metinlerine kelime öbekleri sıkıştırılmayı sevmiştir. Bu ortak özellikler göz önünde bulundurulduğunda Fallmerayer'in sadece Gibbon'un fikir ve düşüncelerinden etkilenmediğini aynı zamanda dili, üslubu ve yönteminden de etkilendiğini söyleyebiliriz. Ancak yöntem açısından ikisi arasındaki en önemli fark kuşkusuz Fallmerayer'in tarihi kaynakları daha derinlemesine çalışmasıdır.

Son olarak bu başlık altında üzerinde durulması gereken husus Gibbon'un Trabzon tarihi hakkındaki görüşüdür. O, bazı meslektaşları gibi ortaçağ Trabzon tarihinin karanlıkta kaldığını ve kat'i surette yazılamayacağını iddia etmiştir. Ancak Gibbon'un bu sözlerinden yaklaşık elli yıldan uzun bir süre sonra Fallmerayer, Avrupa kütüphanelerinde yaptığı araştırmaların ve titiz bir çalışmanın ürünü olarak Trabzon tarihini ortaya çıkarmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gibbon'un bu yanılığa düşmesinin en önemli sebebi Fallmerayer'e kıyasla kaynak bilgisinin zayıf olmasıdır. Fallmerayer Gibbon'u Trabzon tarihinde şu sözler ile eleştirmektedir: “Görünüşe göre Gibbon, 1185 ve 1204 yılları arasındaki hadiselerden ve bilhassa Kolhis, Trabzon ve Komnenos ailesinin geri kalanlarıyla ilgili hadiselerden tam anlamıyla bilgi sahibi değildir. Bilahare fırsat düştükçe geniş bir surette göstereceğimiz üzere, genel olarak bu tarihçi, Kafkas memleketlerinin geleceğini keşifte pek şansızdır” der.⁵⁰⁰ Eserin ilerleyen sayfalarında Fallmerayer, Gibbon'un Trabzon tarihi konusundaki yanlışlarını ve eksikliklerini tespit ederek, ona yönelik eleştirini devam ettirir.

Gibbon İngiliz olmasına rağmen Fransız geleneğinin temsilcisi olmuştur. Aydınlanma'nın etkisiyle Fransa'daki pek çok filozof ve tarihçi gibi o da Bizans'ı monarşiyle ve Hıristiyanlığın dini kaideleriyle yönettiği için yermiştir. Fallmerayer'in Bizans'a yönelik düşünceleri Gibbon'unkinden çok farklı olmamakla beraber onun Bizans'ı aşağılamasının sebebi Greklerin Slavlaşmasıdır. Antik Grek unsurların yenileriyle yer değiştirmesini Fallmerayer aşağılamıştır. Fallmerayer bu düşüncesinden dolayı pek çok yazardan tepki görmüştür.⁵⁰¹

Gibbon'a göre Bizanslılar Roma ve Yunanistan'ın adlarını kötülükleriyle lekeledikleri için tam bir aşağılanmadan başka bir şeyi hak etmezler. Bununla birlikte Jüstinianos dönemi oldukça parlaktır. Bunu kabul etmek zorunda kalan Gibbon,

⁴⁹⁹ Kabbani, a.g.e., s. 77.

⁵⁰⁰ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 68.

⁵⁰¹ Kazdhan and Constable, a.g.e., s. 11.

imparatorun gelip geçici askeri başarılarını eşsiz bir savaş kumandanının “Romalı erdemleri”ne bağlamıştır.⁵⁰²

⁵⁰² Hentsch, a.g.e., s. 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. JAKOB PHILIPP FALLMERAYER'İN SEÇME ESERLERİNDE BİZANS-OSMANLI DOĞUSU İMGESİ

3.1. Fallmerayer'e Göre Bizans-Osmanlı Doğusu

3.1.1. Doğu ve Batı'nın Sınırları

Fallmerayer, eserlerinde belirgin bir Doğu tanımı yapmamakla birlikte, Doğu-Batı dünyası arasındaki farklılıkları vurgulayarak Doğu dünyasının sınırlarını halk ve din ayrımı üzerinden çizmiştir. Batı dünyasının sınırında, halk olarak Grek ve Slavları, din olarak da Ortodoksluğu Doğu dünyasının en belirgin unsurları olarak görmüştür. Fallmerayer "... Arhangelsk bölgesinden Kap Matapan'a⁵⁰³ kadar bir inanç, bir yasa, bir uygulama, bir ve aynı etkileyici güç geçerliydi"⁵⁰⁴ diyerek Ortodoks dünyasının sınırlarını Mora tarihinin ikinci cildinde çizmiştir. Aynı eserin birinci cildinde Doğu yani Ortodoks dünyasını "... Kâbe ve Lateran [Bazilikası] arasındaki bölge..."⁵⁰⁵ olarak tanımlamıştır. Anlaşıldığı üzere Fallmerayer Doğu ve Batı ayrımını Ortodoksluk ve Katoliklik üzerinden yapmıştır. Ancak Ortodoksluk nüfuzunu Arabistan içlerine yani Mekke'ye kadar genişletmemiştir. Fallmerayer'in Ortodoks dünyasından kastı aynı zamanda İslam dünyasıdır. 19. yüzyıl boyunca oryantalist söylemde Doğu ve Batı ayrımı genel olarak Hıristiyanlık ve İslamiyet arasındaki zıtlık üzerinden yapılmıştır. Doğu ve Batı arasındaki zıtlığı Hıristiyanlık içindeki mezhep ayrımına dayandıran ilk oryantalist Fallmerayer'dir. Kuşkusuz mezhep savaşlarının kalıcı sonuçlarını yaşayan Alman tarihçi Fallmerayer'in bu yaklaşımı Almanya'nın küçük devletçikler halinde ve siyasi ve dini birlikten yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Doğu ve Batı'nın din ekseninde iki zıt kutba ayrılması 21. yüzyılda da gündemini koruyan bir meseledir. Tarih boyunca ortaya çıkan büyük medeniyetlerin, ilahi

⁵⁰³ Kap Matapan (Kap Tenaro, Taenarum) yeniçağa kadar Avrupa'nın güney ucu olarak geçen bölgedir. Bugün Yunanistan'ın Mani Yarımadasının en güney ucundaki noktadır. Arhangelsk, Rusya'nın Avrupa'da yer alan kısmının kuzeyinde bulunan Onega'dan Yugorsky'ye kadar uzanan bölgesine verilen isimdir.

⁵⁰⁴ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. xvii.

⁵⁰⁵ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil*, s. v.

dinler çevresinde şekillendiğini iddia eden S. Huntington dünyada yaşayan altı veya sekiz ayrı medeniyetten bahsetmektedir. Batı'nın ve Batı medeniyetinin sınırlarını dinsel temelde arayan Huntington Avrupa'yı önce Katolik daha sonra Katolik-Protestan olarak betimlemiş ve onu Ortodokslardan ya da Müslümanlardan ayırmıştır. İki medeniyet arasındaki sınır ona göre 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun bölünmesine kadar geriye gider ve 10. yüzyılda Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun kurulmasıyla daha da pekişir. Huntington'a göre Avrupa, Batı Hıristiyanlığının bittiği, İslam'ın ve Ortodoksluğun başladığı coğrafyada son bulur. Müellif Hıristiyan inancını Roma'dan alan halklar ile Konstantinopolis'ten alan halkların farklı medeniyetleri oluşturduğuna inanır.⁵⁰⁶ Huntington'un bu görüşleri Fallmerayer'in Doğu-Batı ayrımıyla büyük ölçüde uyusmaktadır. Her ikisi de Doğu-Batı ayrımını Roma-Konstantinopolis üzerinden yapmıştır.

Fallmerayer toplumsal, dini ve politik birliktelik ve dayanışma içinde olan Ortodoksların demokrat ve liberal olmayan Rusya'nın himayesinde olmasını demokrat ve liberal Batı karşıtı bir tutum olarak yorumlamıştır. Avrupa'yı "Özgürlük aşkı ve buna rağmen düzenli, insani, merhametli ve hatta ateşli, enerjik ve yabancı yükümlülüklerle karşı *furor teutonicus* [Cermen öfkesiyle dolu]" olarak görmüştür ve "İşte bu Latin Avrupa'dır"⁵⁰⁷ demiştir. Yani Batı dünyasını Latin-Katolik Avrupa olarak kabul etmiştir. "... Arhangelsk bölgesinden Kap Matapan'a kadar bir inanç, bir yasa, bir uygulama, bir ve aynı etkileyici güç geçerliydi" cümlesiyle Fallmerayer parçalanmış Batı Avrupa karşısında Slav dünyasının birliğinin de altını çizmiştir. Aynı zamanda bu alıntıya göre Fallmerayer zamanının anlayışının tersine Grekleri Batı Avrupa sınırları içinde düşünmemiştir.⁵⁰⁸ Birinci bölümde Avrupa'nın oluşumu anlatılırken Batılı tarihçilerin Avrupa'nın oluşumunda Roma, Grek ve daha sonra Cermen ruhunu temel taşlar olarak gördükleri belirtilmiştir. Oysa Fallmerayer "Coğrafi yakınlığına rağmen biz ve Grek dünyası arasındaki uçurum sanıldığından çok daha geniş ve derindir"⁵⁰⁹ diyerek Grekleri ve ülkelerini Doğu dünyasının sınırları içine yerleştirmiştir. Bu durumda Fallmerayer Avrupa'nın oluşumunu sadece Latin-Cermen ruhuna bağlamıştır. Schreiner'e göre liberal bir bakış açısıyla Bizans İmparatorluğu'nu inceleyen Fallmerayer "Anadolu Ortodokslarının aptalca ayrılık ve tinsel boğulma öğretisine karşın bağımsızlığın ve ahlaki

⁵⁰⁶ Huntington, a.g.e., s. 231-233.

⁵⁰⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 307.

⁵⁰⁸ Seidler, a.g.e., s. 48.

⁵⁰⁹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 149.

ilerlemenin ilkesi Latin kilisesinden Batı Avrupa'ya aşılarmıştır”⁵¹⁰ diyerek aslında çağdaş Avrupa'nın ortaya çıkışını sadece Hümanizme ve Rönesans'a değil Latin kilisesinin ruhuna da yüklemiştir.⁵¹¹ Örnekler Fallmerayer'in Batı'nın tarihsel oluşumunda Doğulu unsurları göz ardı ettiğini göstermektedir.

Dünyanın Doğu ve Batı şeklinde iki düşman bölgeye ayrılmasını Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle bağdaştıran Fallmerayer “Ancak dünya imparatorluğu nasıl Doğu ve Batı şeklinde iki düşmanca bölgeye ayrıldı ve Batı dünyası Honorius (395-422)'un yönetimi altında neredeyse tüm Alman ve Kelt eyaletlerini barbarlara kaybetti”⁵¹² diye sorarak Doğu-Batı zıtlığının kökeni meselesini gündemine getirmiş ve sıklıkla eserlerinde Doğu ve Batı'yı karşılaştırma gereği duymuştur. Fallmerayer Roma İmparatorluğu'nun Batı kısmını yani Batı Roma'yı, Romalılar ve Cermenlerin Doğu kısmını ise Greklerle Slavların oluşturduğunu ileri sürmüştür.⁵¹³ Yukarıdaki alıntıda müellifin “barbarlardan” kastı kuşkusuz Vizigot, Ostrogot, Vandallar gibi Cermen halklarıdır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde bu halklar özellikle de Vizigotlar önemli bir rol oynamışlardır. İmparator Honorius yönetiminde 24 Ağustos 410 tarihinde Vizigot kralı I. Alarik'in Roma'yı ve çevresini ele geçirmesini Fallmerayer bir *barbar* istilası olarak görmüştür.⁵¹⁴

Alman oryantalist Doğu ve Batı Roma arasındaki kopukluğun esas nedenini din tabanlı görmesine rağmen Hıristiyanlığın her iki mezhebine inananları da bir bütün olarak gördüğünü “Doğu Roma, doğası gereği Grek olduğu sürece Bizans Katolikliği ve Roma Katolikliği karşı karşıya kalıyordu, biraz soğuk olmakla beraber [onlar] daima kardeşiler ve *ὁμόπιστοι* (aynı dinin insanlarıydılar)” cümlesiyle ifade etmiştir. İki Roma devleti arasındaki kopukluğun geri dönüşümü olmadığını, 9. yüzyıldan itibaren “Romanya'ya Slavların akın etmesinden sonra bağ ilk defa koptu ve bu kopukluk bir daha düzeltilemedi”⁵¹⁵ sözleriyle belirtmiştir.

Fallmerayer'in Doğu'ya yüklediği anlam ise 19. yüzyıl oryantalistlerin bakışından oldukça farklıdır. Daha Trabzon tarihinin girişinde “Batılı devletler için kültürün ilkel

⁵¹⁰ Jakob Philipp Fallmerayer, **GW, Dritter Band: Kritische Versuche**, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, s. 380.

⁵¹¹ Schreiner, “An den Anfängen einer geschichtlichen Darstellung”, s. 56.

⁵¹² Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 143, 144.

⁵¹³ Seidler, a.g.e., s. 27.

⁵¹⁴ Michael Frassetto, **Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation**, California: ABC Clio, 2003, s. 355.

⁵¹⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 175, 176.

başlangıcı Doğu ülkelerinden gelmektedir ve Kafkasya bu kültürü Avrupa'ya taşıyan kapıdır"⁵¹⁶ diyerek Doğu'nun önemini vurgulamıştır. Batılılar uygarlığın ve medeniyetin Greklerden çıktığına inanmaktadırlar. Ancak Avrupa'da Romantizm akımıyla birlikte 19. yüzyılda kültürün, medeniyetin bir nevi ışığın Doğu'dan geldiğine inanan filozofların ve tarihçilerin sayısı hiç de az değildir. Doğu'da bireyselliğin, özgür düşüncenin ve bağımsızlığın olmadığına inanmasına rağmen Hegel, "Düşün/tin elbette Doğu'dan doğar" diyerek Doğu'nun önemi üzerine durmuştur.⁵¹⁷ Fallmerayer'in çağdaşı Alman oryantalist Ida von Hahn-Hahn ise Doğu ve Batı arasındaki ilişkiyi intak sanatıyla şu şekilde vermiştir. "Doğu der ki: 'beni saymadan sen öldün! Tüm yaşamın ilkesi: ışık – her medeniyetin tohumu: güneş ışığı gibi dinler de benden doğar' – Batı der ki: 'ama ben şu ilkeyi benimsedim; tohum çiçeklendi. Tohumlarıyla mutluluk verdikten sonra solup giden çiçekler gibi sen de ölüsün. Ben yaşıyorum, çünkü bende hareket var.'"⁵¹⁸ Hahn-Hahn Doğu ve Batı arasındaki hakimiyet mücadelesini betimlerken aynı zamanda medeniyetin ve dinlerin Doğu'dan geldiğine işaret etmiştir. Alman oryantalist Hammer ise "İnsan ırkının eski beşiği ve kiblesi [Doğu], ... oradan din ve sosyal kültür doğdu..."⁵¹⁹ diyerek Hahn-Hahn ile benzer görüşü paylaşmıştır.

Fallmerayer'in Doğu'nun tarihine yönelik ilgisi yaşamı boyunca devam etmiş ve pek çok eserine konu olmuştur. "Bilim ve inanç üzerine bugün Avrupa'yı saran düşüncelerin kökenine kadar takip etme ve geçmişte bugünümüzün açıklanmasını arama içgüdüğü [bize] sıkıntı veriyor ve eziyet ediyordu..."⁵²⁰ Alıntıda anlaşıldığı üzere Fallmerayer'in Doğu'ya yönelmesinin nedeni Avrupa'yı etkileyen siyasi olayların yanında sosyal ve kültürel olayların kökenini araştırma içgüdüğüdür. Bu alıntıda Fallmerayer aynı zamanda tarih anlayışını da bir kez daha ortaya koymuştur. "... geçmişte bugünümüzün açıklamasını arama" düşüncesiyle müellif tarihe pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu açıklamasına ek olarak "Bizans bilimi Avrupa için yeni bir disiplindir"⁵²¹ tanımlamasını yapan Fallmerayer "Bizans otokratların uzun yaşamı ve olağanüstü başarıları sadece Batılı devlet adamları ve edebiyatçıların eksik incelemelerinden dolayı

⁵¹⁶ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 2.

⁵¹⁷ Onur Bilge Kula, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, İstanbul: TİKY, 2010, s. 105.

⁵¹⁸ Ida Gräfin Hahn-Hahn, **Orientalische Briefe, Erster Band**, Berlin: Verlag von Alexander Duncker, 1844, s. 126.

⁵¹⁹ Joseph Hammer Purgstall, **FdO, Fünfter Band, Vorrede**, Yay. Haz. G. W. Rzewusky, Wien: Gedruckt Bey Anton Schmid, K. K. Priv. und N. Ö. Landschafts Buchdrucker, 1816.

⁵²⁰ Jakob Philipp Fallmerayer, "Kritiken: Geschichte unserer abendländischen Philosophie...", **Monatsschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben**, Ed. A. Kolatschek, 1850, Band 1, s. 267.

⁵²¹ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 330.

bir muamma olabilmişti”⁵²² yorumuyla bu alanda çalışmalar yapılması gerektiğini düşünmüş, özellikle de Bizans tarihine yönelik eserler kaleme almıştır.

Fallmerayer’in Doğu ve Batı dünyası ayırımında üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise bu dünyaların merkez noktalarıdır. Ortodoksluğun yani Doğu dünyasının merkezi olarak gördüğü Konstantinopolis’in karşısına Latin-Katolik Batı’nın merkezi Roma’yı yerleştirmiştir. Her fırsatta bu iki şehri karşılaştırma gereği duyan Fallmerayer Konstantinopolis’in ilahi bir ilkeyle kurulduğunu ve yöneticilerinin mutlak gücünün kaynağını tanrıdan aldığını şu sözlerle dile getirmiştir:

Bizans kanunnamelerine göre kesin olarak Tanrı’nın emriyle kurulmuş olan Konstantinopolis dünyanın başkentidir ve Doğu’nun gerçek ve meşru imparatoru için aynı yasaya göre Hz. İsa’nın dünyevi sarayıdır ve bu tüm dünyayı açıklar. Devlet hukukuna göre Justinianos, Heraklios, Komnenoslar ve Paleologoslar sadece vekil ve ilahi βασιλεύς [Basileus]’un dünyevi temsilcileridir ve onlar fermanlarında “Tanrının teveccühü” değil bilakis İsa’yı sevenler ve dünyanın İsa tarafından taç giydirilmiş monarkları olarak adlandırılırlar...⁵²³

Konstantin döneminin en önemli olayları Hıristiyanlığın kabulü ve Konstantinopolis şehrinin kuruluşudur. Aslında Konstantin yeni bir şehir kurmaya karar verdiğinde ilk önce Byzantion’u seçmemiştir. Bir süre için Niş’i, Sofya’yı ve Selanik’i hatta Troya’yı düşünmüştür. 5. yüzyılda yaşamış tarihçi Sozomen’e göre Konstantin bir gece rüyasında tanrıyı görmüş ve tanrı onu başka bir merkez konusunda ikna etmiştir. Theodosius’un kanunlarında Konstantinopolis “baki olan tanrının emriyle bahşettiğimiz bir şehir” olarak yorumlanmıştır.⁵²⁴ Fallmerayer, Konstantinopolis şehrinin kuruluşunun ilahi yorumu üzerine eserlerinde sıklıkla atıf yapmıştır. “Kuşkusuz Bizans devlet birliğinde çok sayıda beden vardı, ama ruh sadece bir taneydi, düşünce de bir taneydi, ayrıca şehir de bir taneydi, İstanbul Boğazındaki apostolik Kudüs’üyle seçilmiş şehir”⁵²⁵ alıntısında olduğu gibi Fallmerayer İstanbul şehrinin kuruluşundaki dini unsurlara dikkat çekmiştir. Ancak Hıristiyan inancında, havariler tarafından kurulan kiliseler apostolik kilise olarak adlandırılmıştır. Bu kiliseler özünde bir havari tarafından kurulmuş ya da bir süre bir havari tarafından yönetilmiştir. Kudüs, Korint, Efes, Antakya ve Roma’daki kiliseler

⁵²² Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 328.

⁵²³ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band: Politische und culturhistorische Aufsätze**, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1861, s. 14.

⁵²⁴ Alexander A. Vasiliev, **History of the Byzantine Empire 324-1453**, Volume I, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1980, s. 58; Alan. D. Lee, **From Rome to Byzantium AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, s. 71.

⁵²⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 309.

apostolik kiliselerdir.⁵²⁶ Fallmerayer İstanbul'daki kiliseyi apostolik olarak göstermesi yanlıştır. İstanbul'daki Ayasofya kilisesinin böyle bir iddiası olamaz.

Fallmerayer Doğu Roma'nın merkezini aynı zamanda dünya olaylarına yön veren bir şehir olarak görmüştür. “Her kim Konstantinopolis'i yönetirse haklı olarak dünyanın hakimidir' düşüncesi daima hangi millet, gelenek ya da dinden olursa olsun tüm Doğu ülkelerinin önderlerinde kalıcı bir iddia olarak bu şehrin kuruluşundan beri var”⁵²⁷ olduğunu savunmuştur. Nitekim tarih boyunca İstanbul Doğu'dan ve Batı'dan pek çok kez kuşatılmıştır. İstanbul tarih boyunca daima stratejik bir öneme sahip olmuştur. İslam inancında da İstanbul'un fethinin ayrı bir önemi vardır. “İstanbul bir gün mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne iyi bir kumandan ve o ordu ne iyi bir ordudur”⁵²⁸ hadisiyle İstanbul'un fethi İslam dünyasına müjdelenmiştir.

Batı dünyasının merkezi olarak Roma'yı gören Fallmerayer “Burada eski paganlıkla onun ruhu, özü ve hatıraları tamamen parçalandı; burada adeta topraktan yeni bir dünya çıktı, tüm yaşamın ve devinimin bir dünyası, tam gençlik gücü ve meydan okuma, tam mücadele ve yaratıcılık, düzenleme ve ilerleme çabası” diyerek durağan Doğu dünyasının merkezi Konstantinopolis'in karşısına devingen Batı'nın merkezi Roma'yı yerleştirmiştir. Doğu ve Batı dünyası arasına belirgin bir sınır çizen müellif “yaşamı güzelleştiren ve halkın mutluluğunu artıran tüm buluşlar ve sanatlarla kültürel gelişimi sağlayan ve dünyanın şeklini değiştiren buluş, keşif ve evcilleştirme Latin Batı dünyasına aittir” yorumuyla Batı'nın pek çok yönden Doğu'dan üstün olduğunu vurgulamıştır. Ortodoks inancı yani Doğu dünyasını temsil eden “Bizans hiçbir şey keşfetmedi ve ortaya koymadı; sadece unuttu, yıktı, gömdü ve söndürdü”⁵²⁹ yorumuyla Fallmerayer Doğu ve Batı arasındaki uçurumu açıkça ortaya koymuştur.

Geleneksel oryantalist söylemde Batılı araştırmacılar Müslüman Doğu'yu ötekileştirirken Fallmerayer Bizans'ı da içine alacak şekilde Ortodoks Doğu'yu ötekileştirmiştir. Balkanlar'da beş yüz yıllık Osmanlı hakimiyeti Batılı tarihçilerin burada yaşayanları “tarihsiz halklar” olarak yorumlamasına neden olmuştur. Hatta araştırmacılar

⁵²⁶ William Staunton, **Dictionary of the Church, containing an Exposition of Terms, Phrases, and Subjects connected with the External Order, Sacraments, Worship and Usages of the Protestant Episcopal Church, With an Especial Reference to the Church in the United States**, New York: Henry M. Onderdonk, 1844, s. 172.

⁵²⁷ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 14.

⁵²⁸ Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, **Tüm Yönleriyle Fetih ve Fatih**, Yay. Haz. Mustafa Armağan, s. 104.

⁵²⁹ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 378, 379.

Osmanlı yönetiminin bölge halklarının yönetici sınıfının yok olmasına ve de eğitilmiş kişilerin azalmasına sebep olduğunu bu durumun da toplumların gerilemesine ve tarihlerinin kayıt altına alınmamasına sebebiyet verdiğini dile getirmişlerdir.⁵³⁰ Bu anlayışın aksine Fallmerayer Doğu'daki geriliği din temelli olarak görmüştür; o, Ortodoks-Müslüman Anadolu kilise devleti olarak adlandırdığı Osmanlı Devleti'nin geriliğini Bizans ile bağdaştırmıştır.

3.1.2. Fallmerayer'in Grek-Slav Tezi ve Filhellenizm Akımına Tepkisi

Fallmerayer'in bilim dünyasında en çok tepki çeken iddiası hiç kuşkusuz Grek-Slav tezidir. İlk defa Mora tarihinin birinci cildinin önsözünde müellif Grek-Slav tezini şu şekilde dile getirmiştir:

Hellen ırkı Avrupa'da yok edildi. Bedeninin güzelliği, ruhunun ışığı, gelenek, sanat, hipodrom, şehir, köy, ihtişamlı sütunlar, mabetlerin sayısı, arılığı ve ismi dahi Grek kıtasının üzerinden silindi. İki kısımdan oluşan yeni ve farklı insan ırkının enkazı ve küfüyle yığılarak çift yönlü bir toprak teması bu antik halkın mezarını kapattı. Antik Hellen ruhunun ölmeyen eserleri ve memleket topraklarındaki bir kısım kalıntıları bugün hala bir zamanlar Hellen halkı bu eserleri vermiş olduğunun şahididirler. Eğer bu kalıntılar, türbeler olmasaydı, bu bölge ve burada oturanların inleyen kaderleri olmasaydı günümüzde hangi Avrupalı onların duyarlılığını, hayranlığını, gözyaşlarını ve belagatını yazardı; böylece boş bir rüya, cansız bir teşekkür, var olmayan bir öz, doğal olarak onların ruhunun derinliklerini heyecanlandırdı. ... çünkü bugünkü Yunanistan'ın Hıristiyan halkının damarlarında katıksız Hellen kanı akıyordu... İskit Slavları, İliya Arnavutları, Sırp ve Bulgarların kan kardeşleri, Dalmaçyalılar ve Moskovalıların gece yarısı ülkelerinin çocukları bugün bizim Hellen olarak adlandırdığımız halktır ...⁵³¹

Alıntıdan anlaşıldığı gibi Fallmerayer bu eseriyle antik dönemde yaşayan Hellenler ile modern Yunanlılar arasında ortak bir kan bağının bulunmadığı iddiasını eserinin ilk sayfasında okuyucuya sunmuştur. Fallmerayer aslında sadece Mora tarihinde değil, Trabzon tarihinde de çağdaş Yunanların, hatta Bizans'ın antik Greklerle akraba olmadığına dair görüşlerinin ipuçlarını vermiştir.⁵³²

⁵³⁰ Leften Stavros Stavrianos, **The Balkans since 1453**, New York: Rinehart&Company Inc., 1958, s. 96, 97.

⁵³¹ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. iii-v.

⁵³² Genel olarak Alman araştırmacılar bu görüşte hem fikir olsa da bazı Yunan tarihçiler, Fallmerayer'in Grek-Slav tezini ilk defa Mora tarihinde dile getirdiğini iddia eder. 1827'de yayımladığı Trabzon tarihinde Fallmerayer, Grekleri "vaktiyle insanlığın hürriyeti için Salamin ve Plataa'da mücadele etmiş olan erkeklerin torunları" olarak betimlemiştir. Neredeyse üç yıl sonra ise aynı Grekleri Mora Tarihinde antik Greklerin akrabaları olmadığını Slavların ve Arnavutların karışımıyla ortaya yeni bir ırkın çıktığını iddia etmiştir. Carelos bu açıklamayı yaptıktan sonra bu ani değişimin nedenini sormuştur. 1827 ve 1830 arasında Fallmerayer yeni bir kaynak bulmamıştı. Carelos'a göre dildeki değişime dayanarak Fallmerayer'in böyle bir iddiada bulunması ilginçtir. Ona göre Fallmerayer Rusya'ya karşı zayıf ve güçsüz olan Yunanistan'ın yerine daha güçlü Osmanlı'yı desteklemiştir ve bu yüzden böyle bir iddia ortaya atmıştır. Özellikle Metternich ve Kutsal İttifak için Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da önemli bir denge unsuruydu. Her ne kadar Osmanlı sultanı bu Hıristiyan birliğin toplantısına katılmamışsa da Troppau Protokolünde (20 Aralık 1820 Kutsal

Müellif sadece Mora tarihinin girişinde Grek-Slav tezini dile getirmemiş, her fırsatta iddiasını desteklemeye devam etmiştir. “Bu eserin ana amacı zamanımızın yanlış düşüncelerinin aksine Peloppones’in [Mora Yarımadası] antik halkının yavaş yavaş imha edildiğini izah etmek gibi bir düzenlemedir...”⁵³³ cümlesiyle eseri yazma gayesini açık bir şekilde izah etmiştir. Fallmerayer’e göre sadece Ortodoks inancı antik Hellenlerle modern Yunanları birleştirmeye devam etmiştir. “Altıncı yüzyılın Konstantinopolisli vatandaşları; kayserleri, papazları ve tarihçileri gibi çok daha az Hellen’diler. Onlar daha ziyade Lidya, Bitinya, Frigya, Pontos ve Kapodokya’dan gelmiş Grekleşmiş Anadolululardı ya da Grekçe konuşan ve Hıristiyanlığa dönmüş barbarlardı.”⁵³⁴ Fallmerayer Mora tarihinde MS 467 ve 783 tarihleri arasında Grek yarımadasında Avarlar ve Slavların durdurulamayan göç dalgasının Grek diyarını işgal ve tahrip ettiğini iddia etmiştir. Slavlaşmış Grek yarımadası 10. yüzyılda Bizans Grekleri tarafından yeniden fethedilmiş ve bölge Hıristiyanlaştırılmıştır. Fallmerayer bu iddiasını özellikle bazı Slavca isimlerle anılan yerlerin Grekçe yer isimleriyle karşılaştırmasıyla elde etmiştir. Bu benzeşmeler onun ana tezini desteklemektedir.⁵³⁵

Din, özgürlük, mimari, giyim şekli ve savaşçılık geleneği zamanın ve şartların etkisiyle ürün verirler; yani dil organı bir ülkede doğar ve oradan beslenirken ancak dildeki farklılıklar çok uzun zaman aynı kalırlar. Bundan dolayı o zamanlar Messenien, Sparta, Elis vb şeklinde isimlendirilen bölgelerde artık Dor lehçesi konuşulmuyordu; aynı yerdeki membaların, akarsuların, tepelerin, dağların, vadilerin, bölgelerin ve köylerin farklı isimlerle adlandırıldığını gördüğümüzde bu diyarların değiştiği ve antik halkların yok olduğuna dair büyük bir devrim ve genel bir yankı olduğunun kesin bir kanıtıdır.⁵³⁶

Fallmerayer’in Grek-Slav tezinin odak noktası 5. yüzyılda başlayan Kuzey kökenli göç dalgalarının yerli halkın konuştuğu dili etkilemesine ve dildeki birtakım değişimlere dayanır. Yazar “Dillerin halkların politik açıdan güçlü ve özgür olmalarına bağlı olarak gelişip yok oldukları bilinen bir gerçektir”⁵³⁷ yorumuyla dilin gelişiminde politikanın

İttifakın bir toplantısında) net bir şekilde durum ifade edilmiştir: devletler asilzadelerin ve monarşinin çıkarlarını kontrol altına alacaktı. Bu bağlamda Rusya, Avusturya ve Prusya “meşru” bir yöneticiye yani sultana karşı Yunanların yükselmesini bir komplo olarak gördüklerine hemfikir bir biçimde hüküm verdiler. Bununla beraber Çar I. Nikolaus 1825’te tahta geçince bu durum ansızın değişti. Yunan taraftarı bir politika izlemeye başladı. Ancak bu bilfiil Osmanlı İmparatorluğunun zayıflığı ve Fallmerayer’in bakış açısından ‘panslavist’ pozisyonların katlanılmaz bir atılımı anlamına geliyordu. Pantelis Carelos, “Stephanos Koumanoudes und die Wiederlegung des Jakob Philipp Fallmerayer, mit einer Tafel”, **Lesearten; Festschrift für Athanasios Kambylis zum 70. Geburtstag dargebracht von Schülern, Kollegen und Freunden**, Ed. I. Vassis ve diğerleri, Berlin, New York 1998, s. 321, 322. Armin Hohlweg’e göre Fallmerayer daha Trabzon tarihinde bu iddiasını ileri sürmüştür. „Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt”, s. 70.

⁵³³ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 88.

⁵³⁴ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 182.

⁵³⁵ Lauer, “Jakob Philipp Fallmerayer und die Slaven”, s. 146, 147.

⁵³⁶ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 89.

⁵³⁷ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 323.

önemünün altını çizmiştir. Nitekim Fallmerayer Grek-Slav tezini Grekçedeki kelime kökleri üzerinden temellendirmiştir.

Fallmerayer'den önce Yunan Yarımadası ve güney Balkanlarda konuşulan dilleri ve diyalektleri araştıran William Martin Leake 1814'te *Researches in Greece* adlı bir eser yayımlamıştır. Eserde Leake, konuşulan Rumcanın az çok Türkçe ve İtalyanca kelimelerle karıştığını bunun da özellikle coğrafi yer ile dilin konuşulduğu bölgenin politik yapısıyla alakalı olduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmasında müellif Arnavut Ortodoksların milli kıyafetlerini korumalarına rağmen ana dillerinin Greklerle karıştıkları için yavaş yavaş unuttuklarını belirtmiştir. Slav halklarının ırk ve dilinin 6. yüzyıldan ya da en azından 9. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Yunan yarımadasının kuzeyinde izleri olduğunu da belirtmiştir.⁵³⁸ Fallmerayer Leake'ın görüşlerini paylaşmakla birlikte bu yeni oluşumun antik Greklerle modern Yunanları birbirinden tamamen ayırdığını iddia etmiştir.

Fallmerayer Grek yarımadasındaki yozlaşmanın tek nedenini Kuzeyden gelen göç dalgalarının etkisiyle açıklamaz. “Tüm hususlarda ve ülkelerde olduğu gibi Hellen kanında, geleneğinde ve konuşma tarzında yozlaşma ilk önce Pelopennes'de [Mora Yarımadası] şehirlerde özellikle de deniz kenarındaki şehirlerde başladığını”⁵³⁹ belirten Alman tarihçi kıyı şehirlerinde yabancılarla yapılan ticaretin yerli halkın günlük yaşantısını etkilediğinin de altını çizmiştir. Fallmerayer aslında Grek yarımadasındaki dönüşümün başlangıç tarihini daha da eski MÖ 2. yüzyıla dayandırır. MÖ 146 yılında Romalıların Korinth Savaşı'nda Grekleri büyük bir yenilgiye uğratmasını ve savaşın sonuçlarını şu şekilde dile getirmiştir:

Bu korkunç ve üzücü sonuçla Pelopennes'in [Mora Yarımadası'nın] antik Grek halkı politik sahneyi daimi surette terk etti. Dünya dramasında rollerini oynadılar ve bin yıllık savaşlar ve mücadelelerle uzun bir ölüm uyukusu bitap olmuş parçaları birleştirmeye başladı. Ancak böyle meşhur bir halkın özgürlüğünü kaybetmesi üzerine tüm tasalar faydasız ve zamansızdır, çünkü Hellenlerin yenilgisi üzerine yapılan ağıtlar bir yakınma gibi diğerlerinden farklı değildir. İnsanlar insandır, zayıflar güçlülere yenilir, büyük olan güç küçüğünü tüketir ve demir çamuru ezer. Doğanın bu kanunları sonsuzdur; tüm insanlık onlara tabiidir.⁵⁴⁰

Fallmerayer'in Slavlar üzerine yoğunlaşması ve Grek-Slav tezini ortaya atması aslında onun Rusya'ya bakışıyla alakalıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya güneye doğru genişleme emelleri gütmektedir. Rusya bu planını daha 11. yüzyıldan itibaren Slav halklarının güneye doğru yaptığı göç hareketleriyle desteklemiştir. Fallmerayer'e göre

⁵³⁸ William Martin-Leake, *Researches in Greece*, London: John Booth, 1814, s. 61, 254, 378, 379.

⁵³⁹ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil*, s. 89.

⁵⁴⁰ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil*, s. 75, 76.

Rusya'nın güneye, Akdeniz'e inmesi ve tüm Slavların bir devlet çatısı altında toplanması dünya tarihinin gidişatını değiştirecektir ve Avrupa medeniyetini tehdit edecektir.⁵⁴¹

Fallmerayer, pek çok kesimin tepkisini üzerine çekmesine rağmen, yaşamının sonuna kadar Grek-Slav iddiasından geri adım atmamıştır. *Das albanesische Element in Griechenland (Yunanistan'daki Arnavut Unsurlar)* adlı çalışmasında bölgeye gelen "Slav halkı ne kovuldu ne de yok edildi" der. "Onlar bu coğrafyada yaşadılar... yeniden güçlenen Bizans vasıtasıyla Hristiyanlığı kabul ettikten sonra yavaş yavaş yeni inanç ve devlet eğiliminin ahlakını ve dilini de kabul ettiler"⁵⁴² diyerek kuzey ve doğu halklarının bölgeye göçünün sadece Grekleri değil Slavları da etnik, sosyal ve kültürel yönden bir dönüşüm sürecine soktuğunu belirtmiştir.

Fallmerayer üzerine çalışan Batılı araştırmacıların bir kısmı Grek-Slav tezinden dolayı onu ırkçı olarak tanımlamışlardır. De Boel bir araştırmasında Fallmerayer'in Grek-Slav tezini ırkçı bir tutumla yorumlamanın yanlış olacağını belirtmiştir. Ona göre Fallmerayer Grek-Slav tezini biyolojik sürekliliğin ötesinde antik Greklerle Bizans arasındaki değerlerin karşıtlığına dayandırmıştır. Fallmerayer Hellenistik hümanizmin Hristiyanlığın kendisi tarafından değil Theodosius, Arcadius ve Zeno gibi Bizans imparatorlarının kılıç zoruyla ve fanatikliğiyle Hristiyanlıkta yaşanan yozlaşma nedeniyle bozulduğunu eserlerinde belirtmiştir. Bizans Hristiyanlığını antik Hellenlerin mimari, sanat, felsefe, edebiyat, olimpiyat oyunları gibi değerlerinin acımasız düşmanı olarak yorumlamıştır. Ona göre Bizans tüm bu değerleri dogma ile değiştirmiştir.⁵⁴³ Eberhard Rondholz da meslektaşıyla aynı fikirdedir. Rondholz'a göre Fallmerayer'in böyle bir iddiayı ortaya atmasının esas nedeni ırkçılığın değil Katolik bir düşünce dünyasından gelmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁴ De Boel araştırmasında her ne kadar Fallmerayer'in Grek-Slav tezini ırkçı bir söylemle ortaya atmadığını iddia etmişse de Fallmerayer'in düşünce ve iddialarındaki etnik merkezîyetçi söylem kendini farklı şekillerde göstermiştir. Özellikle Avrupa'nın kaderinde Almanların özel bir yerinin olduğunu iddia eden müellif Almanya'nın birleşmesi meselesinde etnik merkezîyetçi yaklaşımının örneklerini vermiştir.

⁵⁴¹ Eberl, a.g.e., s. 31, 32.

⁵⁴² Fallmerayer, **Das albanesische Element in Griechenland, I. Abtheilung: Über Ursprung und Alterthum der Albanesen**, München: Verlag der k. Akademie, 1857, s. 26.

⁵⁴³ Gunnar De Boel, "Fallmerayer and Dragoumis on the Greek Nation and Its Mission", **(Mis)Understanding the Balkans: Essays in Honour of Raymond Detrez**, Ed. Michel de Dobbeleer&Stijn Vervaeet, Gent: Academia Press, 2013, s. 98, 99.

⁵⁴⁴ Eberhard Rondholz, **Griechenland: Ein Länderporträt**, Berlin: Ch Links Verlag, 2011, s. 20.

Fallmerayer Mora tarihinin birinci cildinde ortaya attığı Grek-Slav tezini 1836'da yayımladığı ikinci ciltle desteklerken önemli isimleri karşısına muhalif olarak almıştır. Avusturyalı yazar Ernst Molden'a göre Fallmerayer'in bu eseri ortaçağ Grek tarihini aydınlatmış ve bu dönem tarih araştırmalarını teşvik etmiştir. Pek çok Alman tarihçi de Mora tarihini Trabzon tarihinin devamı olarak görmüştür.⁵⁴⁵ Ancak eserin bilimsel değeri daha ilk sayfasında ortaya attığı iddiadan dolayı yeterince değerlendirilememiştir. Bizans tarihçisi Lilie'e göre Fallmerayer Mora ve Trabzon tarihi ile ortaya Bizans tarihi için çok mühim iki eser koymuştur. Ancak kendisi Bizans tarihine sadece belli bir açıdan baktığı için yani çağının Filhellenizm akımına karşı koyarak modern Yunanlılarla antik Hellenleri ırksal açıdan ayırttığı için monografi eserleri hak ettikleri değere kavuşamamıştır.⁵⁴⁶

Fallmerayer'in Grek-Slav tezine ilk tepki 1830 yılında Mora tarihinin birinci cildi yayımlandıktan çok kısa bir süre sonra Viyana Milli Kütüphanesinde çalışan Bartholomäus Kopitar'dan gelmiştir. Kopitar *Jahrbücher der Literatur* adlı dergide yayımladığı "Slavenisirung Griechenlands" (Yunanistan'ın Slavlaşması) başlıklı yazıda Fallmerayer'in tezine ve metoduna şiddetle itiraz etmiştir. Aslında Kopitar Herder'in Slavlara bakışından⁵⁴⁷ etkilenmiştir. Kopitar, Fallmerayer'in eserindeki Balkan yarımadası üzerindeki etnik ve mezhepsel gerçekliklerin bilgisindeki yanlışların altını çizmiş, özellikle de onun, çalıştığı sahanın dillerini bilmediğini iddia etmiştir. Slavca üzerine çalışan Alexander Hilferding ve Max Wasmer de Fallmerayer'in kelime kökleriyle ilgili iddialarını reddetmiş ya da düzeltmişlerdir.⁵⁴⁸ Kopitar'dan hemen sonra Friedrich Thiersch de Fallmerayer'in tezine karşı çıkmıştır. 1832'de ise Johann Wilhelm Zinkeisen, 1833'de

⁵⁴⁵ Mitterrutzner, a.g.e., s. 26.

⁵⁴⁶ Ralp-Johannes Lilie, "Byzanz und das lateinische Europa. Verbindungen – Brüche – Gegensätze: zu einer möglichen Kooperation von Mediävistik und Byzantinistik", **HZ: Beihefte, New Series, Vol. 32, Unaufhebbare Pluralität der Kulturen? Zur Dekonstruktion und Konstruktion des mittelalterlichen Europa**, (2001), s. 23.

⁵⁴⁷ Rusya ve Ruslar Herder için her zaman önemli olmuştur. Herder Rusların ne kadar olumlu özelliği varsa sıraladıktan sonra onların dünya hakimiyetini amaçlamadıklarını ve hükümdarlarının savaşçı olmadıklarını iddia etmiştir. Herder'e göre Almanlar Slav halklarını tarih boyunca esaretleri altına almışlardır. Ruslar Batı'dan savaşçı Almanlar ile Doğu'dan yağmacı Asyalı göçebeler arasında sıkışıp kalmışlardır. Herder günlüğüne "saf, temiz ve güçlü bir milletin (Slavların) kültürün ve aydınlanmanın doruğuna kadar çıkacağını ve bu doruktan hazinelerini cömertçe dünyaya dağıtacağını" not etmiştir. Sevim, a.g.e., s. 355, 357. Herder'in milliyetçi duruşunun aksine Slavlara yönelik bu düşünceleri özellikle de Almanların Slavları esaret altına aldığına dair iddiası oldukça ilginçtir. O, Rusya'nın Avrupa, Osmanlı ve daha sonra gelişen Orta Asya'ya genişleme politikasını görememiştir. Bunun nedeni Alman filozofun yaşadığı dönemde Rusya'nın emelleri çok açık bir şekilde gösterememesidir.

⁵⁴⁸ Lauer, "Jakob Philipp Fallmerayer und die Slaven", s. 148; Ayrıca bknz. Reinhard Lauer, "Kopitar und Fallmerayer", **Kopitarjev Zbornik: Mednarodni Simpozij v Ljubljani 29. Junij do 1. Julij 1994 Jernej Kopitar in Njegova Doba Simpozij ob Stopetdesetletnici Njegove Smrti**, Ljubljana 1996, s. 497 vd.

Gottlieb August Wimmer Fallmerayer'in Grek-Slav tezini şiddetle eleştirenler arasındadır.⁵⁴⁹

Fallmerayer Grek-Slav tezinden dolayı Yunanistan'da bir *persona non grataydı* (istenmeyen kişi). Fallmerayer'in Greklere yönelik bu ateşli saldırısı, o sırada Bavyera'da yaygın olan Filhellenizm akımına karşı yapılmış bir hamle gibi durmuştur. Bu tepki Rusya'nın siyasal yükselişi karşısında duyulan paranoid bir korkudan beslenmiştir. Todorova'ya göre Alman oryantalistin teorisi, son derece abartılı olsa da, içerisinde bazı geçerli unsurlar da barındırmaktadır. Ona göre, özellikle ırksal saflık fikrine karşı saldırısı bu açıdan değerlendirilmelidir. Nazi Almanya'sında Yunanistan'ın işgali sırasında Fallmerayer'in teorisi canlandırılmıştır. Ancak bu canlandırmadaki "amaç, klasik eğitim almış Alman subayların içini rahatlatmaktır, Yunanlılara karşı giriştikleri kıyımlar, soylu değil, aşağı bir ırka yapılmış olduğundan mazur sayılabilirdi."⁵⁵⁰

Fallmerayer Mora tarihinde sadece Grek-Slav tezini ortaya atmamış aynı zamanda Avrupa'da yaygın olan Grek imgesinin aksine bir algı da oluşturmuştur. Slavların Grek yarımadasını istilasını karşısında "Hellenlerin ruhu Rodos'a, Bizans'a, İskenderiye'ye kaçtı, geride kalan azıcık şeref de özgürlüğün bu son ilticasıyla sonunda sönüp gitti"⁵⁵¹ diyerek Grek halkı için önemli unsurlar olan şeref ve özgürlük gibi kavramların yitirildiğini belirtmiştir. Bu alıntıda Fallmerayer Hellenistik dönemde yaşanan bu gelişmenin Grek mirasına büyük bir darbe vurduğunu da ima etmiştir. Fallmerayer'in iddiasının aksine, Ortaylı'ya göre bu süreçte yani 5. ve 7. yüzyıllar arasında yaşanmış göçlerle Greklerin antik mirasında bir erime ve tahribat olmuştur ancak Doğu Akdeniz'de bu miras tam olarak yok olmamıştır. Aksine bu hareketlilik antik Grek mirasını önce Hıristiyanlığa sonra da Müslümanlığa taşımış ve böylece yeni bir varoluş süreci içine girmiştir. Yunanca yine bu dönemde *lingua franca* olmuştur.⁵⁵²

Fallmerayer Rum isyanının Batılı güçlerin ve Rusya'nın teşviki ve desteğiyle başarıya ulaştığını düşünmüş ve her fırsatta antik Greklerin torunları olmayan Yunanların korkak ve tembel olduklarını vurgulamıştır. Esasında Fallmerayer'in devlet ve askeri işler konusunda Yunanların beceriksiz olduğunu iddia etmesinin sebebi Rum isyanına büyük

⁵⁴⁹ Georg Pfligersdorffer, "Eine weniger bekkante Stellungnahme zu Fallmerayers Griechenthese", **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1993, s. 159 vd.

⁵⁵⁰ Todorova, a.g.e., s. 255.

⁵⁵¹ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 86.

⁵⁵² İlber Ortaylı, **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, İstanbul: TİBKY, 2010, s. 29.

güçlerin özellikle de Almanların desteğini kesmek içindir. “Grekler asker, savaşçı bir halk değillerdi; onlar çiftçi, çoban, hırdavatçı ve denizciydiler, sabit, sadık, bağımsız ve ucuz bir rejimle barışık olmak istemezlerdi ve ihtiyaçları da yoktu”⁵⁵³ yorumuyla Fallmerayer tek başlarına Rumların Osmanlı’ya karşı isyan edemeyeceğinin ve başarma şanslarının olmadığını altını çizmiştir. Aslında Fallmerayer’in bu iddiası hiç de asılsız değildir. Rum isyanının tarihsel sürecine bakıldığında İngiliz, Fransız ve Rus diplomasisinin ve askeri müdahalesinin baskın etkisinin olduğu görülür.

Mora tarihinde Fallmerayer “Aziz Pachiomus, Athanasius ve Spiridon’un işbirliğiyle Theodosius, Arcadius ve Jüstinianus’un Doğu’ya özgü despotizmi Hellenistik halkın yaşam köklerini kopardı ve ana karakterlerini lekeledi”⁵⁵⁴ iddiasıyla Bizans içindeki kırılma noktasını 4. yüzyılın sonundan 6. yüzyılın ortasına kadar getirmiştir. Mora tarihinin ikinci cildinde “Theodosius, Alarik ve Jüstinianus sayesinde Olympia’nın tanrılarının düşmesinden beri dünya olaylarında Yunanistan sayısız kez aynı kaldı, Yunan halkının zihninde hiçbir politik fikir hareketlenmedi”⁵⁵⁵ diyerek aynı döneme atıf yapmıştır. Bizans tarihi açısından Jüstinianus (527-565) dönemi pek çok yönden oldukça önemlidir. Jüstinianus Konstantinopolis’te Latin dilini konuşan son imparatorudur. Ondan sonra Grek unsurlar Doğu Roma dünyasında daha baskın hale gelmiştir.⁵⁵⁶ Bununla beraber o, imparatorluk restorasyonu (renovatio imperii) amacıyla politikasını üç ana ilkede belirlemiştir: öncelikle kaybedilen toprakların geri alınması, böylece imparatorluğun sınırlarını genişletmiştir. İkinci ilke olarak Roma hukukunu ayıklamış ve kanunlaştırmıştır. Son olarak ise Ortodoks din birliğini tesis etmiştir. Bu birliktelikle devlet meseleleri ve din kaynaşmış olmuştur. Yine bu gelenekle imparator da dini lider konumuna gelmiştir.⁵⁵⁷ Bu dönemde yaşanan önemli bir diğer olay da 529’da Jüstinianus’un Platon tarafından yaklaşık bin yıl önce kurulan Akademiyi kapatmasıdır. Justinianus zamanında Hellen entelektüel çevrelerde paganizm canlılığını korumaktadır. Ancak Ortodoksluğu tehdit edecek durumda değildir. Akademinin kapatılmasıyla Platon akademisinin son geleneği de yok olmuştur. Pagan filozofların pek çoğu imparatorluk sınırlarının ötesine özellikle de

⁵⁵³ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 271.

⁵⁵⁴ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 181, 182.

⁵⁵⁵ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. 286.

⁵⁵⁶ Barbara A. Hanawalt, **The European World 400-1450**, Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, s. 47.

⁵⁵⁷ Wim Blockmans, Peter Hoppenbrouwers, **Medieval Europe, 300-1500**, London, New York: Routledge, Taylor&Francis Group, 2014, s. 44.

İran'a göç etmiştir.⁵⁵⁸ Fallmerayer Jüstinianos dönemiyle Doğu Roma'nın Batı Roma geleneğinden tamamen koptuğu ve Doğululaştığına inanmıştır.

Batılı araştırmacılar Bizans'ın klasik döneminde bilim anlamında önemli gelişmeler olduğunu kabul etseler de dönem dönem imparatorluğun düşünce dünyasında çöküşler ve gerilemeler de yaşandığını iddia etmişlerdir. Justinyen hanedanından sonra Bizans tahtına geçen Phokas (602-610)'ın Konstantinopolis Üniversitesini kapatması ve sonraki hükümdarın döneminde açılan yeni yükseköğrenim merkezinin kilisenin denetiminde olması Bizans'ın bilimsel çalışmalarına büyük bir darbe vurmuştur. 8. yüzyılda Bizans'ta yaşanan ikona kırıcılık hareketi sonucunda hem Hıristiyanlık hem de Hellenizm büyük bir darbe yemiştir, Bizans'taki bilimsel çalışmalar ancak 11. yüzyılda Komnenos hanedanı zamanında ivme kazanmıştır. 11. yüzyılda Bizans'ta yaşanan canlanmayı kilisenin muhalefeti ve Haçlı seferlerinin istilaları söndürmüştür. Paleologos hanedanı döneminde gerçekleştirilen eğitim reformuyla Bizans son canlanmasını yaşamıştır.⁵⁵⁹

Alman oryantalist Grek-Slav teziyle sadece antik Greklerle modern Yunanları ırkı yönden birbirinden ayırmamış aynı zamanda çağının Filhellenizm akımının aksine Yunanlara yönelik olumsuz imgeler de oluşturmuştur. Aslında 18. ve 19. yüzyıllarda Batılı seyyahların hiç azımsanmayacak bir kısmı da Yunanlara yönelik olumsuz imgeler oluşturmuşlardır. Anadolu'ya ve Balkanlara gelen Batılı gezginlerin kafasındaki antik Greklerle karşılaştıkları Yunanlar arasındaki farklar Batılıların seyahatname türü eserlerine yansımıştır. Hollandalı araştırmacı Cornelius Pauw (1739-1799) 1788'de yayımladığı *Recherches philosophiques sur les Grecs* adlı eserinde Yunanlar için "bu halk dünyanın faydasız bir safrası ve meşhur seleflerinin zavallı rezilleridir"⁵⁶⁰ yorumunda bulunmuştur. Pauw bu alıntıyla çağındaki Yunanları atalarından bir nevi ayırmıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da genel olarak bir Yunan hayranlığı havası mevcutsa da bu dönemde Yunanseverliğe yönelik aykırı sesler de çıkmıştır. Yazarı bilinmeyen, 1870'te üçüncü baskısı yapılan *Les Grecs à Toutes les Epoques* adlı eserin önsözünde Yunanlardan şöyle bahsedilmektedir: "Bir kavim ki, fertleri de devletleri de çapulculukla palazlanmış. Hor görmüş alın terini. Haklıyı haksız, iyiyle kötüyü ne yönetenler umursamış ne yönetilenler. Yalnız kaba kuvvet saygı görmüş o ülkede. Medeniyetin en parlak devrinde ahalisinin kırkı

⁵⁵⁸ John W. Barker, **Justinian and the Later Roman Empire**, Madison, Milwaukee, London: The University of Wisconsin Press, 1966, s. 99.

⁵⁵⁹ Goody, **Rönesanslar**, s. 24, 25.

⁵⁶⁰ Strauss, a.g.m., s. 251.

köle biri hür.” Müellifin Yunanlara yönelik eleştirileri ise şöyle devam etmektedir: “Bir kavim ki, bütün meziyetlere düşman; kabiliyete, asalate, servete... Kah paralı asker, kah haydut... Amacı tek: yağma.” Yazarı bilinmeyen eserin devamında müellif Yunaneseverliğin sorumluluğunu Latinlere yüklenmiştir. Avrupa tarihinin oluşumundaki Yunan-Roma etkileşimini eleştiren yazar din adamlarını Yunanları olduklarından farklı göstermekle suçlamıştır. Meriç bu anonim eserle ilgili müellifin çıkarımlarına katılmakla birlikte kendisi de Yunanların felsefe, hukuk, cebir, sanat, iktisat ve edebiyatta bir tarz geliştiremediklerini iddia etmiştir.⁵⁶¹

Alman yazınında Yunanlara dair hayal kırıklığının izlerine 19. yüzyılın öncesinde 16. yüzyılda da rastlamaktayız. 1573’te bir Doğu seyahati düzenleyen Alman botanikçi Leonhard Rauwolf (1535-1596) Balkan yarımadasında karşılaştığı Yunanlarla klasik eserlerden tanıdığı antik Grekler arasındaki farkı görünce yaşadığı hayal kırıklığını “Eski Yunanların hikmet ve akıl bakımından diğer milletlere üstünlüğü gibi halihazırda bütün Yunanistan’da eski Yunanlardakine benzer şekilde ilim tedris eden bir mektep yoktur. O kadar ki kendilerinde ne yeni bir şey öğrenme ne de çocuklarına yeni bir şey öğretme hevesinden eser kalmıştır”⁵⁶² sözleriyle anlatmıştır.

1827/28’den sonra özellikle Rusya, İngiltere ve Fransa’nın da yardımıyla Rum isyanının başarıya ulaşmasının akabinde 1832’de Bavyera kralı I. Ludwig’in ikinci oğlu Otto (1815-1867) Yunan Krallığı’nın başına geçirilmiştir. Kral I. Otto Yunan Yarımadasında kamu ve iktisadi hayatta önemli reformlar gerçekleştirmiştir. I. Otto ülkenin askeri sistemini güçlendirmiş ve eğitim sistemini yeniden düzenlemiştir.⁵⁶³ Fallmerayer Yunanistan’da 1832’den 1862’ye kadar yönetimde kalan kral Otto’nun ülkede önemli işler başardığını şu sözlerle dile getirmişti: “Halk I. Otto’ya isminden ve şanlı kökeninden dolayı bağlılık göstermiyordu; kamu düzeninin kemer taşı ve kişi mülkünün ve geleceğinin güvenliği ve yegane garanti olarak görüldüğü için krala bağlılık gösteriliyor, sayılıyor ve seviliyordu.”⁵⁶⁴ Bu alıntıda müellif bir taraftan Alman ırkını yüceltirken diğer taraftan Yunan Yarımadasında düzenin sağlayıcısı olarak krala bağlılık gösterildiğine vurgu yapmıştır. Çünkü ona göre Yunanlar devlet yönetme ve idare etme konusunda becerikli bir millet değildir.

⁵⁶¹ Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, s. 15-17.

⁵⁶² Strauss, a.g.m., s. 246.

⁵⁶³ Franz Menges, “Otto I.”, **NDB**, C. 19, 1999, s. 687, 688.

⁵⁶⁴ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 273.

Mora tarihinin ikinci cildinde Fallmerayer “Hellen kimdir?” sorusuna “Üç ya da dört yıldan daha fazla bir kral saklamayan ya krallarını öldüren ya da yönetimden uzaklaştıran halk Hellenler’dir”⁵⁶⁵ cevabıyla tanımlamıştır. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında üzerinde durulacağı gibi Alman oryantalist Hellen kimliğini oluştururken bu halkın devlet yönetme konusunda eksik olduğuna inanmıştır. Ona göre Yunanlar askeri yönden olduğu gibi devlet yönetme konusunda da oldukça geridirler. “Resmi dairelerden tüm hırsızlar çıkartılıp ve her yerde onların yerine sadece adil olanlar getirilse muhtemelen Hellen Krallığı’ndaki tüm resmi daireler sonsuza kadar boş kalırdı.”⁵⁶⁶ Ona göre devletçilik bilincinin gelişmediği Yunan Krallığı’nın başına bu nedenle Alman bir prens atanmıştır.

Kamu malını sahiden özel malıymış gibi kullanmak çok eski bir devlet alışkanlığıdır, aynı zamanda Bizans memur dünyasının sarsılmaz hakkıdır. Ve başkalarının yaptığı gibi Grekleri yenilik tutkunu ve isyankar olarak kötölemek yerine biz onları oldukça muhafazakar ve de özellikle eski tarihi hukuklarına son derece saygılı buluyoruz.⁵⁶⁷

Müellif bu alıntıda Avrupa’da Yunanların görüldüklerinin aksine bir karaktere sahip olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda yazar Bizans devlet yönetiminin doğasındaki despotizme işaret etmiştir. İlerleyen sayfalarda Bizans devlet yönetimi üzerine düşünceleri detaylandırılacaktır.

Fallmerayer eserlerinde Yunanlara yönelik olumsuz imgeler oluşturmakla kalmamış aynı zamanda Rum isyanına ve Filhellenizm akımına destek veren Avrupalıları da eleştirmiştir:

Yunanistan gözyaşı, kan, altın ve sempatinin bozulmaz harcı vasıtasıyla Avrupa’yla daima kaynaşmıştır ve de bu şekilde mevcut olacak ve yaşayacaktır. Meselenin doğasına ve Avrupa’nın avantajına Greklerin Konstantinopolis ve Ayasofya’dan ziyade öncelikle kuş üzümü bahçelerini, dut ağaçlarını ve dalgalı buğday tarlalarını, müstakbel sokaklarını, çeşmelerini, saat kulelerini ve acı portakal ormanlarını daha çok düşündükleri daha uygun bulunur.⁵⁶⁸

Avrupalıların Rum isyanına tamamen duygusal nedenlerle desteklediğini düşünen Fallmerayer Yunan halkının içinde bulunduğu kötü durumu ve beceriksizliği Avrupa kamuoyunun dikkatine sunmak için çabalamıştır. Hatta zaman zaman Avrupa’nın Rum isyanına yönelik düşüncelerini değiştirdiğini dahi iddia etmiştir.

Ancak siz boş ellerinizi tüm kapılara uzattığınız için ve sizden yarar da zarar da gelemeyeceği için büyük problemin çözümünde Doğu’nun yeniden yapılandırılması ve dünya barışının teminatı için kendi imkanlarınızın gücü yetmediğini herkes görüyor,

⁵⁶⁵ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zwiter Theil*, s. xx.

⁵⁶⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 359.

⁵⁶⁷ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 359.

⁵⁶⁸ Fallmerayer, *GW, Erster Band*, s. 271.

ülkeniz adeta yoksulluk kurumu olarak hala küçük katkılarla ve Batı'nın haftalığıyla – şahsi çaba olmadan – yaşamak istiyor, hem merhametimizi hem de sizi sonsuza kadar koruyacak Hıristiyan sevgisini kaybettiniz ve de Batı dünyasının hayranlığını kaybettiniz. Bitmek ve doymak bilmeyen sefaletiniz Avrupa'yı yordu ve korkuttu.⁵⁶⁹

Bu arada suç sizin değildir; bu bir yetenektir; olabileceğiniz kadar oldunuz ve burada biri suçlanacaksa Avrupa'nın kendisidir ki o zayıf sınırlara ve boş ceplere çok az heyecan duymuştur. Yüzyılımız küçük politik yapılara karşı muhaliftir, sadece canlı bedenler ve büyük kitleler istiyordur.⁵⁷⁰

Bu düşünceler Fallmerayer'in şahsi görüşüdür. 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da Yunanlara yönelik sevgi ve merhamet duyguları kısmen azalsa da Yunan hayranlığı uzun süre devam etmiştir. Alıntılardan anlaşıldığı üzere Fallmerayer bir taraftan Yunanları aşağılarken diğer taraftan da Avrupamerkezci bakış açısıyla Avrupa'yı yüceltmeyi ihmal etmemiştir. “Ama ne yazık ki sıcak Hellen dostu olmalarına rağmen Almanların sönmekte olan aşk ateşi, Teselya'nın pahalı el emeğini Britanya'nın tam ipten oluşan makine işi ürünlerine tercih etme konusunda çok da ileri gitmiyor.”⁵⁷¹ Alman oryantalistin tepkisi sadece Yunanlarla sınırlı değildir. Aslında onun kızgınlığı Alman halkının *işe yaramayan* Yunanlara fazlasıyla yardım etmesidir. Hatta son örnekte müellif Almanların Yunanseverliğini samimi bulmadığının da işaretini vermiştir. Fallmerayer Avrupa'da Yunanlara ve Rum isyanına olan ilginin azaldığını şu şekilde dile getirmiştir:

Batı'da çok güzel renklerle aktarılan, klasik yüce ve felsefi derin bir motif gibi mana verilen Yunan devrimi yakından bakıldığında dünya olaylarının hüküm ve yasasına göre yerinden yurdundan çıkartılmış ama kaybedilen malı için yabancıların sözleri ve gücüyle tahrik edilerek her şeylerini kaybetmiş kişilerin basit ve çığ kargaşasıyla önemini kaybetmiştir.⁵⁷²

Rum isyanı başladığından ve Kral I. Otto 1832'de Yunan tahtına oturduğundan beri Filhellenizm akımı Almanlar arasında etkisini devam ettirmiştir. 1840'lara kadar Filhellenizm taraftarları özellikle solcular ve liberaller arasından çıkmıştır. Ancak bu dönemden sonra cumhuriyetçiler ve liberal reformcular meseleleri ve modelleri için Yunanların kendi mücadelelerini desteklemeyi bırakmışlardır. Özellikle filologlar Avrupa'nın kökeni meselesi için yöneldikleri antikite inancı yerine başka görüşleri benimsemeye başlamışlardır. Böylece üniversitelerde pek çok klasikçi Yunan savaşını ilk başta açık yüreklilikle desteklemişse de sonrasında desteklerini daha sessizce devam ettirme gereği duymuşlardır.⁵⁷³ Üniversitelerdeki genel yönelim Hint-Avrupa kökenine doğru kaymıştır. 1770'lerden itibaren Avrupa'da Hindistan'a yönelik araştırmalar önem

⁵⁶⁹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 325.

⁵⁷⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 325, 326.

⁵⁷¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 219.

⁵⁷² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 249.

⁵⁷³ Marschand, a.g.e., s. 35.

kazanmıştır. Almanya’da ise Friedrich Schlegel *Über die Sprache und Weisheit der Indier* adlı çalışmasıyla birlikte Sanskritçe ile Avrupa dilleri arasında dilbilimsel uyumluluk olduğunu bulmuş, böylece Avrupa’nın kökenini özellikle de Alman halklarının kökenini antik Hindistan’da aramıştır. Schlegel’in çalışmalarıyla Avrupa’da bir ‘oryantal Rönesans’ yaşanmıştır ve bu dönemde araştırmacılar insan ırkının kökenini antik Greklerden ötede Hindistan’da aramıştır.⁵⁷⁴

3.1.3. Fallmerayer’in Osmanlı ve Rusya’yı *Bizanslaştırması*

Fallmerayer Grek-Slav teziyle ilgili olarak ortaya attığı önemli bir iddiası da Osmanlı Devleti’nin ve Rusya’nın Doğu imparatorlukları olarak Bizans’ın varisi oldukları tezidir. Fallmerayer de sıklıkla eserlerinde bu konuya temas etmiştir. Hatta Doğu Roma’yı Bizanslaştırarak yani Batı Roma karşısında ötekileştirerek çağının olaylarına baktığı iddia edilebilir. Fallmerayer’in Osmanlı Devleti’ni ve Rusya’yı Bizans’ın devamı olarak görmesi, ortaya attığı Grek-Slav tezi ve tarih felsefesiyle yakından alakalıdır. Aydınlanmanın da etkisiyle müellif 1453 İstanbul’un fethi gibi tarihi bir olaya doğa yasaları gereğince bakmış, İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethini başkentte yaşanan bir saltanat değişikliği olarak görmüştür:

Hepimizin her şeyi bildiği gibi Grek kilise devletinin ilk hayati eylemi renkli karışıklığın içinde bin yıldan uzun zamana sıkışmış ve saflarını padişahın yönettiği ikinci aşamaya geçiş çok hızlı, doğal ve düzenli olmuştur, yeni tragedyaların güçleri ve sanatları öyle etkili, sürükleyici ve ateşliydi ki değişimden dolayı kısa süren elemden sonra mağlupların ağıtları kendiliğinden kesilmiştir. Üç gün içinde değişim tamamlanmıştır ve Bizans kan bakımından olmasa da ruh ve anlayış bakımından tamamen Türkleşmiştir.⁵⁷⁵

18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın başına kadar Avrupa’da hâkim olan Aydınlanma düşüncesi Fallmerayer’in düşünce dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir. Aydınlanma döneminde Akıl Çağının filozofları insan aklını her şeyin üstünde tutmuş ve doğa olaylarını ilahi takdir yerine neden-sonuç ilişkisi içinde açıklamışlardır. Fallmerayer de İstanbul’un fethi hadisesini tarihsel bir bütünlük içinde tanımlamıştır:

Rusların tamamıyla çürümüş Tatarların yerini alması gibi Türkler de doğal ilerleyişlerinde aynı yasa gereğince Bizanslıların yerini almışlardır ve de hiçbir akıllı insan Altın Orda

⁵⁷⁴ Chunjie Zhang, “German Indophilia, Femininity, and Transcultural Symbiosis around 1800”, **Imagining Germany Imagining Asia: Essays in asian-German Studies**, Ed. V. Fuechtner, M. Rhiel, Rochester, New York: Camden House, 2013, s. 208.

⁵⁷⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 312.

hanının siyasi bir yeniden diriliş yaşayacağı ihtimaline inanmaz. Komnenoslar ve Paleologosların yeniden bir doğuş yaşayacaklarını hayal etmek saçmalık olur.⁵⁷⁶

Fallmerayer alıntıda Osmanlı'nın Bizans'ın doğal bir devamı olduğunu belirtmekle kalmamış aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun yeniden hayat bulacağı ihtimalinin de imkansızlığının altını çizmiştir. Aslında Fallmerayer'in böyle bir yorumu yapmasının nedeni 19. yüzyılda Rusya'nın Bizans'ı yeniden diriltme çabasıdır. Müellif anlatımıyla Rusya'nın planlarının imkansızlığını vurgulamıştır. Alman oryantalist “İmparatorluk sarayında sadece inanç değişti, ama daha önce Bizans otokratlarının birkaç kez yaptığı gibi değil, yani dördüncü yüzyılda Konstantin'in yönetiminde ve sekizinci ve dokuzuncu yüzyılda İkonacıların yönetiminde teşebbüs edilip somut şekilde uygulanmadığı gibi [değil]”⁵⁷⁷ diyerek Ortodoks Bizans ile Müslüman Osmanlı arasındaki din farkını kısmen de olsa vurgulamıştır. Fallmerayer Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi karşısında Bizans'ın yok olmadığını şu sözlerle okuyucuya aktarmıştır: “Otokrat-Hıristiyan Bizans ölümle solmadı hatta Bizans'ın ruhu dahi ölümsüzdür ve Dalai Lama'nın ruhu gibi Batı'nın ‘özerkliğinin’ korkusundan daha o zaman taze inancı, devasa bir kılıf gibi yeniden canlandı ve Avrupa'nın Doğu köşesini tehdit etti.”⁵⁷⁸ Alıntidan anlaşıldığı üzere Alman oryantalist Bizans'ın varisi olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştür. Aynı zamanda ona göre vaktinde Batı'nın rakibi ve düşmanı olarak görülen Bizans gibi Osmanlı Devleti de Avrupa için bir tehdit unsurudur.

Fallmerayer'in Osmanlı Devleti'ni Bizans'ın devamı olarak görmesindeki en önemli etken başkent İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi olayıdır.

O dönemde Grek olmayanların kafasında Konstantinopolis şehrine sahip olan kişinin aslında Basilius, imparator, kayser olduğu ve bunlarla isimlendirilmesi gerektiği vardır. Bu düşünce aynı zamanda Grekler üzerinde derin bir etki yapmıştır. Konstantinopolis'i fethettikten sonra [Fatih Sultan] Mehmed'e [Bizanslı tarihçi] Laonikos [Halkokondiles] tarafından *Basilius megas* denilmiştir. II. Mehmed'in kendisinden önceki selefi Murad Osmanlı'nın en büyük ve en başarılı savaşçılarından olmasına ve Konstantinopolis ve bir kısım toprakları dışında Bizans'ın tüm topraklarına sahip olmasına rağmen sadece emir unvanıyla anılmıştır.⁵⁷⁹

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra bölgedeki Grek Ortodoksları koruma siyaseti gütmemesinden dolayı Batılı araştırmacılar onun Bizans'ın mirasına sahip çıktığını iddia etmişlerdir. Fatih'in sarayında Yunanca ve Latince eserlerden bir kütüphane kurduğu, hümanist Ciriaco d'Ancona'yı ve Georgios Amuritzes gibi Rum âlimlerini

⁵⁷⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 252.

⁵⁷⁷ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 313.

⁵⁷⁸ Fallmerayer, *GW, Dritter Band*, s. 330.

⁵⁷⁹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 75.

sarayında misafir ettiği, İtalya'ya kaçmış Rum alimlerini İstanbul'a çağırdığı bilinmektedir. Fatih son yıllarında Gentile Bellini'yi Venedik'ten sarayına çağırması, portresini yaptırmış, yeni saray duvarlarına İtalya saraylarındaki gibi freskler çizdirmiştir. Görüldüğü gibi Fatih hümanizme özel bir ilgi duymuştur. Bununla beraber Osmanlı sultanı İslam felsefesine de ilgi duymuştur. Fatih Sultan Mehmed Müslüman ulemayla sarayında toplantılar yapmıştır. İnalçık'a göre Fatih, Hıristiyan ve İslam halklarının kültürlerini kucaklayan onların üzerinde Roma İmparatorluğu'nu ihya etmeyi tasarlamıştır.⁵⁸⁰ Fatih'in Yunan âlimleriyle ilişkileri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda Bizanslı Kritovulos'a kendi tarihini yazdırmıştır. Kritovulos'a göre sultan Hellenistik dönemin kuramcılarını tarafından tasarlanan tarihin kanunlarına göre Bizans İmparatorluğu'nun doğal bir varisidir. Bu teoriye göre dünya tarihi büyük imparatorların ve yönetici halkların birbirini izlemesi sonucu oluşmuştur. Başlangıçta Asurlar-Babililer, onlara müteakip Mısırlılar, Medler, Persler, Grekler ve Romalılar, şimdi ise Kritovulos'a göre tarih Osmanlı Türklerine dönmüştür. Aslında bu iddiayı ilk olarak Kritovulos ortaya atmamıştır. Ancak o dönemin entelektüel çevrelerince geniş ölçüde tutulan bir fikir olmasını sağlamıştır. Kritovulos Fatih için Arapça-Türkçe bir unvan olan "Emir" ya da "sultan" kelimelerini kullanmamış, aksine onu "imparator" (Basileus-βασιλεύς) yani Bizans imparatorlarının geleneksel unvanıyla betimlemiştir.⁵⁸¹ Yukardaki alıntıda Fallmerayer'in zikrettiği Bizans tarihçisi Laonikos da Fatih Sultan Mehmed'i *basilius* olarak adlandırmıştır. Fallmerayer de pek çok Batılı tarihçi gibi Sultan Mehmed'in bu unvanı kullanmakla Bizans'ın mirasına sahip çıktığına inanmıştır. Osmanlı sultanları Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren *kayser* unvanını kullanmışlardır. Fallmerayer de Sultan Mehmed'in tarihçiler tarafından Bizans imparatorluk unvanlarından *Basilius megas* kullanmasını Bizans-Osmanlı sürekliliğinin kanıtı olarak göstermiştir. İstanbul'un fethiyle Doğu Roma imparatoru iddiasında olan Fatih Sultan Mehmed'e karşı, Fallmerayer Trabzon Rum imparatorunu rakip görmüştür. Bu görüşünü ise şu cümlelerle ifade etmiştir:

Çünkü başkentlerinin kaybedilmesinden sonra pek çok kişi Trabzon İmparatorluğu'na sığındı. Paleologos hanedanının imhasından sonra Büyük Komnenoslar tüm Grek halkının yegane ve meşru başı olarak görülmeye başlandı. Mehmed şimdi Konstantinopolis'in Basilius Megas'ı olarak Kalo Johannes'in bir rakibiydi. Johannes ordularıyla değil ancak Hellen halkı üzerindeki manevi etkisiyle II. Mehmed'e bir rakipti.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Halil İnalçık, **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, İstanbul: TİBKY, 2011, s. 300.

⁵⁸¹ Diether Roderich Reinsch, "Kritobulos of Imbros – Learned Historian Ottoman Raya and Byzantine Patriot", **Zbornik Radova Vizantološkog Instituta**, C. XL, (2003), s. 306.

⁵⁸² Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 255.

Fallmerayer tarihi süreçte olayları anlatırken Bizans imparatorları ile Osmanlı sultanlarına halef selef ilişkisi içinde bakmıştır: “... aynı şehirde, aynı ülkede Sultan Abdülmecid’in selefi Hıristiyan imparator Konstantin Kopronymus...”⁵⁸³ betimlemesinde olduğu gibi. Fallmerayer’in anlatımındaki süreklilik onun Bizans ve Osmanlı’yı ayrı birer devlet olarak tahayyül edemediğini göstermektedir. Nitekim bir sonraki alıntı da müellifin bu bakış açısı daha belirgindir:

İstanbul’da toprak ve hayvanların fevkalade şekilde iyilik ve uysallık içinde olduğu söylenir; insan orada zehirli hayvan bulamazmış, at yolun ortasında uyuyan köpeğe kıyamazmış ve hatta atmaca aynı ağaç üzerinde kumruyla yuva kurar, başka yerlerde avlanırmış (?) İstanbul’da sadece insan kötüymüş – ağır ama muhtemelen tam olarak haksız olmayan bir ifade ki bu betimleme Büyük Konstantin’den Sultan Abdülmecid Han’a kadar şehirde yaşanan olayları çürütmekten ziyade destekliyor görünmektedir... Anastasius ve I. Andronikos’un yönetimindeki Bizanslılar nasıldıysa bugün de onlar aynıdır; din hiçbir değişiklik yapmamıştır...⁵⁸⁴

Fallmerayer Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sürekliliği din ve saray merasimleriyle alakalı da görmüştür. “Doğu’da...din hiçbir değişiklik yapmamıştır” cümlesiyle Doğu dinlerini Ortodoksluk ve İslamiyet’i dogmatik olarak gördüğünü adı geçen dinlerin gelişime, ilerlemeye kapalı olduğuna işaret etmiştir. 1847’de Fallmerayer Üçüncü Doğu seyahatini gerçekleştirdiği dönemde İstanbul’da sultan Abdülmecid Han bir diplomat ziyafeti vermiştir. Bu vesileyle gördüğü Osmanlı merasimini müellif Bizans geleneğine benzetmiştir. “Sultanın çadırı ile tiyatro salonu arasında çayırılık alanda bize Doğu’nun zenginliğini ve Bizans İmparatorluk yemeğinin olağanüstü görkemini sunacak olan meşhur çadır salon bulunuyordu.”⁵⁸⁵ Fallmerayer’in Bizans ve Osmanlı’ya dair bu betimlemeleri Voltaire ve Montesquieu gibi Fransız aydınlarının betimlemeleriyle büyük benzerlik gösterir.

Fallmerayer Bizans ve Osmanlı Devleti arasındaki doğal sürekliliği her iki devletin din ve devlet işlerini bir arada yürütmesine de bağlamıştır. Müellif, Bizans’ın din-devlet geleneğini Osmanlı’nın daha da geliştirerek sürdürdüğüne inanmıştır. Bu vesileyle şöyle demiştir:

Türk devlet yönetiminin sadece birtakım uygulamalarında Bizans karakteristik izleri taşımadığı daha önce zaten bir yerlerde fark edilmişti: Osmanlı monarşisinin tüm yapısı, eyaletlerin sınıflandırılması, kamu hizmetlilerinin hiyerarşisi, Çanakkale Boğazı’nın Doğu ve Batı’ındaki “Avrupa ve Anadolu’da” en üst adli makamlar, memuriyetlerin isimleri, güvenlik ve mahalli idarelerin biçimi, hükümet görevlilerinin yalancı, hilesi ve apaçık hırsızlığı, acımasızlık ve yurttaşların mal ve servete karşı imparatorluk hazinesinin sürekli fesatlığı şimdiye kadar – sadece Türkçe adlandırma ile – Bizans’a özgü kalmıştı. Konya’nın

⁵⁸³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 28.

⁵⁸⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 29, 30.

⁵⁸⁵ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 323.

Bab-1 Alisi ve Bizans ile Trabzon Hıristiyan sultanlığının sarayları kan ve yaşamda içine işlemiştir, bugün Türk ve Bizans ulusal milli yaşantısını karşı karşıya duran iki düşman unsur olarak birbirinden ayırmak daha doğru değildir. Yüzyıllardır Doğu'nun birbirine karışmış ülke ve halk kitlesindeki bu birleşmenin hâkimi daha fazla Βασιλεύς (Basilius) ya da Αυτοκράτωρ των Ρωμαίων (Romalıların İmparatoru) olarak adlandırılmıyorsa Bizans İmparatorluğu bu yüzden yıkılmamış, yıldızı sönmemiş, Bizans devlet fikri sona ermemiştir. Bursa sultanının Blacherna ve Bukoleon sarayına taşınması sadece kişilerin değişimidir, nesnelere değil...⁵⁸⁶

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Fallmerayer Bizans ve Osmanlı halkının da kurumlarının da kaynaştığı düşüncesindedir. Müellif bu alıntıda da açık bir şekilde Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasına rağmen Osmanlı ile birlikte kurumlarının hala yaşadığını ve sadece yöneticilerin değiştiğini bir kez daha vurgulamıştır. İstanbul'un yeni yöneticilerinin haleflerinin unvanlarını kullandığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Konstantin zamanından beri Konstantinopolis ya da Yeni Roma'nın hükümdarları ilahi hak yoluyla kendilerini tüm dünyanın efendileri ve mülk sahipleri olarak görüyorlardı... Eski Roma'nın inançsız senatosu ve imparatorları da yaşanan dünya üzerinde hâkimiyet uygulama iddiasını sadece doğrudan doğruya tanrıdan gelen yaygın teoriye göre bir unvanla değil aynı zamanda paralı askerlerinin korkutucu disiplinleri sayesinde yapıyorlardı. Bu nedenle kendilerini askeri güç üzerine kurulmuş bir devletin imparatorları olarak görüyorlardı ya da ilk kurucu mutlak güç olarak *sezar* adını kullanırlardı. *İmparator* unvanının kendine has sözcüklerinin Grekçede bulunmamasından dolayı bu kelimenin yerine *Basilius* terimi kullanılmıştır. Yüzyılların karanlığı ve Roma dünyasının köle zihniyeti bu unvana sihirli bir ışık verdi: Konstantinopolis'teki imparator (Basilius) yeryüzünde tanrının bir sembolüydü. Batılı evrensel bir gücün bu hayali ya da Timur hâkimiyetindeki Moğol yazıcılarının yazdığı gibi Kayser-i Rum iddiası Doğu devletlerindeki İran'ın hükümdarlarının aşırı iddialarına karşı koymaktadır. İranlıların *Kralların Kralı* anlamındaki *Şahin Şah* unvanıyla isimlendirilmeleri ve Sasaniler zamanındaki Med anıtlarında ve paralarında yazıldığı gibi *İran ve İran dışındakilerin kralı* ayrıca tüm dünyanın kralı, *İran krallarının kralı* gibi unvanlar bunlara örnektir.⁵⁸⁷

Alıntıda Alman müellif Konstantin'in Konstantinopolis'i "Yeni Roma" olarak adlandırmasına işaret etmiştir. Başlangıçta "Byzantion" olarak anılan şehir dördüncü yüzyılın başında Yeni Roma anlamına gelen Nova Roma (Νέα Ρώμη) olarak adlandırılmıştır. Sokrates'e göre Büyük Konstantin şehri Yeni Roma olarak adlandırılmasını emretmiştir. Konstantin için Konstantinopolis ikinci bir Roma'dan ziyade diğer Roma ile eşit seviyedeki yeni Roma'dır.⁵⁸⁸ Yeni kurulan bu başkentte kilise ve devlet arasındaki düzen en öncelikli konumdadır. İmparator Konstantin kurmuş olduğu imparatorluk üzerinde stratejik bir saygınlık arayışı içerisine girmiş, bunun için de Hıristiyanlığı kullanmıştır. Konstantin'in saray teoloğu piskopos Caesarea'lı Eusebius benzetme yoluyla ilahi ve dünyevi Kudüs'ü Yeni Roma'ya yani Konstantinopolis'e nakletmiştir. Caesarea'lı Eusebius maksatlı olarak Konstantin'in hâkimiyetini "Logos'un

⁵⁸⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 306.

⁵⁸⁷ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 71, 72.

⁵⁸⁸ Demetrius John Georgacas, "The Names of Constantinople", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 78, (1947), s. 354.

ilahi egemenliğinin dünyevi tasviri” olarak yorumlamıştır. Bu noktada kilise, tanrının ilahi imparatorluğunun sureti olarak tanımlanmıştır ve tanrının istemine göre kilise ve devlet birbirine ait olmuştur. Bu devlet politikası ve din unsuru Konstantin döneminden itibaren Bizans hükümdarları tarafından devam ettirilmiştir.⁵⁸⁹ Fallmerayer’e göre Osmanlı hükümdarları da aynı anlayışı devam ettirmişlerdir.

Fallmerayer unvanlardan yola çıkarak İstanbul’a sahip olanın dünyayı yöneteceğine olan inancını her fırsatta dile getirmiştir. “İranlı Ali’nin yazdığı gibi Basilius, Kayser-i Rum ya da kayser unvanları ve buna bağlı olan evrensel monarşi, halkların kavramasına göre büyük Konstantinopolis şehrine sahip olmayla mümkündür.” Fallmerayer Konstantinopolis’in dünya siyasetinde kilit bir noktaya işaret ettiğine vurgu yapmıştır. IV. Haçlı Seferiyle “Frenk askerleriyle birlikte Konstantinopolis’i ele geçirdikten sonra Balduin *haklı olarak dünyayı fethedeceğine* inanıyordu”⁵⁹⁰ diyerek Doğu’dan ya da Batı’dan her kim Konstantinopolis’in efendisi olursa dünya yönetiminde söz sahibi olacağını iddia etmiştir. Bu konuya ilerleyen sayfalarda daha detaylı yer verilecektir.

1204’te gerçekleştirilen IV. Haçlı Seferiyle Konstantinopolis Latinler tarafından işgal edilmiştir. Latin hâkimiyeti Konstantinopolis’in zenginliklerini ve ihtişamını büyük ölçüde sömürmüştür. Ancak 15 Ağustos 1261’de VIII. Mikhael Palaiologos “Yeni Konstantin” ve Konstantinopolis’in “ikinci kurucusu” sıfatıyla şehre girmiş ve böylece Latin hâkimiyeti son bulmuştur.⁵⁹¹ Fallmerayer Bizans tarihi açısından bu önemli olayı şu şekilde anlatmıştır:

Mikhael Greklerin başkentini yeniden fethedince çağdaşları ve Batı dünyası üzerinde derin bir etki bıraktı ve Bizans dünyasını aşan bir ihtişamla ismini duyurdu. Ayrıca Mikhael imzalarında kendisini Roma İmparatorluğu’nun ve yeni Konstantinopolis’in yaratıcısı olarak adlandırıyor, etrafındaki dalkavuklar da ona hiç sıklımadan hükümdarlar içinde en ünlüsü, ilahisi, korkuncu ve dört kıtanın şöhretlisi diyorlardı.⁵⁹²

Buraya kadarki örneklerden anlaşılacağı üzere Fallmerayer Bizans ve Osmanlı Devleti’ni her iki devletin başkentinden, hükümdarların kullandığı unvanlardan, devlet içindeki kurumların benzerliklerinden ve de en önemlisi devlet yönetim biçiminden dolayı halef-selef ilişkisi içinde bir bütün olarak görmüştür. Ancak Fallmerayer sadece Osmanlı’yı Bizans’ın varisi olarak görmemiştir. Doğu dünyasının sınırları içinde Rusya da ona göre Ortodoks Bizans’ın bir devamıdır.

⁵⁸⁹ Kozyrev, a.g.t., s. 22.

⁵⁹⁰ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 72.

⁵⁹¹ Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282: A Study Byzantine-Latin Relations*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1959, s. 120.

⁵⁹² Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 150, 151.

1860 tarihli bir yazısında Fallmerayer “...insan ‘Hıristiyansever’ otokratların Bizans’ını anlamak için sadece Rusların saray ve devlet tarihini okuması gerekir...”⁵⁹³ cümlesiyle Rusya’yı anlamak için Bizans tarihi okunması gerektiğini iddia etmiştir. Yine aynı yazıda “Moskova ve Bizans’ın imparatorluk sarayı... onların politikası, geleneksel bakış açısı ve onların anormal rejimi çok çarpıcı benzerlik gösterir, bin yıl öncesinde olduğu gibi bugün Rus monarşisinin sadece canlı kopyası aynı Grek otokratlığının ruh göçü olarak algılanır” diyerek Bizans ve Rus siyasetini birbirine benzetmektedir. “Birisi eğer Rus politikasının ruhunu, anlayış ve amaçlarını derinlemesine araştırmak isterse, ona Bizans’ın saray tarihi hakkında daha iyi bilgi verilsin”⁵⁹⁴ yorumuyla da yukarıdaki iddialarını desteklemektedir.

Seidler’e göre Fallmerayer Slav-Bizans ruhunun yaşamaya devam ettiğini hatta Rusya’nın gücüyle ilerlediğini savunmuştur.⁵⁹⁵ 1856’da kaleme aldığı bir yazıda ise müellif “İmparatorluk geleneğiyle, hukuk bilimiyle ve yönetimiyle Doğu Roma Bizans’ta hiçbir zaman solmadı ve Batı Roma gibi yeni heterojen bir kozmosla her yeri kapladı. Bizans’ın kalp atışı tamamen durmadan sadece hayat merkezi kaydırıldı...”⁵⁹⁶ anlatımıyla müellif Slavları kastetmiş, Konstantinopolis’in ruhunun Moskova’ya kaydığını düşünmüştür. Fallmerayer’in Doğu’ya bakışında ve Doğu’yu sınırlandırmasında belirtildiği gibi esas unsur Ortodoksluk’tur. Bu nedenle Bizans ve Rusya’yı politik ve anlayış açısından birbirine benzetmektedir. İlerleyen sayfalarda belirtileceği üzere Fallmerayer Batı-Osmanlı karşılaştırmasından ziyade Batı-Rusya karşılaştırması yaparak oryantalist imgeleri Ortodoks dünyasına atfetmiştir. Alman oryantalist Doğu Roma’yı Batı Roma’nın devamı olarak görmemiş, geleneksel Alman tarihyazımında olduğu gibi Doğu Roma’yı Bizanslaştırmıştır. Osmanlı ve Rusya’yı da Doğu tanımı içinde Bizans’ın varisi olarak görmüştür.

3.1.4. 19. Yüzyıl Dünya Düzeninde Rusya ve Osmanlı’nın Rolü

Fallmerayer her ne kadar ortaçağ Bizans tarihiyle ilgilenmiş ve bu dönem üzerine monografi tarzında eserler ortaya koymuşsa da zamanının önemli politik meseleleri üzerine çeşitli vesilelerle fikir beyan etmeyi de ihmal etmemiştir. Kuşkusuz bunun nedeni daha

⁵⁹³ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 550.

⁵⁹⁴ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 550.

⁵⁹⁵ Seidler, a.g.e., s. 56.

⁵⁹⁶ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 384.

önce belirtildiği gibi onun tarihe yaklaşımıyla alakalıdır. Fallmerayer gününün olaylarını anlamak için tarihi, tarihi anlamak için ise zamanının olaylarının yorumlanması gerektiğine inanmıştır ve bu nedenle çağının olaylarını yorumlamaktan çekinmemiştir. Doğu dillerini bilmesi ve Doğu seyahatleri sayesinde 19. yüzyılın en mühim meselelerinden bir olan Doğu Sorunu'na yönelik çeşitli gazete ve dergilerde makaleler yayımlamıştır. Fallmerayer'in Osmanlı ve Rusya Doğu'suna yönelik ilk gazete makalesi "Tuna Diyarlarına Bakış" (*Blick auf den untern Donauländer*) başlığıyla 12 Temmuz 1839 tarihinde AAZ'de yayımlanmıştır. Fallmerayer, bu makalede Osmanlı Devleti'ndeki çözülmeyi fırsat bilen Slavların Avrupa'nın geleceğini tehdit ettiğini belirtmiş ve tüm İliya üçgenini Doğu ve Batı arasında esas anlaşmazlık meselesi olarak görmüştür.⁵⁹⁷ Tez çalışmasının I. Bölümünde Rusya'nın Balkanlara yönelik politikası detaylı olarak anlatılmıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren Rusya büyüyen bir güç olarak tüm Slav ve Ortodokslar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Fallmerayer de Rusya'nın bu emellerini daha 19. yüzyıl başlarında görmüş ve Rusya bu planlarını gerçekleştirdiği takdirde Avrupa'nın özellikle de siyasi birliğini kuramamış Almanya'nın geleceğini tehdit ettiği konusunda halkı uyarmaya çalışmıştır.

Fallmerayer, "Tuna Diyarlarına Bakış" adlı makalede "pek çoğunun kabul ettiği gibi Romalılar, Cermenler ve Slavlar Hıristiyan dünya sürecinin üç büyük unsurlarıdır"⁵⁹⁸ diyerek dünya tarihinde Roma ve Cermenlerden sonra Slavların da önemli bir yer tutacağına işaret etmiştir. Aslında Fallmerayer'in bu düşüncesinin izlerini daha 1830'da Mora tarihine yazdığı önsözde de görmekteyiz. "Şimdi hükümler Latin ve Alman ırkından çekilmiş, Slavların büyük ırkına geçmiştir"⁵⁹⁹ cümlesiyle Fallmerayer ortaçağa Latin ve Almanların damga vurduğunu, Moskova merkezli genişleyen Slavların yeniçağa hâkim olacağını belirtmiştir. Müellifin "Avrupa ve Asya'da gelecek Slavlara aittir"⁶⁰⁰ iddiası ise Rusların sadece Avrupa için tehdit unsuru olmadıklarını aynı zamanda Doğu dünyası için de tehlike oluşturduğunu göstermiştir.

Alman tarihçi 1850'de yayımladığı başka bir yazısında "Ruslar" dünyaya hâkim olan "son halk olarak görünüyor" demiştir. Devamında "Rusya yabancı gücünün coşkunuyla birden ortaya çıktı ki diğerleri ölmüştü ya da yorgundu. Rusya'nın gelecekteki talepleri muazzamdı ve Avrupa'nın korkusundan dolayı Rusya'nın gücü

⁵⁹⁷ Leeb, a.g.e., s. 111.

⁵⁹⁸ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 6, 7.

⁵⁹⁹ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. v.

⁶⁰⁰ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 3.

meşhurdu”⁶⁰¹ diyerek Slavların yükselişe geçtiği bir dönemde Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü kötü duruma ve tekrar Almanya’nın parçalanmışlığına işaret etmiştir. Rusya’nın güneyden ve Batı’dan durdurulamama ihtimalinin Avrupa’nın korkularını artıracığına inanmıştır. Önlem alınmazsa “Almanca ve Latince konuşulan özgür ülkelerin” güçlenen Moskova İmparatorluğu’nun bir eyaleti olacağını düşünmektedir. Fallmerayer, “Avrupa’da ortak güç vasıtasıyla yabancı hâkimiyetin esareti kırıldığından beri bir taraftan halkın kalbinde ana vatan bağımsızlığının aşkı ve gereksinimi çok derin ve çok sabit nüfuz etmişti, ancak diğer taraftan da böyle bir aşamada dışarıdan gelecek lütuf için soylularda bilinç güçlenmişti”⁶⁰² diyerek Napolyon’a karşı Avrupa’nın birleşmesini örnek göstermiştir. Ona göre Avrupa’nın yeni tehdit merkezi Rusya’ya karşı Avrupa yeniden birleşebilir ve bu tehdidi ortadan kaldırma konusunda başarılı olabilirdi. Fallmerayer’i bu noktada en fazla endişelendiren husus ise Alman prenslerinin güçlerini kaybetmemek için Rusya’ya yönelik izledikleri yakınlaşma politikasıdır.

19. yüzyılın ilk yarısında Rusya’nın güçlenmesini Avrupa için sadece Fallmerayer tehdit olarak görmemiştir. Sosyalist Moses Hess 1841’de anonim olarak yayımladığı *Die europäische Triarchie* (Avrupa’nın Üçler Erki) adlı eserinde Rusya’nın Avrupa için büyük bir tehlike olduğunu, dünya hâkimiyetini amaçladığını bu nedenle Almanya, Fransa ve İngiltere’yi köleleştirme tehlikesine karşı birleşmesi gerektiğini dile getirmiştir. Hess’in görüşleri büyük ölçüde Fallmerayer’in görüşleriyle uygunluk göstermektedir. Onun anlatımında Ruslar korkutucu düşman imgesiyle anılmıştır. Hess’in eseri aynı zamanda Goldmann’ın 1839’da yayımladığı *Die europäische Pentarchie* başlıklı broşüre bir cevap niteliğindedir. Bu broşürde kutsal ittifak düşünceleri tazelenmiş ve Rusya Avrupa’nın barışı ve düzeni için güçlü bir garanti olarak betimlenmiştir.⁶⁰³ Goldmann’a göre Avrupa’nın beş büyük gücü arasındaki politik denge devam etmelidir. Bu nedenle Prusya; Fransa, İngiltere ve Avusturya ile birleşirken aşağı Cermen devletçikleri Rusya ile birleşmelidir. Bu planla Rusya Ren nehrinin ötesine nüfuzunu genişletmek istiyor ve Avusturya ve Prusya adeta çar ve onun müvekkilliği tarafından sarılmış oluyordu.⁶⁰⁴ Goldmann’ın bu görüşü Avrupa’da pek çok kişi tarafından sert şekilde eleştirilmiştir.

⁶⁰¹ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band II**, s. 85.

⁶⁰² Fallmerayer, **GW, Zweiter Band II**, s. 3.

⁶⁰³ Lew Kopelew, “Zunächst war Waffenbrüderschaft: Anbruch einer neuen Epoche (1789-1815)”, **Russen und Rußland aus deutscher Sicht: 19. Jahrhundert: Von der Jahrhundertwende bis zur Reichsgründung (1800-1871)**, Ed. M. Keller, München: Wilhelm Fink Verlag, 1992, s. 41, 42.

⁶⁰⁴ Florian Gassner, **Germany versus Russia: A Social History of the Divide between East and West**, 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 152.

Fallmerayer de “Biz Avrupa’nın kalbiyiz”⁶⁰⁵ diyerek Goldmann’ın görüşüne karşı çıkmıştır. Alman oryantoliste göre Avrupa’nın kalbinde Rusya’ya karşı ancak birleşerek yapılan bir mücadelede başarılı olunabilirdi. 19. yüzyılın ilk yarısında Alman entelektüelleri arasında gerçekleşen bu tartışmalarda Fallmerayer ön görüşüyle Rus tehdidini ilk fark eden ve bu konuda kamuoyunu uyaran isimler arasında zikredilebilir.

Alman ekolünde Rusya’nın Avrupa’yı ve Osmanlı’yı tehdit ettiğini gören en önemli isimlerin başında kuşkusuz Metternich gelir. Metternich Viyana Kongresine Osmanlı Devleti’ni davet etmemişse de Osmanlı’nın Balkanların ve Avrupa’nın güvenliği için saldırgan olmayan politikasıyla Avrupa düzeninde önemli bir rol oynayacağını savunmuştur. Rusya’nın Ortodokslara hamilik yaparak Balkanlara hâkim olma emelleri çok uluslu Habsburg İmparatorluğu’nu Osmanlı’ya yakınlaştırmıştır. Bu arada Osmanlı Devleti zaten 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflamış, Batı’yı tehdit edecek durumda değildir.⁶⁰⁶ 19. yüzyılda Fransız ve İngiliz aydınlar da Rus yayılmacılığının Avrupa’yı tehdit ettiğini görmüştür. Lamartine, Uguhart, Hammer gibi tarihçiler eserlerinde Rus tehdidine dikkat çekmişlerdir.

Fallmerayer 1850’den sonraki sürgün yıllarında Rus tehdidini şu şekilde dile getirmiştir: “Ruslar Konstantinopolis’i ele geçirirse, bu zaferin hızlı ve kaçınılmaz bir sonucu olarak Tuna’dan Mora’nın güney ucuna kadar tüm “İlirya üçgeni” üzerinde hakimiyet kurarsa o zaman meşru olarak ve kelimenin tam anlamıyla [onlar] eski dünyanın hakimi olacaklardır.”⁶⁰⁷ Fallmerayer’e göre Rusya, Asya ve Avrupa arasındaki aracıdır ve hırçınlığı, içe kapalılığı ve dini gücüyle parçalanmış Batı için kader anlamı taşımaktadır.⁶⁰⁸

Rus çarının kendisini sadece dünyevi bir yönetici olarak görmemesi aynı zamanda dini lider olarak görmesini Fallmerayer şu şekilde eleştirmiştir “...bilakis kendisi Hıristiyan Kilisesinin başkanı olarak takdir edilmek istiyordu ve onun Ortodoks koyunlarının ruhsal kurtuluşu kardinal mevkiindeki Antonelli ve Lambruschini yerine piyade general Protosof ve Kobu-Blokoff sayesinde oluyordu.”⁶⁰⁹ Fallmerayer Doğu yönetim anlayışındaki din-devlet ilişkisini her fırsatta eleştirmiştir. Laiklikten uzak Doğu

⁶⁰⁵ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 168.

⁶⁰⁶ Hayrettin Pınar, “Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich’in Osmanlı Siyaseti”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, (2011), s. 162.

⁶⁰⁷ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 94.

⁶⁰⁸ Seidler, a.g.e., s. 54.

⁶⁰⁹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 27.

devlet yönetiminde “Moskova sezar-papasına”⁶¹⁰ sıklıkla yer ayırmış ve Avrupa kamuoyunu çara karşı uyarmıştır.

Ama çar sadece bir insan değildir, İskender, Şarlman, Timur ve Napolyon gibi Rus gücünün şanı ve yüceliği onunla açmış ve solmuştur. Çar, Roma pontifexi gibi bir düşüncedir ve sadece gerektiğinde dehayla bir araya geldiğinde büyüklük ve süreklilik kurulmuş olur. Hiçbir kanun koyucu ve ülke kahramanı Jül Sezar’dan, Mekke’nin peygamberinden, VII. Gregorius’tan ve I. Petro’dan daha üstün değildir.⁶¹¹

Yukarıda belirtildiği gibi Slavları Batı dünyasına ait görmeyen Fallmerayer “Rusya Avrupa’ya ait değildir”⁶¹² diyerek onu açık bir şekilde dışlamış ve ötekileştirmiştir. Batı karşısında konumlandığı Rusya’nın siyasi amaçlarını gözler önüne sermekle kalmamış, aynı zamanda Rusya’nın devlet, askeri, sosyal yapısına ve halkına yönelik oryantalist yorumlarda bulunmuştur. Fallmerayer’e göre, Rusya, Slavlığın etnik unsuruyla Bizans imparatorluk düşüncesini ve Ortodoksluğun ilahi otoritesini birleştirmiştir. Rusya tam olarak Doğu Avrupa’nın yönetici gücü olan Latin-Cermen Batı Avrupa’ya dünya tarihinin gücü olarak karşı koymuştur. Ona göre, Bizans ve Roma, Ortodoksluk ve Katoliklik arasındaki tarihi düşmanlık Rusya’yla yeni bir tarihi keskinlik kazanmıştır. Bu tarihi ve felsefi düzlemde Fallmerayer Rusya ve Almanya arasında pragmatik bir zıtlığa ya da diğer bir ifadeyle düşmanlığa odaklanmıştır. Fallmerayer Rusya’yı “kemikleşmiş, birleşik güç, dayanıklı, soğukkanlı, sağlam inşa edilmiş bir politika, bununla birlikte her şey sanat ve bilimde politikanın himayesine girmiş” olarak yorumlamıştır. Buna karşılık Almanya’yı “bölünmüşlük, yönetim gücü çökmüş, bağımlı, karışıklık içinde” olarak betimlemiştir.⁶¹³ Fallmerayer, Rusya’nın Slavlık’ın etnik özünü Bizans’ın imparatorluk düşüncesiyle ve Ortodoksluğun tinsel otoritesiyle bağdaştırdığını “Rusya evrensel, askeri-disiplinli, muazzam bir kilise devletidir...”⁶¹⁴ diyerek betimlemiştir. Doğu’daki özellikle de Bizans’taki tanrı-devlet ilişkisine Rusya üzerinden dikkat çekmiştir. Fallmerayer’e göre Rusya Bizans’ın devlet geleneğindeki bu anlayışı devam ettirerek güçlü hale gelmiştir ve 19. yüzyılda hem Avrupa’yı hem de Doğu’yu tehdit etmiştir.

Doğu ve Batı karşılaştırmasını özelde Rusya-Avrupa üzerinden yapan Fallmerayer “Rus her yerde amirinin gözünde ve emrinde hareket eder, dinlenir, ilerler ya da kaçır, durur, yaşar ve ölür” diyerek Rusların bireysel olarak düşünüp hareket edememelerine ve yerinde saymalarına işaret etmiştir. Yazının devamında “Batı’da birey kendi iradesi ve

⁶¹⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 27.

⁶¹¹ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 90.

⁶¹² Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 53

⁶¹³ Lauer, “Jakob Philipp Fallmerayer und die Slawen”, s. 154, 155.

⁶¹⁴ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 165.

değeriyle var olur ve kişisel özgürlük, mülk ve insanlık onuru için hürmet; bağımsız bir kiliseye, insan sanatına, şiirine, dünyevi aklına, gerçek bilimine ve halk öğretiminin himayesine saygı [duyar]...” diyerek Rus insanını Avrupalı insanla karşılaştırmıştır. “İnsan Rusya’da onları çok az bilir ve hisseder” diyerek de bu eksikliklerden dolayı Doğu’yu suçlamıştır.⁶¹⁵ Rusya’yı “Moğol ve barbar”⁶¹⁶ olarak gördüğünü de sıklıkla ifade etmiştir. Fallmerayer’in Slavlara yönelik sadece olumsuz imgeleri mevcut değildir. “Slavların çalışkanlıkları, yetenekleri, üretkenlikleri hatta sabırları bile bizi öfkeliyor”⁶¹⁷ betimlemesiyle rakiplerinin olumlu yönlerini belirtmişse de aynı zamanda onların ciddi bir tehdit olduğunu hatırlatmıştır. Fallmerayer’in bakış açısından Slavlar sadece Avrupa’nın kalbine korku salmamıştır. “Doğu’da Moskova ismi korkunçtu”⁶¹⁸ açıklamasıyla Rus tehdidinin Doğu’da da bilindiğine dikkat çekmiştir.

Alman oryantalist bir taraftan yeniçağda önlem alınmaz ise Slavların dünya hakimiyetini ele geçireceklerini iddia etmişse de diğer taraftan Slav halkının ne kadar güçlenirse güçlensin bir medeniyet geliştiremediğini de belirtmiştir. “Slavlar; Çinliler, Hintliler, Persler, Grekler, Romalılar ve Almanlar gibi dünya tarihi halklarından değillerdir; onlar sadece dolgu malzemesi ve aynı zamanda kendi iç anlamı olmayan insanoğlunun büyük bir devamıdır”⁶¹⁹ yorumuyla Slavların dünya medeniyet tarihine katkıları olmadığına işaret etmiştir. Müellif Ruslara yönelik aşağılayıcı ve kinci düşüncelerini “Doğal düşmanlarımız, en zehirli rakibimiz ve iftiracı her durumda Ruslar’dır”⁶²⁰ cümlesiyle de ortaya koymuştur. Buraya kadar Fallmerayer’in Rusya’yı Batı ve Doğu dünyası için tehdit unsuru olarak gördüğü belirtilmiş ve Ruslar, Slavlar ve Ortodokslara yönelik eserlerindeki imgeleri verilmeye çalışılmıştır.

Fallmerayer’in yaşamının toplamda yedi yılını geçirdiği Osmanlı Doğu’su, geçmişi ve geleceğiyle onun eserlerinde ayrı bir yer tutmuştur. Dünya tarihinde İstanbul’un politik açıdan önemini “Dünya üzerinde hiçbir şehir Konstantinopolis’in kendine has durumuyla karşılaştırılmaz” sözleriyle vurgulayan Fallmerayer şehrin dönemin “politik hadiselerin gidişatı ve gelişimi üzerinde” büyük önemi olduğunu belirtmiştir.⁶²¹ Ona göre Bizans ve Osmanlı Devleti’nin başkenti 19. yüzyılın büyüyen gücü Rusya’nın en büyük emelidir.

⁶¹⁵ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 120.

⁶¹⁶ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 48, 52, 66, 69, 84;

⁶¹⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 368.

⁶¹⁸ **TB**, 30 November 1831, Bknz. Mitterrutzner, a.g.e., s. 11.

⁶¹⁹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 369.

⁶²⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. xiii.

⁶²¹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 4.

Eğer Rusya bu emelini gerçekleştirirse dünya tarihinin gidişatı değişecektir. “Kavgacı İslam dininin askeri karargâhı ve imparatorluk makamı kuşkusuz İstanbul boğazındadır ve Türk-Bizans’ın manasız iddiasıdır: Konstantinopolis yeryüzünün başkentidir ve biz de herkes bilir ki Hıristiyanlığın yedi kralı hepsi birden öğreti için padişaha gider.”⁶²² Osmanlı hakimiyeti döneminde İstanbul ihtişamını ve dünya siyasetindeki önemini korumaya devam etmiştir. Bu nedenle Fallmerayer İstanbul’u dünya başkenti olarak görmüştür. “Yeryüzünün metropolü İstanbul...”⁶²³ ile başlayan uzun İstanbul betimlemesinden sonra “her kim burada gücü elinde tutarsa, dünyayı itaat altına alır”⁶²⁴ yorumuyla bir kez daha şehrin önemini vurgulamıştır. Doğu Sorunu’nun merkezinde Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’u gören Fallmerayer şehrin politik ve dini açıdan taşıdığı önemi eserlerinde sıklıkla tekrar etmiştir. “Burası [Konstantinopolis] tüm kötülüklerin yüksekoku ancak aynı zamanda bütün politikaların da ağırlık noktasıdır. Avrupa’nın geleceği için gidişat Konstantinopolis’te yazılacak ve belirlenecektir...”⁶²⁵ Anlaşıldığı üzere Fallmerayer yazılarında İstanbul’un jeopolitik konumundan dolayı önemi üzerine fazlaca durmuş ve Avrupa liderlerinin bu durumu fark etmesini amaçlamıştır.

1840 ve 1842 arasında Fallmerayer İkinci Doğu seyahatini gerçekleştirmiş ve bu vesileyle bir yıl İstanbul’da ikamet etmiştir. Bu ikameti sırasında Alman oryantalist Türkiye’nin kaderiyle yoğun biçimde ilgilenmiştir. Ona göre Balkanlar’daki Rus tehlikesine karşı Osmanlı İmparatorluğu bir denge oluşturmuştur. Bu nedenle Avrupa politikasını eleştirerek çar imparatorluğuna inanç yakınlığından dolayı Slavlara karşı batılı ileri karakol olarak Yunanistan’dan istifade edilemeyeceğini savunmuştur. Ona göre, Avrupa Ortodoks Yunanistan’a maddi ya da manevi destekte bulunmamalıdır. Doğu Sorunu’na bakışında Fallmerayer tarih felsefesindeki anlayışına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Ona göre, Rusya, Türkiye’nin ve Yunanistan’ın yasal varisi olarak Avrupa’nın yeni odak noktasında yükselmeye çalışmıştır. İkinci Doğu seyahatinden sonra Fallmerayer Doğu politikasını şöyle özetlemiştir: “Rusya’nın doğrudan doğruya amacı Konstantinopolis’i fethederek Bizans İmparatorluğu’nu canlandırmak ve Ortodoks kilisesinin merkezi olarak tekrar dünya tarihindeki anlamını elde etmektir.”⁶²⁶ 1847’de Fallmerayer Üçüncü Doğu seyahatine çıkana kadar Doğu Sorunu’yla ilgili yeni bir düşünce ortaya atmamıştır.

⁶²² Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 39.

⁶²³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 297.

⁶²⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 298.

⁶²⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 299, 300.

⁶²⁶ Leeb, a.g.e., s. 113, 114.

Fallmerayer Üçüncü Doğu seyahatinden sonra yayımladığı “Anadolu Seyahat Manzaraları” (Anatolischen Reisebilder) başlıklı makale serisinde Türkiye’ye yönelik yeni bir tutum sergilemiştir. Üçüncü Doğu seyahatinde Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı yerlerinde bulunan müellif Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu kötü durumu fark etmiş ve devletin gelecekteki çöküşünü görerek imparatorluğu ayakta tutma fikrinin bir yanığı olduğunu anlamıştır. Ancak Rusya karşısında Avrupa’nın yine de Osmanlı İmparatorluğu’na destek olması gerektiğini savunmuştur. Reform eğilimleri ve ülkedeki uzun süreli devlet geleneği Fallmerayer için Türkiye’nin yaşama gücüne sahip olduğunu göstermiştir.⁶²⁷ Üçüncü Doğu seyahatinde yapmış olduğu “...Osmanlı’nın eski monarşisi daha zayıflamıştı ama Hellas’ın genç Hıristiyan devleti daha da güçlenmişti...”⁶²⁸ tespiti 1850’lere doğru Fallmerayer’in Osmanlı’ya bakışını açıkça ortaya koymaktadır. Fallmerayer Yunanistan’ın geleceğini ise Osmanlı Devleti’ne bağlı olarak görmektedir. Müellife göre, sultan reform hareketini başarırsa ve Türkler Avrupalılaşır o zaman Yunan Krallığı tekrar İstanbul’a bağlanır, ancak sultan başarısız olur ve Balkanlar’da Ruslar hâkim olursa o zaman da Yunan Krallığı Rusya’ya bağlanırdı.⁶²⁹ Yani Alman oryantalist Yunanistan’a tek başına bir gelecek görmüyordu. Yunan Krallığı’nın Osmanlı veya Rusya hâkimiyetinde var olacağına inanıyordu. Büyük güçlerin önderliğinde 1832’de Yunan Krallığı’nın yönetimine Alman bir prensin, 1862’de ise Danimarka asıllı bir prensin atanması Fallmerayer’in iddiasını doğrular niteliktedir.

1850’den sonra Fallmerayer’in yazılarında Doğu’nun durumu değişmiştir. Fallmerayer bu tarihten itibaren İngiltere’nin Doğu politikasını takip etmeye başlamıştır. İngiltere devam eden Türk-Rus mücadelesinde Boğazlarda kim hâkim olacaksa onun yanında yer alacaktır.⁶³⁰ 18. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler ticari odaklıdır, ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ön plana çıkmaya başlamıştır. 18. yüzyılın sonunda ise İngiltere dünyanın en güçlü devleti olmuştur. Bu dönemde İngiltere dünyanın güç dengesini kontrol etmek istemiştir. 18. yüzyıl sonunda Rusya’nın Avrupa sahnesinde büyük bir güç olarak belirmesi karşısında İngiltere Osmanlı yanlısı bir politika takip etmeye başlamış ve özellikle 1830’lardan sonra İngiltere Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumaya

⁶²⁷ Leeb, a.g.e., s. 115, 116.

⁶²⁸ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 268.

⁶²⁹ Seidler, a.g.e., s. 96.

⁶³⁰ Leeb, a.g.e., s. 116.

yönelik bir politika izlemiştir.⁶³¹ Fallmerayer de Avrupa'nın geleceğini Boğazlar'da görmüştür. Aşağıdaki alıntıda müellifin Rus tehlikesine karşı Osmanlı'nın Avrupa yanlısı bir politika izlemesi sayesinde hem Osmanlı Devleti'nin hem de Avrupa'nın kazanacağına dair düşüncesi açık bir şekilde okunmaktadır:

Ama Avrupa'nın geleceği İstanbul Boğaz'ında yatıyor ve Avrupa kıtasının tüm prensleri ard arda halk meselesini bıraktıktan sonra ve – bize göre değerlendirmek için – [Rusya'nın] zarar verici politikası çökmüştür, böylece Mekke peygamberine inananlar ve halife hükümdar Abdülmecid uygar ve insani bir rejimin son çapası olan Avrupa'nın özgürlüğü için son sığınaktı.⁶³²

Kırım Savaşı patlak vermeden kısa bir süre önce Fallmerayer AAZ'de yayımladığı makalelerde yeniden Rusya'nın Boğazlara yönelik açgözlü politikasını ve Türkiye'nin dayanma gücünü ve Konstantinopolis'in coğrafi ve politik önemini tartışmıştır. Kırım Savaşı'nda Rusya'nın yenilmesi Fallmerayer'i rahatlatmamıştır. Müellif her zaman Rusya'nın güneye doğru yeniden ilerleme ihtimalini göz önünde bulundurmuştur.⁶³³ Kırım Savaşı'ndan sonra Fallmerayer son politik yazı dizisini yayımlamıştır. *Donau* adlı gazetede yayımladığı makale serisinde Doğu-Batı mücadelesinde Türkiye'yi gerçek kazanan olarak yorumlamıştır. Alman oryantalist Türkiye'nin reformlar gerçekleştirmesini ve Hıristiyan Avrupa'nın yanında yer almasını takdir etmiştir. Fallmerayer Türkiye'nin reform yanlısı politikasında, Yunanistan'ın iç zayıflığı ve Rusya'nın bozulmaz gücü konusundaki düşüncelerinde ısrarcıdır.⁶³⁴ “Türkler kendi liyakatleriyle Hıristiyan Avrupalı büyük devletlerin arasına girecektir”⁶³⁵ cümlesi müellifin Osmanlı'ya olan güvenini açıkça göstermektedir. Sonraki alıntıda Fallmerayer iyi yönetimin gerekliliğini halkın maddi ihtiyaçlarının karşılanmasıyla gerçekleşebileceğini birincil ihtiyaç olarak görmüştür. Doğu'daki İslam yönetimi üzerinde Hıristiyan koruyuculuğunun Avrupa için önemli bir *ihtiyaç* olduğunu ise ikincil derecede olduğunu belirtmiştir:

Dünyevi mallardaki maddi iyiliklerle ve hakkaniyetli hislerle kitleleri yatıştırmak ve yönetmek zamanımızın ilk ihtiyacıdır. İslamiyet üzerine Hıristiyan bir üst vesayetin düzenlenmesi ve Batı'nın medeni devlet bloğuyla barışçı yollarla alt üst olmuş Türk İmparatorluğu'nun yavaş yavaş dönüşümü ve kaynaştırması ise ikincidir.⁶³⁶

⁶³¹ Todorova, a.g.e., s. 198, 199.

⁶³² Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 94, 95.

⁶³³ Seidler, a.g.e., s. 100.

⁶³⁴ Leeb, a.g.e., s. 117.

⁶³⁵ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 153.

⁶³⁶ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 348.

1847’de İstanbul’da ikamet ettiği dönemde yazdığı bir makalede yaptığı “Türk devletinin şimdiki düzeninin güçlendirilmesi Avrupa için hayati bir sorundur...”⁶³⁷ yorumu açıkça Osmanlı Devleti’nin reformlarla güçlendirilerek Rusya’ya karşı kullanılabileceğini göstermektedir. Fallmerayer’e göre Osmanlı Devleti Rusya’ya karşı bir duvardır. Ancak, Osmanlı Devleti tek başına Rusya ile mücadele edebilecek askeri güce sahip değildir. Bu nedenle Avrupa siyaseti Osmanlı Devleti yanında yer almalı ve devletin yapmış olduğu reformları desteklemelidir.⁶³⁸ Fallmerayer’in Osmanlı Devleti’ni reformlarla güçlendirmeye yönelik bu ısrarlı tutumu onun Türk sempatanlığından kaynaklanmamaktadır. Sebebi, Avrupa için tehdit gördüğü Rusya’yı Osmanlı üzerinden durdurma düşüncesidir.

Alman oryantalist Osmanlı reform hareketlerini daima desteklemiştir. Ona göre Osmanlı sultanları yenilikçi ve devletin güçlenmesi için gerekli adımları atabilecek kapasitededir. Müellife göre sultan ne kadar yenilikçi olsa da halk ve Osmanlı ekâbiri reform yanlısı değildir:

Ulema, dervişler, öğrenciler, İzzet ve Tahir Paşa gibi kişiler Hıristiyanlık düşmanları Türklüğün gerçek temsilcilerinden hiçbiri yeni devlet fikriyle barışamadı ve Frank bir gâvurun ya da Hıristiyan bir reyanın aynı haklar ve aynı yükümlülüklerle sahip olacağını kabul edemedi. Türkiye’deki insanlar herkesin paylaştığı şans ve mutluluğun, şans ve mutluluk olduğuna inanmıyor ve de gerçek zevki duyumsamak için başka insanların acı, sefalet ve gözyaşlarıyla etraflarının sarılması gerektiğine inanıyorlar. Bu insanların felsefi ve yurtsever endişelerinin yatıştırılması gerektiğini sadece II. Mahmud anladı. Oğlu [Abdülmecid] kızgın yüzlerden ve Kur’an öğrencilerinin melankolik ilmihallerinden çekindi.⁶³⁹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere Fallmerayer Tanzimat Fermanı’nın uygulamalarını Osmanlı yöneticilerinin ve halkın idrak edemediğine ve Osmanlı sultanlarının bu kesimlerden çekindiğine inanmıştır. Ancak Fallmerayer Tanzimat’ın ilanında Alî ve Reşit Paşa, Fuat Paşa, Mithat Paşa, Cevdet Paşa ve Münif Paşa gibi Osmanlı bürokratlarının emeğini görmezlikten gelmiştir. Osmanlı sultanları içinde II. Mahmud’a ayrı bir önem veren Fallmerayer onun yönetimini yeni bir dönemin başlangıcı olarak görmüştür:

... sert tecrübelerine göre – tüm Osmanlıların içinde ilk defa – Mahmud bir İslam sultanlığının daha uzun süre başarısının imkansızlığını gördü. Bu manada II. Mahmud yeni bir Theodosius ve Konstantin yani Doğu’nun imparatoruydu. Bu düşüncede büyük köklü bir değişiklik ve Doğu’nun ve dünya barışının tüm geleceği yatıyordu.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 270.

⁶³⁸ Seidler, a.g.e., s. 55.

⁶³⁹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 383.

⁶⁴⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 379.

Fallmerayer monarşi yanlısı bir politikacıdır. Devletin mutlak gücü için kudretli bir yöneticinin olması gerektiğine inanmıştır. Osmanlı Devleti içindeki kaos ortamında Yeniçerilerin haksızlığının da farkındadır. Bu nedenle olsa gerek Sultan Mahmud'un Yeniçeri ocağını kaldırırken uyguladığı şiddeti oldukça mantıklı görmektedir. Bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır: "...insan Sultan Mahmud'un yeniçerilere karşı kendi şiddetini sadece en acımasız gerekçeyle uyguladığını itiraf etmeli."⁶⁴¹ Fallmerayer Osmanlı sultanını överken yöneticilerin ve halkın reformlara yönelik tutumunu ise eleştirmiştir.

Kendini beğenmişlik ve kibir her zaman ve her yerde insanın bel bağladığı son tutkudur. Ama bu Türklerin bilinçlerine çok derin bir biçimde bağlanmıştı, çünkü halkın alt sınıfında olduğu gibi üst sınıfta da benzer gerginlikle tutulmanın, dünya cehaletinin ve ruh karanlığının geçilmez bir kabuğu bulunuyordu.⁶⁴²

Fallmerayer Osmanlı Devleti'ne bakışında yalnız değildir. Türkofil ve Rusofob David Urquhart başyapıtı *Doğu'nun Ruhunu* adlı eserde Yunanlıların köle ruhunu yaratan Türklerin zalim idaresi olmadığını, aksine Türklerin pastoral alışkanlıklarını, Yunanlıların köle ruhunu bozduğunu iddia etmiştir. Urquhart tıpkı Fallmerayer gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı mücadelesinde Türkleri desteklemiştir. Urquhart'ın Rusya'ya yönelik bu politikasını İngiltere'de yönetim de benimsemiştir.⁶⁴³

Urquhart Türkleri tanıdıktan sonra onlarla ilgili düşünceleri değişmiştir. Öyle ki Rusya'ya karşı desteklenmesi ve reformlar yapabilmesi için Osmanlı Devleti'ne yardımcı olunması gerektiği kanaatine varmıştır. M. Ali Paşa'ya karşı, II. Mahmud'a yardım edilmesi için çaba göstermiştir. Urquhart, IV. Wilhelm'le görüşmesinde (Ocak 1833), ona Doğu Sorunu hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Bu düşüncelerden etkilenen kral ondan, konuyla ilgili bir memorandum hazırlamasını istemiştir. Urquhart, bir ay sonra tamamladığı memorandumda Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunması gerektiğini, bu politikanın İngiltere çıkarlarının bir gereği olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Osmanlı topraklarının İngiliz ticareti için stratejik ve potansiyel olarak çok önemli olduğu tezini de savunmuştur. Buna göre Rusya'nın Osmanlıların iç ve dış meselelerine karışmasını önleyebilmenin tek yolu, İngiltere'nin Doğu Sorunu'na doğrudan müdahalesi şeklindedir.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 354.

⁶⁴² Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 350.

⁶⁴³ Todorova, a.g.e., s. 200.

⁶⁴⁴ Ahmet Dönmez, **Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi: Diplomasi ve Reform (1833-1841)**, İstanbul: Kitapyayınevi, 2014, s. 81, 82.

Urquhart aynı yıl, Türkiye gözlemlerini birleştirdiği *Türkiye ve Onun Kaynakları* adlı geniş kapsamlı bir kitap hazırlamıştır. Ona göre, Rusya, İngiltere aleyhinde Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırmış ve Türklerin kendilerini düzeltmelerine fırsat vermemiştir. İngiltere'nin bunu engellemesi gerekmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı desteklenmesi, İngiliz çıkarlarının bir gereğidir. İngiltere o güne kadar Rusya'dan aldığı hammaddeyi daha kolay ve daha ucuz bir şekilde Osmanlı topraklarından elde edebilirdi. Kral, Urquhart'ın yazdığı eseri bizzat okumuş ve bir kopyasını hükümet üyelerine göndermiştir. O sırada bu kitap yalnız İngiliz politikacıların değil, İngiliz halkının da dikkatini çekmiştir.⁶⁴⁵ Urquhart'ın çabaları İngiltere'nin Doğu politikasını kısmen de olsa şekillendirmiştir. Aynı dönemde Fallmerayer'in Osmanlı yanlısı çabaları ise Alman siyasetini etkilediği söylenemez.

3.1.5. Almanya'nın Birleşmesi

Fallmerayer Almanya ve Alman devletçikleri üzerine düşüncelerini yazın hayatı boyunca istikrarlı bir biçimde savunmuştur. Müellif Alman meselesine liberal kimliğiyle bakmışsa da yapmış olduğu yorumlardan milliyetçi yönünün daha ağır bastığı anlaşılmaktadır. Seidler'e göre Fallmerayer politik ve ideolojik liberalizm arasında bilimsel ve aydınlanmış yön olan ideolojik liberalizmi benimsemiştir. Müellif akademik hayatının ilk döneminde politik liberalizmi benimsemişse de sonradan ideolojik liberalizme dönmüştür.⁶⁴⁶

1840 ve 1850'lerde yeni bir dünya düzeni üzerine söylem ve Avrupa'nın tekrar haritasının çizilmesi fikri Almanya'nın kendi politik geleceği üzerine yapılan tartışmaları filtreden geçirmiştir. Alman ülkelerinde dünyanın fikri haritasının çizimi uluslararası ilişkilerin ayrılmaz anlayışıyla birbirine dolanmıştır. Liberaller, köleliğe karşı özgürlüğü, irrasyonaliteye karşı akıllı ve hareketsizliğe karşı gelişmeyi Doğu ve Batı dünyası zıtlığı üzerinden benimsemişlerdir. Sonuç olarak 'Batı' özünde liberal bir görünüme sahiptir. Bununla beraber Batı'nın liberalliği tartışmasız değildir. O sıralarda liberal düşüncenin çeşitli akımları Avrupa'da ve Almanya'da yaygındır.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ Dönmez, a.g.e., s. 82.

⁶⁴⁶ Seidler, a.g.e., s. 60.

⁶⁴⁷ Riccardo Bavaj, Martina Streber, "Germany and 'The West': The Vagaries of a Modern Relationship", **Germany and 'The West': The History of a Modern Concept**, Ed. R. Bavaj, M. Sterber, New York, Oxford: Berghahn Books, 2015, s. 11, 12.

“Siyasi ve dini birliğin geniş ve daimi zemini olmaksızın bir milletin iç ve dış gücüne göre var olabileceğini Almanya’da insan daha da elzem bir biçimde yıllar geçtikçe biliyor ve hissediyor.”⁶⁴⁸ Fallmerayer Almanya’nın parçalanmışlığını bu alıntıda acıyla dile getirmiştir. Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere de çok sevdiği yazar Voltaire’nin tespitine atıf yapmıştır. Voltaire göre her şeyden önce devlet ve kilise tarihte gidişatı belirleyen kuvvetlerdir. Fallmerayer Voltaire’le kendi görüşünü onaylatmıştır.⁶⁴⁹ Ona göre devletin gücü ve bekası için siyasi birlik, dini birlikle güçlendirilmelidir. Fallmerayer’in işaret ettiği dini birlik ise Roma Katolikliğidir.

Batı’nın doğasına ne karşı koyar, insan Napolyon’a dahi nasıl katlanamaz ve de geçenlerde en küçük ölçekte bile Almanya’da ne başarısız olmuştur: “düşünce ve davranışta birlik” elde etmek için Avrupa’da sadece papalık makamında güç vardır. Batı Jül Sezar’dan beri III. Innocentius gibi güçlü ve geniş kapsamlı bir deha ortaya çıkarmadı. Büyük pontifixin ve onun haleflerinin dünya fatihi imparatoru, insan soyunun savaşıcı yönünün zirvesindeyken dahi, Anadolu-Bizans unsurunu etkisiz hale getirmek için yeterli güce sahip değildi.⁶⁵⁰

Fallmerayer Avrupa’da Roma Katolik kilisesinin dini birliği sağladığını ve Reformasyon hareketinin bu birliği etkilemediğini şu şekilde belirtmiştir.

Papalık bir kez tüm halklar üzerinde hâkimiyet kurdu mu adeta zihinsel başka bir şekle dönüştü... VII. Gregorius ve III. Innocentius güçlü ve büyük fatih, yasa koyucu ve devlete şeklini verenlerdir, tıpkı Şarlman ve Napolyon gibi. Sadece Hıristiyan Roma kelimesinin tam anlamıyla evrensel bir monarşi kurabilir ve de ortak bir Avrupa düşüncesi Roma papalığının politikası aracılığıyla kıtamıza gelebilirdi. Bu Avrupa düşüncesi ölümsüzdür. Reformasyonun kendisi onun önüne geçemedi...⁶⁵¹

Açıkçası Avrupa’da yaşanan mezhep savaşları göz önünde bulundurulduğunda Fallmerayer’in bu düşüncesinin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Reformasyon özellikle Alman halkları arasında parçalanmışlığa neden olmuştur. Nitekim Fallmerayer de başka yerlerde sıklıkla Avrupa’da dini birliğin olmadığını savunmuştur. Fallmerayer’e göre Batı’da dini birlik sağlandığı taktirde Doğu karşısında egemenlik kurulabilirdi. Bu arada son iki alıntıda Fallmerayer’in övgüyle söz ettiği III. Innocentius, Dördüncü Haçlı Seferi’nin çağrısını yapan papadır. Bu Haçlı seferiyle Konstantinopolis’te Latin hâkimiyeti kurulmuştur.⁶⁵² Hatta 1204’te Konstantinopolis’in Latinler tarafından işgali Doğu ve Batı düşmanlığında önemli bir köşe taşı oluşturur.

⁶⁴⁸ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 269.

⁶⁴⁹ Seidler, a.g.e., s. 74.

⁶⁵⁰ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 317.

⁶⁵¹ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 203.

⁶⁵² Papa III. Innocentius Dördüncü Haçlı Seferi’nin çağrısını yaparken Konstantinopolis’i hedef göstermemiştir. Ancak Bizans başkentine yaklaşan Latin papazlar aç gözlülükleri nedeniyle Papa II. Innocentius’un emirlerine karşı gelerek Konstantinopolis’i yağmalamışlardır. Latin askerler üç gün boyunca önlerine çıkan herkesi öldürmüş, kadınlara tecavüz etmiş, kenti yağmalayıp harap etmişlerdir. Ayasofya’nın

Fallmerayer Almanya'nın birleşmesi meselesinde zaman zaman sert çıkışlar da yapmıştır. Alman halkının siyasi birliği isteyip istemediğini şu sözlerle eleştirmiştir:

Kırk milyon Almanın hala öfkeli biçimde kaynayıp kaynamaması ya da bozulmaz bir sabırla yabancıların alay etmesine katlanmayla yetinip yetinmeyeceğini, büyük dünya malındaki her türlü yazgıyı reddederek adi gübre ve korumasız dilenen bir köle olarak yabancı diyarlara göç etmek isteyip istemediği konusunda bir anket yapmak gerekir.⁶⁵³

Fallmerayer'e göre Almanya politik bir güç olmaksızın daha fazla var olamazdı. O, 09.07.1848'de Steub'a yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: "Basel'den Ostfriesland'a kadar Ren Devletçikleri cumhuriyetçiydiler ve Fransa'ya dayanmışlardı, ancak içerdeki Almanlar ise monarşi ve Moskova tarafındalar... Biricik büyük Almanya bir imkansızlıktı."⁶⁵⁴ Fallmerayer, Rusya ve Almanya arasındaki tarihi düşmanlığı Rusya'ya bağlı Alman prenslerinin algılayamadığından şikayet etmiştir. Fallmerayer Steub'a açık yüreklilikle Almanya'nın birleşemeyeceğine olan inancını yazması ilginçtir. Oysa gazete makalelerinde genel olarak Almanya'nın birleşeceğine olan inancını okuyucuya aktarmıştır. Bu tarz çelişkili ifadelerde bulunmasının nedeni onun siyasetçi karakterinden kaynaklanmaktadır.

"Biz 'Avrupa'nın kalbiyiz', büyük düşüncelerin hazinesi ve aynı zamanda Latin Hıristiyanlığının ve onun oluşumunun taşıyıcısıyız. Hiç kimse (insan ya da düşünce), Almanya üzerinde hükmetmedikçe Avrupa'nın kalıcı muzaffer ve hâkimi değildir."⁶⁵⁵ Fallmerayer Doğu ve Batı karşılaştırmasında Batı'nın özellikle de Almanların üstünlüğünü her fırsatta vurgulamıştır. Yine bu alıntıdan anlaşıldığı üzere Alman oryantalist Latin Katolikliğinin Avrupa'nın oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu düşünmüş ve bu kültürün mirasçılarını Cermenler olarak görmüştür. Fallmerayer'in Grek-Slav tezinin ırkçı bir tutumla oluşturduğu iddiaları yukarıda belirtilmişti. Alman müellifin ikinci bir kez ırkçı bir söylemle Almanları, Almanya'yı ve Katolik Hıristiyanlığını yüceltmesi kendisinin ırkçı olup olmadığı ve Alman ırkçılığının kökeninde nasıl bir rol oynadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Bazı Batılı araştırmacılar Fallmerayer'i ırkçılıkla suçlamaktadır. Hatta II. Dünya Savaşı sonrasında Fallmerayer ırkçı söylemlerinden dolayı referans gösterilmeyen gözden düşürülmeye çalışan bir tarihçi olarak göze çarpmıştır.

kutsal eşyalarını talan etmişlerdir. Doğu ve Batı arasında yüzyıllar boyunca süren düşmanlık Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilmesi önemli bir rol oynamıştır. Hatta Bizans halkı Latin hâkimiyetine nispeten Türk hâkimiyetini tercih eder duruma gelmiştir. Graham Fuller, **İslamsız Dünya**, (Çev. Hasan Kaya), İstanbul: Profil yay., 2015, s. 114, 115.

⁶⁵³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 458.

⁶⁵⁴ Fallmerayer'den Ludwig Steub'a 09.07.1848 tarihli mektup, bknz. Hastaba, a.g.e., s. 174; Seidler, a.g.e., s. 61.

⁶⁵⁵ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 168.

Yukarıdaki alıntıda müellife göre Almanya coğrafi açıdan Avrupa'nın merkezinde bir bölgedir. Bu nedenle, ona göre, Avrupa'ya hükmetmek isteyen kişinin öncelikle Almanya'ya hâkim olması gerekecektir. Aslında Fallmerayer'in burada işaret ettiği devlet Rusya'dır. Rusya'nın Batı politikası ve Alman devletçikleriyle arasındaki ilişkinin tehlikesini okuyucuya göstermeye çalışmıştır. "Avrupa düşüncesinin yegâne dayanağının bugün hep birlikte ortak bir Almanya'mız olduğunu söylemeliyiz..."⁶⁵⁶ sözleriyle Alman müellif birliğine kavuşmuş Almanya'nın Avrupa düzenini sağlayacağına dair iddiasını tekrarlamıştır. Fallmerayer'in Almanlara yönelik övgüsü şu sözlerle devam etmektedir: "Tamamen çiçekli şehirleri ve cengâver güçleriyle iri, çalışkan, cesur, duyarlı, sistemli ancak dini ve politik açıdan çaresiz biçimde parçalanmış Almanlar Moskova platosuna karşı dünya sahnesinde şimdi yüksekte olmalıydı..."⁶⁵⁷ Müellife göre Almanların tek kusuru içinde bulunduğu parçalanmış siyasi ve dini yapıdır. Yine Alman oryantalist Rusya'nın Bizans Hıristiyanlığının taşıyıcısı olarak atağa geçtiğini iddia etmiştir. Fallmerayer Almanya ve Cermenlik'i Bizans İskitliğine karşı mücadeleye çağırmıştır. Ona göre birliğini sağlamış devasa Rusya'ya karşı mücadele sadece Almanya'nın da birleşmesiyle mümkün olacaktır.⁶⁵⁸

Fallmerayer özellikle 19. yüzyılın 40'lı yıllarının ikinci yarısında gazete makalelerinde "Alman Sorununu" gündeme getirmiştir. Fallmerayer'e göre Alman Sorunu'nu politik birlik uğruna çabalayan Alman halkı ve küçük Alman devletçikleri üzerindeki imtiyazlarını korumada ısrar eden prensler arasındaki açık bir anlaşmazlık şekillendirmiştir. Ona göre hanedanlar patriotik hareketin başına getirilse ve dünyevi merkezi bir güç yaratılırsa ancak o zaman iki taraf arasındaki çıkar çatışmasındaki artış temelli olarak önlenirdi. Fallmerayer'e göre bundan başka politik reformlar uygulanmalı ve yönetime halkın ortaklığı garanti altına alınmalıdır. Aksi halde Fallmerayer'in deyimiyle Almanya'da yıkıma ve intihara yönelik bir savaş ortaya çıkacaktır. Fallmerayer'e göre kamu huzuruna ve bireysel adalete ancak reformla ulaşılabilirdi. Reformların başarılı olmasının ön şartını ise Fallmerayer her şeyden önce akıl, erdem ve ahlak konusunda halkın eğitiminde görmüştür. Ona göre kitlelerin erdemliliği reformlarla gelişen bir devlet yapısının işleyişi için en iyi güvencedir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 301.

⁶⁵⁷ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 168.

⁶⁵⁸ Seidler, a.g.e., s. 61.

⁶⁵⁹ Leeb, a.g.s., s. 121, 122.

Fallmerayer Almanların birleşmesi konusunda halka yönelik bazen daha sert uyarılarda bulunmuştur. *Fragmanlarda* “Yazgının belirlediği bir engel, uzaktaki bir kilise musibeti aklımızı başımıza getirmeli. Pek çok kişinin bir amaca yönelik uyum içinde hareket ettiği yerde başarı da eksik olmaz”⁶⁶⁰ yorumuyla birleşmenin başarıyı da beraberinde getireceğine inanmıştır. Alıntidan anlaşıldığı üzere Rusya’nın Ortodoksluk şemsiyesi altında birleşmesini bir “musibet” olarak görmüştür. 1849’da Paulkirche dağıldıktan sonra Fallmerayer “Batı, enkazın altında uzanıyor ve taze cesur ruhlarıyla yorulmadan yeniden kurulacağına inanıyor”⁶⁶¹ yorumuyla 1848 Devriminin başarısızlığına rağmen Batı’nın özellikle de Almanların yeniden yapılanabileceğine olan inancının yok olmadığını göstermiştir.

Fallmerayer Frankfurt Parlamento’sundayken burada tartışılan en önemli mesele Almanya’nın birliği sorunudur. Bu noktada Alman parlamenterler Avusturya’nın da içinde bulunduğu Büyük Almanya ve Avusturya’nın dışarıda bırakıldığı Prusya’nın önderliğinde kurulacak olan Küçük Almanya görüşleri etrafında tartışmışlardır. Fallmerayer parlamentoda önemli bir mesele olan Alman Sorunu karşısında Prusya ve Avusturya gibi güçlü devletlere karşı kültür ve eğitimin koruyucusu olarak üçüncü bir Almanya’nın varlığını savunmuştur.⁶⁶² Ancak Fallmerayer’in Kral II. Maximilian ile mektuplaşmalarına baktığımızda bu görüşünde istikrarlı olmadığı anlaşılmaktadır. Fallmerayer parlamentoya girdikten sonra Bavyera kralı II. Maximilian ile irtibatını kesmemiştir. Kral II. Maximilian 5 Aralık 1848 tarihli bir mektupta Fallmerayer’e “Alman eyaletlerini içinde barındıran Avusturya, Alman birliğinden ayrıldığında, Almanya’nın ve Bavyera’nın çıkarları ne olacaktır? Veya Avusturya, Almanya’nın yanında kaldığı takdirde özellikle de Bavyera için ne gibi avantaj ve dezavantaj sağlayacaktır?” diye bir soru yöneltmiştir. Hatta kral bu mektubunda Fallmerayer’in şahsi görüşünü “Bavyera için hangisi tercih edilmelidir, Avusturya’nın Almanya’dan ayrılması mı onun yanında kalması mı?” şeklinde açık bir şekilde sormuştur. Fallmerayer 15 Aralık 1848’de Kral II. Maximilian’a bir mektupla yanıt vermiştir. Fallmerayer’e göre Avusturya, Boyarların kolonileşmesi ve Almanlaşmasından beri aşağı Bavyera’dır. Bavyera halkı ve Avusturya halkı damarlarında aynı kanı taşıyor, aynı şeylere sempati duyuyor ve aynı şekilde düşünebiliyorlardı. Yani Avusturya, Almanya’nın doğal bir parçasıydı. Doğuda, Avusturya güçlü bir rakiple mücadele ediyordu

⁶⁶⁰ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 342.

⁶⁶¹ Fallmerayer, *GW, Zweiter Band*, s. 260.

⁶⁶² Thurner, „unserer Zeit“, s. 14.

ve bu güç karşısında çekiniyordu. Avusturya aslında bir Alman gücü olarak kalmak istiyordu ve sadece Batıya doğru genişleyebilirdi. Çünkü onun ana yurdu, kökeni ve verimliliği oradaydı. Metternich, aşağı Bavyera Avusturya'sının bu isteğini gayet iyi biliyordu. Kayser IV. Ludwig'in ölümüyle birlikte Avusturya saldırgan, Bavyera ise savunmacı bir rol üstlenmişti. Her ikisi de bu rollerini 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sürdürmüştü. Fallmerayer'e göre Avusturya'nın Alman birliğinden ayrılmasının ilk ve doğrudan sonucu, Bavyera ve Avusturya arasında açıktan ya da gizliden savaş durumunun başlangıcıdır. Avusturya bu adımı atarken sadece ordusuna güvenir ve Bavyera'ya karşı Rusya ile bir ittifaka girebilir. Ancak bir devlette tahkim edilmiş (silahlanmış) güç, onun politik atılımlarının ve hareketlerinin belirleyici önemli bir ögesi değil midir? Yani bu devlet kendi varlığını tehlikeye atmamak için savaşa sürüklenmeli ve ordusunu güçlendirmelidir. Avusturya savaşmak için Doğu'ya yönelemezdi çünkü orada onun müttefiki sultan ve çar vardı. Bu ilişkinin doğası gereği Avusturya'nın Batıya yönelmesi gerekirdi. Bu durumda Bavyera'nın ve güney Almanya'nın tamamının bağımsızlığı ciddi bir sorun oluyordu.⁶⁶³

Bu soru karşısında Fallmerayer Avusturya'nın Almanya'nın yanında kalması gerektiği hususunda oy kullanmıştır. Bunu da tarihi bir argümanla temellendirmiştir. Fallmerayer Wittelsbach ve Habsburg hanedanlığı arasında geç ortaçağa kadar uzanan geleneksel düşmanlık üzerinde durmuştur. Tüm Almanya'ya karşı Avusturya sorumluluklarından feragat ettiğinde Bavyera'nın dezavantajına olacak şekilde Avusturya'nın genişleme arzusunun tekrar canlanması Fallmerayer'i korkutmuştur. Bu durumun mantıki sonucu ise iki ülke arasında çıkabilecek savaştır. Avusturya'nın savaş potansiyeli dikkate alındığında Fallmerayer'in iddiası kuruntu değildir. Fallmerayer Bavyera'nın diğer Alman devletçikleriyle yakın ilişkisi sayesinde bu tehlikeyi yani Avusturya'nın genişleme emellerini bertaraf edebileceği ihtimaline inanmamıştır. Çünkü Fallmerayer "Alman kökeni konusundaki tereddüttün" ortadan kalkmayacağını ve "güney-kuzey Almanya arasındaki boşluğun", "en güçlü liderin yönetimi altında" bir Alman birliğiyle doldurulamayacağını düşünüyordu. Alman devletçiklerinin ve Avusturya'nın bir Sonderweg'inin reddi ile Fallmerayer'in projesi en sonunda krala Avusturya'nın durumunu Alman Birliğinde ve Millet Meclisinde (Nationalversammlung) güçlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Fallmerayer, Avusturya, birliğe girerse prensliklerin birleşmesi yoluyla

⁶⁶³ Thomas, "König Max II", s. 306.

Almanya'nın birleşeceğine inanmıştır. Sadece parlamento vasıtasıyla bu plan gerçekleşmezdi. 1848/49 yılı dönümünde Kral II. Maximilian Avusturya ile diplomatik görüşmeler gerçekleştirdiğinde, kral Avusturya'nın Almanya'ya bağlılığının devam edip etmeyeceği hususunda nabız yoklamıştır. Kuşkusuz kralın bu şekilde düşünmesinde Fallmerayer'in de payı vardır.⁶⁶⁴

Bavyera Kralı II. Maximilian 20 Aralık 1848 tarihli ikinci bir mektupla Fallmerayer'e "Avusturya-Almanya İmparatorluğu mu yoksa Prusya-Almanya İmparatorluğu mu Bavyera'nın çıkarları için tehlike arz ediyor?" diye sormuştu.⁶⁶⁵ Bu konu kralın gündem maddesi idi. Çünkü kralın üçlü modellemesinin uygulanabilirliği üzerine hem Paulkirche'de hem de diğer Alman prensliklerinde ciddi tereddütler vardı. Bir Alman üçlemesinin yapısı için Mecliste Aralık ayı ortasında referandum yapılmıştı. Ancak Fallmerayer bu seçime sağlık problemlerinden dolayı katılmamıştı. Yapılan seçime göre Bavyera için en faydalı çözüm Avusturya, Prusya ve Bavyera'dan oluşacak ortak egemenlik idi. Ancak Fallmerayer aynı fikirde değildi. Adı geçen ülkelerin güç dengesini sağlamak çok zordu ve muhtemelen de merkezi güç Prusya ya da Avusturya arasında değişebilecekti.⁶⁶⁶ Fallmerayer kralın bu sorusuna yine Frankfurt'tayken bir mektupla yanıt vermiştir. Fallmerayer bu soru karşısında Prusya'yı iki kötülükten küçüğü olarak tanımlamış ve genel olarak Almanya'da tamamen tek bir yönetim olacağına inanmadığını, çünkü "Alman halkının merkezkaç doğasının" buna izin vermeyeceğini belirtmişti.⁶⁶⁷ Avusturya'ya gelince Fallmerayer'e göre Avusturya o dönemde halk arasında da Rus İmparatorluğu'nun satrapı olarak biliniyordu. Avusturya sarayının kökeni ve sempatisi artık Moskova İmparatorluğu'nun gücünden ve kuvvetinden beslenmişti. Çarın tahtı, etrafını saran bir kaç halk için sorumluluk taşımıyordu. Eğer Avusturyalı bir prens Alman tahtına geçerse Almanya'nın geleceği modern Cengiz Hana benzeyecekti. Hatta Fallmerayer, Almanya'nın bu durumda Suriyeli Tacitus'un da dediği gibi *infra Ventidium dejectus 'Occidens'*⁶⁶⁸ olacağını iddia etmişti. Fallmerayer "Avusturya'yı çar için Batıya açılan büyük bir kapı" şeklinde betimleyerek görüşlerini beyan etmişti. O Avusturya

⁶⁶⁴ Leeb, a.g.e., s. 179, 180.

⁶⁶⁵ Thomas, "König Max II", s. 307.

⁶⁶⁶ Leeb, a.g.e., s. 181.

⁶⁶⁷ Leeb, a.g.e., s. 181.

⁶⁶⁸ Tacitus'un eserinde *infra Ventidium dejectus Oriens* olarak geçiyor. Burada bir komutan olan Ventidium, Partları savaş meydanında üç kez yenmiş (auc 715) böylece en düşük seviyeden ve değersiz işinden sıyrılmış, sonuçta da *dejectus infra, humbled beneath Ventidius* lakaplarını almıştı. Bknz W. S. Tyler'in açıklamalı baskısı, **The Germania and Agricola of Caius Cornelius Tacitus with Notes for Colleges**, New York: D. Appleton&Company, 1847, s. 123.

hanedanının Katolik bağına ve bağımsızlık düşmanlığıyla yönetimi altında Almanya'nın ilerleyebileceğine inanmamıştı. Ona göre kuzey Almanya'ya karşı güney Almanya'nın gönülsüzlüğü ve nefreti inkar edilemezdi. Çünkü Prusya, Avusturya'ya oranla daha zeki, erdemli, bağımsız ve Alman'dı. Yine ona göre Prusyalı bir imparator sadece Bavyera sarayının "saygınlığı ve dış gücü" ile mücadele eder, oysa Avusturya yüzyıllardan beri Bavyera'nın ve çevresinin bağımsızlığını tehdit etmektedir.⁶⁶⁹

Fallmerayer'in Kral Maximilian'a yazdığı mektuplardan onun Avusturya'nın sıkı biçimde Rusya'ya bağlı olduğuna inandığını bu durumun da Almanya için büyük bir tehlike oluşturduğu düşüncesinde olduğu sonucuna varıyoruz. Fallmerayer yobaz, Katolik, bağımsızlık düşmanı Avusturya'yı, zeki, saygın, özgür ve tamamen Alman Prusya ile karşılaştırdığında politik Katolikliğe karşı yapılan savaşın tam ortasında durduğu anlaşılır.⁶⁷⁰ Alman oryantalistin Avusturya ile Rusya'yı birbirine yakın görmesinin sebebi kuşkusuz 18. yüzyılın sonlarına doğru iki devletin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ortak hareket etmesidir. 18. yüzyılın başından itibaren Rusya yönünü güneye yani Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti içindeki Ortodoks halk üzerinde diplomatik himaye hakkını ancak 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Rusya'ya verdiği bu hak karşısında Osmanlı sultanı da Rusya'daki Müslümanlar üzerinde halife olarak diplomatik bir koruyuculuk hakkı kazanmıştır.⁶⁷¹ Bu sıralarda, yani 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve Rusya'da Osmanlı Devleti'nin yıkılacağı fikri hâkim görüştür. Osmanlı Devleti'nin varisi olarak görülen Rumlar bu vesileyle Boğazlar'da kendilerine ait bir devlet kurabileceklerdir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yerine yeni bir Rum devletinin kurulması fikrini Rusya ve Avrupa kendilerine göre iki farklı şekilde planlamıştır. Çariçe Katerina'nın önderliğinde Rusya, Boğazlar'da bir Grek ya da Bizans Devleti kurmayı planlarken Fransız diplomasisi ve Napolyon Bonaparte Boğazlar'da bir Hellen Devleti kurma umudu içindedir. Bu iki proje birbiriyle uyumsuz zıt çıkarılara dayanmaktadır. Birincisinin amacı Rusya'nın uydusu olacak bir Bizans İmparatorluğu, diğerinin amacı ise Fransa'nın uydusu olacak bir Hellen İmparatorluğu kurmaktır. Katerina'nın planına göre Balkanların Doğu kısımları ve Ege denizindeki adalar ile Boğazları içine alacak olan "Grek Devleti" ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile mümkün olacaktır. Grek Devleti'nin yanına, Eflak-Boğdan'dan

⁶⁶⁹ Thomas, "König Max II", s. 307; Leeb, a.g.e., s. 181.

⁶⁷⁰ Seidler, a.g.e., s. 63.

⁶⁷¹ İlber Ortaylı, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Ankara: Cedit yay., 2009, s. 112.

oluşan ayrı bir “Dakya Devleti” de kurulacaktır. Bu devletin başına ise Katerina’nın gözdesi Prens Potemkin geçirilecektir. Katerina, Grek Devleti planını hayata geçirebilmek için Avusturya ile anlaşmaya dahi karar vermiştir. 13/24 Ekim 1782 tarihinde Viyana sarayına bir heyet göndererek Avusturya kralı II. Jozef ile birlikte hareket etmek isteğini bildirmiştir. Rusya’nın istediği gibi bir Grek Devleti kurulduğunda Rumlar sayı itibariyle küçük bir azınlıkta kalacaktır. Bununla birlikte başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin Rusya’nın Boğazları ele geçirmesine müsaade etmeyeceği de aşikârdır. Napolyon’un projesine göre, Boğazlar’da bir Hellen Devleti kurulunca Müslümanlar da halifelerini Bağdat’a taşıyacaklardır. Fakat İngiltere Boğazlar’da ne bir Bizans ne de Hellen İmparatorluğu istemektedir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Ortodoks Kilisesinin ve Rusya’nın önderliğinde Yunan isyanı başlayınca İngiltere, Avrupa devletlerinin Yunan bağımsızlığı istemlerini, başına Avrupalı bir kral oturtulan küçük bir Yunan Devleti bağımsızlığı şekline sokmayı başarmıştır. Çünkü böyle bir devlet daha kolay İngiliz siyasetinin etkisi altına alınabilirdi.⁶⁷²

Fallmerayer’in gazete makaleleri ve mektupları arasındaki söylem farkı Almanya’nın birleşmesi sorununda da kendini göstermektedir. Halka yönelik kaleme aldığı yazılarda Almanların diğer milletlerden daha üstün olduğu ve istedikleri takdirde milli birliklerini kurabilecekleri mesajını vermesine rağmen meslektaşlarıyla ve Bavyera kralı II. Maximilian’la mektuplaşmalarında “Büyük Almanya’nın” bir hayal olduğu ve Alman halkının doğasının birleşmeye izin vermediğini savunmuştur.

...Almanlar vasıtasıyla Avrupa’nın siyasi özgürlüğü Almanya’da sonuç alınana kadar mücadele edilecektir. Bu acınası ihtiyacın önsezisi tüm kalplerde yaşıyor. Alman tabiatının ve biliminin kararlılığı, memnuniyetsizliği, melankolisi, sabırsızlığı, öfkesi bundan dolaydır. Olmak, yapmak, konuşmak ve kamu meseleleriyle ilgilenmek için tüm varlığımız Doğulu iğrenç, can sıkıcı, zorluk çıkarıcı [Rusya’ya karşıdır] çünkü kıta üzerindeki Alman varlığının köşe taşı ve bela olarak engelleyen şey Hıristiyan Moğol [Rusya] sadece yeni bir devlet fikri olarak durur. Bu tarz husumetler uzun zamandır sürmektedir; husumet kanda yatıyor, kalıtsaldır ve uzlaşmazdır. Gerçi önemsenmezken ve Avrupa’nın ölçeğinde ağırlığımız yokken göğüs gerdik. Ancak Almanya tüm fikirlerin anası ve özgür düşüncelerin üretim yeridir.⁶⁷³

Önceki başlık altında belirtildiği gibi Fallmerayer Konstantinopolis’in düşmesinden sonra otokrat Bizans’ın despot mirasının Moskova’nın büyük prenslerine ve çarına geçtiğini böylece yüzyıllardır süren Doğu-Batı düşmanlığının Rusya-Avrupa karşıtlığı üzerinden devam ettiğini savunmuştur. Donmuş Moskovluğun büyüklüğünden dolayı Fallmerayer Rusya’nın parçalanmış Batı’ya doğru genişleyeceğinden korkmuştur.

⁶⁷² Niyazi Berkes, **Patrikhane ve Ekümeniklik**, İstanbul: Kaynak yay., 2005, s. 21; Kurat, a.g.e., s. 21, 33.

⁶⁷³ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 272, 273.

Fallmerayer'e göre Almanya Doğu'dan Rusya tarafından, Batı'dan ise Fransa tarafından sarılmıştır.⁶⁷⁴ Müellif böylesine iki büyük güç arasında ancak birliğine kavuşmuş güçlü bir Almanya'nın Avrupa'da düzeni tesis edeceğine inanmıştır.

3.2. Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi

3.2.1. Bizans-Osmanlı Doğusunda Yönetim Anlayışı

Bizans İmparatorluğu geleneksel şehir medeniyetiyle ve merkezi bürokrat devlet yapısıyla askeri bir otokrasi olarak varlığını devam ettirmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı şeklinde ikiye ayrıldıktan sonra Kayser I. Justinianos zamanında Doğu Roma İmparatorluğu Latin karakterinden sıyrılarak daha çok Doğu karakteri olan Grek unsurlarını benimsemiştir. Bu durumun yönetim sistemine yansması ise "kilise-devlet" birliğinin teşekkülüyle gerçekleşmiştir.⁶⁷⁵ Böylece Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları arasındaki en belirgin farklılık yönetim şeklinde ortaya çıkmıştır. İlk defa Caesarea'lı Eusebius *Kilise Tarihinde* dünya tarihini *kurtuluş tarihi* olarak yorumlamıştır. Ona göre Doğu Roma İmparatorluğu tanrı imparatorluğunun fani bir taklididir: kayser hem kilisenin hem de tüm Hristiyan halkın tanrısının yeryüzündeki temsilcisidir. Kayser I. Justinianos'un *Corpus Juris*'inde (Kanunlar Bütünü) devlet ve kilisenin ilişkisini *Imperiumu* (İmparatorluk) ve *sacerdotiumu* (Papazlık sistemi) aynı şekilde tanrı tarafından bahşedilmiş olarak betimlemiştir.⁶⁷⁶ Batı'da ise Konstantin'in Hristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak kabul etmesinden sonra yaklaşık beş yüzyıl boyunca devletin din üzerinde çok az ya da neredeyse hiçbir etkisi olmamıştır. Avrupa'nın her yerinde feodal devletler vardır. Bir feodal lord kral olduğunu ilan etmesine rağmen bir dinin kurucusu olmaktan ziyade devam eden gücüyle ilgilenmiştir. 800'de Şarlman Kutsal Roma İmparatoru olarak taçlandırılmış ancak onun zamanında da devletin din üzerinde doğrudan nüfuzu çok az olmuştur. Şarlman'ın Kutsal Roma Cermen imparatoru unvanını kullanmasının nedeni kuşkusuz otoritesini artırma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ondan sonra Kutsal Roma imparatorları kilise tarafından atanmış ve desteklenmiştir. Böylece hem Batı kilisesi hem de Kutsal Roma imparatorları kilise ve devletin bu

⁶⁷⁴ Gritsch, a.g.m., s. 122.

⁶⁷⁵ Siegfried Tornow, *Abendland und Morgenland im Spiegel ihrer Sprachen: Ein kulturhistorische Vergleich*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009, s. 16, 17.

⁶⁷⁶ Tornow, a.g.e., s. 31.

ilişkisinden kazançlı çıkmışlardır.⁶⁷⁷ Doğu ve Batı kilisesinin devlet-din ilişkisi kısaca böyledir. Fallmerayer de eserlerinde Doğu'daki kilise-devlet yapısının farkına varmış ve Doğu-Batı yönetim anlayışlarını karşılaştırmıştır:

Aslında imparatorluğun yasası İncil olmasından, İsa'nın da hükümdar olmasından ve Doğu Roma imparatorunun da sadece onun dünyevi bedeni olmasından dolayı devlet başkanı, papazın mistik kutsama nişanını almadan Bizans imparatoru teolog olmalıydı, yasayla belirlenmiş günlerde sarayda dini konferanslar, tefsirler ve vaazlar verilmeliydi. "Tanrının taçlandığı" sadece zamanın refahından ve dünyevi düzenden sorumlu değildir. Vatandaşların sonsuz mutluluğu da neye inanıp neyi lanetleyecekleri de son mercide imparatorun kararına bırakılmıştır. O ülkelerin antik tapınak fresklerinde ve sikkelerinde şimdi sıklıkla görüldüğü gibi hükümdar, saltanat asası olarak haçı elinde tutuyordu, kurtuluşun işaretleri dini hükümdarın tüm giysilerini, bayraklarını ve nişanlarını süslüyordu, imparatorluk lütfunu bahşediyordu ve tebaasının katı inancına göre mucizevi gücü dahi elinde bulunduruyordu. Yasa onun eylemlerini tanrının amelleri olarak beyan ediyordu ve bundan dolayı insan eleştirisinin dışında tutuyordu. O nedenle yasa, soyluların emrindeki hizmetlilerden birinin serzenişini, hatta vatan haini olarak kendi yeteneğinden şüphelenmesi ve ilahi majestelerine hakaret etmesini cezalandırırdı.⁶⁷⁸

Fallmerayer alıntıda açık bir şekilde tanrının vekili olarak Bizans imparatorlarını yetkilerinin yönetim ve halk üzerindeki sınırlarının sonsuzluğunun altını çizmiştir. Alıntıdan anlaşıldığı üzere Bizans imparatorluk kanunlarına göre kayser tıpkı tanrı gibi halk tarafından kesinlikle eleştirilememiştir. Bu durum da Doğu'da dogmatik düşüncenin hâkim olmasına sebep olmuştur. Fallmerayer ilk eseri Trabzon tarihinde Bizans'ın yönetim biçimindeki kayser-kilise ilişkisini ise şu cümlelerle betimlemiştir:

Bizans İmparatorluğu'nda dünyevi işlerde olduğu gibi ruhani işlerde de en üst düzeydeki kişi imparatordur ve dogmatik davalarda en son karar da ona bağlıdır; bundan dolayı kendisiyle aynı görüşte bir patriği seçmeye ya da dini konulardaki önemli hadiselerde ruhanilerin reisini kazanmaya çalışmıştır... İmparatorla birlikte başpiskopos da düşüyor ve yerine o anda egemen tarafın patriği geçiyordu.⁶⁷⁹

Müellif halkın tanrı ve imparatoru ayrı düşünemediğini "Tanrı ve imparator her zaman inançlı halkın dualarında ve düşüncelerinde birlikte olmalı ve birbirine bağlı görünmeli ve de insanın tanrıya küfür etmeye cesaret etmesi zor ise Komnenoslar tahtına dokunmakta öyle zordu!"⁶⁸⁰ anlatımıyla ortaya koymuştur. Bizans İmparatorluğu'nda kayser tanrı ile birlikte düşünülmüş bu durum da Bizans yöneticilerinin dünyevi gücünü artırmıştır. Fallmerayer'e göre halk tanrı ve imparatorun ayrı varlıklar olduğunu anlamıyordu. "Sadece Samokovlu piskopos dünyevi polis devletin kiliseden bu ayrılmasını herhangi bir Bizanslı Hristiyan'dan daha az anlayabiliyordu."⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Scott A. Merriman, **Religion and the State: An International Analysis of Roles and Relationships**, Santa Barbara, Denver, Oxfor: ABC Clio, 2009, s. 15.

⁶⁷⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 310, 311.

⁶⁷⁹ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 344.

⁶⁸⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 126.

⁶⁸¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 171.

Fallmerayer Doğu'daki yönetim anlayışını eleştirmişse de din-devlet ilişkilerinin sıkı bir biçimde birbirine bağlı olmasının dünyevi hükümlerindeki sürekliliği sağladığının da farkındadır. “Güç birliği ve dini inanç tüm insanların düzeninin mimarlarıdır” betimlemesiyle din ve güç dengesini birlikte düşünmüştür. “Dini fikrin yardımı olmadan egemenlik için çaba sarf etmek ve halk üzerinden sadece dünyevi bir yönetim ortaya koymak... her yerde aynı acıyla bir son bulmuştur.”⁶⁸² Görüldüğü üzere Fallmerayer güçlü bir dünyevi yönetimin ancak ilahi bir destekle mümkün olacağına inanmıştır. Bu düşüncesinin izlerine Almanya'nın birleşmesi meselesinde de rastlamaktayız. Daha önce de belirtildiği gibi müellif Almanların siyasi parçalanmışlığı yanında dini parçalanmışlığından da sıklıkla şikayet etmiştir. Fallmerayer'e göre Bizans da kendisini tanrı-devlet olarak görmektedir:

Yeni Roma ve Kudüs'ü de içine alan bin yıllık Bizans İmparatorluğu'nda tarihçi ve hukukçu St. Augustin'in belirttiği gibi dünyada ilk kez tanrı-devlet cisimleştirilmiş oldu ve aynı zamanda teolojik anlayışa göre dünyevi-klasik anlamda cumhuriyete nispeten genel bir Hıristiyan cihan imparatorluğu sadece dogmatik ve şekilsel olarak [kuruldu] mantıklı, canlı erdem bir tanrı imparatorluğu ama bu dünyada öyle doğrudan erişilemez olduğunun tam bir kanıtıdır.⁶⁸³

Tanrının yeryüzündeki vekili Bizans imparatorunun gücü devlet yönetiminin, sosyal ve günlük hayatın her köşesindedir. “Bizans devlet düşüncesinde Hz. İsa ve imparator bir kişi olarak birleştirilmiştir, bu birlik cihan imparatorluğunun görünürdeki başıdır, onun komutanları dünyevi silahlar ve askerlerle savaşamaz, sadece imparatorun duasının imparatorluk mucizesinin ve inanç gücünün yardımıyla savaşabilir.”⁶⁸⁴ Fallmerayer'e göre Bizans imparatorunun gücü dünyevi meselelerle sınırlı değildir, aynı zamanda ilahi konularda da yetkindir. Alman oryantalisteye göre Avrupa'da Doğu, özellikle de Bizans Doğusu yanlış bilinmektedir. Aşağıdaki örnekte müellif Avrupa'ya, Doğu yönetimindeki güçlü ilahi temelleri hatırlatmıştır.

Bu Anadolu devlet fikrinin genelliği ve gücünden Batı'da muhtemelen hiç ya da yeterli derecede net bir fikir yoktur. Tehlike buradadır. Konstantinopolis yeryüzünün ilk esas ve tümüyle Hıristiyan şehridir. Müsamaha dilenmek ya da haklar elde etmek için orada dünyevi güç yoktur; dogma ilk başlangıçtır, başlangıçta hemen imparatorluk tahtına çıkmış ve Doğu Roma dünyasına bu güne kadar derin, silinemez ve sarsılmaz damgasını vurmuştur.⁶⁸⁵

Fallmerayer'in eserlerinde Doğu-Batı ayrılığı ve zıtlığı önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre bu ayrımın en önemli nedeni iki taraf arasındaki yönetim anlayışından

⁶⁸² Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 343.

⁶⁸³ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 317.

⁶⁸⁴ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 318.

⁶⁸⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 308, 309.

kaynaklanmaktadır. Müellif Bizans İmparatorluğu'ndaki kayser-papa teşekkülünün Doğu dünyasının zihin dünyasında donma yaptığını iddia etmiştir. Ona göre kayser-papa anlayışıyla bir yönetici elinde sınırsız dünyevi güç ile değişmez dogmatik gücü birleştirmiştir.⁶⁸⁶ Fallmerayer kilise-devlet anlayışına karşı, ideal yönetim şeklini ise “Ama asayiş sadece anayasal-monarşik devlet yönetim şekliyle elde edilebilir”⁶⁸⁷ şeklinde belirtmiştir. Alman oryantalistin monarşiyi yüceltmesi yaşadığı zamanda Alman devletçiklerinin bu sistem ile yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Viyana Kongresi'nden sonra oluşturulan otuz sekiz Alman devletçığının bir kısmı anayasal bir kısmı ise mutlak monarşiyle yönetilmiştir. Yani müellif dolaylı da olsa Almanya'yı yüceltmeye devam etmiştir.

Doğu'da din devletin kontrolünderken Batı da kilise ve devlet birbirinden bağımsız iki kurum olarak var olmuşlardır. İstanbul'un fethinden sonra Papa II. Pius (1458-1464), Fatih'e Hıristiyan olursa⁶⁸⁸ Roma imparatoru unvanına meşru olarak sahip olacağını teklif etmiş Fatih ise bu teklifi reddetmiştir. Yani Batı Kilisesinin başı devlet başkanı atama yetkisine sahiptir. Oysa Doğu Kilisesinin böyle bir yetkisi yoktur. Fatih Sultan Mehmed ise papanın bu teklifi karşısında Rum patriğinden Hıristiyan din esaslarını özetleyen bir risale yazmasını istemiştir.⁶⁸⁹ Berkes, Papanın Fatih'i Katolik olmaya davet etmesini Türk imparatorunun, başına papazların eliyle taç giymeye, kendi eliyle papaların ve patriklerin eline din asası vermeyi tercih ettiği şeklinde yorumlamıştır. Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlar'dan Avrupa'ya doğru ilerleyişi karşısında ilk zamanlardan itibaren Haçlı savaş prensleri ve Katolik Kilisesi Osmanlı Devleti'nin karşısında olmuştur. Osmanlılar, Bizans topraklarında yayıldıkça, daha önce Katolikliğin sokulduğu her yerde hem Katolik siyasi hâkimiyetine, hem de Katolik dini hâkimiyetine son vermişlerdir. Macaristan'da, Balkanlar'da, Mora'da, Kıbrıs'ta, Girit'te böyle olmuştur. Buralarda Katolik üstünlüğüne son verip dinlere özgürlük sağlanmıştır.⁶⁹⁰ Hatta 16. yüzyılda Protestanlığın Avrupa'da yayılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti Katolik Kilisesi karşısında Protestanlığı da

⁶⁸⁶ Sablotny, a.g.t., s. 53.

⁶⁸⁷ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 218.

⁶⁸⁸ Papa II. Pius'un Fatih Sultan Mehmed'e böyle bir teklifte bulunmasının Alman teolog Kuesli Nikolaus (1401-1464)'ın Kur'an üzerine yazdığı eserlerinin ve düşüncelerinin etkisi büyüktür. Nikolaus'a göre İslamiyet büyük ölçüde Nesturi Hırisyanlığının etkisinde kalmıştır. Nikolaus İslamiyet'te gördüğü Hıristiyan unsurları İslamiyet'i suçlamak ya da yalanlamak için kullanmıştır. Bilakis Hıristiyanlıkla İslamiyet'i bağdaştırma hayalleri kuruyordu. Böylece Fatih Sultan Mehmed'i Hıristiyan olmaya ikna edebilecekti. Nikolaus'ın bu görüşleri dostu papa II. Pius'u etkilemişti. Irwin, a.g.e., s. 62, 63.

⁶⁸⁹ İnalçık, **Rönesans Avrupası**, s. 300.

⁶⁹⁰ Berkes, a.g.e., s. 13.

desteklemiştir. Bunun farkında olan Katolik Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti'ne elçilik heyeti gönderirken heyetteki memurların seçimini çoğunlukla Protestanlar arasından yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Katolik Kilisesi karşıtlığı tarih boyunca devam etmiştir.

Fallmerayer Osmanlı yönetim anlayışını da Bizans yönetim anlayışına benzetmiştir. Ona göre Osmanlı sultanları da dünyevi ve ilahi gücü ellerinde bulundurmışlardır. Hatta Avrupa'da kendisine yönlendirilen “Türk sultanı zayıf mıdır?” sorusuna “Bir sultan hiçbir zaman zayıf değildir ve Abdülmecid sadece bir imparator değildir aynı zamanda Müslümanların *summus pontifex* [Pontifex Maximus]'idir”⁶⁹¹ cevabını vermiştir. Yani tüm Müslümanların hâkimi olarak halifelik makamına dikkat çekmiştir. Osmanlı sultanlarının halifelik unvanıyla dünyadaki tüm Müslümanların hâkimi olduğu iddiası kuşkusuz doğrudur. Ancak Fallmerayer'in bu noktada yaptığı benzetme yanlıştır. *Pontifex Maximus* unvanı Hıristiyanlıkla ya da Katolik Kilisesiyle kullanılmaya başlanmış dini bir unvan değildir. Pagan unvan MÖ 63'te Julius Sezar ile kullanılmaya başlanmıştır. Ondan sonra MS 4. yüzyıla kadar imparatorlar *Pontifex Maximus*'tur ve Roma'nın tüm pagan rahipleri üzerinde hâkimdir. *Pontifex Maximus* imparatorluğun hem dini hem de dünyevi işlerini yönetmiştir. Roma'daki hiyerarşik düzen papaya, Roma İmparatorluğu'nun pagan dininin başındaki din adamının aldığı unvanı vermiştir: Pontifex Maximus (En yüce rahip). Kilise kurumu Roma İmparatorluğu'nun içinde yapılır. İmparator Konstantin (280-337)'in Hıristiyanlığı benimsemesiyle birlikte bu unvan kullanılmaya devam edilmişse de Gratian (367-383) pagan kökenli olan bu unvanı kullanmayı reddetmiştir. 380'de Theodosius'un Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini ilan etmesinden sonra unvanı sadece papalar kullanmaya başlamıştır. Kaynakların büyük bir kısmı ilk defa Papa I. Siricius'un *Pontifex Maximus* unvanını kullandığı konusunda hemfikirdir.⁶⁹²

Osmanlı Devleti bir İslam devletidir. Bu nedenle halife ya da sultan olsun bir Müslüman hükümdarı kanun koyucu sıfatını kullanma hakkına sahip değildir. Osmanlı sultanı sadece İslam kanununun yani şeraitin uygulayıcısı ve muhafızıdır. Ancak Osmanlı devleti şeriatı aşan bir hukuk nizamı geliştirmiştir. Bunu da hükümdarın kendi iradesine dayanarak şeriat kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisine yani örfi hukuka

⁶⁹¹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 385.

⁶⁹² Todd D. Baker, **Exodus from Rome Volume 1: A Biblical and Historical Critique of Roman Catholicism**, Bloomington: iUniverse, 2014, s. 76; William Frank Smith, **Catholic Church Milestones: People and Events that Shaped the Institutional Church**, Indianapolis: Dogear Publishing, 2010, s. 15; Roger Garaudy, **Medeniyetler Diyalogu**, (Çev. Cemal Aydın), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı yay., 2013, s. 34

dayandırmıştır. Bu durum da doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam manasıyla mutlak bir mevki kazanması ve devlet çıkarlarını herşeyin üstünde görmesiyle uygulanmıştır. Örf tabiri hükümdarın, cemiyetin hayrı için şeriatın dışında sırf kendi iradesine dayanarak çıkardığı kanunları gösterir. Örfi hukukun Batı hukuk geleneğindeki karşılığı *Lex principis* olarak bilinir ve yerel kullanıma ve geleneğe işaret eder.⁶⁹³ Fallmerayer'in Osmanlı sultanlarının mutlak gücü elinde bulundurduğuna dair iddiası da esasında yönetici konumundaki padişahın örfi kanun koyma yetkisinden kaynaklanmaktadır.

Doğu'da yönetimin babadan oğula geçmesini ve bu vesileyle aile içinde cinayetlerin işlenmesini ve suikastların düzenlenmesini yadsıyan Fallmerayer Bizans İmparatorluğu'nda "Veliaht gençlerin tahtı ele geçirme yolunda yaptıkları baba, kardeş ve anne infazı nadir görülen olaylardan değildir"⁶⁹⁴ yorumuyla bu girişimleri eleştirmiştir. Fallmerayer'in bir devletin güçlenebilmesi için monarşiyi benimsemesi gerektiğine olan inancını daha önce belirtmiştik. Fallmerayer'in bu noktada yaptığı eleştiri düşünce yapısıyla çelişmektedir. Sonuçta monarşiyi savunan bir düşünürün devletin bekası için yaşanan taht mücadelesini yadsıması gerçekçi bir yorum değildir. Trabzon tarihinde taht için işlenen cinayetlerin toplumu yozlaştırdığını şu sözlerle belirtmiştir:

Kalo Johannes ya da IV. Johannes babasının tahtını bir cinayetle elde etmişti. O dönemde Grek halkının gelenekleri öyle bir yok olmuştu ki insanlar bu tarz sahnelere öyle bir alışmışlardı ki bir evladın babasına karşı bu şekilde muamelesi en ufak bir rahatsızlık yaratmıyordu. İmparatorluk tacı her türlü cinayeti örtüyordu.⁶⁹⁵

Yönetimin babadan oğula geçmesi Fallmerayer'e göre beraberinde birtakım sıkıntıları da getirmiştir. Ona göre özellikle de yaşlı imparatorların yaşamını tehlikeye sokmuştur:

Böylelikle memnuniyetsizlik ve kıskançlık ruhu imparatorluğun önde gelenleri arasında canlı bir kaynak buluyordu; genç veliaht babasının uzun yaşamından dolayı rahatsız olmuş ve otokrasiye uygun olarak haksızlığa uğramışların şikâyetlerini zevkle dinliyordu ve tahta geçme yolunda geciktiği için onlarla birlikte üzülüyordu. İmparator babasının rezil hakimiyetinden kurtulmak için taraftarlarıyla muhalif partinin zirvesinde yer alıyordu. Bu sebeplerle sarayda gizli komplolar, isyanlar, iç karışıklıklar çıkıyor, pek çok imparatorun hayatını kaybettiği ve imparatorluğu uçurumun eşiğine getiren baba ve oğul arasında mücadeleler yaşanıyordu.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", **SBF Dergisi**, C. 13, S. 2, (1943), s. 102, 103; Kenan İnan, "The Making of Kanun Law in the Ottoman Empire, 1300-1600", **Making, Using and Resisting the Law in European History: Thematic Work Group 1, States, Legislation, Institutions III**, Ed. Günter Lottes ve diğerleri, Pisa: Plus, Pisa University Press, 2008, s. 67.

⁶⁹⁴ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 215.

⁶⁹⁵ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 251.

⁶⁹⁶ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 214.

Fallmerayer genel olarak Doğu'daki özellikle de Bizans'taki yönetim anlayışını eleştirmişse de Bizans İmparatoru I. Andronikos (1183-1185)'un saltanat yıllarını devlet yönetiminde ideal bir dönem olarak görmüştür.

Andronikos büyük bir imparatorluğu yönetebilecek ve halkın mutluluğunu sağlayacak küçük bir azınlığa sahip fanilerdendi. [Bizans] tacını elde etmek için Andronikos'un bazı gruplara yaptığı zalimce ve haksızca işler onun yöneticilikteki üstün başarısı ve imparatorluğun durumu nedeniyle bağışlanmalıdır. Sadece o kendisinde Roma İmparatorluğu'nun uyuşmuş yok olmaya yüz tutmuş vücuduna yeni bir hayat üfleyecek ve ulusal bağımsızlığın temellerini kökleriyle birlikte kazıyarak felaketlerin derinlerde yatan tohumlarını sökecek gücü hissediyordu. Sadece Andronikos uzun zamandır Hellen soyuna mutsuzluk getiren yani genel olarak Yunanlıların büyük ırkında özellikle de Konstantinopolis'te doğanlarda var olan entrika arayışı ve isyankar ruhunun gerçek kaynağını biliyordu.⁶⁹⁷

...resmi vergilerin ödenmesinden sonra eskiden devlet geleneği olan mal ve can güvenliği artık tehdit altında değildi. Tüm imparatorlukta hükümet görevlileri tamamen çalışkan, adaletliydi ve iyi maaş alıyorlardı. Memuriyetler satın alınmıyordu, sadece görevler en çok hak eden kişiye veriliyordu. Halk yönetime dua ediyordu. Kanal ve su tesisatı yaptırılarak eyaletlerdeki tarım müthiş derecede artırıldı; vergiler azaltıldı ve düzenli bir sisteme bağlandı; tüm bunlara rağmen imparatorluğun hazine dairesi daima doluydu... Andronikos yönetimi saadet zamanıydı ve fakir ya da zengin olsun herkes imparatorun huzuruna çıkıp hakkını arayabiliyordu. Andronikos bilime sahip çıkar ve desteklerdi, bununla beraber imparatorlukta gereksiz dogmatik tartışmaları da önlerdi.⁶⁹⁸

Fallmerayer Andronikos'un yeniliklerinden ve yönetiminden övgüyle söz ettikten sonra Andronikos'un ölümüyle bu saadet döneminin sona erdiği üzerine durmuştur. O Andronikos'un yönetiminin meyvelerinin uzun vadede alınabilmesi için tek çözüm yolunu "devlet bünyesinde iyileştirilemez bozulmuş parçaların zorla ayrılması gerektiği"⁶⁹⁹ olarak ifade etmiştir.

Andronikos Bizans dünyasındaki en soylu kesimin yok edilmesiyle yapmış olduğu icraatların gelecekteki esenliğini sağlayacağı bu üzücü görevi üzerine aldı. Aslında bu çare korkunç, ama o şartlarda tek iyileştirici çözümdü... Sadece gelecekteki yurdun esenliği ve güvenliği için tüm geleneklerin üstesinden gelindi. Konstantinopolis'teki büyük yönetim sarayında 1185 yılında senato kararıyla Grek İmparatorluğu'nun yüksek asilleri vatan hainliği ve topluca Norman ordusunu çağırılmalarından dolayı idama mahkum edildi.⁷⁰⁰

Fallmerayer geleneksel oryantalist bakış açısıyla bir taraftan Doğu yönetimini şiddete, zalimliğe eğilimle suçlamaktadır diğer taraftan ise devletin bekası için Andronikos'un yapmış olduğu zalimliklerin gerekli olduğunu savunmuştur. Sonraki alıntıda bu durum daha açıktır:

Andronikos'un düşmanları tarafından yapılan zalimlik suçlaması asılsız değildir ama bu durum yüksek halk kesiminin tüm ahlaki çöküntüsünden dolayı ezilen ve bozulan halkın

⁶⁹⁷ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 29.

⁶⁹⁸ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 31.

⁶⁹⁹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 32.

⁷⁰⁰ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 32.

yöneticisi ve yenileyicisi olarak onun değerini azaltmaz... Onun en büyük suçu sahip olduğu erdemlerin ve gayretlerinin yaşadığı zamanın ötesinde olmasıdır.⁷⁰¹

Alman oryantalist, Bizans devlet yöneticileri özellikle de soylu aileler arasındaki hakimiyet mücadelesini ve saray entrikalarını yadsımıştır. “Bu saray hizipleşmelerinin entrikaları, dehşet sahnelerini, saray ihtilallerini, alçakça hareketleri ve can sıkıcı hadiselerin zincirlemesini büyük ölçüde geriyordu ve bunlar ortaçağ Bizans tarih kitaplarının büyük bir kısmını doldurdu ve insanlık nesline kara bir leke yaptı.”⁷⁰² Fallmerayer devlet yönetimindeki muhalif seslerin ve tartışmaların daima devleti zayıflattığını düşünmüştür. Monarşik yönetim biçimini destekleyen müellif güçlü ve sağlam bir devletin hayalini kurmuştur. Yine Bizans İmparatorluğu’na yönelik yazdığı şu satırlar dikkate değerdir: “Devlet büyükleri tahtın önünde majestelerinin ayaklarına kapanıyor ve Doğu’ya ait övgüye değer sadakat ve bağlılıkla en derin hürmetlerini sözle sunuyorlardı. Ancak onların her biri kraliyet emirleriyle dalga geçiyor ya da amirlerinin haklarını küçümsüyorlardı.”⁷⁰³ Fallmerayer alıntıda Bizans’tan bahsetse de “Doğu’ya ait” tabiriyle Bizans yöneticilerinin sadakatsizliğini ve ciddiyetsizliğini tüm Doğuyla genelleştirmiştir.

Hem Manuel hem de onun bazı seleflerinin biyografilerinde görüldüğü üzere Trabzonlu veliahtlar ergenliklerinin ilk dönemlerinde hemen evlendiriliyor ve evlat sahibi oluyorlardı. Babalar en güçlü oldukları dönemleri geçirmeden önce çocuklarıyla olgunlaşıyorlardı. Bu nedenle İmparatorluğun özellikle son yüzyılında aynı anda genellikle iki ya da üç imparator tahtı işgal ediyordu. Bu ortak saltanat ve en büyük erkek çocuğun erkenden iktidar makamına ve derecesine katılması hem ülkenin huzur hem de yaşlı imparatorun yaşamı için sık sık tehlikeli idi. Muhakeme edilebildiği kadarıyla en büyük çocuğun en çok hükümdar olma hakkından uzak olduğu son dönemdeki soyluların ahlaki değerleriyle alakalıydı. Erken yaşta evlenenlerin duygusal arzularının çamurunda rahatça debelenebilmek için zamanında mümkün olduğu kadar çocuk yapma endişelerinden başka bir amacı yoktu. Fiziksel özelliklerini (cinsel yetilerini) kaybettiklerinden sonra ise sıklıkla rezil gözdelelerinin ellerine düşüyorlardı. Çünkü görüldüğü üzere bu Trabzonlu soyluların çoğu yaşlılık dönemlerinde Grek aşıklarına kur yapıyorlardı ve güçlerini güzel Kafkasyalı genç kızlara teslim ediyorlardı. Onlar ise bu durumu alışıla geldiği üzere en arsız ve kibirli hareketlerle suistimal ediyorlardı.⁷⁰⁴

18. yüzyıl oryantalistleri Doğu’da yöneticilerin cinselliğe düşkünlüğünü ve harem hayatının Doğu için vazgeçilmez olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. 19. yüzyılda Doğu’ya giden seyyahların sayısındaki artış harem hayatına ve yöneticilerin özel yaşantısına dair daha gerçekçi betimlemeleri ortaya koymuştur. Fallmerayer de genel olarak Doğu’daki harem hayatına dair yorumlarda bulunmamıştır. Trabzon tarihinde Komnenos hanedanıyla ilgili yapmış olduğu bu yorum yöneticilerin harem hayatını

⁷⁰¹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 38.

⁷⁰² Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 171.

⁷⁰³ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 192.

⁷⁰⁴ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 214.

eleştirmekten ziyade küçük yaşta evlenen veliahtların çocuk sahibi olarak saltanatlarına ortak dahil etmeleridir. Ona göre taht üzerinde çok fazla veliahtın hak iddia etmesi beraberinde devlet yönetiminde ciddi sorunları getirmektedir.

Doğu-Batı ikiliğinin önemli teorilerinden biri de oryantal despotizmdir. Bu teori Bodin, Machiavelli ve özellikle de Montesquieu, Mill, Marx ve Weber'e uzanan akademik düşünürlerden olduğu kadar Avrupalı seyyahların Asya'da yazdıklarından da Batı'ya yayılmıştır. Asya'nın despotizmin vatanı ve bu nedenle ekonomik gerilemenin kurbanı olduğu söylenirken, Avrupa'nın demokrasinin beşiği olduğu ve bu nedenle ekonomik ve siyasi gelişimin taşıyıcısı konumunda olduğu iddia edilmiştir. Bu düşünce 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlamış 19. yüzyılda ise topluma yayılmıştır.⁷⁰⁵ Fallmerayer de Doğu yönetim anlayışını despot ve Doğu'daki bir kısım yöneticiyi de tiran olarak betimlemiştir.

“Doğu Roma İmparatorluğu düşüncede meşruti ve yasaldı ancak pratikte despot ve mutlaktı ve Bizans otokratlarının uzun yaşamı ve olağanüstü başarıları sadece Batılı devlet adamları ve edebiyatçılarınin eksik incelemelerinden dolayı bir muamma olabilmisti.”⁷⁰⁶ Bizans yönetim anlayışının uygulamada despotizme ve şiddete dayandığını iddia eden müellif Avrupa'nın bu gerçeği bilmediğini de düşünmektedir. “Aziz Pachionus, Athanasius ve Spirdion'un işbirliğiyle Theodosius, Arcadius ve Justinianos'un Doğu'ya özgü despotizmi Hellenistik halkın yaşam köklerini kopardı ve ana karakterlerini lekeledi.”⁷⁰⁷ Fallmerayer Grek-Slav tezinde antik Greklerin MS 5. ve 8. yüzyıllar arasında Slav göçleri nedeniyle büyük bir değişim geçirdiklerini dile getirmişti. Ona göre MS 5. ve 6. yüzyıllarda Bizans yöneticilerinin icraatları da imparatorluk içindeki büyük dönüşümü etkilemiştir. Daha önce belirtildiği gibi Justinianos döneminde Latince yerine Grekçenin kullanılması ve özellikle Platon Akademisinin kapatılması Fallmerayer'i bu düşünceye sevk etmiştir. “Doğu'nun despot imparatorluklarında eyaletlerde ikamet edenlerin ruhu üzerinde başkentin sihirli bir etkisi olduğu için halk tıpkı iradesiz bir alet gibi yönetim mevkilerinden gelen her türlü isteği cesaretsizce yerine getiriyordu.”⁷⁰⁸ Bizans İmparatorluğu içinde yaşayan halkın cahilliği ve cesaretsizliğini sıklıkla dile getiren Fallmerayer bu alıntıda yönetilenlerin zayıf karakterini despot yönetim sistemine dayandırmıştır. Ancak merkezi yönetime yönelik bu eleştirisi haksızdır. Bir başkent

⁷⁰⁵ Hobson, a.g.e., s. 228.

⁷⁰⁶ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 328.

⁷⁰⁷ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 181, 182.

⁷⁰⁸ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 44.

imparatorluğu olan Bizans'ın ülkede huzur ve istikrarı sağlaması için eyaletleri kontrol altına alma girişimi doğaldır. Sonraki alıntıda Alman müellif monarşik yönetimin uygulamada şiddete yol açmasını şu şekilde eleştirmiştir:

Bizans Devleti doğası gereği zengin Doğu devletlerinin bir parçasıydı. Eyaletlerde aşğılama ve yoksulluk, kötü muamele ve talan sürerken, sadece saray ve başkentte alışıla geldiği üzere bolluklar har vurulup harman savruluyordu. Karşılıklı menfaatleri sıkı bir bağ ile birbirine bağlamak varken monarşinin birbirine uymayan bölümlerini bir arada tutmak için araç ilkel bir kaba kuvvettir.⁷⁰⁹

Müellif bu örnekte sadece yönetim biçimini eleştirmekle kalmamış aynı zamanda ideal yönetimi de tasvir etmiştir. Falmerayer Osmanlı yönetim sistemindeki mutlakiyetçiliği hatta II. Mahmud'un yeniçerilere uyguladığı cezai yaptırımları doğal karşılarken Bizans yönetimindeki mutlakiyetçiliği ve şiddeti kınaması ilginçtir. Doğu devlet yöneticilerinin toplum düzenini sağlamak için özellikle şiddete başvurduğunu düşünmektedir. “Batı dünyasının yönetim biçimi ve özü – ki bu bir aksiyomdur – Bizans'ta sadece silahlı gücün, polis ve durmadan uygulanan cebirle kendisini gösterir, Türklerin şiddeti gibi.”⁷¹⁰ Fallmerayer Bizans ve Osmanlı'da hâkim olduğuna inandığı bu kaba kuvvete dayalı yönetim biçimini eleştirmiştir.

Sosyal hayatın düzeni, güvenli bir ortamın oluşması ve günlük yaşamın işleyişi için Osmanlı Devleti'nde toplum iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan ilki saltanat berati ile padişahın kendilerine dini ya da idari vazife verdiği kişilerden oluşan yönetici (askeri) sınıf; diğeri Müslüman ya da gayrimüslim halkın oluşturduğu, yönetimde söz sahibi olmayan ve devlete vergi veren yönetilenler (reaya) sınıfıdır.⁷¹¹ İnalçık devlet yönetimi konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir İslam devleti olduğunu ve tebaa ile devlet münasebetlerinin İslami anlayışa göre şekillendiğini belirtmiştir. Bu anlayışa göre müminlerin teşkil ettiği İslam topluluğu yani ümmet ve onun başında şeriatı tatbik eden görevli imam devleti oluşturur. İslam devlet anlayışında ırk ve sınıf farkı yoktur. Tüm Müslümanlar eşittir. Bununla birlikte tüm Müslümanlar halife sultana mutlak itaat etmek zorundadır. Bu yönüyle halife-sultan sürüsünü yani tebaasını selamete eristirmekle görevli çobana benzer. Bu anlayış farklı dönemlerde İslam âlimleri tarafından da tasdik edilmiştir. İslam âlimlerine göre hükümdar ve tebaa münasebeti baba-çocuk ilişkisine benzemektedir. Yani tebaanın bu dünyada ve öteki dünyada refahı ve selameti sultana bağlıdır. Sultan

⁷⁰⁹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 16.

⁷¹⁰ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 194.

⁷¹¹ B. Yediyıldız, “Osmanlı Toplumunu”, *Osmanlı Devleti Tarihi, 2. Cilt*, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza Gaz., 1999, s. 444.

üzerine düşeni yaparken yani toplumda adaleti sağlarken, ülkeyi düşmandan korurken çocuk yani tebaa da babasına yani sultana mutlak itaat göstermek zorundadır.⁷¹²

Osmanlı Devleti'nde bürokrat ve askeri kadroların oluşmasında özel mülkiyete izin verilmemesi özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne giden seyyahların düşüncesinde ve bu yüzyılların yazınında Türk hükümdarını tiran olarak adlandırmaya sebebiyet vermiştir. Bununla beraber Machiavelli, Bodin ya da de Lucinge gibi politik düşünürler Osmanlı yönetimini tiranlık olarak betimlememişlerdir.⁷¹³ Bodin için despotizm, savaşla fethetmenin verdiği yetkiyle tebaasının yaşamları ve mülklerinin efendisi olan prensin monarşisinin bir biçimidir. Tirandan farklı olarak bir despot gasp ya da haksız bir savaşla değil sadece bir savaşla otoritesini kurar. Hobbes da Bodin gibi düşünmektedir. Eğer hükümdar fethederek bir yere hâkim oluyorsa orada despotik yönetim vardır. Bu rejimin hakları ve sonuçları miras yoluyla elde edilenden farklı değildir. Bodin ve Hobbes için despotizm yönetmenin meşru bir biçimidir. Locke despotizmi politik bir rejim olarak kabul etmemiştir. Ona göre despotizm yetki kullanmanın bir yöntemidir. Despotik güç hem keyfidir hem de mutlaktır.⁷¹⁴ 18. yüzyılla birlikte despotizm anlamı değişime uğramıştır. Özellikle Fransa'da entelektüeller arasında Doğu yönetim biçimi için kullanılmıştır. Bununla birlikte 18. yüzyıl boyunca XIV. Louis'in yönetimine ithafen Fransız monarşi modeline mi yoksa Asya yönetim biçimine mi işaret ettiği tartışılmıştır. Gerçekten de Fransız mutlakiyetçiliği ile "Türk tiranlığı" karşılaştırıldığında 17. yüzyılın sonundan XIV. Louis'in yönetimine karşı yazılan kitapçıklarda despotizm tekrar eden bir konudur. Bu tartışmalar sürerken despotizm terimi XIV. Louis'in yönetimi altında politik bağımsızlığın yokluğuna vurgu yapmıştır. Bununla beraber despotizm ve bağımsızlık arasındaki tezatlık sosyal ya da kültürelde ziyade bir politik ifadedir. Montesquieu'nun *Kanunların Ruhu* adlı eserinde despotizm yeni bir anlam bulmuştur. Sadece politikayı karakterize etmemiş, aynı zamanda kısmen de olsa toplum ve çevreyi de tanımlamıştır.⁷¹⁵

Fallmerayer Bizans yöneticilerini despot ve tiran olarak adlandırmıştır. "İmparatorluğun [Bizans] despot yasaları ruhlarda iz bırakıyordu..."⁷¹⁶ açıklamasıyla yönetimdeki bu anlayışın tesirlerinin uzun vadeli olduğunu vurgulamıştır. Trabzon

⁷¹² Halil İnalçık, "Osmanlı Pâdişahı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13-4, (1958), s. 74.

⁷¹³ Aslı Çırakman, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe": European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth*, New York: Peter Lang Publishing, 2002, s. 62, 64.

⁷¹⁴ Çırakman, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe"*, s. 100, 111.

⁷¹⁵ Çırakman, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe"*, s. 117.

⁷¹⁶ Fallmerayer, *GW, Dritter Band*, s. 327.

İmparatorluğu'nu "...bölgenin [Kafkasya] yarı medenileşmiş despot devletleri..."⁷¹⁷ şeklinde betimlemiştir. Doğu'daki yönetim anlayışını tiranlık veya despotluk olarak gören Fallmerayer "İnsan ruhu bir çiçektir, kölelik atmosferi içinde bir gücün ve otoritenin altında gelişmesinin imkanı yoktur"⁷¹⁸ yorumuyla despot yönetim anlayışının kişinin özgürleşmesini engellediğinin altını çizmiştir. Müellife göre Hıristiyanlığın kabulünden sonra Doğu Roma yöneticileri despotizmin rahat yönetim şekline hiç saptmadılar. Onların yüce güçleri sayesinde kilise gücüne de el koymuşlar ve bunu kötüye kullanmışlardır. İnananların değişmez dogmatik kararlarıyla içteki tüm ilahi enerji yok edilmiştir.⁷¹⁹

Yaptığımız incelemede Fallmerayer Türk sultanlarını ve Osmanlı Devleti'ni tiranlıkla suçlamadığı tespit edilmiştir. Ancak ona göre Bizans yönetim anlayışı açısından tirandır. "Halk arasında bir tiran ve yırtıcı hayvan olarak adlandırılan Mikhail Paleologos"⁷²⁰ örneğinde olduğu gibi Bizans imparatorlarına yönelik olumsuz imgeler de oluşturmuştur. Yönetim anlayışını takdir ettiği Andronikos dahi Fallmerayer'in olumsuz imgelemesinden nasibini almıştır. "Andronikos'u tiran olarak isimlendiren Niketas'ı takip ederek biz de düşüncesizce bu görüşü kabul ettik, Niketas'ın haklı olup olmadığını okuyucuya bıraktık."⁷²¹ Bununla beraber Fallmerayer Mısır'da isyan eden Mehmed Ali Paşa'nın yönetimini tiranlık olarak yorumlamıştır.⁷²² Bir devletin değeri onun önemine göre halk ile ölçülür, ayrıca devlet halkın hizmetinde olmalıdır. Fallmerayer'in bakış açısındaki önemli nokta budur. Ama devlet ve devlet biçimi için bölge ve tarih temel etkenlerdir. Bu nedenle Fallmerayer Mısır bölgesinden oranın despotizme uygun olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre tarihsel şartlar devlet kuramında ve politikasında ihmal edilmemelidir.⁷²³ Hegel Batı yazınında "ilerlemeci Batı/durağan Doğu" ikilisini üretmiştir. Hegel'e göre Batı'nın üstün ruhu gelişen özgürlük, Doğu'nun geri kalmış ruhu ise durağan ve değişmez despotizmdir.⁷²⁴ Fallmerayer de Hegel'in düşüncelerini paylaşmaktadır. Alman oryantalisteye göre Doğu'da despotik yönetimin başlangıcı her alanda olduğu gibi dine dayanmıştır. Ona göre, Bizans imparatorları, Osmanlı sultanları ve de Rus çarları halkı yönetme konusunda daima dinin gücünü kullanmışlardır.

⁷¹⁷ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 52.

⁷¹⁸ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 3.

⁷¹⁹ Sablotny, a.g.t., s. 53.

⁷²⁰ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. 3.

⁷²¹ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 37.

⁷²² Bknz. Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 70, 75, 341, 342, 345.

⁷²³ Seidler, a.g.e., s. 75.

⁷²⁴ Hobson, a.g.e., s. 28, 29.

Ama her ne pahasına olursa olsun insanın bu Epikür salgınının aşağı halk katmanına nüfuz etmesine engel olması, büyük adamların düşüncesinde Batı'da olduğundan çok daha fazla Doğu'da kök salmış olan din ticaretinin içgüdüsünü öğretir. Çünkü yılın yedi buçuk ayı boyunca sıkı bir şekilde oruç tutulması sonsuz mutluluğun yegane yolu olduğuna çoğunluk daha fazla inanmazsa Bizans'ın bütün görkemi yerle bir olur. Bizans'ın eski uygulamasını ayakta tutmak ve ilelebet kalıcı kılmak konusunda sultan ve patrik aynı çıkarı paylaşıyordu.⁷²⁵

Müellif alıntıda aynı zamanda Doğu-Batı karşılaştırması yaparak Doğu'da daha çok “din ticareti” yapıldığını savunmuştur. Oysa ortaçağ boyunca din adamları cennet vaatleriyle Batı'da halkı yönetmişler, istedikleri gibi yargılayarak dinden çıkartmışlardır. Doğu'da hiçbir zaman din adamları bu şekilde din ticareti yapmamıştır.

Fallmerayer Bizans-Osmanlı Doğu'sunu pek çok yönden bir bütün olarak düşünmüşse de Osmanlı yönetim anlayışını *halef*inden daha üstün tutmuştur. Pek çok Batılı tarihçi Yunan Yarımadasındaki yaklaşık 300 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin Yunanlıları, başta yönetim alanında olmak üzere pek çok yönden körelttiğini iddia etmiştir. Fallmerayer ise “... Kitaplar dünyasında birçok kez ilan edilmesine karşın Türk hâkimiyeti sonunda Hıristiyan ahlaksızlığının [Yunanlıların] ve derbederliğinin gerçek düzelticisi olmuştur”⁷²⁶ sözleriyle aksini düşünmektedir.

Türkler, Bizanslı Hıristiyanlardan sadece cesaretle ve askeri disiplin konusunda üstün değillerdi; Türkler özellikle de Doğu'nun eski kıtası olarak görülen çok sayıdaki faydalı, kârlı ve toplumsal oluşumu güzelleştiren sanatlarda da üstündür. Kamu hayatının pratik yanlarını kavrayan Türk önderlerle, gülünç fikirlerle ve saçma sapan dogmatik ukalalıklarla dolu labirente her yerde gevezelik eden Bizanslı devlet adamlarını karşılaştırınca Türklerin üstünlüğü dikkat çekici şekilde ortaya çıkıyor.⁷²⁷

Bu başlık altında üzerinde durulması gereken bir başka husus ise Fallmerayer'in Osmanlı İmparatorluğu'nu adlandırma şeklidir. Fallmerayer de pek çok Avrupalı gibi Osmanlı ya da Anadolu coğrafyasına “İmparatorluk devletlerinden pis kokulu Türk ülkesine giriş yapmak için...”⁷²⁸ örneğinde olduğu gibi Türkiye (Türkei), bu bölgede yaşayanlara da Türk demektedir. Batı Avrupalılar I. Haçlı Seferi (1095-1099) sürecinde yaşadıkları tecrübeleri kaleme aldıklarında Anadolu'da yaşayan Müslümanları Arapça konuşan Müslümanlardan ayırt etmek için “Türk” terimini kullanmışlardır. 12. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalılar bölgeyi, “Türklerin ülkesi” anlamındaki *Turchia* ya da *Turkey* terimini kullanmıştır. 14. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve dünya gücü olmasıyla Avrupalılar bu devleti *Turkey*, Türkçe konuşsun ya da konuşmasın tüm Osmanlı Müslümanlarını Türk olarak adlandırmışlardır. Avrupalıların

⁷²⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 167.

⁷²⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 233.

⁷²⁷ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 224, 225.

⁷²⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 6.

“Türk” terimini dini ve etnik manada birbirine karıştırması ise “to convert to Islam” anlamına gelen “to turn Turk” ibaresini kullanmalarından anlaşılmaktadır. Bu ibareler 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar İngilizce konuşma sahasında kullanılmıştır.⁷²⁹ Tannhäuser Türkiye adını Almanca olarak yazan ve toplumsal belleğe sokan ilk Alman şairdir.⁷³⁰

İnalcık’a göre Batı literatüründe Osmanlı İmparatorluğu’nun daima Türk İmparatorluğu (Turkish Empire) olarak tanımlanması tamamen yanıltıcıdır. Ona göre devleti bir baba mirası sayan patrimonyal bir hanedan olan Osmanlı Devletini, 1923’te kurulan bugünkü Türkiye milli devletiyle özdeşleştirmek, Avrupa devletlerinin modern Türkiye ile ilgili meselelerde Türkiye Cumhuriyetine karşı zaman dışı haksız muamelelerinin nedenlerinden biridir.⁷³¹ Ortaylı ise Osmanlı isminin Türklere has bir terim olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu ad 19. yüzyılda toplumsal kimlik olarak benimsenmiştir. İslam devletleri, Doğu dünyasının devletleri genellikle hanedan devletleri olarak anılır. Batılıların “Osmanlı” yerine “Türk imparatorluğu” adını kullanmaları Türklerin imparatorlukta egemen bir grup veya başrol oyuncusu olduğunu gösterir. Ortaylı’ya göre Osmanlı İmparatorluğu için Türkçü ve ırkçı bir anlayış geçerli değildir ama aynı şekilde Türklüğün çok dışında kalan çok kozmopolit, Türklüğü çok ihmal eden bir yorum da imparatorluğu açıklamaz. Nitekim bu imparatorluk bir Müslüman topluluğudur. Çünkü İslam bu devletin temel hayatına hakimdir.⁷³² Karpat ise “Osmanlı” hanedanın ismidir ve sultanın mülkü olarak düşünülen devletle eş anlama geldiğini iddia etmiştir. Ona göre İslamiyet’e inanlara verilen isim olan Müslüman terimi toplumsal dini kimliği betimlemek için kullanılırken Türk terimi kabilelerin büyük bir çeşitliliğine ve Türk-Oğuz diyalektlerinden birini halkın konuşmasına verilen bir isimdir.⁷³³ Virginia Aksan, “Bir Osmanlı Kimdir?” adlı makalesinde yüzyıllardan beri olduğu gibi bugün de Türk, Müslüman anlamına gelmektedir tanımlamışını kullanmıştır. Ona göre, “Türk’e

⁷²⁹ Bruce Masters, “Turkey (Turk.: Türkiye)”, **Encyclopedia of the Ottoman Empire**, Ed. G. Ağoston, B. Masters, New York: Facts on File, 2009, s. 574.

⁷³⁰ Kula, **Oryantalizm I**, s. 395.

⁷³¹ Halil İnalcık, “Türkiye ve Avrupa: Dun Bugün”, **Doğu Batı: Doğu Ne? Batı Ne?**, 2, (1998), s. 11, 12.

⁷³² İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, İstanbul: Timaş yay., 2010, s. 73.

⁷³³ Kemal H. Karpat, “Historical Continuity and Identity Change or How to be Modern Muslim, Ottoman, and Turk”, **Ottoman Past and Today’s Turkey**, Ed. K. H. Karpat, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000, s. 1.

dönüşmek” (Turning Turk) ifadesi bir kaftan ve sarık giyerek İslamiyet’e geçiş demektir. Böylece kişi Osmanlı sarayında ve ordusunda hizmet edebilir.⁷³⁴

3.2.2. Doğu’da Askeri Yapı

Osmanlı Devleti zamanında Avrupa’dan Doğu’ya giden seyyahların en çok konu edindiği meselelerden biri Osmanlı ordusunun tasviridir. Ancak askeri sahada yaşanan başarısızlıklarla 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılılar Türklerin ordu düzeniyle ilgili uzun betimeler kaleme almamışlardır.⁷³⁵ Özellikle Osmanlı ordusunun Viyana önünde ikinci kez mağlubiyeti (1683) ve Osmanlı Devleti ile Avrupalılar arasındaki savaşlar Avrupa’ya Osmanlı Devleti’nin içindeki kötüye gidişatı göstermiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı coğrafyasına gelen Fallmerayer Osmanlı’nın askeri yapısına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Fallmerayer Osmanlı kuruluş ve klasik dönem sultanlarının savaş meydanlarındaki başarılarını övgüye layık bulmuş ve Osmanlı sultanları ile Bizans imparatorlarının askeri kabiliyetlerini karşılaştırmıştır.

Alman oryantalist Osmanlı Devleti’ni Bizans’ın varisi görmüş hatta pek çok Bizans kurumunun sadece Türkçe isimlerle devam ettiğini iddia etmişse de askeri yapı açısından iki devleti birbirinden çok farklı olarak betimlemiştir. Fallmerayer’e göre bir Doğu imparatorluğu sakinleri olan “Bizanslılar ne başka inanca dönmek isterler ne de geleneksel mülklerinin sınırlarını gönüllü savaşarak genişletmek isterler; insan nasıl ise sadece öyle kalmak ister ve ne yapıyorsa aynen korumaya devam eder.”⁷³⁶ Alıntıda müellif Bizanslıları savaşma konusunda gönülsüz olarak betimlemekle kalmamış tipik oryantalist söylemle Doğu’nun ilerlememesi, gelişmemesi ve yerinde saymasını vurgulamıştır. Oysa ona göre Osmanlı Devleti gaza anlayışıyla dünyaya hâkim olmuş bir devlettir. “Dünyada Türkler ve Franklar tüm zamanların en iyi askerleriydi ve hâlihazırda para karşılığında her biri hizmet ederdi.”⁷³⁷ Fallmerayer eserlerinde sıklıkla Doğu-Batı karşılaştırması yapmış askeri yönden Türklerle Avrupalıları başarılı görmüştür. Ancak Bizans’ı askeri yetenekleri açısından daima zayıf görmüştür. 1204’te Latinlerin Konstantinopolis’i işgalinden sonra “Alexis Angelus’un damadı Theodore Laskaris Konstantinopolis’in alınmasından sonra

⁷³⁴ Virginia Aksan, “Who was an Ottoman? Reflections on “Wearing Hats” and “Turning Turk””, **Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert/Europe and Turkey in the 18th Century**, Ed. Barbara Schmidt-Haberkamp, Bonn University Press, 2011, s. 306.

⁷³⁵ Ortaylı, **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı**, s. 80.

⁷³⁶ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 321.

⁷³⁷ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. 3.

İznik'e geri çekilmişti. İlk başta orada bayrağı altında çok az asker toplayabilmişti. Çünkü Batılı şövalyelerden çekindikleri için Grekler silaha sarılmaktan çok korkuyorlardı”⁷³⁸ betimlemesiyle Bizanslıların Batı'nın askeri gücü karşısında korktuklarını iddia etmiştir. Doğu-Batı karşılaştırmasında Bizanslıları korkak Batılı şövalyeleri cesur olarak betimlemiştir. Fallmerayer Bizans'ın askeri alandaki beceriksizliğinin üstesinden birtakım hilelerle geldiğine inandığını şu satırlarla ifade etmiştir:

Fakat korkak bir halkın savaşçı olmayan lideri Aleksios atalarının sıklıkla düşmanları durdurmak için kullandığı adi bir silahı kullandı. Cihan Şahın öfkesine karşı düşmanın müttefiki olan Uluğ [beye] imparatorluk sarayından hediyeler ve bir prenses gönderilerek gönlü alındı.⁷³⁹

O zamanlar Trabzon Grekleri tüm güçlerini doğal korunaklarının arkasında ikamet ederek, savunma yapmaksızın sadece altın ve kadınlarla elde etmeye çabalamaları gerçekten de iğrenç görünüyordu. Oysa Phasis'deki komşuları ve önceki müttefikleri kendi yurtlarını Timur'un kuvvetli yenilgi bilmeyen ordularına karşı savunmak için meydan okuyorlardı.⁷⁴⁰

Fallmerayer Grek-Slav tezinde antik Greklerle modern Yunanların akraba olmadıklarını ifade etmişti. Askeri yönden de Bizans dönemindeki Grekleri kadın ruhlu gören müellif antikçağdaki Grekleri cesur olarak tanımlamıştır.

Silahlarının başarılarına göre hüküm vermek gerekirse Trabzon Greklerinin cesaret ve savaş bilgisi eski Isparta ve Atinalı erkeklerin cesaretinden ve savaş bilgisinden çok uzaktaydı. Trabzonluların dış düşmanlara karşı tarihte kazandıkları başarıların sayısını oldukça az bulmaktayız... Mikhael döneminde denizlerde Cenevizlilere karşı, III. Aleksios döneminde de Cherina ve Çan'da kepezelik derecesindeki uyuşukluklarıyla büyük bir yenilgi yaşadılar. Bundan başka Bayburt ve Trabzon dağları arasında Timur'un orduları tarafından mağlup edilmişlerdi... Başkentteki halkın kahramanlık ruhundan şahsen imparatorun onları kadın ruhlu, korkak ve vatan haini olarak nitelendirmesi bizim için en iyi betimlemedir.⁷⁴¹

Yaklaşık on bir yüzyıl hüküm süren Bizans İmparatorluğu'nun askeri yapısını korkaklıkla ve cesaretsizlikle eleştiren Fallmerayer'in bu olumsuz imgeleri iyice gözden geçirilmelidir. Bizans tarihçisi W. Treadgold *Bizans ve Ordusu (Byzantium and its Army)* adlı eserinin girişinde Bizans İmparatorluğu'nun savaşmak için neredeyse her zaman hazır olduğunu ve yaşamak için sık sık savaştığını belirtmiştir. Bizans tarihinin büyük bir kısmında eyaletleri *theme* denilen askeri bölgelerle adlandırılmış, askerler tarafından garnizonlar kurulmuş ve generaller tarafından yönetilmiştir. Treadgold yaptığı inceleme doğrultusunda Bizans imparatorlarının yaklaşık üçte ikisinin ordularının başına geçtiğini ve savaştığını belirtmiştir.⁷⁴² Anlaşıldığı üzere Fallmerayer'in Bizans askeri sistemine

⁷³⁸ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 61.

⁷³⁹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 247.

⁷⁴⁰ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 247.

⁷⁴¹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 335, 336.

⁷⁴² Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford, California: Stanford University Press: 1995, s. 1.

yaklaşımı oldukça acımasızdır. Burada dikkat çeken bir diğer husus daha önce belirtildiği üzere Fallmerayer'in Bizans'ı Roma İmparatorluğu'ndan ayırma ve Bizans'ın Roma ile benzerliğini hiçe sayma girişimidir. Alman tarihçi Roma İmparatorluğu'nun tarihini ve askeri gücünü yüceltirken Bizans'ın tarihini ve askeri gücünü küçümsemiştir.

Alman oryantalist Bizans askeri komutanlarının beceriksiz işlerini halkın nazarında kullandıkları unvanlarla telafi ettiklerini düşünmektedir. “Övgüye değer icraatlar ve yüksek fikirler muazzam büyüklükteki tüm gerçekler zamana bağlı olarak yok olması üzerine Grek halkının yöneticileri Doğu'nun tabiatına uygun olarak taktıkları yüksek unvanlarla halkın derin saygısını kazanmaya çalışıyorlardı.”⁷⁴³ Fallmerayer, Bizanslı yöneticilerin savaşmak konusundaki becerilerinden dolayı Türkleri ordularında kullandıklarının altını da çizmiştir. “Mikhail acilen Anadolu'da 1500 seçkin Türk süvarisi toplamıştı.”⁷⁴⁴

Fallmerayer 1071 Malazgirt Zaferinin önemini kavramış ve bu askeri başarıyı “Armenya'nın platolarında kayser Romanos Diogenes'e karşı yapılan zaferle sonuçlanan savaşla Doğu'nun hâkimiyeti bu cesur insanlara verildi”⁷⁴⁵ yorumuyla ifade etmiştir. Osmanlı kuruluş dönemi sultanlarının fetihlerini de övmüştür. “Murad ve onun iki selefi ve halefi kahramandırlar. Ama komşu diyarlardaki tüm krallar fakir, küçük, acınacak insanlardı.”⁷⁴⁶ Fallmerayer komşu diyarlarla Bizans'a işaret etmektedir. Alıntılarda Türk askeri “cesur” ve “kahraman” imgeleriyle tasvir edilmiştir. Osmanlı ordularının Balkanlar'daki ilerleyişi karşısında “Türkler babayiğit yumruklarıyla... fethetmişlerdi; heves, sabır, bağlılık, enerji ve askeri yetenek sayesinde Türk orduları düşmanla rekabet edebiliyordu”⁷⁴⁷ yorumunda bulunmuştur. Fallmerayer de pek çok Batılı gibi Türklerin savaş meydanlarındaki başarısına dikkat çekmiştir. “Hakikatten fethetme sanatında ve ele geçirilen yerleri kendi amaçlarına göre daimi surette düzenleme konusunda eski Türk sultanları [Fatih Sultan Mehmed] büyük marifet göstermişlerdi.”⁷⁴⁸ Fallmerayer eski Türk sultanlarının yönetimdeki ve askeri alandaki yeteneklerini dile getirmekle kalmamış, 19. yüzyıl Avrupa'nın Osmanlı'ya bakışının aksine bu dönemde de Türk sultanlarının ve Osmanlı ordusunun gücüne inandığını şu sözlerle betimlemiştir:

... Türk savaş cevheri büyük padişahların zamanında ne ise bugün de fanatik, kemikleşmiş, kanaatkar, çelik sinirli ve büyük gazalara gücü yetecek durumdadır. Eyaletlerdeki Türk

⁷⁴³ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 84.

⁷⁴⁴ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 44.

⁷⁴⁵ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 17.

⁷⁴⁶ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 207.

⁷⁴⁷ Fallmerayer, *GW, Zweiter Band II*, s. 136.

⁷⁴⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 69.

köylülerine ve sultanın şehrindeki büyük toplulukların gururlu ve vahşi bakışlı yüzlerini görünce uzun zamandır korkulan monarşinin sonunun aslında hiç de yakın olmadığına inanılır. Çünkü imparatorlukların var olup olmaması konusunda son merci olarak her zaman savaş meydanındaki ruhun sağlamlığı ve fiziksel güç belirleyici olmuştur... Hıristiyan Bizanslılarda olduğu gibi yalnızca Osmanlı'da da hakim saray ve yönetici hanedan çürümüştü. Fenalık burada yatmaktadır. Türkler'deki gibi böyle dahi devlet adamları ve enerjik komutan silsilesini başka bir hanedanlık ortaya koyamamıştır. Osmanlı büyüklüğünün devasa yapısını halkın erdemleri, özel tercihleri ve özellikleri inşa etmemiştir; sadece kızgın fırtınanın önünde sürüklenen hanedanın insanlarının ve nesnelere eseridir. Zamanımızda bir kez daha bir I. Bayezid, bir II. Murad, bir Gazi Mehmed ve I. Süleyman yaratılabileseydi, güçlü yumruğuyla halkının kaderini anlamaz ve alınyazısına rağmen solmakta olan Türk soyunun kanallarına taze hayat vermez miydi? Tin dünyayı yönetir ve eskiçağın ünlü bir adamı Romalıların ihtişamı ve uzun süren hakimiyetlerini ebedi şehrin birkaç kusursuz vatandaşının bir eseri olarak açıklaması hiç de derin bir biçimde boş değildir. Büyük güçler bir kez dünya sahnesine çıktılar mı ilk içgüdüleri uzun zamandır kırılmışsa da onların doğal ağırlığı onları daha da ileriye sürükler.⁷⁴⁹

Fallmerayer Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni daima bir duvar olarak görmektedir. Alıntıda bu durum açık bir şekilde kendini göstermiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durum karşısında müellif Osmanlı Devleti'ne olan inancını yinelemiştir.

Alman oryantalist Bizans ile Osmanlı Devleti'ni karşılaştırdığında Osmanlı yöneticilerinin askeri başarılarına ve cesaretlerine hayranlığını gizlememiştir. Ancak diğer taraftan geleneksel oryantalist yorumla Osmanlı gücünün Balkanlar ve Avrupa'da ilerlemesini ise şiddetle eleştirmiştir. "Osmanlıların Hellespont [Çanakkale Boğazı] üzerinden ilerlemesi insanoğlunun doğasına karşı herhangi bir kanunu çiğnemek olarak görülür, Türklerden oluşan aptal halk Doğu'nun sınırları içinde tutulmalı, onların ayakları hiçbir zaman Avrupa'nın kutsal topraklarına basmamalıdır."⁷⁵⁰ Varna Savaşı'nın kalıcı etkilerini ise şu sözlerle belirtmiştir: "Özgürlük için tüm ümitler Murad'ın büyük Hıristiyan ordusunu imha etmesiyle yok edildiği gibi 10 Kasım 1444'te Karadeniz kenarında Varna'da Türklerin Avrupa'da hükmedeceğine ve Yunanistan'ın onların kölesi olacağına hüküm verdi."⁷⁵¹ Fallmerayer Roma ordularının Doğu'da kazandığı askeri başarılarını gücün hakimiyet kurması olarak yorumlarken Türklerin Avrupa'ya ilerlemesini ve askeri sahada başarılar kazanmasını ise bu bölgedeki halkların köleleştirilmesi olarak yorumlamıştır. Alman oryantalist Türkleri savaş konusunda her ne kadar başarılı bulmuşsa da oryantalist söylemle olumlu imgelemin ardında olumsuz yargılamada bulunmuştur.

⁷⁴⁹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 316.

⁷⁵⁰ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 286.

⁷⁵¹ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 337.

3.2.3. Doğu'da Günlük Yaşam ve Sosyal İlişkiler

Fallmerayer'in incelediğimiz eserlerinde Doğu dünyasıyla ilgili yapmış olduğu yorumlarda Batı'nın geleneksel oryantalist bakış açısını en fazla Doğu'nun toplum yapısına, şehir hayatına, Müslim ve gayrimüslimlerin yaşam biçimine ve günlük yaşantısına dair verdiği betimlerde ve izlenimlerde rastlamaktayız. Osmanlı coğrafyasında pek çok şehir gezen müellif özellikle İstanbul ve Trabzon üzerine fazlaca durmuştur. Bu şehirlerin dünya politikasındaki yerini ve fiziki şartlarını da etkileyici bir dille okuyucuya sunmuştur. Fallmerayer'in dünya tarihinde İstanbul'a yani onun tabiriyle Konstantinopolis'e yüklediği anlamı daha önce belirtmiştik. İstanbul'un fiziki güzelliğini de her fırsatta dile getiren müellif Batı literatüründe İstanbul'la ilgili fazlaca bilgi bulunduğunu "İstanbul'un güzel konumu ve Boğaz'ın mükemmel çekiciliği üzerine Avrupa'da zaten uzun zamandan beri her şey daima insan dilinin bildirdiği gibi nesir ve şiirle söylenmiş ve yazılmıştır. İnsan buna sadece *Veni et vide!* [Geldim ve gördüm] ekleyebilir"⁷⁵² sözleriyle vurgulamıştır. Şehrin coğrafi ve fiziksel güzelliğini de "İstanbul'un mistik cazibesi şehrin mimarisinde ya da sanatsal içeriğinde yatmıyor, şehirde mesken tutan insanların şehri güzelleştirme arayışlarındadır. Cazibe, dağ silsilelerinin olağanüstü görünüşünde yatıyor... Pontus Euxinus ve Altın Boynuz arasını dolduran manzara da"⁷⁵³ şeklinde ifade etmiştir.

Fallmerayer'in Doğu seyahatlerinde en çok üzerine durduğu ikinci şehir Trabzon'dur. Coğrafyasıyla, yaz kış yeşil kalan ormanlarıyla ve meyve ağaçlarıyla Fallmerayer'i kendine hayran bırakan Trabzon aslında Fallmerayer'in bilim dünyasına ilk adım attığı sahadır. İlk tarih çalışmasını ortaçağ Trabzon tarihi üzerine yazan Fallmerayer "Trabzon ile daima yeşil Kolhis ilk gençlik yıllarımda etkileyici rüyalarımın diyarındır, oranın havasını solumam gerekiyordu, 'çünkü rüya da tanrıdan gelir' [düşüncesi] bana öğretilmişti"⁷⁵⁴ demiştir. Fallmerayer'in Trabzon'a karşı duygusal bir bağ geliştirdiği şu satırlardan anlaşılır: "... çünkü benim için 'Kolhis'in daima yeşil dağları' (*Ἀμάραντα ὄρη τῆς Κολχίδος*) kayıp cennet, kaybolmayan özlemlerin ülkesi, mutluluk adası, bereketli otlaklarıyla olağanüstü Panchaia."⁷⁵⁵ Rüdiger'e göre Fallmerayer Kolhis ve Aynoroz'u ideal yurt özlemiyle betimlemiştir. Bu düşünce Fallmerayer'i daima harekete geçiren

⁷⁵² Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 31.

⁷⁵³ Fallmerayer, *GW, Erster Band I*, s. 14.

⁷⁵⁴ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 293.

⁷⁵⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 293.

politik ve sosyal uğraştan kaynaklanmıştır. Fallmerayer parçalanmışlığın kuşağına aittir ve zamanın karakterini bu parçalanmış belirlemiştir. Güzel bir dünyanın yitip gitmesinden şikayet etmiş, daha iyi bir dünya için özlem duymuştur.⁷⁵⁶ İkinci Doğu seyahati sırasında Trabzon'dan ayrılıp İstanbul'a giderken şu satırları yazmıştır: “Kudüs ruhun kefaretinin mistik enerjisi için ne ise Kolhis de dünyevi büyüleyici fantezinin putperestliği için odur. Burasının vatanım olduğunu ve modern Argos gemisinin toplanan çapasının adeta sürgün parolası olduğunu hissediyorum.”⁷⁵⁷ Memleketi olarak hissettiği Trabzon'dan ayrılmak onun için sürgün anlamına gelmiştir.

Fallmerayer'in Trabzon hayranlığı anlaşıldığı üzere tarihinden değil coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Edebi üslubuyla betimlediği şehri aynı zamanda Doğu'nun cenneti olarak görmüştür: “Doğu'nun dört cennetine Şam, Bavvan, Kaşmir ve Semerkant'ın övgü almış sulak ve ağaçlık vahalarına Trabzon'u ve kuşkusuz büyüklük, güzellik ve gölgelik bakımından solmaz ormanlarını en üstün beşinci cennet olarak hesaba katılmalıdır.”⁷⁵⁸ Doğu'nun dört cenneti kaynaklarda farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Fallmerayer'in burada sıraladığı şehirlerden (Şam, Bewan, Kaşmir ve Semerkant) kendisine Hammer'i örnek aldığı anlaşılmaktadır. Hammer *Avare* (Der Wanderer) adlı şiirinde Doğu'nun dört cenneti olarak Keşmir, Bavvan, Şam ve İstanbul'u sayar.⁷⁵⁹ Strengge ise Doğu'nun dört cennetini Basra, Şam, Bavvan Vadisi, Semerkant ve Buhara arasındaki Soğd vadisi olarak sıralamıştır.⁷⁶⁰ Fallmerayer'in Trabzon'u cennet olarak düşünmesi kuşkusuz şehrin yeşil ve canlı doğasından kaynaklanmaktadır. “Kolhis'te hala bitkiler yönetimde, insanlar değil; ve kültürün yıkıcı ihtiyaçları henüz bu şanslı kuşağa kadar nüfuz etmemiştir.”⁷⁶¹ Alıntıda müellif bir taraftan yöneticileri eleştirirken diğer taraftan da ilerlemenin tahrip edici yönüne vurgu yapmıştır. Trabzon'un doğal güzellikleri sadece Fallmerayer'i etkilememiş, çağdaşı Murad Efendi de “Trabzon gerçekten Doğu doğasının muhteşem süslerle bezenmiş güzel bir kıızıdır!”⁷⁶² betimlemesiyle şehre hayranlığını dile getirmiştir.

Alman oryantalist Karadeniz'in iki büyük şehri Trabzon ve Samsun'u ise şu sözlerle karşılaştırmıştır: “Bir zamanlar bir Grek kolonisi olmasına rağmen Samsun,

⁷⁵⁶ Rüdiger, a.g.m., s. 412.

⁷⁵⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 294.

⁷⁵⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 291.

⁷⁵⁹ Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, **Morgenländisches Kleeblatt: Bestehend aus parsischen Hymnen arabischen Elegien, türkischen Eklogen**, Wien 1819, s. 94.

⁷⁶⁰ G. Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur**, New York: Barnes&Noble Publishers, 1873, s. 46, 1 nolu dipnot.

⁷⁶¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 242.

⁷⁶² Murad Efendi, **Türkiye Manzaraları**, çev. Alev Sunata Kırım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 199.

Trabzon gibi romantik bir ilgi sunmaz. Eski sanat için ilgi de burada besin bulmaz çünkü bugün ne mabet, ne tiyatro, ne görkem, ne de antika bir kez dahi kalıntılarda görülmedi.”⁷⁶³ Yazar Trabzon üzerine daima sevgi dolu sözler de söylememiştir. “Euxinische Pontus [Kara Deniz] Batı diyarlarında yılın güzel zamanlarında bile dalgalarıyla gizli korku vererek insanın güvenemeyeceği öyle kötü bir ün almıştı”⁷⁶⁴ açıklaması Fallmerayer’in klasik kaynaklara hâkim olduğunu göstermektedir.⁷⁶⁵

Fallmerayer eserlerinde Trabzon şehrinin coğrafi ve doğal güzelliklerine sıklıkla yer vermişse de Osmanlı dönemi Trabzon toplum yapısının şehri can sıkıcı bir yere dönüştürdüğünü düşünmüştür. Ona göre fanatik bir Müslüman Türk şehri olan Trabzon bir manastıra benzemektedir:

Her kim güneş batarken Türk mahallesinde gezinirse, kendini bir Şartrolü manastırında sanır; ne bir şarkı, ne bir ses, ne de müzik; hiç kimse gülmüyor ya da sesli konuşmuyor; her yerde ceza ve zarar için gizlenmiş şiddeti uyandırmamak ve içerden desteklememek için adımlar bile sessizdir. Gerçekten de Türk şehrinden daha melankolik bir şey yoktur, özellikle Trabzon gölgeli vadi ayrımlarıyla ve boş bahçe duvarlarıyla. Bu sürekli kederde Trabzon’da uzunluk, ihtişam ve lüksle tüm yaşamın can sıkıntısı telafi edildiği ve öcünün alındığı sadece düğün şenliği bir istisnadır.⁷⁶⁶

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasına gelen seyyahların en çok dikkatini çeken hususlardan biri de Doğu mimarisi ve şehir yapısı olmuştur. Doğu’ya gelen pek çok oryantalist bölgenin mimarisini yanlış yorumlamıştır. Fallmerayer’i de bu isimler arasında sayabiliriz. İkinci Doğu seyahatinde Trabzon’dayken müellif Doğu ve Avrupa mimarisini karşılaştırarak şöyle demiştir: “Kolhis’te bizdeki gibi simetri ve dış mimari güzellik için çaba harcanmıyor. Evin önünden geçenler üzerinde ne kadar melankolik bir etki bırakılırsa ev sahibi için o kadar iyidir. İnsan huzur ve mutluluk içinde yalnız kalmak ister.”⁷⁶⁷ Doğu mimarisinin sade yapısını yadırgıyor. İkinci Doğu seyahatinde Trabzon’da misafir olarak kaldığı Ermeni Katolik Marimoğlu ailesinin evini şu şekilde betimlemiştir:

Trabzon’da alışılmış olduğu üzere evin tekdüze cadde duvarıyla uzanan yapısından dolayı ev, evin önünden geçen kişinin bakışından korunur. Çünkü burada çarşılar dışında sokaklar Avrupa şehirlerinde olduğu gibi doğrudan evlerin önlerinde inşa edilmemiştir, hatta boş, koridor biçiminde altı ila on ayak yüksekliğinde duvarlar sayesinde bitişik evlerin etrafı izole edilmiştir, evler otlu ya da döşenmiş avlularıyla, su kuyuları ve ağaç bahçeleriyle

⁷⁶³ Fallmerayer, **GW, Erster Band I**, s. 306.

⁷⁶⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 32.

⁷⁶⁵ Hellenler tarafından “Aksenos Pontos” (Konuk sevmeyen deniz) olarak adlandırılan Karadeniz, İoniahlar zamanında “Euksenos Pontos” (Konuksever deniz) olarak tanımlanmıştır. Adlandırmadaki bu değişimin nedeni Karadeniz’i misafir sevmez betimlemesiyle kızdırmaktansa denizin hiddetini aza indirmek için misafir sever deniz söyleminin tercih edilmesidir. Böylece denizciler deniz tanrılarını teskin etmişler ve herhangi bir gazaptan korunmuşlardır. Osman Emir, **Hellenistik ve Roma Dönemleri’nde Pontos (MÖ IV. yy-MS III. yy)**, KTÜ 2014, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 13, 14.

⁷⁶⁶ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 269.

⁷⁶⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 50.

gizlenmiştir. Ailenin mahremiyetine manastır duvarları içinde sadece bir kapıdan girilip çıkılıyor...⁷⁶⁸

Alıntıda Fallmerayer Avrupa’da evlerin dış kapılarının doğrudan sokağa açılırken Doğu’da bir avlu içine açılmasını kıyaslamış ve bu avlunun duvarlarının evi diğer evlerden ve sokaktan korumasını manastır yaşantısına benzetmiştir. Hâlbuki hane içinde yaşayan ev halkının mahremiyeti ve güvenliği için Doğu’da evler avlu içinde inşa edilmiştir. Fallmerayer’e göre bu avlu geleneği Trabzon’daki Bizans mimarisini bozmuştur. Komnenoslar dönemiyle kıyasladığı “perişan Türk mimarisi ve harem geleneği her şeyi değiştirmişti”⁷⁶⁹ yorumuyla da Türk-İslam mimarisindeki avlu geleneğini yadsıdığı görülür. Bizans ve Osmanlı mimarisini karşılaştırdığında Türk mimarisini daima kötü bulduğunu “...ne yazık ki Türk mimarisinin perişan kulübelerinden ve tahta yapılarından başka bir şey görmedim”⁷⁷⁰ sözleriyle açığa vurmuştur. Trabzon kadı sicilleri verilerinin ışığında 17. yüzyıl Trabzon mahallesinin fiziki haritasını çizen Kenan İnan şu bilgileri okuyucuyla paylaşmaktadır:

Trabzon’daki evlerin büyük kısmı iki katlı “fevkani ve tahtani” olup bahçeye sahiptir. Evlerin bahçelerinde genellikle evin ihtiyacını karşılayacak şekilde meyve ağaçları bulunmaktadır. Bu bahçelerden elde edilen ürünlerin saklanması veya dışarıdan alınan tarım ürünlerinin muhafazası için hemen bütün evlerin ambarı mevcuttur. Yine evlerin büyük kısmının çardağı ve avlusu bulunmaktadır. Şehirde ekmek fırınları bulunmasına rağmen evlerin kendi ihtiyacı olan ekmek ve benzeri hamurlu gıdaları yapmak için birer fırına sahip olduğu sıkça rastlanan bir diğer hususiyettir. Bu özelliklerin yanı sıra evlerin su kuyusuna, bazılarının da çeşmeye ve havuza sahip olduğu ayrıca kaydedilmiştir. Evlerin keneferlerinin de bahçe içinde olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷¹

18. yüzyıl kadı sicillerini çalışan Turan Açık İslam şehirlerinde evlerin avlulu ve avlusuz olmak üzere iki tipte inşa edildiğini Trabzon’da ise özellikle avlulu evlerin fazla olduğuna işaret etmiştir. Evin tamamıyla bir unsuru olan avlu, ailenin gündelik işlerinin görüldüğü bir mekandır. Yüksek duvarlarla çevrilmesi sayesinde avlu aile bireylerine sokakta olma rahatlığını sağlamaktadır. 18. yüzyılda da Trabzon’da aile yaşamının büyük bir kısmı bu avlu içinde geçmektedir.⁷⁷²

Fallmerayer Bizans dönemiyle Osmanlı dönemi Trabzon ev yapılarını karşılaştırarak Komnenoslar zamanında “evler giriş katının üzerine iki üç kat yükselerek

⁷⁶⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 49.

⁷⁶⁹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 81.

⁷⁷⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 87.

⁷⁷¹ Kenan İnan, “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür yay., 2013, s. 41.

⁷⁷² Turan Açık, “Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler”, **Trabzon Kent Mirası: Yer-Yapı-Hafıza**, Ed. Ömer İskender Tuluk ve Halil İbrahim Düzenli, İstanbul: Klasik yay., 2010, s. 218-222.

havadar ve daha gösterişliydi” şeklinde yorumlamıştır. Osmanlı döneminde ise “bugün ne kalede ne de bol ağaçlı dış şehirde birden fazla katlı olan bina görülüyor; binalar çoğunlukla sadece zemin katından oluşmaktadır”⁷⁷³ yorumunda bulunmuştur. Hobson’a göre Müslümanların yaptığı kentlerin ve evlerin gelişimi İslam’ın yayılmacı gücünün bir göstergesidir. İslamiyet, yüksek ve çok katlı evleri yasaklamıştır, çünkü Allah’a doğru ulaşmak kibirlilik olarak kabul edilmiştir. Genel olarak İslamiyet’te gökyüzüne doğru yayılmak ahlaki olarak suçlamalarla karşılaşılacak bir davranıştır. Bu nedenle dindarlığı gösteren en önemli işaret birinin kendini Allah karşısında küçültmesidir – secde edip Allah’ın büyüklüğü karşısında alnını yere koymasıdır.⁷⁷⁴ Osmanlı toplumu konutlarında anıtsal taş yapılara ve ihtişama yer vermemiştir. Bu anlayışın temelinde dünyanın faniliği düşüncesi vardır. Konut teknolojisinde israftan kaçınmak toplumun en önemli amacıdır.⁷⁷⁵ Fallmerayer ise Türk-İslam mimarisinin bu anlayışını ya fark etmemiş ya da görmezlikten gelmiştir.

Fallmerayer Doğu seyahatinde sadece evlerin dış fiziki şartlarıyla ilgilenmemiş, misafir olduğu evlerin içiyle ilgili de yorumlarda da bulunmuştur. Doğu evindeki sadeliğe dikkat çeken müellifin “Masa, koltuk, komodin, yazı masası, konsol, tabure ayaklık ve diğer Avrupa fuzuli eşyalarının burada hiçbir izi yoktu”⁷⁷⁶ açıklamasıyla aslında o, bu eşyaların gereksizliğini vurgulamamıştır, aksine olmamasını yadırgamıştır. Selanik’te misafir olduğu bir Türk evini şu şekilde betimlemiştir:

Herkesin bildiği gibi Doğu’da odanın biçimi ve döşemesinin kendine has değiştirilemez bir kaidesi vardır. Bir divan ya da selamlık (kabul) odası sadece bir dörtgen olabilir ve muhakkak bir birine eşit olmayacak şekilde iki odacığa ayrılmıştır. İlk ve her zaman küçük olan bölümü girişte hemen adım atılan alandır, oturacağı ve konforu olmayan yerin tabanı sadece değersiz yoluklarla örtülüdür; ikinci ve büyük olanı bir basamak yüksektedir ve sıklıkla ahşaptan, zarif kesimlidir ve önemsiz insanların davetsizce geçmemeleri için dolaplarla aşağıdan ayrılmıştır. Burada rengarenk taban halıları vardır ve üç tarafta geniş ve konforlu yastıklarıyla divan uzanmaktadır. Duvarlar beyaz badana yapılmış ya da en fazla hafif arabesklerle kaçamak ve mat bir biçimde dekore edilmiştir.⁷⁷⁷

Evlerin pencerelerinin aydınlatılması bütün geleneklere karşıydı ve hatta adabı muaşeret hakaret sayılıyordu; aydınlatma olayı, mimariden, koruyucu ve bahçe duvarlarından dolayı ve de dış tarafa çevrilmiş pencerelerden dolayı sadece çok az binada mümkün olabiliyordu. Çarşı caddesinin sadece iki yanındaki dükkanlar aydınlatılmış, caddedeki diğer dükkanlar karanlıktı.⁷⁷⁸

⁷⁷³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 50.

⁷⁷⁴ Hobson, a.g.e., s. 52.

⁷⁷⁵ Açıık, a.g.m., s. 218.

⁷⁷⁶ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 306.

⁷⁷⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 305.

⁷⁷⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 274, 275.

Fallmerayer Doğu mimarisinin gösteriştten uzaklığını ve sadeliğini bir türlü anlamamıştır. Ancak ondan yüzyıllarca önce Anadolu'ya gelen Macaristanlı Georg Türklerin yaşam alanlarıyla ilgili daha gerçekçi çıkarımlarda bulunmuştur. Ona göre Türklerdeki ev ve mimari sistem din anlayışıyla açıklanabilir. Bütün semavi dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de insan bu dünyada bir konuk gibi yaşamalı esasında öbür dünyaya hazırlanmalıdır. Georg'a göre bu dünyada insan yalın yaşar, dünyevi nimetlerden az faydalanır ve insan ruhunu, nefsini kirletecek şeylerden uzak durursa öbür dünyaya hazır olur ve mükafatlanır.⁷⁷⁹ Macaristanlı Georg'dan sonra Osmanlı coğrafyasına gelen Busbecq de Türk-Müslüman mimarisini doğru yorumlamıştır:

Türklerin binalarda her türlü gösteriş ve konfordan kaçınmaları dikkate değer bir durumdur. Böyle şeylere önem vermek bir gurur ve büyüklük belirtisidir. Oysa bu dünyadaki her şey fanidir, ölümsüz olan şeyleri aramak gerekir. Bir yolcu için han ne ise ev de Türkler için, yağmurdan, soğuk ve sıcaktan, hırsızdan korunmaya elverişli olduğu nispette muteberdir. Başka lüks aramazlar. Bu düşünce iledir ki, zengin, varlıklı oldukları halde zarif bir eve sahip olan hiç kimseye bütün Türkiye'yi dolaşsanız rastlayamazsınız. Basit insanlar kulübemsi evlerde otururlar. Zenginler bahçeli ve hamamı olan büyük evlere sahiptirler. Fakat bu evlerin ne aydınlık kemerleri, ne geniş holleri, göz alıcı süsleri vardır.⁷⁸⁰

Busbecq Türk mimarisinin sade yapısını İslam anlayışıyla açıklamıştır. Fallmerayer ise Anadolu'da zengin kimselerin gösterişli evlerde oturmamalarını ise şu sözlerle yadsımıştır: “Ne bir nöbetçi, ne de ihtişam bu evde güçlü bir efendinin ve Anadolu'nun zengin bir mülk sahibinin yaşadığına işaret eder.”⁷⁸¹ Fallmerayer'in çağdaşı Murad Efendi de Türk-İslam mimarisinin ruhunu anlamış evleri şu şekilde betimlemiştir: “Kendilerini daha çok ömür boyu kiracı olarak gören mal sahipleri evlerin sağlamlığıyla o kadar da ilgilenmiyorlardı.”⁷⁸²

Alman oryantalist Doğu'da İslam coğrafyasında şehirlerin fiziki yapısını şekillendiren unsurun din olduğunu anlamadığı gibi Doğu'daki mimari estetiğin eksikliğini İslam inancından kaynaklandığını da savunmuştur. Komnenoslar dönemi yapılarının pek çoğunun tahrip olduğunu “İslamiyet'in tüm sanatlara ve hoşgörüyeye karşı aykırı ruhu güzel Trabzon üzerinde daha uzun süre süzülecekse geri kalan [yapılar da] aynı kaderi izleyecektir”⁷⁸³ yorumuyla dile getirmiştir. “Neredeyse 400 yıldır hâkimiyet süren Trabzon'daki Türkler hiçbir zaman Bursa, Edirne ve İstanbul'da olduğu gibi mağlup

⁷⁷⁹ Kula, **Oryantalizm I**, s. 231.

⁷⁸⁰ Ogier Ghiselin de Busbecq, **Türkiyeyi Böyle Gördüm**, Haz. Aysel Kurutluoğlu, yer yok: Tercüman yay., tarih yok, s. 21.

⁷⁸¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 264.

⁷⁸² Murad Efendi, a.g.e., s. 162.

⁷⁸³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 94.

edilmiş ‘Romalıların’ mabetleri yerine muhteşem binalar inşa etmeyi düşünmemiştir.”⁷⁸⁴ Oryantalist söylemde sıklıkla karşımıza çıkan karşılaştırma yöntemini Fallmerayer bu alıntıda yapmıştır. Yazar Osmanlı dönemi büyük şehirlerini birbiriyle karşılaştırmışsa da tarihin hiçbir döneminde Trabzon, İstanbul gibi büyük bir metropolle kıyaslanamayacağını göz ardı etmiştir.

Fallmerayer’in eserlerinde sıklıkla rastladığımız bir başka tema ise Doğu dünyasını bilim, sanat, felsefe ve düşünce üretme konusunda eksik bulmasıdır. Ona göre bu alanlarda Doğu’da büyük bir boşluk varken Batı Avrupa’da özellikle de Almanya’da ilerleme ve üretkenlik vardır. “İnsan ırkının mutluluğu felsefe ve sanat gibi canlı varlıkların bakım ve gelişimine dayanır”⁷⁸⁵ düşüncesini savunan müellif Doğu’yu bu bilim dallarında ve okumaya, üretmeye yönelik girişimler konusunda ciddi eksiklerle ve becerisizliklerle betimleyerek suçlamaktadır. Fallmerayer’in Grekleri Doğu dünyasına ait gördüğü ve antik Greklerle modern Yunanları akraba saymadığı daha önce belirtilmişti. “Antik Hellenleri karakterize eden sanat ve estetik akıl, modern Yunanistan’da eksikti, tıpkı Türkler ve Moğollarda olduğu gibi...”⁷⁸⁶ Alıntıda müellif sadece Grek-Slav tezine uygun olarak atalarının aksine Yunanlıların sanat alanında eksik olduğunu dile getirmemiş aynı zamanda genelleme yaparak bu eksikliğin Türkleri ve “barbar” olarak tanımladığı Moğolları da kapsadığını belirtmiştir. Fallmerayer İkinci Doğu seyahatinde Trabzon kalesini gezerken “sadece burada doğanlar özellikle de Osmanlılar burada neye hayran kalınacağını anlayamazlar”⁷⁸⁷ yorumuyla Doğu toplumlarının sanat ve estetiği anlamadığını belirtmiştir. Fallmerayer Yunanlıları sanatsal faaliyetler ve estetik anlayış konusunda eksik görmesine rağmen Bizans dönemi mozaiklerinin hem Trabzon’da hem de İstanbul’da Müslüman Osmanlılar tarafından nasıl tahrip edildiğini şu sözlerle ortaya atmıştır:

Kısa bir süre önce büyük Ayasofya Kilisesi’nin onarımında görüldüğü gibi İstanbul’da Müslümanlar daha zevksizdir. Hoşgörüsüz Trabzon’daki gibi apansız ortaya çıkan fanatikçe yok edilen Bizans mozaiklerinin yerine zeki ve kurnaz Abdülmecid inananların gözlerini boyayarak buluntulara el koymak ve de daha iyi bir zamana kadar muhafaza etmek için emir vermişti.⁷⁸⁸

Fallmerayer İstanbul’un Türkler tarafından fethedilmesiyle şehrin tahrip edildiğini savunmuştur. Oysa İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed şehrin imarına büyük önem vermiştir. Sultan Mehmed Ayasofya Camisinin de içinde olduğu İstanbul’un dokuz

⁷⁸⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 97.

⁷⁸⁵ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil**, s. 3.

⁷⁸⁶ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. ix.

⁷⁸⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 80.

⁷⁸⁸ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 306

camisine sürekli bakım ve destek sağlanması için şehir dışından 35 köyün geliri bağlanmıştır.⁷⁸⁹

Sanat, felsefe, bilim ve bilgi üretimi konusunda Doğu insanının günlük yaşantısındaki sefaleti ve acınası durumu müellif şu sözlerle resmetmiştir:

Türk şehirlerinin sıkıcı kasvetli yaşamı, şehrin sakinlerinin sabahtan akşama kadar az bir ekmek için eziyetli mücadelesi, pislik, paçavra ve haşaratın içindeki yoksul yaşantısı Batı insanı için anlatılması çok zor, bunaltıcı ve utanç verici duygular uyandırıyor... Burada kitap, öğrenim, konuşma entelektüel bir eğlence, politik bir merak yok; hiç kimse yazmıyor, yayınlamıyor ve okumuyor; insan sadece tıpkı hayvan gibi açlığını nasıl dindireceğini ve kendini ve çocukluğunu her tarafta gizlenmiş şiddete karşı nasıl koruyacağını düşünüyor. Uzaklardaki Cermenler edebiyatlarıyla, bilimleriyle, zihinsel varlıklara, bilgiye, gerçekliğe ve keşiflere karşı susamışlığıyla ve çabalarıyla bize nasıl da yüce ve soylu görünüyor. Almanya gerçekten de bilgeliğin okuludur, yegane akıllı yaratıkların şerefi hak edenlerin yaşam merkezidir!⁷⁹⁰

Doğu insanın sadece yemek, içmek, korunmak gibi temel ihtiyaçlarını karşıladığını buna karşın entelektüel hayatlarının olmadığını belirten Fallmerayer Doğu ve Batı karşılaştırması yaparak Alman ırkının üstünlüğünü iddia etmiştir. İkinci Doğu seyahatinde Fallmerayer Türklerle ilgili günlüğüne şu satırları yazmıştır: “Sadece aptal Türkler Trabzon hakkında bir kitabın nasıl yazıldığını kavrayamaz, ama yine de daha kötüsü eski duvarları ve çökmüş kuleleri görmek için birisinin nasıl Nemçe’den onların şehrine gelebildiğini anlayamaz.” Fallmerayer’in kişisel notlarında Doğu halklarıyla ilgili daha sert betimlemeler içerdiğini daha önce belirtmiştik. İlk eseri *Trabzon İmparatorluğu’nun Tarihi*’ni yayımladıktan sonra Trabzon ve Karadeniz seyahatine çıkan Fallmerayer bölgede saha çalışması da yapmıştır. Bu vesileyle bölge halkını yakından tanımıştır. “Geçitteki köprü üzerinde durduğunuzda ve de surların tepesindeki antik yükseltiyeye baktığınızda Ne bakarsın? Ne bakarsın? diye sorarlar, *quam saepissime*. O zaman insan bu aptal halka ne cevap verebilir?”⁷⁹¹ Alıntılarda Fallmerayer Müslüman Türklerle ilgili kesin yargılarda bulunmuştur. Ona göre Türkler düşünmeyen aptal insanlardır.

Fallmerayer Giresun’a vardığında kendisini karşılayanlarla ilgili yaptığı “sabah görüşmesi sıcaktı ancak kısaydı; bu insanların aslında fikirleri yoktu...”⁷⁹² yorumu Doğu insanların basit düşündüğünü göstermiştir. “Trabzon’da – pek çok Avrupalı için üzücü bilgidir – hiç kimse yazmıyor, yayınlamıyor ve okumuyor. Burada susuluyor ya da bir şeyler yapıyorlar. Bundan dolayı hızlı kuşkuluyorlar ve hiçbir zaman kaba kuvvetin

⁷⁸⁹ Halil İnalçık, “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”, Çev. Fahri Unan, **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 3-4, (1988/89), s. 221.

⁷⁹⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 30.

⁷⁹¹ **TB**, 3 September 1840, Bknz. Mitterrutzner, a.g.e., s. 21.

⁷⁹² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 203.

sıkıntıları bitmiyor.”⁷⁹³ Fallmerayer’e göre Doğu’da toplum okuma, yazma gibi entelektüel uğraşlarla ilgilenmediği için kaba kuvvet ve şiddet bölgede hâkim olmuştur. İkinci Doğu seyahatinde Giresun’dayken kaleme aldığı şu satırlar da oldukça ilginçtir: “İnsan burada insanlar ve olaylardan habersiz sessizce tüm dünyadan soyutlanarak yaşıyor; güçlkle inanacaksınız ki Giresun’da *Berliner Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* bir kez dahi okunmuyor.”⁷⁹⁴ Alman oryantalist Berlin’de yayımlanan bir bilim sanat dergisinden Doğu insanların haberdar olmamasını yadırgamıştır. “Bu romantik ülkede esasında felsefe rağbet görseydi ‘Düşünceler ve İmgeler’in ünü Trabzon’a gelirdi”⁷⁹⁵ cümlesiyle de Doğu halkını küçümsemiştir.

Fallmerayer sadece Müslüman Doğu’yu eleştirmemiş ona göre Ortodokslar da bilgi edinme ve üretim konusunda çok eksik bir yaşam sürmüşlerdir. Selanik seyahatinde gerçekleştirdiği bir manastır ziyaretinde din görevlilerini “Sevgili pederler kilisedeki rahip yardımcılarının ve duacıların dışında tüm yılda hiç kimsenin bir kitap görmediğini ya da çevrelerinde ‘Glagolit yazısından’ kelime dahi duymadıklarını da açıkça ifade etmişlerdir”⁷⁹⁶ sözleriyle eleştirmiştir. Doğu’da halkın cehaletinin toplumun kolay yönlendirilmesine sebep olduğuna inanmıştır. Fallmerayer Basilus’un ölümüyle boşalan Trabzon tahtına geçen kraliçe İrene’nin başarısız yöneticiliği nedeniyle “Bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak bahanesiyle ileri gelenler cahil ve kolay baştan çıkan halk kitlelerini harekete geçirmeyi başardılar”⁷⁹⁷ şeklinde eleştirmiştir. Doğu’da yapılan bilimin de boş ve anlamsız olduğuna inanan müellif “Doğu saraylarını dolduran münecimler ve astrologlar [şan, şöhret] elde etmek ve artırmak amacıyla bu tarz aldatmalara düşkün oluyordu”⁷⁹⁸ açıklamasında bulunmuştur. Yine başka bir yerde müellif şöyle demiştir:

O dönemin Greklerinin batıl inançlı ve cesaretsiz karakteri gibi zamanın kederli kendinden geçmiş ruhu da onları gökbilimine ve onunla yakından alakalı olan astrolojiye yöneltti. Doğu’nun imparatorluklarında ve sonradan Konstantinopolis ve Trabzonlu soylu Greklerin saraylarında olduğu gibi astroloji dünyanın hiçbir yerinde eskiden beri böyle ateşli bir savunucu bulamamıştı... Bu katı batıl inançlar sadece halk arasında değil yüksek sınıfa da nüfuz etmişti, hatta imparatorluk sarayına da girmişti.⁷⁹⁹

⁷⁹³ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 249.

⁷⁹⁴ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 209.

⁷⁹⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 261.

⁷⁹⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 150.

⁷⁹⁷ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 181, 182.

⁷⁹⁸ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 193.

⁷⁹⁹ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 330.

“Bizans hiçbir şey keşfetmedi ve ortaya koymadı; sadece unuttu, yıktı, gömdü ve söndürdü”⁸⁰⁰ ifadesini kullanan Fallmerayer eserlerinde sıklıkla antik Greklerin bilim, sanat ve felsefede ileri olduklarını ancak 6. yüzyıldan itibaren Justinianos dönemiyle imparatorluk içinde köklü değişimler yaşandığına inanmıştır. Trabzon’un coğrafi konumuyla ilgili bilgi verdiği bölümde şöyle demektedir: “Prokopios ve yeniler arasındaki uzun dönemde hiç kimse dünyanın bu ücra köşesiyle ilgilenmemişti. Bizanslılar ne biliniyorlarsa ve Pontus’a yaptıkları günlük seferlerde ne görüyorlarsa onunla yetinmişlerdi.”⁸⁰¹ Fallmerayer “yenilerle” sonraki tarihçilere işaret etmiştir. Trabzon’un coğrafi konumunu, sosyal ve politik olaylarını anlatan Clavijo, Bessarion ve Panerotos’un eserleri dışında 17. yüzyılda Evliya Çelebi’nin *Seyahatnamesi* ve Aşık Mehmed nin *Menâzriü’l-Avâlim* adlı eserinin yazıldığını görüyoruz. Bizans’taki durağanlığın aynen Osmanlı İmparatorluğu’na miras kaldığına inanan Fallmerayer Müslüman Türklerin gelişime ve geliştirmeye kapalı olduğunu “Türkler buldukları şeyleri aynen oldukları gibi korurlar, onları daha da iyileştirmek ya da geliştirmek istemezler”⁸⁰² şeklinde ifade etmiştir.

Fallmerayer Doğu insanını düşünmeyen, sorgulamayan ve merak etmeyen kişi olarak görmüştür: “Hisarın ilk olarak ne zaman ve kim tarafından yapıldığı sorusu sadece bir Avrupalının aklına gelir, Doğulu bu tür şeyleri düşünmez; evet hiçbir zaman bunu öğrenmek istemez, çünkü gelecek ve geçmiş mütemadiyen [Doğulunun] düşünce dünyasının dışında yer alır”⁸⁰³ cümlesiyle sadece Doğu insanının geriliğini değil Batı insanının düşünme yetisini de ortaya koymuştur. Zaman algısında Doğu insanının gelecek ve geçmişi önemsemediğini, onlar için sadece “şimdiki zamanın” her şeyden önce geldiğine inanır. Kuşkusuz Fallmerayer’in bu düşüncesi yanlıştır. Türkler tarihlerini merak edip kayıt altına alan bir millettir. Geleneksel oryantalist söylemde Doğu’da zamanın önemli bir değer olmadığı sıklıkla vurgulanmıştır. Fallmerayer de pek çok meslektaşıyla aynı görüşü paylaşmıştır: “Herkesin bildiği gibi Doğu’da zamanın bir kıymeti yoktur.”⁸⁰⁴ Zaman kavramının önemsiz olmasını oryantalistler Doğu uyusukluğu ve tembelliğiyle bağdaştırmışlardır. Alman oryantalistin “Zira Doğu’da ağırlığı olan insanların hiçbir zaman

⁸⁰⁰ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 378, 379.

⁸⁰¹ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 301.

⁸⁰² Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. 453.

⁸⁰³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 233.

⁸⁰⁴ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 108.

acelesi yoktur”⁸⁰⁵ yorumu onun da meslektaşlarıyla aynı kanıda olduğunu göstermektedir. “Doğuda insan çok sık umut etmez, ama umut etti mi bu umudu uzun sürer. Yine insan zaman ve konuşma esnasında miskinliğe karşı savaşmaz.”⁸⁰⁶ Yine Doğu insanı uyuşuk, tembel imgeleriyle betimlenmiştir. Fallmerayer İkinci Doğu seyahatinin devamında uzun bir süre İstanbul’da ikamet etmiştir. Başkentteyken günlüğüne şu satırları kaydetmiştir. “... insan bu kirliliği Bizans’ta sadece yazmak ve faaliyet göstermek konusunda değil, aynı zamanda konuşmak için de tembeldir.”⁸⁰⁷ Fallmerayer Bizans ile Osmanlı Devleti’ni kastetmiştir. Doğu toplumunun tembelliğine işaret etmiştir. Devlet yönetiminde din ve dünyevi işlerin ayrılması konusunda “...Bu bağlamda Doğu’nun Ortodoks ülkelerinde her şey uzun zamandır çözülmüş ve bu tarz tartışmalara katlanılmıyormuş”⁸⁰⁸ yorumunda bulunmuştur.

Politik tartışmalar Bizans halkı arasında çok azdı ya da aslında hiç rağbet görmüyordu. Müslümanlar her durumda konuşmazdı bununla birlikte Grek, Ermeni ve Levant’ta doğanlar çevresinde Suriye’deki olaylar, Akka’nın alınması, dağlardaki ayaklanmalar ve Mehmed Ali ile yapılan müzakere üzerine sadece on beş dakika süre devam edecek bir konuşma sanatı bile yoktu.⁸⁰⁹

Geleneksel oryantalist söylemde Batılıların Doğu’ya özellikle Müslüman Doğu’ya yönelttikleri en yaygın eleştirilerden biri de kader anlayışıdır. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) İslamiyet’teki kader anlayışı ile Türklerin olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisinde nedenlerle ilgilenmediğini dile getiren en önemli isimlerden biridir. Ona göre Türklerin akılcı tutumdan yoksunlukları belirgin olarak “veba türü salgın hastalıklar” karşısında sergiledikleri “bize bir şey olmaz” ya da “yazgı neyse, o olur” anlayışında ortaya çıkmıştır.⁸¹⁰ Batılı oryantalistler Doğu’nun özellikle Müslüman Doğu’nun kader anlayışını eleştirmişler de kendileri Türk tehdidi karşısında aynı tepkiyi göstermişlerdir. Başta Martin Luther olmak üzere pek çok yeniçağ yazarları Avrupa’da Türk ilerleyişini tanrının Hıristiyanları cezalandırmak için gönderdiğini iddia etmişlerdir. Luther’in “Türk’ün yaptığı zorbalık ve soygunculukla Tanrı dünyayı cezalandırıyor. Tanrı bazen kötüyü kullanarak iyiyi cezalandırır” düşüncesi ve Türkleri “tanrının kırbağı ve sahte Hıristiyanların günahının cezası” olarak yorumlaması bu durumun örnekleridir. Osmanlı coğrafyasına gelen ve Türkleri yakından tanıyan Schweigger de Türklerle yapılan savaşlarda Avrupa’nın yenilmesini ilahi nedenlere bağlamıştır. Ona göre tanrı Türkleri,

⁸⁰⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 57.

⁸⁰⁶ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 360.

⁸⁰⁷ **TB**, 9 December 1840, Bknz. Mitterrutzner, a.g.e., s. 21.

⁸⁰⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 171.

⁸⁰⁹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 368.

⁸¹⁰ Kula, **Oryantalizm I**, s. 46, 141.

Hıristiyanları cezalandırmak için göndermiştir. "...Hıristiyan dünyası bu düşmanla hiçbir zaman baş edemeyecektir. Olsa olsa Hıristiyanlar tanrının öfkesini yatıştırıp ona kendilerini bağışlattıktan sonra, onu kendi yanlarına çekebilirler."⁸¹¹ Fallmerayer de Doğu'da Osmanlıların İslamiyet'teki kader anlayışını benimsediklerini şu satırlarla dile getirmiştir:

... O zamanlar Moskof generali Trabzon önünde görünse ne yapardınız sorusuna cevaben çok sakin bir şekilde: *yardıümüz Allahdan gelur* (Yardım Allahtan gelir). Türklerin zayıflığı yalnızca onlar için bir gizem ve genel olarak savaş donanımı yönünden bugün dahi tüm diğer uluslardan çok üstün olduklarına inanıyorlar; - mutluluk verici yanılığ, [ya biz de] on birinci yüzyılın inanç aşkına ve şövalye ruhuna sahip olsaydık!⁸¹²

Alıntıda müellif sadece Müslümanlardaki kader anlayışına işaret etmemiş aynı zamanda Osmanlı askeri gücünün zayıflığının da altını çizmiştir. Halbuki önceki başlık altında belirtildiği üzere Fallmerayer Osmanlı askeri sistemini 19. yüzyılın ilk yarısında dahi övgüye layık bulmuştur. Fallmerayer'in eserlerinde bu tarz çelişkili ifadelerin bulunmasının nedeni onun tarihi olaylara bakış açısında çağının gereksinimlerini göz önünde bulundurmasından kaynaklanmaktadır. Bu da daha önce belirtildiği gibi tarihe pragmatik yaklaşımını göstermektedir. Fallmerayer Doğu insanın İslamiyet'teki kader anlayışının aynı zamanda olaylar üzerine düşünmeme, kafa yormama ve yorum yapmamaya neden olduğuna inanmaktadır. "Anadolulu efendinin monarşinin şimdiki krizi üzerine 'Bizi ne ilgilendirir, bu durum dışarıdan nasıl gelir, bakalım Allah bilir' nükteli fikir beyanıdır."⁸¹³ Alman müellif Doğu halklarındaki kader anlayışını geleneksel düşünce yapısıyla da bağdaştırmıştır. Ona göre Doğu toplumları yeniliğe açık değildir.

Kolhis'te hiç kimse doğru zamanda asma yaprağını budayıp (pampinare), gölgeyi azaltıp güneş ışığıyla üzümün boyutlarını ve tatlarını artırma yöntemini düşünmüyor. Az zahmet çok kazanç getirir, ama hiç kimse eski kayıtsızlıklarında bir yeniliğe cesaret edemiyor ya da düşünmüyor. Bağcılık konusundaki soru ve uyarılarıma karşılık "ülkenin geleneğidir, her zaman böyleydi, ne yararı var? Üzümler oluyor ya" cevabını veriyorlardı. Fark edebildiğim kadarıyla yerlilerin açıklanamaz fanatizmi büyük ölçüde eski gelenekten herhangi bir sapmaya yerliler ve komşular dahi müsamaha etmiyor. Hiç kimse öelde daha fazla canlılıkla ortak başarı ve keyfiliklerin çizgisi üzerine çıkamaz! Batının iyi niyetli devlet filozofları Alman canlılığı ve zekasıyla tembel yerlilere etkinlik ve zenginlik zevki uyandırmak için Kolhis'in meskun yerlerine Alman sömürgeci halklarını göndermeyi cidden önermelidirler.⁸¹⁴

Oryantalist söylemde 18. yüzyıl sonuna kadar Doğu dünyasında kadınlar cinsel bir obje olarak görülmüştür. 19. yüzyıl seyyahlarının Avrupa'ya taşıdığı betimlemelerle Doğu'nun harem ve kadınları hakkında daha gerçekçi anlatımlar oluşmuştur. Fallmerayer

⁸¹¹ Schweigger, a.g.e., s. 172, 173.

⁸¹² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 93.

⁸¹³ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 351.

⁸¹⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 283, 284.

de 19. yüzyılın oryantalist bakışında gerçekçi bir bakış açısıyla Doğu kadınına bakmıştır. Hatta hayatının yedi yılını Doğu’da geçirmiş bir kişi için Doğu’daki kadınlar hakkında dikkate değer yorumlarda bulunmamıştır. İkinci Doğu seyahatinde misafir olarak evinde kaldığı Ermeni Marimoğlu ailesini gözlemleyerek Doğu’da kadının ev ekonomisine katkısını ve tutumluluğunu “Trabzon’da insan sadece kazanmayı düşünüyor, eğlenceyi düşünmüyor ve özellikle kadınlar masraftan kaçınmanın ve büyük mal mülk sahibi olmanın şöhreti için rekabet içinde mücadele ediyorlardı”⁸¹⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Fallmerayer’in Doğu kadınına bakışındaki en önemli unsur kadınların din baskısı altında olduğuna dair inancıdır. Aslında bu anlayışın sadece Müslüman kadınlar için değil Hıristiyan kadınlar için de geçerli olduğunu düşünmüştür:

İki kilisenin dogma ve disiplinindeki düşmanlığı gibi sadece özel fenomene işaret ediyoruz: içgüdüsel olarak aynı yolda aynı hedefin peşine düşmüş Roma Hıristiyanlığı ve İslamiyet. Her ikisi de kadını idare altına almayı kendi sistemlerinin ana ilkesi olarak kabul ediyor. Fark sadece biçimdedir, İslamiyet vesayet yoluyla ve kaba kuvvetle maddi olarak, Katoliklik ise emansipasyon ve özgürce ikna etme yoluyla düşünsel olarak etki eder.⁸¹⁶

İslam dünyasında kadına yapılan baskıyı “Doğuda İslam dünyasında kadına yapıldığı gibi Boyar diyarlarında da halkın prangaları çok az gevşetilmişti”⁸¹⁷ sözleriyle vurgulamıştır. İslamiyet’teki ahlak anlayışının aile yaşantısını korumasına karşın Fallmerayer “Türklerde nüfus artışıdaki en büyük engel gayrimeşru çocuğa müsamaha göstermeyen kamu ahlakının sert otoritesidir...”⁸¹⁸ yorumuyla yadsımıştır. Onun nüfus artışını özendirmek için aile dışı çocuk sahibi olunmasını normal karşılaması ise oldukça ilginçtir.

Bir seyyah için Osmanlı yönetici sınıfının en dikkat çekici özelliği kölelerin ve yüksek rütbeli bürokratların aynı seviyede olmasıdır. Osmanlı Devleti’nde Hıristiyanlıktan Müslümanlığa döndükten sonra ve sarayda yeteneklerine göre eğitildikten sonra herkes baş vezir dahi olabilmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda yabancı seyyahların Osmanlı toplumunda günlük yaşamında en çok dikkatini çeken hususlar soylu sınıfın ve özel mülkiyetin olmaması, kölelerin bürokratlar olarak hizmet etmeleri, dini tolerans gibi konulardır.⁸¹⁹ Osmanlı Devleti’ndeki bu düzen 19. yüzyılın ilk yarısında Fallmerayer’in dikkatini çekmiştir. Alman seyyah Larissa’dayken Namık Paşa’nın yanında oturduğu sırada içeriye giren bir dilencinin kendinden emin biçimde paşanın yanına girerek şikayetini belirtmesini

⁸¹⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 272.

⁸¹⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 276.

⁸¹⁷ Fallmerayer, *GW, Zweiter Band*, s. 52.

⁸¹⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 233.

⁸¹⁹ Çırakman, *From the “Terror of the World” to the “Sick Man of Europe”*, s. 53, 56.

şu şekilde dile getirmiştir: “Türkiye’de ‘Müslüman’ olmaktan daha yüksek bir derece yoktur, bu unvanla dilenci, vezirden daha az gururlu ve kendinden daha az emin değildir.”⁸²⁰ Osmanlı toplumunda farklı kesimden insanları bir arada görmek onun dikkatini çekmiştir: “İstanbul’un misk kokulu kişilerin yanında üstü başı perişan biçimde insanlar saat gelene kadar huzur içinde kendi yerlerinde bekliyorlardı.”⁸²¹ Fallmerayer’in dikkat çektiği nokta Osmanlı topraklarına kendisinden önce ve sonra gelen seyyahların da dikkatini çekmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına gelen Busbecq de “Türkiye’de Türkler arasında bile fertler ancak şahsi meziyet ve kabiliyetleri ile bir değer kazanırlar. Yalnız Osmanlı hanedanı bir istisna teşkil eder”⁸²² yorumuyla sistemi kavradığını göstermiştir. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı’ya sığınan Avusturyalı Murad Efendi eserinde “Burada efendiler ve köleler yoktur, asiller ve sıradan olanlar da; herkes, en tepede halifenin durduğu Müslüman toplumunun birer üyesidir” derken toplumdaki eşitlik anlayışına işaret etmiştir.⁸²³ Murad Efendi Osmanlı toplum yapısının doğuştan gelen sınıflara ayrılmamasını şu şekilde tasvir etmiştir:

...Osmanlı Devleti’nde kesinlikle doğuştan gelen ve miras yoluyla alınan bir soyluluk yoktur... Yüksek rütbeli birisinin ardıllarının uşak veya küçük esnaf olması veya soyları peygamberin tek kızı olan Fatma’ya dayanan yeşil sarıklıların en aşağılık düşük işlerle nafakalarını çıkartmaları Osmanlı toplumunda tıpkı en alt tabakadan gelen birisinin orduya kumanda etmesi, vezir olarak imparatorluğu yönetmesi ya da sultanla hısımlık olması kadar normal karşılanır.⁸²⁴

Osmanlı’da doğuştan gelen bir aristokrat sınıfının bulunmamasını Batılı seyyahlar ve oryantalistler tarafından olumlu karşılanmışsa da bir kısım Avrupalı düşünür Osmanlı Devleti’nde aristokrasinin, özel mülkiyetin ve girişimin olmamasını bir eksiklik olarak değerlendirmiştir. Hatta bu düşünürlere göre Doğu’da despotik rejimin keyfi yönetim şekli önlenememiş, sanat ve bilim bu coğrafyada gelişmemiştir.⁸²⁵

Fallmerayer Doğu’ya yönelik sadece olumsuz imgeler üretmemiştir. Aynı zamanda birtakım önyargılarını da Batılı okuyucuyla buluşturmuştur. İkinci Doğu seyahatinin başında kaleme aldığı şu satırlar Alman kamuoyuna yönelik Doğu’ya dair önyargı oluşturmuştur: “Bir Avrupa konsolosluğundan mümkün olan resmi bir tavsiye alma tedbiri olmaksızın hiç bir Batılı Trabzon’a gidemez; yarı barbar ve yaklaşık 400 yıldır

⁸²⁰ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 300.

⁸²¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 33.

⁸²² Busbecq, a.g.e., s. 33.

⁸²³ Murad Efendi, a.g.e., s. 179.

⁸²⁴ Murad Efendi, a.g.e., s. 265.

⁸²⁵ Yapp, a.g.m., s. 150, 152.

medeniyetten uzaklaşmış şehirde insan ne kalacak yer ne de koruma bulabilirdi...”⁸²⁶
Fallmerayer Osmanlı hâkimiyeti sürecinin Trabzon’u medeniyetten uzaklaştırdığına ve güvenlik sıkıntısının yaşandığı bir yer olduğuna inanmıştır. Müellif sonraki alıntıda Trabzon’da yapmış olduğu saha çalışması ve dini mekanları ziyareti karşısında yerli halk tarafından tepki gösterilme ihtimalini dile getirmiştir.

Her kim Trabzon gibi yoğun bir biçimde Türklerin yaşadığı bir şehirde sokakta sakince durursa, bir eve, yazıtı ya da bir duvara dikkatle bakarsa, toplumun hassas damarına basabilir. Ulusal kıyafetleri içinde bir Hıristiyan herhangi bir saldırıya uğramadan sadece elinde dürbün aylar boyunca bu fanatik Osmanlı sığınağında gezinirse, en uzak köşeleri ziyaret ederse, her yerde kopyalar, çizimler ve notlar alırsa ve hatta şimdiye kadar bütün gavurlara kapalı olan camilere giriş izni elde ederse mutlulukla övünmelidir, ama insan Avusturya İmparatorluğu’nun konsolosunun bahsettiği güçlü koruyucu şemsiyenin değerini de anlamalıdır.⁸²⁷

“Bir Avrupalı için Trabzon’da başka zamanlarda bir problemle karşılaşmadan cami ziyareti tehlikeli bir eylem, Müslüman toplumun can sıkıcı merakından kaynaklanan bu tarz olaylarla karşılaşmadan [camiden] ayrıldık.”⁸²⁸ Osmanlı Devleti zamanında Trabzon’a gelen seyyahların cami ziyaretlerinde ciddi bir problemle karşılaştığına dair bir kayıt yoktur. Fallmerayer’in bu tarz anlatımı onun Doğu’da zor şartlar altında yaşadığını, Batılı okuyucuya bilgi ulaştırmak için tehlikeli bir seyahat gerçekleştirdiğini okuyucu kitlesine hissettirmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bir sonraki alıntıda Fallmerayer’in okuyucuyu etkilemek için bu tarz bir söylem geliştirdiği daha belirgin bir şekilde görülmektedir: “Üst düzey yetkililerin izniyle camileri ziyaret ettiğimize, geniş bir uygulama yapılmadığına ve bu yüzden Trabzonlu bağnazların sabrını hiçbir şekilde sınamadığımıza okuyucu tamamen kendiliğinden ikna olmuştur.”⁸²⁹

Fallmerayer’in kendisinin ne seyahat notlarında ne de günlüğünde Doğu’da bulunduğu süre içinde herhangi bir hakarete uğradığına ya da şiddete maruz kaldığına dair bir kayıta rastlamadık. Müellif, olmamış olayların olabilirliği üzerinden söylem üreterek sadece Doğu’ya yönelik olumsuz imgeler oluşturmamış aynı zamanda şanssız olaylarla karşılaşmamasını Avusturya’nın gücüne bağlamıştır. Sonraki alıntıda bu durum daha açıktır:

Şu anki şartlar altında Doğu’da hiçbir koruma Avusturya’nınkinden daha güçlü ve etkili değildir, çünkü görüldüğü üzere kayzer dış temsilcilerini ve görevlilerini özenle ve daimi

⁸²⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 42.

⁸²⁷ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 43.

⁸²⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 96.

⁸²⁹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 98.

bir başarıyla seçiyor ve bunun üzerine Türkiye ihtiyacı olduğunda sadece Avusturyalıları güçlü olduğu kadar adil ve çıkarı olmayan dostlar olarak görüyordu.⁸³⁰

Fallmerayer Bizans-Osmanlı Doğu'sunda toplum yapısına, günlük yaşama ve sosyal ilişkilere dair genel olarak olumsuz imgeler üretmiştir. Bununla birlikte müellifin eserlerinde az da olsa olumlu imgelere de rastlamaktayız. Trabzon'dan Giresun'a deniz yoluyla seyahat eden Fallmerayer sabahın erken bir saatinde Giresun iskelesine çıktığında şu satırları kaleme almıştır: “Doğulular erken kalkan cinsten insanlar uzun süre uyuyan bir Batılı olarak ben neredeyse on altısındaki Tirebolu ağasının oğlunun bu saatte ağanın evinin aşığına çok uzaktaki iskelede olmasına hayran kalamadan edemedim.”⁸³¹ Doğu'da özellikle Müslüman toplumlarda sabah namazından sonra insanların günlük hayatına başlaması Fallmerayer'in dikkatini çekmiş, hatta öz eleştiri yapmıştır. Ancak Fallmerayer Doğu insanının erken uyanmasına ve günlük hayatına başlamasına bir yorum getirmemiştir. Fallmerayer'in Osmanlı toplumuna yönelik bir diğer olumlu imgelemi ise şöyledir: “Osmanlı halkı basit ama güçlü gelenek-göreneklere sahiptir... dolandırıcılık, hırsızlık ve yalandan nefret eder; ticaret ve intikal konusunda namuslu, şefkatli ve merhametlidirler.”⁸³² Alman müellif eserlerinin çoğunda Yunanlılarla Türkleri karşılaştırmıştır. Grek-Slav tezine uygun olarak da modern Yunanlıları pek çok yönden Osmanlı'dan geri görmüştür.

Ağır ciddi Osmanlı tüm hafta ara vermeden çalışır ve kulübesinde ailesiyle sessiz sedasız oturmaktan başka dinlenme bilmez. Yunan ise çok hareketli ve sigaralı eğlenceye çok heveslidir; Chotz Limasia ve Aziz Dimitri'ye göre Pyristhal'deki açık hava eğlenceleri ve Boztepe'nin arkasındaki havadar tepelerde pek çok kilise şenliği ve dinlenme günü özellikle halkın genç kesiminin stereotip düşüncesidir. Ancak Türklerin düşündükleri gibi bu eğlence ve gezi zevklerinin günahkar olarak değerlendirilmesi kafirlerin [Müslümanların] Hristiyan tebaalarına karşı çok sayıdaki ön yargısından bir tanesidir.⁸³³

Alman çalışkanlığını ve enerjisini her fırsatta dile getiren Fallmerayer Yunanlıların eğlenceye düşkünlüklerini yadsımıştır. Yunanlılar ile Müslümanları karşılaştırmış Osmanlı Müslümanların çalışkanlığını övgüye layık görmüştür. Aslında bu alıntıda Fallmerayer Müslümanları her ne kadar olumlu imgelerle betimlemişse de alıntının sonunda kafir olarak gördüğü Müslümanların Hristiyanlara karşı yanlış düşünceler içerisinde olduğunu da belirtmiştir. Batı yazınında Doğu'ya yönelik imgelemde olumlu imgeler genelde beraberinde olumsuz imgeleri de getirmiştir. Fallmerayer de bu tarz bir anlatım sergilemiştir.

⁸³⁰ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 43.

⁸³¹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 202.

⁸³² Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 452.

⁸³³ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 268.

3.3. Fallmerayer'in Seçme Eserlerinde Din Algısı ve Doğu-Batı Karşıtlığı

Aydınlanma dönemi filozofları ve düşünürleri gelenek ve dine karşı aklın gücünü savunmuşlardır. Akıl Çağı olarak da adlandırılan bu dönemde filozoflar bireysel ve toplumsal yaşamı anlamlandırmada ve düzenlemede inanç, vahiy, duygu, önyargı, içgüdü vb. duygular yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olarak akli ve aklın düzenini ön plana çıkartmışlardır.⁸³⁴ Genel olarak bu dönemin aydınları, filozofları din algısını benzer şekillerde yorumlamışlardır. Aydınlanma Çağı filozoflarına göre din, toplumların ilerlemesinin önündeki en büyük engeldir. 1835-1839 yılları arasında Osmanlı ordusunda görev yapan Moltke'ye göre din "toplumun ilerlemesini engelleyen yasalar ve kurallara dönüşmüştür." Alman generale göre "din, Doğu'yu durağanlaştırmıştır." Aynı dönemde yaşamış Alman oryantalist Ida von Hahn-Hahn da Doğu'da dinin toplumun "düşün ve bilinçlerini" kafese kapattığını savunmuştur.⁸³⁵ Aydınlanma Çağı'nın etkisinde olan Fallmerayer'in de Doğu coğrafyasında hüküm süren dinlere yönelik bakış açısı benzerdir. Katolik olan Fallmerayer'in Hıristiyanlığa özellikle de kiliseye yönelik sert eleştirileri de vardır. Bu başlık altında öncelikle Fallmerayer'in eserlerinde Ortodoksluğa, İslamiyet'e, Müslümanlara, Osmanlı İmparatorluğu içindeki azınlıkların inançlarına yönelik oluşturduğu imgeler incelenecektir. Bununla birlikte Avrupa'daki dini parçalanmışlığa ve Katolik kilisesine yönelik eleştirilerine de yer verilecektir. Son olarak Fallmerayer'in Doğu-Batı karşılaştırması ve bu karşılaştırmalarla oluşan imgeler üzerine durulacaktır.

3.3.1. Ortodoksluk

Alman oryantalist Fallmerayer Doğu-Batı ikilemini temelde Katoliklik ve Ortodoksluk karşıtlığı üzerinden yapmıştır. Fallmerayer'e göre Batı ve Doğu Kilisesi arasındaki bağdaşmaz karşıtlık iki kutup arasındaki değişmez sorundur. Ortodoks kültür dairesi onun gözünde esasen Bizans İmparatorluğu'dur. Ona göre bu Ortodoks kültür dairesinin devamcısı Osmanlı İmparatorluğu'dur.⁸³⁶ Fallmerayer Rusları da Ortodoks

⁸³⁴ Fatih Duman, "Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması *versus* İskoç Aydınlanması", *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, 61-1 (2006), s. 121.

⁸³⁵ Kula, *Oryantalizm I*, s. 112, 113.

⁸³⁶ Oliver Jens Schmitt, "Ist Fallmerayer der Begründer der Historischen Südosteuropaforschung?" **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, Ed. C. März, P. Schreiner, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 95.

kültür dairesi içinde görmüş ve onun Doğu'ya bakışında Hıristiyanlığın bu kolu etkin olmuştur. Bu nedenle müellif eserlerinde Ortodoksluğa ve onunla bağdaştırdığı Doğu'ya dair genellikle olumsuz imgeler oluşturmuştur.

Fallmerayer Doğu'da dinin ve kilisenin gücünün farkına varmış devlet yönetiminin din vasıtasıyla halk üzerindeki nüfuzunu her fırsatta okuyucuya aktarmıştır:

Bizans-Grek devlet harcında sadece dogma yaşar, son nabız kilise unsuru hiçbir zaman sönmeyecektir... Doğu'nun kilisesini öldürün ve Konstantinopolis'te, Kiev'de ve Kremlin'de onun altın katedrallerini yok edin; ama öncelikle gücünüzle buna tamamen cesaret edip edemeyeceğinizi, girişimin büyüklüğüyle de doğru ölçüde olup olmadığını hesaplayın. Doğu'nun bu kilisesi tüm içten parçalanma ve dıştan ayıplanma denemelerinin önüne geçmiştir, hiçbir tehlike onun dayanıklılığını sarsamamıştır, hiçbir aşağılama onun kendine güvenini yok edememiş, hiç bir bozgun davasının zaferle sonuçlanacağına olan güvenini sarsamamıştır.⁸³⁷

Fallmerayer gerek İslamiyet'te gerekse Ortodoksluk'ta Doğu halklarının güçlü inanç sistemlerini bir dogma, saplantı, fanatizm olarak yorumlamıştır. Doğu dünyasındaki bu sarsılmaz gücün kolaylıkla yıkılamayacağını iddia etmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkan milletleri arasında kilise ihtilaflarının ortaya çıkması Fallmerayer'in iddiasının yanlışlığını ortaya koymuştur.

Alman oryantalist aşağıdaki alıntıda Ortodoks Kilisesini, Bizans ya da Anadolu Kilisesi olarak tanımlayarak kilisenin dünyevi gücünü eleştirmiştir. Yine bu alıntıda Latin Katolikliği karşısında Bizans Ortodoksluğunu merhametsiz bulduğunu şu şekilde okuyucuya aktarmıştır:

Bizans'ta insan kalbi tatlı merhamet eğilimlerine kapalıdır, candan amellerimiz yerine orada uzun anlaşmazlıklardan sonra insan aklının kesin ve açıkça bilinen amaçları için belirlenmiş ve ayarlanmış şekliyle dinin boş, can sıkıcı, faydasız formları vardır. Şahsi erdemlerle herkesin ona istediği gibi değer verdiğini söylüyorlar; orada her şey için sadece "Bizans" yükümlülükleri yani Hz İsa'nın dünyanın mülkiyetini Doğu kilisesinin vasiyet yoluyla bıraktığı dünya üzerinde maddi gücün ve hâkimiyetin kurulması için Anadolu adına tüm bireylerin ortak etkileşimi vardır.⁸³⁸

Sezarın sarayından tapınlan güç hamillerinin yönetiminde ya da İliya asker kayzerin erkekçe yumruğu altında her ikisinde de Hıristiyanlık var olurken [Hıristiyanlık dini] Bizans devlet hükümlerini ne daha kuvvetli ne de daha meşru ve insancıl yapar bununla birlikte halkı da ne daha mutlu ne de daha hayat dolu ve geleneksel yapar.⁸³⁹

Alıntıdan anlaşıldığı üzere Fallmerayer'e göre din hem Doğu'da hem de Batı'da devleti meşrulaştırmadığı gibi toplumun da refahını artırmaz. Müellif Aydınlanmanın etkisiyle dini arka plana itmişse de daha önce belirtildiği gibi devlet yönetiminde ve halkı yönlendirme konusunda dini birliğin gücünü savunmuştur. Müellifin ifadelerindeki bu çelişkili durum ise yaşadığı dönemin siyasi yapısı ve fikir hareketleriyle açıklanabilir.

⁸³⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 333, 334.

⁸³⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 308.

⁸³⁹ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 377.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurucusu I. Konstantin'in Hıristiyanlığı devletin resmi dini ilan etmesi karşısında Fallmerayer onu alaycı bir dille “deha” ilan etmiştir: “İran'daki Rüstem ve Sami Asya'sındaki Süleyman gibi Bizans İmparatorluğu'nda da o efsanevi kahraman, dünyayı korkutan apokaliptik saltanat dehası I. Konstantin'dir.”⁸⁴⁰ Fallmerayer'e göre Konstantin “Hıristiyanlığın kahramanlık dönemlerinin başlangıcındaki karanlık ve cahil kalabalığı”⁸⁴¹ bir devlet çatısı altında toplamıştır. Aslında Fallmerayer'in bu iddiası yanlış değildir. I. Konstantin zorunluluk karşısında 312'de Hıristiyanlığı tanımıştır. Ancak kendisinin gerçekten Hıristiyanlığa inanıp inanmadığına dair çağdaş literatürde ihtilafli görüşler vardır. I. Konstantin'in Hıristiyanlığı Doğu Roma'nın resmi dini olarak kabul etmesine rağmen pagan tanrılarından *Apollo* ve *Sol Invictus*'u (Güneş tanrısı) darp ettirdiği paralarda resmetmesi onun Hıristiyan olup olmadığı şüphesini doğurmuştur.⁸⁴²

Müellifin Ortodoksluk üzerine yapmış olduğu olumsuz imgeler Doğu-Batı ikileminde Katolikler ile Ortodokslar arasındaki tarihi düşmanlığı da gündeme getirmiştir. “Biz Avrupalılara karşı her yerde düşman olan Bizans dehası üzerine...”⁸⁴³ cümlesiyle açık bir biçimde Bizans'ı Latin Katolikliği karşısında düşman ilan eden müellif bu düşmanlığın sonlanmayacağına olan inancını şu şekilde savunmuştur:

Mikhail savaş sevmeyen ve kölelik zincirine alışmış Grek halkının [savaşmaya] uygun olmadığına ve Batıların saldırısını durdurmayacaklarına emin olduğu için bu çaresizlikte tek umut kaynağı olarak yegane bir araca sarıldı. Mikhail tehlikedeki imparatorluğunu ancak o dönemdeki Roma Kilisesinin en üst yöneticileri ve Hıristiyanlığın en güçlü hükümdarlarının koruyuculuğuyla elde edebileceğine karar verdi. Mikhail Doğu kilisesi Batı kilisesi ile birleşmeli ve inananların en üst lideri olarak papanın kabul etmesiyle pek çok yüzyıldan beri süregelen ayrılığa bir son vermek için hazır olduğunu bildirdi. Her şeyden önce tahtını korumak isteyen Mikhail Grek halkının her sınıfını bu birleşme düşüncesiyle icitmişti. Mikhail'e en şiddetli muhalefet din sınıfından, soylulardan ve kaba papazlar tarafından yönlendirilen halkın büyük bir kısmından gelmişti. Grekler arasında Latin Hıristiyanlığına karşı nefret derinden şekillenmişti. Latinlerin kutsal ruhun kaynağına, Roma kilisesinin üstünlüğüne ve Kilise disiplininin diğer hususlarına dair inanç öğretileri İznik Konsilinin gayretli savunucuları için büyük bir iğrençlikti. Grekler yabancıların değiştirmeleriyle onların tek gerçek sembollerinin ve Latin memleketlerinin barbarlarının Blachernea ve Bukoleon'un altın saraylarını kirletmelerinden seve seve ikinci kez politik kulluğun lekesine katlanabilirlerdi. Ancak tehlike yakındı, Karl'ın ordusu ve donanması İtalyan kıyılarını doldurmuştu ve Yeni Roma dini anlaşmazlıklar yüzünden kurtulamayacağı bir tehlikede görülüyordu.⁸⁴⁴

⁸⁴⁰ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 17.

⁸⁴¹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band*, s. 17.

⁸⁴² Klaus M. Girardet, *Der Kaiser und sein Gott: Das Christentum im Denken und in der Religionspolitik Konstantins des Großen*, Berlin, New York: De Gruyter, 2010, s. 23, 29.

⁸⁴³ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 192.

⁸⁴⁴ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 136, 137.

1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından istila edilmesi Ortodoks Yunanlıların zihninde unutulmaz izler bırakmıştır. Latin Kilisesine karşı güdülen nefret yüzyıllarca Yunan halkı arasında devam etmiştir. Fallmerayer Trabzon tarihinde Ortodoks Yunanlıların, Müslüman Türkleri Latin Katoliklerin yönetimine tercih edeceklerini şu sözlerle okuyucuya aktarmıştır:

Bu meselede insani hareketler göz önünde bulundurulacaksa iki yabancı üstün hakimiyetten bir tanesi seçilmek zorunda kalsaydı tüm Grek milleti gibi Trabzon ruhanileri de daima Batı dünyasının Latin kilisesine karşı Osmanlı Türklerini yeğlemek mecburiyetindeydiler. Çünkü halk uzun zamandır ruhlarının boyunduruk altına girmesindense politik köleliğe karşı daha sabırlıydı. Bizans İmparatorluğu'nun fethinde Latin Hıristiyanlarının zalimliği ve hainliği, alayları ve vahşice acımasızlıkları Grek kilisesine yönelik takipleri Batı dünyasının ruhani yönetimine karşı hiçbir zaman ve hiçbir olayda Greklerin kalbinden sökülüp atılamayacak bir nefret aşılardı. Müslüman Türklerin hakimiyeti geçici ve sonsuz talih için Roma Kilisesinin hakimiyet hırsından, aç gözlülüğünden ve adi nizamnamelerinden daha az sıkıntılı, daha az onursuz ve daha az tehlikeli sonuçlar doğuracakmış gibi görünüyordu.⁸⁴⁵

Trabzon tarihinde Fallmerayer Mikhail döneminde yaşanan iç karışıklıklardan bahsederken Karadeniz bölgesindeki Cenevizliler ve Venediklilerin herhangi bir taraf olmamak ve ileride sorun çıkartmamaları için öldürülmeleri üzerine, “Şüphesiz ticaret kıskançlığı ve Ortodoks Trabzonluların kafir Batılılara karşı nefreti bu olay ve endişe ile büyük bir etki bıraktı”⁸⁴⁶ yorumunda bulunmuştur. Fallmerayer Ortodoks Greklerin sadece Katolik Latinlere karşı kin beslemediğini aynı zamanda yanı başlarındaki Ermenilerden de nefret ettiğini okuyucuya şu şekilde aktarmıştır:

Grek Ruhanilerinin Ermeni Kilisesine karşı kin ve nefreti çok sertti. Her iki milletin komşu olmasından ve dinlerindeki ve disiplinlerindeki küçük farklılıklardan dolayı Greklerin Ermenilere karşı nefreti Latinlere yönelik olandan daha derindi. Ermeniler Büyük Komnenosların gözünde Batı dünyasının güçlü imparatorlukları gibi aynı saygı ve korumayı kazanmadılar. Trabzonlular Osmanlı Türkleriyle gerçekleştirdikleri var ve yok olma savaşında Ermenilerden hiç bir yardım beklemezken buna karşılık yıkımın yakın olduğu zamanda bile Latinlerden yardım beklemişlerdi.⁸⁴⁷

Mikhail Palaeogos (1261-1282) zamanında Papa X. Gregory Kutsal Toprakları bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla bir Haçlı Seferi planlamıştır ve bu yolda Doğu ve Batı Kilisesinin birleşmesini önemli bir adım olarak görmüştür. Bu amaç doğrultusunda 1274'te Lyon'da Papa X. Gregory bir konsil düzenlemiştir. Bu konsilin üç amacı vardır: Kilise reformu, Yunanlılarla birleşme ve Kutsal Toprakların bağımsızlığı. İmparator Mikhail bu konsilde Bizans kilisesinin kendi öğretilerini ve antik ritüellerini devam ettirmeleri kaydıyla birliği kabul etmiştir. Ancak Bizans Kilisesi Papalığın üstünlüğünü ve Filioque'yi

⁸⁴⁵ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 350.

⁸⁴⁶ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 188.

⁸⁴⁷ Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 352, 353.

kabul etmeyi reddetmiştir.⁸⁴⁸ Fallmerayer bu konsille Doğu-Batı düşmanlığının sonlandırılmadığını şu sözlerle açıklamıştır: “Mikhail uzun tartışmalardan sonra din adamlarının bir kısmını sonunda kendi tarafına çekti ve her iki kilisenin birleşmesi X. Gregor’un üçüncü yılında (1274) Konstantinopolis’teki Sofya Kilisesinde gerçekleştirildi. Ancak önceden olduğu gibi her iki halkın kalpleri birbirlerine yabancı kaldılar.”⁸⁴⁹ Alman müellif bu şekilde Trabzon ve Mora tarihinde Grek-Latin düşmanlığına sık sık atıf yapmıştır.

Fallmerayer Anadolu’da Ortodoks Hıristiyanlarının yanı sıra Ermeni Katolikleri ve Rum Katoliklerinin durumunu Doğu’ya yapmış olduğu seyahat tecrübelerine dayanarak betimlemiştir. “Anadolu’da Hıristiyanlık sadece olağanüstü bir azınlıkta değildir, aynı zamanda cahilliğin, çatışmanın ve alçaklığın ilk örneğidir, bu nedenle haklı olarak dış mahallelere ve çöplüğe itilmiştir.”⁸⁵⁰ Alman müellif eserlerinde zayıflığa ve cesaretsizliğe karşı daima bir tepki geliştirmiştir. Bu alıntıda da Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Hıristiyan unsurların içinde bulunduğu kötü durumu kendilerinin hak ettiği kanısındadır. Benzer bir görüşü ise şu şekildedir:

Zayıfların yoksulluğu, bilgisizliği ve yasal rezaletleri Türk üstünlüğünün en mükemmel aracıdır. Kolhis’te ve Küçük Asya’nın içlerinde Hıristiyan olmak gerçekten bir alçaklıktır, inancımızın ilk erdemi olan tevazu ve fedakarlığı uygulamak için en iyi imkanı kibirli Avrupalı bu ülkelerde bulur. Hıristiyanlık burada tamamen mağlup edilmiş ve kırılmıştır ki hiçbir koşulda kendi içinden tekrar dirilmesi düşünülemez. Hisardaki ve yüksek narin değerli mahallelerdeki tüm halk ve malikane sahipleri Türkçe konuşurken ve İslam’a inanırken Hıristiyanlık varoşların ve kötü pis köşelerin dini olmuştur. Dürüst, zengin ve güçlü olma ayrıcalığına Anadolu’da Müslümanların Hıristiyanlara oranla bir derece sayıca fazla olması özgürlük umudunun yok olmasına ve kalplerinde sadece intikam duygusunun kalmasına neden olmuştur. Osmanlı soyundan her kim intikam alırsa tanrının meşruluğunda bu diyarın seçilmiş efendisidir.⁸⁵¹

Fallmerayer görüşleriyle kendisinden sonraki çalışmalara ön ayak olduğu gibi pek çok araştırmacıyı da etkilemiştir. Fallmerayer’in Ortodokslara yönelik düşünceleri Alman Protestan kilise tarihçisi Adolf von Harnack tarafından da tekrar edilmiştir. “Doğu kilisesi kültürel, felsefi ve dini açıdan beşinci yüzyılda kemikleşmişti”⁸⁵² iddiasında bulunan Alman teoloğa göre Ortodoksluğun bu “kemikleşmesi” karşısında Batı Avrupa ilerlemenin sembolüdür. Harnack “Doğu kilisesinin ruhuyla karşılaştırıldığında özel ve kapalı bir kitle

⁸⁴⁸ E. Glenn Hinson, **The Church Triumphant: A History of Christianity up to 1300**, Georgia: Mercer University Press, 1995, s. 443.

⁸⁴⁹ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. 137.

⁸⁵⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 310.

⁸⁵¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 249, 250.

⁸⁵² Adolf von Harnack, **Ausgewählte Reden und Aufsätze, Anlässlich des 100. Geburtstages des Verfassers**, ed. A. Zahn-Harnack ve diğ., Berlin: Walter de Gruyter, 1951, s. 103.

olarak ve ilerlemenin faktörü olarak Batının bir dini ve geleneksel ruhu vardı ki orada Katolik ve Protestan milyonlar birlikte mevcuttu”⁸⁵³ yorumuyla Avrupa’nın Katolik ve Protestan bölünmesinin ciddi bir sorun oluşturmadığını her iki mezhebin Ortodoksluk karşısında olduğunu altını çizmiştir.

Fallmerayer Katoliklik ve Ortodoksluk karşıtlığını genel olarak Roma ve Konstantinopolis merkezli yapmıştır. Ancak Ortodoksluğun dini merkezini Bizans ve Osmanlı döneminde özerkliğini koruyan Aynoroz olarak şu sözlerle belirtmiştir:

Balta girmemiş ormanlarıyla, doğuştan sabit ve kemikleşmiş kilise yapısıyla Hagion Oros [Aynaroz], Doğu Roma inananlarının merkez ve yaşam noktasıdır, adeta Doğu’nun Vatikan’ıdır, Bizans’ın tüm dünyevi zenginliklerinin ruhani geleneği, serbest limanı ve son sığınağı gibi tüm özelemlerin hedefi imparatorluğun toplanma alanıdır gerçekten de barbarların ayak basmadığı Ortodoks monarşisinin saygısızlığa uğramamış tek yeridir.⁸⁵⁴

Alıntıda “barbarların ayak basmadığı” yer olarak betimlenen Aynaroz tarih boyunca özerkliğini korumayı başarmıştır. Bu bağlamda müellifin barbar olarak nitelediği milletler Bizanslılar ve Osmanlılardır.

3.3.2. İslamiyet

Fallmerayer’in Doğu dünyasına bakışında Ortodoksluktan sonra en fazla İslamiyet etkin bir rol oynamıştır. Dinin toplumların gelişiminin önündeki en büyük engel olduğuna inanan yazar İslamiyet’i siyasi açıdan şu şekilde değerlendirmiştir:

Avrupa’da insanın inanmak istediği gibi İslamiyet ne ölmüş ne de ölmek üzere hatta karşı konulamaz düşüşü hızlanmaktadır. İslamiyet taze güce sahiptir ve Afrika, çiçeklenen gövdesinde ve inananların birliğinin inanç cesaretini deneyebileceği, güçlenebileceği ve yayabileceği bir sahadır. İslamiyet’i zayıflatmak ve yutmak için Hristiyanlık tarafından yapılan tüm endişeler ve çabalar esasında beyhudedir. İslamiyet inananların hakları gibi kısıtlama kanunlarının dışındaki hakların anlayışının da temsilcisidir. Hristiyan kilisesi dördüncü, beşinci, altıncı yüzyılda Atanasius’un spiritüalizmi yanında Arius’un rasyonalist dünya görüşüyle mücadele ederken ve bağımsız kilise olarak Homoiusion’una katlanıyorken İslamiyet muhtemelen hiçbir zaman kendini göstermemiştir bile.⁸⁵⁵

19. yüzyılın ortalarında Fallmerayer’in kaleme aldığı bu satırlar dönemin Avrupa bakış açısı içinde oldukça istisnai bir yorum oluşturur. 19. yüzyılın genelinde Batılılar Avrupa’nın büyük bir ilerleme kaydettiğini ve bu nedenle medeniyet seviyesini yükselttiklerine inanmaktadır. Avrupa kimliğindeki bu yeni laikleşme anlatımı İslamiyet’e karşı bir tutum oluşturmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında anti-İslamcı tutum Aydınlanma filozoflarının ön yargıları etrafında şekillenmiştir: Müslüman toplumlar

⁸⁵³ Harnack, a.g.e., s. 112.

⁸⁵⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 13

⁸⁵⁵ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 51, 52.

kapalı, despot ve tamamen özgürlükten yoksun olarak resmedilmişlerdir.⁸⁵⁶ Fallmerayer'in İslamiyet'in gücüyle ilgili bu olumlu yorumu onun Doğu Sorunu'na bakışıyla alakalıdır. Müellifin özellikle gazete makaleleri Alman liderlerinin ve kamuoyunun siyasi düşüncelerini şekillendirmek için oluşturduğu kurgulardan ibarettir. Fallmerayer, bu satırları kaleme aldığı dönemde Osmanlı sultanının halifelik vasfıyla dünyadaki tüm Müslümanları yönlendirebileceğinin farkındadır. Müellif Rusya'ya karşı Osmanlı sultanının bu gücünü kullanması gerektiğini düşünmektedir. Fallmerayer bu satırları yazdıktan yaklaşık elli yıl sonra Alman kayzeri II. Wilhelm Yakın Doğu politikasında Osmanlı sultanının halifelik vasfını kullanacak şekilde bir demeç vermiştir. Kutsal Toprakları ziyareti esnasında 8 Kasım 1898'de Selahaddin Eyyübi'nin mezarı başında "Majesteleri sultan ve dünyanın dört bir yanında dağınık olarak yaşayan halifelerine saygı gösteren 300 milyon Müslüman'ın Alman kayzeri her zaman dostudur" ifadesinde bulunmuştur. Wilhelm'in dünyadaki tüm Müslümanlara yönelik korumacı tutumuna ilk tepki Rusya'dan gelmiştir.⁸⁵⁷ Kısacası elli yıllık bir süreçte değişen bir şey olmamıştır. Fallmerayer çarın tüm Ortodoksları himayesine karşı, sultanın halifelik makamıyla tüm Müslümanları himaye etmesi ve Rusya'ya karşı cephe oluşturması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle de İslamiyet'in gücünü yüceltmıştır.

Fallmerayer Doğu'da dinin halkı yönlendirmek için önemli bir güç kaynağı olduğunu farketmiştir. Osmanlı sultanları halifelik unvanıyla tüm İslam dünyasına seslenirken, Rus çarı da 18. yüzyılın sonundan itibaren dünyadaki tüm Ortodoksların hamisi olarak kendini ilan etmiştir. Fallmerayer yukardaki alıntıyla çelişecek şekilde "İstanbul Sultanlığı nasıl ki Kuran ve Hıristiyan nefretiyle öylece yükselip ve düşmüş ise bugünkü çar imparatorluğu da dogma ve Boyarlılığıyla öylece yükselip düşecektir"⁸⁵⁸ yorumunda bulunmuştur. Müellif Doğu yönetim anlayışındaki din-devlet ilişkisinin Rusya'yı ileride çöküşe sürükleyeceğine inandığını göstermiştir. Ancak önceki alıntıda İslamiyet'in gücünü savunmuştur. Fallmerayer'in bu tarz çelişkili ifadelerde bulunması onun Rus tehdidine bakışından kaynaklanmaktadır.

Fallmerayer siyasi arenada İslamiyet'in gücüne inanmakla birlikte Müslüman Doğu'daki günlük yaşamı olumsuz etkileyen en önemli unsurun din olduğunu iddia

⁸⁵⁶ Mary Anne Perkins, **Christendom and European Identity: The Legacy of a Grand Narrative Since 1789**, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2004, s. 259.

⁸⁵⁷ Gregor Schöllgen, **Imperialismus und Gleichgewicht: Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914**, München: R. Oldenbourg Verlag, 1984, s. 111.

⁸⁵⁸ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 53.

etmiştir. Müellif İslam dininin Doğu toplumunda halkın yerinde saymasına ve yeniliklere kapalı olmasına yol açtığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Mekke sadece kutsal bir kabirdir ve Doğu’da saplantı yapar... Bu saplantı ne kadar süredir bir halk arasında yaşıyor ise yenilmez bir azimle halk her türlü politik ve entelektüel durumdaki önemli değişime direnmektedir.”⁸⁵⁹ Hatta müellif Müslüman Doğu’yu “İslami-hareketsiz Türklük”⁸⁶⁰ kalıbı içine sıkıştırılmıştır.

Fallmerayer Doğu dünyasında dinin yaşamın tüm alanlarına egemen olduğuna inandığını “Burada kökleri dinden daha sağlam olan hiçbir şey yoktur; din politikadır, yaşamdır ve günlük alışkanlıktır”⁸⁶¹ yorumuyla ifade etmiştir. Fallmerayer’in Doğu’nun günlük yaşantısına ve sosyal hayatına bakışında dinin etkili olduğunu savunduğunu daha önce kısmen de olsa belirtmiştik. Müellife göre gerek Ortodoksluk gerekse İslamiyet Doğu’da dogmatik bir zihin yapısı oluşturmuştur. “Muhammetçi ülkelerde Kuran ve tefsirden başka, insan sanat, bilim ve zihinsel kültür biliyor mu, bilmiyor mu?”⁸⁶² ifadesiyle Fallmerayer İslamiyet’in bilim, felsefe ve sanatta üretici olmadığını vurgulamıştır.

Fallmerayer eserlerinde İslamiyet ve Müslüman terimlerini karşılamak amacıyla zaman zaman Muhammetçi terimini kullanmıştır. Muhammetçilik ya da Muhammetçi kavramları İslam’ı bir kişinin ideolojisi olarak sunmaktadır. Leibniz, Voltaire, Kant ve Hegel gibi Avrupa düşüncesini ve felsefesini kalıcı biçimde etkileyen Aydınlanmacı yazarlar ve filozoflar bu terimleri yaygınlaştırmışlardır.⁸⁶³ Fallmerayer de Aydınlanmanın bu geleneğini devam ettirerek bir nevi İslamiyet’i ilahi bir din olmaktan çıkarıp basitleştirerek bu terimi kullanmayı tercih etmiştir. Zaten dikkat edildiğinde Muhammetçi terimini İslamiyet’e yönelik sadece olumsuz imgeler oluşturmak için kullandığı fark edilmektedir. “Onların eserleri aptalca ve kurumları anlamsız olunca... Tanrının, Muhammetçi Türkler ile Ortodoks Grekler arasında hiçbir farkı yoktur.”⁸⁶⁴ Fallmerayer’in Ortodoksluk ve İslamiyet’i dogmatik düşüncelerinden dolayı benzer dinler olarak gördüğü daha önce belirtilmişti. Bu alıntıda müellif her iki Doğu dininin eserlerini ve kurumlarını aşağılamaktadır. Mora tarihinde Osmanlı’nın Balkanlar’da ilerlediği savaşlar için “...iki

⁸⁵⁹ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 40.

⁸⁶⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 4.

⁸⁶¹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 266.

⁸⁶² Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 49.

⁸⁶³ Kula, **Batı Felsefesinde Oryantalizm**, s. 13.

⁸⁶⁴ Fallmerayer, **Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil**, s. 432.

büyük savaş 30000'den fazla Muhammetçinin ölmesine neden oldu"⁸⁶⁵ yorumunda kullandığı "Muhammetçi" tabiriyle Müslüman Türklerin Balkanlar'daki zaferlerine bir nevi gölge düşürmektedir. *Fragmanlarda* dile getirdiği "Türk sakinlerinin aptalca fanatizmi..."⁸⁶⁶ ifadesiyle Müslümanları sorgusuz inananlar olarak görmüştür. Yeniçağda İslamiyet'in Batı'ya ilerlemesi karşısında Fallmerayer Hıristiyan şehirlerin Müslümanların eline geçmesini "Avrupa'nın günahının cezasının Muhammet'in kılıcıyla ademoğlunun çektiğini"⁸⁶⁷ beyan etmiştir. Bu ifade de erken dönem Alman seyyahların sık sık atıf yaptığı bir yorumdur. Fallmerayer de Türklerin Batı'yı tehdit etmesini Avrupalıların günahkarlığının cezası olarak görmüştür.

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı topraklarında bulunan müellif devlet içindeki modernleşme hareketinin halk tarafından dini nedenlerden dolayı tasvip edilmediğini şu şekilde okuyucuya aktarmıştır: "Bu görünüşte çok iffetli ve ikiyüzlü adil ama içten çok bozulmuş halk, gavur ile Müslüman arasındaki ilişki serbest bırakılırsa ve engeller kaldırılırsa siyasi üstünlükle birlikte dini disiplinlerindeki saflığın da daha fazla korunamayacağına inanıyorlardı."⁸⁶⁸ Alıntıda müellif sadece Osmanlı halkının korkularını dile getirmemiş Müslüman reayayı ikiyüzlülükle ve bozulmuşlukla suçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı büyük güçler karşısındaki yenilgisini halkın idrak edemediğini ise şu sözlerle betimlemiştir: "Bu insanlar İslamiyet'in kibri üzerine alçak gönüllülüğün, hoşgörünün ve sabırla acıya karşı cesaretin dininin [Hıristiyanlık] her yerde ve her zaman kesin zaferi düşüncesine katlanamıyorlar."⁸⁶⁹

Fallmerayer Doğu seyahatlerinde Müslümanların ibadetlerini ve yaşam tarzlarını gözlemlerken sıklıkla Müslüman-Katolik karşılaştırması yapmıştır. Bu karşılaştırmalarda Müslümanları aşağılarken Katolikleri övmüştür. Aşağıdaki bu tarz örneklerde müellifin İslamiyet'i tam olarak anlamadığı, idrak edemediği de açık olarak görülmektedir:

Asya tarafında ikamet eden Müslümanlar güvertede büyük bir hevesle beş kez ibadetlerini ifa ediyordu; Avrupa tarafında ikamet edenlerden hiç kimse bu dindar eylemi yapmaması dikkat çekiyor. Bunlar Hıristiyanlar gibi kalpten sessizce kamaralarında mı ibadet ediyorlardı ya da bizim yakınlığımız ve medeni Batı ile temas belki de Türklerdeki dini duyguları öldürüyordu?⁸⁷⁰

Arzuları uyandıran ve cinslerin sempatisini artırabilen süs sanatıyla ilgili ne varsa, hoşgörüyüyle yaklaşan ya da bununla birlikte hayvani yetiştiren ve aynı zamanda damızlığa

⁸⁶⁵ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 169.

⁸⁶⁶ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 43.

⁸⁶⁷ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Erster Theil*, s. 112.

⁸⁶⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 275.

⁸⁶⁹ Fallmerayer, *GW, Zweiter Band*, s. 29.

⁸⁷⁰ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 33.

teşvik edilmesine izin veren İslamiyet'in tam tersine, genel olarak Hıristiyanlık, özelde ise Katoliklik "güzeli" (τὸ χαλόν), biçimin zarafeti ve ruh ve vücutta dünyevi hareketliliği her bakımdan müsamahasız bir cesaretle defeder. Ancak duyuların öldürülmesi, tevazu, ölçü ve kendi özümüzle savaşmak doğamızda yoktur. Katı bir ahlak yasasının baskısı altında iniyoruz ve belirsizce çok uzakta duran ödül için bazı iğrençliklere katlanıyoruz.⁸⁷¹

Alman oryantalist eserlerinde Doğu dünyasının merkezini İstanbul olarak görmekte birlikte İslam düşüncesinin ana karargahının Kahire olduğuna inanmıştır. "Diğer taraftan düşüncenin metropolü ve yaşamın sıcak merkezi, Mısır'daki meşhur Büyük Kahire Akdeniz ve Atlantik Okyanusu'ndaki tüm diyarlar için İslam düşüncesinin adeta mistik atölyesidir."⁸⁷² Fallmerayer nasıl ki Ortodoksluğun *Vatikan*'ını Aynaroz olarak görmüşse İslamiyet'in *Roma*'sını da Kahire olarak görmüştür:

Büyük Kahire Muhammed öğretisinin Roma'sıdır, harika bir biçimde donatılmış olarak aynı şekilde zengin, keza dayanıklı, yine inanç isteğiyle, daha ziyadesiyle ifade etmek gerekirse, sert başarılı ve muzaffer bir propaganda dahi olmamasına rağmen Büyük Kahire [Muhammed öğretisini] kucağında besler... Bilindiği gibi Asya, halifenin kılıcıyla ve Bizans'ın imparatorluk dogmasının tiksintisiyle İslamiyet'i beslemiştir.⁸⁷³

Yukarıdaki alıntıda Fallmerayer İslamiyet'in kılıç zoruyla yayıldığını ve Asya'da Ortodoksluk'tan miras aldığı gelenekle yaşadığını da belirtmiştir.

3.3.3. Katoliklik

Alman oryantalist Fallmerayer Katolik mezhebinin nüfuzunun baskın olduğu bir bölgede doğup büyümüş hatta eğitim almıştır. Yaşamının gençlik yıllarında dini bir kariyer hedefleyen müellif Katolik eğitim sisteminden geçmiştir. Ancak akademik hayatının başlangıcında kiliseye karşı bir tepki geliştirmiştir. Fallmerayer'in Katolik kilisesine yönelik tepkisi ilk bilimsel çalışması Trabzon tarihinde kendini açıkça göstermiştir. Bununla birlikte 1840'lı yıllarda yayımladığı gazete makalelerinde ve 1845'te yayımladığı *Fragmanların* önsözünde Roma kilisesine yönelik eleştirilerini daha da sertleştirmiştir. Fallmerayer'in kiliseye karşı eleştirisi zaman zaman Katolik aydınlar tarafından tepki almasına hatta bazen de yazılarını anonim yayımlamasına neden olmuştur. Fallmerayer'in kiliseye yönelik düşünceleri liberal görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Ona göre içtimai ilerlemenin ön şartı halkın aydınlanması ve kilisenin nüfuzunun kırılmasıyla mümkündür. Memleketi Tirol onun için Roma Kilisesi ve aydınlanmış liberalizm arasındaki önemli mücadelenin yaşandığı bölgelerden biridir. Devlet karşısında kilisenin zafer kazanması ona

⁸⁷¹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 59, 60.

⁸⁷² Fallmerayer, *GW, Erster Band*, s. 40.

⁸⁷³ Fallmerayer, *GW, Erster Band*, s. 47.

göre sadece entelektüel yaşamı duraksamaya sürüklemeyecektir aynı zamanda özgür bir düzenin kurulmasını da engelleyecektir.⁸⁷⁴

Fallmerayer “Bizde inanç ve bilim bağdaşmaz, hariç ve uzlaşmaz olarak açıklanır”⁸⁷⁵ yorumunda bulunarak doğup büyüdüğü ortamda Roma kilisesinin baskınlığını eleştirmiştir. Tirol’de daha sonra da Bavyera’da eğitimine devam eden Fallmerayer Katolik anlayışına karşı bir tepki geliştirmiştir. Fallmerayer’in Roma ve ruhban sınıfına karşıtlığı ilk olarak Trabzon tarihinde ortaya çıkmıştır.⁸⁷⁶ Leeb’e göre Trabzon tarihi Fallmerayer’in ilk bilimsel çalışması olmakla beraber onun politik iddialarını ilk kez yayımladığı bir çalışmadır. Fallmerayer bu eserde kiliseyi ve temsilcilerini sert bir dille kınamasıyla devlet hizmetindeki kariyerini tehlikeye sokmayı dahi göze almıştır.⁸⁷⁷ Trabzon tarihinin önsözünde “papazlar ve kilise vasıtasıyla dünyevi gücün boyunduruk altına alınmasına”⁸⁷⁸ karşı koymuş, ilerleyen sayfalarda ise “papazların dünyevi gücünün bir derece daha artması halkların gelenek ve kültürlerinin yozlaşmasına”⁸⁷⁹ sebep olduğunu iddia ederek kilisenin ve ruhban sınıfının gücünü eleştirmiştir. Yine Trabzon tarihinde müellif “Batı’daki gibi Hıristiyan Yunanistan’da da ilahi güç dünyevileşmedi; bilakis dünyevi güç ilahileşti”⁸⁸⁰ yorumuyla devlet kurumları üzerindeki kilisenin nüfuzunu eleştirmiştir. Fallmerayer *Fragmanların* önsözünde papayı Avrupa’daki otokrat rejimlerle yani despotlarla ittifak yaparak dünyevi sermayeyi yağmalamaya çalışmakla suçlamaktadır.⁸⁸¹ Esasında Fallmerayer’in Roma Katolikliğine ve kilisesine yönelik düşünceleri daha önce belirtildiği üzere Ortodoksluğa ve İslamiyet’e yönelik düşünceleriyle paralellik arz eder. Yani din ve kurumları ona göre ilerlemenin önündeki en büyük engeldir.

Medenileşmenin ortak sürecinde Fallmerayer devlet ve kilise birliğine daima tepki göstermiştir: Ona göre devlet içinde vatandaşlar gitgide yönetime daha çok katılmalıydılar. Modern bir kilise Fallmerayer’e göre modern bilimleri inşa etmelidir. Ona göre İsa öğretisinde önemli olan şey “Gerçeklik bizi özgürleştirir” (der Vers Joh. 8,32)

⁸⁷⁴ Leeb, a.g.e., s. 118.

⁸⁷⁵ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 452.

⁸⁷⁶ Mika, a.g.e., s. 15.

⁸⁷⁷ Leeb, a.g.e., s. 49, 50; Ayrıca bknz. Claudia Märkl, “Jakob Philipp Fallmerayer in der Bayerischen Akademie der Wissenschaften”, **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, Ed. C. Märkl, P. Schreiner, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 16.

⁸⁷⁸ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. v, vi.

⁸⁷⁹ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. x.

⁸⁸⁰ Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, s. vii.

⁸⁸¹ Leeb, a.g.e., s. 119.

düşüncesidir. Bu nedenle Fallmerayer için büyük özgürlük sürecinde kilise önemli bir rol oynamaktadır.⁸⁸²

Fallmerayer Doğu'da bulunduğu zaman içinde buradaki halkların Avrupalıların dindarlığına bakışını şu şekilde belirtmiştir: “Levant'ta [Doğu'da] biz Frankları Hıristiyan Grekler gibi Müslümanlar da tüm dini inançlardan mahrum ve özellikle de son derece kirli ahlaksız geleneklere sahip insanlar olarak gördüklerini samimi olarak söylemek gerekir.”⁸⁸³ Müslümanlar gibi Hıristiyan Ortodoksların Katolikleri inançsız olarak görmesi Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki tarihi düşmanlıktan kaynaklanmaktadır.

Doğu'da hem Bizans hem de Osmanlı İmparatorluğu zamanında Katolik Kilisesi'nin içinde bulunduğu kötü durumu müellif “Bizans İmparatorluğu topraklarında Latin Katolik Kilisesinin durumu açıkçası oldukça uygunsuzdu ve – başka yerlerde fark edilmeyen – kilisenin dış görünüşü orada neredeyse üzücü, can sıkıcıdır, hatta adi, yüz karartıcı durumdadır...”⁸⁸⁴ sözleriyle eleştirmiştir. Osmanlı sultanlarının en önemli rakipleri kuşkusuz Roma Hıristiyanlığıdır. Osmanlı ordularının Avrupa'ya doğru ilerlemesi karşısında Fallmerayer “Kudüs'te, Tiflis'te, Kolhis'te, İstanbul Boğazında, Atina'da, Balkanlar'da, Dinyeper'de, Vistül'de her yerde yenildik ve geri itildik...”⁸⁸⁵ yorumunu yapmıştır. Genel olarak Alman oryantalist Müslüman Türklerin Katolik dünyasını rakip ve düşman olarak görmesini buna karşın Ortodoksları himaye etmesini eleştirmiştir.

Fallmerayer eserlerinde başta Ortodokslara olmak üzere Müslümanlara ve Katoliklere yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Ancak tez çalışması içinde müellifin eserlerinde Protestanlara dair doğrudan ciddi bir eleştirisine rastlanmamıştır. Almanya'nın birleşmesi meselesinde Fallmerayer'in Prusya'ya güvenmesi Protestan Almanya'ya yönelik olumlu bir tavır aldığını düşündürse de Grek-Slav tezinden dolayı kendisine muhalif olan kesimin çoğunluğunun Protestan olması, onları açık yüreklilikle eleştirmesi, Protestan sahasından gelen iş tekliflerini özellikle ihtiyacı olduğu bir dönemde Protestan mezhebinin kalesi konumundaki Tübingen Üniversitesi'nden gelen iş teklifini reddetmesi gibi yaklaşımları onun Protestan zihin dünyası içinde yer almak istemediğini göstermektedir. Alman müellifin Protestanlığa yönelik tavrının bir nedeni de Almanya'da Filhellenizm akımının protestanlar tarafından fazlaca desteklenmesidir. Protestanlığa

⁸⁸² Marsoner, a.g.m., s. 262, 263.

⁸⁸³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 173.

⁸⁸⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 174.

⁸⁸⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 175

yönelik karşıtlığına rağmen Almanların bir devlet çatısı altında ancak Protestan bir Prusya ile birleşeceğine olan inancı da savunmuştur. Fallmerayer'in bu inancı da ölümünden on yıl sonra Bismarck'ın önderliğinde gerçekleşmiştir.

3.3.4. Doğu-Batı (Konstantinopolis-Roma) Karşılaştırması

Oryentalist söylemde Doğu-Batı karşılaştırması sıklıkla yapılmaktadır. Fallmerayer de eserlerinde Doğu-Batı, Konstantinopolis-Roma ve Ortodoksluk-Katoliklik karşılaştırmalarına önemli bir yer ayırmıştır. Seidler'e göre Fallmerayer'in karşılaştırmaları onun tarih anlayışıyla alakalıdır.⁸⁸⁶ Müellif *Fragmanlarda* “Kötü ile iyi arasındaki rekabetin/karşıtlığın sonu aynı zamanda dünya üzerindeki yaşamın sonudur”⁸⁸⁷ düşüncesini savunmuştur. Ona göre tarihte gidişatı belirleyen şey zıtlıklar arasındaki mücadeledir. O, Doğu ve Batı, Roma ve Bizans arasındaki karşıtlığı tüm Avrupa tarihinin gidişatındaki kaynak olarak görmüştür⁸⁸⁸ ve tarihe bu zıtlıklar üzerinden bakmıştır.

Fallmerayer tarihe bakışına uygun olarak Doğu-Batı dünyasını aşağıdaki alıntıda olduğu gibi zıt sıfatlar üzerinden tanımlamıştır. Bu tanımlamada aynı zamanda Doğu dünyasının tekrar sınırlarını çizmiştir.

Ortaçağda Bizans ve Roma ilerleme ve durgunluk, lanet ve rahmet, açma ve solma, çürüme ve yaşam, sıkı hukuk ve meşru ihtilal demektir. Ama Batı'da taze yaşam coşkusu gibi aynı şekilde Doğu'da da yavaşlıkta, merkez ve yaşam noktasında, ölümsüzlüğünde, propagandasında ve tecessümünde Ortodoks çürümesi vardır. Bizans'ın hiçbir zaman solmayan ruhu Boğazın kılıfından ayrılarak Moskova'da tekrar beden buldu ve bugün Batı'da özgürlük gururcusu pagan isyankar kölenin yeniden cezbetmesi için [Rusya] elde köle zinciriyle geniş Arhangelsk bölgesinden Kap Matapan'a kadar devasa ölçüde kabarmış, savaşa hazır duruyordu.⁸⁸⁹

Fallmerayer okuyucusuna Doğu-Batı dünyasındaki zıtlığı göstermeyi amaçladığını şu sözlerle açıklamıştır: “Asya'nın her şeyde düşünce tarzında, ifade, adet, uygulama ve eğiliminde Batı'nın gerekli ve meşru karşıtı olduğunu ve öyle kalacağı düşüncesini sadece her düzenlemede yurttaşlarımıza göstermek istedik.”⁸⁹⁰ Rum isyanına destek veren Almanları Yunanlıların bir Doğu toplumu olduğuna ve Batı Avrupa'nın zıttı olduğuna ikna

⁸⁸⁶ Seidler, a.g.e., s. 68 vd.

⁸⁸⁷ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. xxxvii.

⁸⁸⁸ Eugen Thurner, “Joseph von Eötvös und Jakob Philipp Fallmerayer: Zur Sinngebung der Politik im 19. Jahrhundert”, **Dialog der Epochen: Studien zur Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts, Walter Weiss zum 60. Geburtstag**, Ed. E. Beutber ve diğerleri, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1987, s. 67.

⁸⁸⁹ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 380.

⁸⁹⁰ Fallmerayer, **GW, Erster Band**, s. 312.

etmek amacıyla da şu satırları kaleme almıştır: “İnsan bunu yeterince sık tekrar etmeli, Bizanslı Grek bizim tamamen zıttımızdır, o kendine karşı serttir ve hayvanlara karşı olduğu gibi çevresindekilere karşı da duygusuzdur. Değerini anlamadan elde etmek ve sahip olmak onun en büyük zevkidir.”⁸⁹¹ Özellikle son cümleyle müellif tekrar Rum isyanının büyük güçlerin desteğiyle kazanıldığına işaret etmiştir. Ona göre Yunan halkı hiçbir zaman böyle bir mücadeleyi yardım almaksızın başaramazdı.

“Doğu’da Yönetim Anlayışı” başlığı altında Fallmerayer’in Bizans yönetim biçimine bakışı detaylı bir biçimde incelenmiştir. Alman oryantalist Doğu-Batı zıtlığındaki en önemli unsur her iki tarafın yönetim anlayışı içinde görmüştür ve düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

Kuşkusuz Batı imparatorluklarının canlı ihtişamını hiç kimse inkar etmiyor; ama Batı dünyasının büyüklüğü ve mutluluğu insanoğlunun her iki ana gücünün kendiliğinden yetişmesinden doğmuştur: yani politik ve dini unsurlardan. Bizde laik devlet kiliseyi yutamamış, kilise de dünyevi kurumları yok edememiştir, her ikisinin de – Alman kanının sıcaklığı sayesinde – şöhretlerinin içinde batmaları önlenmiştir. Özgürlük aşkı ve buna karşı düzen ise insani, merhametli ve hatta ateşli ve enerjik yabancı yükümlülüklerle karşı *furor teutonicus* [Cermen öfkesiyle dolu]. İşte bu Latin Avrupa’dır. Bizde erdem özel hayata kadar inmiştir ve kamu gücü – kendi doğasına karşı olmasına rağmen – geleneksel hoşgörü ve adaletin tatlı esaretine boyun eğmiştir. Yabancı çaresizliği için yardımsever anlayışı ve sıcak tabiatı insan sadece Batı dünyasında bilir. İnsan topluluğunun gözyaşlarını kurutmak ve doğamızda olan ayrılmaz acılarımızın miktarını azaltmak için kurumlar, tarikatlar, kamu kuruluşları; özveriyle pusuda bekleyen çaresizliği kendi isteğiyle arayıp bulmayı, dindirme ve Hıristiyan tesellisi en aşağı kulübelere kadar taşıyan ve başkalarına ait azapları Hıristiyan arzusuyla özümseyen insanlar sadece bizde biliniyor: Bunlar Batı Hıristiyanlığının uzakları aydınlatan ışın tacının en güzel erdemleridir.⁸⁹²

Alman oryantalist eserlerinde ve makalelerinde genellikle Katolik-Ortodoks karşılaştırması yapmışsa da Osmanlı sultanlarının önderliğinde Batı’ya ilerleyen Müslüman gücü de Latin-Katolik Avrupa’ya karşı rakip olarak görmüştür. *Mora Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’dan Avrupa içlerine doğru ilerlemesi karşısında* müellif “Batı’nın feodal derebeyleri iktidarda kaldı, sonunda Muhammed’in yükselen yarım ayı karşısında onların yıldızı söndü”⁸⁹³ yorumunda bulunmuştur. Aynı eserde “Zira o zamanlar Hıristiyanlığın kahramanlık çağında İncil mi Kur’an mı dünyaya hâkim olacağını belirlemek için Avrupa Asya ile savaştaydı”⁸⁹⁴ açıklamasında bulunması Katolik-Müslüman rekabetinin bu döneme damga vurduğunu göstermiştir. Müellif yeniçağla birlikte Katolik Batı dünyası karşısında İslamiyet’i düşman ve rakip imgesiyle betimlemiştir. Bizans’tan sonra Osmanlı Devleti’nin düşman imgesiyle betimlenmesi yine

⁸⁹¹ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 151.

⁸⁹² Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 307, 308.

⁸⁹³ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 82.

⁸⁹⁴ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. 200.

Fallmerayer'in tarihe bakışıyla alakalıdır. Bizans'tan Osmanlı'ya Latin Avrupa'ya karşı süregelen doğal düşmanlığı şu sözlerle okuyucuya aktarmıştır:

Latin inancındaki halklara yönelik kıskançlık, nefret ve hor görmenin Bizanslıların milli karakterleri ve sarsılmaz doğaları olduğunu asla unutmamak gerekir. Türk hanedanının Latin Batı dünyasına girmesinden sonra da kısa ve yeterince uzun sürede Konstantinopolis'te tekrar güç ve cesaret olduğu hissedildi: Avrupa'nın Doğu ucunda tekrar uzun, savaşmak için toplanmış cepheler ortaya çıktı ve doğa kanunu yeterince eyleme geçti.⁸⁹⁵

Fallmerayer bir bütün olarak gördüğü Bizans-Osmanlı Doğusu ile Latin-Avrupa Batı arasındaki uçurumun giderilemez olduğunu şu şekilde okuyucuya sunmuştur:

Onlara göre Bulgar ve Arnavutlar gibi bizim nazarıımızda Türkler Hellen olmuştur; ve bu Hıristiyan-Hellen Türk İmparatorluğu ile Hıristiyan-Latin Batı arasındaki düşmanca uçurum çok derindi, öyle ki Roma ve Mekke'nin inanç öğretileri arasındaki bu boşluk doldurulamazdır ve sonsuza kadar var olacaktır.⁸⁹⁶

Fallmerayer Doğu ve Batı dünyasını geleneksel oryantalist söylemde olduğu gibi zıtlıklar ve karşıtlıklar üzerinden tanımlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren Batılı oryantalistlerin Doğu-Batı karşılaştırmasında üzerinde durdukları en önemli konu Batı'nın gelişmişliği ve üretkenliği karşısında Doğu'nun yerinde sayması, durağanlığı ve hiçbir şey üretememesidir. Seyyah Chardin "Asya atalettir, Avrupa devamlı değişmedir" derken, Mousnier 1740'ta Paris Akademisinin açılışında "Avrupa bilinç ve bilgi düzeyindeki gelişme sayesinde değişen bir dünyadır, diğer bölgeler atalet içindedir" yorumunda bulunmuştur.⁸⁹⁷ Fallmerayer de eserlerinde Doğu'daki durağanlığının nedenini dine bağlamış "İlerlemiş Batı karşısında durağan Doğu"⁸⁹⁸ tanımlamasını sıklıkla dile getirmiştir. Fallmerayer Doğu'daki hareketsizliği her ne kadar dine dayandırmışsa da Batı'nın gelişimini de Latin Kilisesine bağlamıştır: "Anadolu Ortodoksluğunun aptal irticai ve dini bastırma öğretisinin aksine bağımsızlık ve geleneksel ilerlemenin prensibi Batı Avrupa'ya Latin kilisesinden aşılandı..."⁸⁹⁹ Batı Kilisesinin Doğu Kilisesinin aksine devingen olduğunu "Hıristiyanlık devingen, protestocu, muhalifti. Yapmacılığa ve kötülüğe karşı Hıristiyanlık kararlı milisti"⁹⁰⁰ sözleriyle savunmuştur. Roma'nın yani Batı'nın Doğu karşısındaki üstünlüğünü pek çok Batılı da iddia etmiştir. Ancak Avrupa'da bu düşüncenin aksini savunanlar da yok değildir. Fransız düşünür Garaudy bu isimler arasındadır. O, Roma'nın, tarihi boyunca üretmek ve ortaya bir şey koymaktansa zenginlikleri ve kültürleri yağmaladığını iddia etmiştir. Bununla beraber "Roma'nın sadece

⁸⁹⁵ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Erster Band*, s. 312, 313.

⁸⁹⁶ Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea, Zweiter Theil*, s. x, xi.

⁸⁹⁷ Ortaylı, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazını*, s. 95.

⁸⁹⁸ Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, Band II*, s. 102.

⁸⁹⁹ Fallmerayer, *GW, Dritter Band*, s. 380.

⁹⁰⁰ Fallmerayer, *GW, Dritter Band*, s. 493.

başka milletlerden aldığı entelektüel zenginlikleri yaymaya hizmet ettiğini” de savunmuştur.⁹⁰¹

Doğu dünyasının genelinde hareketsizlik olduğunu ise şu şekilde belirtmiştir:

Çünkü Doğu dünyasında büyüğünde olduğu gibi küçüğünde de prosedür aynı ilkeye dayanır: Kat’i hareketsizlik ve her isteğin muhakkak reddi. Burada herkes bu sanatı iyi biliyor ve bu insanların arasında her yerde bir Avrupalı heyecanıyla, bir düşünceye coşkuyla sarılmasıyla, medeni gururuyla ve tabiatıyla zarardadır.⁹⁰²

Alıntıda müellif sadece Doğu dünyasının durağanlığına işaret etmemiş aynı zamanda Doğu’nun Avrupalı birini anlamayacağını da savunmuştur. Sonraki alıntıda bu durum daha açıktır: “Batı dünyasının canlı varlığı, yüksek sesle konuşması ve sağlam adımları Bizanslılar için biraz tiksindirici gelebilir, sanki bir şeyler disiplinsizdir ve kamçıyla yok edilmesi gereken tiksindirici bir küstahlıktır.”⁹⁰³ Alıntıda “Bizanslılar” aynı zamanda “Osmanlıları” da kapsamaktadır. Bizanslılar ile Avrupalılar arasındaki düşmanlığı “Frank, Bizanslı ile fedakarlık yapmadan sadece kısa bir süreliğine barış içinde yaşayabilir”⁹⁰⁴ sözleriyle betimlemiştir. Alman oryantalist Doğu-Batı zıtlığını ve düşmanlığını aşağıdaki alıntıda daha net bir şekilde okuyucuya sunmuştur:

Dünya üzerinde üç tane mukadder şehir vardır, insanoğlunun kaderinin çizilerek bağlandığı üç dünya halkası: Kudüs, Roma ve Konstantinopolis: birincisi evrensel ve dünyayı kutsayan Hıristiyanlığın beşiği, ikincisi önermesi, üçüncüsü ise karşıtıdır. Soyumuz yeryüzünde yaşadığı müddetçe üç ebedi şehrin büyüğü parlıtısının sonu gelmeyecektir. Yeryüzünün biyografisi Hıristiyanlıktır: dünyevi ilişkinin hırs ve karşılıklı etkileşiminde ilahî armağanı diriltmek ve canlandırmaktan başka bir ödevimiz var mı? Neredeyse on sekizinci asırdan beri tüm tarih sadece başlangıçtan beri dizginlenmemiş ilahî bir güçte birbirinden uzaklaşmış iki temel unsurun mücadelesinin sonucudur: bir tarafta devingen yaşam süreci diğer tarafta şekilsiz ve olgunlaşmamış kendi içine kapanmış durağanlık. Birincisinin sembolü arkasında duran bütün Batı ile birlikte Roma’dır, diğerinin ise uyuşmuş Doğu ile Konstantinopolis’tir.⁹⁰⁵

Ona göre Roma ve Konstantinopolis arasındaki temel ayrım Roma’nın canlı bir şehir olmasıdır ve Roma, Hıristiyanlığı sadece bir dönüşüm süreci olarak kullanmıştır. Buna karşın Konstantinopolis dünyada tamamen Hıristiyan olmuş ilk şehirdir. Theodosius’un eserinde tanımlandığı gibi tanrının emriyle kurulmuştur. Konstantinopolis’te başlangıçtan itibaren kilise ve politikada tek bir güç hâkimdir: o da tanrının sözü.⁹⁰⁶ Fallmerayer’e göre Bizans ya da diğer bir deyişle Konstantinopolis öncelikle Hellen yaşam alanıdır, ancak Hıristiyan dininin tinsel muhteşimliğiyle yeniden

⁹⁰¹ Garaudy, a.g.e., s. 32.

⁹⁰² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 186.

⁹⁰³ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 311.

⁹⁰⁴ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 192.

⁹⁰⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 303, 304.

⁹⁰⁶ Antonopoulos, a.g.t., s. 94.

dolmuş, ama Grekçeyle şekillenmiş bir Hristiyanlık ki bu çok kısa bir süre sonra Roma-Katolik Hristiyanlığının tam zıttı olacaktır. Konstantinopolis bu Doğu Hristiyanlığının merkezidir ve böylece Doğu Avrupa'nın tamamını etkileyen tarihi bir hareketin temsilcisidir. Hristiyanlığın her iki biçimi yani Doğu ve Batı özü itibariyle Fallmerayer'in eserlerinde birbirine karşı düşmanca durmuştur. Bizans İmparatorluğu kendine has siyasi teşekkülüyle şekillenmiş, Avrupa ve Asya arasında coğrafi konumu ona özel bir aracılık vazifesi yüklemiştir. Bu vazife Fallmerayer'e göre ayırma ve savunma şeklindedir. Kuzey ve Doğu'dan gelen barbar halklarının istilası vasıtasıyla yaklaşık bin yıllık bir yaşam süresiyle tamamıyla yeni bir kültürel organizma ortaya çıkmıştır: 330'da Konstantinopolis'in kuruluşundan 1453'te fethine kadar süren Bizans İmparatorluğu.⁹⁰⁷

Müellif Doğu-Batı karşılaştırmasında Batı'nın özellikle de Almanya'nın Doğu'dan üstünlüğüne sıklıkla atıf yapmıştır: “Yılda on bin kitap basan biz Almanların bu övgüsü hem ne anlaşılır bir şeyler yazan hem de akıllıca bir şeyler yapmamış kimseler tarafından esirgenmiş durumdaydı.”⁹⁰⁸ Fallmerayer Doğu seyahatlerinde tanıdığı toplumların Almanları, onların önemli eserlerini ve üstünlüklerini yeterince bilmemelerinden daima yakınmıştır: “Bir Alman tüm mahcubiyetiyle gözlerini çevirmesi gerekir çünkü sınırların birkaç adım ötesinde büyük Alman yurdu hakkında zaten hiçbir şey bilinmiyor.”⁹⁰⁹ Fallmerayer Doğu-Batı karşılaştırmasını özelde Almanya ile Rusya, Almanlar ile Doğular üzerinden de yapmaktadır. Rusya'ya karşı “Bizde insan, evrensel başlangıç noktalarıyla düşünceleri sadece Almanya'nın ortaya çıkarabileceğine ve de metanetle geliştirebileceğine inanır; Almanya çoğunlukla düşüncelerin ülkesi!”⁹¹⁰ yorumunda bulunmuştur. Yazar Almanya'yı düşünce ve felsefenin geliştiği topraklar olarak görmektedir. Buna karşın Rusya bilim ve sanat üretmeyen bir coğrafyadır. Fallmerayer'in “İnsan köleliğe karşı özgürlükle ve despot disiplinine karşı yerli-bağımsız halkların yenilmez hisleriyle cevap vermelidir”⁹¹¹ yorumuyla yine Almanya'nın zıttı olarak Rusya'ya işaret etmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle oryantalizmin bir misyonu da Doğu'nun demokratikleştirilmesi, ilerletilmesidir. Oryantalistler Batı'nın gelişmişliğiyle Doğu'yu biçimlendirmeyi önemli bir vazife edinmişlerdir. Fallmerayer de İkinci Doğu seyahatinde

⁹⁰⁷ Eberl, a.g.t., s. 37, 38.

⁹⁰⁸ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 292.

⁹⁰⁹ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 294.

⁹¹⁰ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 165.

⁹¹¹ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 272.

Sümela Kaya Manastırındayken tartışmaya girdiği Grek piskoposa yönelik “Okul ve sanat eğitimimizle, dini eğitimden, öğretimden dersten ve bilimden habersiz insanlara hiçbir şey düzeltiremeyiz”⁹¹² yorumunda bulunmuştur. O da kendisini ve Almanları üstün görerek geri kalmış bir toplum olan Doğu halklarına bir şey öğretilmeyeceğini dile getirmiştir. Müellif pek çok konuda Almanya’nın ve Almanların Doğu karşısında üstünlüğüne işaret etmiştir. “Çünkü Alman bireyselliğinin tam tersine Hıristiyan Bizans’ta olduğu gibi İslamiyet’te de bireysellik yoktur”⁹¹³ yorumuyla da Batı’nın aksine Doğu’da ise insandan ziyade toplumların önemli olduğunu altını çizmiştir.

Fallmerayer özelde Almanya ile Doğu’yu karşılaştırmışsa da genelde Latin-Katolik Batı karşısına Doğu dünyasını yerleştirmiştir. “Yaşamı güzelleştiren ve kamu saadetini artıran tüm eserler ve ustalıklarla yeni yarım kürenin buluşu, keşfi ve evcilleştirmesi Latin Batı dünyasına aittir ve pontifex Roma’nın bilge ve güçlü eli Batı Avrupa üzerine serpiştirdiği tohumların gelecekteki ve doğal meyveleridir.”⁹¹⁴ Alıntidan anlaşıldığı gibi müellif Batı Avrupa’yı oluşturan en önemli ögeyi Katolik kilisesi olarak görmüştür. Fallmerayer Katolik Kilisesi ile Ortodoks Kilisesini karşılaştırdığında Latin Kilisesinin misyonerlik faaliyetlerinin de altını çizmektedir: “Bizans merkezlidir ve sadece sınırları içinde rol oynar; buna karşın evrensel merkezkaç Roma aynı zamanda Çinli Budistlerin ve Nuku Hiva’daki ve Tongatapu’daki yamyamların boynuna Hıristiyan ahlakının ve dini egemenliğin nazik halkasını nasıl geçirileceğini düşünür.”⁹¹⁵ Fallmerayer bu konuda haksız değildir. Roma Kilisesi tarih boyunca Hıristiyanlığı yaymak için misyonerlik faaliyetleri yapmıştır. Ortodoks Kilisesinin ise böyle bir kaygısı olmamıştır.

⁹¹² Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Erster Band**, s. 172.

⁹¹³ Fallmerayer, **GW, Zweiter Band**, s. 35.

⁹¹⁴ Fallmerayer, **GW, Dritter Band**, s. 378, 379.

⁹¹⁵ Fallmerayer, **Fragmente aus dem Orient, Zweiter Band**, s. 278, 279.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Antikçağdan itibaren Doğu'nun Batı'yı askeri ve ekonomik yönden tehdit etmesi Doğu coğrafyasının, halklarının, günlük yaşantısının ve de en önemlisi askeri gücünün Batı tarafından merak edilmesine neden olmuştur. Batılıların merakı, zamanla Doğu ve Batı arasındaki farklılıkları belirginleştirerek dünyanın temelde iki zıt kutba ayrılmasına zemin hazırlamıştır. Coğrafi açıdan bakıldığında Doğu ve Batı arasında çizilen sınırın çağlar boyunca Anadolu ve Balkan toprakları üzerinde dönemin siyasi güçlerine bağlı olarak değişkenlik gösterdiği iddia edilebilir. Tarihi süreçte Bizans Devleti zamanında Ortodoksluk ve Katoliklik arasındaki düşmanlık, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'yı tehdit etmesiyle birlikte öncelikle İslamiyet ile Katoliklik; daha sonra İslamiyet ile Protestanlık arasındaki düşmanlığı doğurmuştur. Bu araştırmada Doğu dünyasına yönelik Batı Avrupa'da ve Almanya'da gerek kişisel gerekse kurumsal anlamda yapılan oryantalist çalışmalar genel olarak değerlendirilmiş, bu metinlerin Avrupalıların zihninde nasıl bir Doğu resmi ortaya koyduğu ve bu resmin zaman içinde ne gibi değişimler geçirdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ortaçağın başlangıcından itibaren Batı'da Doğu dünyasına yönelik "düşman" imgesi oluşmuş, İslam'ın Avrupa'yı tehdit etmesiyle Doğu, Batı'nın her türlü karşıtı olmuştur.

Yeniçağla birlikte Avrupa üniversitelerinde teoloji fakülteleri içinde Doğu dinlerine, dillerine ve kaynaklarına yönelik çalışmalar artmıştır. Ancak bu çalışmalar gerek yönetimlerin siyasi çıkarları doğrultusunda gerekse Doğu'ya karşı yürütülen din düşmanlığının doğasından dolayı yanlış, önyargılı, abartılı hatta aşağılayıcı bir söyleme dönüşerek Avrupamerkezci bir tarihyazıcılığının doğmasına yol açmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Batılı büyük güçler Doğu çalışmalarını daha sistemli, kapsamlı ve gerçekçi hale getirmişlerse de yüzyılların gerçek dışı, abartılı, yanlış bilgi birikimini sonraki yüzyıllara taşımaktan geri durmamışlardır. Bu tez çalışmasının odağında 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Alman oryantalist J. Ph. Fallmerayer, oluşturduğu Bizans-Osmanlı Doğusu imgeleri ve bu imgelerin Batı dünyasının bilinçaltını şekillendirmesi vardır.

Fallmerayer'in yaşadığı dönemde Avrupa'nın siyasi, sosyal ve fikirsel haritası onun zihin dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Fransız İhtilalinin,

Napolyon Savaşlarının, Almanya'nın parçalanmışlığının, Aydınlanmanın, Rasyonalizmin, Romantizmin, Alman İdealizminin, Liberalizmin etkilerini Alman müellif derinden yaşamıştır. Tarih anlayışının oluşmasında ve Doğu'ya bakışında çağının olayları ve fikir hareketleri büyük ölçüde etkili olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran önemli bir hareket de kuşkusuz Filhellenizm akımıdır. Filhellenizm Bavyera'da yani Fallmerayer'in yaşadığı ortamda yoğun bir ilgi görmüştür. Fallmerayer ise yaşadığı dönemde anti-Hellenizmin önemli bir simgesidir. Yaşadığı dönemin farklı fikir akımlarının etkisiyle zaman zaman gösterdiği saldırgan tutumunun yanında döneminin anlayışına aykırı duruşu kariyer hayatında pek çok kez önüne engel koymuşsa da o hayatı boyunca dönemin yöneticilerini etkilemek için ya da siyasi bir oluşuma yakın olmak için fikirlerini ve düşüncelerini değiştirmemiş hatta yumuşatmamıştır. Farklı siyasi partilerin yoğun isteklerine rağmen Frankfurt Parlemtosuna bağımsız aday olarak girmesi onun özgürlüğüne düşkünlüğünü ve fikirlerini hiçbir kalıba sokmadan savunma ihtiyacını göstermesi açısından anlamlı bir örnek oluşturur. Yaşamı boyunca açık bir şekilde tezlerini, iddialarını ve görüşlerini savunmaktan geri adım atmamış ve istikrarlı bir duruş sergilemiştir.

Alman oryantalist Fallmerayer'in tarih anlayışıyla birlikte Doğu'ya bakışını da yaşadığı dönemin olayları belirlemiştir. O, akademik hayatının başlangıcından itibaren tarihe gününün olaylarını anlamlandırmak için yaklaşmıştır. Ona göre tarihi bilmek insanın bugününü anlamasını kolaylaştırır. Dolayısıyla o, bugünkü olayları anlamak için tarihi öğrenmeye ihtiyaç duymuştur. Fallmerayer akademik kariyerine her ne kadar bir Bizans tarihçisi ve ortaçağ Balkan tarihçisi olarak başlamışsa da kaleme aldığı eserler onun 19. yüzyılın politik meselelerinin araştırılmasında ve bu meselelere çözüm üretme noktasında bir kaynak olduğunu göstermiştir. Bu yönüyle Fallmerayer tarihçi kişiliğini politikacı ya da siyasi danışman karakteriyle özdeşleştirmiştir. Tarihte bütünlük ve süreklilik olduğuna inanması onun geniş bir zaman dilimini kapsayan eserler kaleme almasına ve farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmiş tarihi olaylar arasında ilişkiler ve bağlantılar kurmasına neden olmuştur. Alman oryantalistin sergilemiş olduğu bu canlı tarihyazımı da okuyucu kitlesinin beğenisini kazanmıştır.

Fallmerayer'in yaşadığı dönemin siyasi olayları ve fikir hareketleri yanında doğup büyüdüğü topraklar da onun zihin dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fallmerayer'in doğduğu Tschötsch ve çocukluğunu geçirdiği Brixen gibi şehirler güney

Tirol'e Almanların ve İtalyanların bir arada yaşadığı Katolik kültürün hâkim olduğu bir bölgeye aittir. 19. yüzyılın ilk yarısında güney Tirol Avusturya toprağı olsa da I. Dünya Savaşı'nın ardından bölge, İtalya'ya bağlanmıştır. Fallmerayer yaşamı boyunca hem kişisel notlarında hem de seyahat yazmalarında bölgenin doğasına ve coğrafyasına sık sık atıf yapmış, vatanına özlemine dile getirmiştir. Hiçbir zaman doğup büyüdüğü toprakları unutmamış fırsat buldukça akrabalarını ziyaret etmiştir. Güney Tirollü hemşerileri de Fallmerayer'i unutmamış, Brixen'de 1945'de kurulan bir liseye (J. Ph. Fallmerayer Oberschulezentrum) Alman oryantalistin ismini vermiştir. Bu bölge 19. yüzyılın ilk yarısında Katolik Roma düşünce dünyasının etkisi altındadır ve Fallmerayer'in Roma'ya hayranlığının ve bağlılığının gelişmesinde bölge önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu bağlılıkla Fallmerayer Batı Avrupa'nın oluşumunu ve Alman Sorunu'nu çözümlerken Doğu'nun tarihini yeniden inşa etmeye girişmiştir. Bu amaçla etnik merkezci bir yaklaşımla kariyerinin başlangıcında antik Hellenlerle modern Yunanların akraba olmadığına dair iddiayı ortaya atmıştır. Batı Avrupa'nın oluşumunda Hıristiyanlık-Roma Hukuku ve Grek etkisini savunan Batılıların aksine Fallmerayer Grek unsurları hiçe sayarak Hellenleri Doğululaştırarak Avrupa'nın dışına itmiştir. Avrupa'yı Katolik Roma kültürünün ve Cermenliğin oluşturduğunu iddia etmiştir. Bu oluşumun karşısına bir "Bizans-Osmanlı-Rus Doğusu" ve "Anadolu kilisesi" olarak tanımladığı Ortodoksluğu yerleştirmiştir.

Fallmerayer Doğu ve Batı dünyasını Ortodoks Konstantinopolis ve Katolik Roma merkezleri üzerinden çizmiştir. Osmanlı Devleti'ni ve Rusya'yı Bizans'ın yani Doğu Roma'nın devamı olarak görmüştür. Onun Osmanlı ve Rusya'yı Bizans'ın devamı olarak görmesindeki amaç her iki devleti Batı Avrupa karşısında doğululaştırmak değildir. Aksine Doğu Roma'yı yani Bizans'ı ve antik Hellenleri daha da doğulu yapmaktır. Alman oryantalist diğer Aydınlanmacı yazarlar gibi eserlerinde Bizans'ı küçümsemiştir. Ancak onlardan farklı olarak Doğu Roma karşısında konumlandığı Batı Roma'yı yani Latin-Katolik Avrupa'yı Hellen mirası olmaksızın yüceltmıştır. Nitekim eserlerinde bir taraftan Batı Avrupa'nın oluşumundaki Doğulu unsurları inkâr ederken diğer taraftan Doğu ve Batı Roma arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.

Fallmerayer tarihi meydana getiren sürecin zıtlıkların mücadelesi ya da savaşı olduğuna inanmıştır. Onun eserlerinde dikkat çeken özellik esasında Doğu-Batı arasındaki mücadeledir. Alman müellif eserlerinde yaptığı Doğu-Batı, Roma-Konstantinopolis,

Katolik-Ortodoks, Almanya-Bizans, Almanya-Rusya, Almanya-Osmanlı karşılaştırmalarıyla oryantalist imgelerin örneklerini vermiştir. İki kutuplu dünyada Batı'yı ve Batılıları devingen, üretici, ilerleyen, gelişime açık, sanat, felsefe, bilim, mimari alanlarında başarılı, özgür düşünceli, cesur, başarılı vb imgelerle nitelerken; Doğu'yu ve Doğuluları despot, yerinde sayan, uyuşuk, korkak, hiçbirsey üretmeyen, temel bilimlerde ve okuma-yazmada eksik, gelecek kaygısı olmayan, merak etmeyen, dogmatik düşünceye saplanmış vb imgelerle betimlemiştir. Fallmerayer'in Doğu'ya dair oluşturduğu bu imgeler genel olarak kendisinden önceki oryantalist birikime uygunluk gösterse de onu ötekilerden ayıran özellikler antik Greklere bakışı ve 19. yüzyıl Doğu Sorunu'nda Avrupa kamuoyunu etkilemek adına oluşturduğu olumlu Osmanlı ve İslam imajıdır. Fallmerayer'in eserleri bugün dahi Avrupalılar tarafından okunmaktadır. Doğu'ya dair oluşturduğu imgeler de farklı açılardan Avusturya-Türkiye ve Almanya-Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemektedir.

Fallmerayer'i çağının diğer oryantalistlerinden ayıran en önemli özellik dilidir. *Doğu'dan Fragmanlar*la kariyerinin zirvesine ulaşan Alman müellif bu eserde sadece Doğu'nun siyasi, sosyal, ekonomik yaşantısına dair bilgi vermemiş, dili, uslubu ve anlatımıyla okuyucu kitlesini kendisine hayran bırakmıştır. Fallmerayer'in canlı anlatımı ve etkileyici uslubu okuyucu kitlesini etkileyip yönlendirmek için bir araçtır. Filhellenistlere karşı tavrında, Almanya'nın birleşmesi meselesinde halkı ve Alman prenslerini yönlendirme girişiminde, Doğu Sorunu meselesinde yöneticilere yol gösterme amacıyla kaleme aldığı eserleriyle okuyucusunu etkilemeyi hedeflemiştir. Açıkçası bu hedeflerinde çok başarılı olduğu söylenemez. Alman Sorunu'nda Bavyera kralı Maximilian'ın politik danışmanlığını yapmışsa da zamanının önemli meselelerinde özellikle de Doğu Sorunu'nda yöneticileri etkileyememiş ve yönlendirememiştir.

Yaşadığı dönemde ve ikincil literatürde Fallmerayer pek çok sıfatla tanımlanmıştır: Oryantalist, tarihçi, politikacı, gazeteci, filolog, ahlakçı, seyyah, fragmancı vb. Ancak o, kendisini bir Doğu bilimci, Doğu tarihçisi hatta Doğu uzmanı olarak görmüştür. Bu tez çalışmasında Fallmerayer'in yaşamı, eserleri, iddiaları ve görüşleri genel olarak incelendiğinde kendisinin iyi bir Doğu uzmanı olmaktan ziyade iyi bir Avrupa tarihçisi ve moralist olduğu sonucuna varabiliriz. Çünkü Fallmerayer her ne kadar tarihe objektif bir biçimde yaklaştığını iddia etmişse de Doğu'nun tarihini, Batı'nın özellikle de etnik

merkezci bir duruşla Almanya'nın geleceğini biçimlendirmek için kullandığı aşikârdır. O, Almanya'nın ve Almanların geleceğinin kaygısıyla Doğu'nun tarihiyle ilgilenmiştir.

Günümüzde Bizantinistler Fallmerayer'in Trabzon ve Mora tarihiyle ortaçağ Bizans tarihi açısından iki önemli eser ortaya koyduğu konusunda hemfikirdirler. Müellifin pek çok Bizans kaynağı yanında Trabzon tarihini yazarken Kardinal Bessarion'un kütüphanesinde o döneme kadar bilinmeyen *Panaretos'un kroniğini* ortaya çıkarması yine Bessarion'un *Trabzon'a Övgü* adlı eserini kullanan ilk kişi olması; Mora tarihinde *Mora kroniğini* ve dahasını kullanması Bizans tarihinin kaynaklarına hâkim olduğuna ve bu sahada yeni şeyler bulduğuna işaret etmektedir. Ancak ilk iki eserinde Alman oryantalistin tarihe ideolojik bir açıdan bakması özellikle de Mora tarihindeki iddiaları kendisinin bir ekol geliştirememesine ve tezlerinin kendisinden sonra savunulmamasına yol açmıştır. Hatta uzmanlar Fallmerayer'in döneminin düşünce yapısına ters düşmemesi halinde bir *Fallmerayerizm* teriminin literatüre kazandırabileceğini dahi iddia etmişlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi tarihe pragmatik bakışı, etnik merkezci duruşu ve döneminin politik meselelerinde söz sahibi olma isteği onun tarihçiliğini zayıflatmıştır. Bu noktada Fallmerayer de yaşamının sonuna doğru günlüğünde kendisinden yakınmıştır. Bizans tarihinin tamamını kapsayacak büyük bir eser yazmadığını bunun kariyeri açısından büyük bir eksiklik olduğunu dile getirmiştir.⁹¹⁶ Akademik hayatının ilk dönemlerinde politikaya ağırlık vermemesi, Trabzon ve Mora tarihi gibi iki önemli eseri yazmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Doğu seyahatlerinin verdiği tecrübe kendisinin Doğu Sorunu karşısında uzman olduğunu iddia etmesine neden olmuştur. Böylece döneminin politikasıyla fazlaca meşgul olmuş ve politik makale serileri kaleme almıştır. Büyük bir Bizans tarihi yazmaya da bir daha fırsat bulamamıştır.

⁹¹⁶ 24. Februar 1856 (*ich werde rebus humanis excedere ohne ein größeres Opus geschrieben zu haben*), Jakob Philipp Fallmerayer, **Schriften und Tagebücher**, Ed. Hans Feigl ve Ernst Molden, München, Leipzig: Georg Müller, 1913, s. 356.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abou-El-Haj, Rifa'at A. (1967), "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", **JAOS**, 87 (4), 498-512.
- Abrams, Lynn (2006), **Bismarck and the German Empire 1871-1918**, 2. Baskı, London and New York: Routledge.
- Açık, Turan (2010), "Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler", **Trabzon Kent Mirası: Yer-Yapı-Hafıza**, Ed. Ömer İskender Tuluk ve Halil İbrahim Düzenli, İstanbul: Klasik yay., 215-235.
- Aksan, Virginia (2011), "Who was an Ottoman? Reflections on "Wearing Hats" and "Turning Turk"", (Ed. Barbara Schmidt-Haberkamp), **Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert/Europe and Turkey in the 18th Century**, 1. Baskı içinde (305-324), Bonn: Bonn University Press.
- Amin, Samir (2007), **Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, (Çev. Mehmet Sert), 2. Baskı, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Amman, Ludwig (1989), **Östliche Spiegel: Ansichten vom Orient im Zeitalter seiner Entdeckung durch den deutschen Leser 1800-1850**, Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Angerstein, Eduard Ferdinand (1881), "Jahn, Friedrich Ludwig", **ADB içinde** (662-664), C. 13, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.
- Antonopoulos, Elisabeth (1948), **J. Ph. Fallmerayer, Eine Untersuchung der Fragmente aus dem Orient**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Wien.
- Appel, Paul Herbert (1951), **Fallmerayers Sprachstil**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Erlangen.
- Arlı, Alim (2014), **Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, 3. Baskı, İstanbul: Küre yay.

- Auernheimer, Gustav (1998), "Fallmerayer, Huntington und die Diskussion um die neugriechische Identität", **Südosteuropa: Zeitschrift für Gegenwartforschung**, 47 (1-2), 1-17.
- Athanassopoulos, Effie F. (2008), "Medieval Archaeology in Greece: A Historical Overview", (Ed. W. R. Caraher ve diğeri), **Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece, Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory**, 1. Baskı içinde (15-36), Hampshire&Burlington: Ashgate.
- Babinger, Franz (1959), **Der Akademiezweist um Jakob-Philipp Fallmerayer (1851), in Beitrag zur Geschichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften unter Maximilian II.**, 1. Baskı, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- _____ (1919), "Die türkischen Studien in Europa bis zum Auftreten Josef von Hammer-Purgstall,, **WI**, 7 (3), 103-129.
- _____ (1920), "Falmerayeriana: Ungedruckte Briefe des Fragmentisten", **Das Bayerland**, 31, 369-373.
- _____ (1921), "Fragmentistenbriefe: Aus meiner Fallmerayer-Mappe,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 9 (10), 177-190.
- _____ (1925), "Fragmantistenbriefe,, **Euphorion, Zeitschrift für Literaturgeschichte**, 26, 270-277.
- Baker, Todd D. (2014), **Exodus from Rome Volume 1: A Biblical and Historical Critique of Roman Catholicism**, Bloomington: iUniverse.
- Barker, John W. (1966), **Justinian and the Later Roman Empire**, 1. Baskı, Madison, Milwaukee, London: The University of Wisconsin Press.
- Barthold, Vasili Viladimirviç (2004), **Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm**, (Çev. Kaya Bayraktar, Ayşe Meral), 1. Baskı, İstanbul; Küre yay.
- Bavaj, Riccardo ve Streber, Martina (2015), "Germany and 'The West': The Vagaries of a Modern Relationship", (Ed. R. Bavaj, M. Sterber), **Germany and 'The West': The History of a Modern Concept**, 1. Baskı içinde (1-40), New York, Oxford: Berghahn Books.

Bechtle, Richard (1959), **Wege nach Hellas: Studien zum Griechenlandbild deutscher Reisender**, 1. Baskı, Eßlingen: Bechtle Verlag.

Beilage zu Nr. 124 der **AZ** (4 Mai 1861).

Beiser, Frederick C. (2006), **The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism**, 1. Baskı, Cambridge: Harvard University Press.

Belge, Murat (2001), “Ortaçağ”, **Doğu Batı: Avrupa**, 14, 77-84.

Ben-Nach, Yaron ve Saban, Giacomo (2013), “Three German Travellers on Istanbul Jews”, **Journal of Modern Jewish Studies**, 12 (1), 35-51.

Berikan, Fatma ve Şimşek, Ahmet (2011), “Tarih Yazımında Avrupamerkezciliğin İzleri”, (Ed. V. Engin, A. Şimşek), **Türkiye’de Tarihyazımı**, 1. Baskı içinde (301-314), İstanbul: Yeditepe yay.

Berkes, Niyazi (2005), **Patrikhane ve Ekümeniklik**, İstanbul: Kaynak yay.

Bernard, Veronika (1993), “Trapezunt und der Berg Athos: Die Natur als Zufluchtsort vor der Zivilisation”, (Ed. Eugen Thurner), **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (39-46), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.

Bertsch, Daniel (2009), “‘Allen Parteien zu mißfallen ist viel leichter als allen genehm zu seyn’ Jakob Philipp Fallmerayer und Anton Prokesch von Osten”, (Ed. Ellen Hastaba & Siegfried de Rachewiltz), **Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennemoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**, Innsbruck: Haymonverlag.

Beydilli, Kemal (1999), “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, (Ed. E. İhsanoğlu), **Osmanlı Devleti Tarihi**, 1. Cilt, 1. Baskı, İstanbul: Feza gazetecilik yay.

_____ (2014), “Josepp von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark Hazinesi) Dergisi”, **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal’a Armağan, Cilt: 1: Tarih**, 1. Baskı içinde (129-276), İstanbul: Ülke yay.

Bisaha, Nancy (2004), **Creating East and West: Renaissance Humanists and the Ottoman Turks**, 1. Baskı, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Bitis, Alexander (2006), **Russia and the Eastern Question: Army, Government and Society (1815-1833)**, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press/British Academy.
- Blockmans, Wim ve Hoppenbrouwers, Peter (2014), **Introduction to Medieval Europe, 300-1500**, 2. Baskı, London, New York: Routledge, Taylor&Francis Group.
- BOA**, İH, 2091.
- Boel, Gunnar de (2013), “Fallmerayer and Dragoumis on the Greek Nation and Its Mission”, (Ed. Michel de Dobbeleer&Stijn Vervaeet), **(Mis)Understanding the Balkans: Essays in Honour of Raymond Detrez**, Gent: Academia Press.
- Booth, Daniel (1836), **An Analytical Dictionary of the English Language**, London: Simpkin, Marshall and Co.
- Bowersock, Glen W. (1996), “The Vanishing Paradigm of the Fall of Rome”, **Bulletin of the American Academy of Art and Sciences**, 49 (8), 29-43.
- Boztemur, Recep (2001), “Avrupa’nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı”, **Doğu Batı: Avrupa**, 14, 53-68.
- _____ (2002), “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm”, **Doğu Batı: Oryantalizm I**, 20, 139-158.
- Brandes, Riedrich (1855), **Hebbels Werke, in vier Bänden, Nebst zwei Ergänzungsbänden: Hebbels Tagebücher**, 1. Baskı, Leibzig: Reclam.
- Breil, Michaela (1996), **Die Augsburger “Allgemeine Zeitung” und die Pressepolitik Bayerns**, 1. Baskı, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Breisach, Ernst (2009), **Tarihyazımı**, (Çev. Hülya Kocaoluk), 1. Baskı, İstanbul: YKY.
- Breuilly, John (2003), “1848 Devrimleri”, **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek, 1560-1991**, (Der. David Parker, Çev. Kemal İnal), Ankara: Dost Kitabevi.
- Brenner, Peter J. (1990), **Der Reisebericht in der deutschen Literatur: Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte**, 1. Baskı, Tübingen: Walter de Gruyter.
- Brockelmann, Carl (1922), “Die morgendländischen Studien in Deutschland”, **ZDMG**, 76, 1-17.
- Brück, Max von (1936), **Die Sphinx ist nicht tot**, 1. Baskı, Köln: Kiepenheuer&Witsch.

- Bulut, Yücel (2002), **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul: Yöneliş yay.
- Burke, Peter (2003), **Avrupa'da Rönesans: Merkezler ve Çeperler**, (Çev. Uygur Abacı), 1. Baskı, İstanbul: Literatür yay.
- Busbecq, Ogier Ghiselin de (tar. Yok), **Türkiyeyi Böyle Gördüm**, (Haz. Aysel Kurutluoğlu), yer yok: Tercüman yay.
- Carelos, Pantelis (1998), "Stephanos Koumanoudes und die Wiederlegung des Jakob Philipp Fallmerayer, mit einer Tafel", (Ed. I. Vassis ve diğerleri), **Lesarten; Festschrift für Athanasios Kambylis zum 70. Geburtstag dargebracht von Schülern, Kollegen und Freunden**, 1. Baskı *içinde* (319-332), Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Carr, Edward Hallett (2011), **Tarih Nedir?** (Ocak-Mart 1961'de Cambridge Üniversitesinde Verilmiş George Macaulay Trevelyan Konferansları, Richard J. Evans'ın Giriş Yazısı, R. W. Davies'in, E. H. Carr'ın İkinci Baskı Notları Hakkındaki Sonsözle), (Çev. M. G. Gürtürk), 18. Baskı, İstanbul: İletişim yay.
- Carr, William (1999), **The Origins of the Wars of German Unification**, (Ed. Harry Hearder), 4. Baskı, London and New York: Routledge.
- Collinwood, Robin George (2013), **Tarih Tasarımı**, (Çev. Kurtuluş Dinçer), 5. Baskı, Ankara: Doğubatı yay.
- Corm, Georges (2011), **Avrupa ve Batı Miti: Bir Tarihin İnşası**, 1. Baskı, Ankara: İletişim yay.
- Curtis, Michael (2009), **Orientalism and Islam: European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Çataltepe, Sipahi (1999), "III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", (Ed. Güler Eren), **Osmanlı: C. 7, Düşünce**, 1. Baskı *içinde* (241-249), Ankara: YTY.
- Çırakman, Aslı (2002), "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi", **Doğu Batı: Oryantalizm I**, 20, 189-206.
- _____ (2001), "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", **Doğu Batı: Avrupa**, 14, 28-46.

- _____ (2002), **From the “Terror of the World” to the “Sick Man of Europe”:
European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century
to the Nineteenth**, 1. Baskı, New York: Peter Lang Publishing.
- Çoşan, Leyla (2009), “Georgius de Hungaria ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmelerine
Bir Bakış”, (Ed. Cemal Yıldız ve diğerleri), **Semahat Yüksel Armağan Kitabı**, 1.
Baskı içinde (198-207), Ankara: Pegem Akademi.
- Çoşkun, İsmail (2007), “Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkiyatçılık”, (Ed.
Lütfi Sunar), **Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu, 9-10 Aralık 2006**,
İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Davies, Norman (2011), **Avrupa Tarihi: Doğu’dan Batı’ya Buz Çağı’ndan Soğuk
Savaş’a Urallar’dan Cebelitarık’a Avrupa’nın Panoraması**, (Çev. Burcu
Çığman ve diğerleri), Ankara: İmge Kitabevi.
- Dorpalen, Andreas (1968), “The Unification of Germany in East German Perspective”,
The American Historical Review, 73 (4), 1069-1083.
- Dölger, Franz (1959), “Die Byzantinisten der Akademie Jacob Philipp Fallmerayer, Karl
Krumbacher, August Heisenberg”, **Geist und Gestalt: Biographische Beiträge
zur Geschichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften vornehmlich im
zweiten Jahrhundert ihres Bestehens, Erster Band: Geisteswissenschaften**,
München: C. H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung, 140-157.
- Dönmez, Ahmet (2014), **Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi: Diplomasi ve
Reform (1833-1841)**, 1. Baskı, İstanbul: Kitapyayınevi.
- Drašček, Daniel ve Wagner, Siegfried (1993), **Jakob Philipp Fallmerayer im Räderwerk
der bayerischen Verwaltung**, 1. Baskı, München: Tuduv.
- Dreyer, Aloys (1921), “Fallmerayer und Ludwig Steub”, **Der Schlern, Monatszeitschrift
für Südtioler Landeskunde**, 2, 202-204.
- Duman, Fatih (2006), “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız
Aydınlanması *versus* İskoç Aydınlanması”, **Ankara Üniversitesi SBE Dergisi**, 61
(1), 117-151.

- Duncan, Peter J. S. (2000), **Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After**, 1. Baskı, New York: Routledge.
- Ebermeier, Werner (2004), **Die Geschichte des Hans-Carossa-Gymnasiums Landshut: 1629-2004**, München: Herbert Utz Verlag.
- Eberl, Hans Otto (1930), **Jakob Ph. Fallmerayers Schriften in ihrer Bedeutung für die historische Erkenntnis des graeko-slavischen Kulturkreises**, Berlin: R. Steinbach.
- Efendi, Murat (2007), **Türkiye Manzaraları**, (Çev. Alev Sunata Kırım), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Elias, Julius (1890), "Schenk, Eduard von", **ADB içinde** (37-44), C. 31, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.
- Emecen, Feridun (1999), "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", (Ed. E. İhsanoğlu), **Osmanlı Devleti Tarihi**, 1. Cilt, 1. Baskı, İstanbul: Feza gazetecilik yay.
- Emir, Osman (2014), **Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Pontos (MÖ IV. yy-MS III. yy)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Erler, Curt (1906), **Der Philhellenismus in Deutschland 1821-1829: Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung im 19. Jahrhundert**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Leipzig.
- Evans, Richard J. (1999), **Tarihin Savunusu**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Fallmerayer, Jakob Philipp (1827), **Die Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, 1. Baskı, München: Verlag von Anton Weber.
- _____ (1830), **Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters; Ein historischer Versuch, Erster Theil**, 1. Baskı, Stuttgart, Tübingen: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- _____ (1836), **Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters: Zweiter Theil: Morea, durch innere Kriege zwischen Franken und Byzantiner verwüstet und von albanesischen Colonisten überschwemmt, wird endlich von der Türken erobert., von 1250-1500 nach Christus**, 1. Baskı, Stuttgart, Tübingen: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.

- _____ (1843-1844), **Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt**, 1. Baskı, München: 1843-1844, Abhandlungen der Historischen Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd. III, Abt. III, ve Bd. IV, Abt. I.
- _____ (1845), **Fragmente aus dem Orient: Erster Band und Zweiter Band**, 1. Baskı, Stuttgart, Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag.
- _____ (1850), "Kritiken: Geschichte unserer abendländischen Philosophie...", **Monatsschrift für Politik, Wissenschaft, Kunst und Leben**, (Ed. A. Kolatschek), Band 1.
- _____ (1857), **Das albanesische Element in Griechenland, I. Abtheilung: Über Ursprung und Alterthum der Albanesen**, 1. Baskı, München: Verlag der k. Akademie.
- _____ (1861), **Gesammelte Werke, Bd. 1: Neue Fragmente aus dem Orient, Bd. 2: Politische und kulturhistorische Aufsätze, Bd. 3: Kritische Versuche**, (Yay. haz. George Martin Thomas), 1. Baskı, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
- _____ (1990), **Europa zwischen Rom und Byzanz**, (Yay. haz. E. Thurnher), 1. Baskı, Bozen: Athesia.
- _____ (1913), **Schriften und Tagebücher: Fragmente aus dem Orient, Neue Fragmente, Politisch-historische Aufsätze – Tagebücher I-II**, (Yay. haz. Hans Feigl ve Ernst Molden), München, Leipzig: G. Müller.
- _____ (1943), **Byzanz und da Abendland: Ausgewählte Schriften**, (Ed. Emil Milka), 1. Baskı, Wien: W. Andermann.
- Fetz, Friedrich (1964), "Jakob Philipp Fallmerayer – ein Tiroler als Vorkämpfer der olympischen Idee", **Innsbrucker Universität-Almanach auf das Jahr Winterolympiade 1964: Auftrag des Akademischen Senates der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck**, Innsbruck: Selbstverlag des Univ. –Bundes.
- Fischer, K. (1877), "Fichte, Johann Gottlieb", **ADB içinde (761-771)**, C. 6, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.

- Fleming, K. E. (2004), "Philhellenism", (Ed. C. J. Murray), **Encyclopedia of the Romantic Era 1760-1850**, New York, London: Taylor&Francis Books.
- Frassetto, Michael (2003), **Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transfomation**, Caliornia: ABC Clio.
- Freitag, Ulrike (1997), "The Critique of Orientalism", (Ed. M. Bentley), **Companion to Historiography**, 1. Baskı *içinde* (620-638), London and New York: Routledge.
- Fuller, Graham (2015), **İslamsız Dünya**, (Çev. Hasan Kaya), İstanbul: Profil yay.
- Fück, Johann W. (1961), "Flügel, Gustav Leberecht", **NDB içinde** (260-261), C. 5, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Gallant, Thomas W. (2006), "Europe and the Mediterranean: A Reassessment", (Ed. Gerard Delanty), **Europe and Asia beyond East and West**, 1. Baskı *içinde* (120-137), London: Routledge, 2006.
- Garaudy, Roger (2015), **Medeniyetler Diyalogu**, (Çev. Cemal Aydın), 3. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı yay.
- Gassner, Florian (2012), **Germany versus Russia: A Social History of the Divide between East and West**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia.
- Geanakoplos, Deno John (1959), **Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282: A Study Byzantine-Latin Relations**, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Georgacas, Demetrius John (1947), "The Names of Constantinople", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, 78, 347-367.
- Gibbon, Edward (yay. tr. yok), **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Cilt 1**, (Çev. Asım Baltacıgil), yay. yeri yok, BFS yay.
- Gilderhus, Mark T. (2011), **Tarih ve Tarihçiler, Tarih Yazıcılığına Giriş**, (Çev. E. S. Özcan), 1. Baskı, Ankara: Birleşik yay.
- Girardet, Klaus M. (2010), **Der Kaiser und sein Gott: Das Christentum im Denken und in der Religionspolitik Konstantins des Großen**, Berlin, New York: De Gruyter.

- Goff, Jacques Le (2008), **Avrupa'nın Doğusu**, (Çev. Timuçin Binder), 1. Baskı, İstanbul: Literatür yay.
- _____ (2015), **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven) Ankara: Doğu-Batı yay.
- Goffman, Daniel (2008), **Osmanlı Dünyası ve Avrupa, 1300-1700**, 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Goren, Haim (2003), **“Zieht hin und erforscht das Land”: die deutsche Palästinaforschung im 19. Jahrhundert**, Göttingen: Wallstein Verlag.
- Goody, Jack (2015), **Rönesanslar**, (Çev. Bahar Tırnakcı), 1. Baskı, İstanbul: TİBKY.
- _____ (2012), **Tarih Hırsızlığı**, (Çev. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı, İstanbul: TİBKY.
- _____ (2002), **Batı'daki Doğu**, (Çev. B. M. Angılı, İ. M. Bezgin), 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- Gökberk, Macit (2013), **Felsefe Tarihi**, 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göllner, Carl (1961), **Tvrčica: Die europäischen Türckendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band MDI-MDL, Berlin: Editura Academiei, Akademie-Verlag, Bvcvresti.
- Göyünç, Nejat (1963), “Salomon Schweigger ve Seyahat-Nâmesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 17/18 (13), 119-140.
- Gregory, Timothy E. (2008), **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), İstanbul 2008, YKY.
- Greinz, Rudolf (1921), “Jakob Philipp Fallmerayer: zur 60. Wiederkehr seines Todestages (26. April 1861)”, **Der Schlern, Südtiroler Halbmonatsschrift für Heimatkunde und Heimatpflege**, 9-10, 157-161.
- Gritsch, Helmut (1993), “Jakob Philipp Fallmerayer und Maximilian II. von Bayern,, (Ed. Eugen Thurner), **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı *içinde* (105-123), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Grünbart, Michael (2011), **Jakob Philipp Fallmerayer, Bibliographie der Sekundärliteratur 1900-2011**, 1. Baskı, Wien: Instrumenta Fallmerayeriana 3.

- _____ (2009), “Der traurige und lange Winter..., – Zwei Briefe aus dem letzten Lebensjahr Fallmerayers,, (Ed. Ellen Hastaba & Siegfried de Rachewiltz), **Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennemoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**, 1. Baskı içinde (357-366), Innsbruck: Wagner.
- _____ (2002), “Eine flüchtige Begegnung-George Finlay und Jakob Philipp Fallmerayer in Athen 1847”, **Österreichische Osthefte, Zeitschrift für Mittel-, Ost-, und Südosteuropaforschung**, 44 (3-4), 667-675.
- Guénon, René (1991), **Modern Dünyanın Bunalımı**, (Çev. Nabi Avcı), 2. Baskı, İstanbul: Ağaç yay.
- Hahn, Hans Joachim (2013), **The 1848 Revolutions in German-speaking Europe**, New York: Routledge.
- _____ (1995), **German Thought and Culture: From the Holy Roman Empire to the Present Day**, 1. Baskı, Manchester, New York: Manchester University Press.
- Hahn-Hahn, Ida Gräfin (1844), **Orientalische Briefe, Erster Band**, Berlin: Verlag von Alexander Duncker.
- Halm, Karl Ritter von (1879), “Hase, Karl Benedict,, **ADB içinde** (725-727), C. 10, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.
- Hammer, William (1944), “The Concept of the New or Second Rome in the Middle Ages”, **Speculum**, 19 (1), 50-62.
- Hanawalt, Barbara A. (2005), **The European World 400-1450**, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Harnack, Adolf von (1951), **Ausgewählte Reden und Aufsätze, Anlässlich des 100. Geburtstages des Verfassers**, (Ed. A. Zahn-Harnack ve diğerleri), Berlin: Walter de Gruyter.
- Hassinger, Hugo (1938), „Eine Donaureise im Vormärz: Nach dem Reisetagebuch des Orientalisten J. P. Fallmerayer über seine Ferienfahrt von München nach Trapezunt im Sommer 1840“, **Wissenschaftliches Jahrbuch der Ersten Donau-Dampf-**

- Schiffahrts-Gesellschaft, I. Band**, 1. Baskı *içinde* (65-86), Wien: Waldheim-Eberle A.G.
- Hastaba, Elen (2009), **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Annäherungen an seine Biographie**, 1. Baskı, Innsbruck: Haymon Verlag.
- Haym, Rudolf (1880), “Herder, Johann Gottfried”, **ADB içinde** (55-100), C. 12, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.
- Hebbel, Friedrich (1867), **Friedrich Hebbel’s sämtliche Werke, Elfter Band: Charakteristiken-Kritiken**, Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Henle, Günter (1915), “Jakob Philipp Fallmerayers Beziehungen zu König Max II”, **Das Bayerland, Illustrierte Wochenschrift für Bayerns Land und Volk**, 47-48, 413-415.
- Hentsch, Thierry (2008), **Hayali Doğu, Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı**, (Çev. Aysel Bora), 2. Baskı, İstanbul: Metis yay.
- Herbers, Klaus ve Neuhaus, Helmut (2006), **Das Heilige Römische Reich: Schauplätze einer Tausendjährigen Geschichte (843-1806)**, 2. Baskı, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Herzog, Christoph (2010), “Almanca Konuşulan Ülkelerde Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmalarının Gelişimi Üzerine Notlar”, (Çev. Faruk Yasıçimen), **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi: Dünyada Türk Tarihçiliği**, C. 8, S. 15, 77-148.
- Heuss, Theodor (1954), “Jakob Philipp Fallmerayer der ‘Fragmentist’”, **Schattenbeschwörung Rundfiguren der Geschichte**, 1. Baskı *içinde* (141-148), Frankfurt, Hamburg: Herman Leins.
- Hinson, E. Glenn (1995), **The Church Triumphant: A History of Christianity up to 1300**, Georgia: Mercer University Press.
- Hintermaier, Hans (1953), “Aus Jakob Philipp Fallmerayers Soldatenzeit, Sein Briefwechsel mit seinem Salzburger Bekannten Heinrich Hepperger,, **Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde**, 98, 120-131.
- _____ (1953), “Jacob Philipp Fallmerayer und Johann Baptist Hagenmüller, Ein Beitrag zu beider Beziehungen,, **Allgäuer Geschichtsfreund NF**, 54, 16-20.

- _____ (1949), "Fallmerayer in seiner Bedeutung für die Geschichtsforschung,,
Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde, 23, 484-486.
- _____ (1951), "Fallmerayers Briefe an Anselm Prugger von Pruggheim und
Valentin Forer,, **Veröffentlichungen d. Museum Ferdinandeum**, 31, 279-288.
- _____ (1954), "In der Garnison zu Lindau: Briefe um Jakob Philipp
Fallmerayers Militärzeit,, **Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum**, 34,
57-68.
- Hippel, Wolfgang von ve Stier, Bernhard (2012), **Europa zwischen Reform und
Revolution 1800-1850**, Band 7, 1. Baskı, Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer.
- Hobsbawm, Eric (2000), **Devrim Çağı, 1789-1848**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara,
Dost Kitabevi yay.
- Hobson, John M. (2007), **Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri**, (Çev. Esra Ermert), 1.
Baskı, İstanbul: YKY.
- Hoche, Richard (1893), "Spengel, Leonhard", **ADB içinde** (115-117), C. 35, Leipzig:
Verlag von Duncker&Humblot.
- Hohlweg, Armin (1996), "Byzanz und der Westen: Politische, ideologische, administrative
und kulturelle Aspekte", (Ed. A. Hohlweg), **Byzanz und seine Nachbarn**, 1. Baskı
in (87-129), München: Südosteuropa-Gessellschaft.
- _____ (1993), "Jakob Philipp Fallmerayer und seine geistige Umwelt", (Ed. E.
Thurner), **Jakob Philipp Fallmerayer: Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**,
1. Baskı *in* (47-74), Innsbruck; Universitätsverlag.
- Holzner, Johann (2009), "Jakob Philipp Fallmerayers viel gerühmte Darstellungskunst",
(Ed. E. Hastaba ve S. Rachewiltz), "**Für Freiheit, Wahrheit und Recht!**" **Joseph
Ennemoser und Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**,
Innsbruck: Haymonverlag.
- Hoser, Paul ve Sammer, Marianne (2007), "Das Orientbild der deutschen Presse im 19.
Jahrhundert am Beispiel der Berichterstattung Jakob Philipp Fallmerayers für die
Augsburger "Allgemeine Zeitung" und ausgewählter Beiträge der "Gartenlaube"",
(Ed. P. Alexandre ve S. Grimm-Hamen), **L'Orient dans la culture allemande aux
XVIIIe et XIXe siècles, Actes du colloque organisé par le Centre d'Etudes**

Germaniques et Scandinaves (LIRA) de l'Université Nancy2 (9 et 10 décembre 2004), Nancy: Presses Universitaires de Nancy.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57a089d818af22.19328960 (14.09.2016)

Huntington, Samuel P. (2011), **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, 9. Baskı, İstanbul: Okuyan Us yay.

Irwin, Robert (2008), **Oryantalizm ve Düşmanları**, (Çev. Bahar Tırnakcı), 1. Baskı, İstanbul: YKY.

İnalcık, Halil (2002), "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", **Doğu-Batı: Oryantalizm**, 20, 13-40.

_____ (1998), "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", **Doğu Batı: Doğu Ne? Batı Ne?**, 2, 11-30.

_____ (2013) "İstanbul: Bir İslam Şehri", **Tüm Yönleriyle Fetih ve Fatih**, (Haz. Mustafa Armağan), 2. Baskı, İstanbul: Timaş yay.

_____ (2011), **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, 2. Baskı, İstanbul: TİBKY.

_____ (1958), "Osmanlı Pâdişahı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 13 (4), 68-79.

_____ (1988/89), "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", Çev. Fahri Unan, **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 3 (4), 215-225.

_____ (1943), "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 13, (2), 102-126.

İnan, Kenan (2013), "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür yay., 29-58.

_____ (2008), "The Making of Kanun Law in the Ottoman Empire, 1300-1600", **Making, Using and Resisting the Law in European History: Thematic Work**

- Group 1, States, Legislation, Institutions III**, Ed. Günter Lottes ve diğeri, 1. Baskı *içinde* (65-75), Pisa: Plus, Pisa University Press.
- İslamoğlu, Huri (1997), **Neden Avrupa Tarihi?**, (Der. Huri İslamoğlu), 1. Baskı, İstanbul: İletişim yay.
- Jenkins, Jeniffer (2004), “German Orientalism: Introduction”, **Comparative Studies of South Asia, Afrika and Middle East**, 24 (2), 97-100.
- Jessen, Myra R. (1950), “Fallmerayer und die Augsburger Allgemeine Zeitung I”, **Modern Language Quarterly**, 11 (3), 332-346.
- Johansen, Baber (1990), “Politics and Scholarship: The Development of Islamic Studies in the Federal Republic of Germany”, (Ed. Tareq Y. Ismael), **Middle East Studies, International Perspectives on the State of the Art**, New York: Praeger.
- Jung, Julius (1967), “Fallmerayer in Wien 1846”, **Euphorion: Zeitschrift für Literaturgeschichte**, 5, 529-534.
- Jüthner, Julius (1923), **Hellenen und Barbaren: Aus der Geschichte des Nationalbewußtseins**, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung.
- Kabbani, Rana (1993), **Avrupa'nın Doğu İmajı**, (Çev. Serpil Tuncer), 1. Baskı, İstanbul: Bağlam yay.
- Karpat, Kemal H. (2000), “Historical Continuity and Identity Change or How to be Modern Muslim, Ottoman, and Turk”, (Ed. K. H. Karpat), **Otoman Past and Today's Turkey**, Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Kasper, Tomáš (2007), “Der völkische Diskurs im Deutschen Turnverband in der Tschechoslowakei”, (Ed. H. H. Hahn), **Hundert Jahre studeten-deutsche Geschichte: Eine völkische Bewegung in drei Staaten**, Frankfurt am Main: Peter Lang DmbH.
- Kaufmann, Thomas (2012), **Der Anfang der Reformation: Studien zur Kontextualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung**, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag.
- Kazhdan, Aleksandr Petrovich ve Constable, Giles (1982), **People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies**, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, Center for Byzantine Studies.

- Keller, Claire-Jeanne (2009), “Jakob Philipp Fallmerayer als Reisebegleiter und Vertrauter des Grafen Alexander Iwanowitsch Ostermann-Tolstoi”, (Ed. E. Hastaba ve S. Rachewiltz), **Für Freiheit, Wahrheit und Recht!” Joseph Ennemoser und Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1848/49**, 1. Baskı *içinde* (229-240), Innsbruck: Haymonverlag.
- Kent, George O. (1978), **Bismarck and His Times**, Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Kern, Patrizia (2014), **Zwischen Erweiterung und Ideologisierung: Der Begriff “Europa” in der Antike und seine Rezeption im 20. Jahrhundert**, Hamburg: Diplomatica Verlag GmbH.
- Keyman, Fuat ve diğerleri (1999), “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, (Der. F. Keyman ve diğerleri), **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, 2. Baskı *içinde* (7-24), İstanbul: İletişim yay.
- Kilian, Jürgen (2013), “Die Philhellenen Friedrich Thiersch und Jakob Philipp Fallmerayer – zwei Gegenspieler im Streit um die ‘Entstehung der heutigen Griechen’”, (Ed. Anne-Rose Meyer), **Vormärz und Philhellenismus**, 1. Baskı *içinde* (23-38), Bielefeld: Aisthesis Verlag.
- Kißling, Hans Joachim (1956), “Die Türken und das Abendland: Vorstellung und Wirklichkeit”, **Der Remter, Blätter Ostdeutscher Bessinnung**, 4, 51-62.
- Koçak Oksev, Birgül (2014-15), “Yunan Mitinden Yansıyan Türk İmgesi: 19. Yüzyıl Avrupası’nda Oryantalizm ve Hellenseverliğin İttifakı”, **Doğu Batı: Mit ve Masallar**, 18 (71), 121-146.
- Kohn, Hans (1950), “Romanticism and the Rise of German Nationalism”, **The Review of Politics**, 12 (4), 443-472.
- Kollautz, Arnulf (1959), “Jakob Philip Fallmerayers Briefwechsel mit Karl Benedikt Hase und Oerstadt über die Geschichte des Kaisertums von Trapezunt, ein Beitrag zur Vorgeschichte der graeco-slawischen Frage“, **Südost- Forschungen**, 18, 281-350.
- _____ (1976), “Jakob Philipp Fallmerayer: Briefe aus seiner Lindauer und Augsburgs Zeit. Aus dem Nachlaß,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 50, 265-283.

- _____ (1978), "Fallmerayers Antrittsvorlesung über Universalgeschichte, gehalten zu Landshut am 20. November 1826. Einleitung und Edition,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 52 (3), 123-139.
- _____ (1983), "Jakob Philipp Fallmerayer an den Fürstbischof Bernhard Galura von Brixen: Brief vom 2. März 1835 bezüglich der Wiedererstattung von ab 1804 nach München extradierten Urkunden des Fürstbistums,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 57, 92-97.
- _____ (1984), "Zur Biographie des Fürstbischofs Bernhard Galura von Brixen (1829-1856) und zu seinen Bemühungen um die nach München ausgelagerten Urkunden des Bistums durch J. Ph. Fallmerayer,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 58, 544-551.
- _____ (1990), „Fallmerayers historisches und publizistisches Werk in Zustimmung, Widerspruch und Wirkung auf Zeitgenossen und Nachwelt“, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 64, 429-445.
- _____ (1992), "Der Briefwechsel Jakob Philipp Fallmerayers mit Silvestre de Sacy zur Geschichte des Kaisertums von Trapezunt und Fallmerayers Bericht an die Dänische Akademie der Wissenschaften über seine Vorarbeiten zur trapezuntinischen Geschichte,, **Südost-Forschungen**, 51, 269-286.
- _____ (1993), „Fallmerayer als Korrespondent der Augsburger Allgemeinen Zeitung. Seine Beziehungen zu Johann Friedrich Cotta und Johann Georg Freiherrn von Cotta“, (Ed. Eugen Thurnher), **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (19-24), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 19-24.
- Kontje, Todd (2004), **German Orientalisms**, 1. Baskı, Michigan: The University of Michigan Press.
- Kontny, Oliver (2002), "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", **Doğu-Batı: Oryantalizm I**, 20, 121-138.
- Kopelew, Lew (1992), "Zunächst war Waffenbrüderschaft: Anbruch einer neuen Epoche (1789-1815)", (Ed. M. Keller), **Russen und Rußland aus deutscher Sicht: 19. Jahrhundert: Von der Jahrhundertwende bis zur Reichsgründung (1800-1871)**, München: Wilhelm Fink Verlag.

- Kozyrev, Illya (2011), **Moskau-Das dritte Rom: Eine politische Theorie mit ihren Auswirkungen auf die Identität der Russen und die russische Politik**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Vechta.
- König, Daniel (2012), **Patriotismus in Deutschland**, 1. Baskı, Hamburg: Diplomica Verlag GmbH.
- Krag, Wilhelm (1921), “Über Fallmerayers Ansbacher Nachlaß: Mit einer Fallmerayer-Bibliographi,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 9 (10), 162-175.
- Kreiser, Klaus (2010), “Zu den bayerisch-türkischen Beziehungen zwischen 1825 und 1914”, (Ed. A. Lermer ve A. Shalem), **After One Hundred Years: The 1910 Exhibition „Meisterwerk muhammedanischer Kunst“ Reconsidered**, 1. Baskı içinde (143-158), Leiden, Boston: Brill.
- Kucher, Walter (1991), “Jakob Philipp Fallmerayer: zum zweihundertsten Geburtstag des Fragmentisten,, **Südostdeutsche Vierteljahres Blätter**, 40, 48-56.
- Kula, Onur Bilge (2011), **Batı Edebiyatında Oryantalizm I**, 1. Baskı, İstanbul: TİKY.
- _____ (2010), **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, 1. Baskı, İstanbul: TİKY.
- Kurat, Akdes Nimet (2011), **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, 1. Baskı, Ankara: TTK yay.
- Lafi, Nora (2012), “A. I. Silvestre de Sacy“, **Orientalist Writers**, (Ed. C. Fitzpatrick, D. A. Tunstall), Detroit ve diğer.: Gale.
- Lauer, Reinhard (1993),“Jakob Philipp Fallmerayer und Slawen,, (Ed. Eugen Thurner), **Jakob Philipp Fallmerayer; Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (125-157), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- _____ (2013), “Fallmerayer als Schriftsteller”, (Ed. C. März ve P. Schreiner), **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, 1. Baskı içinde (23-32), München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.

- _____ (1996), “Kopitar und Fallmerayer”, **Kopitarjev Zbornik: Mednarodni Simpozij v Ljubljani 29. Junij do 1. Julij 1994 Jernej Kopitar in Njegova Doba Simpozij ob Stopetdesetletnici Njegove Smrti**, Ljubljana, 425-438.
- Leake, William Martin (1814), **Researches in Greece**, 1. Baskı, London: John Booth.
- Lee, Alan. D. (2013), **From Rome to Byzantium AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lee, Stephen J. (2010), **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, (Çev. Savaş Akur), Ankara: Dost Kitabevi.
- Leeb, Thomas (1996), **Jakob Philipp Fallmerayer: Publizist und Politiker zwischen Revolution und Reaktion (1835-1861)**, 1. Baskı, München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- _____ (2009), “Jakob Philipp Fallmerayer und die „Allgemeine Zeitung,“, (Ed. Ellen Hastaba ve Siegfried de Rachewiltz), **Für Freiheit, Wahrheit und Recht! Joseph Ennemoser & Jakob Philipp Fallmerayer, Tirol von 1809 bis 1948/49**, 1. Baskı içinde (241-258), Innsbruck: Haymonverlag.
- Leggewie, Claus (2006), “Religionen und Globalisierung”, **Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa**, (Ed. C. Augustin ve diğerleri), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Leggiere, Michael L. (2003), “From Berlin to Leipzig: Napoleon's Gamble in North Germany, 1813”, **The Journal of Military History**, 67 (1), 39-84.
- Lewis, Bernard (1996), **Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.
- _____ (2007), “Oryantalizm Sorunu”, (Çev. Ferit Burak Aydar), (Ed. Aytaç Yıldız), **Oryantalizm: Tartışma Metinleri**, 1 Baskı içinde (217-245), Ankara: Doğu-Batı yay.
- Lewis, Bernard ve Churchill, Buntzie Ellis (2014), **Tarih Notları: Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları: Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları**, (Çev. Çağdaş Sümer), 1. Baskı, Ankara: Arkadaş yay.

- Lilie, Ralp-Johannes (2001), "Byzanz und das lateinische Europa. Verbindungen – Brüche – Gegensätze: zu einer möglichen Kooperation von Mediävistik und Byzantinistik", **HZ: Beihefte, New Series Unaufhebbare Pluralität der Kulturen? Zur Dekonstruktion und Konstruktion des mittelalterlichen Europa**, Vol. 32, 19-39.
- Momigliano, Arnaldo (1954), "Gibbon's Contribution to Historical Method", **Zeitschrift für Alte Geschichte**, 2 (4), 450-463.
- Mangold, Sabine (2004), **Eine "weltbürgerliche Wissenschaft" – Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert**, 1. Baskı, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Marchand, Suzanne L. (2003), **Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970**, 2. Baskı, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- _____ (2009), "What the Greek Model Can, and Cannot, do for the Modern State: the German Perspective", (Ed. R. Beaton ve D. Ricks), **The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, & The Uses of the Past (1797-1896)**, 1. Baskı içinde (33-42), Farnham: Ashgate.
- _____ (2009), **German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship**, 1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marsoner, Paul (1981), "Jakob Philipp Fallmerayer und das andere Tirol: Zu seinem 120. Todestag,,", **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 55, 259-266.
- Märtil, Claudia (2013), "Jakob Philipp Fallmerayer in der Bayerischen Akademie der Wissenschaften", (Ed. C. Märtil, P. Schreiner), **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, 1. Baskı içinde (15-22), München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Masters, Bruce (2009), "Turkey (Turk.: Türkiye)", **Encyclopedia of the Ottoman Empire**, (Ed. G. Ágoston, B. Masters), New York: Facts on File.
- Ménage, Victor L. (2000), "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", (Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz), **Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, 1. Baskı içinde (73-92), Ankara: İmge Kitabevi.
- Meriç, Cemil (1979), **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- _____ (1996), **Umrandan Uygarlığa**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim yay.
- Merkel, Peter H. (2010), **German Unification in the European Context**, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Merriman, Scott A. (2009), **Religion and the State: An International Analysis of Roles and Relationships**, Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
- Meyer, Anne-Rose (2013), “Vormärz und Philhellenismus – eine Einführung”, (Ed. A.R. Meyer), **Vormärz und Philhellenismus**, 1. Baskı içinde (11-22), Bielefeld: Aisthesis Verlag.
- Mitternutzner, Johannes Chrysostomus (1887), **Fragmente aus dem Leben des Fragmentisten (Jakob Philipp Fallmerayer)**, 1. Baskı, Brixen: Auf dem Umschlage.
- Moser, Dietz-Rüdiger (1993), “Ein Leben für Bayern: Jakob Philipp Fallmerayer wollte ‘den geistigen Kredit des bayerischen Volkes nach Kräften mehren und erhöhen’”, (Ed. E. Thurner), **Jakob Philipp Fallmerayer: Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (89-104), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Muhlack, Ulrich (2003), “Ranke, Franz Leopold von”, **NDB içinde** (140-142), C. 21, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Niebling, Georg (1971), “Zu Jakob Philipp Fallmerayer-Leben und Werk”, **Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte**, 23, 351-368.
- Nippel, Wilfried (2006), “Edward Gibbon (1737-1794)”, **Klassiker der Geschichtswissenschaft: Von Edward Gibbon bis Marc Bloch**, (Ed. Lutz Raphael), München; Verlag C. H. Beck.
- Onaran, Burak (2010), “Fransız Osmanlı Tarihi Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: Dünyada Türk Tarihçiliği**, 8, (15), 301-342.
- Ortaylı, İlber (1972), “Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 27 (4), 135-159.
- _____ (2004), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 19. Baskı, İstanbul: İletişim yay.

- _____ (2009), **Tarih Yazıcılık Üzerine**, 1. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.
- _____ (2010), **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, 2. Baskı, İstanbul TİBKY.
- _____ (2010), **Osmanlı Barışı**, İstanbul: Timaş yay.
- Ostrogorsky, Georg (1995), **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), 4. Baskı, Ankara: TTK yay.
- Oye, David Schimmelpenninck van der (2006), “Russian Foreign Policy: 1815-1917”, (Ed. D. Lieven), **The Cambridge History of Russia, Volume II: Imperial Russia, 1689-1917**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Özcan, Besim (1999), “Kırım Savaşı (1853-1856)”, (Ed. Güler Eren), **Osmanlı: Siyaset**, C. 2, 1. Baskı içinde (97-112), Ankara: YTY.
- Özbaran, Salih (2013), **Bir Osmanlı Kimliği: 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri**, 2. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özlem, Doğan (2012), **Tarih Felsefesi**, 1. Baskı, İstanbul: Notos yay.
- P., J. (1988), “Gibbon, Edward”, **The Blackwell Dictionary of Historians**, (Ed. John Cannon ve diğerleri), Oxford; Blackwell Reference.
- Palmer, A. B. (1951), “Fr. Georgius de Hungaria, O.P., and the *Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum*”, **Bulletin of the John Rylands Library**, 34, 44-68.
- Parla, Jale (2005), **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim yay.
- Patten, Alan (2010), “‘The Most Natural State’: Herder and Nationalism”, **History of Political Thought**, XXXI (4), 659-689.
- Penn, Virginia (1938), “Philhellenism in Europe, 1821-1828”, **The Slavonic and East European Review**, 16 (48), 638-653.
- Perkins, Mary Anne (2004), **Christendom and European Identity: The Legacy of a Grand Narrative Since 1789**, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Pfeffermann, Hans (2013), **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, (Çev. ve Yay. Haz. Kemal Beydilli), 1. Baskı, İstanbul, Yitik Hazine yay.

- Pflanze, Otto (1996), "Nationalism in Europe, 1848-1871", **The Review of Politics**, 28 (2), 548-566.
- _____ (1955), "Bismarck and German Nationalism", **AHR**, 60-3, 548-566.
- Pınar, Hayrettin (2011), "Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich'in Osmanlı Siyaseti", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, 157-178.
- Pfligersdorffer, Georg (1993), "Eine weniger bekannte Stellungnahme zu Fallmerayers Griechenthese,,," (Ed. Eugen Thurnher), **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (159-170), Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Polaschegg, Andrea (2005), **Der andere Orientalismus: Regeln deutsch-morgendlandischer Imagination im 19. Jahrhundert**, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- _____ (1955), "Bismarck and German Nationalism", **AHR**, 60 (3), 548-566.
- Purgstall, Joseph Hammer (1816), **FdO, Fünfter Band, Vorrede**, (Yay. Haz. G. W. Rzewusky,) Wien: Gedruckt Bey Anton Schmid, K. K. Privil, und N. Ö. Landschafts Buchdrucker.
- _____ (1819), **Morgensländisches Kleeblatt: Bestehend aus persischen Hymnen arabischen Elegien, türkischen Eklogen**, Wien: yayınevi yok.
- Putz, Hannelore (2008), "Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861)", (Ed. U. Leutheusser ve H. Nöth), **München leuchtet für die Wissenschaft, Berühmte Forscher und Gelehrte, Band 2**, München: Allitera Verlag.
- Quataert, Donald (2004), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1700-1922**, İstanbul: İletişim yay.
- Rachewiltz, Siegfried W. de (2005), "Jakob Philipp Fallmerayers Besuch auf Schloss Tirol im Jahre 1846", (Ed. K. Brandstätter ve J. Hörmann), **Tirol-Österreich-Italien: Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag**, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Reidt, Hermann (1963), **Vorwort, Jakob Philipp Fallmerayer: Fragmente aus dem Orient**, 1. Baskı, München: Bruckmann.

- Reinsch, Diether Roderich (2003), “Kritobulos of Imbros – Learned Historian Ottoman Raya and Byzantine Patriot”, **Zborbik Radova Vizantološkog Instituta**, C. XL, 297-311.
- Reynolds, Douglas (2013), **Turkey, Greece, and the Borders of Europe: Images of Nations in the West German Press 1950-1975**, Berlin: Fran&Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur.
- Ricci, Giovanni (2005), **Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa’sında Korku, Nefret ve Sevgi**, Çev. Kemal Atakay, 1. Baskı, İstanbul: Kitap yayınevi.
- Rider, Jacques Le (2006), “Napoleons Konzepte für die Neugestaltung des Alten Reichs bis 1806”, (Ed. P. C. Hartmann ve diğerleri), **Das Heilige Römische Reich und sein Ende 1806: Zäsur in der deutschen und europäischen Geschichte**, 1. Baskı içinde (66-77), Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.
- Riedl, Franz Hieronymus (1973), “Jakob Philipp Fallmerayer”, (Ed. Walter Pollak), **Tausend Jahre Österreich, Eine biographische Chronik, Band 2: Vom Biedermeier bis zur Gründung der modernen Parteien**, Wien: Jugend und Volk, 22-26
- Roberts, J. M. (2010), **Avrupa Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, 1. Baskı, İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Robertson, David (2004), **The Routledge Dictionary of Politics**, New York: Routledge.
- Rodinson, Maxime (1983), **Batıyı Büyüleyen İslam**, (Çev. Cemil Meriç), 1. Baskı, İstanbul: Pınar yay.
- Rondholz, Eberhard (2011), **Griechenland: Ein Länderporträt**, 2. Baskı, Berlin: Ch Links Verlag.
- Rosser, John H. (2012), **Historical Dictionary of Byzantium**, Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press.
- Runciman, Steven (1976), “Gibbon and Byzantium”, **Daedalus, Edward Gibbon and the Decline and Fall of the Roman Empire**, 105 (3), 103-110.
- Rüdiger, Horst (1976/1977), “Der “geraderedende Plebejer” über Jacob Philipp Fallmerayers “Fragmente aus dem Orient””, **Schweizer Monatshefte**, 56, 407-421.

- Sablonty, Ewald (1924), **Jacob Philipp Fallmerayer und die orientalische Frage**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Jena.
- Said, Edward W. (2010), **Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları**, (Çev. Berna Ülner), 5. Baskı, İstanbul: Metis yay.
- Sander, Oral (2012), **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Yayınevi.
- Sauer, Franz (1959), "Orient und Okzident – Gegensatz oder Einheit?", (Ed. F. Sauer), **Orient und Okzident in Vergangenheit und Gegenwart**, Graz: Karl-Franzen-Universität zu Graz.
- Schmolze, Gerhard (1990), "Der Horizont des Fragmentisten vor 200 Jahren wurde Jakob Philipp Fallmerayer geboren", **Unser Bayern**, 39 (12), 97-99.
- Schmidt, Nathaniel, (1923), "Early Oriental Studies in Europe and the Work of the American Oriental Society, 1842-1922", **JAOS**, 43, 1-14.
- Schmitt, Oliver Jens, (2013), "Ist Fallmerayer der Begründer der historischen Südosteuropaforschung?", (Ed. C. Märzl ve P. Schreiner), **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, 1. Baskı içinde (93-104), München: Bayerische Akademie der Wissenschaften.
- Schnabl, Helga (1993), **Wahrnehmung orientalische Fremde: Österreichische Reisende begegnen dem osmanischen Reich (1800-1850)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Universität Wien.
- Schöllgen, Gregor (1984), **Imperialismus und Gleichgewicht: Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914**, München: R. Oldenbourg Verlag.
- Schreiner, Peter "An den Anfängen einer geschichtlichen Darstellung des Byzantinischen Reiches, Mit unedierten Scripten Fallmerayers aus der Nachlass-Sammlung der Bayerischen Staatsbibliothek im Anhang", (Ed. C. Märzl ve P. Schreiner), **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861), Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, 1. Baskı içinde (33-93), München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Schulze, Hagen (1992), "Geräan Unification in the Context of European History", **GSR: German Identity**, 15, 7-20.

- _____ (1991), **The Course of German Nationalism from Frederick the Great to Bismarck, 1763-1867**, (Çev. Sarah Hanbury-Tenison), New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Schwabe, Claudia Mareike Katrin (2012), **Romanticism, Orientalism, and National Identity: German Literary Fairy Tales, 1795-1848**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Florida.
- Schweigger, Salomon (2004), **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, (Çev. S. Türkis Noyan, Yay. Haz. Heidi Stein), 1. Baskı, İstanbul: Kitap yayınevi.
- Schwob, Ute Monika (1987), “15. ve 16. Yüzyılın Almanca Eserlerinde Türk İmajı: Basmakalıp Düşüncelerin Oluşumuna Dair”, **I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri (28.X-1.XI.1985)**, Eskişehir, 185-193.
- Seidler, Herbert (1947), **Jakob Philipp Fallmerayers geistige Entwicklung: Ein Beitrag zur deutschen Geistgeschichte des 19. Jahrhunderts**, 1. Baskı, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- _____ (1962), “Jakob Philipp Fallmerayer”, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 36, 176-186.
- _____ (1958), “Fallmerayer und Österreich”, **Südostdeutsches Archiv**, 1, 133-158.
- Setton, Kenneth M. (1992), **Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom**, 1. Baskı, Philadelphia: American Philosophical Society.
- Ševčenko, Ihor (2000), “Perceptions of Byzantium”, (Ed. Olenka Z. Pevny), **Perceptions of Byzantium and Its Neighbors (843-1261)**, 1. Baskı içinde (2-21), New York: The Metropolitan Museum of Art Yale University Press.
- Sevim, Acar (2008) **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder**, 1. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Smith, William Frank (2010), **Catholic Church Milestones: People and Events that Shaped the Institutional Church**, 1. Baskı, Indianapolis: Dogear Publishing.

- Sinno, Abdul-Raouf (1988), "Pan-Slawismus und Pan-Orthodoxie als Instrumente der russischen Politik im Osmanischen Reich", **WI: Internationale Zeitschrift für die Geschichte des Islams in der Neuzeit**, 38, 537-558.
- Smoot, John A. (2007), **The Bismarck Plan: German Unification and the Balance of Power**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Speck, Paul (1994), "Schlecht geordnete Gedanken zum Philhellenismus", (Ed. Alfred Noe), **Der Philhellenismus in der westeuropäischen Literatur 1780-1830**, 1. Baskı içinde (1-16), Amsterdam, Atlanta: Radopi.
- Sperber, Jonathan (2005), **The European Revolutions 1848-1851**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Spielvogel, Jacson J. (2010), **Western Civilization: A Brief History, Volume I: to 1715**, 7. Baskı, Boston: Wadsworth.
- Spohn, Margret (1996), **Her Şey Türk İşi: Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (Ön) Yargıları**, Çev. Leyla Serdaroğlu, 1. Baskı, İstanbul: YKY.
- Stachel, Brigitta (1971), **Aufbau und Stilmittel in Jakob Philipp Fallmerayers "Fragmente aus dem Orient" ein Beitrag zur Literatur des Restaurationszeit**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Wien.
- Staunton, William (1844), **Dictionary of the Church, containing an Exposition of Terms, Phrases, and Subjects connected with the External Order, Sacraments, Worship and Usages of the Protestant Episcopal Church, With an Especial Reference to the Church in the United States**, New York: Henry M. Onderdonk.
- Stavrianos, Leften Stavros (1958), **The Balkans since 1453**, New York: Rinehart&Company Inc.
- Steinmair, Klaus (1976), **Jakob Philipp Fallmerayer "Historische Kunst", Geschichtswerke als literarische Kunstwerk**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Wien.
- Steub, Ludwig (1867), **Herbsttage in Tirol**, München: Carl Merhoff's Verlag.
- Steuerwald, Karl (1998), **Almanca-Türkçe Sözlük**, İstanbul: ABC Kitabevi.

- Strange, G. Le (1873), **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur**, New York: Barnes&Noble Publishers.
- Strauss, Johann (1987), “Alman Seyyahlarda “Türk ve Rum/Yunan” Tasvirleri”, **I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri, 28.X-1.XI.1985**, Eskişehir, 242-261.
- Şahin, Hasan (2002), “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), **Türkler**, C. 12, 1. Baskı içinde (531-544), Ankara: YTY.
- Taşcı, Özcan (2013), **Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam: Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma**, 1. Baskı, Ankara, Sentez yay.
- Tebly, Karl (1988), **Dersaadet’te Avusturya Sefirleri**, Çev. Selçuk Ünlü, 1. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.
- Thielmann, Jörn (2006), “Orientalismus und Okzidentalismus”, (Ed. G. Glazse & J. Thielmann), **“Orient” versus “Okzident”? Zum Verhältnis von Kultur und Raum in einer globalisierten Welt**, 1. Baskı içinde (19-24), Mainz: Geographisches Institut der Universität Mainz.
- Thomas, George Martin (1872), “König Max II von Baiern und Fallmerayer über die deutsche Frage 1848”, **Die Gegenwart: Wochenschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben**, 43 (II), 305-307.
- Turner, Eugen (1993), “Jakob Philipp Fallmerayer in seiner und in unserer Zeit,, (Ed. E. Turner), **Jakob Philipp Fallmerayer, Wissenschaftler, Politiker, Schriftsteller**, 1. Baskı içinde (9-18), Innsbruck: Universitätverlag Wagner.
- _____ (1995), **Jahre der Vorbereitung: Jakob Philipp Fallmerayers Tätigkeiten nach der Rückkehr von der zweiten Orientreise 1842-1845**, 1. Baskı, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- _____ (1995), “Jakob Philipp Fallmerayer und die Deutsche Nationalversammlung, Frankfurt 1848/49,, **Der Schlern, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde**, 69, 667-678.

- _____ (2005), “Jakob Philipp Fallmerayer, Schicksal und Leistung,, (Ed. E. Thurner), **Zwischen Siebzig und Achtzig: Studien zur deutschen Geistesgeschichte**, 1. Baskı *içinde* (256-265), Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft.
- _____ (1987), “Joseph von Eötvös und Jakob Philipp Fallmerayer zur Sinngebung der Politik im 19. Jahrhunderts”, (Ed. Eduard Beutner), **Dialog der Epochen Studien zur Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts**, 1. Baskı *içinde* (244-255), Wien: Österreichischer Bundesverlag.
- _____ (1990), “Der deutsche Philhellenismus und Jakob Philipp Fallmerayer”, **Wort und Geschichte**, 1. Baskı *içinde* (255-280), Innsbruck: Schlern-Schriften.
- Todorova, Maria (2013), **Balkanlar’ı Tahayyül Etmek**, (Çev. Dilek Şendil), 3. Baskı, İstanbul: İletişim yay.
- Tornow, Siegfried (2009), **Abendland und Morgenland im Spiegel ihrer Sprachen: Ein kulturhistorische Vergleich**, 1. Baskı, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Toynbee, Arnold (1978), **Tarih Bilinci**, İstanbul: Bateş Yay.
- Trautsch, Jasper M. (2013), “The Invention of the “West”, **Bulletion of the GHI**, 53, 89-102.
- Tumler, Franz (1969), “Südtirol und Jakob Philipp Fallmerayer”, **NDH**, 124, 3-14.
- Türkbağ, Ahmet Ulvi (2002), “Şark’a Dair: Miladın 24. Yılında Şarkiyatçılık”, **Doğu-Batı: Oryantalizm I**, 20, 207-218.
- Tyler, W. S. (1847), **The Germania and Agricola of Caius Cornelius Tacitus with Notes for Colleges**, New York: D. Appleton&Company.
- Tzoref-Ashkenazi, Chen (2006), “India and the Identity of Europe: The Case of Friedrich”, **JHI**, 67 (4), 713-734.
- Uçarol, Rifat (2000), **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul: Filiz kitabevi.
- Ueberhorst, Horst (1974), “Jahn, Friedrich Ludwig”, **NDB içinde** (301-303), C. 10, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Ulağlı, Serhat (2006), **İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş**, 1.Baskı, Ankara: Sinemis.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011), **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, 1. Bölüm, Karlofça Anlaşmasından XVII. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, Ankara, TTK yay.
- Vasiliev, Alexander A. (1952), **History of the Byzantine Empire 324-1453**, Madison: The University of Wisconsin Press.
- Vietta, Sivio (2009), “Ansätze zu einer europäischen Kulturwissenschaft: der weltbürgerlich liberale Kunstbegriff der Frühromantik”, (Ed. S. Suin de Boutermard), **“Von Deutschen überhaupt” Mentalitätswandel zwischen aufklärerischem Kosmopolitismus und Nationalismus**, 1. Baskı *çinde* (63-87), Ingbert: Röhrig Universitätsverlag.
- Vlassopoulos, Kostas (2011), “Acquiring (a) historicity: Greek History, temporalities and Eurocentrism in the Sattelzeit (1750-1850)”, (Ed. A. Lianeri), **The Western Time of Ancient History: Historiographical Encounters with the Greek and Roman Pasts**, 1. Baskı *çinde* (156-178), Cambridge: Cambridge University Press.
- Weis, Eberhard (1997), “Montgelas, Maximilian Joseph”, **NDB *çinde*** (55-63), C. 18, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Wokoeck, Ursula (2009), **German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945**, 1. Baskı, London and New York: Routledge.
- Wolf, Hubert (2005), “Sailer, Johann Michael von”, **NDB *çinde*** (356-357), C. 22, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Wolff, Philipp (1878), “Freytag, Georg Wilhelm Fredrich”, **ADB *çinde*** (373-374), C. 7, Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot.
- Wormer, Eberhard J. (2003), “Ringseis, Johann Nepomuk von”, **NDB *çinde*** (636-637), C. 21, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Vondung, Klaus (2000), **The Apocalypse in Germany**, (Çev. Stephen ve D. Eicks), 1. Baskı, Columbia: University of Missouri Press.
- Völkel, Markus (2010), “Von Augsburg nach Paris, von Oporin zu Cramoisy, die reichsstädtische Byzantinistik und die europäische Respublica litteraria in der Frühen Neuzeit”, (Ed. G. Michael Müller), **Humanismus und Renaissance in Augsburg, Kulturgeschichte einer Stadt zwischen Spätmittelalter und Dreißigjährigem Krieg**, 1. Baskı *çinde* (293-308), Berlin&New York: de Gruyter.

- Weiß, Theodor (1906), “Zur Lebensgeschichte Jak. Phil. Fallmerayers”, **ForschGBayern**, 14, 207-226.
- Wiesner-Hanks, Merry E. (2009), **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789**, Çev. Hamit Çalışkan, 2. Baskı, İstanbul, TİBKY.
- Winkler, Heinrich August (2002), **Der lange Weg nach Westen: Deutsche Geschichte vom Ende des Alten, Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik**, 4. Baskı, München: Verlag C.H. Beck oHG.
- Wolff, Larry (1994), **Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment**, 1. Baskı, Stanford, California: Stanford University Press.
- WZ, 1861/251.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin (2008), “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası – Zitvatorok’tan Küçük Kaynarca’ya – (1606-1774)”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi**, C. 2, 1. Baskı içinde (27-82), İstanbul: Gökkuşbe yay.
- _____ (2008), “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası – Küçük Kaynarca’dan Tanzimata – (1174-1839)”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), **Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi**, C. 2, 1. Baskı içinde (83-136), İstanbul: Gökkuşbe yay.
- Yapp, M. E. (1992), “Europe in the Turkish Mirror”, **Past&Present, The Cultural and Political Construction of Europe**, 137, 134-155.
- Yedi yıldız, Bahaeddin (1999), “Osmanlı Toplumunu”, **Osmanlı Devleti Tarihi, 2. Cilt**, (Ed. E. İhsanoğlu), İstanbul: Feza Gaz.
- Zakai, Zahra (1999), “Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) Reformları”, (Ed. Güler Eren), **Osmanlı: C. 7, Düşünce**, 1. Baskı içinde (250-257), Ankara: YTY.
- Zeltner, Hermann (1961), “Fichte, Johann Gottlieb”, **NDB içinde** (122-125), C. 5, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.
- Zengin, Erkan (2013), “Türk-Alman İlişkilerinde Türk İmajını Meydana Getiren Olgular ve Eserlere Yansıması”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 1, 48-57.
- Zhang, Chunjie (2013), “German Indophilia, Femininity, and Transcultural Symbiosis around 1800”, (Ed. V. Fuechtner, M. Rhiel), **Imagining Germany Imagining**

Asia: Essays in asian-German Studies, 1. Baskı *içinde* (204-219), Rochester, New York: Camden House.

Zovko, Jure (2007), “Schlegel, Carl Wilhelm Friedrich von”, **NDB** *içinde* (40-42), C. 23, Berlin: Verlag von Duncker&Humblot.

Zöllner, Erich (1990), **Geschichte Österreichs: von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Oldenbourg: Verlag für Geschichte und Politik.

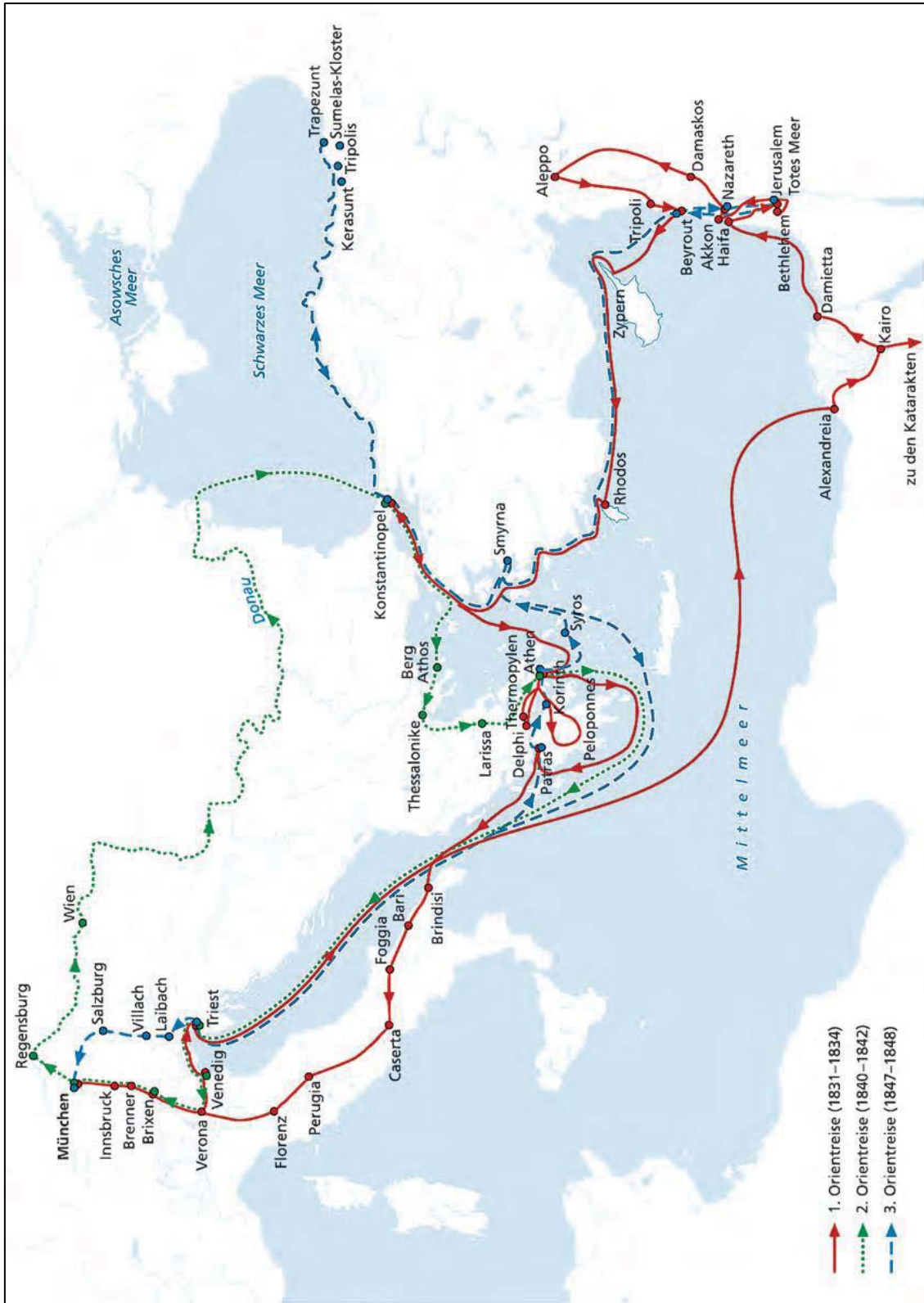
EKLER

Ek. 1: Fallmerayer'in Portresi

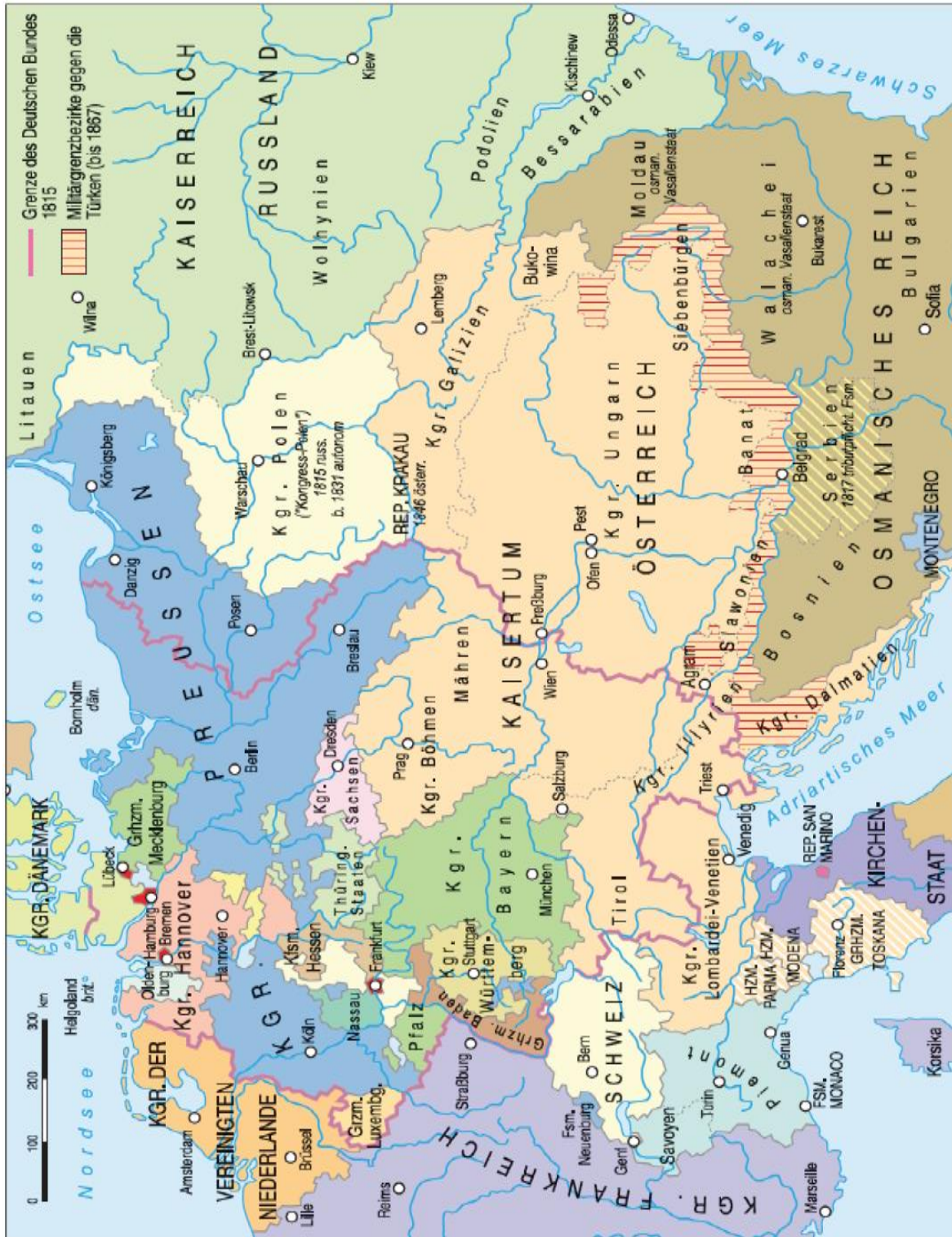
Ed. Claudia Märkl ve Peter Schreiner, **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 2013.

Ek. 2: Fallmerayer'in Doğu Seyahatlerini Gösteren Harita

Ed. Claudia Märkl ve Peter Schreiner, **Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861): Der Gelehrte und seine Aktualität im 21. Jahrhundert**, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 2013, s. 13.

Ek. 3: Viyana Kongresi (1815)'nden Almanya'nın Birleşmesine (1871) Kadar Orta Avrupa'yı Gösteren Harita

http://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/33_430016_21_Karte_Ostmitteleur.pdf

Ek. 4: Tez Çalışmasında İsmi Geçen Alman Seyyah, Oryentalist, Filozoflar ve Doğum-Ölüm Tarihleri

Alman Seyyah, Oryentalist ve Filozoflar	Doğum ve Ölüm Yılları
(Hans) Johannes Schiltberger	1381-1440
Macaristanlı Georg	1422-?
Hans Dernschwam	1494-1568
Barholomäus Georgi	1505/1510- 1566
Ogier Ghislain de Busbecq	1522-1592
Hieronymus Beck von Leopoldsdorf	1525-1596
Hans Löwenklav	1541-1594
Stefan Gerlach	1546-1612
Salomon Schweigger	1551-1622
Immanuel Kant	1724-1804
Johann Gottfried Herder	1744-1803
Heinrich Friedrich von Diez	1751-1817
Johann Gottfried Eichorn	1752-1827
Johann Gottlieb Fichte	1762-1814
Ignaz Thanner	1770-1856
Georg Wilhelm Friedrich Hegel	1770-1831
Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel	1772-1829
Joseph von Hammer-Purgstall	1774-1856
Friedrich Wilhelm Schelling	1775-1854
Julius Heinrich Klaproth	1783-1835
Johann Nepomuk von Ringseis	1785-1880
Georg Wilhelm Friedrich Freytag	1788-1861
Friedrich Rückert	1788-1866
Jakob Philip Fallmerayer	1790-1861
Johann Gottfried Ludwig Kosegarten	1792-1860
Anton Prokesch von Osten	1795-1876
Leopold von Ranke	1795-1886
Heinrich Leberecht Fleischer	1801-1888
Gustav Leberecht Flügel	1802-1870
Theodor Menzel	1878-1939
Franz Taeschner	1888-1967
Franz Babinger	1891-1967
Paul Wittek	1894-1978
Franz Rosenthal	1914-2003

Ek. 5: Tez Çalışmasında İsmi Geçen Fransız ve İngiliz Seyyah, Oryantalist, Filozoflar ve Doğum-Ölüm Tarihleri

Fransız Seyyah, Oryantalist ve Filozoflar	Doğum ve Ölüm Yılları
Guillaume Postel	1510-1581
Bartholomé d'Herbelot	1625-1695
Antoine Galland	1646-1715
Pierre Bayle	1647-1706
Voltaire	1694-1778
Montesquieu	1689-1755
Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperron	1731-1805
Antoine-Isaac Silvestre de Sacy	1758-1838
Karl Benedikt Hase	1780-1864
Jean-Pierre Abel Rémusat	1788-1832

İngiliz Seyyah, Oryantalist ve Filozoflar	Doğum ve Ölüm Yılları
Sir William Jones	1746-1794
George Finlay	1799-1875
William Wright	1830-1889

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu 01.01.1983'te Trabzon'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Trabzon'da tamamladı. 2002 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 2006 yılında Tarih bölümünden mezun olduktan sonra aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Bir yıl İngilizce hazırlığın ardından Doç. Dr. Mehmet TEZCAN'ın danışmanlığında ders aşamasını tamamladı. 2009-2010 Eğitim-Öğretim döneminde (12 ay) Erasmus Öğrenci Değişim Programından faydalanarak Almanya'ya gitti. 2010 yılında "XI. Yüzyılda Anadolu'da Norman Şeflerinin Faaliyetleri" adlı çalışma ile Yüksek Lisansını tamamladı. 2010 yılında bağlı bulunduğu Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak işe başladı. 2011 Şubatında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora eğitimine başladı. 2011 yaz döneminde (3 Ay) dil eğitimi için Almanya'da bulundu. Eylül 2012-Haziran 2013 tarihleri arasında DAAD öğrenci değişim programı kapsamında Almanya'da dil eğitimi aldı ve çeşitli kütüphanelerde araştırmalarda bulundu. İnan, İngilizce ve Almanca bilmektedir.